

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

**KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA “GÖNÜL” REDİFLİ
MANZUMELER**

(Yüksek Lisans Tezi)

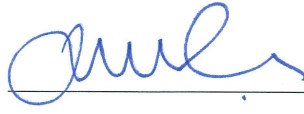
Fatma TÜRK

**Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA
Danışman**

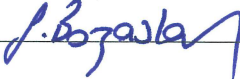
**RİZE
2019**

KABUL VE ONAY

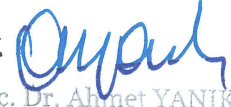
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında, Fatma TÜRK tarafından hazırlanan *Klasik Türk Edebiyatında 'Gönül' Redifli Manzumeler* başlıklı bu çalışma, 12.07.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/~~oy çokluğuyla~~ başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA Kabul/~~Red~~

ye: Dr. Öğr. Üyesi mit HUNUTLU Kabul/~~Red~~

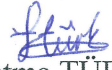
ye: Dr. Öğr. Üyesi Seda UYSAL BOZASLAN Kabul/~~Red~~

12.8.2019

Doç. Dr. Ahmet YANIK
Mdr

ETİK BEYAN

Bu tezdeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginini kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı bildiririm. İfade ettiklerimin aksi ortaya çıktığında ise her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim. 12/07/2019.

Fatma TÜRK

ÖN SÖZ

Klasik Türk Edebiyatı yüksek lisans tezlerinde genellikle konu veya metin çalışması yapılmaktadır. Metin çalışmaları; Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ve henüz Latin harflerine aktarılmamış eserleri Latin harflere aktarmak amacıyla yapılır. Konu çalışmaları ise; klasik Türk edebiyatı sahasına giren herhangi bir eseri veya konuyu inceleme, açıklama veya tahlil etme üzerinde durur. Metin çalışmaları bu alana yeni eserler kazandırırken, konu çalışmaları bu eserlerin daha iyi anlaşılmasını sağlar.

Hazırlanan bu tezde konu çalışılmasının sebeplerinden biri; alanda üzerine çalışma yapılmamış metin bulmanın ve mevcut metinlere ulaşmanın zor olmasıdır. Bir diğer sebep ise; bu alandaki çalışmaların metin ağırlıklı olmasından kaynaklanan konu çalışmalarının azlığıdır ki bu da mevcut eserler üzerinde şerhe, tahlile ve incelemeye ihtiyaç oluşturmaktadır.

Araştırmalar sonucu ulaşılan çeşitli konular arasından, redifler bağlamında bir çalışma yapmanın daha isabetli olduğu kanaatine varılmıştır. Klasik Türk edebiyatında divan sahibi veya bu geleneğe göre şiir yazan şairler, şiirlerinde başlıklandırma yapmadıkları için bu manzumeler genellikle nazım türlerinin veya şekillerinin isimleriyle ya da rediflerinin isimleriyle anılır. Eğer redif kullanılmışsa, redif olarak seçilen kelime manzumenin hem ismi olur hem de konunun etrafında şekillendiği esas unsuru oluşturur.

Bu çalışmadaki amaç; bir redif üzerine yazılan şiirleri toplayarak bir mecmua oluşturmak ve bu şiirleri tahlil etmek, böylelikle de sadece İstanbul'a, saraya ve yüksek zümreye hitap ettiği düşünülen klasik şiirin, bir kelime üzerinden nasıl bir bütün oluşturduğunu göstermektir.

Redif olarak öncelikle klasik şiirin omurgası olan 'aşk' kavramını düşünüldü fakat daha önce aşk redifli gazeller, yüksek lisans tezi olarak çalışıldığı için bu konudan vazgeçildi. Bunun üzerine hem beşeriyette hem de tasavvufta önemli bir parça olan ve aşkın merkezi kabul edilen 'gönül' kavramı üzerine karar kılındı.

Klasik Türk şiirinde gönül kavramı çalışılmış olduğu ve bu tezi mutlaka görmek gerektiği için tezin mevcut olduğu üniversite kütüphanesine giderek inceleme yapma ihtiyacı hissedildi. Nitekim “gönül” kavramının incelendiği tezde, gönül redifli manzumeler için sadece sayı olarak bilgi verilmiş olduğunu görülmüş ve yapılan yeni tespitlerle bu sayının üç katına çıkartabilecek olduğu görüldüğünden bu çalışmaya devam etmek uygun görüldü.

Bu çalışma Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü birimince desteklenmiştir. Proje Numarası: SYL-2018-902 şeklindedir. Çalışma kapsamında başta Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Kütüphanesi olmak üzere Milli Kütüphane, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve İstanbul Beyazıt Kütüphanesinde Divan taramaları yapıldı. Şairlerin hayatları hakkındaki genel bilgilerin bir kısmı <http://turkedebiyatilisimleri.sozlugu.com> adresinden temin edildi. Ayrıca yüksek lisans veya doktora tezi olarak çalışılmamış bazı divanlar <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr> üzerinden indirilerek incelendi. Yeni baskısı ve satışı olmayan, ayrıca ulaşılan kütüphanelerde de bulunmayan divanları ise yine Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Bap Birimi'nin maddi desteği ile <http://nadirkitap.com> adresinden temin edildi.

Çalışma sürecinde geçilen aşamaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. İlk olarak klasik Türk edebiyatı sahasında ‘gönül’ kelimesi ve redif kavramı üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri, ayrıca bu hususlarda yazılmış makaleler okunmuş, giriş bölümünde isimlerine ve kısaca içeriklerine değinilmiştir.

2. Gerekli araştırmalar sonrasında Türk edebiyatı isimler sözlüğünde adı geçip divan sahibi olduğu söylenen şairlerin divanlarına ulaşmaya çalışılmış, yüksek lisans, doktora veya kitap çalışması olarak hazırlanan divanların isimleri kaydedilmiştir.

3. ‘Gönül’ redifinin tespit edilmiş olduğu 391 Divan incelenmiş, gönül redifli 1427 manzume tespit edilmiştir.

4. Manzumelerin tarihsel sıralaması içinde öncelikle şairin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiş ardından gönül redifli manzumelerin genel bir değerlendirmesi yapılarak şairin divanında kaç adet bulunduğu ve hangi nazım biçimleriyle yazılmış olduğu belirtilmiştir. Daha sonra ise şiirlerden örnekler verilerek ‘gönül’

kelimesinin redif olarak kullanımı ve manzume içinde nasıl anlam bulduğu açıklanmıştır.

5. 13. yüzyıldan 19. Yüzyıla kadar tespit edilmiş manzumelerde redif olarak kullanılan ‘gönöl’ kelimesinin hangi edebi sanatlara, deyimlere ve atasözlerine malzeme olduğu açıklanarak örneklenmiştir.

Çalışma, giriş ve iki farklı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Tarihsel Seyrine Göre Klasik Türk Şiirinde ‘Gönöl’ Redifi”, ikinci bölüm ise “Gönöl Redifli Manzumelerde ‘Gönöl’ Kavramı” ismini taşımaktadır. Bölümler kendi içlerinde alt başlıklara ayrılarak, anlatılan her şey şiir ve beyit örnekleriyle desteklenmiştir.

Çalışmamızın her aşamasında bilgilerini ve tecrübelerini benden esirgemeyen, kendi çalışmaları sonucu ulaşmış olduğu tüm divanları ve kişisel kütüphanesini bana açan, ayrıca proje desteği almamız için fazlasıyla uğraşıp, çalışmamız kapsamında attığımız her adımı destekleyen ve tüm yoğunluğuna rağmen asla kapısından geri çevirmeyen kıymetli hocam ve tez danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait Çalka’ya, yüksek lisans eğitimim boyunca kapıları bizlere daima açık olan ve değerli bilgilerini bizimle paylaşan değerli hocalarım Prof. Dr. Hasan Ali Esir’e ve Prof. Dr. İhsan Safi’ye teşekkürü borç bilirim. Ayrıca bu mesleğe ilk adımı atmamı sağlayan hocam Emel Yıldırım’a, bu yolda bana yoldaş olan arkadaşım Nurşah Turhan’a, yüksek lisans eğitimimde tanıştığım ve ailem gibi olan tüm arkadaşlarıma, özellikle bu süreçte her aşamada desteğini ve yardımını gördüğüm can dostum Özlem Şamlı’ya teşekkür ederim. Son olarak ise bu zorlu süreçte bana her türlü sabrı gösteren ve maddi/manevi her türlü imkânı sağlayan canım aileme, özellikle ikiz kardeşim Ayşe Türk Sarğun’a ve değerli eşi Fatih Sarğun’a teşekkür ederim.

Fatma TÜRK
Rize 2019

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	2
ETİK BEYAN	3
ÖN SÖZ	4
İÇİNDEKİLER	7
ÖZET	29
ABSTRACT	30
KISALTMALAR.....	31
TABLolar LİSTESİ.....	32
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	33
GİRİŞ	34

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SEYRİNE GÖRE KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ‘GÖNÜL’ REDİFİ

1.1. 13. YÜZYIL	49
1.1.1. Yunus Emre.....	49
1.2. 14. YÜZYIL	53
1.2.1. Kadı Burhaneddin	53
1.2.2. Nesîmî	55
1.2.3. Ulu Arîf Çelebi.....	57
1.3.10. 14. Yüzyılın Genel Değerlendirmesi	59
1.3. 15. YÜZYIL	61
1.3.1. Abdürrahim Tırsî.....	61
1.3.2. Ahmed Paşa.....	63
1.3.3. Ahmed-i Dâ’î	64
1.3.4. Cem Sultan	65
1.3.5. Dede Ömer Ruşenî	66
1.3.6. Fânî.....	67
1.3.7. Fatih Sultan Mehmed (Avnî)	68
1.3.8. Hakîkî.....	69
1.3.9. Hamdullah Hamdi	69
1.3.10. Hüseyin Baykara	70

1.3.11. İbrahim Beg.....	71
1.3.12. İbrahim Gülşenî.....	72
1.3.13. Kâsım	73
1.3.14. Kaygusuz Abdal.....	73
1.3.15. Kemâl Ümmî.....	75
1.3.16. Kişverî.....	76
1.3.17. Mesîhî.....	77
1.3.18. Necâtî	78
1.3.19. Sarı Müderris Şeyh Sinan	79
1.3.10. 15. Yüzyılın Genel Değerlendirmesi	80
1.4. 16. YÜZYIL	82
1.4.1. Ahmed Sarban.....	82
1.4.2. Arşî.....	83
1.4.3. Aşkî	84
1.4.4. ‘Azîzî.....	88
1.4.6. Bâkî	91
1.4.7. Bâlî	92
1.4.8. Bayram Han	92
1.4.9. Behiştî	93
1.4.10. Cemilî.....	95
1.4.11. Derzi-zâde ‘Ulvî.....	97
1.4.12. Dükakinzâde Ahmed Beg	98
1.4.13. Emânî	99
1.4.14. Emrî.....	100
1.4.15. Fenâyî.....	101
1.4.16. Fuzûlî	102
1.4.17. Gelibolulu Mustafa Âlî	103
1.4.18. Gelibolulu Sun’î.....	107
1.4.19. Gül Baba (Misâlî).....	108
1.4.20. Hakanî Mehmed Bey	109
1.4.21. Hâletî Gülşenî	110
1.4.22. Hatmî.....	113

1.4.23. Hayâlî Bey.....	115
1.4.24. Hayretî.....	118
1.4.25. Hecrî.....	122
1.4.26. Hüdâyî.....	124
1.4.27. İbn-i Kemâl	125
1.4.28. İlmî Dede.....	127
1.4.29. İshâk Çelebi.....	128
1.4.30. Kadî.....	129
1.4.31. Kara Fazlî	130
1.4.32. Kelâmî.....	132
1.4.33. Lâmi'î Çelebi	133
1.4.34. Mânî	134
1.4.35. Meâlî	135
1.4.36. Medhî	136
1.4.37. Mostarlı Hasan Ziyâ'î	137
1.4.38. Muhibbî.....	138
1.4.39. Muhîti.....	140
1.4.40. Mu'îdi.....	141
1.4.41. Murâdî/ III. Murâd	143
1.4.42. Münîrî.....	145
1.4.43. Nev'î.....	146
1.4.44. Pîrkâl	148
1.4.45. Rahîmî.....	150
1.4.46. Revânî	152
1.4.47. Sâdık.....	153
1.4.48. Sehâbî.....	154
1.4.49. Senî Ali	156
1.4.50. Seyyîd Nizamoğlu.....	157
1.4.51. Şehî.....	159
1.4.52. Şemsî Paşa.....	160
1.4.53. Şeyh Hasan Hüsâmeddin-i Uşşakî	161
1.4.54. Şihâbî	163

1.4.55. Şuhûdî	164
1.4.56. Ubeydî.....	165
1.4.57. Usûlî.....	165
1.4.58. Vusûlî	166
1.4.59. Yetîm.....	167
1.4.60. Zâtî	169
1.4.10. 16. Yüzyılın Genel Değerlendirmesi	173
1.5. 17. YÜZYIL.....	177
1.5.1. Abdulahad Nûrî.....	177
1.5.2. Abdulbâkî Ârif Efendi	179
1.5.3. Abdurrahman Râmî Çelebi	180
1.5.4. Âgâh.....	182
1.5.5. Ahmed Yârî.....	183
1.5.6. Ahmed Nâmî	187
1.5.7. Askerî	190
1.5.8. Âşık Ömer	191
1.5.9. Ayıntablı Hâfız.....	194
1.5.10. Azbî Baba.....	195
1.5.11. Azîz Mahmûd Hüdâyî.....	196
1.5.12. Azmîzâde Hâletî.....	198
1.5.13. Behçetî Hüseyin Efendi	200
1.5.14. Beyânî	203
1.5.15. Birrî Mehmed Dede	207
1.5.16. Bolulu Himmet.....	208
1.5.17. Bursalı Tâlib.....	209
1.5.18. Cem'î.....	210
1.5.19. Cevrî.....	212
1.5.20. Edirneli Câhidî Ahmed	214
1.5.21. Emetullah Hanım (Sıdkî)	215
1.5.22. Enverî.....	217
1.5.23. Fâik Mahmûd	218
1.5.24. Fasîh Dede.....	219

1.5.25. Fehîm-i Kadîm	224
1.5.26. Ferîdî	226
1.5.27. Fevzî.....	227
1.5.28. Feyzî Kefevî.....	228
1.5.29. Fütûhî	230
1.5.30. Gümülcineli Dürri	230
1.5.31. Hâfizzâde Seyyîd Mehmed	231
1.5.3. Hakîkî.....	232
1.5.33. Hâşimî	236
1.5.34. Hikmetî.....	237
1.5.35. Hüsâmzâde Feyzî	238
1.5.36. İlmî	241
1.5.37. İsmetî.....	242
1.5.38. Kadı Şefî	242
1.5.39. Kadrî.....	244
1.5.40. Kafzâde Fâizî	245
1.5.41. Kâimî.....	246
1.5.42. Kâtibzâde Sâkîb	247
1.5.43. Kâşif.....	248
1.5.44. Kâşif Es'ad Efendi	249
1.5.45. Kavsî	257
1.5.46. Kelîm.....	259
1.5.47. Kudsî	260
1.5.48. Mahîr Abdullah	262
1.5.49. Mâlî	264
1.5.50. Mehmed Tâlib-i Üsküdarî.....	265
1.5.51. Mehmed Nasûhî Efendi	266
1.5.52. Mesîhî Tebrizî	266
1.5.53. Mezâkî.....	268
1.5.54. Mühyiddin Bursevî	271
1.5.55. Mu'în.....	272
1.5.56. Mustafa Ma'nevî	273

1.5.57. Nâbî.....	274
1.5.58. Nâcî Ahmed Dede.....	276
1.5.59. Nâdirî	277
1.5.60. Nâilî-i Kadîm	278
1.5.61. Nakşî İbrahim.....	280
1.5.62. Nâlî.....	281
1.5.63. Nâmî.....	282
1.5.64. Nazîf.....	285
1.5.65. Nef'î	286
1.5.66. Nehcî Mustafa Dede.....	287
1.5.67. Nesîb Dede	288
1.5.68. Neşâtî	289
1.5.69. Nev'îzâde Atâî	290
1.5.70. Ni'metî	293
1.5.71. Nîsârî.....	293
1.5.72. Niyâzî-i Mîsrî.....	294
1.5.73. Peşteli Hisâlî	296
1.5.74. Râmî	297
1.5.75. Rehâyî	299
1.5.76. Rezmî	299
1.5.77. Rızâyî	300
1.5.78. Ruznâmecîzâde Şinasî.....	302
1.5.79. Rüşdî	303
1.5.80. Sâbir Pârsâ.....	303
1.5.81. Sabrî Mehmed Şerîf	304
1.5.82. Sehmî	306
1.5.83. Selanikli Es'ad Efendi.....	307
1.5.84. Seyyîd Nekîb-zâde Nîmetî	308
1.5.85. Sıdkî Paşa.....	310
1.5.86. Siyâhî Dede	310
1.5.87. Sofyalı Yusuf Rasîh	311
1.5.88. Sunullah Gaybî.....	313

1.5.89. Şeyh Mehmed Nazmî.....	314
1.5.90. Şeyhî.....	316
1.5.91. Şeyhülislâm Yahyâ	317
1.5.92. Şûhî Bengîzâde	320
1.5.93. Taybî Mehmed Çelebi.....	320
1.5.94. Tecellî.....	321
1.5.95. Tıflî Ahmed Çelebi	323
1.5.96. Topkapılı Feyzî	325
1.5.97. Ümmî Sinan	327
1.5.98. Ünsî Hasan	329
1.5.99. Üsküdarlı Sırrî.....	332
1.5.100. Va'dî.....	333
1.5.101. Vahdetî	334
1.5.102. Vahyî.....	335
1.5.103. Vecdî	337
1.5.104. Verdi Kâsım	338
1.5.105. Visâlîzâde Arîf	339
1.5.106. Vişnezâde İzzetî	339
1.5.107. 17. Yüzyılın Genel Değerlendirmesi	342
1.6. 18. YÜZYIL.....	347
1.6.1. Abbâs Vesîm Efendi	347
1.6.2. Abdî.....	349
1.6.3. Âdem Çelebi	349
1.6.4. Ağazâde Örfî.....	350
1.6.5. Ahmed Müsellem Efendi	352
1.6.6. Ali Senâî.....	353
1.6.7. Arîf Süleyman	354
1.6.8. Arpaemînzâde Sâmi	356
1.6.9. Âsâf.....	357
1.6.11. Bandırmalîzâde Hâşim Baba.....	365
1.6.12. Behrî.....	367
1.6.13. Belîğ Mehmed Emîn	367

1.6.14. Beylikçi İzzet Bey	368
1.6.15. Câbî Dede (Sezâî)	369
1.6.16. Cazîm	371
1.6.17. Cemâlî	372
1.6.18. Dâniş	374
1.6.19. Ebûbekîr Sâmi Paşa	376
1.6.20. Ecrî	377
1.6.21. Enderunlu Hasan Yâver	379
1.6.22. Enderunlu Mehmed Hâmid	380
1.6.23. Erbilli Âmâ Garibî	381
1.6.24. Es'adzâde Mehmed Çelebi	382
1.6.25. Esrâr Dede	383
1.6.26. Fahrî Celvetî	385
1.6.27. Fasîhî	387
1.6.28. Fâzıl Hacı Tâhir Efendi	389
1.6.29. Fennî	390
1.6.30. Ferrî	390
1.6.31. Fethü'd-dîn Ahmed	392
1.6.32. Feyzî Efendi	394
1.6.33. Garîbî Çelebi	396
1.6.34. Hafîd	397
1.6.35. Halepli Edîb	398
1.6.36. Halîl Nûrî	399
1.6.38. Hanyalı Nûrî	401
1.6.39. Hasmî	403
1.6.40. Haşmet	404
1.6.41. Hâtem	404
1.6.42. Hayrabolulu Hasîb	405
1.6.43. Hayrî	406
1.6.44. Hevâyî	407
1.6.45. Hoca Nazar Hüveydâ	408
1.6.46. İbrahim Hanîf	408

1.6.47. İbrahim Nazîrâ	410
1.6.48. İbrahim Ta'ib	414
1.6.49. İhyâ.....	416
1.6.50. İsmail Hakkı Bursevî	416
1.6.51. 'İzzî	417
1.6.52. Kâsimzâde es-Seyyîd Muhammed el-Bursevî	422
1.6.53. Kaygulu Halîl.....	423
1.6.54. Kesbî	423
1.6.55. Lebîb-i Âmidî.....	424
1.6.56. Mahdûmkulî	425
1.6.57. Mehmed Hulûsî.....	427
1.6.58. Mehmed Nebîl.....	428
1.6.59. Mehmed Sıdkî.....	429
1.6.60. Mehmed Şerîf.....	430
1.6.61. Mıslî	431
1.6.62. Mustafa Sıdkî	434
1.6.63. Mustafa Zekâî	435
1.6.64. Munif Antakî.....	436
1.6.65. Mücrim Âbîd.....	437
1.6.66. Nâfîz.....	437
1.6.67. Nâşid	439
1.6.68. Nebzî	439
1.6.69. Neccarzâde Şeyh Rızâ.....	441
1.6.70. Nedîm.....	442
1.6.71. Neş'et	443
1.6.72. Nevres-i Kadîm	443
1.6.73. Neylî.....	444
1.6.74. Neyyîr.....	445
1.6.75. Nüzhet	446
1.6.77. Râzî	448
1.6.78. Receb Enîs Dede	449
1.6.79. Refî-i Âmidî	450

1.6.80. Resmî Ali Baba	451
1.6.81. Sabîh.....	452
1.6.82. Sadîk.....	453
1.6.83. Sâfî Baba	453
1.6.84. Sahîb Dede	454
1.6.85. Sâkîb Dede	455
1.6.86. Sâlik Efendi.....	456
1.6.88. Selâmî.....	459
1.6.89. Selanikli Âkîf	460
1.6.90. Seyyîd Mehmed Efendi.....	461
1.6.91. Seyyîd Vehbî.....	462
1.6.92. Subhîzâde Feyzî	463
1.6.93. Sûzî-i Sivasî	464
1.6.94. Süleyman Şeyhî.....	466
1.6.95. Şekûrî	466
1.6.96. Şeyh Gâlib.....	467
1.6.97. Şeyh Zekâî.....	468
1.6.98. Tayyar Mahmûd Paşa.....	469
1.6.99. Vâhid Mahdûmî	470
1.6.100. Vak'anüvis Mehmed Pertev Efendi	472
1.6.101. Vâlî.....	474
1.6.102. Vasık	475
1.6.103. Vuslâtî	475
1.6.104. Yahyâ Nazîm.....	476
1.6.105. Yusuf Hakkı	478
1.6.106. Za'îfe.....	479
1.6.107. Zihnî	479
1.6.108. 18. Yüzyılın Genel Değerlendirmesi	481
1.7. 19. YÜZYIL.....	486
1.7.1. Abdullah Ferdî Efendi.....	486
1.7.2. Âbîd.....	487
1.7.3. Aczî	488

1.7.4. Âdile Sultan.....	489
1.7.5. Alî Feyzî.....	490
1.7.6. Ahmed Cevdet Paşa	490
1.7.7. Ahmed Tâlib İrşâdî	492
1.7.8. Ahmed sadık Zîver Paşa	492
1.7.9. Ali Handî.....	493
1.7.10. Âsâf (Dâmat Mahmûd Celâleddîn Paşa).....	494
1.7.11. Aşkî.....	495
1.7.12. Bahrî.....	496
1.7.13. Benderli Cesârî.....	497
1.7.14. Besnili Lüzûmî.....	498
1.7.15. Bursalı İffet	499
1.7.16. Bursalı Murat Emîrî	499
1.7.17. Câzib	500
1.7.18. Celâl	501
1.7.19. Çeşm-i Âfet.....	502
1.7.20. Çuhadâr-zâde Şâkir	503
1.7.21. Danîş Mehmed Bey.....	504
1.7.22. Diyarbakırlı Said Paşa.....	504
1.7.23. Eğribozlu Mehmed Emîn Sırî.....	505
1.7.24. Enderunlu Ferîd İbrahim.....	506
1.7.25. Enderunlu Hâlim	507
1.7.26. Erzurumlu Emrah.....	508
1.7.27. Eşref Paşa.....	510
1.7.28. Fâik Ömer	511
1.7.29. Fatîn	511
1.7.30. Fâzıl.....	512
1.7.31. Ferîde Hanım.....	513
1.7.32. Gâlib Zühdî	514
1.7.33. Giryân Seyyîd Cemâleddîn Kazakî.....	514
1.7.34. Hâfız Mehmed Sebâtî.....	515
1.7.35. Hâdî.....	516

1.7.36. Hâlet Bey.....	517
1.7.37. Hanyalı Kâmî	517
1.7.38. Hasan Rızâ Efendi.....	518
1.7.39. Hasan Hilmi	519
1.7.40. Hâtıf Ali Efendi.....	519
1.7.41. Hersekli Arîf Hikmet Bey	520
1.7.42. Hüznî.....	521
1.7.43. İbret Mehmed Efendi	522
1.7.44. İzmirli Rûmî Efendi	523
1.7.45. Kabûlî Mustafa.....	523
1.7.46. Karacızâde ‘İzzet Molla	524
1.7.47. Kuddûsî	525
1.7.48. Leskofçalı Gâlib	526
1.7.49. Mahmûd Nedîm Paşa	527
1.7.50. Meşhûrî	528
1.7.51. Mûsâ Kâzım Paşa.....	528
1.7.52. Nâfî.....	529
1.7.53. Nâil Abbâs Paşa	530
1.7.54 Nâkâm	530
1.7.55. Nâkiyye Hanım	531
1.7.56. Nazîf.....	531
1.7.57. Necmî	532
1.7.58. Nigârî	533
1.7.59. Nûrî	534
1.7.60. Osman Nevres	534
1.7.61. Osman Şems.....	535
1.7.62. Râcî Tûrabî Velîyüddîn Efendi	536
1.7.63. Racûlî	537
1.7.64. Râîf.....	537
1.7.66. Râmîz Mehmed Efendi	538
1.7.67. Râşid.....	539
1.7.68. Remzî	540

1.7.69. Rıfkî	541
1.7.70. Rızî	542
1.7.71. Sâdî Karabağî	542
1.7.72. Sa'îd-i Gülşenî	543
1.7.73. Sahaflar Şeyhîzâde Es'ad	544
1.7.74. Sandıklılı Fikrî	545
1.7.75. Semizzâde Süleymân Rüşdî	545
1.7.76. Senih Mevlevî	546
1.7.77. Sermed	547
1.7.78. Seyyîd İsmail Hakkı	548
1.7.79. Seyyîd Osman Adabazarî	549
1.7.80. Seyyîd Süleyman Mahvî	550
1.7.81. Sivashlı Gulâmî	550
1.7.82. Sutûrî	551
1.7.83. Sûzî Ahmed	552
1.7.84. Sûkûtî	553
1.7.85. Şâkir Mehmed Efendi	554
1.7.86. Şânîzâde Atâ'ullâh	555
1.7.87. Şemsî Hayâlî	555
1.7.88. Şevkî İbrahim Efendi	556
1.7.89. Tâhir Selâm	557
1.7.90. Trabzonlu Avnî	558
1.7.91. Yenişehirli Avnî Bey	558
1.7.93. Yenişehirli İzzet	559
1.7.94. Zekâyî	559
1.7.95. Zihn-i Çermikî	560
1.7.96. 19. Yüzyılın Genel Değerlendirmesi	562
1.8. YÜZYILLARA GÖRE NAZIM TÜRLERİ VE NAZIM ŞEKİLLERİ	568

İKİNCİ BÖLÜM

GÖNÜL REDİFLİ MANZUMELERDE 'GÖNÜL' KAVRAMI

2.1. REDİF KELİME BAĞLAMINDA YAPILMIŞ EDEBİ SANATLAR	571
2.1.1. Teşbih/İstiare	571

2.1.1.1. Kişiler ve Kişilikler	571
2.1.1.1.1. Eflâtun.....	571
2.1.1.1.2. Eyyûb	571
2.1.1.1.3. Dârâ.....	572
2.1.1.1.4. Ferhâd	572
2.1.1.1.5. Hallac-ı Mansûr	573
2.1.1.1.6. Hızır	574
2.1.1.1.7. İbn-i Sina.....	574
2.1.1.1.8. İsâ.....	575
2.1.1.1.9. Keyhüsrev	575
2.1.1.1.10. Mahmûd	576
2.1.1.1.11. Mânî	576
2.1.1.1.12. Mecnûn	576
2.1.1.1.13. Mûsâ.....	577
2.1.1.1.14. Rüstem	577
2.1.1.1.15. Süleymân.....	577
2.1.1.1.16. Şeyh Edhem	578
2.1.1.1.17. Yakûp.....	578
2.1.1.1.18. Yusûf.....	579
2.1.1.1.19. Âlim	579
2.1.1.1.20. Asker	580
2.1.1.1.21. Âşık.....	580
2.1.1.1.22. Avcı.....	580
2.1.1.1.23. Bağbân/ Bahçıvan	581
2.1.1.1.24. Bağlı.....	581
2.1.1.1.25. Bimâr.....	582
2.1.1.1.26. Büyücü	582
2.1.1.1.27. Çocuk	583
2.1.1.1.28. Dalgıç	583
2.1.1.1.29. Deli/Divâne	583
2.1.1.1.30. Derviş	584
2.1.1.1.31. Ev Sahibi.....	585

2.1.1.1.32. Gedâ	585
2.1.1.1.33. Hileci	585
2.1.1.1.34. İnsan	586
2.1.1.1.35. Kâfir	586
2.1.1.1.36. Kahraman	586
2.1.1.1.37. Kalender	587
2.1.1.1.38. Kapıcı/Bekçi	587
2.1.1.1.39. Kul	588
2.1.1.1.40. Mağara Arkadaşı	588
2.1.1.1.41. Meftûn	589
2.1.1.1.42. Misafir	589
2.1.1.1.43. Muhafız	590
2.1.1.1.44. Nedîm	590
2.1.1.1.45. Ölü	590
2.1.1.1.46. Pehlivân	590
2.1.1.1.47. Peygâmbir	591
2.1.1.1.48. Rahîp	591
2.1.1.1.49. Rehber	591
2.1.1.1.50. Reis	591
2.1.1.1.51. Rind	592
2.1.1.1.52. Sarhoş	592
2.1.1.1.53. Sultan	593
2.1.1.1.54. Şairin Kendisi	593
2.1.1.1.55. Tercüman	593
2.1.1.1.56. Tutsak	594
2.1.1.1.57. Usta/ Hoca	594
2.1.1.1.58. Vefa Köyünün Sakini	594
2.1.1.1.59. Yağmacı:	594
2.1.1.1.60. Zâlim	595
2.1.1.2. Hayvanlar	595
2.1.1.2.1. Aslan	595
2.1.1.2.2. Bülbül	595

2.1.1.2.3. Ceylan	596
2.1.1.2.4. Horoz.....	596
2.1.1.2.5. Karga.....	596
2.1.1.2.6. Karınca	597
2.1.1.2.7. Kuş	597
2.1.1.2.8. Papağan	598
2.1.1.2.9. Pervâne.....	598
2.1.1.2.10. Sinek	598
2.1.1.2.11. Yük Hayvanı	598
2.1.1.3. Mekanlar	599
2.1.1.3.1. Âsitân	599
2.1.1.3.2. Aşiyân	599
2.1.1.3.3. Bağ/ Bahçe	600
2.1.1.3.4. Cihân/Dünya	600
2.1.1.3.5. Çadır.....	601
2.1.1.3.6. Çukur.....	601
2.1.1.3.7. Darphane	601
2.1.1.3.8. Dergâh.....	601
2.1.1.3.9. Dershane	601
2.1.1.3.10. Doğuş yeri.....	602
2.1.1.3.11. Dükkân	602
2.1.1.3.12. Ev	602
2.1.1.3.13. Hangâh	603
2.1.1.3.14. Humhâne	603
2.1.1.3.15. Kâbe	604
2.1.1.3.16. Kible.....	604
2.1.1.3.17. Köşk/ Saray	604
2.1.1.3.18. Kulübe.....	605
2.1.1.3.19. Maden/ Kaynak	605
2.1.1.3.20. Mezbaha	606
2.1.1.3.21. Merve Sefâ	606
2.1.1.3.22. Meydan	606

2.1.1.3.23. Meyhâne.....	606
2.1.1.3.24. Mihrap.....	607
2.1.1.3.25. Oyun yeri	607
2.1.1.3.26. Put evi/ İbadethâne.....	607
2.1.1.3.27. Tecellî yeri	608
2.1.1.3.28. Tûr.....	608
2.1.1.3.29. Ülke.....	608
2.1.1.3.30. Vadi.....	609
2.1.1.3.31. Virâne.....	609
2.1.1.3.32. Zindân	609
2.1.1.4. Nesneler	610
2.1.1.4.1. Anahtar.....	610
2.1.1.4.2. Ayna.....	610
2.1.1.4.3. Avize	611
2.1.1.4.4. Cam	611
2.1.1.4.5. Çöp.....	611
2.1.1.4.6. Delikli taş	611
2.1.1.4.7. Gece lambası	612
2.1.1.4.8. Gemi.....	612
2.1.1.4.9. Hamur	612
2.1.1.4.10. Hazine	613
2.1.1.4.11. Hediye	613
2.1.1.4.12. İnci	613
2.1.1.4.13. Kadeh	614
2.1.1.4.14. Kalkan/ Zırh	615
2.1.1.4.15. Kandil.....	615
2.1.1.4.16. Kırılacak Bir Şey.....	615
2.1.1.4.17. Kitap.....	616
2.1.1.4.18. Kül.....	616
2.1.1.4.19. Küp.....	616
2.1.1.4.20. Lamba/Işık	617
2.1.1.4.21. Levha.....	617

2.1.1.4.22. Merdiven	617
2.1.1.4.23. Mıknatıs	618
2.1.1.4.24. Mum	618
2.1.1.4.25. Mühür	618
2.1.1.4.26. Mürekkep	618
2.1.1.4.27. Müzik Aleti	619
2.1.1.4.28. Ney	619
2.1.1.4.29. Nokta	619
2.1.1.4.30. Nüsha	619
2.1.1.4.31. Ocak	619
2.1.1.4.32. Para	620
2.1.1.4.33. Pas	620
2.1.1.4.34. Pencere	620
2.1.1.4.35. Pergel:	621
2.1.1.4.36. Resim	621
2.1.1.4.37. Seccade	621
2.1.1.4.38. Sevgilinin Saçı	621
2.1.1.4.39. Sürme	622
2.1.1.4.40. Süs	622
2.1.1.4.41. Şemse	622
2.1.1.4.42. Tac	622
2.1.1.4.43. Terazî	623
2.1.1.4.44. Testi	623
2.1.1.4.45. Tılsım	623
2.1.1.4.46. Tuzak	623
2.1.1.4.47. Uçabilen Bir Şey	624
2.1.1.4.48. Yelken	624
2.1.1.4.49. Zerre	624
2.1.1.4.50. Zincir	625
2.1.1.4.51. Zülfikâr	625
2.1.1.5. Bitkiler	625
2.1.1.5.1. Asma	625

2.1.1.5.2. Fidan	626
2.1.1.5.3. Diken.....	626
2.1.1.5.4. Gonca	626
2.1.1.5.5. Gül.....	626
2.1.1.5.6. Lale	627
2.1.1.5.7. Sanavber.....	627
2.1.1.5.8. Yaprak.....	628
2.1.1.6. Kozmik Alem	628
2.1.1.6.1. Ay.....	628
2.1.1.6.2. Felek.....	628
2.1.1.6.3. Gökyüzü	628
2.1.1.6.4. Gölge.....	629
2.1.1.6.5. Güneş	629
2.1.1.6.6. Hava Kabarcığı	630
2.1.1.6.7. Seyyare.....	630
2.1.1.6.8. Yıldız.....	630
2.1.1.7. Dört Unsur	630
2.1.1.7.1. Âfet	630
2.1.1.7.2. Akarsu	631
2.1.1.7.3. Ateş	631
2.1.1.7.4. Çiy tanesi	632
2.1.1.7.5. Dalga	632
2.1.1.7.6. Deniz/ Okyanus.....	632
2.1.1.7.7. Rüzgâr	633
2.1.1.7.8. Sel	633
2.1.1.7.9. Toprak	633
2.1.1.7.10. Tufân	634
2.1.1.8. Efsanevî Unsurlar	634
2.1.1.8.1. Anka	634
2.1.1.8.2. Hü mâ	635
2.1.1.8.3. Semender.....	635
2.1.1.8.4. Simurg.....	635

2.1.1.9. Diğer Unsurlar	635
2.1.1.9.1. Akıl	635
2.1.1.9.2. Allah.....	636
2.1.1.9.3. Av.....	636
2.1.1.9.4. Baş Ağrısı.....	636
2.1.1.9.5. Bela	636
2.1.1.9.6. Dermân/ Şifâ	637
2.1.1.9.7. Ebedî/ Ölümsüz.....	637
2.1.1.9.8. Göz.....	637
2.1.1.9.9. Gözbebeği	637
2.1.1.9.10. Gözyaşı	638
2.1.1.9.11. Hikâye/Destân.....	638
2.1.1.9.12. İz	638
2.1.1.9.13. Kan.....	638
2.1.1.9.14. Kanat	639
2.1.1.9.15. Kebap	639
2.1.1.9.16. Kurban.....	639
2.1.1.9.17. Kıl	640
2.1.1.9.18. Lâl	640
2.1.1.9.19. Mahcûp	640
2.1.1.9.20. Maksat/ Amaç	640
2.1.1.9.21. Nefs	641
2.1.1.9.22. Omuz.....	641
2.1.1.9.23. Sır.....	641
2.1.1.9.24. Yara.....	641
2.1.1.9.25. Yol.....	642
2.1.2. Telmih	642
2.1.2.1. Şahıslara Telmih	642
2.1.2.1.1. Ayaz	642
2.1.2.1.2. Bâkî.....	642
2.1.2.1.3. Cem	642
2.1.2.1.4. Eflatûn.....	643

2.1.2.1.5. Ferhâd	643
2.1.2.1.6. Ferîdüddin Attar	643
2.1.2.1.7. Hallac-ı Mansûr	643
2.1.2.1.8. Hızır	644
2.1.2.1.9. Hz. Âdem	644
2.1.2.1.10. Hz. Eyûp	644
2.1.2.1.11. Hz. İbrâhîm	644
2.1.2.1.12. Hz. Îsâ	645
2.1.2.1.13. Hz. Muhammed.....	645
2.1.2.1.14. Hz. Nûh	645
2.1.2.1.15. Hz. Yakûp	645
2.1.2.1.16. Hz. Yûsuf	646
2.1.2.1.17. Mahmûd	646
2.1.2.1.18. Mecnûn	646
2.1.2.1.19. Sahban.....	646
2.1.2.1.20. Şeyh Edhem	646
2.1.2.2. Diğer Unsurlara Telmih.....	647
2.1.2.2.1. Ayet.....	647
2.1.2.2.2. Elest Meclisi.....	647
2.1.2.2.3. Hâdis	647
2.1.2.2.4. Mevlevîlik	647
2.1.2.2.5. Ümmül Kıyas	647
2.1.3. Tevriye	648
2.1.4. Kinaye	649
2.1.5. Hüsn-i Ta'lîl	649
2.1.6. Tecrîd	650
2.1.7. Mübalağa.....	651
2.1.8. Mecâz-ı Mürsel	652
2.2. REDİF KELİME ETRAFINDA OLUŞMUŞ ATASÖZLERİ VE DEYİMLER	653
2.2.1. Atasözleri	653
2.2.2. Deyimler.....	653
SONUÇ.....	662

ÖZ GEÇMİŞ.....	695

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Türü: Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA

Hazırlayan: Fatma TÜRK

Yıl: 2019

Sayfa Sayısı: 695.

ÖZET

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA “GÖNÜL” REDİFLİ MANZUMELER

Türk edebiyatında, şair ve şiiri için önemli bir yeri olan gönül, duyguların merkezi olması sebebiyle özellikle klasik Türk şiirinde ehemmiyetli bir yere sahiptir. Klasik Türk edebiyatı geleneğinde, şairler şiirlerinde başlık kullanmadıkları ve manzumeler redifleri ile adlandırıldıkları için redif kullanımı oldukça önemlidir.

“Klasik Türk Şiirinde ‘Gönül’ Redifli Manzumeler” adını taşıyan bu çalışmada, elde edilebilen 620 divan taranarak 391 divanda “gönül” kelimesiyle ve gönül kelimesi ile birebir aynı anlamı taşıyan Farsça “dil” kelimesi üzerinde inceleme yapılmıştır. Bu iki kelimenin çekimli halleriyle rediflenmiş olan 1427 adet manzume daha tespit edilmiş ve gönül kavramının bu manzumelerdeki işlenişini üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu çalışma, giriş ve iki farklı bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında ‘gönül’ ve ‘redif’ kavramları açıklanarak bu konularda yapılmış akademik çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölüm “Tarihsel Seyrine Göre Klasik Türk Şiirinde ‘Gönül’ Redifi”, ikinci bölüm ise “Gönül Redifli Manzumelerde ‘Gönül’ Kavramı” başlığını taşımaktadır. Bölümler kendi içlerinde alt başlıklara ayrılarak değerlendirilirken her anlam beyit örnekleriyle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Redif, Gönül, Anlam Dünyası.

Recep Tayyip Erdogan University Graduate School of Social Sciences

Department: Turkish Language and Literature

Thesis Type: Master Thesis

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait ÇALKA

Author: Fatma TÜRK

Year: 2019

Page: 695.

ABSTRACT

CLASSICAL TURKISH LITERATURE “GONUL” REDIF OF POETRY

In Turkish literature, heart (gonul), which has an important place for poet and poetry, has an important place in classical Turkish poetry due to it being the center of emotions. In the classical Turkish literature tradition, since poets do not use titles in their poems and verses are named after the repeated voices, the use of repeated voices are of great importance.

In this study, which is called “Verses with repeated voices of heart in Classical Turkish Poetry”, 640 divans were scanned and 391 divans were examined with the word “heart” and the word “dil” which has the same meaning in Persian as the word “gonul”. 1427 more verses which have been used with the conjugated form of these two words have been determined and evaluations have been made on the processing of the concept of heart in these verses.

This study consists of an introduction and two different sections. In the introduction part, the concepts of heart and repeated voices are explained and information is given about the academic studies on these subjects. The first part is “the repeated voice ‘heart’ in Classical Turkish Poetry according to Historical Course”, The second part is titled “The Concept of ‘Heart’ in verses with repeated voice of heart”, sections are divided into subheadings and each meaning is supported by couplet examples.

Keywords: Classical Turkish Literature, Redif, Heart, Semantic World.

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
c.	: Cilt
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
G.	: Gazel
haz.	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
Prof.	: Profesör
K	: Kaside
R.	: Rubai
s.	: Sayfa
S	: Sayı
T.	: Tuyuğ
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. 14. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönöl” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı.....	60
Tablo 2. 15. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönöl” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı.....	81
Tablo 3. 16. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönöl” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı.....	174
Tablo 4. 17. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönöl” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı.....	343
Tablo 5. 18. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönöl” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı.....	482
Tablo 6. 19. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönöl” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı.....	563

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Gönül redifli manzumelerin 14. yüzyılda şairlere göre kullanım grafiği.....	59
Şekil 2. Gönül redifli manzumelerin 15. yüzyılda şairlere göre kullanım grafiği.....	80
Şekil 3. Gönül redifli manzumelerin 16. yüzyılda şairlere göre kullanım grafiği.....	173
Şekil 4. Gönül redifli manzumelerin 17. yüzyılda şairlere göre kullanım grafiği.....	342
Şekil 5. Gönül redifli manzumelerin 18. yüzyılda şairlere göre kullanım grafiği.....	481
Şekil 6. Gönül redifli manzumelerin 19. yüzyılda şairlere göre kullanım grafiği.....	562
Şekil 7. Nazım Türlerine ve Nazım Şekillerine Göre Gönül Redifli Manzumeler I.....	568
Şekil 8. Nazım Türlerine ve Nazım Şekillerine Göre Gönül Redifli Manzumeler II.....	568
Şekil 9. Nazım Türlerine ve Nazım Şekillerine Göre Gönül Redifli Manzumeler III.....	569
Şekil 10. Nazım Türlerine ve Nazım Şekillerine Göre Gönül Redifli Manzumeler IV.....	569
Şekil 11. Nazım Türlerine ve Nazım Şekillerine Göre Gönül Redifli Manzumeler V.....	570
Şekil 12. Nazım Türlerine ve Nazım Şekillerine Göre Gönül Redifli Manzumeler VI.....	570

GİRİŞ

Klasik Türk Edebiyatında ‘Gönül’ ve ‘Gönül’ Kavramı Bağlamında Yapılmış Akademik Çalışmalar

Klasik Türk Edebiyatında ‘Gönül’

Türkçe kökenli olan ve sözlükte “Kalpte olduğu kabul edilen sevgi, istek ve arzuların kaynağı”¹ ve “İnsanın manevi varlığının ifadesi, inanç ve hislerimizin kaynağı, önüne geçilemeyen iç kuvveti; kalp, dil”² olarak tanımlanan ‘gönül’ kelimesi, en eski şekliyle ilk olarak Orhun Yazıtları’nda karşımıza çıkmaktadır. Orhun Yazıtları’nda gönül kelimesi iki Koltigin, iki de Tonyukuk olmak üzere *köngülte*, *köngülteki*, *könglünçe* biçimlerinde kullanılmıştır. Ayrıca Türk Dil Kurumunun vermiş olduğu ikinci anlam olan “İstek, arzu” şekli de yine ilk kez Orhun Yazıtlarında *könglünçe* *uduz-*, *könglünçe* *ay-* şeklinde karşımıza çıkmaktadır.³

Farsça ‘dil’, Arapça ‘kalb’ kelimeleri ile anlamdaş olan gönül kelimesi, Türkçede, özellikle de şiir dilinde çok farklı anlamalara gelebilmektedir. Türkçeye Arapçadan geçen “kalp” kelimesi daha somut bir olguyken, gönül soyut bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kalp vücudun, gönül ise ruhun bir parçasıdır. Kalp ölürse beden ölür ve yaşam son bulurken gönlün ölmesi daha farklı anlamlara gelmektedir. Gönlü ölen bir insan sağlıklı olmasa da yaşamaya devam eder. Bu sebeple farklı dillerde olduklarında anlamdaş sayılacak iki kelime olan *gönül* ve *kalp* kelimeleri Türkçe içinde değerlendirildiğinde farklılaşmaktadır.

“Gerek divan gerek halk şiirinde ve nesrinde gönül, aşkın belirdiği (tecilli ettiği) yerdir. Yaygın bir inanışa göre göğüs kafesinin içinde kalp, kalbin içerisinde gönül, gönlün ortasında da kara bir nokta vardır. Aşkın belirdiği yer *süveyda* veya *sevda* adları verilen bu noktadır. Gönül, aşkın vatanı ve mekânı, mana âleminin

¹ Ahmet Doğan, “Gönül, -nlü”, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 1: 446.

² Mehmet Doğan, “Gönül”, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Yazar Yayınları, 2011), 24: 619-620.

³ Mehmet Aydın, “Gönül Kelimesi Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* (1999): 105-106.

ölümsüzüdür.”⁴ “Gönül, âşığın aşkıyla ilgili her türlü gelişmenin algılandığı yerdir. İnsanın yaşaması için gönle olan ihtiyaç ve can mefhumu gönle daha da önemli bir yer hazırlar.”⁵

Türk edebiyatı için, daha özelde klasik Türk Edebiyatı için gönül kelimesinin önemi oldukça büyüktür. Gönül, insan benliğinin maddi-manevi bütün duyguları yaşadığı tek yerdir. Bazen kalp, bazen ciğer, bazense akıl olan gönül insan vücudunun soyut merkezidir. Beşerî olarak düşünüldüğünde iki farklı cins olan kadın-erkek arasındaki münasebetin ve aşkın yeri gönüldür. İstenilen, hayal edilen, hissedilen her şey gönüldedir. Tasavvufî olarak bakıldığında ise insanın varolma sebebi olan aşkın merkezi, yaratıcının tecelli ettiği yer ve yaratıcıya ulaşmanın en önemli noktası olan yer gönüldür.

Klasik Türk şiirinde gönül çok farklı işlevlerde kullanılmış, bazen kötülüklerin ve acının yegâne sebebi olarak görülmüş, bazen dünyanın, feleğin ve sevgilinin eziyetlerine boyun eğen âşık olarak düşünülmüş, bazense İlahî aşkın yaşandığı, cennetin anahtarının saklandığı hatta Kabe’yle kıyaslanarak Kabe’ye denk tutulan kutsal bir mekân olarak düşünülmüştür.

Sırr-ı ‘aşkı ben denlü saklarum âhir beni
Eyledün bir âh ile rusvâ-yı âlem ey gönül⁶

Tîg-i yâre yüz tutup yüz pâre oldun ey gönül
El çeküp tîmârdan bî-çâre oldun ey gönül⁷

Gazâlân-i harîmüm dil-berün çeşmânıdır Sâmi
Zemîn-i şehr-i tende Ka’be-i ma’mûrdur gönlüm⁸

Birçok söz sanatı gönül kelimesi üzerinden kurulmuş, klasik Türk şiirinin yapıtaşı olan birçok mazmun, bu kelime üzerinden meydana getirilmiştir. Şairin şiirini oluştururken kullandığı en önemli malzemelerden biri gönüldür. Gönül bazen ‘manevi yolun yolcusu, sevgili yolundaki âşığın yoldaşı, sürekli sevgiliye kavuşmak için uğraşan âşık vb.’ olarak tecrid edilmiş, bazen ‘divâne, âvâre, sarhoş, akli

⁴ Gencay Zavotçu, “Gönül”, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü* (İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2018), 245.

⁵ İskender Pala, “Gönül”, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2012), 168.

⁶ Vahit Çabuk, *Divan-ı Muhibbî* (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1980), 248.

⁷ Nezihe Seyhan, “Medhî Divanı” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000), 495.

⁸ Fatma Sabiha Kutlar, *Arpaemîn-zâde Mustafa Sâmi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2004), 353.

gitmiş bir mecnûn, düşkün vb.’ olarak teşhis edilmiş, bazense ‘*bir gamhâne, meyhâne, büyük sırların saklandığı yer, yaratıcının tecelli ettiği saf mekân, âşığın Kâbe’si vb.*’ olarak teşbih edilmiştir. Öyle ki bu kelimeyle söz sanatlarının yanında birçok deyim ve atasözü oluşturmuş ve yüzyıllarca unutulmayan irâd-ı meseller/ irsâl-i meseller meydana gelmiştir.

Klasik Türk şiirinin hayal dünyasının da büyük ölçüde bu kelimenin etkisi altında olduğunu söylemek mümkündür. Sevgilinin zincire benzeyen saçında tutsak olan gönüldür, aynı şekilde sevgilinin saçının dar ağacına asılan idam mahkûmu yine odur. Sevgiliye duyulan kavuşma isteği ile yanıp tutuşan, kebab olan ayrıca her türlü cefa ve eziyet okunun hedef tahtası olan gönüldür. Bazen göğüs kafesinin içinde bir tutsak, bazen sevgilinin emrine amade bir köle, bazen de kapı kapı dolaşan bir dilencidir. Bu hakirliğine rağmen söz dinlemeyen, kendisine emanet edilmiş olan delilik sırrını açık eden, âşıktan bağımsız bir güzele meftun olan asi varlık da gönüldür. Bazen insanoğlunun kirlettiği paslı bir ayna, bazense kişinin aksini net bir şekilde göreceği berrak bir sudur. İbadet yönünden Kabe’ye denk, kutsallık yönünden Kabe’den dahi üstündür. Yere ve göğe, hatta kâinata bile sığmayan yaratıcının tecelli ettiği yerdir.

“Gönül, Arapça ve Farsça kelimeler içinde kaybolan divan şairinin başvurduğu nadide kelimelerdendir. Bundan dolayı gönül, divan şairinin gözünden ve dolayısıyla gönlünden uzak olmayan en vasıflı ve bahtlı kelimelerdendir. Klasik Türk şiirinde aşkın yaşandığı yer gönüldür. Güzel ise gönlün sevdiğidir. Güzel olan sevgilinin aşkı gönüldedir. Zira gönül kimi severse güzel de odur.”⁹

‘Gönül’ Kavramı Bağlamında Yapılmış Akademik Çalışmalar

Klasik Türk edebiyatı için bu derece önemli olan ‘gönül’ kavramı hakkında birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar başlıca şunlardır:

Ayşegül Söztut, “Sultan Şairlerin Divanlarında Gönül” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2014).

Yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bir çalışmadır. ‘Gönül’ kavramının açıklandığı giriş bölümünden sonra, birinci bölümde 15. ve 18. yüzyıllar arasında Osmanlı’nın genel durumu açıklanarak divan sahibi olan padişahların şiire ve şaire

⁹ Aysun Eren, *Klasik Türk Şiirinde Güzelden Gazele ‘Gönül’ Güzergahı* (İstanbul: Akademik Kitaplar, 2011), 254.

verdikleri önem üzerinde durulmuştur. Ayrıca sultanların şiir ve sanat anlayışları da verilmiştir. İkinci bölümde sultan şairlerin divanlarında gönül ifadesi açıklanıp, teşbih yönünden incelenmektedir. ‘Gönül’ redifli şiirlerden sadece gazellerin bir kısmı verilerek, birkaç tanesi günümüz Türkçesine aktarılmış, üzerlerinde kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Üçüncü bölümde ise gazellerde geçen bazı kavramların açıklaması yapılarak, ‘gönül’ sözlüğüne yer verilmiştir.

Mustafa Bayır, “Fuzûlî’nin Türkçe Divanı’nda Gönül ve İlgili Kavramlar” (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2015).

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri dışında dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Fuzûlî’nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında kısa bilgiler verilmiş, ikinci bölümde kullanılan kaynakların bazıları tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde kullanılan materyal ve yöntemler belirtilmiş, dördüncü bölümde ise şairin ‘gönül’ redifli iki gazeli şerh edilmeye çalışılmıştır. Ardından gönül kavramı başta olmak üzere konuyla ilgili diğer kavramlar ve alt kavramlar alfabetik sıraya göre sınıflandırılarak divandan seçilen örnek beyitlerle incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise Fuzûlî’nin sanat anlayışı, şiiri, tasavvufi yönü üzerine çıkarımlar yapılmıştır.

Ayşe Kayaalp, “Türk Şiirinde “Can ve Gönül” Kavramlarının İşleniş Tarzlarının İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2006).

Ön sözü, giriş ve içindekiler bölümü bulunmayan tezde açık bir bölümlendirme yapılmamış olsa da tez, ana başlıklar halinde hazırlanmıştır. İlk olarak eski Türk şiirinde “can” ve “gönül” kavramlarının işleniş tarzları alt başlıklarla incelenmiş, ardından Klasik Türk şiirinde “can” ve “gönül” kavramları üzerinde durulmuştur. Halk şiirinde “can” ve “gönül” kavramları ve günümüz şiirinde “can” ve “gönül” kavramları da ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Son olarak ise can ve gönül kavramlarının geçtiği atasözleri ve deyimler verilmiştir.

Reyhan Keleş, “Şeyhülislâm Yahyâ, cevri, Nedîm Divanlarında Gönül” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008).

Giriş bölümünde gönlün çeşitli kaynaklardan tanımını, aşkla olan ilişkisini ve üç şairin gönül içeren beyitler üzerinde işledikleri aşkın türünü, birinci bölümde ise; üç şairin ayrı ayrı hayatlarını ve eserlerini verdikten sonra özellikle divanlarındaki “gönül” kavramının geçtiği beyitlerin sayıları, hangi şairin hangi kelime ya da terkibe daha fazla yer verdiği ve hangi kelimelerin daha az tercih

edildiği verilmiştir. İkinci bölümde ise, üç şairin divanlarında geçen “gönül” anlamındaki tüm kelime ve terkipleri alfabetik sıraya alınıp, bu konudaki his ve düşüncelerinin ne olduğu verilmiştir.

Duygu Dalbudak Hünerli, “Klasik Türk Edebiyatında Gönül” (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2017).

Üç bölümden oluşan tezin giriş bölümünde; daha önce gönül üzerine yapılmış çalışmalar, gönül kelimesinin anlam bakımından tarihsel süreçteki değişimi ve gelişimi; dinî kaynaklarda ve tasavvuf kaynaklarında gönül kavramının ele alınış biçimi hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Devamında gönül, dil, kalp, hatır ve gönül anlamını veren diğer kelimelerin atasözleri, deyimler vb. ile birlikte kullanımları da dâhil olmak üzere sözlük anlamları verilmiştir. Birinci bölümde; redifi gönül olan şiirler hakkında istatistiki bir bilgi verilmiş; bizzat divan şairlerinin dilinden gönlün tanımının yapıldığı ve ideal gönlün anlatıldığı örnekler değerlendirilmiş; giriş bölümünde sözlük anlamları verilen atasözü, deyim ve benzerlerinin Klasik Türk şiirindeki örnekleri verilmiştir. Daha sonra genel vasıflarıyla gönül ve hemen ardından âşık, sevgili ve rakibin oluşturduğu aşk üçgeninde gönül kavramı, örnekleriyle ele alınmıştır. Tezin 2. bölümünde; gönül ile ilgili tasavvur ve benzetmeler, kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Sonuç bölümünde tezden elde edilen verilerle ilgili genel bir değerlendirme yapılmıştır. Çalışmada üç yüzden az divan incelenmiş olup, redifi ‘gönül’ olan şiirler hakkında sadece sayı verilmiştir.

Mahmut Kaplan, “Alvarlı Efe Muhammed Lütfi Divanı’nda Gönüle Dair”, Turkish Studies X/8 (2015): 69-94.

Bu makalede yirminci yüzyıl başlarında yaşayan mutasavvıf şair Alvarlı Efe olarak tanınan Muhammed Lutfi Efendi’nin Divanı’nda gönül mefhumunu nasıl ve hangi anlamlarda kullandığı, nelere benzetildiği gibi hususlar üzerinde durularak, geleneğin takipçisi bir mutasavvıf şair tarafından nasıl algılandığı ve değerlendirildiği tespit edilmiştir. Bu çalışma giriş, gönül ve Allah, gönlün benzetildiği varlıklar, gönlün tasfiyesi, gönlün halleri, gönlün afetleri ve ona varmak gibi başlıklar şeklinde düzenlenmiştir.

Esra Akbalık, “Yunus Emre’nin Şiirlerinde ‘Gönül’ İmgesi”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi VI/26 (2013): 20-28.

Yunus Emre, ruh dünyası ve tasavvuf anlayışı doğrultusunda ‘gönlü’ şiirlerine fazlaca konu etmiş bir şairdir. Şiirlerinde ‘gönül’ kavramı çeşitli anlam ilişkileri çerçevesinde kullanılmıştır. Bu doğrultuda makalede, Yunus’un şiirlerinin önemli bir cephesini oluşturan gönül kavramına ve anlam çerçevesine odaklanılarak onun ‘gönül dünyası’ anlatılmaya çalışılmıştır.

Salih Uçak, “Mevlânâ’nın Rubâîlerinde “Gönül” İstiaresi”, Turkish Studies VII/3 (2012): 2481-2490.

Bu çalışmada Mevlânâ’nın rubailerinde bir imge (sembol) olarak kullandığı “gönül” istiaresi (metaforu) üzerinde durulmuştur. Çalışma ile ilgili binden fazla rubai incelenmiş, bu incelemede rubailerde kullanılan “gönül hâllerini”; poetik mekân olarak gönül, gönül mihmanı, gönül(aşk)-akıl ikilemi ve gönül teşbihleri gibi çeşitli alt başlıklarla konu ele alınmıştır.

Münire Nurefşan Kapal, “Nef’i Divanında Gönül”, Turkish Studies (2012): 1605-1618.

Bu makalede gönül kavramının çeşitli kaynaklardan ayrıntılı tanımı ile birlikte, Nef’î’nin Divanı’nda kelimenin hangi yönleriyle anıldığı anlatılarak istatistikî veriler çerçevesinde sunulmaya çalışılmıştır.

Mehmet Aydın, “Gönül kelimesi üzerine”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi (1999): 566.

Makalede gönül kelimesinin kökeninden bahsedilerek gönül kavramının nasıl algılandığı üzerine durulmuştur.

Bayram Durbilmez, “Yunus Emre ve Muhyiddin Abdal Divanlarında Gönül”, Folklor/ Edebiyat VIII/30 (2002): 205-214.

Yunus Emre ve Muhyiddin Abdal Divanlarında gönül ile ilgili yapılan benzetmeler ve deyimler verilerek bunlardan hareketle ortak tasavvurlar açıklanmıştır.

Klasik Türk Edebiyatında ‘Redif’ ve Redif Bağlamında Yapılmış Akademik Çalışmalar

Klasik Türk Edebiyatında Redif

Sözlükte “Şiirde her beytin sonunda tekrarlanan ek, kelime veya kelime grubu”¹⁰ şeklinde tanımlanan ‘redif’, şiir ve şair için oldukça önemli olmakla

¹⁰ Ahmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 921.

birlikte şiirde ahengi sağlamak ve ritmi oluşturmak için kullanılan yöntemler arasındadır. Klasik şiirde ahengi sağlamak için aruz ölçüsü kullanılır. Şiirde ritmin oluşması içinse kafiye başvurulur. Kafiye sonradan gelen kelime veya aynı görevdeki eklerin tekrarına verilen isim olan redif, şiirin vazgeçilmez parçalarından biri olarak addedilmiştir.

“Redif, şiirde ahengi sağlayan, ona bir bütünlük ve zenginlik katan önemli bir unsurdur. Divan şiirinde kafiye bütünlük ve zenginleştirici olarak redife çok yer verilmiştir. (...) Redif, şiirde ses ve anlamın odak noktasıdır. Böyle bir odak noktası şiirin kendi içinde varlık bütünlüğünü sağlar. Bu sebeple belagatte, redifli şiir redifsiz şiirden üstün tutulur.”¹¹

“Divan şiirinin yapı taşlarından olan redif, duygu ve hayal dünyasının çıkış noktasını inşa ettiği gibi şiirde düşünce ve kelime alanının kendi etrafında oluşmasını sağlayan önemli bir unsurdur. Ahengi ve anlam bütünlüğünü sağlayan redif kelime, divan şiirinin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. (...). Bu bağlamda redifin anlam alanlarını incelemenin ve redif kelimesinden hareketle şiir çözümlemeleri yapmanın divan şairinin ve şiirinin insanla ve dünyayla olan bağlarını ortaya koymak adına önemli bir yol olacağı söylenebilir.”¹²

“Redif etrafında şiir söyleme, redifsiz şiire göre daha zordur. Çünkü redif, belli bir konu ve düşünce dünyası sunduğundan anlatılacak şeyler de redifle ilgili ve onun etrafında gelişen durumları içerir. Bu sebeple kafiyeyle oluşturulan şiire nispetle daha kısıtlayıcıdır. Ancak divan şairi ustalığını, redif kelimeyi barındırdığı çeşitli anlam katmanları etrafında söz oyunları ile söyleyerek göstermeye çalışır.”¹³ “Redifin de kafiye gibi mısra sonunda, mısra başında, hatta mısra içinde yer aldığı, ayrıca bir şiirde iki redif dönüşümlü kullanılabildiği görülmektedir.”¹⁴

Klasik şiirde anlam beyitin içinde tamamlanırken, şiirin bütününde tekrar eden redif kelime, beyitten beyite anlamın aktarılmasını ve şiirde bütünlüğü sağlar. Redif kelime direkt şiirin teması, ana olayı veya konusu olabilir. Aynı şekilde şiirden bahsederken de ‘... redifli’ ifadesi kullanılır.

¹¹ Nuray Memiş, “Redif Kelimeler Bağlamında Nâbî Divanı’nın Çözümlemesi” (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2014), 11.

¹² Memiş, “Redif Kelimeler Bağlamında Nâbî Divanı”, XII-XIII.

¹³ Memiş, “Redif Kelimeler Bağlamında Nâbî Divanı”, 12-13.

¹⁴ Yaşar Aydemir, Halil Çeltik, “Redife Farklı Bir Bakış: Çift/Çapraz Redifle Yazılmış Tek Kafiye Şiirler”, *Bilig* (2005): 184.

“Yalnızca redife bakılarak şiirin geneli hakkında fikir sahibi olunabileceği, şiire hâkim olan duygu ve düşünce dünyasının aynı zamanda şiirde kullanılan kelimelerin ve mazmunların tespitinin yapılmasının mümkün olacağı söylenebilir.”¹⁵

Bir şiirde kullanılan redifin onu kullanan şaire özgü olmadığını, birçok şair tarafından yüzyıllarca kullanılabildiğini hatırd tutarak şiirlerde kullanılan redifler üzerinden o dönemin şiir anlayışı ve yapısı üzerinde değerlendirme yapmak mümkün olabilmektedir. Bu sayede belki de yüzyıllar arası konu ve tema bakımından bütün bir edebiyatın mukayesesi söz konusu olabilmektedir.

İşte bu yönüyle klasik Türk şiiri ve edebiyat araştırmacıları için redifin değeri oldukça büyüktür. Aruz, şiire bir disiplin, bir ahenk ve bir ritim katarken, kafiye cümle sonlarındaki uyumu sağlayarak yapısal bir bütünlük sağlamaktadır. Tüm bunlara ek olarak redif şiirde yine ahenk ve yapısal bütünlüğü sağlamakla beraber aruzdan ve kafiyeyle farklı olarak şiirin bütününde konu birliği sağlamaktadır. Redif, tek başına herhangi bir kelime gibi gözükse de şiirin bütününde ön plana çıkan, şiirde bir anlam kompozisyonunu oluşturan önemli bir görevi üstlenmektedir. Bunların ötesinde şayet redif, isim değil de bir fiilden oluşuyorsa manzumede anlatılmak istenen bütün aksiyonlar redifte anlam kazanır. Eğer redif isimden oluşuyor ise şiirdeki olayı yaşayan muhakkak rediftir. Nitekim redif olarak seçilen kelime genellikle sanat yapmaya müsait bir kelime olarak karşımıza çıkmaktadır.

Redif Bağlamında Yapılmış Akademik Çalışmalar

Nuray Memiş, “Redif kelimeler Bağlamında Nâbî Divanı'nın Çözümlemesi”, (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2014).

Çalışmanın “Giriş” bölümünde “Divan Şiirini Çözümleme Çalışmaları”, “Edebiyatın Toplumsal Boyutu” ve “Divan Şiirinde Redifin Önemi” incelenmiştir. Tez çalışması, girişten sonra iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle “Redif kelimeler Bağlamında Nâbî ve Divanı” ele alınmış daha sonra rediflerin dökümüyle beraber çeşitli başlıklar altında tasnifleri yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise “İsim Soylu kelimelerden Oluşan Redifler”, “Fiil Soylu kelimelerden Oluşan Redifler”, “İsim ve Fiil Soylu kelimelerden Oluşan Redifler”

¹⁵ Memiş, “Redif Kelimeler Bağlamında Nâbî Divanı”, 15.

ve “Ek ve Bileşenlerinden Oluşan Redifler” olmak üzere dört başlık altında Nâbî Divanı’ndaki şiirlerin, redif merkezli çözümlemeleri yapılmıştır. Her başlık altında yer alan redifler alfabetik sıraya göre verilmiştir.

Ayşe Nacar, “Divan Edebiyatında Aşk Redifli Gazeller ve Şerhleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2011).

Bu çalışma 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm giriş bölümüdür. Burada Divan Edebiyatı, aşk, gazel ve redif konularına değinilmiştir. İkinci bölüm ise Divan Edebiyatında Aşk Redifli Gazeller ve Şerhleri başlığını taşımaktadır. Bu bölümde gazeller, şairlerin yaşadığı yüzyıla göre sıralanmıştır. Gazeller hangi yüzyıla ve hangi şaire aitse verilmiştir. Bu gazellerin dil içi açıklamaları yapılmıştır. Üçüncü bölüm Aşk, Âşık ve Sevgili ile İlgili Yapılan Teşbihler adını taşımaktadır. Bu bölümde incelenen gazellerdeki aşk, âşık ve sevgili ile ilgili olarak yapılan benzetmeler verilmiştir. Dördüncü bölüm ise Sonuç bölümüdür. Bu bölümde yapılan araştırma ile ilgili değerlendirme yapılmıştır.

Abdualmuttalip İpek, “Klâsik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler”, (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008).

Tezde, öncelikle bir bitki türü olarak gülün tanımı yapılmış, Osmanlı Devleti’nde çiçek ve bahçe kültürü ve bu kültürün klâsik Türk şiirine yansımaları üzerinde kısaca durulmuş, genel anlamda gül ve gülün şiirimizdeki kullanımına değinilmiş; Necâtî, Fuzûlî, Lâmi’î ve hayâlî kasidelerinin incelenmesi yapılarak, Basirî, Nev’î, sabır Pârsâ ve Kütahyalı Rahîmî’nin kasideleri ile hayalinin gonca kasidesi metin olarak verilmiştir. Bunlardan Necâtî, Fuzûlî, Lâmi’î Çelebi ve hayâlî kasideleri nesre çevrilerek beyitler hem anlam hem de edebî sanatlar açısından incelenmeye çalışılmıştır. Ancak sanatlar gösterilirken tüm sanatlar değil, daha çok beytin söylenmesinde esas teşkil eden, şairin sanat gücünü ortaya koyması açısından önem arz eden sanatlar gösterilmiştir. Kasidelerdeki ortak hayal, mazmun ve imajlar ise “Gül ile İlgili Müşterek Tasavvur ve Kullanımlar” başlığı altında ele alınarak maddeler halinde verilmiştir. Çalışma sonunda tespit edilen önemli hususlar da Sonuç kısmında belirtilmiştir.

Demet Gür, “Çiçek İsimleriyle Rediflenmiş Kasideler”, (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2003).

Tez gül, sümbül, lâle, benefşe ve nergis olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Bölüm başlıklarında çiçekler hakkında ansiklopedik bilgi verilmiş, daha sonra da klasik edebiyatta ve umumi olarak çiçekler ele alınmıştır. Daha sonra beyitlerde çiçekler üzerine kurulan mazmunlar (hayaller) harf sırasına göre sıralanmıştır. Bölümlerin sonunda da kasideler yüzyıllarına, beyit sayılarına, övülen kişilere ve bölümlerine göre incelenerek bir mukayesesi yapılmıştır. Çalışma yedi gül, bir gonca, yedi sümbül, iki lâle, iki benefşe ve bir nergis redifti toplam yirmi kasideden oluşmuştur. Çalışma sonunda elde edilen bilgiler sonuç bölümünde verilmiştir.

Nilgün Açık, “Gayrı Redifli Gazeller (İnceleme-Açıklama-Karşılaştırma)”, (Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 1998).

15. yüzyılda Necâtî Bey tarafından yazılmış olan “gayrı” redifli gazel ve diğer yüzyıllarda buna nazire olarak yazılmış 55 “gayrı” redifli gazel üzerinde tahlil ve mukayese yöntemi uygulanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde nazire gazeller şekil, muhteva, dil ve üslûp açısından incelenmiş, tahlil ve mukayese edilmiştir. İkinci bölümde gazeller üzerinde metin çözümleme yöntemlerinden, açıklama yöntemi kullanılarak gazeller açıklanmıştır.

İlyas Kayaokay, “Gazellerde Mahlasın Konumu ve Mahlasın Redif Olarak Kullanılması”, International Journal of Language Academy (2017): 139-161.

Bu çalışmada elde edilen bulgular 519 divanın gazeller bahsinin irdelenmesi sonucu elde edilmiştir. Bu çalışma ile divan edebiyatında önemli bir yere sahip mahlas geleneğinin daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir.

Hikmet Ferîdun Güven, ““Garîb” Redifli Gazellerin Şekil ve Anlam İlişkileri Üzerine Bir İnceleme”, Turkish Studies (2014): 571-604.

Bu çalışmada divan şiirinin temel nazım şekillerinden biri olan gazellerde “garîb” redifinin kullanılışı incelenmiştir. İnceleme, giriş, üç ana bölüm ve sonuçtan oluşmuştur. Giriş kısmında divan şiirinde redif kullanımı konusunda bilgi verilmiştir. Redifin ahenk ve anlam üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde “garîb” redifli gazel yazan şairler ölüm tarihlerine göre sıralanmış, gazelleri vezni ve matla beyitleri verilerek tanıtılmıştır. İkinci bölümde gazeller beyit sayıları, vezinleri, kafiye ve rediflerine göre incelenmiştir. Çizilen tablolarla gazeller arasındaki şeklî benzerlikler gösterilmiştir. Üçüncü bölümde gazeller

arasındaki anlam ilişkileri, “garîb” kelimesinin çeşitli anlamları dikkate alınarak üç alt başlık halinde incelenmiştir. İncelemenin genel değerlendirmesi sonuç bölümünde yapılmıştır.

Kaplan Üstüner, “Güler” Redifli Gazellerin Karşılaştırılması”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 28 (2010): 181-207.

Makalede, 14. yüzyılda bir, 15., 16. ve 18. yüzyıllarda ikişer tane olmak üzere tespit edilen toplam yedi “güler” redifli gazelin, muhteva ağırlıklı olmak üzere çeşitli açılardan karşılaştırılması yapılmıştır.

Özlem Ercan, “Divan Şiirinde “Kağıd” Redifli Gazeller”, Akademik Araştırmalar Dergisi, XII/ 46 (2010): 127-154.

Ayşe Yıldız, “Klasik Türk Edebiyatında “Var İçinde” Redifli Şiirler ve Nedîm’in “Var İçinde” Redifli Gazeli”, Turkish Studies IV/6 (2009): 478-498.

Bu makalede, Klasik Türk edebiyatında “var içinde” redifi taşıyan ve hemen tamamı 18.yüzyıla ait 13 şiir arasında Nedîm’in “var içinde” redifli gazelinin ön plana çıkma sebepleri sorgulanmaktadır.

Ekrem Bektaş, ““Kaşki” Redifli Gazeller Üzerine Bir Değerlendirme”, Turkish Studies IV/2 (2009): 133-151.

Bu makalede, “kâşkî” redifiyle gazel yazan on şairin gazelleri tespit edilmiş ve şairlerle ilgili bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Nejat Sefercioğlu, “Meyve Redifli Gazeller”, Turkish Studies III/5 (2008): 321-344.

Divan şiirinde meyve redifli gazellerin değerlendirilmesi için taranan seksen civarında divandan tespit edilen bir şeftâlû, iki turunc, iki elma, bir nârenc ve bir çekirdek redifli gazel incelenmiştir. Bu gazellerde geçen meyve redifleri gazellerin bütünü içerisinde incelenirken turunç ile âşık, mazlum, hızır; narenc ile sevgili, şeftali ile sevgilinin dudağı gibi çeşitli anlam ilgileri kurulmuştur. Şiirlerde meyve adlarının redif olmasının önemi de vurgulanmıştır.

Emine Yeniterzi, “Divan Şiirinde Gazel Redifli Gazeller”, Türkiyat Araştırmaları Dergisi 18 (2005): 1-10.

Bu makalede divan ve şiir mecmualarında tespit edilen “gazel” redifli on bir gazelin metni ve muhtevaları hakkında bilgi verilmektedir.

Yaşar Aydemir, Halil Çeltik, “Redife Farklı Bir Bakış: Çift/Çapraz Redifle Yazılmış Tek Kafiyeli Şiirler”, Bilig 22 (2005): 167-188.

Makalede tek kafiyeli manzumelerden bahsedilerek genellikle gazellerde tek kafiye kullanıldığı belirtilmiştir. Daha sonra ise tek kafiyeli şiirlerde tek/çapraz redif kullanımından bahsedilmiştir. Çift rediften de bahsedilen makalede yargılar örneklerle temellenmiştir. Redifin sadece mısra sonunda değil mısra başında veya içinde de değerlendirilmesinin mümkün olunacağı belirtilmiştir.

Yaşar Aydemir, Halil Çeltik, “Gazelde Cinaslı Çift Redif Kullanımı. İlmî Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri 16 (2008): 7-17.

Yaşar Aydemir, Halil Çeltik, “Redife Farklı Bir Bakış: Divan Şiirinde Ön Kafiye ve Ön Redif”, Bilig 46 (2008): 193-214.

Makalede mısra başındaki kelime tekrarlarının tekrar değil, redif olarak kabul edilebileceği söylenir. Sanat anlamı vermeyen yerlerde mısra başı tekrar eden kelimelerin redif olacağı belirtilir. Ayrıca redifin her zaman kafiyeden sonra gelmek zorunda olmadığı açıklanır. Bu yargılar örneklerle açıklanır.

Yaşar Aydemir, Halil Çeltik, “Gazelde İkileme Redif ve İkileme Kafiye”, Turkish Studies 4/2 (2009): 79-118.

Redifin, tekrar eden harflerden veya kelimelerden oluşabileceği belirtilir. Redif ve kafiyede aynen ikilemeden, tek heceli ve çok heceli sözcüklerde aynen ikilemeden bahsedilir. Söylenenler örneklerle açıklanır.

Klasik Türk Edebiyatında ‘Gönül’ Redifi Üzerine Bir Değerlendirme

Gönül, Türk edebiyatının sadece bir döneminde değil, ilk yazılı edebi eserlerden günümüze kadar kullanılagelen şiirin çok önemli bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Klasik Türk edebiyatı sahasında çalışma yapmış pek çok araştırmacının konu edindiği ve çeşitli yönleriyle ele aldığı gönül kavramı, birçok mazmunu meydana getiren bir kelime olarak ön plana çıktığı görülür.

Gönül kelimesinin şiir içindeki yerinin oldukça geniş olmasıyla beraber redif olarak kullanılması da oldukça yaygındır. Divan şiirinin başlangıcı kabul edilen dönem olan 13. asırdan son divan şairlerine kadar geçen süreçte bu kelimeyi redif olarak kullanmayan şair çok azdır. Bazen gönül bazense ‘dil’ olarak kullanılmış olsa da iki kelimenin anlam çerçevesi aynıdır. Bunlardan hareketle divan şiirinde bir âşık olarak tanıdığımız şairin şiirini de gönül şiiri olarak değerlendirmek

mümkündür. Aşağıdaki incelemeler neticesinde elde edilen verilerin değerlendirilmesiyle ulaşılan sonuç da bu durumu destekler niteliktedir.

“Bir şiirde redifin tekrar etmesi, divan edebiyatında anlamın beyit içinde tamamlandığı, yani anlamın bir beyitle tamamlandığı algısını reddeder. Çünkü birçok hayâlin sığdırılabildiği bir şiirde anlamı toplayan ve şiirde bütünlük oluşturan redif kelimedir.¹⁶ Nitekim bir gazelin tüm beyitleri arasında bir anlam bütünlüğünün bulunması olarak tarif edilebilen yek-âhenk gazel çeşidine bakıldığında redifin önemli bir pozisyona sahip olduğu görülmektedir.”¹⁷ Gönül redifli şiirler incelendiğinde anlamın beyitten beyite değişmediğini, hayallerin dahi yüzyıl boyunca aşırı derecede değişmeden kendini koruduğunu görmek mümkündür.

“Divan şiirinin temel nazım şekillerinden biri olan gazelin anlamının gazelde kullanılan redif kelimesinin anlamıyla yakından ilgisi vardır. Özellikle de kelime redifler gazelin “yek-ahenk” ya da “yek-âvâz” olmasına yardımcı olabilecek niteliklere sahiptir. Divan edebiyatının kuruluş dönemlerinde kelime rediflerin daha çok tercih edildiği yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur. Anlam bütünlüğü olan gazeller daha başarılı ve değerli kabul edildiği için kelime redifler de anlam bütünlüğüne katkıda bulunduğundan gazelde kelime redifle anlam bütünlüğü birlikte düşünülmüştür”¹⁸

Gönül, vücudun merkezi olan kalptedir ve bundan dolayı da aşkın merkezidir. Yaratıcının tecelli ettiği yerdir. Bu sebeptendir ki şiirin de merkezi olan redif ile buluşunca ortaya mükemmel sanatlar çıkabilmektedir. Öyle ki gönül bazen zavallı, çaresiz ve fakir bir dilenci olarak karşımıza çıkarken bazen de asi ve söz dinlemez biri olarak çıkabilmektedir. Şair bu durumla kimi zaman övünür kimi zamansa bu durumdan şikâyet eder. Gönül, aşk elemiyle öyle bir hal alır ki ne zaman ne yaptığı belli olmayan bir divane olur.

¹⁶ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013), 117.

¹⁷ Mehmet Ali Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye* (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2011), 49.

¹⁸ Hanife İslam Batıslâm, “Gazelde Redif-Anlam İlgisi Bağlamında Sehi’nin Kadeh Redifli Gazeli”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 3 (2017): 44.

Yine aynı gönül, bazen aşkın sırlarının saklandığı gizli bir hazine olarak sunulurken bazen de sırları ifşa eden bir fitne olarak eleştirilmektedir. Bazen kibirli, kendini beğenmiş olarak da karşımıza çıkan gönül, bu yönüyle muhatabını hiçe sayan asi biri olarak sunulmakta olduğu görülür. Yine gönül, bazen bir meyhane veya meyhane ehli, bazen de tekkeye yönelen bir derviş olarak telakki edilmektedir. İşte tüm bu anlam zenginliğiyle gönül ve gönül redifi, birçok manayı içinde barındıran, hatta aynı anlam içinde tezat oluşturacak tasvirler meydana getiren, şiirin ve şairin vazgeçilmez bir malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Redif kelime çoğunlukla beyitlerin ikinci mısralarında tekrar ediyor olsa da bazen şiirlerde beyitlerin ilk başlarında da yer alabilmektedir. “Klasik kafiye anlayışı redifi sadece kafiye sonlarında arar, mısra başındaki redifleri ise tekrar olarak kabul eder. Bununla beraber mısra başında olan ön kafiye kabul eder. Mısra başında ön kafiye olabileceği gibi redif de olabilir. Çünkü redifin işlev bakımından kafiyeyle farkı yoktur. Bundan dolayı redifin tanımı genişletilmeli ve bu tekrarlara tekrar denilmekle beraber mısra başı redif/ön redif de söylenebilmelidir.”¹⁹ “kelime tekrarları bazen her mısraın başında yer alır, bazen de beyitlerin birinci veya ikinci mısralarında bulunur. Mısra başındaki kelimelerin mısra içlerinde ve ana redifle uyumlu olarak tekrarlandığı da görülür.”²⁰

Gönüldür şâhbâz-ı dest-i kudret
Gönüldür beyt ü ma'mûr-ı hüviyyet

Gönül genc-i hakikatle soludur
Gönüldür hâzen-i envâr-ı rahmet (G.27/1-2)²¹

Bunların yanında murabba, musammat, şarkı ve ilahi gibi nazım şekilleri ve türlerinde ise nakarat kısmı ile beraber tekrar eden kelimeleri de redif olarak değerlendirmek mümkündür.

Baharın vakti geldi gonca geldi
Gönüller cümle vakt-i zevki buldı
Hezârî gülşenün feryâda geldi
Açıl gönlüm güli güller açıldı

Çemen ezhâr ile oldı müzeyyen

¹⁹ Yaşar Aydemir, Halil Çeltik, “Redife Farklı Bir Bakış: Divan Şiirinde Ön Kafiye ve Ön Redif”, *Bilig* 46 (2008), 193.

²⁰ Aydemir, Çeltik, “Redife Farklı Bir Bakış”, 210.

²¹ Yavuz Özenç, “Şeyh Hüsameddin-Uşâkî Divânı Transkripsiyonlu Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008), 52.

Olup hûş u tuyûrun cümlesi şen
Gülüp açılmadun âyâ niçün sen
Açıl gönlüm güli güller açıldı (Ş.110/1-2)²²

Bunların dışında redif bazen bir kelime grubundan oluşabilmektedir. Bu tür kalıplarda vurgu genellikle ‘gönül’ kelimesindedir.

Garîk-i bahr-i afletdür gönül lûtf eyle yâ Rabbi
Harîk-i nâr-ı fırkatdür gönül lûtf eyle yâ Rabb (G.783/1)²³

Manzumelerde kullanılan redifleri gönül ve dil şeklinde sınıflandırabiliriz. Çoğunlukla redif gönül kelimesi ile kurulur. Bunun dışında Farsçadan Türkçeye geçmiş olan ‘dil’ kelimesi de gönül anlamına geldiği için değerlendirmeye alınmıştır.

Redif kelimenin manzumelerde en çok kullanılan şekli eksiz halidir. Bu kullanımı takip eden ikinci kullanım kelimenin birinci tekil şahıs eki almış hali olan ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül redifi bunların dışında *ister, diler gönül/gönlüm/gönlümüz* şeklinde; *düşer, düştü gönül/gönlüm/gönlümüz* şeklinde; *eyler/eder/eyle gönül* şeklinde ve *neyler/neylesin gönül/gönlüm* şeklinde kullanılarak kişileştirilir. Gönül, ebedi âlemden dünyaya düşen bir insan, sevgilinin çenesinin gamzesindeki çukura düşen bir âşık; sevgilinin lütfunu bekleyen bir zavallı, Allah’a kavuşmayı arzulayan bir dervîştir. Çaresiz olan gönül ne edeceğini bilmez, o gönlün sahibi de gönlünün haline çare bulamaz.

Çoğu manzumede de gönle seslenme söz konusudur. *Ey gönül, ey gönlüm, ey dil* vb. şekilde oluşturulan redifte; âşık olan şair gönlüne seslenir. Genellikle şair gönlüne seslenerek ona nasihat verir, istediği şeylere ulaşması için yapması gerekenleri söyler. *Gönlümüz* şeklinde de kullanılan redif kelime de dikkat çekici olan birinci çoğul şahıs ekidir. Bu ifadede kast edilen âşığın gönlü ve kendisi gibi âşık olanların gönlüdür. Aynı yolun yolcusu olan âşıkların gönülleri de birbirinden farklı değildir. Gönül, çokta tek olandır.

²² Necdet Şengün, “Nazir İbrahim ve Divanı” (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006), 471-472.

²³ Şengün, “Nazir İbrahim ve Divanı”, 827.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SEYRİNE GÖRE KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ‘GÖNÜL’

REDİFİ

1.1. 13. Yüzyıl

1.1.1. Yunus Emre

Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı’nın ilk ve önemli temsilcilerinden olan Yunus Emre dini ve insani fikirleriyle evrensel bir şöhrete ulaşmıştır. Yunus Emre, sade fakat derin ifade gücüyle kaleme aldığı şiirlerinde, Türkçeyi edebileştirmiş, milli dil ve edebi formlarla kendisine has bir varlık, bilgi, aşk ve ahlak felsefesi ortaya koymaya çalışmıştır.²⁴

Yunus Emre’de ‘gönül’ motifi sıkça kullanılmış olsa da gönül redifli üç şiiri vardır. Bunlardan biri ilahi ikisi ise gazel nazım biçimiyle söylenmiştir. Üç şiirde de insan olarak karşımıza çıkan gönül, aynı şairde üç farklı anlam bulmaktadır. Yunus Emre’nin, ‘gönül’ redifli şiirlerinden birinde gönül, dünyaya gelmiş ve dünyadan göçmüş bir insandır, bir diğerinde nefse uyan aciz biridir, diğerinde ise aşğa (dervişe) aşk yolunda yoldaş, arkadaştır.

Ata belinden bir zamân anasına düşdi gönül
Hak’dan bize destûr oldı hazîneye düşdi gönül

Anda beni cân eyledi et ü sünük kan eyledi
Dört on günü diyicegez degirtmege düşdi gönül

Yürürüdüm anda pinhân Hak buyrugı virmez amân
Vatanumdan ayırdılar bu dünyeye düşdi gönül

Beni beşige urdılar elüm ayagum sardılar
Öndin acısın virdiler tuz içine düşdi gönül

Günde iki kez çözerler başına akça dizerler
Agzuma emcek virdiler nefis kabzına düşdi gönül

Bu nesneyi terk eyledüm yürimege ‘azm eyledüm
On iki sünügüm yazarlar elden ele düşdi gönül

²⁴ Mustafa Tatçı, “Yunus Emre Divanı” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1990), XIV.

Oglan iken sultân kopar kim elin kim yüzün öper
'Akıl bana yoldaş oldu sultânlığa düşdi gönül

Bu çağıla sakal biter görenün gülregi dutar
Güzeller katında biter sev-sevüye düşdi gönül

Hayırdan şerri çok sever işlemege becid iver
Nefsinün dilegin kovar nefis evine düşdi gönül

Kırk beşinde sûret döner kara sakala ak iner
Bakup şeybetin göricek yoldurmaga düşdi gönül

Yola gider başaramaz yigitlige eli varmaz
Bu nesneleri koyuban yavunmaga düşdi gönül

Ogl eydür bunadı ölmez kız eydür yirinden durmaz
Hiç kendü hâinden bilmez hâlden hâle düşdi gönül

Ölicegez şükr ideler sinden yana ilemeler
Allah adın zikr ideler çok şüküre düşdi gönül

Su getüreler yumaga kefen saralar komaga
Agaç ata bindüreler teneşire düşdi gönül

Eger varısa 'amelün gin olısar sinün senün
Eger yogısa 'amelün oddan şarâb içdi gönül

Yûnus anlayıvar hâlün şuna ugrayısar yolun
Bunda elün ireriken hayr işlere düşdi gönül (G.152)²⁵

Bir bebeğin ana rahmine düşüşünden itibaren büyüyüp ölünceye kadar geçen zamanın anlatıldığı şiirde redif 'düştü gönül' şeklindedir. Şair gönlünü kendisinden tecrid ederek bir insan gibi tasvir etmiştir. İlk beyitte anne rahminden çıkıp zaman annesinin eline düşen bir gönülden bahseder. Vatanından ayrılan gönül dünyaya düşmüştür. Beşinci beyitte ağzına emzik verilip nefisini kandırmaları ise bir bebeği sustururcasına, gönlün ait olduğu yere özleminden ağlamasını nefis zevklerini öne sürerek insanın kendisini kandırması diye düşünülebilir. Aklına uyup sultanlığa düştüğünde, hayırdan çok şer işler ve böylece kendisini kandırır. Sonunda hastalanıp öleceği vakit ise ibadete düşer ve kendisini kurtarmaya çalışır.

Şiirde, 'düştü gönül' şeklinde kullanılan redifte, gönül insandır ve düşmesi Allah katından dünyaya gelişidir. Bu olay aynı zamanda Hz. Âdem ve Hz.

²⁵ Tatçı, "Yunus Emre Divanı", 121.

Havva'ya telmihte bulunmaktadır. Ayrıca gönlün, tıpkı bir bebek gibi beşiğe konulup elinin ayağının bağlanması, insan vücudundaki yeri düşünüldüğünde de dikkat çekici bir benzetmedir. Zira gönül, göğüs kafesinin içinde eli ayağı bağlı, dünyevi zevklerle uyutulmaya çalışılan bir varlıktır.

Yoldaş olalum ikimüz
Gel dosta gidelüm gönül
Hâldaş olalum ikimüz
Gel dosta gidelüm gönül

Gel gidelüm cân turmadın
Sûret terkinî urmadın
Araya düşmân girmedin
Gel dosta gidelüm gönül (İ.160/1-2)²⁶

Gönül bazen yolcu, bazen yolun kendisi ve bazen kılavuzdur. Dost odur. Dosta giden de odur.²⁷

Yukarıda iki dördlülüğü yer alan şiirde redif, ilahinin nakaratının içinde geçen 'gönül' kelimesidir. Burada gönül yine insandan bağımsız bir varlık olarak tasavvur edilmektedir. Buradaki dosttan kasıt, dervişi yaratıcıya götürecek şeyhtir. Bu yol kutsal bir yoldur ki derviş bu yolda aklıyla ve nefsiyle yürüyemez. Bütün bunlardan arınmış olması gerekir. Dervişe yoldaş olabilecek sadece gönüldür. Gönül kelimesinin istemek anlamı düşünüldüğünde, bu cefa dolu yolda bıkmadan ilerleyecek ve dervişi de yanında götürebilecek kadar istekli olacak sadece gönüldür.

Gönül; saf, temiz ve günahsızdır. Bundan dolayı nefsiye uyup vazgeçecek olan dervişi uyuracak ve devam etmesi için ona yardımcı olacak da odur. Çünkü gönlün istediği zaten hakikate erişmektir. Gönül, insanın içindedir. Onlar birlikte bir bütündür. Zaten yaratılmış her şey bir bütünün parçalarından ibarettir. Gönül, dervişin beraber 'seyr-i süluk'a girdiği yoldaşdır.

N'ola gelsen şimden girü fesâdı terk itsen gönül
Gâh aglasan günâhuna gâh kanâ'at itsen gönül

İşün gücün fesâdıla yakdı beni hırs odıla
İltsen yârı bir ugurdan yanar oda atsan gönül

Niçe bir ben sana uyam özümü belâya koyam

²⁶ Tatçı, "Yunus Emre Divanı", 127.

²⁷ Tatçı, "Yunus Emre Divanı", 260

N'ola gelsen sen de benüm ögüdümü dutsan gönül

Dünyâ halkun düşmânıdır maksûd ol cânlar cânıdır
Bilün ki dünyâ fânîdür dünyâyı terk itsen gönül

Yûnus miskîn kalmaz câna virür cânını kurbâna
Gelsen sığınsan Sübhân'a togru yola gitsen gönül (G.161)²⁸

Yunus Emre birçok şiirinde gönüle bir şahsiyet verir. Nefse uyan gönlünün fesadı terk etmesini, kanaatkâr olmasını, dünyayı terk etmesini ister.²⁹

Bu şiirde 'gönül' insanın bir parçasıdır. Burada artık gönül, saf ve temiz değil, nefsin arzularına uyup kendisini kirleten bir kişidir. Dünyaya aldanıp söz dinlemez ve başına buyruk davranır. Yunus onu tövbe etmeye çağırır.

²⁸ Tatçı, "Yunus Emre Divanı", 129.

²⁹ Tatçı, "Yunus Emre Divanı", 260.

1.2. 14. Yüzyıl

1.2.1. Kadı Burhaneddin

“Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed, Türk edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. Onun 1500’e yakın şiirden meydana gelen büyük divanı Türk dilinin çok kıymetli bir hazinesi durumundadır.”³⁰

Kadı Burhaneddin Divanı’ndaki manzumelerden bahsetmek gerekirse; Divanda ‘gönül’ redifli on bir tane gazel ve bir tane de rubai vardır. ‘Gönül’ redifli gazellerinde gönül genellikle tecrid edilir. Şiirlerin genelinde anlatılan gönül, klasik şiirde karşımıza çıkan âşıktır. Rubaisinde redif olan ‘gönül’ kelimesi ise seslenme amacıyla kullanılmış, herhangi bir özellik kazanmamıştır.

Hiç özin diremedi zülfün ile delü gönül
Kıla benzetdi özin yüzün ile delü gönül

Özini sinde yitürdi bulımadı dahı hiç
Özini bula meğer özün ile delü gönül

‘Anberîn ola ne yir ki ayağün basar isen
Sini meğer ki bula izün ile delü gönül

Cân yaşı ger yidi kat yirlere irürdiyise
Âhı göge irüre sûzun ile delü gönül

Müşk bâzârını saçun sanemâ kıldı kesâd
Şekerün narhım hem sözün ile delü gönül (G.75)³¹

Yukarıda yer alan gazelde redif ‘ile delü gönül’ şeklindedir. Gönül, tıpkı klasik edebiyattaki âşık gibi sevgiliye olan aşkı yüzünden delirmiştir. Sevgilinin saçından dolayı kendisini kaybetmiş, unutmıştır. Öyle zayıflamıştır ki kendisini bir kıla benzetmiştir. Sevgili yüzünden kendisini kaybetmiş ve bir daha da bulamamıştır.

Ola mı revâ gözi kıla yara gönülde
Kim diye gözi kılduğın yâra gönülde (G.89 /1)³²

³⁰ Muharrem Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1980), III.

³¹ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 34.

³² Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 35.

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönülde’ kelimesidir. Sevgilinin gözü gönülde yara açmıştır. Bu gönle reva olan bir şey değildir. Sevgilinin saçının kokusu gönle erişmiştir. Bu çaresiz gönlün tek çaresi sevgilidir.

Saçuna ograyu gelen nesîme uçdı gönül
Bu dünyâda dahı ne zer ne sîme uçdı gönül (G.126/1)³³

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘uçdı gönül’ şeklindedir. Bu dünyada ne altına ne de gümüşe uçan gönül, sevgilinin saçına dokunup gelen rüzgarla beraber uçup gitmiştir. Sevgilinin ayrılığıyla elem azabına uçan gönül, bir kuştur. Hem uçması hem de aşk acısı çekmesi sebebiyle gönül aslında divan şiirinde güle meftun olan bülbüldür.

Niçe bir ‘ışkun ile yana gönül
Ne ola ‘akl u cân u ya ne gönül (G.613/1)³⁴

Yukarıda birinci beyiti verilmiş gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin aşkı ile yanmaktadır. Aşığın aklı bir yana gönlü bir yana gitse de tuhaf karşılanmaz. Zaten gönlün ve aklın hemfikir olduğu görülen bir şey değildir. Gönül daima, ziyan olduğu için sevinmekte, kendisini cana yani sevgiliye feda etmektedir.

Şâhâ gâni gamzeler ile dil-rîşdür gönül (G.1085/1)³⁵

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül; sevgilinin zengin güzelliğinin dervişi, elmastan gamzesinin paramparça ettiği, saçının hareketiyle karıştırdığı ve dudağı ile zehirlediğidir.

Kadı Burhaneddin’in, ‘gönül’ redifli diğer gazelleri (686, 759, 977, 1045, 1262)³⁶ yukarıdaki gazellerle aynı konuda olup, redif kelime olan gönül, bu şiirlerde de karşımıza divan şiirindeki âşık rolüyle çıkmaktadır.

Nidelüm bilmezüz biz gönül ile gönül ile
Cihânı harâb idersin gönül ile gönül ile

Cânı ortaya koyarlar velî gönüle uyar cân
Cânı oynar ol ki gelür gönül ile gönül ile

Bu cihâna yayar isen sânemâ saçun tuzağın
Dahi kuşu umma illâ gönül ile gönül ile

³³ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 49.

³⁴ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 241.

³⁵ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 421.

³⁶ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 270-298-379-405-493.

Niçe ‘akl u cân turursa bu temimde ben giderem
Zeneh-i çâhma yarun gönül ile gönül ile

Gönül ile didüm ana gönül ile dinlemedi
Gönül eyledünse eyle gönül ile gönül ile (G.762)³⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül ile gönül ile’ şeklinde, bir kelime grubunun tekrar edilmesiyle oluşturulur. Buradaki gönül, Kadı Burhaneddin’in diğer gazellerinden farklı olarak karşımıza bir âşık olarak çıkmaz. Buradaki gönül, âşığın karşısındaki kişiyle beraberdir. Gönül, sevgiliyle birlik olup âşığı perişan eder, cihanı harap eder ve âşığın canıyla oynar.

Gönülüm tek görmedüm bir çîn gönül
Kamu gönül gönlüme perçîn gönül
Tolaşup zülfüne yitürmiş özin
İy gönül kara gönül miskîn gönül (R.1389)³⁸

Yukarıdaki manzumede redif olan ‘gönül’ kelimesi seslenme amaçlı kullanılmakta, gönle verilen özellikler dizelerde geçen diğer gönül kelimelerine verilmektedir. Fakat son dizede gönlün, kara ve miskin olduğunu görürüz. Gönlün kararması, miskin olması, ilk yaratılıştaki olan saflığının ve temizliğinin artık olmadığını gösterir.

1.2.2. Nesîmî

“Seyyîd Nesîmî, üç dilde (Türkçe, Farsça ve Arapça) şiir yazmış ve çok okunmuş bir şairdir. Ölümündeki fecaat da dikkatleri üzerine çekmiştir. Hayatı ve ölümü etrafında menkıbelerin teşekkül ettiği görülmektedir. Bazı akımlar onu reddederken diğerleri daima kendilerinden saymışlardır. Şiirleri gayet akıcı, korkusuzca ve samimiyetle söylenmiş edebî metinlerdir.”³⁹

Nesîmî’nin Divanı’ndaki manzumelere bakıldığında ‘gönül’ redifine tuyuğlarında denk gelinmektedir. Altı tuyuğunu ‘gönül’ redifi ile söyleyen ‘de gönül, kutsal bir unsurdur. İnsanı Allah’ın bir parçası olarak gören, gönlü de bu parçanın en kutsal yeri olarak görmektedir.

Gel ki sensiz bî-karâr oldu gönül
Düştü gamdan sayrı zâr oldu gönül
Derdime hem-dem ne yâr oldu gönül

³⁷ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 299.

³⁸ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 531.

³⁹ Hüseyin Ayan, *Nesîmî Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 10.

Gör ne zâyî' rüzgâr oldu gönül (T.179)⁴⁰

Yukarıda verilen manzumede redif 'oldu gönül' şeklindedir. Sevgili yokken gönül, kararsız olmuş, sıkıntıya düşmüş ve inleyen olmuştur. Rüzgârda ziyan olmuştur.

Çün şenindir her ne kim var ey gönül
Kimden umarsın atâ var ey gönül
Çün yetersin sen sana yâr ey gönül
Yârını bil olma ağyâr ey gönül (T.180)⁴¹

Yukarıdaki tuyuğda redif 'ey gönül' şeklindedir ve manzumede gönle seslenilmektedir. Var olan her şey gönlündür ve gönlün kendisinden başka bir sevgiliye ihtiyacı yoktur. Gönül, asıl sevgilidir ve kendisine düşman değil de dost olmalıdır.

Dünyenin ehlinden usandı gönül
Gaflet uykusundan uyandı gönül
Hakkı incitmekten utandı gönül
Hakka döndü Hakka dayandı gönül (T.181)⁴²

Yukarıdaki manzumede redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, usanmış, uyanmış, utanmış ve Hakka dayanmıştır. Bu özellikleriyle Allah yoluna niyetlenmiş bir dervîştir. Dünyanın aldatıcı olduğunu anlamış, gaflet uykusundan uyanmış, doğrulara gözünü kapatmaktan utanmış ve Allah'a dönmüştür. Böylece gönül, seyr-i sülukunu tamamlamıştır.

Bî-vefâ dünyâdan usandı gönül
Yok dedi dünyâyı yok sandı gönül
Düştü aşkın oduna yandı gönül
Vahdetin kand-âbına kandı gönül (T.182)⁴³

Yukarıdaki manzumede redif 'gönül' şeklindedir. Diğer tuyuğda olduğu gibi bunda da gönül, usanmış ve kanmış bir kişidir. Aynı zamanda dünyayı yok sayabilen ve aşk ateşinde yanan bir dervîştir. Gönül, vahdetin tatlı suyunu içip, ona inanmaktadır.

Gözlerin sevdâsma düştü gönül
Fitnenin gavgâsına düştü gönül
Altı dördün tâsına düştü gönül

⁴⁰ Ayan, *Nesîmî*, 413.

⁴¹ Ayan, *Nesîmî*, 413.

⁴² Ayan, *Nesîmî*, 414.

⁴³ Ayan, *Nesîmî*, 414.

Vahdetin deryâsına düştü gönül (T.184)⁴⁴

Bir acâib dilbere düştü gönül
Bir eli yetmez yere düştü gönül
Bir meh-i nîk-ahtere düştü gönül
Bir büt-i sîmîn-bere düştü gönül (T.185)⁴⁵

Her iki tuyuğda da redif ‘düştü gönül’ şeklindedir. İkisinde de gönlün düştüğü beşerî sevgili gibi görünse de gönlün asıl düştüğü, vahdet denizidir.

1.2.3. Ulu Arîf Çelebi

“Arîf Çelebi’nin annesi, Mevlana’nın halifesi Selahaddin-i Zerkûb’un kızı Fatıma Hatun, babası Mevlâna Celâleddîn Rûmî’nin büyük oğlu Bahaeddin Muhammed Sultan Veled’dir.”⁴⁶ “Dedesi Mevlâna ve babası Sultan Veled’e kıyasla üçüncü dereceden bir şair olan Arîf Çelebi, dedesinin ve babasının eserlerini okumuş, onların şiirlerine nazireler yazmaya çalışmış, hatta onlardan tazminlerde bulunmuş ve gazel, kaside, rubai, kıta ve müfret beyitlerden oluşan Farsça bir divan vücuda getirmiştir.”⁴⁷

Ulu Arîf Çelebi şiirlerini Farsça söyler. Divanına bakıldığında, gönül kelimesinin yerine de Farsça olan ‘dil’ kelimesini redif olarak kullandığı görülür. Bir gazeli ‘ey dil’ şeklinde rediflenirken, bir rubaisi de ‘dil-i mest’ şeklinde rediflenmektedir. Bu iki manzume dışında gönül redifli şiiri yoktur.

Çe bî-nâm u nişânî ey dil ey dil
Çe peydâ vu nihânî ey dil ey dil

Zemîn râ nûr mî-bahşî çû hûrşîd
Çerâgî âsmânî ey dil ey dil (G.63/1-2)⁴⁸

Yukarıda ilk iki beyiti verilmiş manzumedeki redif “ey dil ey dil” şeklinde bir kelime grubunun tekrar edilmesiyle oluşmaktadır. Gönlü kendisinden tecrid eden şairin gönül olarak seslendiği aslında gönlün sahibi olan yaratıcıdır. Gözle aranan fakat gözün kendisi olan, canın ve cihanın bizzat kendisi olan gönül, aslında Allah’tır.

⁴⁴ Ayan, *Nesîmî*, 414.

⁴⁵ Ayan, *Nesîmî*, 414.

⁴⁶ Veyis Değirmençay, *Ulu Arîf Çelebi’nin Farsça Divanı ve Türkçe Çevirisi* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2017): XIV.

⁴⁷ Değirmençay, *Ulu Arîf Çelebi*, XXIII.

⁴⁸ Değirmençay, *Ulu Arîf Çelebi*, 163.

Horşîd-i sepehr-i lâ mekânî dil-i mest
Keyhusrev-i mülk-i câvidânî dil-i mest
Tâ der-dil-i mâ 'ışk-ı tu menzil kerdest
Ser çeşme-i âb-ı zindegânî dil-i mest (R.4)⁴⁹

Yukarıdaki manzumede redif 'dil-i mest' yani 'gönlümüzdür' şeklindedir. Mekansızlık gökleri Allah'a mahsustur ve gönül buranın güneşidir. Aynı zamanda gönül, ebedilik dünyasının Keyhüsrev'i, hayat suyunun da pınarıdır. Gönül, bu özellikleriyle hakikat âleminin bir parçası olduğundan oldukça kutsaldır.

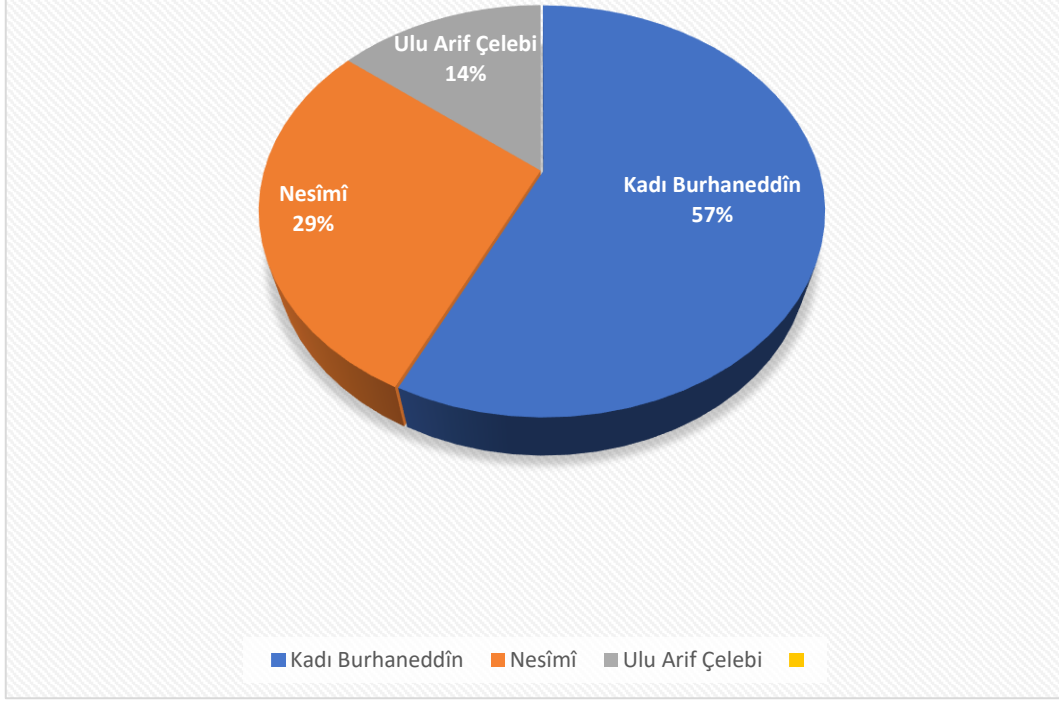
Ulu Arîf Çelebi'nin diğer rubaisinde ise redif 'dil' şeklindedir. Manzumede geçen gönül, tecrid edilerek kişileştirilir. Gönül, sevgilinin hayâlini kurar, dert hikâyesi okur ve utancından sevgilinin hayâlinin ayakları altında canını feda eder. (R.57)⁵⁰

⁴⁹ Değirmençay, *Ulu Arîf Çelebi*, 301.

⁵⁰ Değirmençay, *Ulu Arîf Çelebi*, 325.

1.3.10. 14. Yüzyılın Genel Değerlendirmesi

14. Yüzyılda tespit edilen ve taranan 5 Divandan 3 tanesinde tespit edilen gönül redifi, en çok 12 manzume ile Kadı Burhaneddin tarafından kullanılmıştır. Altı manzume ile onu Nesîmî takip etmektedir. Ulu Arif Çelebi'nin ise gönül redifli üç manzumesi vardır.

Şekil 1. Gönül redifli manzumelerin 14. yüzyılda şairlere göre kullanım grafiği.

14. Yüzyılda gönül kelimesinin manzumelerde en çok karşılaşılan redif şekli 'gönül'dür. Bunun ardından ise 'düşdü gönül' ifadesi gelmektedir. Dil kelimesini sadece Ulu Arîf Çelebi kullanmış, Kadı Burhaneddin ve Nesîmî sadece gönül kelimesini kullanmıştır.

Tablo 1. Gönül Redifinin Manzumelerde Kullanıldığı Şekil ve Sayı Miktarı

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... deli gönül	1
... dil-mest	1
... düşdü gönül	2
... ey dil	1
... ey gönül	1
... gönül	5
... gönül ile	1
... gönülde	1
... oldu gönül	1
... uçdu gönül	1
Toplam	15

1.3. 15. Yüzyıl

1.3.1. Abdürrahim Tırsî

“Abdürrahim-i Tırsî, İsfendi-yaroğulları soyundan olup aslen Boluludur.⁵¹ Abdürrahim-i Tırsî, Şeyhî Eşrefoğlu Rûmî’nin kızı Züleyha Hanım’la evlenerek şeyhine damat olmuş, ölümünden sonra da onun vasiyeti üzerine Eşrefîyye tarikatının post-nişini olmuştur.”⁵² “Çocukluğunda Eşrefoğlu Rûmî’nin yanına yerleşerek onun bilgilerinden yararlanıp eğitimini alarak onun dergahında hizmetlerde bulunan Abdürrahim-i Tırsî, tasavvufi konularda ve çoğunlukla hece ölçüsü kullanarak şiirler yazdığı için bir tekke şairi olarak kabul edilebilir.”⁵³

Abdürrahim Tırsî’nin Divanı’na bakıldığında dört gazelde ‘gönül’ redifi kullandığı görülmektedir. Tırsî, bu gazellerinde gönlü kendisinden ayrı tutar ve ona nasihatler verir. Aslında nasihat verdiği gönlünden ziyade nefsidir. Gönle dünyanın geçici ve aldatici olduğunu, kendisiyle birlik olup hakikate varmaları gerektiğini öğütler.

Ey gönül vahşî gönül vahşî gönül
Kande gitdün kandesin vahşî gönül vahşî gönül

Seyr idersin ‘âlemi her cû-be-cû
Bî-karâr yiller gibi vahşî gönül vahşî gönül

Geşt idersin ‘âlemi leyl ü nehâr
Bü’l-‘aceb hîç ermedün vahşî gönül vahşî gönül

Sanki bugün geldin-idi ‘âleme
Doymadun usanmadun vahşî gönül vahşî gönül

Fâidesiz yerde geçdi ‘ömrün uş
Assı ziyan sanmadun vahşî gönül vahşî gönül

Hâl budır sen de bilirsün assı yok
Bildügün ‘abes giçer vahşî gönül vahşî gönül (G.8/1-6)⁵⁴

⁵¹ Vildan Özmen, “Abdurrahim Tırsî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2007), 15.

⁵² Özmen, “Abdurrahim Tırsî”, 17.

⁵³ Özmen, “Abdurrahim Tırsî”, 18.

⁵⁴ Özmen, “Abdurrahim Tırsî”, 65.

Yukarıdaki manzumede redif ‘vahşi gönül vahşi gönül’ şeklinde tekrar eden bir kelime grubudur. Direkt rediften anlaşılacağı üzere gönül, tecrid edilerek kişiden farklı biriymiş gibi anlatılmaktadır. Şair, bu gazelde gönlüne nasihat vermekte, dünyanın aldatıcı olduğunu ve ona kanmaması gerektiğini söylemektedir. Gönül, kararsız bir rüzgardır, âlemi seyreder, sabah akşam dünyayı dolaşır, kanaatkâr değildir, doymaz ve uslanmaz. Nurlar âleminde olan sevgili ile olan dostluğunu unutan gönlün, hapis âlemi olan dünyadan kurtulmaya niyeti yoktur. Sevgili kutsal ve zararsız olduğu halde gönül ona ulaşmak için hiç uğraşmaz. Şair, gönlüne dünyanın bir hayal olduğunu ve kendisinin de bu hayal içinde hayal olmaması gerektiğini söyleyerek onu aslına ulaştırmak istediğini söyler.

Bu dünyânun cefâsuna sabr eyle sen de çek gönül
Gam u gussası çok bunun sabr eyle sen de çek gönül

Bu dünyâya gelen kişi mihnete uş gelür başı
Zarârı çekmekdür işi sabr eyle sen de çek gönül (G.101/1-2)⁵⁵

Yukarıda birinci ve ikinci beyiti verilmiş olan gazelde redif, “sabr eyle sen de çek gönül” şeklindeki kelime grubudur. Gönül, bu şiirde de tecrid edilmektedir. Gönül, yukarıdaki şiirde olduğundan daha farklı tasvir edilmektedir. Gönül, sıkıntı çeken ve sabreden bir kişidir. Şair, gönlüne nasihat vermekte ve ona sabırlı olmaya devam etmesi konusunda onu uyarmaktadır. Zaten gönül, dünyanın sıkıntılarına, üzüntüsüne, tasasına, Allah’ın işine ve sevgilinin eziyetine sabretmektedir. Şair ile gönlü beraber Allah’a gidecektir.

Karârun yok bu dünyadan gitmek mi istersin gönül
Bunun fenâsını gördün gitmek mi istersin gönül

Çekdün mi elün dünyadan geçdün mi yanlış sevdâdan
Kurtarup başun kavgâdan gitmek mi istersin gönül (G.11/1-2)⁵⁶

Yukarıda birinci ve ikinci beyiti verilmiş olan gazelde redif, ‘gitmek mi istersin gönül’ şeklindeki kelime grubudur. Gönül, bu şiirde isteyicidir. İlk gazelde dünyaya aldanmış olan gönül, ikinci gazelde hakikat yoluna girmiş ve nefsiyle savaşımaya başlamıştır. Üçüncü gazelde ise artık son mertebeye gelmiş ve dünyadan tamamen vazgeçmiştir. Gönül, dünyanın kötülüğünü görmüş, dünya sevgisinden

⁵⁵ Özmen, “Abdurrahim Tırsî”, 71.

⁵⁶ Özmen, “Abdurrahim Tırsî”, 73.

vazgeçmiş ve buradan gitmek istemektedir. Benliğini unutmuş, asıl sevgilinin yani gerçek benin derdine düşmüştür. Sevgili tarafından çağrıldığı için artık Tırsî'den gitmek istemektedir.

Bu dünyânun nakşına hîç aldanma gel dosta gönül
Bî-sebâtun rengine hîç boyanma gel dosta gönül

Koma bu dünyâ zevkini lezzetlü sanma zehrini
Bu fânî tarâbâtini işleme gel dosta gönül (G.13/1-2)⁵⁷

Yukarıda birinci ve ikinci beyiti verilmiş olan gazelde redif, 'gel dosta gönül' şeklindedir. Şair gönle nasihat vermektedir. Fakat gönül aslında şairin kendisidir. Şiirlerde gönle nasihat ediyor olsa da nasihat ettiği gönlünden ziyade aslında kendi nefsidir. Gönle, dünyanın geçici ve aldatıcı olduğunu, kendisiyle bir olup hakikate varmaları gerektiğini öğütüyor olması da bu sebeptendir.

1.3.2. Ahmed Paşa

“Asıl adı Ahmed'dir. Kaynaklarda doğum tarihiyle ilgili bir kayıt bulunmamakla birlikte muhtemelen miladi 1426 yılında doğmuştur. Şiirlerinden iyi bir medrese eğitimi aldığı, Arapça ve Farsçanın yanında devrin geçerli ilimlerini öğrendiği anlaşılmaktadır.”⁵⁸ Ahmed Paşa'nın Divanı'na bakıldığında gönül redifli bir gazeli bir de murabbası olduğu görülmektedir.

Sihri-i gamzenden olur şeydâ gönül bî-hâb göz
Yâd-ı lâ'linle çeker sahbâ gönül hûn-âb göz

Göz düşürdü gönlüme deryâ-yi aşkın ka'rına
Bu ne hikmetdir k'olur ihyâ gönül gark-âb göz

Hışm ile tigin bileyip cevri ile cân almaga
Vermiş ol hûn-rîze Hak hâra gönül kassâb göz

Göz ü gönlüm isteyu gitti lebinle belini
Ol seferde oldu nâ-peydâ gönül nâ-âb göz

Göz ü gönlümden nice çıksın hayâlin zevrâkı
Çünkü olmuştur ana deryâ gönül gird-âb göz

Göz ü gönlüm zülfün İbrâhimene oldu makâm

⁵⁷ Özmen, “Abdurrahim Tırsî”, 77.

⁵⁸ Turgut Karabey, “Ahmed, Veliyyüddîn-zâde Ahmed Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.11.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4615>.

Tan mı olsa Kâ'be-i ulyâ gönül mizâb göz

Çeşm-i Ahmed tîre oldu gözlemekden yolunu
Gelmez isen çıktı elden ey gül-i sîr-âb göz (G.123)⁵⁹

Yukarıdaki manzumede gönül ve göz kelimesi beraber kullanılmaktadır. İki redif kelime arasına farklı kelimelerin girdiği de görülür. Manzumede gönül ve göz, bazen birbirine tezat oluşturacak anlamlarda, bazense birbirinin anlamını tamamlayacak şekilde kullanılmaktadır. Gönül sevinçli iken göz uykusuzdur, gönül şarap içerken göz kanlı su dökmektedir. Gönül diriltilebilirken göz suda boğulan olur.

Gül yüzünde görelî zülf-i senem-sây gönül
Kuru sevdâda yeler bî-ser ü pây gönül
Demedim mi sana dilaşma ana hay gönül
Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül

Çîn-i zülfünden umar nâfe-i hoş-bûy murâd
Bu hevâ yoluna yıllarla yeler niteki bâd
Ol dahi sencileyin etmedi ben hastayı yâd
Vay gönül vay bu gönül vay gönül ey vay gönül (M.173/1-2)⁶⁰

Yukarıda ilk iki dördlüğü verilmiş olan murabbada ‘gönül’ kelimesi redif olarak kullanılmakla beraber, nakarat kısmında da tekrar etmektedir. İyi kötü her şeyi yapan gönüldür ve şair onu kötü şeyler yapmaması konusunda uyarmaktadır. Sevgilinin eziyeti de sistemi de yalnızca gönüle değil hem gönle hem de âşığadır. Bundan dolayı âşık, vay gönül eyvah gönül şeklinde dövünmektedir.

1.3.3. Ahmed-i Dâ'î

“Şiirlerinde asıl adını mahlâsı olarak kullanan divan şairlerinden Ahmed-i Dâ'î aslen Germiyanlıdır. Onun, Sultan I. Murâd, Germiyan Beyi II. Yakub, Yıldırım Bâyezîd'in oğlu Emîr Süleymân ve II. Murâd devirlerini gördüğü bilinmektedir.”⁶¹

Ahmed-i Dâ'î Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Gazelde gönül, divan şiirindeki âşığı temsil etmektedir.

Ol fitne kim cemâline meftun olur gönül

⁵⁹ Ali Nihad Tarlan, *Ahmet Paşa Divanı* (Ankara, Akçağ Yayınları, 1992), 178.

⁶⁰ Tarlan, *Ahmet Paşa*, 201-204.

⁶¹ Rıdvan Canım, “Ahmed-i Dâ'î”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 22.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2005>.

‘İşkî kebâb ider cigerüm hûn olur gönül

Vaslı ümidine niçe kim şâd olam direm
Her dem-be-dem firâk ile mahzûn olur gönül

Bâzâr-ı ‘ışk içinde ne sevdâ kim eyledüm
Cân assı eylemez dahı meftûn olur gönül

Leyl-i visâl-i derdüme dermân iderse hoş
Yoksa bu derd-i hicr ile mecnûn olur gönül

Dâ’i sözi çü perde-i ‘uşşâk içindedür
Vaslun nevâsı çengine kânûn olur gönül (G.132)⁶²

Yukarıdaki gazelde redif ‘olur gönül’ şeklindedir. Şiirdeki gönül, divan şiirindeki âşığın özelliklerine sahiptir. Gönül, fitne olan sevgilinin yüzünün güzelliğine meftundur. Sevgilinin aşkı ciğeri kebab eder, gönlü de kan doldurur. Gönül, sevgilinin ayrılığıyla mahzun olur. Bu ayrılık derdiyle mecnûn olur.

1.3.4. Cem Sultan

“Cem Sultan, Fatih Sultan Mehmet’in üçüncü oğludur. 23 Aralık 1459’da Edirne’de doğmuştur.”⁶³ “Cem Sultan, Divan şiiri geleneğine göre şiirler yazmıştır. Bunlar güzel, ince, zarif, duygulu şiirlerdir.”⁶⁴

Cem Sultan’ın Divanı’nda ‘gönül’ redifini kullandığı iki gazeli vardır. Bunlardan birinde redif, gönül kelimesinin Farsça karşılığı olan ‘dil’ kelimesi, Türkçe ‘can’ kelimesi ile beraber ‘can u dil’ şeklinde geçer. Diğer gazelde ise redif ‘gönül’ şeklindedir.

Niçe bir derd ü belâ-y-ıla bu âvâre gönül
Kendüye gelmeye her-geh ki sana vara gönül

Nice bir süm-i semendün hevesinden sanemâ
Her seher döşene toprak gibi yollara gönül

Yaka tennûr-ı belâ içre anı sûz-ı ciger
Gel beni yakma diyü ger sana yalvara gönül

Ben neyem kim gam-ı ‘ışkunla kılâm nâle vü âh
Lîk komaz beni hâlümde bu sad-pâre gönül

⁶² İsmail Hikmet Ertaylan, *Ahmed-i Dâ’î: Hayatı ve Eserleri* (İstanbul, Üçler Basımevi, 1952): ?

⁶³ Sedat Engin, “Cem Sultan’ın Türkçe Divan’ının Tahlili”, (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2006): 8.

⁶⁴ Engin, “Cem Sultan”, 11.

Deheni şehdi şifâsı ise ger derde devâ
Çâre yok derdüne sabr it yûri bî-çâre gönül

Germ olup virme metâ’-ı gama cân nakdini kim
Niçe cânlar viresin ivme bu bâzâra gönül

Çünkü her zülf-i perîşâna düşer şâne gibi
Cem’î bu dâm-ı belâdan nice kurtara gönül (G.198)⁶⁵

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif, ‘gönül’ şeklindedir. Redif olarak kullanılan gönül kelimesinde bir temenni vardır. Gönül, avaredir. Zavallıdır. Şair onu divane bir âşık olarak hayal etmekte ve her sabah toprak diye sevgilinin yoluna döşense, beni yakma diye sevgiliye yalvarsa, sevgili Cem’î bu bela tuzağından kurtarsa diye temenni etmektedir.

Ugrayup derd ü belâya cân u dil
İrmedi bir dem devâya cân u dil

Can ü dil aldı ele didüm didi
Ne gerek sen mübtelâya cân ü dil (G.196/1-2)⁶⁶

Yukarıda birinci ve ikinci beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘cân ü dil’ şeklindedir. Can ve gönül kişiden tecrid edilir. Can, ruhtur ve gönül de o ruhun kalbidir. Can ve gönül, dert ve belaya uğramış, bir an bile şifa bulamamışlardır. Sevgili âşığın canını ve gönlünü eline almış, sana can ve gönül lazım değil demiştir. Zaten âşığın ihtiyacı olan tek şey sevgilidir ve canıyla gönlünü isteyerek vermektedir.

1.3.5. Dede Ömer Ruşenî

“Aydınlı aristokrat bir aileye mensup olan Dede, burada Yahyâ Şîrvânî’den el almış ve şeyhinin ölümü üzerine onun yerine geçmiştir. Halvetîliğin gelişme ve yayılmasında bir dönüm noktası olan bu durum, Türk kültür ve edebiyatı için de önemlidir. Rûşenî’nin yetiştirdiği birçok öğrenci, ondan sadece tasavvufî meseleleri değil, edebî geleneği de tevarüs etmiştir. Böylece şairin Aydın, Bursa ve Lârende’de oluşturduğu edebiyat ve kültür altyapısı, Acem mülkünde inkişaf etmiş

⁶⁵ Ersoylu, *Cem Sultan*, 155.

⁶⁶ İ. Halil Ersoylu, *Cem Sultan’ın Türkçe Divanı* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013), 153-154.

ve nihayetinde öğrencileri aracılığıyla Arabistan, Mısır ve Balkanlar'a yayılmıştır.”⁶⁷

Dede Ömer Ruşenî'nin gönül redifli bir muhammesi vardır. Klasik edebiyatta gönül genelde sırların saklandığı gizli ve kutsal bir hazineyken, Dede Ömer Ruşenî'de farklı olarak sırları açığa çıkartan bir fitne olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir gülün sünbülünü idübeni cây gönül
İtdün uzatmaga el goncesine rây gönül
Nergisinden hazer it sana dirüm hây gönül
Ne yiründür senün ol zülf-i semen-sây gönül
İy gönül vâ gönül vâ gönül iy vâ gönül (Muhammes.6/1)⁶⁸

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif 'gönül' şeklinde olup, nakarat kısmında 'iy gönül vay gönül' şeklinde tekrar etmektedir. Nakaratta gönle seslenilir, aynı zamanda 'vay' şeklinde de sitem edilir. Gönül kişiden tecrid edilmektedir. Gönül, dönüp dolaşıp sevdaya düşer ve böylece kendini görülmemiş bir suya bırakmış olur. Aşığın sırrını gizlemeyip açığa çıkartır, gözlerinden daima yaş akıtır, başını sevgilinin ayağına koyar. İlk ve ikinci beşlikte gönle edilen bir sitem vardır. Üçüncü ve dördüncü beşlikte gönlün fitneliği vardır. Son beşlikte ise gönlü yüzünden zor durumda olan âşığın gönle yalvarışı vardır.

1.3.6. Fânî

“Karahisar'da doğduğu bilinen şairin doğum tarihi bilinmemektedir. Kaynaklara göre Lazkiye (Denizli) Mevlevîhane'si Şeyhî olmuş ve burada ölmüştür. Divanındaki şiirler tasavvufi temaları içermektedir. Şiirlerinin içeriği şairin Mevlevî olduğunu göstermektedir.”⁶⁹ Fânî'nin gönül redifli bir gazeli vardır. Fânî'de gönül, oldukça kutsaldır. Onun şiirinde kâinatın en önemli parçası olarak görülen şey gönüldür.

Vücûdûn mülkine sultân gönüldür
Ki dâyim 'âşık-ı Sübhân gönüldür

Şifâ gönülünden iste hasteyisen

⁶⁷ Orhan Kemâl Tavukçu, “Dede Ömer Ruşenî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni”, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 17.11.2018. s.6. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78365/dede-omer-rusen-i-divani.html>.

⁶⁸ Tavukçu, “Dede Ömer Ruşenî”, 212.

⁶⁹ Abdulkadir Kayhan, “Divan-ı Fânî İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2005), 3.

Ki cümle derdüne dermân gönüldür

Seni aldamasun bâzâr-ı ‘âlem
Ki cismine cihânun cân gönüldür

Cihân bir katredür deryâ-yı dilden
Eger bildünse ‘ummân gönüldür

Bekâ gencin gönülden iste dâyim
Ki genc-i bâkîye vîrân gönüldür

Müdâmî fikr idüb havf u recâyı
Gehî giryân gehî handân gönüldür

Visâl-i yâr oldı ‘îd-i ekber
Eyâ Fânî ana kurbân gönüldür (G.16)⁷⁰

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif, ‘gönüldür’ kelimesidir. Vücut bir mülktür ve gönül bu mülkün sultanıdır. Daima Allah âşığı, dertlere derman, bütün cihanın canı olan gönüldür. Dünya, gönül denizinin sadece bir parçasıdır ve eğer insan bunu fark edebilirse gönlün aslında bir okyanus olduğunu görür. Sonsuz hazine gönüldür.

1.3.7. Fatih Sultan Mehmed (Avnî)

“Kendisi de bir şair olan Sultan II. Murad’ın oğlu Fatih Sultan Mehmed, devrinin en güçlü ilim, fikir ve sanat adamlarının elinde yetişmiş; asil ruhu, Devlet-i Aliyye’yi besleyip güçlü bir çınar gibi ayakta tutan ihtişamlı ve engin kültürün hamuru ile yoğrulmuş, birçok doğu ve batı lisanına vakıf, matematik ve müspet ilimlerde, felsefede ve edebiyatta söz sahibi bir sultandır.”⁷¹

Avnî’nin Divanı’na bakıldığında gönül redifli sadece bir murabbası olduğu görülmektedir.

Sevdün ol dilberi söz eslemedün vây gönül
Eyledün kend’özünü ‘âleme rüsvây gönül
Sana cevır eylemede kılmaz o pervây gönül
Cevre sabr eyleyemezsen nideyin hây gönül
Gönül eyvây gönül vây gönül eyvây gönül (M.48/1)⁷²

⁷⁰ Kayhan, “Divan-ı Fânî”, 52-53.

⁷¹ Muhammed Nur Doğan, “Avnî (Fatih) Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 17.11.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78360/Avnî-fatih-divani.html>.

⁷² Doğan, “Avnî (Fatih) Divanı”, 21.

Yukarıda ilk bendi verilen murabbada redif ‘gönül’ kelimesidir ve nakaratta da ‘vay gönül’ şeklinde tekrar etmektedir. Tecrid edilen gönül, söz dinlemeyen ve başına buyruk davranan biridir. Bundan dolayı şair/âşık, ona acımakta ve kendisini düşürdüğü bu halden dolayı sitem etmektedir. Gönül, söz dinlemeyip o dilberi sever ve kendisini âleme rezil eder. Gönülün eteği zahmet ve eziyet dikenine değmekte, yakası cefanın eliyle yırtılmakta, kanı bela oklarıyla yere dökülmektedir. Gönül, kendisine fayda edecek şeyin ülkesini terk etmek olduğunu düşünmektedir. Derdine dermanın ölüm olduğunu sanmaktadır.

1.3.8. Hakîkî

“Somuncu Baba adıyla meşhur Şeyh Hâmid-i Velî’nin oğlu olan Hakîkî Yûsuf, başta babası olmak üzere büyük din ulularından aldığı tasavvuf dersleriyle şeyhlik makamına kadar yükselmiş, bu arada yazdığı eserleriyle de sahip olduğu tasavvuf düşüncesini geniş halk kitlelerine yaymak istemiştir. Din ilimleri yanında güçlü bir Arapça ve Farsça bilgisine sahip olan Hakîkî Yûsuf’un eserlerinde geniş bir birikim göze çarpmaktadır.”⁷³

Hakîkî Divanı’a bakıldığında gönül redifli bir tane manzume görülür.

‘İşk derdi cûşını deryâ gönülden istegil
‘İşk dürdi nûşını şeydâ gönülden istegil

Li-me’allah vakti câmin lâyesa’ fihi melek
Bezminün mahmûr ol tenhâ gönülden istegil (G.368/1-2)⁷⁴

Yukarıda birinci ve ikinci beyiti verilmiş olan gazelde redif, ‘gönülden istegil’ şeklindeki bir kelime grubundan oluşmaktadır. Âşık ne isteyecekse bunu gönülden isteyecektir. Aşk derdinin coşmasını da aşk tortusundan içmeyi de gönülden istemelidir. Gönül, bir denizdir, تنها bir yerdir ayrıca şeydadır, korkusuzdur, yücedir.

1.3.9. Hamdullah Hamdi

“Akşemseddin’in oğlu Hamdullah Hamdî, 15. yüzyılın en meşhur şairlerinden biridir. Özellikle onun Yusuf u Züleyha mesnevisi yüzyıllar boyunca

⁷³ Erdoğan Boz, “Hakîkî Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 17.11.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194363/Hakiki-divani.html>.

⁷⁴ Boz, “Hakîkî Divanı”.

bu konuda yazılan en başarılı Türkçe eser olarak takdir görmüştür. Hamdî, aynı zamanda mürettep divan sahibi bir şairdir.”⁷⁵

Hamdullah Hamdi Divanı’nda gönül redifli manzume yoktur fakat ‘döne döne’ redifli gazelinde ‘oldu gönül döne döne’ şeklinde tekrar eden redif olduğundan bu manzumeyi de ‘gönül redifli manzumeler’ başlığı altında değerlendirmek gerekmektedir. Hamdi’nin bu gazeli, Necâtî Bey’in ‘döne döne’ redifli gazeline yazılmış bir naziredir.

Nâr-ı ‘ışkunla kebâb oldu gönül döne döne
Çeşm-i mestünle harâb oldu gönül döne döne

Beni korkutma cefâ bahrini cûşa getürüp
Ki bu deryâda habâb oldu gönül döne döne

Âteş-i cevrine devrün nola sabr eyler isem
Yanup odlara türâb oldu gönül döne döne

Seni yıkmak dileyüp yaptı rakîbün evini
Felekün işi harâb oldu gönül döne döne

Hamdî ol gonca-lebün âb-ı hayâtın içeli
Hızırveş şeyh ü şebâb oldu gönül döne döne (G.140)⁷⁶

Gönül, aşk ateşinin içinde dönerek bazen kebab bazen toprak bazen de harap olmaktadır. Gönül, sevgilinin sarhoş eden gözleriyle harap olur, denizin üzerindeki hava kabarcığı olur, ateşlerde yanıp toprak olur, felek yüzünden harap olur, o gonca dudaklıdan hayat suyunu içtiğinden beri Hızır gibi diri ve genç olur.

1.3.10. Hüseyin Baykara

“15. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Hüseyin Baykara, çeşitli mücadele ve taht kavgalarıyla geçen hayatına rağmen, şair hükümdar olarak 15. yüzyıl Orta Asya Türk dünyasının ilim ve sanat hayatında yapıcı ve önemli bir rolü vardır. Devrinde ilim ve sanat adamlarını Herat sarayında toplamış, onlara gereken itibarı göstermiştir. Daha ilk gençlik yıllarından başlayarak ömrünün son yıllarına kadar,

⁷⁵ Ali Emre Özyıldırım, “Hamdullah Hamdi Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 18.11.2018. s.7. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78375/hamdullah-hamdi-divani.html>.

⁷⁶ Özyıldırım, “Hamdullah Hamdi Divanı”, 139.

fırsat buldukça Hüseyinî mahlasıyla yazdığı Türkçe lirik şiirleri, kendi emriyle küçük bir divan halinde toplanmıştır.”⁷⁷

Hüseyin Baykara’nın Divanı’ndaki manzumeler arasında, gönül redifli bir gazel vardır.

Çün cünun zencîriga boldum giriftâr iy köngül
Bolga-sin fersude cânımdın haber-dâr iy köngül

Kaçsam ol zencîr ile âvâreliğ sahrâsıga
Kılma hâlimni hıred ehliga ızhâr iy köngül

Koy ki devrânıng cefâ-âyîn ili bî-dâdıdın
Bolmayın hergiz alar içre pedîdâr iy köngül

Anda hem koymay tapıp dîvânedür dip bağlaban
Südre iltür bolsalar halk-ı sitem-kâr iy köngül

Kılsalar gavgâ ulus cânımgâ bî-dâd itkeli
Mindin ol dem lâhza’i ayrılma zinhâr iy köngül

Şâyed ol yanglıg temâşâ sarı meh-veşler bile
Kılgey ol şimşâd-ı kad ü mâh-ruhsar iy köngül

Körgeç anı ger Hüseyinî yanglıg itseng terk-i hûş
Hazretide kılga-sin cânımnı îsâr iy köngül (G.90)⁷⁸

Yukarıdaki gazelde redif ‘iy köngül’ şeklindedir. Âşık gönlüne, delilik ve avarelik çölüne kaçarsam akıl ehline halimi açıklama, benden asla ayrılma demektedir. Gönül, âşığın arkadaşı aynı zamanda da sırdaşıdır. Âşığı anlayan sadece gönlüdür. Zaten âşık için bu yeterlidir.

1.3.11. İbrahim Beg

“İbrahim Beg hayatı hakkında biyografik bilgi bulunmamaktadır. Divanında İbrahim adı kullanılmadığından dolayı kaynaklarda farklı bir isimle araştırılamamıştır. Mesnevilerinde ve şiirlerinde İbrahim adını kullanan ve mahlas kullanmayan şaire, Divanının başında beg unvanı verilmiştir.”⁷⁹ İbrahim Beg Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır.

Yüri iy zâr u bî-karâr gönül
Yiridür çok inilde vâr gönül

⁷⁷ Talip Yıldırım, “Hüseyin Baykara Divanı” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2002), III.

⁷⁸ Yıldırım, “Hüseyin Baykara”, 107.

⁷⁹ Kadir Güler, “İbrahim Beg Divanı” (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995), 10-13.

Olmadun hîç kendü hâlünde
İşüne yokdur i'tibâr gönül

Haberün var mıdur kimi sevdün
Kim kılıpdur seni şikâr gönül

Seheri kirpüğindeki seheri
Nice bin câna kıldı kâr gönül

Topragıla berâber oldı ana
Şol kadar kıldılar nisâr gönül

Bir kılında asılsa fârigdur
Yüz senün bigi târumâr gönül

‘İşk işidür bu fitne İbrâhîm
Kande bulmuşdur ihtiyâr gönül (G.31)⁸⁰

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif, ‘gönül’ şeklindedir. Gönül şairden farklı bir kişidir. Gönül, âşıktır ve aşk yüzünden çeşitli hallere düşmüştür. Bundan dolayı kararsız olmuş, inlemektedir. Bu sebeple de gönlün işine itibar yoktur. Gönül sevgiliye av olduğundan habersizdir. Gönlün hali perişandır.

1.3.12. İbrahim Gülşenî

“Halvetiliğin Gülşenîlik kolunun kurucusu olan Şeyh İbrahim Gülşenî’nin doğum yeri Diyarbakır’dır. Gülşenî’nin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Menâkıb-ı İbrâhîm Gülşenî’nin sonunda miladi 1533’te, 114 yaşında öldüğü kaydedilmiştir.”⁸¹

İbrahim Gülşenî’nin Divanı’ndaki manzumeler arasında gönül redifli bir gazel vardır. Gülşenî’de gönle bir yakarış vardır. Gönül, şairin ikna etmeye çalıştığı bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dost iline giderem gelme misin iy gönül
Başdan ayah yolına koyma mısın iy gönül

Dosdum beni ündedi benden yana gel didi
Yoldaş oluban bile gitme misin iy gönül

Yuhuda isen uyan ikimüzi ündeyen
Dost özidür gel diyen görme misin iy gönül

⁸⁰ Güler, “İbrahim Beg”, 393.

⁸¹ Mehmet Akay, “İbrahim Gülşenî’nin Divanı” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996), XIV.

Düş görüben dostumı cânıla peyvestimi
Ta'bir idüp hestimi yorma mısın iy gönül

Irah yahın yogiken sana yahın dostuna
Kurbıla bu'dun nedür sorma mısın iy gönül

Cânıla dilden kadem koyubanu uş bu dem
Dostı sevüp hem-demüm olma mısın iy gönül

Ayıla günden seni sevgülü dostun yüzün
Göricegez cânunı virme misin iy gönül

Rûşenîden göricek Gülşenîyi 'ışkla
Dostun odur sevgülü bilme misin gönül (G.82)⁸²

Redifi, 'mısın iy gönül' şeklindedir. Gazelde âşık ve gönül farklı kişilerdir. Âşık, gönle seslenip soru sorar fakat cevap beklemez. Çünkü amacı cevap almak değil gönlü ikna etmektir. Âşık dost tarafından çağrılmıştır ve gitmek ister. Gönle de kendisine yoldaş olup olmayacağını sorar. Gönlüne asıl dostu gitmeleri, bu gaflet uykusundan uyanmaları gerektiğini söyler. Gönlün Ruşenî'den bakıp da aşk ile Gülşenî'yi göreceğini söyler ve asıl dostun, sevgilinin O olduğunu bilmez misin, diye sorar.

1.3.13. Kâsım

Murâdum her nefes Hakkdan budur kim göstere bir gün
Helâk olmanın agyârın yavuz gözden yavuz dilden

Şehâ öldürse hışmıla 'acebmi incitüp âhir
Beni şol çeşm-i hûn-hârın yavuz gözden yavuz dilden

Eger rahm eyleyüp demdür iderse derdûme tîmâr
Leb-i la'l-i şeker-bârın yavuz gözden yavuz dilden

Demişsün Kâsıma bir gün vefâ kıluram evümi
Sakın billâhi ikrârın yavuz gözden yavuz dilden (G.)⁸³

1.3.14. Kaygusuz Abdal

"Kaygusuz Abdal, Alaiye Sancağı beyi Hüsameddîn Mahmûd'un oğludur ve adı Gaybî'dir. On sekiz yaşındayken onunla kimse bir konuda konuşamaz, her

⁸² Akay, "İbrahim Gülşenî", 132.

⁸³ Uğur Gürsu, *Kâsım Divanı* (İstanbul: Akademi Titiz Yayınları, 2014), 75.

ne durum olursa konuşmada bilgisiyle çevresindekileri sustururdu. Bunun yanında aynı zamanda pehlivan idi.”⁸⁴

Ey beni da'im derdile giryân eden gönül
Bu 'aşk oduyla bağrımı büryân eden gönül

Efsâne kılıp 'aklımı âvâre eyleyen
Râz-ı nihânım 'âleme destân eden gönül

Gâh cânımı cehâletle vücudâ benzeden
Gâh vücudumu hâk ile yeksân eden gönül

Gâh 'ibâdetim zerkle zünnâre değşürüp
Gâh Sıdkımı sâfi küfrümü î mân eden gönül

Âşikâre beni zâhid-misâl kılıp
Hırkam içinde zünnârı pinhân eden gönül

Gâh beni 'ârif kılıp 'aklım bî-gâne eyleyen
Gâh sıfâtımı gavl-ı beyân eden gönül

Vahdet içinde gâh beni vuslata irgüren
Zerremi güneş katremi 'ummân eden gönül

Bir lahza beni hâk ile hâkister eyleyen
Bir dem beni hurrem u handân eden gönül

Bir dem işi mühal iken müşkile irgüren
Bir dem dükeli müşkilim âsân eden gönül

Bir dem kul edip belimi kulluğa bağlayan
Bir lahza beni 'âleme sultân eden gönül

Bu 'aşk yolunda derd ile Kaygusuz Abdâl
Mihnet okuna pûte-i nişân eden gönül (G.119)⁸⁵

Yukarıdaki gazelde redif 'eden gönül' şeklindedir. Gönül, söz dinlemez, başına buyruk davranan ve âşığı zor durumda bırakan biridir. Kendi derdiyle sürekli âşığı ağlatır, aşk ateşiyle sürekli âşığın bağrını yakar ve kebab eder. Aşığın aklını avare edip, gizli sırları âleme destan eder.

⁸⁴ Mustafa Sever, *Divan-ı Kaygusuz Abdal* (Ankara: Helke Yayıncılık, 2016), 17.

⁸⁵ Sever, *Kaygusuz Abdal*, 172-173.

1.3.15. Kemâl Ümmî

“Kemâl Ümmî, 15. yüzyılda yaşamış mutasavvıf bir şairdir. Niğde dolaylarında yaşayan Kemâl Ümmî’nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Halk arasında efsaneleşen şairin en önemli eseri Divan’ıdır.”⁸⁶

Kemâl Ümmî’nin Divanı’nda gönül redifli bir kaside vardır. Elli altı beyitten oluşan kaside tasavvufi üslupla söylenmiştir.

N’ideyim bilimezem senünile yâra gönül
Ki sapup yoldan uçarsun dün ü gün yara gönül

Neden ârâm u karârun yog i hercâyî senün
Niçe bir yârı koyup uyasın ag-yâra gönül (K.89/1-2)

...
‘İşk elinden içerisen tolu peymâne gönül
Olasın tâ ebedâ ‘âşık-ı mestâne gönül

Hubb-ı dünyâ mey-i şeytândur içüb yime harâm
Kim helâl ola sana maşrab-ı meyhâne gönül (K.89/9-10)

...
İ dirîga ki seni bulımazam bende gönül
Nişe âzâde yürürken düşesin gönül

İ gehî yirde gehî gökde gehî ‘arşa agan
İ gehî şâh u gehî hoca gehî bende gönül (K.89/21-22)

...
‘İşkıla ger severisen o bir Allah’ı gönül
Ko kalanını unut şâhı şâhenşâhı gönül

Sıdıkıla fakr u fenâ yolına ‘azm itdünise
Ne işündür senün ayruk beg ü ispâhi gönül (K.89/33-34)

...
‘Acabâ kandesin i ‘âşık u âvâre gönül
Bulımazam seni i hasta vü bî-çâre gönül

Kamular yâresinün çâresi var gerçi velî
Bu senün derdüne hiç bulımadum çâre gönül (K.89/45-46)⁸⁷

Kaside nazım biçimiyle yazılan manzumede redif ‘gönül’ kelimesidir. Beş farklı bölümden oluşmaktadır. Şiirin ilk bölümünde gönül, yoldan sapıp gece gündüz uçan bir kuştur. Âşık, gönlüyle ne edeceğini bilememektedir. Gönül düşmana uyup sevgiliden vazgeçer. Şiirin ikinci bölümünde gönül, muma karşı deli

⁸⁶ Sefa Balbaba, “Kemâl Ümmî Divanı Tenkitli Metin-İndeks” (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2009), III.

⁸⁷ Balbaba, “Kemâl Ümmî”, 579-585.

ve arzulu olan bir pervane, ebediyen sarhoş bir âşık olur. Şair ona nasihatte bulunur. Güzelliğin Yusuf'ta, cihan mülkünün de Süleyman'da kalmadığını söyleyerek dünyaya bu kadar bağlanmamasını öğütler. Üçüncü bölümde, gönlün bu dünyadan herhangi bir vazgeçışı yoktur. Fırsat elinden kurtulamayıp hala ona köledir. Dördüncü bölümde, şair gönle akıl verir ve ne yapması gerektiğini söyler. Allah'ı aşkla seviyorsan şanı unut, şahı unut, kalan her şeyi bırak, altın ve gümüş, memleket ve makam isteme söyler. Kemâl Ümmî'ye uymayacaksa bile mürşide uymasını ister. Beşinci bölümde ise gönle sitem vardır. Bu yolda gönül aşığa bir an bile arkadaş olmamıştır çünkü bu hilekâr dünyaya aldanmıştır. Son olarak ise gönle sevdiğini uzakta aramaması gerektiğini, aslında sevdiğinin kendisinde olduğunu söyler.

1.3.16. Kişverî

“15. yüzyıl Azerbaycan şiirinin tanınmış temsilcilerinden olan Nimetullah Kişverî'nin doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olunmayan Kişverî ile ilgili bilgilerin çoğunu yine onun divanından öğrenilmektedir. Divanından anlaşıldığına göre 15. yüzyılın ikinci yarısında yaşayıp eser vermiştir.”⁸⁸

Kişverî'nin ‘gönül’ redifli iki gazeli vardır. ‘Gönül’ kelimesi eski Türkçede olduğu gibi ‘köngül’ şeklinde kullanılmıştır. Kişverî'de gönül, âşığın başına bela olan ve onu zor durumda bırakandır.

Bî-karâr itti meni kim bî-karâr olsun köngül
Hecr künde benim teg hâk-sâr olsun köngül

Veh ki bu bed-hûlaring ‘ışkında zârıncı kılıp
Hâr u zâr itti meni kim hâr u zâr olsun köngül

Lâf-ı sabr ururdum ammâ sensiz ehl-i sabr ara
Şerm-sâr itti meni kim şerm-sâr olsun köngül

Şol kara zülfüng hayâlinde perîşân eyledi
Rûzgârım kim perîşân bir rûzgâr olsun köngül

Kişverî vâdî-i hicrânda köngül endûhıdın
İhtiyârım kitti kim bî-ihtiyâr olsun köngül (G.210)⁸⁹

⁸⁸ Mustafa Canpolat, “Kişverî Divanı” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1994), V.

⁸⁹ Canpolat, “Kişverî”, 140.

Yukarıdaki gazelde redif, ‘olsun köngül’ şeklindedir. Gönül, âşığı zor durumlarda bırakmakta, âşık da karşılığında kendisinin yaşadıklarını yaşaması için gönle beddua etmektedir. Âşık, beni kararsız eden gönül de kararsız olsun, ayrılık gününde benim gibi toz toprak olsun, rüzgâr gibi perişan oldum o da perişan olsun diyerek gönülden ağlamaktadır.

Hanısan ey haste cânınga belâ bolgan köngül
Bî-vefâlar ‘işvesine mübtelâ bolgan köngül

Râhat u sabr u selâmetdin bolub bigâne-veş
Gussa vü derd ü gam ilen âşnâ bolgan köngül (G.218/1-2)⁹⁰

Yukarıda birinci ve ikinci beyiti verilmiş olan gazelde redif “bolgan köngül” şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. O, âşığın hasta canına bela olan, vefasızların cilvesine mübtelâ olan, keder, dert ve sıkıntılara aşına olan, hicran yarasından kaçtığı için yüzü kara olan ve inlemeyi bilen biridir.

1.3.17. Mesîhî

“Sultân II. Bâyezîd devrinin önemli şairlerinden olan Mesîhî, Üsküp yakınlarındaki Priştine’de doğdu. Asıl ismi, Sehî Tezkiresi’nde Mesîh, diğer kaynaklarda Îsâ’dır. İsminin Îsâ olması münasebetiyle Mesîhî mahlasını kullanmıştır. Güçlü bir ihtimalle çocukluk yılları Rumeli’nde geçtikten sonra medreseye gitmek için İstanbul’a gelmiştir.”⁹¹ Mesîhî’nin gönül redifli bir gazeli vardır.

Çün kaşun mihrâbına kıblem namâz eyler gönül
La’lünü yâd idüp okur sûre-i Kevser gönül

Hânkâh içinde zâhid nitekim evrâd okur
Mekteb-i meyhânede mahmûrlık yazar gönül

Gülşen-i hüsnünden itdükçe güzer bâd-ı sabâ
Reşk idüp pirâhenün-veş üstüne ditrer gönül

Saldugınca sâ’id-i sîmînlerin nâz ile yâr
Sag u soldan sanasın kim el salup ister gönül

Ey Mesîhî komadı su gibi hercâiligin

⁹⁰ Canpolat, “Kışverî”, 143.

⁹¹ Ahmet Kartal, “Mesîhî, Îsa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.11.2018. <http://www.turkedyatysimlersonzlugy.com/index.php?sayfa=detay&detay=6119>.

Kanda kim bir serv-kad görse ana akar gönül (G.145)⁹²

Yukarıdaki şiirin redifi ‘gönül’ şeklindedir. Sevgilinin kaşının mihrabı âşığın kıblesidir ve gönül ona karşı namaz kılar. Gönül, sevgilinin dudağını hatırladığında Kevser suresini okur. Meyhane okulunda mahmurluk yazar. Rüzgâr sevgilinin güzellik bahçesinden geçtikçe gönül kıskanır ve gömlek gibi titrer. Gönül, nerede bir servi boylu görse hemen ona akar.

1.3.18. Necâtî

“Necâtî’nin asıl adı kaynakların büyük kısmında Îsâ, Beyânî’de ise Nûh’tur. Edirne’de doğmuştur. Ailesi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yoksul bir aileye mensup olduğu yahut çocukken Edirneli yaşlı bir hanım tarafından köle olarak alınıp sonra evlat edinildiği, terbiye ve eğitime Sâ’ilî adlı bir şairin de katkı sağladığı bilinmektedir. Gençlik yıllarında şiir ve nesir yazmaya yönelmiş olan şair, Edirne’den Kastamonu’ya gitmiş, orada hatla da ilgilenmiş ve şiirleriyle tanınmaya başlanmıştır.”⁹³

Necâtî Bey’in Divanı’nda gönül redifli iki gazeli vardır. İkisinde de gönlü kendisinden tecrid etmektedir.

İtme hevâ-yi serv ile kaddin heves gönül
Bu ârzûdan el çek ol ümmîdi kes gönül

Girmeye mi elimûze zencîr-i zülf-i döst
Kaydun göreyin uş senün ey bülheves gönül

Ben her ne dir isem dirin sakın ki sen
‘İşk âteşinden olma cüdâ bir nefes gönül

Her lahza bir nigâh ilesen ben enîs-i gâm
Böyle eylemek düşer midi bizümle pes gönül

Uçmağa mâyl olmadı gül-zâra bakmadı
Bâg-ı ruhunda görelî zülfün kafes gönül

Yâr için oldu bunca figân ü bu denlü âh
Yardım dürür harâmîye bang-ı ceres gönül (G.330)⁹⁴

⁹² Mine Mengi, *Mesîhî Divanı* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2014), 206.

⁹³ Bayram Ali Kaya, “Necâtî Bey, İsa”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 22.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=217>.

⁹⁴ Ali Nihad Tarlan, *Necâtî Bey Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1992), 298.

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Şair, gönlüne öğüt vermektedir. Ona, servinin boyunun umuduyla heveslenmemesini, bu arzudan el çekmesini söylemekte ve kendisi ne söylerse söylesin aşk ateşinden bir an ayrılmamasını tembihlemektedir.

Oldı gam-ı zemâne ile mübtelâ gönül
Veh bir belâ gam oldı bana bir belâ gönül

Yilter belâ-yi ‘ışka beni yanuma girüb
Kasdi budur ki ata beni ortaya gönül (G.332/1-2)⁹⁵

Yukarıda birinci ve ikinci beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, âşığın karşısındadır. Âşık, gönül yüzünden çeşitli sıkıntılarla uğraşmaktadır. Çünkü gönül, zamanın sıkıntılarına mübtelâ olmuştur ve istediği âşığı ortaya atmak için.

1.3.19. Sarı Müderris Şeyh Sinan

“Şeyh Sinan’ın doğum yeri ve tarihiyle ilgili kesin bilgi yoktur. Şair, Divan’ında hiçbir mahlas kullanmamıştır. Makta beyitlerine genelde Şeyhî Ümmî Kemâl’in ismini koymuştur. Bununla muhtemelen isim derdi olmadığını ve/veya kendi benliğini ortadan kaldırmış olduğunu “fena fi’ş- şeyh” (Şeyhinde Fânî olma) makamına erdiğini fiilen göstermek istemiş olabilir.”⁹⁶

Şeyh Sinan’ın Divanı’na bakıldığında ‘gönül’ redifli bir gazeli olduğu görülmektedir. Gazelde gönül, şairden tecrid edilmiştir. Tasavvufî bir üslupla yazılmıştır. Gönül, Allah yolundaki bir dervîştir.

Senin şevkin ile ey dost kanatlanmış uçar gönlüm
Talup rahmet bihârından mecâlisden saçar gönlüm

Nice ben bilmeyen Kadrîn senin ey ferd zamânında
Cihânın bahr-ı ka’rında seni bulmuş güher gönlüm

Tasannudan münezzehsin arâyışden müberrâsın
Arâyışsiz seni bulmuş zehî sâgib-nazar gönlüm

Muhammed var Haqqun hulûk geyûb oldun çü sen mir’ât
Sana bağıdı ‘ayân gördi Haqqı senden umar gönlüm

⁹⁵ Tarlan, *Necâtî Bey*, 299.

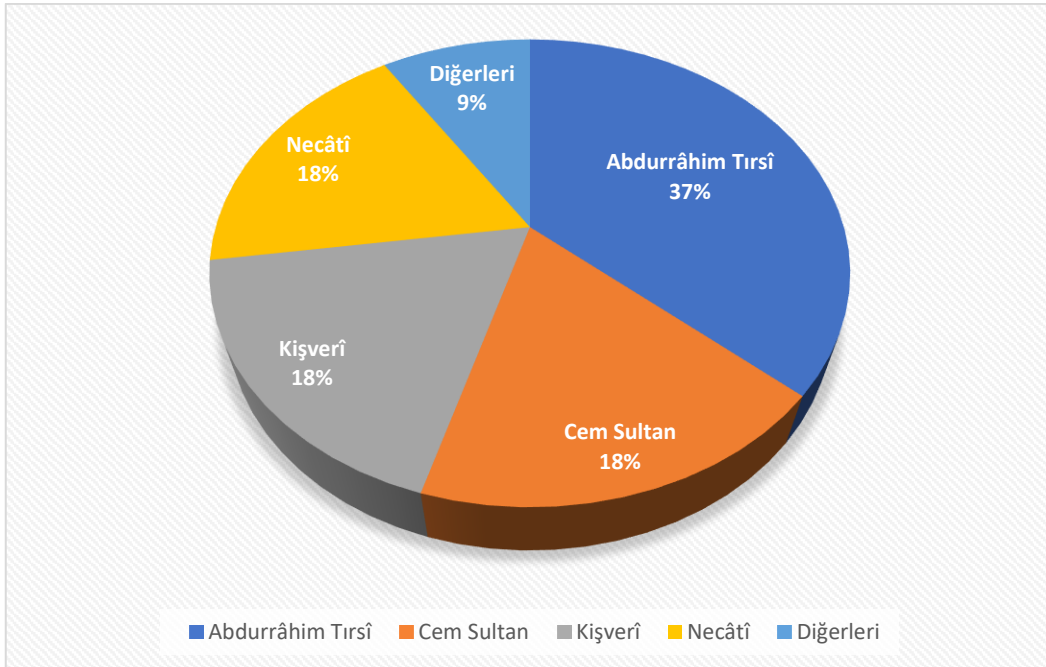
⁹⁶ Emre Sessiz, “Sarı Müderris Şeyh Sinan ve Divanı İnceleme-Metin-Dizin” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014), 3.

Eşidüb ebrimiş cânım senin tekvîn hisâbından
Felek gibi sema' urub muhabbetle döner gönlüm

Senün 'aşkun ıragından içi gönlümin aydındur
Senin mişkâtin olmuşdur dün ü gündüz yanar gönlüm (G.22)⁹⁷

Yukarıdaki gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, sevgiliyi bulduğu için bir kuş gibi uçmaktadır. Âşık, sevgilinin kıymetini bilmezken gönül, cihan denizinde mücevher olarak sevgiliyi bulur. Sevgiliye baktıkça açıkça Allah'ı görür ve onun kandili olur. Onun kandili olduğundan beridir de yanıp durur.

1.3.10. 15. Yüzyılın Genel Değerlendirmesi

Şekil 2. Gönül redifli manzumelerin 15.yüzyılda şairlere göre kullanım grafiği.

15. yüzyılda tespit edilen ve taranan 40 divandan 19 tanesinde gönül redifi tespit edilmiştir. Toplamda 25 manzumede, gönül redifli en çok manzumesi bulunan 4 tane ile Abdurrahim Tırsî iken, Cem Sultan, Kışveri ve Necati'nin divanlarında gönül redifli ikişer manzume yer alır. Bu yüzyıldaki diğer şairlerin ise birer tane gönül redifli manzumesi vardır.

⁹⁷ Sessiz, "Sarı Müderris Şeyh Sinan", 184.

Tablo 2. 15. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı.

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... bolgan gönül	1
... can u dil	1
... eden gönül	1
... gel gönül	1
... gönlüm	1
... gönlüm ... göz	1
... gönül	9
... gönülden istegil	1
... gönüldür	1
... istersin gönül	1
... iy köngül	1
... mısın ey gönül	1
... oldu/olur gönül	2
... olsun köngül	1
... vahşi gönül	1
... vay gönül	1
... yavuz gözden yavuz dilden	1
Toplam	26

1.4. 16. Yüzyıl

1.4.1. Ahmed Sarban

“Sârban Ahmed, Hayrabolu’da doğdu. Kanunî Sultan Süleyman’ın miladi 1533-1534 yılında çıktığı Irakeyn seferinde deveci başı olarak padişahın hizmetinde bulunduğu için Sarban Ahmed sanıyla tanındı. Cezbe ve keramet sahibi bir zat idi. Ahmedî mahlasının yanında bazı şiirlerinde Kaygusuz mahlasını da kullandı.”⁹⁸

Ahmed Sarban Divan’ı tarandığında gönül redifi bir gazeli ve bir tahmisi tespit edilmiştir. Tahmis yazılan şiir, Ahmed Sarban ile aynı yüzyılda yaşamış Hayretî’nin ‘ol ey gönül’ redifli gazelidir.

Gamzen okına karşı durur dil gönüllüdür
Bin ok urursa yâre dimez hoş gönüllüdür

Âb-ı hayât içinde turur la’l yaşıdanur
Lülü dişüne dirler anun çün gönüllüdür

Hat-ı nigârün gördün ise cândan el yudun
Aldun heratını yüzi miskîn gönüllüdür

Firkatde kanlu yaş mı herkimki gördi der
Düşmüş diyâr-ı gurbete mîskîn gönüllüdür

Gam leşkerine virme gönül kal’asın sakın
Beklemedüğün er gibi Ahmed gönüllüdür (G.40)⁹⁹

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönüllüdür’ kelimesidir. Şiirde redif olan gönül, hem ‘isteklidir’ anlamında hem de ‘onun gönlü böyledir’ anlamlarına gelecek şekilde kullanılmaktadır. Gönül, sevgilinin gamzesinin okunun karşısında durup, ona hedef olmaya gönüllüdür. Fakat yâr ona bin ok vurduğu için iyi gönüllü değildir. Âşık, gurbet diyarına düşen miskin gönüllüdür.

Eyleyüb terk-i ta’alluk gel fenâ ol ey gönül
Fakrla fahr eyleyüp ehl-i gınâ ol ey gönül
Mülk-i ma’niye kadem bas pâd-şâh ol ey gönül
Şâh-ı ‘âlem olmak istersen gedâ ol ey gönül

⁹⁸ Hüseyin Gönel- Şaban Er, “Ahmedî/ Kaygusuz, Sârbân Ahmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6407>.

⁹⁹ Ayfer Kayabaşı, “Sârban Ahmed Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 1995), 89.

Ko riyâset fikrini gel hak-i pâ ol ey gönül
Eyleme dünyâ için hiç kimse ile ‘arbede
İtibâr idüb baş indirme her ednâ ırğada
Geçkin ol esrâr-ı aşk Allah eyle cânım dede
Fakrla fahr it gınâ isterisen ey dil-i deni
Geç kanâ’at kencine bir pad-şâh ol ey gönül (Tahmis.2/1-2)¹⁰⁰

Tahmis biçiminde olan ve yukarıda ilk iki bendi verilmiş olan şiirde redif ‘ol ey gönül’ şeklindedir. Aynı yüzyılda yaşamış olan Hayretî’nin gazeline yapılan bir tahmistir.¹⁰¹ Gönle seslenip öğütlerde bulunan şairin amacı, gönlünün yani nefsinin hakiki sevgili olan Allah’a erişmesini sağlamaktır. Bu amaçla âşık gönlüne, bağlılıklarından kurtulup, fakirlikle övünerek zenginlik ehlinde olabileceğini söyler. Mana mülküne ayak olduğu vakit yüce bir padişah olacağını da söyleyerek, âlemlerin şahı olabilmek için dilenci olmak gerektiğini belirtir. Zira gerçeğe ulaşabilmesi için gönlün, benlikten sıyrılıp tek olmayı öğrenmesi gerekmektedir.

1.4.2. Arşî

“Asıl adı bilinmemektedir. Mutasavvıf bir şair olan Arşî’nin hayatı ile ilgili çok fazla bilgi olmayıp, tespit edilebilen bazı bilgiler de divanından çıkarılmaktadır. Arşî, Feyzullahi Hurufi mensubu olmakla iftihar etmektedir. Mürettep Dîvân’ı olan Arşî, dinî konular yanında başka mevzulara da şiirlerinde yer verilmiştir.”¹⁰²

Arşî Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Onun şiirlerinde gönül, kanaatkardır. Çoklukta birliği bulmuştur. Çoklukta az, azlıkta çok olmayı başarabilmiştir. Sevgilinin saçına bağlıdır. Gönül, sevgilinin aşkıyla divanedir, pervanedir, virandır, viranedir.

Şem’-i ruh-ı cânânun pervânesidür gönlüm
‘Uşşâk-ı ser-endâzun merdânesidür gönlüm

Leylî saçının fikri dilde kuralı hayme
Mecnûn gibi âfâkun dîvânesidür gönlüm

¹⁰⁰ Kayabaşı, “Sârbân Ahmed”, 351.

¹⁰¹ Aynı tahmis Dukakinzâde Ahmed Beg’de de geçmektedir. Kesin olarak Ahmed Sarban’a mı yoksa Dukakinzâde Ahmed Beg’e mi aittir bilmemekteyiz. Bk. Süzen, Hüseyin, “Dükakin-zâde Ahmed Beg Divanı” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994), 68.

¹⁰² Emine Çakır, “Ârşî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018. <http://www.turkedebiyatilismlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5661>.

Kâlûda mey-i ‘aşkı oldu lebi cân-bahşun
Dahi henüz ol câmun vîrânesidür gönlüm

Yağmacı gözün cânâ yagma ideli ‘aklı
Tâlân-zededür cânum vîrânesidür gönlüm

Hâli degülem ‘Arşî bir dem gam u mihnetden
Benzer gam-ı cânânun gam-hânesidür gönlüm (G.208)¹⁰³

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Aşığın gönlü sevgilinin yanağının mumunun pervanesidir. Sevgilinin Leyla saçının düşüncesi gönlüde çadır kurduğundan beri gönlü, Mecnun gibi ufukların divanesidir. Gönlü, Elest’te içtiği kadehten dolayı talan olmuş bir viranedir. Gönlü, sanki sevgilinin verdiği gamın gam evidir.

Kemend-i zülfüne bend oldu gönlüm
Dutuldu dâma pâ-bend oldu gönlüm (G.207/1)¹⁰⁴

Yukarıda birinci beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘oldı gönlüm’ şeklindedir. Aşığın gönlü, sevgilinin saçının kemendine bağlıdır. Gönlü tuzağa tutulmuş, ayakları bağlanmıştır. Gönlü, bir taneyken birkaç tane olmuştur. Sevgili Arşî’ye vuslatın kolay olduğunu söylediği için, gönlü ona aldanmış ve kanaat etmiştir.

1.4.3. Aşkî

“Aşkî mahlaslı şairin ismi İlyas’tır. İstanbulludur.¹⁰⁵ Medrese eğitiminden geçip geçmediği bilinmemekte, orta derecede sahip olduğu bilginin nereden kazanıldığı bilinmemektedir.”¹⁰⁶

Aşkî Divanı’nı ilk olarak İskender Pala çalışmıştır. Fakat çalışmadaki eksiklikler sebebiyle divan, Süreyya Uzun tarafından tekrar çalışılmıştır. Pala’nın hazırladığı divanda gönlü redifli üç murabba ve üç gazel vardır. Süreyya Uzun’a ait diğer divan çevirisinde de aynı şiirlerden farklı gönlü redifli iki gazel daha vardır.

¹⁰³ Bahattin Kahraman, “Arşî Divanı’nın Tenkidli Metni I.-II.” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1989), 290.

¹⁰⁴ Kahraman, “Arşî Divanı”, 289.

¹⁰⁵ İskender Pala, “Aşkî, Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanı” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1983), 9.

¹⁰⁶ Pala, “Aşkî”, 11.

Aşkî’de gönül, bir yerde tövbe etmek isteyen bir nefis, başka bir yerde aşkın belasına uğramış bir divanedir. Aşkın verdiği eleme doymayan, söz dinlemez bir âşıktır.

Cân ile derd ü belâ yolında pâmâl ol gönül
Pûte-i gamda zer-i hâlis gibi kâl ol gönül
Gey kanâ’at şâlını egnüne hoş-hâl ol gönül
Tekye-gâh-ı ‘aşka gel bir pâk abdâl ol gönül

Hîçe say merd-i fenâ olup cihânun vârnı
‘Ârif-i cân ol işitme münkirün inkârını
Şevk ile görmek dilersen şâhumun dîdârını
Tekye-gâh-ı ‘aşka gel bir pâk abdâl ol gönül (M.75/1-2)¹⁰⁷

Yukarıda iki bendi verilmiş olan manzumede nakaratla beraber tekrar edilen ‘gönül’ kelimesi rediftir. Şair, gönlünü tecrid ederek ona seslenir ve asıl sevgiliye, asıl manaya ulaşabilmesi için yapması gerekenleri sıralar. Bu murabbadaki gönül, tövbe etmek isteyen nefistir. Bunun için, gönül canıyla beraber bela yolunda ayak altında olmalı, kanaat şalını giymeli böylece sonsuz mutluluğa ulaşmalıdır. Aşk tekkesine giderek temiz bir abdal yani derviş olmalıdır.

N’eylerdün eyâ dil tolaşup kâkül-i yâre
Kalmadı mecâlün n’ideyin sabr u karâra
Düşdün dün ü gün ney gibi feryâd ile zâra
Âvâre gönül n’eyleyeyin sana ne çâre

Düşdün saçı zincirine dîvâne misün sen
Yandun yanağı şem’ina pervâne misün sen
Dünyada ‘aceb el gibi uslana mısın sen
Dîvâne gönül n’eyleyeyin sana ne çâre (M.104/ 1-2)¹⁰⁸

Yukarıda iki bendi verilmiş olan manzumede nakaratta tekrar eden gönül kelimesinden sonrası redif olarak kabul edilir. Gönül, kendi başına buyruk hareket edip, kendisini zor durumda bırakır. Şair, ona yaptıklarını hatırlatır ve artık derdine çare olmadığını söyler. Gönül sevgilinin saçına dolaşp kalır ve bundan dolayı sabretmeye mecali kalmaz. Ney gibi feryat etmektedir fakat derdine çare yoktur. Gönül, avaredir, divanedir, çaresizdir, fakir ve düşkündür. Ayrıca başına gelenleri hak etmiştir çünkü Aşkî’yi âlemlere rezil etmiştir.

Biz şarâb-ı ‘aşk ile ser-mest ü hayrânîlerüz
Cân ü dil levhin mücellâ kılmada mânîlerüz
Terk-i ser eyler gazâ yolunda Osmânîlerüz
Mühr-i ‘aşkı dilde nakş etdük Süleymânîlerüz

¹⁰⁷ Pala, “Aşkî”, 115.

¹⁰⁸ Pala, “Aşkî”, 141.

‘Aşk ile biz evc-i istignâda mihr enverüz
Dosta âyîne vü düşmen gözine hançerüz
Hâk-i dergâh-ı şeh-i ‘iklîme mukbil çâkerüz
Mühr-i ‘aşkı dilde nakş etdük Süleymânilerüz (M.82/1-2)¹⁰⁹

Yukarıda iki bendi verilmiş olan manzumede redif olarak nakaratın tamamını değerlendirmek gerekir. Burada redif içerisinde gönül kelimesi değil ‘dil’ kelimesi geçmektedir. Nakaratta geçtiği halde gönül kelimesine verilen anlam şiirin tamamını etkileyecek düzeyde olmayıp, mısra kendi içinde değerlendirildiğinde gönül, aşk mührünün resmedildiği yer olarak tarif edilmektedir.

İftirâk-ı vuslat-ı cânâna doymaz gönlümüz
İhtirâk-ı âteş-i hicrana doymaz gönlümüz

Bâl ü perden geçmeğe pervâneyüz amma velî
Yanmaga ol âteş-i sûzâna doymaz gönlümüz

Gice gündüz ayrılık derdinden inler tag u taş
Taş degül ol derd-i bî-pâyâna doymaz gönlümüz

Hey di hûnî çeşmüne gamzeyle hadden geçmesün
Harhar-ı hançer-i bürrâna doymaz gönlümüz

‘Aşkîyâ dünyâda her bir derde sabr eyler velî
İftirâk-ı sohbet-i yârâna doymaz gönlümüz (G.150)¹¹⁰

Yukarıdaki şiirde redif ‘doymaz gönlümüz’ şeklindedir. Bu şiirde gönül kelimesine birinci çoğul şahıs ekinin gelmesi dikkat çeker. Bu, gönlün bir kişiye ait olmadığını gösterir. Burada gönül öncelikle âşığın gönlüdür fakat onunla aynı derdi çeken başka âşıklar da vardır. Buradaki biz bütün âşıkları kast etmektedir. Âşıkların gönlü sevgiliye kavuşmak ister ve bundan dolayı ateşlere atılır. Fakat ateşlerde yanmalara doymaz, sürekli yanmak ister. Sevgilinin sohbeti ne kadar çok olursa olsun yeterli olmaz, gönül o sohbe doymaz. Gönül, bin bir derde sabredebek kadar da kuvvetlidir.

Ah kim bir pür-belânun mübtelâsıdır gönül
N’eyleyem hep çekdiğim gönül belâsıdır gönül¹¹¹

Gayr ile bigânedür anmaz selâmet sâhilin

¹⁰⁹ Pala, “Aşkî”, 122.

¹¹⁰ Pala, “Aşkî”, 226.

¹¹¹ Aynı gazel, üçüncü ve dördüncü mısraları ve mahlasları farklı olarak Emrî Divanında da yer almaktadır.

Gûta-i deryâ-yı ‘aşkun âşinâsıdur gönül

Eşk-i çeşmüm nildür ten mısır olupdur cân ‘âziz
Gûyiyâ ten mısırınun ümmü’l-kıyâsıdur gönül
Geh harâbât ehlinün deyr içre ayak-dâşıdur
Gah künc-i hânkâhun pârsâsıdur gönül

‘Âlem içre ger kişi sâhib-dil olsa kesb ile
‘Akiye rûz-ı ezel Hakkun ‘atâsıdur gönül (G.270)¹¹²

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, sahibinin sözünü dinlemeyip kendi aklına göre hareket eder. O, bir yığın belanın müptelasıdır. Aşk denizine dalıp çıkmaya alışkındır. Bazen harabat ehlinin kadeh arkadaşıdır, bazense hânkâh hazinesinin dilencisidir. Aşkî’ye ezel gününde Allah tarafından verilir.

Kaşki nakş-ı cihandan sâde kılsam gönlümü
Benden ‘âşıklar gibi âzâde kılsam gönlümü (G.546/1)¹¹³

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘kılsam gönlümü’ şeklindedir. ‘Kılsam gönlümü’ ifadesinde gönle yönelik bir istek söz konusudur. Şair, gönlünü dünyaya ait süslerden uzak etmek ister. Gönlünü, benlik kavramından ayırarak özgür kılmak ister. Onu sersem bir âşık etmek, şaraptan harap olmuş ve sarhoş etmek ister. Gönlü, o Hristiyan güzelin cilve yeri etmek ister. Bir kadeh ile gönlünü sevgiliye köle etmek ister.

Âteş-i şevkunla kendüzin kebâb eyler gönül
Bezm-i ‘ışkunda gözi yaşın şarâb eyler gönül (G.265/1)¹¹⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘eyler gönül’ şeklindedir. Gönül şairden farklı bir kişidir. Gönül, sevgilinin şevk ateşi ile kendisini kebab eder. Aşk meclisinde göz yaşını şarap eder. Sevgilinin dudağının heyecanı ile meclise gelerek bir kadehle kendisini harap olmuş bir sarhoş eder. Şarap kadehinin meclisini arzular. Kendisini ayrılık meclisinde saz eder.

Kara kara yanıklar ile benüm
Sanasın kara bâgdur gönlüm (G.291/2)¹¹⁵

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Aşığın gönlü, dert ile yanmıştır ve yara doludur. Bu ateşten oluşan kara yanıklar yüzünden

¹¹² Pala, “Aşkî”, 287.

¹¹³ Pala, “Aşkî”, 428.

¹¹⁴ Süreyya Uzun, “Üsküdarlı Aşkî Divanı Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. Yüzyıl Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), 469.

¹¹⁵ Uzun, “Üsküdarlı Aşkî”, 485.

gönül sanki siyah bir bahçedir. Aşk şahının odasıdır. Bazen makama meyleder bazense vazgeçme ehlinden olur. Gönül, ilahi âlemin kuşuna halka halindeki bir tuzaktır.

1.4.4. ‘Azîzî

“Miladi 26 Temmuz 1575 tarihinde İstanbul’da doğmuştur. Hoca Sa’deddîn’in beş oğlundan dördüncü oğlu olan Abdülazîz, Hoca Sa’dedin-zâde olarak anılmıştır. Abdülazîz, ilk eğitimi babasından almış ve ondan mülâzım olmuştur.”¹¹⁶

‘Azîzî Divanı’na bakıldığında gönül redifli dört gazelinin olduğu görülmektedir. Bunlardan birinde ‘dil’ kelimesi redif olarak kullanılmakta, diğer üçünde ise ‘gönül’ şeklinde kullanılmaktadır. ‘Azîzî’nin bir gazeli dışındaki gazellerinde gönül; düşkün, divane, istekli ve sevgiliye verilen bir şey olarak tarif edilmektedir. ‘Azîzî’de gönül, sevgiliye meftun olup, sürekli içmek isteyen, düşkün hale gelmiş, perişan ve tutsak bir âşıktır.

Düşeli halka-i zülf-i ruh-ı cânâna gönül
Oldı zencîr ile bağlamalu dîvâne gönül

Âteş-i ‘ışkına ol mâh-ruhun şem’ gibi
Mûmdur bâl ü peri yakmağa pervâne gönül

Elüm alup beni deyr-i gama saldı âhir
Vermelü degül imiş ol büt-i fettâna gönül

Vuslatun ayına erişmeğe yok mı çâre
Nece bir tâb-ı teb-i hecrün ile yana gönül

Gülsitân-ı ser-i kûyında ‘Azîzî yârün
Döndi efgân ile bir bülbül-i nâlâna gönül (G.233)¹¹⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. O, divan şiirindeki âşık gibidir. Sevgilinin yanağındaki saçın halkasına düşer ve o zincir ile bağlanır. Çünkü o bir divanedir. Ay yüzlü sevgilinin aşkının ateşinde kanadını yakan bir pervanedir.

¹¹⁶ Volkan Karagözlü, “Abdülâziz/Azîzî, Hoca Sadeddîn-zâde Ahmed Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1518>.

¹¹⁷ Eren Ersoy, *Azîzî Divanı* (İstanbul: Akademi Titiz Yayınları, 2013), 198.

Sevgilinin ayrılığının ateşiyle yanandır. Figan ederek inleyen bir bülbüldür. Bunlardan farklı olarak âşğın, fitneye teşvik eden bir puta verdiği, kaptırdığıdır.

‘İşkun ile gözyaşın bahr etmeyen üftâde-dil
Kurtulup girdâb-ı gamdan olmasun âzâde-dil (G.231/1)¹¹⁸

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ şeklindedir. Birinci beyitte şair, düşkün olan gönlün, aşkın gözyaşlarını deniz etmediği için sıkıntı girdabından kurtulup özgür olmamasını ister. Gazelin devamındaysa sevgilinin yoluna başını vermediği taktirde öfke oklarının, parçalaması için gönlün bağrında olduğunu söyler. Sevgili eziyet okları ile ‘Azîzî’yi öldürür. Bundan dolayı kimsenin ona gönül vermemesi gerekir.

Geçüp şehr-i kalataya müdâm içmek diler gönlüm
Gezüp meyhâne meyhâne müdâm içmek diler gönlüm (G.255/1)¹¹⁹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘içmek diler gönlüm’ şeklinde olup, gönül tecrid edilerek kişileştirilir. Gönül, isteyicidir. Burada istediği şey ise sürekli içmektir.

Yine bir serv-i semen sîmâya verdüm gönlümü
Yine bir tâze gül-i ra’nâya verdüm gönlümü

Seyr eden mir’ât-ı ruhsârın safâlar kesb ider
Bir eşiği Ka’be-i ‘ulyâya verdüm gönlümü

Gökten enmiş hûridür gûyâ ki ‘izz ü nâz ile
Zerre-veş olsam ‘aceb mi zâr u ser-gerdân-ı ‘ışk

Her kişi bir serv-kâmet dilbere üftâdedür
Ben ‘Azîzî Ahmed-i tûbâya verdüm gönlümü (G.375)¹²⁰

Yukarıdaki gazelde redif ‘verdüm gönlümü’ şeklindedir. Bu gazelde redif olarak kullanılan gönül kelimesi, Azîzî’nin diğer üç gazelinden farklı anlamdadır. Bu defa gönül bir âşıktan ziyade, âşığa ait olan önemli bir parçadır. Şiir boyunca gönlün verilmesi aslında âşık olmak anlamındadır. Âşık gönlünü, yasemin yüzlü bir serviye, renkli ve taze bir güle, kapısı yüce Kâbe olana, yüzü cihanı süsleyene, tuba boylu Ahmed’e vermiştir. Aslında gönül verilen Hz. Muhammed’dir.

¹¹⁸ Ersoy, *Azîzî*, 197.

¹¹⁹ Ersoy, *Azîzî*, 209.

¹²⁰ Ersoy, *Azîzî*, 270.

1.4.5. Bahârî

“Şairin asıl adı ‘Ali’dir. Öğrenimini tamamladıktan sonra Kazasker Seydi Çelebi’den mülazım olan Bahârî, Edirne ve Karaferye’de müderrislik görevlerinde bulunmuştur.”¹²¹

Bahârî’nin Divanı’nda gönül redifli dört gazeli vardır. Bunlardan birinde gönül kişileştirilir, âşık ona yapması ve yapmaması gereken şeyleri söyler. Diğer gazelde gönül, nitelenir. Bazen bir âşık olur bazense bir mekân olur. Üçüncü gazelde ise gönül, âşığın bir parçasıdır. Bazen bir denize bazense bir kavgaya bırakılmaktadır. Son olaraksa gönül, âşık tarafından sevgiliye verilendir. Burada gönül vermek âşık olmak anlamındadır.

‘Âlem-i fânîden el çek fârigü’l-bâl ol gönül
Geç kanâ’at güncüne bir pâk abdâl ol gönül

Niçe bir gerd-i küdüretten mükedder olasın
‘Ârif ol derd ü gama incinme hoş-hâl ol gönül

Ger dillersen kim ola fark-ı felekde menzilün
Mihri ‘âlem-tâb gibi sen de pâ-mâl ol gönül

Hâmlıktan kurtulup tâ kim işün altun ola
Var mahabbet gûşesinde sîmveş kâl ol gönül

Ağlayup sırrun Bahârî gibi fâş itme sakın
Kimseye râz-ı derûnun söyleme lâl ol gönül (G.65)¹²²

Yukarıda verilen gazelde redif ‘ol gönül’ şeklindedir. Gazel aynı yüzyılda yazılmış olan Hayretî’nin aynı redifli gazeliyle birbirine naziredirler. Gönül, kişiden tecrid edilir. Âşık gönlüne, istediği şeylere ulaşabilmesi için yapması gerekenleri söyler. Ayrıca gönül, aşkın sırlarını bilmektedir. Âşık ona kendisi gibi ağlayarak bu sırları açık etmemesini, dilsiz olmasını da söyleyerek uyarıda bulunur.

Her dem esrâr-ı leb-i yâr-ile hayrândur gönül
Her gice sevdâ-yı zülf-ile perîşândur gönül (G.68/1)¹²³

Redifi ‘gönül’ olan ve yukarıda ilk beyiti verilmiş olan diğer gazelde, redif kelime nitelenmekte ve bir beyitte âşık olarak bir diğer beyitte ise bir mekân olarak

¹²¹ Ayşegül Pomakoğlu, “Bahârî Divanı, İnceleme-Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2013), 3-4.

¹²² Pomakoğlu, ‘Bahârî’, 175-176.

¹²³ Pomakoğlu, “Bahârî”, 178.

anlatılmaktadır. Gönül, sevgilinin dudağının sırlarıyla hayran, saçının sevdasıyla perişandır. Göğüs fırınında pişmiş bir kebab, âlemlerin şahı olmak isteyen bir sultandır. Sevgilinin okuyla oynayabilecek kadar küçük bir çocuktur. Aynı zamanda, gözyaşıyla yıkanmış temiz bir meydandır.

Lücce-i gamdan bana şimden gerü yokdur necât
‘İşk dirler bir ulu deryâya saldum gönlümü (G.145/2)¹²⁴

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘saldum gönlümü’ şeklindedir. Gönül, âşığın kontrolünde olan bir unsurdur. Gönlü salmak, bırakmak ve atmak anlamındadır. Sevgilinin saçına âşık olan şairin gönlü artık bir kavgaya girmiştir. Adı aşk olan büyük bir denize atılmıştır. Yarın olacak olan kavuşmanın ümidine yani beklemeye bırakılmıştır. Valih ve Mecnun gibi bir âşık olan şairin gönlü de onlar gibi çöle atılmıştır.

Bir vefâsuz cevri çok cânâna virdüm gönlümü
Bilmedüm bir âfet-i devrâna virdüm gönlümü (G.146/1)¹²⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘virdüm gönlümü’ şeklindedir. Âşık, gönlünü vefasız ve eziyeti çok olan bir sevgiliye verir. Gönlün verildiği sevgilinin gamzesi ok, gözleri fitnedir. Gönül vermek deyimi ise mecaz anlamı kullanılmaktadır. Gönül vermek aslında âşık olmaktır.

1.4.6. Bâkî

“Asıl adı Mahmûd Abdalbâkî’dir. İstanbul’da doğmuştur. Fatih Camii müezzinlerinden Mehmed Efendi’nin oğludur. Bâkî saraç çırağı olarak çalışırken medreseye de devam etmeye başlamış, ilgisi ve yeteneği sayesinde kısa zamanda kendini göstermiştir.”¹²⁶

Bâkî’nin Divanı’nda gönül redifli bir gazeli vardır. Bâkî’nin gazelinde gönül, bir dosttur. Âşığın derdini dinler. Âşık ona hem kendi sıkıntılarını anlatır hem de aynı duruma düşmemesi için gönlü uyarır.

Gül gibi olmak dilersen şâd u hurrem ey gönül
Lâleveş elden düşürme câmı bir dem ey gönül

Devr elinden kâse kâse yutdugum kanlardur ol

¹²⁴ Pomakoğlu, “Baharî”, 254.

¹²⁵ Pomakoğlu, “Baharî”, 255.

¹²⁶ Muhsin Macit- Hasan Kaplan, “Bâkî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2462>.

Katre katre tamlayan gözden dem-â-dem ey gönül

Devlet-i dünyâ için hergiz ne gam-gîn ol ne şâd
Ber-karâr olmaz bilürsin hâl-i ‘âlem ey gönül

Gülşen-i kûyında me’vâ bulsa ol hûrîveşün
İhtiyâr eyler mi bâg-ı huldi âdem ey gönül

Devr ider Bâkî-sıfat hûrşîd o mâhun menzilin
‘Aşk ser-gerdânidur Allâhu âlem ey gönül (G.300)¹²⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden tecrid edilerek kişileştirilir. Şair gönlüne seslenerek ona nasihatlerde bulunmaktadır. Daha sonra ise kendisinin içtiği şeyin, feleğin elinden olduğunu ve gözünden akanın da yaş olduğunu diyerek gönlüyle derdini paylaşmaktadır.

1.4.7. Bâlî

“Tezkirelerde hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Bâlî, on altıncı yüzyılda yaşamış isimlerdendir. Hayatının büyük bölümünü ibadete ve medreselerde ilim yolunda hizmete harcayan Bâlî, iyi halleri olan, güzel ahlâkıyla tanınmış, temiz itikadı olan, fazla malı mülkü olmayan fakat kanaatkâr olan, iyiliği seven, neşeli ve sabırlı bir şahsiyetti.”¹²⁸

Bâlî’nin Divanı’nda gönül redifli bir gazeli vardır fakat metin transkripsiyonda bozuk görüldüğü için tam anlaşılamamaktadır.¹²⁹

1.4.8. Bayram Han

“Hindistan’da Çağatay Türkçesiyle şiir yazma geleneğinin önemli bir temsilcisi olan Bayram Han’ın şiirlerinde, sade bir dil ve rahat bir söyleyiş hâkimdir. Şiirlerinin konusu çoğunlukla aşk ve şarap üzerinedir. Topraklarından uzakta geçirdiği yıllarda yazdığı şiirlerinde hasret duygusu öne çıkmaktadır.”¹³⁰

Bayram Han’ın gönül redifli bir gazeli vardır. Şairden tecrid edilerek kişileştirilen gönül, divan şiirindeki âşğın sahip olduğu özelliklere sahiptir.

¹²⁷ Sabahattin Küçük, “Bâkî Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 25.11.2018. s.207. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78361/Bâkî-divani.html>.

¹²⁸ Muhammed Yaşar, “Bâlî Divanının Tenkitli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005), 19-20.

¹²⁹ Bk. Yaşar, “Bâlî Divanı”, 202.

¹³⁰ Tuba Işınsoy Durmuş, “Bayram Han”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7219>.

Yene közi gamıdın nâtüvân durur könlüm
Refik ü hemdem-i âh ü figân durur könlüm

Egerçi hurrem emes va' dega vefâ kılurı
Vefâga va' de kılurdın hoşân durur könlüm

Nevâ çü tapmadı 'uşşâk içre mecnûnga
Cünun makâmıda hemdâsitân durur könlüm

Yılan kibi çakıp it dek hamle kılarıdın
Rakîb-i dîv sıfâtdın girân durur könlüm

Terahhum eyle ki Bayram dek erür el köpidin
Seni tilep nece bîhân u mân durur könlüm (G.6)¹³¹

Yukarıdaki gazelde redif 'durur könlüm' şeklindedir. Kişileştirilen gönül, gamından dolayı çaresizdir. Ah ve figan ile arkadaşır. Delilik makamında Mecnun'la aynı destanı söylemektedir.

1.4.9. Behiştî

"Behiştî'nin asıl adı Ramazan'dır. Behiştî, Vize'de dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini nerede ve ne zaman yaptığını bilemediğimiz Behiştî, İstanbul'a gelerek medrese öğrenimine başlamış, Merhabâ Efendi'den ders almıştır. Behiştî, şiirlerinde oldukça sade bir dil kullanmış, mahallî unsurlara yer vermiş, atasözü ve deyimlere yoğun olarak başvurmuş, halk söyleyişlerini ustalıkla şiire taşımıştır."¹³²

Behiştî'nin Divanı'nda gönül redifli bir muhammes, iki tane de gazel bulunmaktadır. Onun şiirlerinde redif olarak kullanılan gönül, tecrid edilir ve kişileştirilir. Gönül, cesur ve yiğittir. Delilikte Mecnûn'dan yüce, avcılıkta ise adeta bir doğan kuşu kadar mert ve kahramandır.

Hezârân murg-ı gam sayd itse günde azdur gönlüm
Şikâr ehli çoğ ammâ cümleden şeh-bâzdur gönlüm

Seg-i kûyûn tebessümler eder gördükce kapunda
Anunla şimdi 'uşşâk içre uş mümtâzdur gönlüm

Rî'âyet kılmaga sen şâha bir nâzûk gülün sengin
Külâh-ı gülleyi başdan savar kurnâzdur gönlüm

¹³¹ Münevver Tekcan, *Bayram Hanın Türkçe Divanı* (İstanbul, Bulut Yayınları, 2005), 75.

¹³² Yaşar Aydemir, "Behiştî, Ramazan Bin Abdülmuhsin", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 21.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=959>.

Simâ'-ı çengile mey içmeğe sen mâ'il olal'dan
Benüm eşk ile hem-dem âhile dem-sâzdur gönlüm

Behiştî lâşe-i dünyâyâ konmazam zagan mânend
Fezâ-yı himmet evcinde hümâ-pervâzdur gönlüm (G.343)¹³³

Yukarıdaki gazelde redif 'gönlüm' şeklindedir. Gönül hem âşık hem de avcı bir kuştur. O, günde bin tane gam kuşunu avlasa yine de azdır çünkü av ehli içinde hepsinden daha çevik ve beceriklidir. Sevgilinin mahallesindeki taşları dahi görse sevinir, sevgilin kapısında tebessüm eder. Bundan dolayı âşıkların içinde üstün tutulur. Top mermisini başından savacak kadar kurnaz ve yiğittir. Âşığın gözyaşıyla ve ahıyla arkadaşdır. Gayret gökyüzünün zirvesindeki Hüma kuşudur.

Sanma her dem bir diyâr özler müsâfirdür gönül
Ka'be-i kûyunda ölince mücâvirdür gönül (G.312/1)¹³⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Tecrid edilen gönül, oldukça kutsal bir varlıktır. Uzun bir süre bir yerde kalmayan misafirdir. Öldüğü zaman sevgilinin mahallesi olan Kâbe'ye komşu olacaktır. Onu yabani bir Mecnun sanmamalıdır çünkü o asıl kazançlara erişendir. Bu dünyaya baş eğip, tutsak olursa kâfirdir çünkü gönül baş eğmeyecek kadar mert ve kahramandır.

Fıtrat-ı insanda konmuş 'aceb sırdur gönül
Meyl-i hüsn itmekde hergiz mislî yok birdür gönül
'İşk-perverlikde 'uşşâk içre nâdirdür gönül
Gerçi her meh-rûya dil virmekde mâhirdür gönül
Sen sanemden gayrıya baş egse kâfirdür gönül (5.muhammes/1)¹³⁵

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, aşk içindeki her şeyden hatta kainattaki her şeyden daha farklıdır. İnsanın içine saklanmış gizli bir sırdır. Güzelliğe meyletme konusunda tektir, ona denk yoktur. Her ay yüzlüye âşık olma konusunda ustadır fakat asıl sevgiliden başkasına boyun eğerse de kâfirdir. O, uzun süre bir yerde kalamayan bir misafir, başı ve canıyla oynayacak kadar cesur, çok gizli sırların içinde sihir yapacak kadar da maharetlidir.

¹³³ Yaşar Aydemir, *Behiştî Divanı: Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni* (Ankara, MEB Yayınları, 2000): 416-417.

¹³⁴ Aydemir, *Behiştî*, 402.

¹³⁵ Aydemir, *Behiştî*, 399.

1.4.10. Cemilî

“Nevaî’nin ve Hüseyin Baykara’nın ölümleri üzerine Tebriz’e gelir. Akkoyunlu Devletinin çökmesini ve Azerbaycan’ın Şah İsmail Safevî tarafından istilasını görmesi üzerine memleketi olan Diyarbakır’a döner. Diyarbakır’daki savaşlar nedeniyle İstanbul’a gider ve kırk seneye yakın oradaki şairlerle bir arada bulunur.”¹³⁶

Cemîlî’nin Divanı’nda gönül redifli beş gazel ve bir rubai vardır. Onun şiirlerinde gönül gonca gibi kan doludur. Bazen vücutta bazen sevgilinin yanağında bazense kanlar içinde saklıdır. Gönül hüznünler evidir. Sevgilinin saçına düşüp, tutsak olandır. Perişandır, hayrandır, şeydadır.

Tâ ki yandı cânım içre şem’-i ülfet ay köngül
Yetdi andın cânıma yüz nûr-ı vahdet ay köngül

Dutdı zühd ehli selâmet küncini yüz şükr kim
‘İşk vâdisinde çekdük derd ü mihnet ay köngül

Ger tilerseng zevk ü hâlet birle bolmak dâyimâ
Derd ü ‘ışka mübtelâ bol tapma sıhhat ay köngül

Çün tenim mülkine şeh boldung ni tang bolmak sanga
‘İşkim otı şu’lesi zer-beft hil’at ay köngül

Bir vefâ ehlin cihânda tapmadıng çün zînâr
Sivmege her bî-vefânı kılma ‘âdet ay köngül

Düşmege ol dâm-ı zülfe dâne-i hâli körüp
Niçe kim zîrek kuş olsang kılma ragbet ay köngül

Çün vatan terkin Cemîlî kıldı kılma ni ‘aceb
Cismini küll şu’le-i endûh-ı gurbet ay köngül (G.414)¹³⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘ay köngül’ şeklindedir. Şair, gönlüne seslenerek ona derdini anlatır. Kendi halini anlatarak onu uyarır ve ona nasihat verir. Şair gönlüne, vefasızı sevmeyi adet haline getirmemesini, uyanık biri olsa bile sevgilinin saçının tuzağına düşebileceğini söyleyerek cismini gam ateşiyle yakıp kül etmesini öğütler.

Bolgalı veh kim binâsı bolmadı gamdın halâs

¹³⁶ Tülay Gençtürk Demircioğlu, “Cemilî Divanı İnceleme- Metin- Sözlük” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002), 8.

¹³⁷ Gençtürk Demircioğlu, “Cemîlî”, 394.

Çün sening ‘ışkıng gamı-çün beytü’l-ahzândur köngül (G.413-3)¹³⁸

Yukarıda üçüncü beyiti verilen gazelde redif ‘köngül’ şeklindedir. Gönül, bazen bir insan bazense bir mekân olarak anlatılır. Sevgilinin amber saçı gibi her an perişan, gam okuyla yırtılarak kan dolu, dert ve hicrana mübtelâ, Sabırsız ve hüznüldür. Sevgilinin yanağının resminde saklıdır. Gönül, vücut ülkesinin sultanıdır.

Gül yüzüng hecride her dem gonca tek kandur köngül
Sünbülüng yâdı bile kil kim perişândur köngül (G.428/1)¹³⁹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘köngül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin ayrılığından dolayı her an gonca gibi kan doludur. Sünbülün düşüncesinin sözünden dolayı perişandır. Güzellik bağında sevgilinin yüzünü gördüğünden beri hayrandır. Vücuttaki yüz bin yaranın içinde saklıdır. Gönül, aşk memleketinin sultanıdır.

Dem-be-dem la’ling gamıdın gonca tek kandur köngül
Lâlening bergi kimi kan içre pinhândur köngül (G.429/1)¹⁴⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘köngül’ şeklindedir. Gönül, her an sevgilinin dudağının gamından dolayı gonca gibi kan doludur. Lalenin yaprağı gibi kan içinde saklıdır. Sevgilinin gözü gibi sarhoş, saçı gibi perişandır. Sevgilinin aşkının gamından dolayı hüznünler evidir. Çaresiz bir bülbül gibi figandadır. Pervane gibi yanandır. Hayrandır, cahildir.

Bolgalı bir dil-bering mübtelâsı il ara
Ay Cemîlî eyledi rüsvâ seni şeydâ köngül (G.430/7)¹⁴¹

Yukarıda makta beyiti verilen gazelde redif ‘köngül’ şeklindedir. Gönül, Leyla’nın yüzünü gördükten sonra kendisini Mecnûn ve şeyda etmiştir. Uyanık ve bilgili olan gönül şarap içerek âşığı umutlandırmıştır. Şeyda gönül bir dilberin müptelası olduğundan beri Cemîlî’yi rezil etmiştir.

Yüz nev’ tişükler bile şân boldı köngül
Hemla’l-i lebing şevkide kan boldı köngül
Közdin çıkıban kanı anıng boldı ‘ıyân
Ger özi tenim içre nihân boldı köngül (R.56)¹⁴²

¹³⁸ Gençtürk Demircioğlu, “Cemîlî”, 393.

¹³⁹ Gençtürk Demircioğlu, “Cemîlî”, 401.

¹⁴⁰ Gençtürk Demircioğlu, “Cemîlî”, 402.

¹⁴¹ Gençtürk Demircioğlu, “Cemîlî”, 403.

¹⁴² Gençtürk Demircioğlu, “Cemîlî”, 589.

Yukarıdaki manzumede redif ‘boldı köngül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin dudağının zevkiyle kan bulmuş, âşığın teninin içinde saklanmıştır.

1.4.11. Derzi-zâde ‘Ulvî

“Asıl adı Derzi-zâde Mehmed Çelebi olarak bilinen Derzi-zâde Ulvî’nin doğum tarihi bilinmemektedir. Ölümü ise 1585’e tekabül etmektedir. Ulvî’nin hayatını belirleyen asıl süreç Manisa müftüsü Muallim-zâde Efendi’nin yanında ilim tahsil etmekle başlamaktadır.”¹⁴³

Ulvî’nin gönül redifli bir musammâtı ve üç gazeli vardır. Onun şiirlerinde redif olarak kullanılan gönül, gam tekkesine saklanandır. Def gibi dövünüp, ney gibi nalan olandır. Güzellik padişahına köledir. Ayrıca kalender bir dervîştir.

Çün ki oldun belâya baş gönül
Çıksa bağrunda tan mı baş gönül

‘Aşk bâgını lâle-zâr idelüm
Dökelüm hâke kanlu yaş gönül

Cismüni eyle kana müstagrak
Büyütür egnüne kumaş gönül

Çekme gam dilse hicr okı yüregün
Yirde kalmaz delüklü taş gönül

Dil-i ‘Ulvî gibi kalender olup
Olalum baş açık terâş gönül (G.354)¹⁴⁴

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Ulvî, kalender dervîşidir ve gönlünün de kendisi gibi başı açık, tıraş olmuş bir dervîş olması için ondan istekte bulunur. Gönlüne, beraber toprağa yaş dökerek aşk bâgını lale bahçesi yapmayı teklif eder.

Bâd-ı nazarda su gibi akdî sana gönül
Yüz yumaz oldı ey boyu servüm bana gönül (G.357/1)¹⁴⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, bakış rüzgarında su gibi sevgiliye akmaktadır. Su gibi parlak olan gönül, alçak

¹⁴³ İsmail Çetin, “Derzi-zâde ‘Ulvî” (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1993), III.

¹⁴⁴ Çetin, “Derzi-zâde ‘Ulvî”, 391.

¹⁴⁵ Çetin, “Derzi-zâde ‘Ulvî”, 393.

gönüllüdür. Aşk denizine aşınadır. Güzellik padişahına köle, sevgilinin saçının zincirine müpteladır.

Bezm-i belâda ney gibi nâlân olan gönül
Def gibi döginüp aşî efgân olan gönül (G.361/1)¹⁴⁶

İlk bendi verilen manzumede redif ‘olan gönül’ şeklindedir. Gönül, yüce mecliste ney gibi inlemekte, def gibi dövünmektedir. Gönülün yemeği figandır. Her gün dert ve belaya misafir, her gece gam tekkesinde saklanandır. Bir Leyla’nın aşüftesidir. Mecnun gibi bu âleme destan olandır. Zahmet fırınında dönerek, aşk ateşiyle kebab olandır. O, dert ve bela tahtına sultandır.

Elâ ey bezm-i gamda ney gibi nâlân olan gönlüm
Döginüp def gibi her dem işi efgân olan gönlüm
Mahabbet câmin içüp mest-i ser-gerdân olan gönlüm
Reh-i hâl-i mezelletde yatup galtân olan gönlüm
Gam-ı esrâr-ı la’l-i yâr ile hayrân olan gönlüm
Ferâgat tekyesinde rûz u şeb mihmân olan gönlüm
Yüri hey pâ-bürehne baş açık ‘uryân olan gönlüm (Musammat.16/1)¹⁴⁷

Yukarıda birinci bendi verilen gazelde redif ‘olan gönlüm’ şeklindedir. Gönül, gam meclisinde ney gibi inleyen, def gibi dövünüp işi figan etmek olandır. Muhabbet kadehinden içerek başı dönen bir sarhoştur. Sevgilinin dudağının sırlarıyla hayran olandır. Gönül, tok gözlülük tekkesinde sabah akşam saklanandır. Yalın ayak, baş açık ve çıplaktır. Aşk şehrine hükmeden ve sultan olandır. Aşk vadisinde başı dönendir. Gonca gibi her an bağı kan dolu olandır. Gönül, aşkla benliğinden vazgeçmiş olan kalender dervîştir.

1.4.12. Dükakinzâde Ahmed Beg

“Dükakinzâde Ahmed Bey, 16. asırda yaşamış ünlü divan şairlerindendir. Dedesi Yavuz Sultan Selim’in sadrazamı Ahmed Paşa’dır.”¹⁴⁸

Dükakinzâde Ahmed Bey, kaynaklarda aynı asırda yaşamış olan diğer Ahmed’ler ile karıştırılmaktadır. Bundan dolayı başka bir Ahmed’e ait olan şiir Dükakinzâde Ahmed Divanında; Dükakinzâde’ye ait bir şiir ise başka bir Ahmed’in Divanı’nda yer alabilmektedir. Dükakinzâde Ahmed Divanında gönül redifli tek bir

¹⁴⁶ Çetin, “Derzi-zâde ‘Ulvî”, 396.

¹⁴⁷ Çetin, “Derzi-zâde ‘Ulvî”, 153.

¹⁴⁸ Hüseyin Süzen, “Dükakinzâde Ahmed Beg Divanı” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994), XII.

şiiir vardır. Muhammes olarak başlıklandırılan şiiir aslında Hayretî'nin gazeline yazılmış bir tahmis olup, aynı tahmis Ahmed Sarban'ın Divanı'nda da yer almaktadır.¹⁴⁹

1.4.13. Emânî

“Miladi 1538 Bayburt doğumlu olan Emânî, Muhammed Beg olarak bilinmektedir. I. Şah Abbâs'ın emîrlerindendir. Divanındaki ifadelerden hayatının büyük bir kısmını Herat'ta geçirdiği anlaşılmaktadır. Komutan olarak Safevi-Osmanlı savaşlarına katılan şair, I. Şah Abbâs'ın döneminde kazanılan zaferleri ve Safevî hanedanını metheden birçok şiiir yazmıştır.”¹⁵⁰

Emânî'nin gönül redifli üç gazeli vardır. Bunlardan birinde gönül kelimesi ‘dil’ şeklinde kullanılmaktadır. Emânî’de gönül, kişiden tecrid edilir. O, hasta, aciz ve zavallıdır. Şair ona nasihatlerde bulunarak ne yapması gerektiğini söylemektedir.

Ez-ezel silsile-i zülfinge vâbeste köngül
Çün erür tâ-be-ebed bolmaya vâreste köngül

Közingi kıble-nümâ kaşığı mihrâb kıldı
Yüzinge karşı-durur tâ'ata peyveste köngül

Âh kim bezm-i felek sâkîsining devrinde
Gayr-ı hûn-âb-ı ciğer körmedi hiç neste köngül

Bî-gümân köydürür eflâk ile encümni tamâm
Âh-ı sûzânını ger çekmese âheste köngül

Yâr bî-mihr ü felek kîne-ver ü baht zebûn
Ey Emânî söylegil kim n'eylesün haste köngül (G.129)¹⁵¹

Yukarıdaki gazelde redif ‘köngül’ şeklindedir. Gönül, ezelden beri sevgilinin saçına bağlıdır. İbadet etmek için her zaman sevgilinin yüzüne karşı durur. Gönül, ciğerin kanlı suyundan başka bir şey görmez. Hastadır ve yapacak bir şeyi yoktur.

Bu bî-sebât içre her murâd üçün dâ'im
Tevekkül eylegilen çekme intizâr ey dil (G.131/2)¹⁵²

¹⁴⁹ Ahmed Sarban başlığı altında değerlendirdiğimiz şiiirin hangi şaire ait olduğunu bilmemekteyiz.

¹⁵⁰ Kadrî Hüsni Yılmaz, “Emânî, Muhammed Beg”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6776>.

¹⁵¹ Fatih Erbay, *Emânî Dîvânı: İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım* (Konya: Palet Yayınları, 2016), 201.

¹⁵² Erbay, *Emânî Dîvânı*, 203.

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘ey dil’ şeklindedir. Şair, gönlüne seslenir. Kararsızlık içinde murat bulmak için tevekkül et diyerek ona nasihatte bulunmaktadır. Fakirlik yolunda giderek şanı şöhreti parçalamasını, çünkü ömrün sonsuz olmadığını söyler. Gururdan ve kibirden sakınarak, feleğin gül bahçesinde bir bülbül olup ötmesini söyler.

Âh kim tüşdi be-derd ü gam-ı hicrâna köngül
‘Acebüm bar ki yete bir dahı dermâna köngül (G.134/1)¹⁵³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘köngül’ şeklindedir. Kişiden tecrid edilir. Gönül, dert ve hicrana düşmüştür ve dermanı var mıdır bilinmemektedir. Sevgilinin kıvrım kıvrım olan saçlarına dolaşmıştır. Bütün perişanlıklarını toplayarak sevdayı bulur fakat yabancı olan gönül istediği şeylerle hiçbir zaman aşına olmaz.

1.4.14. Emrî

“Asıl adı Emrullâh olan ve kaynaklarda çoğunlukla Emrî Çelebi, Emrullâh Çelebi olarak geçen Emrî’nin Edirneli olduğu bütün kaynaklarda ittifakla belirtilmektedir. Ailesi hakkında kaynaklarda bilgi olmayan Emrî’nin tahsil hayatı ile ilgili sadece Sehi Bey’in Heşt Behişt tezkiresinde yer alan “İlm-i zâhire sa’y iderken ferâgat itdi” cümlesinden tahsilini yarıda bıraktığı anlaşılmaktadır.”¹⁵⁴

Emrî’nin Divanı’nda gönül redifli iki gazel bulunmaktadır. Onun gazellerinde gönül tecrid edilir. Gönül, divan şiirindeki âşıktır. Sevgiliye meyillidir, dert çekmeye alışkındır.

Âh kim bir pür-belânun mübtelâsıdur gönül
N’eyleyem hep çekdüğüm gönül belâsıdur gönül

Gayr ile bigânedür anmaz selâmet yakasın
Gûta-i deryâ-yı ‘ışkun âşinâsıdur gönül

Gâh künc-i hânkâhun zâhid-i mûrtâzıdur
Gâh bâzâr-ı fenânun bî-nevâsıdur gönül

On sekiz bin ‘âlemün vechin temâşâ itmege
Âdemün âyîne-i ‘âlem-nümâsıdur gönül

¹⁵³ Erbay, *Emânî Divânı*, 205.

¹⁵⁴ M.A. Yekta Saraç, “Emrî Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 26.11.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78368/Emri-divani.html>.

‘Âlem içre ger kişi sâhib-dil olsa kesb ile
Emrîye rûz-ı ezel hakkun ‘atâsıdur gönül (G.311)¹⁵⁵

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Aynı gazel üçüncü ve dördüncü beyitleri farklı şekilde Aşkî Divanı’nda da geçmektedir.¹⁵⁶ Gönül, belaların hepsine müpteladır ve çektiği bunca sıkıntıya kendisi sebep olmuştur. Aşk denizinde batıp çıkmaya alışkındır. Bazen hânkâh hazinesinde seçkin bir zahitken bazen de fenalık pazarındaki korunaksız zavallıdır. Gönül, insana âlemi seyrettiren bir aynadır. Ezel gününde Emrî’ye Allah tarafından verilmiş olandır.

Mâyil oldu göricek ‘arız-ı dil-dârı gönül
Su gibi akdı görüp yine o ruhsârı gönül (G.307/1)¹⁵⁷

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin yanağını görüp ona meyleder ve su gibi akıp gider. Gönül, bin can ile o sitemkârı sever. Emrî, aşkıta kararlı olanın ahı ve vahı olmayacağını bilir, bundan dolayı gönlün inkâr etmeyi bırakması gerekir.

1.4.15. Fenâyî

“Asıl adı Mehmed (Mehemmed)’dir. İsmi bilmeyenlerce kendisine ‘Ehl-i Cennet’ diye hitap edilmiş, daha sonra ise bu hitap şekli kısaltılarak ‘Cennet’ şeklini almıştır.”¹⁵⁸ Cennet Efendi’nin şiirlerinde kullandığı mahlas ise Fenâyî’dir.

Fenâyî’nin gönül redifli bir gazeli vardır. Onun şiirinde gönül, âşığın karşısındadır. Âşığın gönlünde sakladığı sırları açığa çıkartmak için uğraşan bir düşmandır.

Sırrını cândan nihân itmek dilersin ey gönül
Râz-ı pinhânı ‘ayân itmek dilersin ey gönül

Berg-i nesrîn üzre zülfünü perîşân itme kim
Cânları bî-hânümân itmek dilersin ey gönül

Râh-ı vasla virmişüz kevn ü mekânun varını
Cân nedür ki kasd-ı cân itmek dilersin ey gönül

Gönlümi itdün nişâne her kazanun tîrine
Ol nişân-ı bî-nişân itmek dilersin ey gönül

¹⁵⁵ Saraç, “Emrî Divanı”.

¹⁵⁶ Bk. Pala, “Aşkî”, 287.

¹⁵⁷ Saraç, “Emrî Divanı”.

¹⁵⁸ Alim Yıldız, “Fenâyî Divanı” (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2002), 11.

Mantıku't-Tayr oldu ehl-i vahdete hâl ü hattun
Hemçu Attâr tercümân itmek dilersin ey gönül

Nâzil oldu bu beyâna lâ tüharrîk âyeti
Ol beyânı bî-gümân itmek dilersin ey gönül

Kân güherdür ey Fenâyî bu gönül kâşânesi
Ânı ol kâna mekân itmek dilersin ey gönül (G.52)¹⁵⁹

Yukarıdaki gazelde redif 'itmek dilersin ey gönül' şeklindeki bir kelime grubundan oluşmaktadır. Gönül, tecrid edilerek kişileştirilmekte ve bir şey isteyen insan olarak tasvir edilmektedir. Gönül, canları yani âşıkları evsiz bırakmak, cana kastetmek, âşığı öldürmek istemektedir. Âşığın gönlünü her kaza okuna hedef etmek istemektedir. Attar'ı tercüman etmek istemektedir. Ayrıca kendisinde saklı olan sırları âşıktan saklarken, âleme açık etmek istemektedir.

1.4.16. Fuzûlî

"Asıl adı Mehmed, babasının adı ise Süleyman'dır. Siyasal istikrarsızlığın ve mezhep farklılığına dayalı ayrışmaların yaşandığı bir coğrafyanın bütün gelgitlerini onun hayatı ve eserleri üzerinden okumak mümkündür. Fuzûlî, kısacık ömrünü üç ayrı devletin tebası olarak tamamlamıştır."¹⁶⁰

Fuzûlî'nin Türkçe Divanı'nda gönül redifli iki gazel vardır. Onun şiirlerinde gönül, gam ve sıkıntı içinde olan bir âşıktır. Gönül, sıkıntılardan dolayı bozulmuştur ve âşık, onu tamir etmek istemektedir.

Tutuştı gam oduylan şâd gördüğün gönlüm
Mukayyed oldu ol âzâd gördüğün gönlüm

Diyâr-i hecrde seyl-i sitemden oldu harâb
Fezâ-yi aşka âbâd gördüğün gönlüm

Ne gördü bâdede bilmen ki oldu bâde-perest
Mürîd-i meşreb-i zühhâd gördüğün gönlüm

Firâkın odunu gördükçe mum tek eridi
Sebât ü sabrda fûlâd gördüğün gönlüm

Getirdi acz görüp aşk müşkül olduğunu
Kamu hünerlere üstâd gördüğün gönlüm

¹⁵⁹ Yıldız, "Fenâyî Divanı", 258.

¹⁶⁰ Muhsin Macit, "Fuzûlî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 26.11.2018. <http://www.turkedyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=624>.

Değildi böyle deminde bir ehl-i işret idi
Bu kanlar içmeğe mu'tâd gördüğün gönlüm

Fuzûlî eyledi âheng-i ayş-hâne-i
Rûm esîr-i mihnet-i Bağdâd gördüğün gönlüm (G.203)¹⁶¹

Yukarıdaki gazelde redif 'gördüğün gönlüm' şeklindedir. Fuzûlî'nin bu gazeliyle aynı redifte ve aynı ölçüde Hayâlî'nin, Gelibolulu Mustafa Ali'nin ve Zâtî'nin de gazelleri vardır. Bu gazeller birbirine naziredir.

Yukarıdaki şiirde gönül, kişileştirilir. Sevgilinin mutlu gördüğü gönül, sıkıntı ateşiyle tutuşmuştur. Özgür gördüğü gönül, tutsak; aşk ülkesinde köle gördüğü gönül, ayrılık diyarında sitem selinden dolayı harap; zahit meşreplilerden gördüğü gönül, şarap içenlerden olmuştur. Sabırda çelik gibi sağlam gördüğü gönül, ayrılık ateşini gördükçe mum gibi erimiştir. Her konuda üstat gördüğü gönül, aşkın zor olduğunu görünce aciz olmuştur. Kan içmeyi adet haline getirdi zannettiği gönül, içki ehlinde olmuştur.

Giryedir her dem açan gamdan tutulmuş gönlümü
Eşktir hâli kılan kan ile dolmuş gönlümü (G.288/1)¹⁶²

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'gönlümü' şeklindedir. Aşığın gamdan tutulmuş gönlünü açan her zaman gözyaşısıdır. Âşık, cefayı adet edinmiş gönlünün kötü huylu edilmesini, ayrılığın eziyetiyle süslenmiş gönlünün vuslat zamanı üzülmelerini istememektedir. Gönül, acıyla onulmuş haldedir. Hayret çölünde tereddütten dolayı yorulmuştur ve âşık onu hiçbir yerde sakın görememiştir. Aşk, bozulmuş gönlü tamir etmek istemektedir. Fakat ateşlere vurulmuş gönül, her zaman bir ateş yanaklının sevdasını çekmektedir.

1.4.17. Gelibolulu Mustafa Âlî

“Yetenekli ve hırslı bir adam olan Âlî'nin üzerinde haksız tayin ve aziller kuşkusuz olumsuz etki yapmış ve kırk yaşlarından itibaren o, devir ve toplum hakkında karamsar duygulara kapılmıştır. Bu durum, elli yaşlarında giderek daha

¹⁶¹ Kenan Akyüz vd. *Fuzûlî Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997), 229.

¹⁶² Akyüz vd. *Fuzûlî*, 272

da artmıştır. Hem cemiyetteki bozuluşu hem de isteklerini elde edemeyişini şiirlerinin doğrudan konusu yapmıştır.”¹⁶³

Gelibolulu Mustafa Âlî’nin iki farklı divanında gönül redifli toplamda on gazel vardır. Onun gazellerinde gönül, isteyicidir. Tıpkı divan şiirindeki âşık gibi sevgilinin ona eziyet etmesini ve aşk acısı çekmeyi diler. Gönül, sevgilinin saçına bağlıdır. Bazen fenalık yolundaki bir avuç topraktır bazense fenalık selinin getirdiği bir çöptür. Sevgilinin yolunda bulunan tozun karıncasıdır. Muhabbet hazinesinin bulunduğu viran yerdir. Ayrıca gönül, bir Mevlevî yahut Allah yolunda ilerlemek isteyen bir dervıştır.

Saçı bendinde kalmış nâ-tüvân bir bendedür gönlüm
Benüm ol serv-i âzâdum sanur kim bendedür gönlüm

N’içün evvel görüşde cânı teslîm etmeyem yâra
Benüm bir resme ihmâlüm görüp sermendedür gönlüm

Hayâl-i ‘ârızun zevkî tuyurmaz sûzişüm hergiz
Yerin küllhanda eylersem yine gülşendedür gönlüm

Perî-rû dil-rubâlar gönlün almışlar diyüp turma
Hudâ hakkı benüm ey hûr-tal’at sendedür gönlüm

Ne şûhî yâd idersem âşinâlık ‘arz ider ‘Âlî
Gârib evzâ’i vardur bir garîb efgendedür gönlüm (G.375)¹⁶⁴

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, kişiden tecrid edilerek kişileştirilir. Gönül, sevgilinin saçına bağlı kalmış çaresiz bir tutsaktır. Âşık, bir resme bile meylederken, gönül sevgiliyi gördüğünde canını vermemiş olduğu için utanmıştır. Bundan dolayı gönül, yeri hamam ocağı da olsa kendisini gül bahçesinde hissetmektedir.

Saçun mukayyedidür şâd gördüğün gönlüm
Kapunda bendedür âzâd gördüğün gönlüm

Sipâh-ı derd ü gama çiğnek oldu pâdişâhum
Harâba vardı ol âbâd gördüğün gönlüm

Kadîmî hâk-i derûn âşinâ-yı lütfundur

¹⁶³ Mustafa İsen- İ. H. Aksoyak, “Âlî/ Çeşmî, Gelibolulu Mustafa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 26.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=943>.

¹⁶⁴ Kudret Aydın, “Gelibolulu Mustafa Ali ve Divanı” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1989), 435-436.

Gelür mi yâduna hîç yâd gördüğün gönlüm

Gam-ı zamâne yüki ser berin çeker şimdi
Cefânı çekmeğe mu'tâd gördüğün gönlüm

Berâber oldı kara yire sâye-veş 'Âlî
Hevâ-yı 'ışk ile berbâd gördüğün gönlüm (G.379)¹⁶⁵

Yukarıdaki gazelde redif 'gördüğün gönlüm' şeklindedir. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin bu gazeliyle aynı redifte ve aynı ölçüde Hayâli'nin, Fuzûlî'nin ve Zâtî'nin de gazelleri vardır. Bu gazeller birbirine naziredir. Şiirde gönül, kişileştirilir. Sevgilinin serbest gördüğü gönül aslında onun saçına bağlıdır. Mutlu gördüğü gönül harap olmuştur. Sevgilinin, cefasını çekmeyi adet edinmiş gördüğü gönül şimdi zaman gamının yükünü çekmektedir.

'Âşıkun kadrin bilen mahbûba mâyildür gönül
Hüsni hod-râya ne mâyildür ne kâyildür gönül (G.313/1)¹⁶⁶

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, âşığın kıymetini bilen sevgiliye meyillidir. Kendini beğenmiş güzelliğe ne meyillidir ne de söyleyicidir. Gönül, sevgiliden ayrılmayı kolay sanır fakat zordur. Âşık, sevgilinin yüzünü ne zamandır görmemiştir. Bu gönül için bir aydır fakat âşık için bir yıldır. Gönül, aşk denizinin kalbidir.

Mahabbet didiğün hecr-i İlâhîdür hakîkatde
Fenâ sayli getürmiş anda bir hâşâkdür gönlüm (G.388/2)¹⁶⁷

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif 'gönlüm' şeklindedir. Gönül, muhabbet ateşinden alev almıştır. Fenalık yolunda bir avuç topraktır. Muhabbet aslında Allah'tan ayrılıştır, gönül de fenalık seliyle muhabbete gelmiş bir çöptür. Gönül, sevgilinin yanağından ayrı olduğu zaman gül gibi bin parça olmaktadır. Gönül, dünyadan hiçbir şey istemez. Bundan dolayı bazen mutlu bazense sıkıntı doludur.

Mahabbet küncinün bir mesken-i virânıdur gönlüm
Melâhat bir vilâyetdür anun sultânıdur gönlüm (G.922/1)¹⁶⁸

¹⁶⁵ Aydın, "Gelibolulu Mustafa Âlî", 438.

¹⁶⁶ Aydın, "Gelibolulu Mustafa Âlî", 401.

¹⁶⁷ Aydın, "Gelibolulu Mustafa Âlî", 442.

¹⁶⁸ İsmail Hakkı Aksoyak, "Gelibolulu Mustafa Âlî ve Divanlarının Tenkitli Metni" (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1999), 1042.

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklinde olup, gönül tecrid edilmektedir. Gönül, muhabbet hazinesinin viran bir meskenidir. Ayrıca güzel bir vilayetin de sultanıdır. Aşkın bulunamayan incisinin olduğu denizdir. Fenalık bahçesinde inleyen bir bülbüldür. Sevgilinin kapısındaki kapıcıdır.

Tagıtma zülf-i miskinün perişân olmasun gönlüm
Yazıkdur sarsar-ı kahrınla virân olmasun gönlüm (G.924/1)¹⁶⁹

Matla beyiti verilen gazelde redif ‘olmasun gönlüm’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Gönül, sevgiliye âşık olurken sıkıntısını hiç düşünmemiştir. Bundan dolayı sevgili onu şimdiden öldürsün ki ileride gönül pişman olmasın. Sevgili mis kokulu saçını dağıtmasın ki gönül perişan olmasın, kahr kasırgasıyla viran olmasın.

Hâne-i dil gördi bî-revzen hayâlün şâhına
Anı rûşen itmeğe sinemde dag ister gönül (G.803/2)¹⁷⁰

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, tecrid edilerek kişileştirilir. Gönül, aşkın şarabıyla dolu olan kadehten içmek, her iki dünyada da mülkten vazgeçmek ister. Penceresi olmayan gönül evini aydınlatmak için göğsünde dağ yarası ister. Sevgilinin yanağının güneşinden bir ışık ister. Ciğer yarasının ateşinden, altından bir oda ister.

Öldi gitdi hecr ile bir tâzecân ister gönül
Eski derdin tâzeler her nev-cüvân ister gönül (G.804/1)¹⁷¹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘ister gönül’ şeklinde olup, gönül tecrid edilerek kişileştirilir. Gönül, ayrılığın oku ile ölmüştür ve yeni bir can istemektedir. Bin tılsımla saklanmış bir hazine istemektedir. Yabancılarla açılmayan bir erguvan fidanını, hilal kaşlı olanı ve şefkati olmayan bir ayı istemektedir.

Çünkü mûr oldı gubâr-ı reh-i cânâna gönül
Ya niçün yüz süremez pâ-yı Süleymâna gönül (G.806/1)¹⁷²

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin yolunda olan tozdaki karıncadır fakat Süleyman’ın ayağına yüzünü sürememektedir. Sevgilinin aşkı için kul olduğundan beri Kenan’ın Yusuf’una bakmaya korkmaktadır. Gönül, bir oğlana düşmüştür ve bunu saklayamamaktadır.

¹⁶⁹ Aksoyak, “Gelibolulu Mustafa Âlî”, 1043.

¹⁷⁰ Aksoyak, “Gelibolulu Mustafa Âlî”, 972.

¹⁷¹ Aksoyak, “Gelibolulu Mustafa Âlî”, 972.

¹⁷² Aksoyak, “Gelibolulu Mustafa Âlî”, 974.

Mest-i şarâb-ı hayret olan Mevlevî misin
Lâzım mı sana zezeme-i sıyt-i ney gönül (G.807/2)¹⁷³

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklinde olup, gönül tecrid edilerek kişileştirilmiştir. Şair, gönlüne kızmakta ve onu azarlamaktadır. Bunca içtiği şarabın yeterli olduğunu ve artık bırakmasını söylemekte, şaşkınlık şarabının sarhoşu olan bir Mevlevî misin diye sorarak ney sesi isteyip istemediğini sormaktadır. Gönül, içtiği hayat suyuyorsa elini şaraba uzatmalı ve kalbini öldürmelidir. Gönül ne bir fakirdir ne Cem’dir. O, binlerce yaz ve nice kış görmüştür.

1.4.18. Gelibolulu Sun’î

“Gelibolulu Sun’î’nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Hakkında bilgi veren bütün tezkireler, doğum yerinin Gelibolu olduğu konusunda hemfikirdirler. Asıl adı Mehmet’tir. Mehmet Çelebi veya Epsem Pîre lâkabıyla tanınmıştır. Sevgilinin kaşı ve gözü Allah yapısı olduğu için bunlara düşkün olduğunu ve bu yüzden güzelliklere meylettiğini ifade etmiştir. Güzel ve güzelliklere olan düşkünlüğüne ilâhî bir boyut katarak hem mahlasının nedenini hem de güzellere bakış açısını şairane bir şekilde dile getirmiştir.”¹⁷⁴

Gelibolulu Sun’î’nin Divanı’nda gönül redif olarak bir ilahinin nakarat kısmında geçmektedir.

Gönül dervîş çün gördi
Gönül dervîş olur dervîş
Muhabbet dâğını urdı
Gönül dervîş olur dervîş

Gam u mihnet yeter yârân
Bana ey ‘akl u dil u cân
Hemân dervîş-i dervîşân
Gönül dervîş olur dervîş (İ.5/1-2)¹⁷⁵

Yukarıda ilk iki bendi verilmiş olan manzumede redif olarak nakarat kısmının tamamı yani ‘gönül dervîş olur dervîş’ kısmı alınır. Gönül, gamı ve sıkıntıyı dost edinir, hamam ocağını mekân edinir, başını açıp meydana gelir,

¹⁷³ Aksoyak, “Gelibolulu Mustafa Âlî”, 974.

¹⁷⁴ Halil İbrahim Yakar, “Gelibolulu Sun’î”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 26.11.2018. s.9. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-204115/gelibolulu-Sunî-divani.html>.

¹⁷⁵ Halil İbrahim Yakar, “Gelibolulu Sun’î Divanı”, 440.

sevgilinin derdinden post giyer ve dilinde dostun zikriyle dolandır. Gönül bir dervîştir.

1.4.19. Gül Baba (Misâlî)

“Gül Baba, Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim (I. Selim) ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerindeki birçok savaşa katılmış ve (1541) Budin Seferi’nde Şehîd olmuş bir Bektaşî dervîşidir. Gülbaba’nın Misâlî mahlasıyla manzum ve mensur bazı eserler yazdığı ve Hurufî olduğu kanaati yaygındır.”¹⁷⁶

Misâlî’nin Divanı’nda gönül redifli bir gazel ve bir murabba vardır. Gazeldeki gönül, günahlardan arınmış, İlahi güzelliklere erişmiştir. Murabbadaki ise sevgiliye verilmiş bir şey olup aslında âşık olmak anlamına gelmektedir.

Hatt-ı hüsnün okudı sâhib-i beyân oldu gönül
Ehle rûşen gün gibi cehle nihân oldu gönül

Kenz-i mahfî idi geldi zâtdan buldı sıfât
Kâfa pervâz eyledi ‘ankâ mekân oldu gönül

Enbiyâ-veş kıldı çün veçhi sırâtından ‘ubûr
Sî vü dü firdevse girdi câvidâr oldu gönül

İstivâ tıgıyla yedi iklimi feth eyledi
Tahta geçdi pâdişâh-ı mülk-i cân oldu gönül

‘Ayn-ı zulmât idi envâr-ı eyledi Fazl-ı ilâh
Gül den açıldı çü gül-i bâg-ı cinân oldu gönül

Sîsad u şast üstühân sırrına keşşaf olalı
‘Arşa çıkdı şâh-ı heştüm âsumân oldu gönül

Ey Misâlî fazl-ı hakka her nefes bin bin sipâs
K’andan izhâr itdi hem ana revân oldu gönül (G.)¹⁷⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘oldı gönül’ şeklindedir. Gönül, güzellik yazısını okuyarak bu konuda konuşabilen olur. Toplumlara aydınlık, cahillereyse gizlenmiş olur. Anka gibi kanat açarak Kaf Dağına gider ve orayı mekân eder. Otuz iki

¹⁷⁶ İmran Gündüz Alptürker, “Misâlî, Gül Baba, Cafer”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 26.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7452>.

¹⁷⁷ Mehmet Dede, “Divan-ı Gül Baba ve Transkripsiyonlu Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2001), 265-266.

cennette de kalıcıdır. Can mülkünün tahtına geçer ve orada padişah olur. Cennet bağının gülü olur.

Bir kad-ibâlâya virdüm gönlümü
Zülf-i ‘anber-sâya virdüm gönlümü
Gör ki nesevdâya virdüm gönlümü
Bir yüzi bedr aya virdüm gönlümü

Kirpiği nâvek velî kaşı kemân
Sihr içinde her biri bir dil-sitân
Kanımı içdi leb-i la’li revân
Bir yüzi bedr aya virdüm gönlümü (M/1-2)¹⁷⁸

Yukarıda ilk iki bendi verilmiş olan murabbada redif ‘virdüm gönlümü’ şeklinde olup, redif kelime nakaratla beraber tekrar etmektedir. Gönül verilen bir şeydir. Âşık gönlünü uzun boylu, saçları amber kokulu, yüzü dolunay olan bir sevgiliye vermiştir. Gönül vermek âşık olmak anlamındadır.

1.4.20. Hakanî Mehmed Bey

“Türk edebiyatında hilye türünün ilk örnek eserini yazan ve bu eseriyle meşhur olan Hakanî’nin adı Mehmed’dir. Saray çevresinde ve entelektüel bir ortamda büyümüş, önemli sayılabilecek bir tahsil edinmiş, yazı eğitimi almış ve çeşitli devlet görevlerinde bulunarak sancak beyliğine kadar yükselmiştir. “Bey” olarak anılması bu görevi dolayısıyladır.”¹⁷⁹

Hakanî’nin Divanı’na bakıldığında gönül redifli üç gazeli olduğu görülür. Onun şiirlerinde gönül, acınacak haldedir. Sıkıntılar içinde kaybolmak ister. Başına buyruk gönül bir kula köle olmuştur.

Hattun efkârı harâb eyledi virân gönlüm
Zülfün endişesi dağıtdı pirîşân gönlüm

Bir kul oğlunun esîr oldı kapusunda dirîg
Çarha baş eğmeyen ol başına sultân gönlüm

İltifât olmadı sâyende ben üftâdene âh
Kaldı kûyünde senün hâk ile yek-sân gönlüm

Kûy-ı dil düşmez o çevgân-ı zekandan yoksa
Biribirinden kapuşurlardı cevânân gönlüm

¹⁷⁸ Dede, “Divan-ı Gül Baba”, 448.

¹⁷⁹ İskender Pala, “Hakanî, Mehmed Bey”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 26.11.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3904>.

Câm-ı lâ'l ile safâ kesb iderüz Hâkânî
Bâdesüz eğlenemez hâsılı bir ân gönlüm (G.391)¹⁸⁰

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Sevgilinin yanağının efkârı âşığın viran gönlünü harap etmiştir. Sevgilinin saçının endişesi âşığının perişan gönlünü dağıtmıştır. Feleğe baş eğmeyip başına buyruk olan gönül yazık ki bir kulun kapısında esir olmuştur. Yerlebir olan gönül sevgilinin mahallesinde kalmıştır. Gönül, şarapsız eğlenemez olmuştur.

Yine pîr-i mugânun pendin işitmek diler gönlüm
Harâbât içre nâ-peydâ olub yitmek diler gönlüm (G.375/1)¹⁸¹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘diler gönlüm’ şeklindedir. Gönül, bir âşıktır. Mugan pirinin öğüdünü dinlemeyi dilemektedir. Harabat ehline karışmak ve onların arasında kaybolmayı istemektedir. Sonsuz sıkıntı istemektedir.

Düştü hayfâ yine bir şûh-ı sitemkâra gönül
Neyleyem derdüne ben çâre ne bî-çâre gönül (G.349/1)¹⁸²

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Yazık ki yine sitem eden bir sevgiliye düşmüştür. Âşığın, çaresiz gönlünün derdine bulacak çaresi yoktur. Âşık, gönlüne beraber şarap yapıp satılan eve gitmeyi teklif eder. Ayrıca âşık, kendini sakın gönül kıran sevgiliye verme diye gönlüne öğütte bulunur.

1.4.21. Hâletî Gülşenî

“Seyyîd Mehmed Hâletî, miladi 1552 tarihinde Diyarbakır’da doğmuştur. İbrahîm Gülşenî’nin soyundan gelmektedir. Mehmed Hâletî, henüz genç iken zahirî ve batinî ilimleri öğrenmiş ve şiirlerini tanzim etmiştir. İrfan sahiplerinin ve şuara sohbetlerinin müdavimlerindenmiş.”¹⁸³

¹⁸⁰ Abdülkerim Gülhan, “Hakani Mehmed Bey, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1996), 487.

¹⁸¹ Gülhan, Hakani Mehmed Bey, 471.

¹⁸² Gülhan, Hakani Mehmed Bey, 445.

¹⁸³ Volkan Karagözlü, “Hâletî, Seyyîd Mehmed Hâletî Efendi Bin Şeyh Ali Sufûtî Efendi Bin Şeyh Ahmed hayâli Efendi Bin Şeyh Seyyîd İbrâhîm Gülşenî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 26.11.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6177>.

Şairin ‘gönül’ redifli yedi gazeli vardır. Gönül, bir bülbül gibi sürekli feryat eder, sıkıntılardan dolayı sürekli ağlar. Celâllenerek sırrını açık eder. Gönül, hicran ateşine düşmüştür. Şair gönle seslenerek ona, hakikate ulaşması için yapması gerekenleri söylemektedir. Gönül, derde müpteladır. Kendi başına sürekli bela açmaktadır.

Bir gelüb gitmedür cihân ey dil
Lâ-mekân ol ki yok mekân ey dil

Bir eser koya gör zamânunda
Bir karâra degül zemân ey dil

Ta’at-ı Hakkı koma gel elden
Sana âhir odur kalan ey dil

Gözlüye zerre denlü yok gizli
Bil güneşden buni ‘ıyân ey dil

Nakd-i cân ile vasl-ı yâr umma
Ele girmez o râyegân ey dil

Sana elbette reh-nümâ bulunur
Vâdi-i ‘ışka düş hemân ey dil

Hâletî ‘ışka düşdi muh târî
Bir safâdur garaz olan ey dil (G.155)¹⁸⁴

Yukarıdaki gazelde redif ‘ey dil’ şeklindedir. Şair gönlüne seslenir. Bu dünyanın gelip geçici olduğunu, burada mekânsız olunması gerektiğini, vakti varken ortaya bir eser koyması gerektiğini söyler. Allah’a ibadeti asla bırakmaması gerektiğini, çünkü bu dünyadan ona kalacak olanın sadece bu olduğunu söyler. Ayrıca, gerçeği gören kişiye zerre kadar gizli bir şey olmadığını ve bunu güneşten daha açık bir şekilde bilmesi gerektiğini belirtir. Aşığa göre gönlün, can vererek sevgiliye kavuşacağını ummaması gerekmektedir çünkü bu bedava bir alışveriş olur. Gönlün yapması gereken aşk vadisine düşmektir. Aşk vadisine düştükten sonra ona, izleyeceği yol görünecektir.

Bülbül-i şeydâ gibi dün gün figân eyler gönül
Gözlerinden dem gibi yaşın revân eyler gönül (G.150/1)¹⁸⁵

¹⁸⁴ İbrahim Altunel, “Hâletî-i Gülşenî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998), 126.

¹⁸⁵ Altunel, “Hâletî-i Gülşenî”, 124.

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘eyler gönül’ şeklindedir. Gönül tecrid edilerek kişileştirilir ve ona bir şeyi yapma gücü verilir. Gönül, inleyen bir bülbül gibi gece gündüz feryat etmektedir. O kadar ağlamaktadır ki gözlerinden yaşlar akıp gitmektedir. Bazı zamanlarda gönlün ahının dumanı göklere çıkmaktadır. Gönül, aşkın sırlarını açık eder ve büyük bir aşkla kendisini sevgiliye feda eder. Bundan dolayı gönlün, bir gün âşığı dünyaya rezil etme ihtimali çoktur.

Âh lu’bet-bâz-ı çarhun âline
Aldanub yabâna düşdün ey gönül (G.158/3)¹⁸⁶

Yukarıda üçüncü beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Gönül, bilmeden bir belaya tutulmuştur. Şair ona seslenir ve içine düştüğü belayı anlatmaya çalışır. Gönül, hicran ateşine düşmüştür. Kuklayla oynayan feleğin hilesine aldanıp bilmeden yabancıya düşmüştür. Bu dünyada huzurlu bir yer olmadığı için gönül, tutuşup yanmaya düşmüştür.

Düşdüm işigine o mehün yakdı gönlümü
Taşa çalındı şişe-i ‘ırz u vekâr-ı dil (G.159/3)¹⁸⁷

Yukarıda üçüncü beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ şeklindedir. Tamlama şeklinde kullanılan kelimeden hareketle gönül için, övünen, istekli, gam içici, ağırbaşlı, şöhretli demek mümkündür. Gönlün övündüğü şey sevgilinin aşkının muhabbeti olduğundan, gönlün isteğinin dert ve bela olmasında bir sakınca yoktur. Gönlün ağırbaşlılığı ve ırz şişesi taşa vurularak kırılmış ve parçalanmıştır. O gönlün gamzelisi göz göre göre âşığını öldürmüştür. Gönlün şöhreti bu dünyada aşk ile kazanılmıştır.

‘Aceb divânedür kim derd-i ‘ışka
Ki ister dâyimâ bir çâre gönlüm (G.173/4)¹⁸⁸

Yukarıda dördüncü beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklinde olup, gönül tecrid edilerek kişileştirilir. Gönül aşktan dolayı avare ve çaresizdir. Âşık, gönlünün neden bu durumda olduğunu bilmez. Vefasız bir sevgiliye düşmüş olan gönlün derdinden dolayı figan etmesinde tuhaflık yoktur. O, aşkın derdiyle divane olmuştur ve daima derdine çare istemektedir. Bir güzele olan sevdasından dolayı bin parça olmuştur.

Hâletî n’eylesün ne çâre sana

¹⁸⁶ Altunel, “Hâletî-i Gülşenî”, 128.

¹⁸⁷ Altunel, “Hâletî-i Gülşenî”, 128.

¹⁸⁸ Altunel, “Hâletî-i Gülşenî”, 135.

Bu cihân gibi ey fenâ gönlüm (G.198/5)¹⁸⁹

Yukarıda beşinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. O, derde müpteladır ve sürekli kendi başına bela açmaktadır. Sevgiliden gelen sıkıntılara aşınadır, bundan dolayı mutlu olduğu bir an bile yoktur. Muhabbet derdini adet haline getirdiği için deva istememektedir. Hâletî’nin ona yapacak bir şeyi yoktur çünkü gönül, dünya gibi fena bir haldedir.

1.4.22. Hatmî

“16. yüzyıl divan şairi olan Hatmî’nin asıl adı Mustafa’dır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Enderun’dan yetişerek sipahiler ağası olduğu ve miladi 1560 tarihinde sancak beyliği vazifesinde bulunduğu değerlendirildiğinde, 1535’ten önce doğmuş olduğu söylenebilir.”¹⁹⁰

Hatmî’nin ‘gönül’ redifli dört gazeli vardır. Gönül, şiirlerde bazen beşeriye âşık bazense İlahi yolu tamamlayıp hakikate ulaşmış bir derviş olarak karşımıza çıkmaktadır. Gönül, her iki durumda da bir âşıktır. Tarak gibi sevgilinin saçına ulaşmak ister. Bunu genelde yapamaz ama yaptığı zaman da âşığı kara sevdaya uğratar, zor durumda bırakır.

İy fakr u fâkayile sa’âdet bulan gönül
‘İşkun gedâsı olalı devlet bulan gönül

Derbân olmagıla o meh-tal’atün bugün
Dârâ gibi zamânede rif’at bulan gönül

Terk eyledün kabâyı ki bildün fenâyîdür
İy hırka vü ‘abâyıla şevket bulan gönül

Hilkatde çün mükerrem olduğunu bildün âdemün
Mahlûk zümresinde kerâmet bulan gönül

Hatmî keşif cism dahı itmedi latîf
Hak sana nâzır idi letâfet bulan gönül (G.95)¹⁹¹

Yukarıdaki gazelde redif ‘bulan gönül’ şeklindedir. Gönül şairden farklı bir kişidir, o âşığın nefsi yani benliğidir. Âşık, şiirde ona seslenir. Gönül, fakirlikle ve

¹⁸⁹ Altunel, “Hâletî-i Gülşenî”, 148.

¹⁹⁰ Hicran Yücel Turan, “Hatmî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2017), 12.

¹⁹¹ Turan, “Hatmî”, 176.

yoksullukla mutludur. O aşkın kölesi olduğundan beri saadet sahibi olmuştur. Ay yüzlü sevgilinin kapısında kapıcı olduğu için felek katında Dara gibi yücelmiştir. Gönül, kaftanın (mekânın) geçici olduğunu bilerek hırka ile mutlu olur. O, henüz Allah bedene ruhu vermeden önce sevgilinin bakışını görmüş ve mutlu olmuştur. Gönül, seyr-i sulukunu tamamlamış bir dervîştir. O benliğinden vazgeçmiştir. Gönül, insanın yaratılış sırrını kavramıştır. Zira yaratılmışların, yaratanın birer parçası olduğunu anlamıştır.

Kâski ol kaşı yâ sîneme bir ok urşa
Revzen olurdu ana itmege nezzâre gönül (G.93/2)¹⁹²

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, tecrid edilerek kişileştirilir. O, aklını yitirmiş bir avaredir ve vücudun içinde kapalı bir tutsaktır. Kaşları keman (yay) olan sevgilinin ok atarak âşığın sinisini delmesini ister. Böylece âşığın göğsünde bir pencere açılacak ve içeride tutsak olan gönül, o pencereden sevgiliyi izleyebilecektir. Gönül hiçbir zaman sevgilinin mahallesinde yalnız dolaşmaz çünkü ayrılık oku ile bin parçaya bölünmüştür. Yüzü kara olan gönül, tarak gibi sevgilinin saçlarını dağıtmaya meylederek âşığı kara sevdaya uğratmıştır.

Pây-bûs ola müyesser dir isen Hatmî gibi
Reh-i kûyında gubâr olıgör üftâde gönül (G.94/5)¹⁹³

Yukarıda son beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklinde olup gönül, tecrid edilir. Şiirde şair, gönlün içinde bulunduğu durumu anlatır ve ona isteğine ulaşması için yapması gerekeni söyler. Saf gönül, su gibi sevgiliye akmış, ona kul olmuştur. Gönül, kırmızı bir şaraptır. Tarak gibi sevgilinin saçlarına uzanmak ister fakat bunu başaramaz. Sevgiliye meylettiği gibi bu dünyada başka kimseye meyletmemiştir. Eğer sevgilinin ayağını öpebilmek istiyorsa yapması gereken Hatmî gibi sevgilinin yolunda toprak olmalıdır.

Şol kara zülfün görüp sevdâya virdüm gönlümü
Sabr u hûşum tagılup yağmâya virdüm gönlümü (G.146/1)¹⁹⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘virdüm gönlümü’ şeklindedir. Gönül, âşık tarafından sevgiliye verilen bir şeydir. Şiirde ‘gönül vermek’ ifadesi

¹⁹² Turan, “Hatmî”, 174.

¹⁹³ Turan, “Hatmî”, 175.

¹⁹⁴ Turan, “Hatmî”, 233.

âşık olmak anlamına geldiği gibi; gönlün sevgiliye verilmiş bir hediye olduğu anlamına da gelir. Ayrıca gönül, âşığın içinde bulunan ve aşk duygusunun barındığı yer anlamına da gelir. Âşık gönlünü, yağmalanması için bitmez tükenmez bir kavgaya bırakır. Kaşları keman, dudakları gonca bir güzele, şaha vermiştir. Âşık, bülbülün yaptığı gibi gönlünü dünya bağındaki bir güle, saçları amber kokan bir güzele vermiştir.

1.4.23. Hayâlî Bey

“Kanûnî döneminin Fuzûlî’den sonra en ünlü şairi Hayâlî’nin asıl adı Mehmed, lakabı Bekâr Memî’dir. Geç evlendiği için bu lakabı almıştır. Belli bir mesleği olmayan hayâlî şiirleriyle önce Defterdar İskender Çelebi’nin dikkatini çekmiş daha sonra Sadrazam İbrahim Paşa’nın gözüne girmiş ve kısa zamanda, bir şairin ulaşabileceği en büyük paye olan padişah nedîmliği ve mûsâhipliğine yükselmiştir. Kanûnî Bağdat’ı fethettiğinde Fuzûlî ile görüşen ve ondan bir Leyla ve Mecnûn mesnevisi yazmasını isteyen şairlerden biri de Hayâlî’dir.”¹⁹⁵

Hayâlî’nin gönül redifli yedi gazeli vardır. Onun şiirlerinde redif olarak kullanılan gönül, aşkın mekanıdır. Ayrıca aşkın sırlarını bilendir. Gönül, genellikle her şeye gücü yeten, aciz olmayan, sıkıntı isteyen ve gelen sıkıntılara da şükreden bir âşıktır. Güzellik bahçesinin bahçıvanı, manalar bahçesinin de goncasıdır. Ezel gününde Allah tarafından insana verilmiş bir hediyedir. Gönül, sevgiliye olan aşkıdan dolayı eziyet çeken, aynı zamanda sevgiliden gelen ve gelecek olan her türlü naza ve sıkıntıya talip olan bir âşıktır. Gönül, sevgilinin yolunda bulunan bir avuç topraktır.

Âsitân-ı yârda kendin tûrâb ister gönül
Haddini bilmez özün ‘âli-cenâb ister gönül

Gâh gözde gâh gönlümde gerek menzîl-gehi
Şarka garba varmağa bir âfitâb ister gönül

Kâfirem ger ârzu eylerse bir gün vuslatın
Yârdan ‘âşık hemân nâz-ü-‘itâb ister gönül

Bir güzeller şahının uyub havâ-yı ‘aşkına

¹⁹⁵ Volkan Karagözlü, “Hayâlî Bey, Hayâlî, Mehmed Hayâlî Bey, Bekar Memî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6318>.

Kendüyi deryâ gibi pür-ıztırâb ister gönül

Ey Hayâlî yâri istifsâr eder agyârdan
Hayretünden seng-i hârâdan cevâb ister gönül (G.15)¹⁹⁶

Yukarıdaki gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin kapısında toprak olmak ister. Haddini bilmez benliğinin cömert ve dürüst olmasını ister. Hem doğuya hem de batıya ulaşabilmek için bir güneş ister. Sevgiliye kavuşmayı değil, onun nazını ve azarını ister. Güzellerin şahı olan sevgiliye olan aşkının hevesine uyarak kendini deniz kadar ıstırap doldurmak ister. Gönül, hayretinden dolayı o kadar şaşkındır ki sevgiliyi ağyara sorar. Acizlik taşından cevap bekler.

Hadengün ile benüm şâhum oldu mîr-i livâ
Beden gibi içi yaraklu bir hisâra gönül (G.7/2)¹⁹⁷

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Şiirde gönül, âşıktır. Sevgilinin ona eziyet ediyor olması gönlün arzuladığı ve gerçekleştiğinde de mutlu olduğu bir şeydir. Gönlün istediği bin parça olmak olduğu için cefa kılıcı ile paramparça olmuştur. Gönül, içi silah dolu bir kale olan bedenın bayrağının reisi olmuştur. Gönül, gözleri şehbaz (avcı) olan sevgiliyle avlandığı zaman âşık onların avı olur.

Kâ’inâtun gizli sırrı âşikârdur ana
Kıymetin bil ‘âlem-i gayb armaganıdır gönül (G.14/5)¹⁹⁸

Yukarıda beşinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Şiirde gönül hem mekân olarak hem de bir insan olarak anlatılmaktadır. Gönül, sevgilinin aşkının hanedanı olduğu için aşk sıkıntılarının daimî yeri değildir. Mekânı olmayan doğan kuşunun mekanıdır. Güzellik bahçesinin, ezel gününden beri bahçıvanıdır. Hakikat ehline, mana bahçesinin goncası olur. Gerçeklerden habersizler için ise bir yaradır. Dünyanın gizli sırları gönle açıktır. Gönül, bilinmeyen âlemlerde insana verilmiş bir hediyedir. Muhabbet yüzündeki bir miktar kandır. Aşk şahının dergahıdır.

‘Ârızun şem’ine dâ’im dilberâ pervâne-veş
Oda düşüb yanmağa gör nice sâtırdur gönül (G.21/3)¹⁹⁹

¹⁹⁶ Ali Nihad Tarlan, *Hayâlî Bey Divanı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945), 266.

¹⁹⁷ Tarlan, *Hayâlî Bey*, 262.

¹⁹⁸ Tarlan, *Hayâlî Bey*, 265.

¹⁹⁹ Tarlan, *Hayâlî Bey*, 269.

Yukarıda üçüncü beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklinde olup gönül, tecrid edilir. Gönül, âşığın ve aşkın resmini çizmekte ustadır. Dert ve bela çekmeye gücü yetendir. Güneş gibi âleme baş eğmezken şimdi sevgilinin mahallesinde kurban olmak için hazırdır. Pervane gibi, sevgilinin yanağındaki mumun ateşine düşüp yanmaya heveslidir. Sürekli sevgilinin mahallesinde dolaşan bir misafirdir. Eğer bir gün sevgiliden başkasına meylederse kafirdir.

Tekebbürden beri gerd-i riyâdan pâkdür gönlüm
Yolunda pâyimâl olmuş bir avuç hâkdur gönlüm (G.14/1)²⁰⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, insanda bulunan nefistir. O, ikiyüzlülük tozundan temizlenmiş, sevgilinin yolunda bir avuç toprak olarak ayak malı olmuştur. Gönül, sevgilinin güzelliğinin görüldüğü akıl aynasıdır. Bazen eziyet bahçesinde bağlı olan bir gonca, bazense lale gibi yakası yırtılmış olandır. Ya Ferîdun’un ya da Dahhak’ın kadehidir. Gönül, sevgiliye kavuştuğunda bile ayrılık korkusuyla kederlidir.

Bugün şevk ile bir horşîd-rûyun meh gibi başın
Kazâ çevgânına top eyleyen ser bâzdur gönlüm (G.47/2)²⁰¹

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklinde olup gönül, tecrid edilir. Gönül, sevgilinin hayâli ile her an içkilidir. Gam meclisinin harabı, naz şarabının sarhoşudur. Açık başını kaza okuna top edendir. Aşığın gerisinde avlanan bir avcıdır. Velilerin ülkesinde bazen Mahmûd bazense Ayaz’dır.

Harâb olubdur ol âbâd gördüğün gönlüm
Gamunla dobdoludur şâd gördüğün gönlüm

Cihânda başına sultân iken benüm servüm
Kul oldu sen şehe âzâd gördüğün gönlüm

Cefâya öğrenüben cevre cân verür şimdi
Vefâ-vü-cevr ile mu’tâd gördüğün gönlüm

Görünce dâne-i hâlünü dâm-ı zülfünde
Tutuldu kaldı o sayyâd gördüğün gönlüm

Karışdı kara yere kühsâr-ı mihnetde
Hayâli şimdi Ferhâd gördüğün gönlüm (G.51)²⁰²

²⁰⁰ Tarlan, *Hayâli Bey*, 276.

²⁰¹ Tarlan, *Hayâli Bey*, 293.

²⁰² Tarlan, *Hayâli Bey*, 295.

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gördüğün gönlüm’ şeklindedir. Hayâlî’nin bu gazeliyle aynı redifte ve aynı ölçüde Gelibolulu Mustafa Âlî’nin, Fuzûlî’nin ve Zâtî’nin de gazelleri vardır. Bu gazeller birbirine naziredir. Şiirde gönül, kişileştirilir. Sevgilinin köle olarak gördüğü gönül, harap olmuştur. Onun mutlu gördüğü gönül, sıkıntılarla doludur. O özgür gördüğü gönül, ona kul olmuştur. Sevgilinin, vefayı ve eziyeti adet edinmiş olarak gördüğü gönül, cefayı öğrenip eziyete can vermektedir. Sevgilinin avcı olarak gördüğü gönül, onun saçının tuzağına tutulmuştur. Ferhat olarak gördüğü gönül, eziyet dağında kara yele karışmıştır.

1.4.24. Hayretî

“Asıl adı Mehmed’dir. Kaynaklarda Mehmed Şah, Mehmed Çelebi ve Baba Hayretî olarak da geçer. Tahsil durumuna dair de kesin bilgi mevcut değildir. Ünlü Mevlevî Şeyhî Yusuf-ı Sîneçâk’ın kardeşi olan Hayretî, mutasavvıf bir şair olarak bilinmektedir. Önce Şeyh İbrahim Gülşenî’ye intisâb etmiş, daha sonra Rumeli abdalları arasına karışarak Bektaşiliği benimsemiştir. 16. yüzyılda başta Vardar Yenice’li olmak üzere çok sayıda şair İbrahim Gülşenî’nin Câzibesinden etkilenerek Gülşenî tarikatine katılmıştır. Hayretî de bunlardan biridir.”²⁰³

Hayretî’nin Divanı tarandığında gönül redifli on bir gazeli olduğu görülmektedir. Onun gazellerinde gönül, kişileştirilir. Bazen âşığın nefsi olur ve âşık ona nasihatlerde bulunarak, ona yapması gerekenleri öğütler. Gönül, bazen laf dinlemez bir âşık, bazense her şeyden temizlenmiş, arınmış bir benliktir. Bazense zavallı bir düşkündür. Her şeyden vazgeçerek hakikate ulaşması gereken bir derviştir. Sevgilinin ayrılığından dolayı kan dolu, aşka esir, âleme ise sultan olandır. Bir şeyleri arayan ve isteyendir. Gönülün istediği şeyler vardır ve onlara ulaşmak için uğraşmaktadır.

İrmesün dirsən yakana dest-i agyâr ey gönül
El uzatma kimse dâmânına zinhâr ey gönül

Bezm-i vahdetde gelüp olmak dilersen bâde-nûş
Evvelâ benlik humârından ayıl var ey gönül

Tâc ü destârı gider ser bir büyük bârı n’ider

²⁰³ Tuba Durmuş, “Hayretî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2711>.

Olmış iken bana başum bir büyük bâr ey gönül

Geldi derd ü mihnet ü endûh u gam gitdi hemân
‘Akl u hûş u sabr u tâkat çâr u nâ-çâr ey gönül

Çünkü sen ‘ışk-ı cuvân-baht ile oldun hem-nişîn
Olumazsın gitdi pîr-i ‘akl ile yâr ey gönül

Olmadın pür-yara cismüm tîg-i cevri-i yâr ile
Olmadum ben ‘ışk meydânında yarar ey gönül

Hayretîyem cümle kayd-ı dehrden âzâdeyem
Olalı bend-i gam-ı ‘ışka giriftâr ey gönül (G.246)²⁰⁴

Yukarıdaki gazelde redif ‘ey gönül’ şeklinde olup gönül, tecrid edilir. O, şairden farklı bir kişidir ve şair ona seslenerek nasihat vermektedir. Gönül diye seslendiği kendi nefsidir. Gönül, eğer düşman elinin nefsine değmesini istemiyorsa kimsenin eteğine el uzatmamalıdır. Vahdet meclisinde şarap içmek istiyorsa benlik sarhoşluğundan vazgeçmelidir. Gönül genç olan bahtın aşkıyla arkadaş olursa akıl piri ile dost olamaz. Hayretî, aşk gaminin kölesine yakalandığından beri dünya bağlarının hepsinden kurtulmuştur.

Vâsıl-ı cân olmak istersen bedenden geç gönül
Gel şehîd-i ‘ışk-ı cânân ol kefinden geç gönül

Fasl-ı güldür gül gibi çâk eyle gel ten cübbesin
Mevsim-i dîvânelikdür pîrehenden geç gönül

Kal’a-i ‘ışka girüp olmak dilersen ger emîn
Hâk ile yeksân olup bürc-i bedenden geç gönül

Ger dilersen iresin dîdâr-ı yâra su gibi
Benlüğün mahv eyle el yu mâ u menden geç gönül

Bir elif-kad tâze-hat dilber sevüpdür Hayretî
Fârig ol billâhi gel serv-i çemenden geç gönül (G.257)²⁰⁵

Yukarıdaki gazelde redif ‘geç gönül’ şeklindedir. Gönül, kişileştirilerek şairden ayrılır. Şiirde, şair gönlüne seslenir ve ona öğüt verir. Gönül, sevgiliye kavuşmak istiyorsa bedenden vazgeçmelidir. Sevgilinin aşkının şehidi olmalı ve

²⁰⁴ Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, *Hayretî, Dîvan, Tenkidli Basım* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1981), 308.

²⁰⁵ Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî*, 319.

kefenden, divanelik mevsiminde gömlekten, Allah ile bir olup beden hisarından vazgeçmelidir.

Aynı redif ve ölçüde Fuzûlî, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Zâtî'nin de gazelleri bulunmaktadır. Bu gazeller birbirine naziredir.

Umma yârî ehl-i dünyâdan yûri var ey gönül
Sen sana yâr ol sana yâr ol sana yâr ey gönül (G.247/1)²⁰⁶

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'ey gönül' şeklindedir. Gönüle, dünya ehlinden sevgili bulamayacağını, ancak kendi kendisine sevgili olabileceğini söyler. Çünkü asıl sevgilinin yeri zaten gönlün kendisidir. Gönül, nimet için kimseye minnet etmemelidir, ağır yükler yüklenmemelidir. Gerekirse Hüma kuşu gibi kuru bir kemikle yetinmeli, sinek gibi her şeye düşmemelidir. Hayretî aldanmış ve dünya ehli ile alışveriş etmiştir. Gönüle aynısını yapmamasını öğütler.

Hil'at-i hüsnin görüp aldanma bir meh-pârenün
Kullanılmışdır sakın olma haridâr ey gönül (G.248/2)²⁰⁷

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif 'ey gönül' şeklindedir. Şair, gönlünü kendisinden ayırarak ona seslenir. Kendisi hatalar yapmış ve günahkâr olmuştur. Gönlü de aynısı gibi olmasın diye onu uyarır. Gönlüne, her güzele aldanıp, âşık olmamasını söyler. Sevgilinin güzellik elbisesi kullanılmıştır bundan dolayı gönül, aldanıp onu satın almamalıdır. Gönül güzeller için canını verse bile bir anlamı yoktur, onlar canı bir pula sayarlar. Zira onlar altınsız alışveriş yapmazlar. Eğer gönül, güzellere sadakat sunarsa Hayretî gibi günahkâr olacaktır.

Cümleden pâk ü mücerred olalı hâne-i dil
Tahtgâh-ı gam-ı 'ışk oldu bu gamhâne-i dil (G.254/1)²⁰⁸

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'dil' kelimesidir. Gönül evi, her şeyden temizlenmiş ve aşk sıkıntılarının tahtının mekânı olmuştur. Âşık her şeyden vazgeçtiği için gönül viranesi aşk hazinesinin yeri olmuştur. Âşık, aşk meclisindeki bela kadehinden içtiğinden beri gönül meyhanesinin kapısı feleğe açılmaz olmuştur. Gönül, deli divane olan âşığı göz göre göre ateşlere yakmıştır. Gönül pervanesi, sabaha kadar sevinçle meclisin mumuna yanaşmıştır.

Yine bir âfitâba düşdi gönül
Şeh-i 'âlî-cenâba düşdi gönül

²⁰⁶ Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî*, 309.

²⁰⁷ Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî*, 310.

²⁰⁸ Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî*, 316.

Zülfî sevdâsına tolaşdı yine
Uzun uzak hisâba düşdi gönül

Akdı bir serv ayağına şu gibi
Ne 'aceb ıztırâba düşdi gönül

'İşk ocağına atdı kendüsini
Gör ne nâr-ı 'azâba düşdi gönül

Hayretî hâsılı hatâ itdüm
Çok târîk-ı savâba düşdi gönül (G.255)²⁰⁹

Yukarıdaki gazelde redif 'düşdi gönül' şeklindedir. Aynı redif ve aynı ölçü ile yazılmış Yetîm'in de şiiri vardır.²¹⁰ İki şiir birbirine naziredir. Gönül, güneşe benzeyen sevgiliye, yüce bir şaha düşer. Burada gönlün düşmesi, âşık olmak anlamındadır. Gönül, sevgilinin saçının sevdasına dolaşarak uzun ve uzak bir hesaba düşmüştür. Burada düşmek, düşünmek anlamındadır. Gönül, su gibi bir servinin ayağına akıp, tuhaf bir ıstıraba düşmüştür. Kendisini aşk ocağına atmış ve azap ateşine düşmüştür. Gönül, sevda yoluna düşmüştür.

La'lün firâkı ile tolu kan durur gönül
Zülfün hevâsı ile perişân durur gönül (G.258/1)²¹¹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'durur gönül' şeklindedir. 'Durur' ifadesi, gönlün durumunu, halini ifade etmektedir. Gönül, sevgilinin ayrılığıyla kan doludur. Onun, saçının isteğiyle perişandır. Mana devletinin sultanıdır. Gam sanatında ustadır. Aşka esir, âleme ise sultandır.

İçüp mest-i şarâb-ı ergavân olmak diler gönlüm
Gedâ iken yine şâh-ı cihân olmak diler gönlüm (G.304/1)²¹²

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'olmak diler gönlüm' şeklindedir. Gönül, kırmızı şarabın sarhoşu olmak, dilenci iken âlemin şahı olmak, vazgeçme köşesinde bahtiyar olmak, melamet okuna her an nişan olmak, bir servin peşinden gidip revan olmak, âlemde adsız ve samsız olmak ister.

Tolanup şehir için bir dilber-i 'ayyâr arar gönlüm
Evin yıkmag için billâhi gör mi'mâr arar gönlüm (G.305/1)²¹³

²⁰⁹ Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî*, 317.

²¹⁰ Bk. Yetîm.

²¹¹ Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî*, 320.

²¹² Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî*, 326.

²¹³ Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî*, 327.

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘arar gönlüm’ şeklindedir. Gönül, tecrid edilerek kişileştirilir. Gönül, Şehirde dolaşıp zeki bir dilber arar. Evini yıkmak için mimar arar. Henüz açmamış dikensiz bir gonca arar. Hayretî, tekrar deli olmak istediği için gönül, eski efendisi gibi bir sevgili arar.

Şâh-ı ‘âlem olmag istersen gedâ ol ey gönül
Ko riyâset fikrini gel hâk-i pâ ol ey gönül (G.259/1)²¹⁴

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘ol ey gönül’ şeklindedir. Gönül, kişileştirilir. Aleme şah olmak istiyorsa dilenci olmasını, reislik fikrini bırakarak ayak toprağı olmasını, âlemi seyrettiren bir ayna olmasını, ebedi mülkü istiyorsa fena olmasını, Hayretî’nin derdine derman olmak istiyorsa da her an derde ve belaya müptela olmasını söyler.

Hayretî’nin bu gazeline yazılmış tahmis bulunmaktadır. Fakat tahmisin Ahmet Sarban’a mı yoksa Dükakinzâde Ahmed Bey’e mi ait olduğu kesin değildir.²¹⁵

1.4.25. Hecrî

“Adı Mehmed, lakabı Muhyid-dîn olup Kara Çelebî sanıyla tanınmış ve şiirlerinde Hecrî mahlasını kullanmıştır. Hemen hemen bütün kaynaklar Hecrî’nin şairlikteki kabiliyetini değerlendirirken faziletlerinin ve bilgisinin yanında şiirde de yetenekli olduğuna hatta şiirlerinin güzelliğiyle öbür maharetlerini gölgede bıraktığına dikkat çekmektedirler.”²¹⁶

Hecrî’nin gönül redifli üç tane gazeli vardır. Gönül, âşık olarak karşımıza çıktığı gibi bir derviş olarak da hayal edilmektedir. Gönül, vücudun merkezinde yani kalptedir ve her ne olursa olsun orayı asla terk etmez, orada sadakatle ve sabırla bekler. O, camdan daha narin olduğu halde kırılğanlığını daima saklar. Gönül, sevgiliye köle olur ve böylece mana ülkesine sultan olmayı başarır. Bunların dışında gönül, gördüğüne meyleden bir akarsu gibidir. Ayrılık zehrini kana kana içer, feleğin zehrini de aynı şekilde içecek kadar cesurdur. Hiçbir yerde oyalanmayan bir misafir; başı ve canıyla oynayan yiğit bir kahramandır. Gönül,

²¹⁴ Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî*, 321.

²¹⁵ Bk. Ahmed Sarban- Dükakinzâde Ahmed Bey

²¹⁶ Ömer Zülfe, “Hecrî Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 30.11.2018. s.17. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78377/Hecrî-divani.html>.

kalender bir dervîştir. Gönülün kalbi kırıktır, kendisi perişan haldedir. Bunları saklama konusunda da gizlenme ilminde de maharetlidir.

Nâr-ı ‘ışk-ıla yanıp olalı hâkister gönül
Her hevâya yeltenürken şimdi hâk ister gönül

Yanuban ‘ışk âteşine oldı hâkister beden
Olmış ol hâkisterün içinde bir ahker gönül

Şevk-ı tîg-ı âbdârunla derûn-ı sînede
Gıll u gışdan sâf oluban su gibi ditrer gönül

Levh-i cânda nakş olaldan hatt-ı ruhsâr u lebün
Geh okur nûr âyetin geh sûre-i kevser gönül

Katlanur seng-i belâya zâhir etmez inkisâr
Olmış-iken şîşeden tıynetde nâzûk-ter gönül

Asker-i mihnet hücum etse ırılmaz kalbden
Cân verür Hecrî gamunda yerini bekler gönül (G.93)²¹⁷

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. O, önceden her istediğine yönelirdi fakat aşkın ateşiyle yanıp kül olduğundan beri, onun istediği tek şey toprak olmaktır. Gönül, aşk ateşi ile yanıp kül olmuş bedeninin içinde bir kor olmuştur. Gönül, âşığın göğsünün içinde, su gibi parlak kılıcın aşkıyla bütün kötülüklerden arınır ve su gibi titrer. Sevgilinin dudağı ve yüzündeki ayva tüyleri can levhasına çizildiğinden beri gönül, bazen Nur ayetini bazen de Kevser suresini okumaktadır. Gönül yaratılışında camdan daha narin olduğu halde bela taşlarına katlanarak kırılğanlığını ortaya çıkartmaz. Dert askeri hücum etse bile gönül, vücudun merkezi olan kalpten ayrılmaz. Âşık bu dertle canını verse bile gönül, yerinden ayrılmaz, yerini bekler.

‘Ârız u kaddün hevâsıyla düşüp cânlar verür
Servden tâbût umar gülden kefen ister gönül (G.94/3)²¹⁸

Yukarıda üçüncü beyiti verilen gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, kişiden tecrid edilir. O, akarsu gibi gördüğüne meyleder. Selvi boyluların ayağına gölge gibi düşer. Yeri gelince ayrılık zehrini kana kana içer ve gerekirse feleğin zehrini de acı bir şarap gibi içmekten kaçınmaz. Gönül, sevgilinin yanağının ve boyunun arzusıyla düşüp ölür ve serviden yapılmış bir tabutla gül yaprağından

²¹⁷ Zülfe, “Hecrî Divanı”, 143.

²¹⁸ Zülfe, “Hecrî Divanı”, 144.

olan bir kefen ister. Lütuf ışığından zerre kadar aydınlansa, değersiz bir nesneyken dünyayı süsleyen bir güneşe dönüşür. Gönül, İskender kıymetli sevgiliye köle olarak, anlam ülkesine sultan olmuştur.

Gerçi her meh-rûya dil vermekde mâhirdür gönül
Sen sanemden gayrıya baş egse kâfirdür gönül (G.95/1)²¹⁹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, her ay yüzlüye âşık olmakta maharetlidir fakat sevgiliden başkasına boyun eğmez. Şayet eğerse kafir olur. Gönül, bir Kalender derviştir. Bu yüzden iki günden fazla bir yerde kalamayan bir misafirdir. Eziyet okları başına yağsa da yerinden (kalpten) oynamaz. Gönül, başıyla ve canıyla oynayan yiğit bir kahramandır. Kalbi kırık, incinmiş ve perişan haldedir. Gizlenme ilminde de oldukça beceriklidir. Kimseye görünmeden cihanı seyrederek.

1.4.26. Hüdâyî

“İstanbul’da doğmuştur. Devşirme asıllıdır. Asıl adı Mustafa’dır. “Okçu-zâde” sanıyla meşhur olmuştur. Yeniçeri olmasına rağmen ilim tahsil etmekten geri durmamıştır. Hüdâyî yazdığı şiirlerle tezkirecilerin takdirlerini kazanmış, âşıkane ve rindane şiirler yazan bir şairdir.”²²⁰

Hüdâyî’nin gönül redifli iki gazeli vardır. Onun gazellerinde gönül, şairden farklı bir kişidir. O, kendisini âşık yüzünden ziyan etmektedir. Gizli sırları bilen, İlâhi durumlara vakıf olanlara eş olandır.

Rumûz-u ‘*allame*’-l-*esmâ* ile hem-râzdur gönlüm
Nefahatü *fîhi min rûhî* ile dem-sâzdur gönlüm

Atıldı himmetüm Sehmî irişdi Kâ’be kapusına
Mahabbet ‘arsasında hayli tîr-endâzdur gönlüm

Yine ben *kühtü kenzün* sırruna irdüm erenlerden
Yine şol gence düş olanlara en-bâzdur gönlüm

Hâdî-i lâykunı remzüni fehm eyleyen kimse
Bilür kim ‘arş-ı â’lâdan dahi mümtâzdur gönlüm

Hüdâyî yüksek uçsam nola ger himmet kanadı mıdır

²¹⁹ Zülfe, “Hecrî Divanı”, 145.

²²⁰ Yunus Kaplan, “Hüdâyî, Okçu-zâde Hüdâyî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1581>.

Ma'nî kebkini sayd itmede şâh-bâzdur gönlüm (G.152)²²¹

Yukarıdaki gazelde redif 'gönlüm' şeklindedir. O, isimlerin sırları ile sırdaştır. Muhabbet arsasında ok atmaktadır. Gizli bir hazine olup bilinmek isteyen Yaratıcının hazinesine ortaktır. Yüce arştan bile daha çok şey bilendir. Ayrıca mana keklüğünü avlamada da ustadır.

Yine bir gammâzesi gammâz kemân ebrûnun
Tîr-i müjgânuna cânunu nişân itdi gönül (G.149/4)²²²

Yukarıda dördüncü beyiti verilen gazelde redif 'itdi gönül' şeklindedir. Şair, gönlünün durumunu anlatır ve gönlün kendisine yaptıklarını söyler. Gönül, bir servi için su gibi sel olmuş, bir reise canını feda etti. Akıp giden bir serviye seyretti. O sevgiliye âşık olmakla iyi yapmadı çünkü kendisini açık etti. Sevgilinin kirpiğinin okuna kendisini nişan edip canını vererek yazık etti.

1.4.27. İbn-i Kemâl

“Babasının Tokat ve Amasya'daki resmi vazifeleri esnasında onun yanında yer almış, döneminin bilimlerine dair temel eserleri okumuş, Kuran-ı Kerimi ezberleyerek Kuran'ın çeşitli okunuş biçimlerini ve Farsça öğrenmiştir. Daha sonra babasının izinde yürüyerek devlet hizmetine girmiş ve orduya dahil olmuştur. İbn Kemâl, askerlikten ayrılıp kendisini ilme verdikten sonra dönemin ünlü alimlerinden ders almıştır.”²²³

İbn-i Kemâl'in bir murabbası ve üç gazeli vardır. Gönül, âşıktır. Sevgilinin yüzünü içinde gizleyen, onun düşüncesiyle gül bahçesine dönüşendir. Bazen gül gibi neşeli, hayran ve mutluyken genellikle gonca gibi kan doludur ve feryat etmektedir. Gönül, kendisini aşk belasına atıp, âşığı da cefaya sürükleyendir. Aşk belasına müpteladır. Âşık, gönül yüzünden başına bela almıştır.

‘İşkun belâsına olalı mübtelâ gönül
Derd ü gam-ıla oldu Mûsâvver belâ gönül

İster ki hâk-i pâyine yüz süre sen şehün
Müşkil budur ki hâlini bilmez gedâ gönül

²²¹ Hayriye Türkoğlu Köse, “16. Yüzyıl Divan Şairi Hüdâyî Hayatı- Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007), 103-104.

²²² Türkoğlu Köse, “16. Yüzyıl Divan Şairi Hüdâyî”, 101.

²²³ M. A. Yekta Saraç, “İbn Kemâl”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6798>.

‘İşkun hevâsına düşüp oldukda mübtelâ
Bilmezdi neydüğün daha ‘ışk u hevâ gönül

Kaddün hevâsına düşeliden gönül beni
Bildüm bunu ki başa alurmuş belâ gönül

Bir gün belâ-yı ‘ışkun anup nâle kılmaya
Bin yıl çekerse hicrün elinden cefâ gönül (G.202)²²⁴

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. O, aşk belasına müptelâdır. Âşık için, dert ve gam ile şekillenmiş bir beladır. Gönül, padişah olan sevgilinin ayaklarına yüzünü sürmek ister. Gönül ne halde olduğunu bilmeyen bir dilencidir. Aşk isteğiyle mübtelâ olduğundan beri aşkın ve isteğin ne olduğunu unutmuştur. Gönül, âşığı sevgilinin boyunun isteğine düşürdüğünde âşık, başına açılan belayı anlamıştır. Gönül, bir gün aşk belasını anıp inlemek için, ayrılığın elinden bin yıl cefa çekmek ister.

Geldi ki kura zülf-i girih-gîr ü hayâlî
Gam kuşlarını avlamağa dâm-ı gönülde (G.312/2)²²⁵

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönülde’ şeklindedir. Gönül, tecrid edilir. O siyah saçlı sevgili gönülde yer edindiğinden beri, âşıkta gönül kalmamıştır. Sevgilinin düğümlü saçları, gönül tuzağında gam kuşlarını avlamaya gelir. Gönülün, serviye ve güle hevesi kalmamıştır çünkü o servi ve gül endamlı sevgili gönülde yer edinmiştir.

Gül-sitân olmuşdı hüsnün ‘aksi-ile bir zamân
Fikr-i agyâr-ıla oldu şimdi hâr-sitân gönül (G.190/7)²²⁶

Yukarıda yedinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, tecrid edilir. O, sevgilinin dudağının hasretiyle gonca gibi kan doludur. Sevgili yüzünü gösterdiği zaman gül gibi handan olur. Gönül, sevgilinin yanağının resmini içinde gizler. Sevgiliye o derece hayrandır ki, onun karşısında cansız bir suret gibi olur. Güneş ve ay gibi gece gündüz dolaşmaktan başı döner. Gönül, sevgilinin okunun sivri ucu yüzünden inler. Sevgiliden haber gelmediği vakit yollara düşerek feryat figan eder. Sevgilinin güzelliğinin yansımasıyla bir süre gül bahçesi olur fakat şimdi rakibin düşüncesi ile diken bahçesi olmuştur.

Bu gönül ‘ışk işini kendüzine kâr idinür

²²⁴ Mustafa Demirel, *İbn-i Kemâl Divan* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1996), 133.

²²⁵ Demirel, *İbn-i Kemâl*, 197.

²²⁶ Demirel, *İbn-i Kemâl*, 124.

Bir cefâ-kârı bulur kanda-y-ısa yâr idinür
Gel anı sevme diyecek bizi agyâr idinür
Gönül ey vây gönül vây gönül ey vây gönül (M.5/1)²²⁷

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif, nakarat olarak tekrarlanan ‘gönül ey vây gönül vây gönül ey vây gönül’ şeklindedir. Gönül, tecrid edilerek kişileştirilir. Aşığın başına gelen her şeyden gönül sorumludur. Bundan dolayı âşık ona sitem etmektedir. Gönül, aşkı bir kazanç olarak görür. Bundan dolayı nerede olursa olsun cefa eden birini bularak yar edinir. Eğer biri ona onu sevme derse, diyen kişiyi düşman edinir. Çaresiz gönül hiç söz dinlemez. Aşığın, sevgiliye aldanmasına sebep olur. Servinin ayağına akar. Aşığın, hasret ve dert oklarına hedef eder.

1.4.28. İlmî Dede

“Bağdat’ta doğmuştur. Öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul’da gelerek Fatih Medresesi’nde müderrislik yapmıştır. Aynı zamanda dönemindeki devlet büyükleri ve ilim erbabına özel dersler vermiştir. Hac dönüşü Şam’da Mevlevî şeyhlerinden Dâlî Dede’ye mürit ve onun ölümü üzerine de şeyh olmuş, bu esnada Bağdatlı Rûhî, Derviş Samtî ve Derviş Ünsî gibi birçok şair İlmî’nin dairesine girerek ondan ders almıştır.”²²⁸

İlmî Dede Divanı’nda gönül redifli bir kaside vardır. Manzumede gönül, insanlar âlemine yani dünyaya gelen acemidir. Şair ona, nereye geldiğini ve buraya gelmesinin sebeplerini anlatır.

Şu’le-gâh-ı ‘âleme pervâne geldük ey gönül
Gammıdur sûzan olursan yana geldün ey gönül

Tâb düşdi gönlüme hâtır perîşânum imiş
Şerde olsun hâtır-ı cânâna geldün ey gönül

Fırsat olmaz bunca demdür bûse-i ruhsârına
Bâg-ı hüsnî gûyîyâ seyrâna geldün ey gönül

...

Mâil olma her harun bârına çekme minnetin
Kıl tecerrüd ‘âlem-i inşana geldün ey gönül

...

Çün elestün sırrını gûş eyleyüp didün belâ

²²⁷ Demirel, *İbn-i Kemâl*, 130.

²²⁸ Yunus Kaplan, “İlmî, İlmî Dede”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2218>.

Geç sivâdan ahd ile peymâna geldün ey gönül

...

Âb-zedenîden kırâ'at eyle 'İlmî dem-be-dem

'Akl-ı külle iregör iz'âna geldün ey gönül (K.15/1-2-3-17-19)²²⁹

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan kasidede redif 'geldün ey gönül' şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Âşık ve gönül, dünyanın alevine pervane olmaya gelmiştir. Bundan dolayı gönlün, alev alıp yanmasında bir sakınca yoktur. Maksudı kötülük olsa dahi sevgilinin aklına, âşığın gönlünün gelmesi güzeldir. Gönül, güzellik bağına izlemeye gelmiş gibidir. Fakat aslında sevgilinin dudağının düşüncesi ile feryat etmeye gelmiştir. Feleğin tasından kan içiyor olsa da şikâyet etmez çünkü dünyaya kan içmeye gelmiştir. O İsa nefeslinin dudağı için can veren gönül, nazlanarak söz söylemesi için sevgiliye geldi. Kutsal bir bülbül gibi tabiatın toprağından geçerek aşk sırlarıyla beraber Lahut'a gelmelidir çünkü buraya dolaşmaya gelmiştir. Sevgilinin aşkını bırakmayıp dünyayı terk etmelidir.

1.4.29. İshâk Çelebi

"Üsküp'te başladığı öğrenimini İstanbul'da tamamlayıp Kara Bâlî'den mezun olmuştur. İstanbul'da Atik Ali Paşa Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Ardından Edirne, Serez ve Üsküp'te müderrislik yapmıştır. Miladi 1526'da Edirne'deki Dârulhâdis Medresesi'ne ve 1528'de yine Edirne'deki Üç Şerefeli Medresesi'ne tayin edilmiştir. 1530-31'de Sahn Medresesine müderris olmuştur. Şam'da da kadılık yaptı. Şam'da ölmüştür."²³⁰

İshâk Çelebi Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, kula kul olmuş bir esirdir. Sevgiliye canını teslim etmediği için pişmandır. Aşk sıkıntılarının içine saklanmış ve aşığa (İshâk'a) zindan olmuştur.

Âh kim yine esîr-i bend-i hicrândur gönül
Sevdi bir kul oğlını kul oldu sultândur gönül

Kandesin ey arzu-yı hâtır-ı bî-çâre kim
Firkatünde nâ-tüvandır cân hayrândur gönül

Gel geley rûh-ı revânum kim dahî dünden sana
Cânı teslîm itmedigüne peşîmândur gönül

²²⁹ Serhat Oğuz, "İlmî Dede El-Mevlevî El-Bağdadi Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2002), 33-34-35.

²³⁰ Tuba Durmuş, "İshâk Çelebi", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5064>.

‘Aşkile şûrîde-hâl olsa eger ‘ayb itmegüz
Bî-vefâdur sevdügi bî-sabr u sâmandur gönül

Dün begüm Cem’îyyet-i agyâre mi vardun ‘aceb
Kim bugün zülfün gibi gayet perîşândur gönül

Mihnet-âbâd-ı ‘Âdemdür müntehâ-yı menzili
Gûşe-i gam-hâne-i ‘aşkunda mihmândur gönül

Gerçi kim vüs’atde artukdur fezâ-yı ‘arşdan
Lîk benden sorsalar İshâk zindândur gönül (G.153)²³¹

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Önceden olduğu gibi gönül yine hicran bağının esiri olmuştur. Aslında bir sultan olan gönül, bir kulu severek ona kul oldu. Can, sevgilinin ayrılığından dolayı güçsüzken gönül, hayran kalmıştır. Gönül, öncesinden sevgiliye canını vermediği için pişmandır. Gönülün sevgilisi vefasız, Sabırsız ve lütfu olmayandır. Gönül, sevgilinin saçı gibi perişandır. O, aşkın gam evinin köşesinde saklıdır. Gönül, İshâk için bir zindandır.

1.4.30. Kadı

“Asıl adı Mehmed’dir. Alaşehirli. Şuarâ tezkirelerinde yer almayan Kadı hakkındaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Sicill-i Osmanî müellifi, şairin mahlası gibi kadı olduğunu, bu adla şöhret bulduğunu ve Kanûnî devri sonunda öldüğünü kaydetmektedir. Bursalı Tâhir Efendi ‘Yiğitbaşı Ahmed Şemseddîn-i Marmaravî’ maddesinde bahsettiği Kadı’nın Halvetîliğin Yiğitbaşı şubesine mensup âşık ve ârif bir kimse olduğunu haber vermektedir.”²³²

Kadı’nın Divanı’nda gönül redifli bir gazeli vardır. Gazelde gönül, divan şiirindeki âşığın sahip olduğu özelliklere sahiptir. Bazen sarhoştur bazense viran bir evdir. Aşkın sıkıntılarını ve sevgilinin eziyetlerini çekendir.

Şarâb-ı ‘aşk ile tolmış ‘acib meyhânedür gönlüm
Ciger kan ile pür olmuş yahud peymânedür gönlüm

Cihânı gözlerüm görmez gidüpdür ‘akl ü idrâküm
Mey-i câm-ı elestden târihî mestânedür gönlüm

²³¹ Ali Yıldırım, “İshâk Çelebi” (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1991), 153.

²³² M. Fatih Köksal, “Kadı”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=455>.

Dahî zencîr-i ‘aşk içre yaturken bu-durur derd kim
Yanılmaz herkez uslanmaz deli divânedür gönlüm

Cemâl-i ‘aşkına yârün atar cânın yanar her-dem
Per ü bâl yakmadan dönmez ‘acab pervânedür gönlüm

‘Aceb mi Kâdıyâ dilde visâl-i güncin istersem
Ser-â-pâ dest-i hicriyle yıkık virânedür gönlüm (G.198)²³³

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, aşk şarabı ile dolu bir meyhane veya ciğer kanı ile dolu bir kadehtir. Elest meclisindeki kadehin şarabından beri sarhoştur. Uslanmayan deli ve divanedir. Kanadını yakmadan dönemeyen bir pervanedir. Baştan ayağa ayrılık eliyle yıkılmış bir viranedir.

1.4.31. Kara Fazlî

“Bir saracın oğlu olup, devrinde ‘Kara Fazlî’ olarak tanınmıştır. Kâtip zümresine mensup olan şairin adı konusunda kaynaklarda değişik kayıtlar yer alırken, babasının kim olduğu hakkında bir bilgiye rastlanmaz.”²³⁴

Kara Fazlı Divanı’nda gönül redifli iki musammat, iki de gazel vardır. Gazellerin biri başından, diğeri ise sonundan eksiktir. Şiirler şair tarafından eksik bırakılmamış, mecmualardaki sayfa eksiklerinden yarım kalmışlardır. Divanda gönül redifinin geçtiği manzumelerde gönül, kişileştirilir. O, sabretmeye gücü kalmamış bir âşıktır. Ülkesini terk ederek, dünyada aşkla yaşayabileceği bir yer istemektedir. Âşık gönlüne nasihat vermektedir. Gönül, sevgili yüzünden şansı gülmeyendir.

Sanmanuz ‘âlemde hergiz kâr ü bâr ister gönül
El çeküp her kârdan bir özge kâr ister gönül
‘İşk sevdâsıyla ‘âlemden kenâr ister gönül
Sabra tâkat kalmadı terk-i diyâr ister gönül (Musammat.7/1)²³⁵

Yukarıda ilk bendi verilmiş manzumede redif ‘ister gönül’ şeklinde olup, ‘sabra takat kalmadı terk-i diyar ister gönül’ şeklindeki nakarat da redif kabul edilebilir. Gönül, dünyada asla iş ve yük istemez. Her kazançtan el çekerek kendine

²³³ Divanın Word haline ulaşılmıştır fakat divana ulaşamadığı için künyesi bilinmemektedir.

²³⁴ Mustafa Özkaz, “Kara Fazlî’nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005), 12.

²³⁵ Özkaz, “Kara Fazlî”, 235.

özel bir kazanç ister. Aşk sevdasıyla dünyada bir köşe ister. Sabretmeye gücü kalmamıştır, ülkesini terk etmek istemektedir.

Rûz-ı evvelde görüp dîdâr-ı yârî ‘ayn-ı cân
‘İşk-ı dîdâr ile cuşân u hurîşân her zamân
Su gibi her suya idüp gözlerüm yaşın revân
Gönlüm ârâm eylemez taglara düşmemdür heman (Musammat.8/1)²³⁶

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan manzumede redif olarak nakarat kısmının tamamı alınır. Yani redif ‘gönlüm ârâm eylemez taglara düşmemdür heman’ şeklindedir. Gönül, rahatlık ve huzur istemeyen; istediği tek şey dağlara dönmek olan bir divanedir.

Hâkunun her zerresin kıl kuhl-i erbâb-ı nazar
Gel tarîk-i ‘ışk-ı pâka hâk-i pâ ol iy gönül

Devlet istersen bu ‘âlem devletinden fârig ol
Bâ-nevâ olmak dilersen bî-nevâ ol iy gönül

Ger devâ istersen olma derdden Fazlî cüdâ
Râhat isterseñ belâya mübtelâ ol iy gönül (G.125)²³⁷

Yukarıda verilen gazelde redif ‘ol iy gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Âşık gönlünü bir yere davet eder. Âşık gönlünü, temiz bir aşkın yoluna gelmeye, ayak altında toprak olmaya çağırır. Eğer gönül mutlu olmak istiyorsa bu dünyadaki mutluluklardan vazgeçmelidir. Eğer ahenk olmak istiyorsa ahenksiz olmalı yani zıddıyla bir olmalıdır. Deva istiyorsa dertten ayrılmamalıdır.

Çünkü agyâr-ile yâr oldu o yârın iy gönül
Göglere irse yiridür âh u zârın iy gönül

Bahr-ı gamda nâ-bedîd oldu yine fûlk-i safâ
Var ise esdi muhâlif rûzgârın iy gönül

Bana zûlfinden n’ola gam olsa hâsıl âdeme
Çün bilürsin zehrdür virdüğü yârın iy gönül (G.126)²³⁸

Yukarıda verilen gazelde redif ‘iy gönül’ şeklindedir. Gönülün sevgilisi, rakibe yar olduğundan beri, gönlün ahı ve inlemesi göklere çıkmaktadır. Sevgilinin gam denizinde mutluluk belli olmadığı için gönül rûzgârı da tersten esmektedir. Sevgili her daim âşığın gönlüne zehir vermektedir.

²³⁶ Özkât, “Kara Fazlî”, 236.

²³⁷ Özkât, “Kara Fazlî”, 358-359.

²³⁸ Özkât, “Kara Fazlî”, 359.

1.4.32. Kelâmî

“Kerbelâ’da doğmuştur. Rum abdallarından Hüseyin Dede’nin hizmetine girmiştir. Daha sonra Acem topraklarına gelip burada tasavvuf ehliyle sohbette bulunmuştur. Ahdi Tezkiresinde Kelâmî, şiir sanatına vakıf muamma yazmada şöhret salmış bir kişi olarak tanıtılmaktadır. III. Mehmed döneminde vefat etmiştir.”²³⁹

Kelâmî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, İlâhi âlemin ve görünmeyenin dünyadaki yansıması, görünür olanıdır. O, hakikati bilen ve dünyaya gösterendir. Bir damla kandan yaratılmış olsa da insanın içinde bulunan bir denizdir.

Bir melek-sîmâ perî ‘aşkıyla rüsvâdur gönül
Zülfî sevdâsında ser-gerdân u şeydâdur gönül

Her hevâdan mevc urup etrâfa tугyân eylemez
Gerçi kim bir katre kandan lîk deryâdur gönül

Şâhid-i gayb anda her lahza tecellî gösterür
‘Âlem-i sûretde mir’ât-ı mücellâdur gönül

Şöyle sâfîdür küdüretden derûn-ı sîne kim
Anda mihr-i ‘âlem-ârâ gibi şeydâdur gönül

Ey Kelâmî ‘allmü’l-esmâ-yı idrâk idelüm
‘Ârif-i mâhiyyet-i ism ü müsemmâdur gönül (G.204)²⁴⁰

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül âşıktır ve melek yüzlü bir perinin aşkıyla rezil olmuştur. Sevgilinin saçının sevdasıyla başı dönmüş şeydadır. Bir denizdir fakat aslında bir damla kandan ibarettir. Bilinmeyenlerin şahididir. Görünen âlemde her an tecelli gösteren parlak bir aynadır. Alemleri süsleyen güneş gibi göğsün içinde şeydadır. İsmi ve isimleştirilmiş olanı bilen ârifdir.

²³⁹ Volkan Karagözlü, “Kelâmî, Kelâmî Çelebi, Dervîş Kelâmî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4026>.

²⁴⁰ Mustafa Karlitepe, “Kelâmî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007), 343-344.

1.4.33. Lâmi'î Çelebi

“Asıl adı Mahmûd, babasının adı Osman’dır. Kaynaklarda adı Mahmûd bin Osman bin Nakkaş Ali bin İlyas olarak geçmektedir. Bursa’da doğmuştur. Murâdîye Medresesi’nin iki tanınmış müderrisi Molla Ahaveyn ve Molla Mehmed bin el-Hac Hasanzâde’den ders alan Lâmi’î, İslâmî ilimleri öğrendikten sonra Nakşî şeyhlerinden Emîr Ahmed Buhârî Hazretleri’ne intisap ederek Nakşîbendî tarikatına girmiştir.”²⁴¹

Lâmi’î Çelebi Divanı’nda gönül redifli bir murabba vardır. Gönül, redif olarak değerlendirilen nakarat kısmında tekrar etmektedir. Şiirde gönül, Seyr-i Süluka girmiş, her şeyden vazgeçmiş, benliğini aşağılamayı becermiş bir dervîştir.

‘İşkî yâr ile olub şeydâ gönül
Eylemezsin kimseden pervâ gönül
Nideyim uslanmadun aslâ gönül
Ey gönül şeydâ gönül rüsvâ gönül

Çıkarub dilden cihân endişen
San’at idindün melâmet pişesin
Yire çaldun nâm u nengüm şişesin
Ey gönül şeydâ rüsvâ gönül
...
Ol ki etmiştir ‘azîmet birle kâl
İtmedin ten botasında cânı kal
Sana dir mi ruhsât-ı şi’rile kal
Ey gönül şeydâ gönül rüsvâ gönül

Aç gözün al her varakdan yüz sebak
Cümle hakdur cümle hakdur cümle hak
Lâmi’î gibi nedür dün-gün kalak
Ey gönül şeydâ gönül rüsvâ gönül (M./1-2-10-11)²⁴²

Yukarıda birkaç bendi verilen manzumede redif ‘gönül’ şeklinde olup nakarat kısmı olan ‘ey gönül şeydâ gönül rüsvâ gönül’ kısmı da redife dahildir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Sevgilinin aşkıyla şeyda olan, kimseden çekinmeyen, uslanmayan gönül için sahibinin yapabileceği bir şey yoktur. İçinden dünya derdini kaldırıp, azarlanmayı sanat edinen gönül, şan ve şöret şişesini taşı vurmıştır. Mum gibi canını ve tenini eritmiş, bütün kazancını rüzgâra vermiştir.

²⁴¹ Günay Kut, “Lâmi’î Çelebi, Mahmûd b. Osmân”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6797>.

²⁴² Hamit Bilen Burmaoğlu, “Lâmi’î Çelebi Divanı” (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1983), 166.

Gönül, aşığa büyü yapmış ve âşığı akıllı iken deli ve sarhoş etmiştir. Aşk derdiyle âşığın bağırını kan doldurmuştur. Gönülün işi bazen gülmek bazense ağlamak oldu. Gören herkes gönül için divanedir söyler. Gönül için artık âlem mülkü bir çöp bile değildir. Nasihat gönüle etki etmez çünkü o bir şeydadır, rüsvadır. Gönül ve âşık daima Allah aşkı ile sarhoştur. Bundan dolayı gönülün her sözü sarhoşçadır.

1.4.34. Mânî

“16. yüzyıl divan şairlerinden biri olan Mânî’nin asıl adı Mehemmed’dir. Mânî’den bahseden kaynaklarda doğum yılı ve yeri hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Daha çok Şeyh Mehemmed ve Mehemmed Çelebi namı ile tanınmıştır. Küçük yaştan itibaren medrese tahsili gören Mânî, medrese tahsilinden sonra Anadolu Kazaskeri Mevlânâ Ahmed Efendi’ye intisap etmiştir.”²⁴³

Mânî Divanı’nda gönül redifli bir gazel bulunmaktadır. Gazelde gönül, âşığın sevgiliye verdiğiidir. Gönül vermek şeklindeki kullanım, âşık olmak anlamında veya âşık tarafından sevgiliye hediye edilmek anlamındadır. Şiirde âşık, gönlüne nasihat etmektedir.

Uydı ulaşdı yine kâkül-i cânâne gönül
Âh kim gitdi hîç uslanmadı dîvâne gönül

Şâneveş alur ele bir gün o tarrâr seni
Gel tolaşma sakın ol zülf-i perîşâne gönül

Var imiş ‘âşıkın öldürmege anun gönli
Vechi var dirsem ol âfet-i devrâna gönül

Gül-şen-i ‘âlemi ben şimdi gönülsüz gezerin
Bülbülâsâ vire mi ol gül-i handâna gönül

Mâniyâ gayrıya dil virme ki gönlüm yokdur
Vire mi cânlar ol serv-i hûbâna gönül (G.57)²⁴⁴

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Şair gönlünün ne halde olduğunu anlatır ve sonra gönlüne yapmaması gereken şeyleri söyleyerek, onu uyarır. Gönül, sevgilinin kakülüne ulaşmış ve ona

²⁴³ Şener Demirel, “Mânî Divanı ve Şehr-engiz-i Bursa”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 01.12.2018. s.10. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194359/divan-i-Mânî-ve-sehr-engiz-i-bursa.html>.

²⁴⁴ Şener Demirel, “Mânî Divanı”, 77.

uymuştur. Divane gönül hiç uslanmaz. Şair gönlüne, sevgilinin perişan saçına dolaşmamasını söyler çünkü o yan kesici sevgili, tarak gibi gönlü eline alabileceğini söyler. O güzellik selvisine gönül, canlar verebilir.

1.4.35. Meâlî

“II. Bâyezid devrinin ünlü bilgin ve kadılarından Mustafa bin Evhâdüddîn Yarhisarî’nin oğludur. Asıl adı Mehmed olup İstanbul kadılığına kadar yükselmiş önemli bir kişinin oğlu olduğu için babasına nispeten Yarhisarioğlu, köse olduğu için de Köse Me’âlî lakabıyla tanınmıştır. Meâlî neşeli mizaçlı, hafif meşrep, kendisini görenlerin gülmeden edemedikleri garip görünüşlü, köse bir adamdı. Fakat bu zaafları yanında şairin meslekî bakımından geri kalmasına sebep olan özelliği, şiirlerinde hezle ve müstehcenliğe, devrin anlayışını zorlayacak ölçüler içinde yer vermiş olmasıdır.”²⁴⁵

Meâlî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gazelde şair gönlüne seslenir ve onunla sohbet eder. Gönül, insan bedeninin içinde gizlenmiş bir unsurdur.

Kaşları sevdâsı bir muhkem kemândur ey gönül
Anı degme bir kişi çekmek gümândur ey gönül

Çarh meydânında ‘âşık tîr-i âhı atmaga
Mâh ile hurşîd iki başdan nişândur ey gönül

Mîm agzı râ kaşıyla dâl zülfi gussasın
Kim çekebilürse merd ü pehlevândur ey gönül

Sanasın ebr-i sepîd içre bir ayvadur kamer
Sarakonmış penbe içinde nihândur ey gönül

Kehkeşân cân-bâz âhına Me’âlî hastenün
Çarh sahnında kurulmuş rîsmândur ey gönül (G.144)²⁴⁶

Yukarıda verilen gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Şair gönlünü karşısına alarak onunla konuşur. Gönlüne, sevgilinin kaşlarının sevdasından ve o yayı çekmenin zorluğundan bahseder. Sevgilinin mim ağzının, ra kaşının ve dal saçının sıkıntısını çekebilenin bir pehlivan olduğunu söyler.

²⁴⁵ Mustafa İsen, “Meâlî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=30>.

²⁴⁶ Divanın Word haline ulaşılmıştır fakat divana ulaşılamadığı için künyesi bilinmemektedir.

1.4.36. Medhî

“Derviş Hasan Medhî’nin, Divanından ve bugün ona ait olduğu kesin olarak söylenebilecek mevcut üç eserinden derviş olduğu, seyahat ederek halk arasında meddahlık yaptığı, daha sonra 3. Murad’ın sarayında kıssa-hanlık görevinde bulunduğu, bu görevine 3. Mehmed, 1. Ahmed ve muhtemelen 2. Osman dönemlerinde devam ettiği bilinmektedir.”²⁴⁷

Medhî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, bir şeyler istemekte olan âşıktır. Derdi çok olan, huzuru olmayan bir avaredir. Kılıç ve ok yaralarından dolayı parça parça olandır.

Sanma ‘îd-ı vuslat-ı cânâna geldün ey gönül
Tekye-geh-i dehre sen kurbâna geldün ey gönül

‘Abd isen turma ‘ibâdet kıl ‘ibâdu’llâh ile
Ser-fürû kıl der-geh-i sultâna geldün ey gönül

Gel hevâya uyma cûlar gibi olma pür hurûş
Gafil olma lücce-i ‘ummâna geldün ey gönül

El çeküp her nesneden mey-hâneye basdun kadem
Ayagunla bir güzel meydâna geldün ey gönül

Nâr-ı ‘aşka yandugun Medhîye işrâb eyledün
Sen bu dünyâ-yı deniye ya ne geldün ey gönül (G.341)²⁴⁸

Yukarıda verilen gazelde redif ‘geldün ey gönül’ şeklindedir. Gönül, âşığın nefsidir. Gönül, sevgiliye kavuşma bayramına geldiğini sanır fakat dünya tekkesine kurban olmaya gelmiştir. Sultan dergahına geldiği için başını eğmelidir. Heveslerine uymamalı, sular gibi dalga dolu olmamalı, cahil olmamalıdır çünkü okyanusa gelmiştir. Gönül her şeyden vazgeçmelidir zira ayağını meyhaneye basmıştır. Güzel bir meydana gelmiştir. Gönül, bu dünyaya yanmaya gelmiştir.

Sahn-ı gülşende şarâb-ı dil-küşâ ister gönül
Sâkîyâ el sun senünle merhabâ ister gönül (G.334/1)²⁴⁹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, gül bahçesinin meydanında gönül açıcı bir şarap ister. Sakinin elini uzatıp kendisine merhaba demesini ister. Sevgilinin dudağının düşüncesinden ve sefa

²⁴⁷ Seyhan, “Medhî Divanı”, IV.

²⁴⁸ Seyhan, “Medhî Divanı”, 497.

²⁴⁹ Seyhan, “Medhî Divanı”, 493.

kadehinden vazgeçmeden, her an temiz meşrepliler gibi mutlu olmak ister. Taş kalpli sevgilisinden vefa, Mugan pirinden ise bir dua ister. Gönül, verdiği neşesinin bin tane can feda etmeye degeceği bir kadeh ister.

Tîg-i yâre yüz tutup yüz pâre oldun ey gönül
El çeküp tîmârdan bî-çâre oldun ey gönül (G.337/1)²⁵⁰

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘oldun ey gönül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin kirpiğinin okuna yüzünü tutarak yüz parça olmuştur. Tedaviden vazgeçmiş, çaresiz olmuştur. Ahının ateşiyle âlemi baştan başa yakıp, âşıklar içinde bir ateş parçası olmuştur. Gönül, derdi çok olan, huzuru olmayan bir avaredir. Baştan başa kılıç yarası ile doludur.

1.4.37. Mostarlı Hasan Ziyâ’î

“Mostar’da doğmuştur. Asıl adı Hasan’dır. Öğreniminin niteliği hakkında kaynaklardan bilgi edinilmese de daha sonra yaptığı görevlere bakılarak çağının geçerli dini bilgilerini edindiği anlaşılmaktadır. Kendisi de divan sahibi bir şair olan Vusûlî Mehmed Beğ’in himayesine girerek maddî sıkıntılarından kurtulmuştur. Ziyâ’î, Mostar’da veba hastalığından vefat etmiştir.”²⁵¹

Hasan Ziyâ’î Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Şiirde gönül, düşmek fiili ile beraber kullanılır. Gönülün düşmesi, âşık olmasıdır. Gönül, divan şirindeki âşık ve tasavvuftaki rinddir. Âşık olan gönül, sınırsız eziyeti olan, gaddar bir sevgiliye düşmüştür.

‘Âşık olmışdur kulakdan yâra düşmüşdür gönül
Bir kulağı küpelü dil-dâra düşmüşdür gönül

Bir belâya ugramış bir derde düşmüş derd-mend
Kullarına zulmi çok hünkâra düşmüşdür gönül

Eski derdüm tâzelendi tâze dil-ber mi sever
Bilmezin n’oldı neden âvâre düşmüşdür gönül

Bir vefâ umardum eyler yâr bin dürlü cefâ
Cevri bî-hadd dil-ber-i mekkâre düşmüşdür gönül

Tîg ile bin pâre eylerse Ziyâ’î bendesin

²⁵⁰ Seyhan, “Medhî Divanı”495.

²⁵¹ Müberra Gürgendereli, “Ziyâ’î, Hasan Ziyâ’î Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=762>.

Gayrına meyl itmez ol gaddâre düşmüşdür gönül (G.254)²⁵²

Yukarıda verilen gazelde redif ‘düşmüşdür gönül’ şeklindedir. Gönül, görmeden, sadece duyarak sevgiliye âşık olmuştur. Gönül, kullarına zulmeden bir şaha düşmüştür. Âşık, gönlüne ne olduğunu bilmez, gönül avare olmuştur. Gönül, sınırsız eziyeti olan hilekâr ve gaddar bir sevgiliye düşmüştür. Fakat bunlara rağmen gönül sevgiliden başkasına asla meyletmez.

1.4.38. Muhibbî

“Miladi 6 Kâsım 1494’de Trabzon’da doğan Kanûnî Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim’in oğludur. Muhibbî mahlası ile bir Dîvân oluşturmuş olan şair padişah, Dîvân şairleri arasında 2799 gazeli ile en çok şiir yazarlar arasında ilk sırada yer almaktadır. Kanûnî, bir yandan saltanatını devam ettirirken diğer yandan da yazdığı şiirlerle büyük bir şair olduğunu kanıtlamıştır. Hayatı savaşlarla ve devlet işleri ile geçen Muhibbî’nin şiire zaman ayırabilmesi, dilden dile asırlarca dolaşacak mısralar kaleme alması onun bu alanda da başarılı olduğunu kanıtlamaktadır.”²⁵³

Muhibbî Divanı’nda gönül redifli beş gazel vardır. Âşık, aşkın sırlarını göğsünde saklar. Gönülse ah ve figan ederek hem bu sırları açık eder hem de âşığı âleme rezil eder. Âşığın başına gelenlerden sorumlu olan gönüldür. Her şeyi âşık ve gönül beraber yaşıyor olsa da bunlardan mesul olan gönüldür. Çünkü başlarına bela açan kendisidir. Her şeyi, bilmezliği yüzünden kendi kendisine etmiştir.

Derd-i hicrini şehâ gerçi nihân eyler gönül
İlle vaslun anıcak vay ki figân eyler gönül

Ben belâ-keş bülbüle aydun ki tîmâr eylesün
Gül yüzine karşı yoksa kasd-ı cân eyler gönül

Sırr-ı aşkı saklaridüm sinede cânım gibi
Neyleyeyim bu âh ü zârile ayân eyler gönül

Göreliden gözlerüm ol bî-vefâ ruhsârını
Hûn-ı bağımla gözüm yaşını kan eyler gönül

²⁵² Müberra Gürgendereli, “Hasan Ziyâ’î Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divan Metninin Tespiti ve İncelemesi” (Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 1999), 452.

²⁵³ Gülay Durmaz, “Muhibbî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018.
<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=963>.

Ey Muhibbî âlem içre oldu mihnet hâsılun
Ol sebeptendür ki cismi nâ-tüvân eyler gönül (G.405)²⁵⁴

Yukarıda verilen gazelde redif ‘eyler gönül’ şeklindedir. Gönül, ayrılığın derdini sevgiliden saklar. Birisi kavuşmayı anarsa, o anda feryat etmeye başlar. Sevgili, bülbül gibi bela çeken âşığı tedavi etmezse, gönül sevgilinin gül yüzüne karşı canına kast eder. Âşık, aşkın sırlarını canı gibi göğsünde saklar fakat gönül, ah ve figan ederek sırları açık eder. Âşık, o vefasız sevgilinin yanaklarını gördüğünden beri gönül, göğüsteki kanı gözüne yaş etmiştir. Muhîbbî’nin sonu dünyada eziyet olduğu için gönül, varlığını güçsüz, kuvvetsiz etmektedir.

Bezm-i gam içre ney gibi nâlân olan gönül
Tennûr-ı aşka cân ile büryân olan gönül (G.404/1)²⁵⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘olan gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. O, gam meclisinde nalandır, aşk fırınında canıyla birlikte kebab olandır. Şirin dudaklının aşkı için canını veren Ferhat gibi, âleme destan olandır. Bazen sevgilinin dudağının şarabıyla sarhoş görünür, bazense sevgilinin yanağının tozuyla hayran olur. Sevgili, gönlü pervaneler gibi yaksa da gönül buna yok demez. Çünkü gönül, sevgilinin güzelliğinin mumunda yanar. Kimseye boyun eğmeyip sultan olan gönül şimdi bir puta köle olmuştur. Her gece hicran köşesine yerleşen gönül, sabaha kavuşamamıştır.

Sırr-ı aşkı ben denlü saklarum âhir beni
Eyledün bir âh ile rüsvâ-yı âlem gönül (G.406/2)²⁵⁶

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Muhîbbî’yi aşka düşürüp, başına bu belaların gelmesine sebep olan gönüldür. Âşık, gönlün kendine bu belaları açmasındansa, kendisini öldürmesini yeğlemektedir. Gönül, sıkıntıyı ve gamı alışkanlık edindiğinden âşık, gönlünü hiç mutlu görmez. Âşık, aşkın sırrını sonsuza kadar saklayacakken, gönül bir ah eder ve âşığı âleme rezil eder. Dünya ve insan yaratılmadan önce, gönül ve âşık aşk çölünde başları dönmüş dolaşırlardı. Gönül hastadır ve göğsündeki yara günden güne irin toplamaktadır. Gönlün bu yarasına sevgiliden başka çare yoktur.

Zülfini görüb oldı yine müptelâ gönül

²⁵⁴ Çabuk, *Divan-ı Muhibbî*, 247.

²⁵⁵ Çabuk, *Divan-ı Muhibbî*, 247.

²⁵⁶ Çabuk, *Divan-ı Muhibbî*, 248.

Başına aldı kendü eliyle belâ gönül (G.407/1)²⁵⁷

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. O, bir âşıktır. Gönül, sevgilinin saçını görüp mübtelâ olmuş ve kendi elleriyle başına bela almıştır. Gönül, aşk acısını yenir sanıp yememelidir zira o, gönülde hazımsızlığa sebep olacaktır. Sevgili, âşığı yabancı sanıp bırakmasın çünkü gönül önceden onunla aşınadır. Gönül, Muhîbbî’nin canına kıymış ve başından ah dumanı çıkartmıştır. Gönül, cahilliği yüzünden ne ettiyse kendisine etmiştir.

Her nefes eyler tulû’ andan hakikat ahteri
Şöyle benzer kim hakâyik âşiyânıdır gönül (G.408/2)²⁵⁸

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül bazen mutluluk bazense eziyet sıkıntılarının mekanıdır. Bundan dolayı da aşkın hanedanıdır. Gönülün her nefesinde hakikat güneşi doğar, öyle ki gönül tüm hakikatlerden haberdardır. Mücevherlerle dolu anlam denizi olan gönül, şiirin mücevherleriyle doludur. Gönül, kendi kanıyla göğüste taze güller büyötmektedir. Göğüs bağını başkalarından koruyan da yine gönüldür. Felek yayından atılan eziyet oklarının, göğüs meydanına dikilmiş nişanıdır. Muhîbbî, muhabbetin Kaf dağına gezse buna şaşırılmaz çünkü gönül, aşk simurgunun ezelden beri yuvasıdır.

1.4.39. Muhîfî

“Miladi 1553 senesinde doğan şairin ölüm tarihi belli değildir. Hurufî şairlerinden Arşî’nin mürşididir. Hurufî şair Muhîfî ile ilgili kaynaklarda somut bilgiler bulunmamaktadır.”²⁵⁹

Muhîfî Divanı’nda gönül redifli sadece bir gazel vardır. Gönül, bir şeyler istemektedir. O, servi boylu, lale yanaklı bir saki ve o sakinin getireceği şarabı istemektedir.

Câm-ı mey nûş itmeğe fasl-ı bahâr ister gönül
Serv-kad bir sâkî-i lâle-ızâr ister gönül

Gül gibi bezm-i gülistande gülüp açılmaga
Nâle-i dil-sûz ile savt-ı hezâr ister gönül

²⁵⁷ Çabuk, *Divan-ı Muhîbbî*, 248.

²⁵⁸ Çabuk, *Divan-ı Muhîbbî*, 249.

²⁵⁹ Fatih Usluer, “Muhîfî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 20.01.2019. <http://www.turkedyatysimlersonzlugy.com/index.php?sayfa=detay&detay=476>.

Serv-kadd gül-bû semen-sîmâlar ile her taraf
Bâg u râga salınup seyr-i kenâr ister gönül

Açılup dürlü şükûfe cûlar olup revân
Şöyle bir sahrâ-yı sahn-ı sebze-sâr ister gönül

Ey Muhîti mey-fûrûşun güp düşüp ayağına
Fasl-ı gülde bâde-i bî-ihyâr ister gönül (G.128)²⁶⁰

Yukarıda verilen gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, şarap kadehinden içmek için bahar zamanının gelmesini ister. Servi boylu, lale yanaklı bir saki ister. Dilsiz bir inleme ile bin ses ister. Bağa ve dağa bırakılarak kenarı (sahili) seyretmek ister. Sebzeli sahnenin çölünü ister. Gül zamanında şarap ister.

1.4.40. Mu’îdî

“Şair, Üsküp yakınlarında bulunan Kalkandelen kasabasındandır.”²⁶¹
“Şiirlerinden anlaşıldığına göre; yaşamı boyunca, vatanından uzakta diyar diyar gezmiş olan şair, Isfahan, Horasan, Bağdat, Konya, Bursa, Halep, Mısır gibi Şehirlerde bulunmuştur.”²⁶²

Mu’îdî Divanında gönül redifli beş gazel vardır. Şiirlerde gönül ve âşık birbirlerinden farklı kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat ikisinin yaptıkları birbirlerine etki etmektedir. Haliyle gönül, âşıktan tamamen ayrı değildir. Gönül, yüce Kâbe’dir. Sevgilinin hayâlinin padişahının meskenidir. Aşk doludur. Çılgındır. Sevgilinin hayâlini kurmakta, onun dedikodusunu yapmaktadır. Gönül, hikmet sahibi olan bir doktordur. Gönül, aşk denizinde dalgıç olandır. Ayna gibi saf ve temizdir. Bunların dışında olumsuz olarak âşığı kandıran bir hilekâr, âşığı yöneterek ona dediğini yaptırmaya çalışan bir kuvvettir. Kendi başına bela açan, sevgilinin mahallesindeki güllere şakımak için bülbül olandır. Gönül, arzu eden, isteyen ve dileyendir.

Bâlâ boyunı görelî düşdi sana gönül
Kendü eliyle başına aldı belâ gönül

Gül-ruhlarına karşı terennümler itmege

²⁶⁰ Abdullah Tataroğlu, “Muhîti Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği, Divanının Tenkidli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995), 217.

²⁶¹ Gülçin Tanrıbuyurdu, “Mu’îdî Divan” (Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2012), 6.

²⁶² Tanrıbuyurdu, “Mu’îdî”, 10.

Kûyunda bülbül oldu senün mübtelâ gönül

‘Ayb itme derd-i hecrüne ugraduğım kim
Göz görmeyince katlanur iy dil-rübâ gönül

Baş egmez idüm ol kad-i bâlâya ben veli
Bunca belâyı hep gönül itdi bana gönül

Âzâdedür zamâne gamından söz eylemez
Oldı gedâ iken başına pâdşâ gönül

Ten fülki mevc-i hâdiseden atdı karaya
Deryâ-yı ‘ışkuna olalı âşnâ gönül

Gamzen hadengi zahmına merhem kim itmesün
Mecrûh bir yanada ben ü bir yana gönül (G.266)²⁶³

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir, âşıktır. Gönül, sevgilinin uzun boyunu görüp âşık olduğundan beri kendi başına bela almıştır. Sevgiliye tutulmuş gönül, onun mahallesindeki güllere şakımak için bülbül olmuştur. Göz, sevgiliyi görmezse mecburen çektiği çileye de katlanır. Âşık, o uzun boylu sevgiliye boyun eğmezdi fakat onu bu hale gönül getirmiştir. Gönül, zaman sıkıntısından kurtulur ve köleyken kendi başının sultanı olur. Gönül, aşk denizinde bir dalgıç olur. Âşık bir yerde, yara bir yerde, gönül bir yerdedir. Gönül, ayna gibi saf ve berraktır. Bundan dolayı güzeller onu ara sıra ellerine alırlar ve ona bakarlar. Gönül, sevgiliyi tanıdığından beri Mu’îdî’ye yabancı olmuştur.

İy hayâlün şâhına me’vâ gönül ebvâb göz
Zülf ü la’lünsüz tolu sevdâ gönül hûn-âb göz (G.156/1)²⁶⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘... gönül ... göz’ şeklinde kelime gruplarından oluşmaktadır. Gönül, aşk dalgalarının olduğu denizdir. Sevgilinin hayâlinin padişahı için gönül meskendir. Sevgilinin saçı ve dudağı olmasa da gönül aşk ile doludur.

Gerçi kalmadı yaşum diyü ciger kanın döker
İy Mu’îdî hî inanmak olmaz âl eyler gönül (G.264/7)²⁶⁵

²⁶³ Tanrıbuyurdu, “Mu’îdî”, 255.

²⁶⁴ Tanrıbuyurdu, “Mu’îdî”, 171.

²⁶⁵ Tanrıbuyurdu, “Mu’îdî”, 254.

Yukarıda yedinci beyiti verilen gazelde redif ‘eyler gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. O, sevgilinin beline sarılmayı hayal eder fakat ortada nesne (bel) yokken bu imkansızdır. Bundan dolayı yapabildiği tek şey sevgilinin belinin dedikodusudur. Göğsün yüz parça olmasından dolayı gönül, baştan ayağa kadar dil olup konuşmaktadır. Gönül, aşk sıkıntılarını hikmet sahibi olan gönül hekimine anlatır. Sevgili yüzünden âşık Ferhat’a benzer. Bundan dolayı gönül, Şirin lafını duyar duymaz sevgiliye koşar. Âşık, o kadar zayıflamıştır ki gönlün onu bir gün kürdan diye kullanmasından korkar. Gönül, gözyaşının kalmadığını söyleyerek ciğer kanını akıtmak ister fakat âşık ona inanmamalıdır. Çünkü gönül, hilekardır.

Hâki-i hasret beni itmezdi efkâr iy gönül
Ol kemân-ebrûya olmasam hevâdâr iy gönül (G.265/1)²⁶⁶

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘iy gönül’ şeklindedir. Âşık, gönlüne seslenerek, ona derdini anlatır. Gönül, âşığın lafına bakmayıp sevgilinin mahallesine gitmek ister. Âşık ise ona, gidecekse kendisini bırakıp gitmesini söyler. Gönül, zararlı yemekler yer fakat âşık perhizde olduğu için ona gam yemek yaramaz. Âşık, bu sıkıntıdan can verecek olsa da gönlünün sevgilinin eşğine varmasını, vazgeçmemesini ister.

‘İşkun hoş hâli var ölince dermân istemez
Bildi Kadrîn derdinün bî-çârelik gönlüm diler (G.124/2)²⁶⁷

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm diler’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin aşk meclisinde şarap içmek, eve barka uğramadan başıboş gezmek ister. Gönül, derdinin kıymetini bilir ve çaresizliği ister. Kılık değiştirip hırsızlık etmeyi ister. Mu’îdî’nin saçlarının beyazlaması gönül için bir kazanç değildir. Gönül, her zaman oyun ve eğlenceyle yüz karalığı istemektedir.

1.4.41. Murâdî/ III. Murâd

“Miladi 1546 yılında Manisa’da doğmuştur. Devrinde ataları gibi sanatın gelişmesi için büyük gayret göstermiştir. Şiirlerinde Murâdî ve Murad mahlaslarını

²⁶⁶ Tanrıbuyurdu, “Mu’îdî”, 254.

²⁶⁷ Tanrıbuyurdu, “Mu’îdî”, 147.

kullanmıştır. Divanı, sultan şairler içinde Kanunî'den sonra en hacimli örnektir. III. Murad'ın Türkçe Divânı'nda toplam 1566 gazel bulunmaktadır.”²⁶⁸

Murâdî Divanı'nda gönül redifli beş gazel vardır. Gönül, zalimdir. Kaş kadar incedir çünkü aşk sıkıntısı ile zayıflamıştır. Sevgilinin çenesindeki çukurda tutsaktır. Şirin dudaklı sevgili yüzünden Ferhat'tır. Gam evindedir. Bunların dışında ulu bir denizdir. Seyr-i Süluku tamamlamış, Allah'la bir olmuş bir dervıştır. Hak âşığının erişebileceği son noktadır.

Sırrı ifşâ eylemez 'ilm ile dâîdur gönül
Baş egmez kimseye hânım tûvânâdur gönül

Âb u âteşden halâs olmuş zer-i hâlis gibi
Kîmyâ-yı bahş-ı Hakk ile mücellâdur gönül

Âşnâ-yı 'ışk olalı cümleden yâd oldu pes
Ol habîb-i bî-misâl için mu'arrâdur gönül

Gam degül mihr-i cihân-ârâ girü virmezse nûr
'Âlem-i fânide vü bâkîde azvâdur gönül

Ey Murâdî 'ilmüne yokdur senün hadd ü kenâr
Bî-kenâr ü bî-nihâye özge deryâdur gönül (G.779)²⁶⁹

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, artık hakikatlere erimiş ve Allah'la bir olmuştur. Gönül, oldukça yüce ve değerlidir. Sırlarını açık etmez, ilim ile alimdir. Kimseye baş eğmeyecek kadar güçlü ve kuvvetlidir. Sudan ve ateşten kurtulmuş, parlatılmış, saf, temiz bir altındır. O, emsali olmayan sevgili için her şeyden arınarak, dünyadan çıplak olmuştur. Gönül, ucu bucağı olmayan bir denizdir.

Cân u dil menzil olalı 'ışka şeydâdur gönül
Lem'a-i nûr-ı hüdâdan pür-tecellâdur gönül (G.780/1)²⁷⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, Hak âşığının erişeceği son mevkidir. Aşğın konak yeri can ve gönül olduğundan beri gönül, şeydadır. Allah'ın nurunun parıltısından dolayı tecelli doludur. Gizli hazine içinde görünen gönüldür. Gönül, gece gündüz yüce olandır.

²⁶⁸ Mustafa İsen, “Murâd, Murâdî, Sultân III. Murâd”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6692>.

²⁶⁹ Ahmet Kırkkılıç, “Sultan Üçüncü Murad (Muradî) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni” (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1985), 256.

²⁷⁰ Kırkkılıç, “Sultan Üçüncü Murad”, 256.

Çünkü dünyâ-yı deni kalmadı hîç bir kimseye
Kalmayıser sana vü gayra yabana at gönül (G.764/4)²⁷¹

Yukarıda dördüncü beyiti verilen gazelde redif ‘yabana at gönül’ şeklindedir. Şair gönlüne, ne yapması gerektiğini söyleyerek öğüt verir. Gönlüne, dünyanın fena olduğunu ve onu terk ederek yabancı etmesini söyler. Eğlenceye ve içkiye meyletmemesini, sonunun fena olacağını söyler. Kötü şeylere razı gelmemesini, dünyanın kimseye kalmadığı gibi kendisine de kalmayacağını söyleyerek, Allah’tan başkasına meyletmemesi, Allah’tan başka her şeyi yabana atması gerektiğini söyler.

Kime feryâd ideyin senden ey bî-dâd gönül
Olmadun yârün elinden n’ideyin şâd gönül (G.800/1)²⁷²

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Âşık gönlü yüzünden zor durumdadır. Zaten gönlün durumu da pek iyi değildir. Âşık, gönlünden şikâyet etmektedir. Gönlün başına açtığı dertlerden dolayı feryat edecek birini aramaktadır. Gönül, sevgilinin elinden mutlu olmadığı gibi, o ay yüzlü sevgilinin eziyetleri yüzünden sevgilinin kaşı gibi hilal olmuş, o derece zayıflamıştır. O güneş yüzlüye köle olmamış fakat sevgilinin çene çukuruna düşerek orada hapsolmuştur. Öyle hapsolmuştur ki iki cihanda da özgür olamamıştır. Sevgilinin Leyla saç, gönlü Mecnun gibi tutsak etmiş. Şirin dudağı gönlü Ferhat etmiştir.

Gam-hânemüzde yâr ile tenhâdadur gönül
Zan itme seyr-i gülşen-i sahrâdadur gönül (G.818/1)²⁷³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. O, gam evinde sevgili ile yalnızdır. Orada çöl bahçesini seyrettiği düşünülmemelidir. Gönül, ulu bir denizdir. Ebedi âlemde değil, dünyadadır. Gönül, görüneni saklamaktadır.

1.4.42. Münîrî

“Amasya’da doğmuştur. Asıl adı Mehmed’dir. Münîrî, II. Bayezid’in ve oğlu Şehzâde Ahmet’in teveccühünü kazanmış musahiplerindendir. Hüseyin Hüsameddin, şairin de babası gibi nişancı olduğunu miladi 1504-1509 tarihleri

²⁷¹ Kırkkılıç, “Sultan Üçüncü Murad”, 251.

²⁷² Kırkkılıç, “Sultan Üçüncü Murad”, 263.

²⁷³ Kırkkılıç, “Sultan Üçüncü Murad”, 269.

arasında Şehzâde Sultan Ahmed'in divanında nişancılık yaptığını bildirmektedir.”²⁷⁴

Münîrî Divanı'nda gönül redifli üç tuyuğ vardır. Gönül, aşkın eline düşmüş bir zavallıdır. Çaresizdir. Viran haledir.

Tâ ki düşdi ışk ile bî-çâre dil
Bulmadı derdine hergiz çâre dil
Kâbil-i merhem degüldür hâsılı
Tîr-i gamzenden yidiyse yara dil (T.3)²⁷⁵

Yukarıda verilen manzumede redif 'dil' kelimesidir. Gönül, aşk ile çaresiz düşmüştür. Derdine çare bulamamış, merhem kabul etmemiştir. Gönül, sevgilinin gamzesinden ok yemiştir ve yaralıdır.

İşk iline vireli talan gönül
Oldı key mamûr u hem vîrân gönül
İşigüne düşeli ben bendene
Vakthâ bir kez olur mihmân gönül (T.4)²⁷⁶

Yukarıda verilen manzumede redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, aşkın eline verilmiştir. O zamandan beri de talan haledir. Hem viran edilmiş hem de tamir edilmiştir.

Bellüdür bu âlemün işi gönül
Yeg degül mi virmese kişi gönül
Nûş-ı dehr-i dûna meyl itdün ise
İhtiyâr itmek gerek nîşi gönül (5.müfret)²⁷⁷

Yukarıdaki manzumede redif 'gönül' şeklindedir. Bu dünyanın işi belli olduğu için insanların ona gönül vermemesi normaldir. Alçak dünyaya meyledenlerin gönlünden dikenleri seçmek gerekir.

1.4.43. Nev'î

“Asıl adı Yahyâ'dır. Nev'î'nin ilim ve Fâzilet sahibi bir şair olduğu konusunda kaynaklarda fikir birliği vardır. Kaynakların verdiği bilgiye göre Nev'î, rind edalı, derviş-meşrep, tasavvufa, züht ve takvaya meyilli bir kişidir. Küçük

²⁷⁴ Ümran Ay, “Münîrî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1356>.

²⁷⁵ Ersen Ersoy, “II. Bayezid Devri Şairlerinden Münîrî ve Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 08.12.2018. s.501. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196156/muniri-divani.html>.

²⁷⁶ Ersoy, “Münîrî Divanı”, 501.

²⁷⁷ Ersoy, “Münîrî Divanı”, 511.

yaşta babasının yönlendirmesiyle zikre başlayan Nev'î, önce Sarhoş Bâlî Efendi'ye intisap etmiş, daha sonra Kurt Mehmed Efendi'ye mürit olmuş, daha sonra da Şeyh Şâban Efendi'den feyz almıştır. Şiirlerinde aldığı tasavvuf terbiyesinin izleri görülen Nev'î, Arapça, Farsça ve Türkçeye hâkim, atasözleri ve deyimler ile aruz veznini şiirlerinde ustalıkla kullanan bir şairdir.”²⁷⁸

Nev'î Divanı'nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, imkânsız olan şeyleri istemekte, onlara kavuşmayı beklemektedir. Aşığı derde sokmuştur. Âşık ona hem kendisi gibi müşkül duruma gelmesi için beddua etmektedir hem de merhamet edip acıyarak gönlünün dert esiri olmamasını dilemektedir.

Beni gülmedi hergiz gülüp şâd olmasun gönlüm
Harâb itdi beni 'âlemde âbâd olmasun gönlüm

Giriftâr itdi cânım bend-i 'ışka göreyin yâ Rab
Kul olsun bir boyı âzâda âzâd olmasun gönlüm

O mâhun cevrine sonra tahammül kılmaya şâyed
Cefâ kıl ey felek gel lûtfa mu'tâd olmasun gönlüm

Bu denlü cevrine devr-i zamânun taglar döymez
Derûn-ı sinede tek seng ü pûlâd olmasun gönlüm

Nesîm-i kûy-ı Leylâdan hayât-ı câvidân bulmuş
Görün şol derd esîri Kays nâ-şâd olmasun gönlüm

Hevâya yilter ol kaddi sanevber Nev'îyâ anı
Sakın bu cism-i hâki gibi ber-bâd olmasun gönlüm (G.315)²⁷⁹

Yukarıda verilen gazelde redif 'olmasun gönlüm' şeklindedir. Gönül, yüzünden âşık hiç gülmez. Bundan dolayı âşık gönlüne beddua ederek onun da mutlu olmamasını söyler. Gönül, âşığı harap ettiği için, âşık onun da dünyada şenlik bulamaması için beddua eder. Aşığın canını aşk bağına tutsak eden gönül boyu uzun bir sevgiliye kul olup azat olmamasını, feleğin ona cefa etmesini, lütfu adet edinmemesini, göğsün içinde taş gibi, çelik gibi sağlam olmamasını ister.

Hûblardan nutk-ı şekker-bâr umarsın ey gönül
Sûret-i divârdan güftâr umarsın ey gönül (G.278/1)²⁸⁰

²⁷⁸ Mustafa Nejat Sefercioğlu, “Nev'î, Yahyâ”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3071>.

²⁷⁹ Mert Tulum-M. Ali Tanyeri, *Nev'î Divanı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977), 418-419.

²⁸⁰ Tulum- Tanyeri, *Nev'î*, 396.

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Gönül, tecrid edilerek kişileştirilir. Gönül, güzellerden şeker gibi sözler bekler, bu duvar suretliğin konuşmasını beklemek gibidir. Gam gecesinde sevgilinin cilvesini bekler. Şeyhin evinden esrar, meyhanecinin evinden sır çıkmasını bekler. Dert ve gam çarşısı eksiklik pazarı olduğu halde gönül onlardan faydalı pazar bekler. Bu bağın güllerinden eziyet bekler.

1.4.44. Pîrkâl

“Eserinden tespit edildiği kadarıyla Pîrkâl’in tasavvufi yönü ağır basan bir Divan şairi olduğu görülür. Şair, neredeyse divanının başından sonuna kadar birçok yerde Hz. Ali ve ehl-i beyte karşı olan sevgisini dile getirmektedir. Pîrkâl’in, eserinde Fazlullah Hurufî’ye atıfta bulunduğunu ve Hurufiliğin inanç sistemine ait birçok düşünceyi beyitlerinde dile getirdiği görülür. Buradan hareketle Pîrkâl’in ya Hurufiliğin düşünce felsefesine tamamen sahip olduğu ya da Hurufiliğe karşı ilgi duyduğu söylenebilir.”²⁸¹

Pîrkâl Divanı’nda gönül redifli üç gazel, iki dördlük ve bir beyit bulunmaktadır. Gönül, şairin nefsidir. O, dünyaya aldanmış, dünyevi zevklere kapılmış, geri kalan her şeyi unutmuştur. Gerçekleri göremediği için karanlıkta kalmıştır. Daha sonra hakikati görmüş tövbe etmiştir. Gönül, artık baş açık, yalın ayak dolaşan bir Kalenderdir. Gönül, aşk nurlarının doğduğu yerdir. O, ‘Ene’l-Hak’ sırrını keşfetmiştir. Artık bir de değildir, birden çok da değildir. Varlıkta yok olmayı, çoklukta tek olmayı başarabilmiştir.

Mecnûn-vâr oldık bugün Leylâyı ister gönlümüz
Rûz u şeb hayrân olup Mevlâyı ister gönlümüz

Mest-i câm-ı ‘aşk olup diyeler ki ene’l-hakk söyliyē
Evliyâ bezminde ki şol câm-ı bî-temennâ ister gönlümüz

Cür’a-i câm-ı ene’l-hakk sundı çün pîr-i mugan
Dâimâ ol sâgar u sahbâyı ister gönlümüz

‘Aşk imiş maksûd-ı küll-i kâinât
Cân temennâ idüp ol sevdâyı ister gönlümüz

Bahr-i ‘aşk-ı bî-kerân mevcinde hayrân Pîrkâl

²⁸¹ İslam Küçük, “Pîrkâl Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2008), 7-8.

Vahdet-i mutlakdur ol deryâyı ister gönlümüz (G.82)²⁸²

Yukarıda verilen gazelde redif ‘ister gönlümüz’ şeklindedir. Âşıklar Mecnun gibi olmuştur, gönülleri Leyla’yı ister. Gönül, gece gündüz hayran olup Allah’ı ister, aşk kadehinin sarhoşu olup Ene’l-Hak söylemek ister. Evliya meclisinde mihneti olmayan kadeh ister. Daima mugan pirinin sunduğu Ene’l-Hak kadehini ister. Kâinatın tamamının istediği aşktır ve bundan dolayı âşıkların gönülleri de can vererek o sevdâyı ister. Gönüller, şüphesiz tek olan o denizi ister.

Subh-dem Mecnûn olup Leylâya gitdi gönlümüz
Bâş açık yâlin ayâk sahraya gitdi gönlümüz (G.83/1)²⁸³

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gitdi gönlümüz’ şeklindedir. Âşıkların gönülleri Mecnun olup Leyla’ya gitmiştir. Baş açık, yalın ayak çöle gitmiştir. Şeyda âşık olup denize gitmiştir. Gönüllerin aklı gitmiştir. Onlar kendilerinden geçerek sevdaya gitmişlerdir. Gönüller, evliya meclisindeki kadehe gitmişlerdir.

Muhabbet pertevinden oldı çün dür
Tutuşmuşdur yanar nâr oldı gönlüm (G.164/12)²⁸⁴

Yukarıda on ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘oldı gönlüm’ şeklindedir. Gönül, efkâr denizinin suyunda boğuldu. Acayip bir derde yakalandı. Allah’tan başka her şeye hayran oldu. Kalıcı olmak için cihanı sevdi kötüyü seven bir pis oldu. Gece gündüz dünyayı düşündü. Bu halinden dolayı daima inleyenlerden oldu. Gönül, Hıristiyanlardan olanın aşk mürididir.

Ey gönül derd ehlinün dermânı var
Ey gönül ‘aşk ehlinün sultânı var
Ey gönül cân mülkünün cânânı var
Ey gönül ten Kişverînün hânı var (28.dörtlük)²⁸⁵

Yukarıda verilen manzumede redif ‘var’ kelimesidir fakat şiirde mısra başı redif de vardır ve mısra başındaki redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Şair gönlüne seslenir. Gönlüne, dert ehlinin dermanı, aşk ehlinin sultanı, can mülkünün sevgilisi ve ten ülkesinin de hanı olduğunu söyler.

Mahzen-i esrâr-ı ‘aşkdur bu gönül
Matla’-ı envâr-ı ‘aşkdur bu gönül

²⁸² Küçük, “Pîrkâl Divanı”, 109.

²⁸³ Küçük, “Pîrkâl Divanı”, 109.

²⁸⁴ Küçük, “Pîrkâl Divanı”, 168.

²⁸⁵ Küçük, “Pîrkâl Divanı”, 234.

Mevc urur deryâdurur mevcî güher
Kulzüm-i zehhâr-ı ‘aşkdur bu gönül (63.dörtlük)²⁸⁶

Yukarıda verilen manzumede redif ‘bu gönül’ şeklindedir. Gönül, aşkın mahzenidir. Aşk nurlarının doğduğu yerdir, aşkın dalgalı denizidir.

Ey gönül derd ehlinün sad âhı var
Ey gönül ‘aşk ehlinün hem şâhı var (B.29)²⁸⁷

Yukarıda verilen beyitte redif ‘var’ kelimesidir. Mısra başı redifi ise ‘ey gönül’ şeklindedir. Şair gönlüne seslenerek; dert ehlinin bin ahı, aşk ehlinin ise ortak bir şâhı olduğunu söyler.

1.4.45. Rahîmî

“Kütahya’da doğan Rahîmî, 1561 yılında Kütahya valiliğine atanan ve padişah oluncaya kadar burada valilik yapan Kanuni Sultan Süleyman’ın oğlu II. Selim’e kaside ve şiirler yazarak Şehzâde’nin iltifatını kazanmış ve bu sayede alay beyi olmuştur. II. Selim’in padişah olması üzerine Manisa’ya vali olarak atanan oğlu III. Murad için yazdığı bazı şiirlerden Rahîmî’nin III. Murad’ın maiyetinde de çalıştığı söylenebilmektedir.”²⁸⁸

Rahîmî Divanı’nda gönül redifli bir murabba ve dört gazel vardır. Rahîmî’nin şiirlerinde gönül, şairle birlikte Allah’a ulaşmak için azmeder. Gönül, akla sığmayacak yüce bir âlem, Safa ehlinin kiblesi olan kutsal Kabe’dir. Gönül, her daim gam ve sıkıntı ister. Sürekli aşk ateşiyle kebab olmayı diler.

Her gül-i pür-hâr için zâr olma zinhâr ey gönül
Gülşen-i âlemde yok bir verd-i bî-hâr ey gönül

Yok yire her goncaya dil virme bilinmez diyü
Sad hezârân bülbül-i şûrîdesi var ey gönül

Dirhem ü dînâradur ragbet hünerde yok revâc
Nakd-i ömrün vir olup cehle hırîdâr ey gönül

İtibârı şimdiki dehr içre yegdür silminün
Sen ne var Selmân gibi söylersen eşâr ey gönül

İstikâmet eyleyüp düşme sekâmet semtine

²⁸⁶ Küçük, “Pîrkâl Divanı”, 245.

²⁸⁷ Küçük, “Pîrkâl Divanı”, 234.

²⁸⁸ Yunus Kaplan, “Rahîmî, Rahîmî Bey”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4822>.

Key sakın olma Rahîmîveş günehkâr ey gönül (G.171)²⁸⁹

Yukarıda verilen gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Şair gönlüne seslenerek ona öğüt verir. Gönlüne, her diken dolu gül için inlememesini çünkü dünyanın gül bahçesinde dikensiz bir gül olmadığını söyler. Boşuna her goncaya âşık olmamasını zira goncanın açılmamış olduğunu, o goncanın zaten yüz bin tane bülbülü olduğunu söyler. Gönül, sevgili için ömrünü vermeli, eziyete müşteri olmalı, yolunu çevirip yanlışlık semtine düşmemeli, Rahîmî gibi günahkâr olmamalıdır.

Dest-i cevri ile Halîlüm hazer it yakma sakın
Kıble-i ehl-i Safâ Kâbe-i ulyâdur dil (G.168/6)²⁹⁰

Yukarıda altıncı beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, bir zerre kadar değersizdir. Aşinalara sorsalar gönül bir denizdir. Manada bilinmeyi gösteren bir aynadır. Bazen gonca gibi açıp gül olur, bazense bir ah ile bülbül gibi söyleyen olur. Gönül, temizlenmiş bir kadehtir. Akla sığmayacak yüce âlemdir. Safa ehlinin kıblesi olan yüce Kabe’dir. Görülecek ve seyredilecek tek gerçektir.

Kan ugud atdı gubâr-ı gam şarâb ister gönül
Yandı bagrum ey ciğer kûşem kebâb ister gönül (G.169/1)²⁹¹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, gam tozundan şarap istemektedir. Aşığın bağı ve ciğer köşesi yanmıştır. Gönül de kebab olmak ister. Gamın ateşinden hasret dolu olan gönül hoş su ister. Gönül, sevgili gibi yüce bir şah ister. Gönül, şehrinin daima harap olmasını ister.

Melâmet deştinün Mecnûn-ı ser-gerdânıdur gönlüm
Belâ kâşânesinün vâlih ü hayrânıdur gönlüm (G.202/1)²⁹²

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül şairden farklı bir kişidir. O, kınanma çölünün başı dönmüş Mecnun’udur. Bela köşkünün şaşkınlığı ve hayranıdır. Himmet zirvesindeki keskin yüzlü Hüma’dır. Delilik mülkünün sultanıdır. Mücevher madeni ve cevher kaynağıdır. Vücut bahçesinin hoş nağmeler söyleyen kuşudur. Hikmet dalgasının desteksiz selidir. Rahmanın kıblesi, Halîl’in Kâbe’si olandır.

²⁸⁹ Ahmet Mermer, *Kütahyalı Rahîmî ve Divanı* (İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları, 2004), 234.

²⁹⁰ Mermer, *Kütahyalı Rahîmî*, 232.

²⁹¹ Mermer, *Kütahyalı Rahîmî*, 232-233.

²⁹² Mermer, *Kütahyalı Rahîmî*, 256.

Niçe bir hicrân ile gurbetde seyrân idelüm
Başumı deşt-i inâda niçe galtân idelüm
Neye dek bülbül gibi her subh-ı nâlân idelüm
Ey gönül şimden girü gel azm-i Rahmân idelüm (M.11/1)²⁹³

Yukarıda birinci bendi verilen gazelde redif kelime nakaratta tekrar etmektedir. ‘Ey gönül şimden girü gel azm-i Rahman idelüm’ mısraının tamamı rediftir. Şair, gönlüne seslenerek kendisiyle beraber olmasını ister. Gönlüne ‘gel hicran ile gurbete gidelim, çölde başımızı yuvarlayalım, ney gibi, bülbül gibi sabaha kadar inleyelim, şimdiden sonra gel Allah için azmedelim’ demektedir.

1.4.46. Revânî

“Adı İlyas Şücâ olup babasının ismi Abdullah’tır. Bütün tezkire yazarları Edirneli olduğunda ittifak etmektedirler. Kaynaklarda öğrenimine ve hangi tarihte İstanbul’a geldiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır.”²⁹⁴

Revânî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Onun şiirlerinde âşığın başına bin türlü şey gelir fakat diğer şairlerden farklı olarak gönlü suçlamaz. Bunların sebebi güzelliğidir. Gönlün derdi çoktur. Sığınacağı yer dostun kapısıdır. Olumsuz olarak ise gönül miskin, belalı, çaresizdir. Gönül, aşk ateşiyle yanandır. Sevgilinin kaşının ve gözünün esiridir.

Kaş ile göz esîri durur her zamân gönül
Miskîn gönül belâlu gönül nâ-tüvân gönül

Her gül yanaklu lâle ruha mübtelâ olup
‘İşk âteşiyle odlara her dem yanan gönül

Sîne-be-sîne olmağa sa’y eyle yâr ile
Dünyâda katmağ isterisen cânâ cân gönül

Assıya kaldı cân lebinün bûsesine vir
Bâzâr-ı ‘ışk içinde görünmez ziyân gönül

Söyleşdürürse ol şeh-i hûbân ile seni
Nen var Revânîye arada tercemân gönül (G.232)²⁹⁵

²⁹³ Mermer, *Kütahyalı Rahîmî*, 83.

²⁹⁴ İsmail E. Erünsal, “Revânî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2594>.

²⁹⁵ Ziya Avşar, “Revânî Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 07.12.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196374/Revânî-divani.html>.

Redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, her zaman sevgilinin kaşının ve gözünün esiridir. Miskin, belalı ve güçsüzdür. Her gül ve lale yanaklıya mübtelâ olan, aşk ateşiyle ateşlerde yanandır. Gönül, eğer dünyada sevgiliye canını katmak istiyorsa, sevgiliyle göğüs olmak için çalışmalıdır. Gönül, aşk pazarında ziyan olmamış, fayda için sevgilinin dudağının öpücüğüne can vermelidir. Eğer bir gün gönül, güzellerin şahıyla konuşursa, nasıl olduğunu Revânî’ye tercüman etmelidir.

Hüsnün eyyâmında artar her gün âhı gönlümün
Şol güzellik itdi ana yok günâhı gönlümün (G.217/1)²⁹⁶

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlümün’ şeklindedir. Aşığın gönlünün ahı güzellik günlerinde artar. Ne olmuşsa güzellik yüzünden olmuştur, gönlün suçu yoktur. Gönlün uçtuğu yer cennetin şahının yeri olmasaydı can kuşu sevgilinin boyuna ve saçına uçmak istemezdi. Gönlün sığınacağı yer dostun kapısıdır. Gönül, öyle dertlidir ki âşık, bu derdi Allah’ın kimseye vermemesi için dua eder. Revânî hiçbir güzele bakmaz çünkü ezelde gönlün bakışı sevgiliye olmuştur.

Ser-keşlenürse leşker-i hüsn içre vechi var
Dil almada çü zülf-i perîşân gönüllüdür (G.112/2)²⁹⁷

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönüllüdür’ şeklindedir. Redif olan gönüllü kelimesi, gönül kelimesinin ‘istemek’ anlamıyla kullanılmıştır. Gönül, güzeller içinden sevgiliyi ister, güller içinde handan gonca ister. Sevgilinin perişan saçı gönül almada gönüllü/ isteklidir. Âşık, cennetteki Tuba’ya baş eğmeye, o salınarak yürüyen servinin boyuna karşı gönüllüdür, isteklidir.

1.4.47. Sâdık

“Sâdık’la ilgili bilgi veren kaynaklardan hareketle şairin edebî yönü hakkında şu bilgiler verilebilir: Hüsn-i hatta maharetli olan şair pek çok eser tahrir ve istinsah etmiştir. Asıl mesleği sipahiliktir. Birçok şiir mecmuasında kendi şiirini kendisi yazmıştır.”²⁹⁸

²⁹⁶ Avşar, “Revânî”.

²⁹⁷ Avşar, “Revânî”.

²⁹⁸ Arif Sunal, “Sâdık Divanı” (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2014), 16.

Sâdık Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül ve göz kelimeleri beraber kullanılır. Gönül güneş, göz ise aydır. Gönül, saray olurken göz de o sarayın kapısı olur.

Sahn-ı gamda oldı ey şeydâ gönül bî-hâb-ı göz
Garka-i felek dile deryâ gönül girdâb-ı göz

Dem-be-dem ebr-i hevâ-yı kâkûl-i dildâr ile
Ra'd-ı çarh-âsâ olur giryân gönül gark âb-ı göz

Sâkin olmaga girüp şâh hayâl hüsn-i dûst
Bir serâ-yı hâlet-efzâ oldı gönül bâb-ı göz

Hâsıl itdi 'ârız-ı la'l-i lebi cânân ile
Genc-i gamda 'âşık-ı şeydâ gönül hûn-âb-ı göz

Oldılar fikr-i miyânunla dehânun itmeden
Vâdî-i hayretde nâ-peydâ gönül bâyâb-ı göz

'Âlem-i bâlâda sadık âsmân-ı sâbitem
Mihr-i 'âlem-tâbdur bana gönül meh-tâb-ı göz (G.164)²⁹⁹

Yukarıda verilen gazelde redif '... gönül ... göz' şeklindedir. Gam sahnesinde gönül şeyda, göz uykusuz olmuştur. Âşık, gönül denizinin göz girdabında feleğin suya batanı oldu. Gök gürlemesi ile gönül ağlayan olur, göz suya batar. Gönül bir saray olur, göz ise o sarayın kapısı olur. Gam hazinesinde gönül, şeyda âşık, göz ise kanlı su oldu. Hayret vadisinde gönül kaybolmuştur. Aşığa gönül, âlemin güneşidir, göz ise aydır.

1.4.48. Sehâbî

"Kimi kaynaklar, asıl adının Hüsameddîn Hüseyin olduğunu bildirirken kimileri de kendisinin Hüsameddîn Hasan, babasının Hüseyin olduğunu belirtirler. Bazı kaynaklara göre Hemedanlı, bazı kaynaklara göre ise Dergezinlidir. Kardeşi Bîdârî de şairdir. Irakeyn seferi sırasında Tebriz'de, kendisini yetenekli ve başarılı bulan Kadrî Çelebi vasıtasıyla Kanunî ile tanışınca onun daveti üzerine miladi 1535/36 senesinde kardeşi Bîdârî ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Burada devrin meşhur âlim ve şairleriyle bir arada olma imkânını bulan şair, Seyyîd Muhammed

²⁹⁹ Sunal, "Sâdık Divanı", 369-370.

Nûrbahşî tarikatine intisap etmiştir. Tarikata girdikten sonra vaktini nefsinin terbiye, ahlâkını yüceltmeye gayretle ve türlü kitapları okuyup incelemekle geçirmiştir.”³⁰⁰

Sehâbî Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, anlam denizine giren bir dalgıçtır. Göklerin, mekânı olmayan Simurg’udur, Anka’nın da arkadaşıdır. Aşk ile ayakları bağlanmış, hakirlik yolunda yatan bir hastadır. Gönül, ne yaparsa yapsın sevgilinin (Allah’ın) mekânı olmaya layık değildir.

Gâh sî-murg-ı fezâ-yı lâ-mekânîdür gönül
Gâh ‘ankâ-yı mahabbet âşiyânîdür gönül

Kavs-i mihnetden ne denlû atılır tîr-i belâ
Sînemün âmâc-gâhında nişânîdür gönül

Gûş-i dehri kıldı memlû gevher-i ‘irfân ile
Dostlar gavnâs-ı deryâ-yı me‘ânîdür gönül

Dem-be-dem andan hakâyık ahteri eyler tulû‘
Bil hakikat kim hakâyık âsumânîdür gönül

Gönlüne izhâr kılma sırr-ı ‘ışk-ı yârî kim
Ey Sehâbî kâşif-i râz-ı nihânîdür gönül (G.226)³⁰¹

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, bazen mekansız göklerin Simurg’u, bazense muhabbet Anka’sının yuvasıdır. Sinenin amaç yerindeki nişanıdır. Gönül, anlam denizinin dalgıcıdır. Gerçekte hakikatlerin gökyüzüdür. Gizli sırları keşfeden bir Kâşiftir.

Oldı çün silsile-i ‘ışk ile pâ-beste gönül
Kayd-ı ‘âlemden olursa n’ola vâreste gönül (G.242/1)³⁰²

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, aşk ile ayakları bağlanandır. Bundan dolayı dünya bağlarından kurtulsa da bir önemi yoktur. Hakirlik yolunun başında yatan hastadır. Gönül daima göz levhasına sevgilinin resmini çizer. Gönül, sinede yeni bitmiş goncalardan deste ister. Sevgilinin mekânı olmaya layık değildir. Fakat yeni bitmiş goncalara bahçe olmuştur.

³⁰⁰ Mehmet Fatih Köksal, “Sehâbî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=392>.

³⁰¹ Cem Bayak, “Sehâbî Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 09.12.2018. s.104. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194338/Sehâbî-divani.html>.

³⁰² Bayak, “Sehâbî Divanı”, 110.

1.4.49. Senî Ali

“Senî, dinî-tasavvufî şiirler yazan bir şairdir. Ele aldığı şiirler şekil ve muhteva yönünden geleneğin devamı niteliğindedir. Kullanılan vezin ve nazım şekilleri aynıdır. Aruz dışında hece vezniyle de şiirler yazmış ve şiirlerinde mazmunları da ustalıkla kullanmıştır.”³⁰³

Seni Ali Divanı’nda gönül redifli iki murabba ve iki gazel vardır. Gönül, âşık olmuş ve farklı bir şekle dönüşmüştür. Kan dolu olmasının sebebi sevgilinin dudağıdır. Gözyaşı dökerek, okyanusa dönüşendir. Bir sultandır. Allah’ın kainattaki yansımasıdır. Dört kutsal kitabın levhasıdır. İyiyle kötüyü ayırt eden bir terazidir. Gönül, bundan dolayı oldukça kutsaldır. Gönül, her şeyin saklı olduğu insanın yüzü gibidir. Gönül, ideal benliktir. Hakikate ulaşmış, Allah aşkıyla yanmıştır.

Nâr-ı ‘ışka düşüben biryâna dönmiş bu gönül
Hasret-i la’lünden ey cân kana dönmiş bu gönül

Leblerün yâdına gözden dem-be-dem kan dökdüğü
La’l ile yâkûtdan bir kâne dönmiş bu gönül

‘Akl gidüp ejder-i ‘ışk anda kıldı ki karar
Genc ile dolu yatur vîrâna dönmiş bu gönül

Âh ile cûş idüben gözyâşını saçdugı dem
Mevc urucı bir ‘aceb ‘ummâna dönmiş bu gönül

Cümle-i a‘zâya emrî nâfis oldugı nefes
Yedi mülke hükm iden sultâna dönmiş bu gönül

Sâf oldukda bebek-teğ şübhesüz çün câm-ı Cem
Cüzz ü küllî gösterir insâna dönmiş bu gönül

Çak ezelden ey Senî Hakdan yüzün döndürmedi
Dime şimdilik hemân Rahmâna dönmiş bu gönül (G.180)³⁰⁴

Yukarıda verilen gazelde redif ‘dönmiş bu gönül’ şeklindedir. Gönül, aşk ateşine düştüğünden beri kebaba dönmüştür. Sevgilinin dudağının hasretinden, lal ve yakuttan kan olmuştur. Ah edip gözyaşı saçarak, dalga vuran bir okyanusa

³⁰³ Gülşen Candan, “Senî Ali Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2012), 7.

³⁰⁴ Candan, “Seni Ali”, 262.

dönmüştür. Hazine ile dolu viran bir yere dönmüştür. Yedi mülke hükmeden bir sultana, her parçayı azıyla çoğuyla gösteren bir insana dönmüştür.

Lutf-ı kahrın gösterüp mir'ât-ı Rahmândur gönül
Levh-i Tevrâtı Zebûr İncil Kur'ândur gönül (G.181/1)³⁰⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, Allah'ın kahr lütfunu gösteren aynasıdır. Tevrat, İncil, Zebun ve Kuran'ın levhasıdır. Gülleri solmayan, daima taze kalan bir bostandır. Muhammed'in kavli, Allah'ın arşıdır. İyi ve kötüyü ayırt eden, hakkaniyetli (adil) bir terazidir. İnsanın vücut tahtında sultandır. Her şeyi gösteren insan yüzüdür. Dünya gönül için zerre kadar değersizdir. Gönül, yaratılıştan ışıktanmış bir güneştir. Her şeyi kaplayan bir tufandır.

Ol perînün çîn-i zülfünde belâ-yı bî-'aded
Çekdi bu dil kim hesâbın bilmez anun bir ehad
Hâli budur yüzi kara kâfiri kılan sened
Çıkdi bu gönlüm elümden ey müselmânlar meded (M.5/1)³⁰⁶

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif, nakarat kısmı olan 'çıkdi bu gönlüm elümden ey müsülmanlar meded' kısmıdır. Gönül, sevgiliye âşık olduktan sonra âşığın elinden çıkmıştır. Çaresiz âşık, gönlünün elinden çıktığını söyleyerek Müslümanlardan yardım istemektedir.

Senün zülfün gibi ey dilber-i hoş
Dem-â-dem hâlüm olupdur müşevveş
Eger 'ışkuna olmadum ise eş
Nedür yâ Rabb gönüldeki bu âteş (M.8/1)³⁰⁷

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif, nakarat olan 'nedür ya Rab gönüldeki bu ateş' kısmıdır. Âşığın gönlü yanmaktadır. Âşık bunun sebebini, gönlünün Allah'ın aşkına eş olmasına, ten ve canı yok ederek, cihana sırları açmasına, adını mecnun etmesine bağlamaktadır. Âşık, eğer gönüldeki ateşin sebebi bunlar değilse nedir diye sorar.

1.4.50. Seyyîd Nizamoğlu

"İstanbul'da doğmuştur. Silivrikapı tekkesi Şeyhî Seyyîd Nizameddin Ahmed Efendi'nin oğludur. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Asıl

³⁰⁵ Candan, "Seni Ali", 262.

³⁰⁶ Candan, "Seni Ali", 358.

³⁰⁷ Candan, "Seni Ali", 361.

adı Seyyîd Seyfullâh Kâsım olup babasının ismine izâfetle Seyyîd Nizâmoğlu denmekle meşhur olmuştur. Halvetiyye tarikatının Sinaniyye kolunun kurucusu olan İbrahim Ümmî Sinan'dan ders alıp eğitimini tamamlamıştır.³⁰⁸

Seyyîd Nizamoğlu'nun gönül redifli üç gazeli vardır. Onun şiirlerinde gönül oldukça kutsal ve mübarektir. O; Sefa, Merve ve Kabe'dir. Gönül, Allah'ın tecelli ettiği yer, Allah'ın evidir. Maden kadar değerli, hazinenin saklandığı mahzen kadar önemlidir. Gönül, harama elini kapattı, dünyevi olandan uzaklaşarak gerçeğe yöneldi ve göğe yükseldi. Şair, gönlünün dünyaya aldanıp kirlenmesinden korkar. Bundan dolayı ona, yanlışa sapmaması için nasihatte bulunur.

‘Uzlet itti şimdi gayetde halayıktan gönül
El yudu nâ-mahrem ile âşinâlıktan gönül

Dönderüp yüz sufliden eflâka eymiştir ‘urûç
Geçti ‘isa-veş mücerredir ‘âlâyıktan gönül

Aşinâ-yı derd-i ‘aşk oldun ferâgat eyleme
Geçme gurbette sakın yâ-yi muvaffıktan gönül

Vâizin devranına dahlettiğinden gam itme
Dinleme her sözü lütfî münafıktan gönül

‘Âşık ol tek Hakka Seyyîd Seyfî durma dön yürü
Her ne itse hoş gelür mâ’şuka ‘âşıktan gönül (G.187)³⁰⁹

Yukarıda yer alan gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, hizmetçilerden ayrılmış, namahrem olanlara elini yummuştur. Alçakta olana yüz çevirip feleklere yükselmiştir. Oradan İsa gibi alakalardan soyunarak geçmiştir. Gönül, aşk derdine yakın olmuş, başarıya götüren sevgiliden vazgeçmemiştir. Âşık, maşuka ne ederse etsin gönle hoş gelmektedir.

Sen mekân-ı Pertev-i zât-ı Hüdâsın ey gönül
Sen temaşa-yı râh-ı cânâna cânsın ey gönül (G.186/1)³¹⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Gönül, Allah'ın zatının ışığının mekanıdır. Sevgilinin yolunu seyreden bir candır. Allah'ın evi, müminin kalbidir. Zemzemin Kabe'si, Merve ve Sefa'dır. Gönül, sultanın

³⁰⁸ Erdem Can Öztürk- Emine Çakır, “Seyyîd Seyfî, Seyyîd Nizamoğlu, Şeyh Seyfullah Kâsım Bin Şeyh Seyyîd Nizameddin Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=636>.

³⁰⁹ Can Özdemir, “Seyyîd Nizamoğlu Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1996), 180.

³¹⁰ Özdemir, “Seyyîd Nizamoğlu”, 179.

hazinesinin yeri, her şeyden fakirleşmiş ve her şeye fena olandır. Allah'ın nurlarını görmek isteyenler için tecellidir. Âşıkların muhabbet kanı, aşkın kaynağıdır. İyilik kuyusunun madenidir. Sevgiliye kavuşmanın yani vuslatın kapısıdır. Dert ehlinin derdine deva olan gözdür.

Bu dünyanın hayâline sakın aldanma ey göynüm
Anın megerine sakın aldanma ey göynüm (G.200/1)³¹¹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'sakın aldanma ey göynüm' şeklindedir. 'Gönül' kelimesi 'göynüm' şeklinde kullanılmıştır. Şair gönlüne nasihat vermektedir. Gönül, bu dünyanın hayâline asla aldanmamalı, dünyanın sineğine kanmamalıdır. Dünya balının bela, mutluluğunun ise fena olduğunu bilmeli, dünya mülküne aldanmamalıdır. Bu dünyanın isteklerinin boş olduğunu bilmeli, onlara heves etmemeli, dünya halinin yalan olduğunu ve kanmaması gerektiğini bilmelidir. Dünyaya yakın olmak fenadır, vebali ve azabı çoktur. Gönül, aldanmamalıdır.

1.4.51. Şehî

"Miladi 1562 yılında İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Mehmed'dir. Önceleri reisülküttap daha sonra Halep Beylerbeyi olan Okçu-zâde Mehmed Paşa'nın oğludur. Babasından dolayı Okçu-zâde sanıyla meşhur olmuştur. Önceleri Zeynî mahlasını kullanmıştır. Başkalarının da aynı mahlası kullandığını fark edince mahlasını Şâhî'ye çevirmiştir."³¹²

Şehî'nin Divanı'nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, âlemin ışığı, gökyüzünün ışığı olan güneştir. Anka'nın ve Hüma'nın mekanıdır. Gönül, âşığın sevgilisine verdiğiidir.

'Aşka düşdüm bir vefâsız yâre virdim gönlümü
Gamzesi câdû gözi sehhâre virdim gönlümü

Çekdi def'i cânımı zülf-i kemend endâzına
Bir amansız bî-rahm-ı mekkâre virdim gönlümü

Giceler tâ subha dek pervânesiz yansam n'ola
Şem'-i 'âlem tâb olan ruhsâre virdim gönlümü

³¹¹ Özdemir, "Seyyîd Nizamoğlu, 188.

³¹² Yunus Kaplan, "Şâhî, Okçu-zâde Şâhî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1160>.

Tan değil bülbül gibi feryâd idersemrûz u şeb
Bir saç sünbül yüzü gülzâre virdim gönlümü

Öldürürse gamzesiyle çâresi teslîmdir
Şâhî çünkim ol gözi hûnhâra virdim gönlümü (G.154)³¹³

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘virdim gönlümü’ şeklindedir. Âşık, aşka düşmüştür ve vefasız bir sevgiliye gönül vermiş, âşık olmuştur. Âşık, gamzesi cadı, gözleri büyücü olana; hilekâr ve acımasız olana, âlem mumu ile aydınlanan yanağa, saç sünbül, yüzü gül bahçesi olana; gözü kan içici olana gönül vermiştir.

‘Aşk derler adına ‘ankâ mekânıdır gönül
Ol hümâ-yı lâ-mekânın âşiyânıdır gönül (G.85/1)³¹⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, adı aşk olan, Anka’ya mekân olandır. O, mekansız Hüma’nın yuvasıdır. Bazen gönlün ışığından âlemin yüzü aydınlanır. Gönül, gökyüzünün feyz aldığı güneştir. Rum ülkesine giden Hindistanlı bir tuhfidir. Aşığın gözbebeği olan o bağın bahçıvanıdır. Eziyet, dert ve kaza okunun ezelden beri nişanıdır. Aşk çarşısında mücevher dükkanıdır. Sevgilinin tatlı sözleriyle göğüs dağına gidendir. Gönlü ince hayallere düşüren sevgilinin incecik belidir. Gönül, anlam denizidir.

1.4.52.Şemsî Paşa

“Doğum tarihi belli olmayan şair, Bolu’da doğmuştur. Asıl adı Ahmed olan şair Şemsî mahlasını kullanmıştır. Şemsî Ahmed Paşa miladi 1580 yılında vefat etmiştir. Şiirde Mahîr ve muhazarâta vakıftır, Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır.”³¹⁵

Şemsî Paşa Divanı’nda gönül redifli beş gazel vardır. Gönül nereye giderse gitsin kendi başının sultanıdır. Tükenmez bir okyanustur. Aşk ile yıkılmış bir viranedir. Kırmızı şarap ile dolu kadehtir. Her gece kanadını yakan bir pervanedir. Gönül ezelden beri Ferhat’ın narası ile arkadaştır. Feleklerde Hüma ile beraber avlanan şahbazdır. Gönül, Cem’in tahtından kaçıp sevgilinin mahallesini seçendir.

Taht-ı Cemden firâr ider gönlüm

³¹³ Tayyar Gül, “Divan-ı Şâhî” (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, 2000), 81.

³¹⁴ Gül, “Divan-ı Şâhî”, 45.

³¹⁵ Şerife Ördek, “Şemsî, İsfendiyarzâde Şemsî Ahmed Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 10.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2297>.

Kûyunı ihtiyâr ider gönlüm

Devlet ü ‘izzet ü sa’âdetle
Sanma kim iftihâr ider gönlüm

Zerrece gelse ger ‘inâyet-i Hakk
Gün gibi âşikâr ider gönlüm

Yakmasun dîni ya’ni top-ı emel
Teni câna hisâr ider gönlüm

Kaçmasun Şemsîyâ o kebk-i hırâm
Bir gün anı şikâr ider gönlüm (G. 247)³¹⁶

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘ider gönlüm’ ifadesidir. Gönül, Cem’in tahtından kaçan, sevgilinin mahallesini seçendir. O, devlet, izzet ve saadette övünmez. Allah’ın yardımını zerre kadar gelse gönül hemen açık eder. Tenini sevgiliye köşk eder. Gönül, nazlı keklik gibi kaçan sevgiliyi bir gün avlayacaktır.³¹⁷

1.4.53. Şeyh Hasan Hüsameddin-i Uşşakî

“Şeyh Hasan Hüsameddin Uşşakî tasavvufun, Halvetiyye kolunun Uşşakî şubesinin kurucusudur. Esas adı Hasan, lakabı Hüsameddin’dir. Miladi 1473 yılında Buhara’da dünyaya gelmiştir. Hacı Teberrük adında bir tüccarın oğludur. Soyu İmam- Hasan, Hz. Ali ve Hz. Muhammed’e ulaşır. İslâmî ve tasavvufî ilim tahsilini babasının nezaret ve himayesinde tamamlamıştır.”³¹⁸

Hüsâmî Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Onun şiirlerinde gönül, kanaat sırlarının ve gerçeklerin saklı olduğu yerdir. Gönül, Allah’a ulaşmak isteyeneye yol olur ve onu Allah’a kavuşturur. Ayrıca gönül, aşk derdi çeken, sürekli ağlayan aciz ve zayıf olan; sevgili olmadan âşıktır. Sürekli sevgilinin derdiyle ağlamaktadır. Eziyetin esiridir. Kararsızdır. Yara doludur.

Ben seni görmesem cânâ gönül eglenmez eglenmez
Nedendir bilmezem âyâ gönül eglenmez eglenmez

Sana ra’nâlık el virdi bana şeydalık el virdi
Dile rüsvâlık el virdi gönül eglenmez eglenmez

³¹⁶ Mehmet Akkaya, “Şemsî Paşa Divanı” (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992), 465.

³¹⁷ Mehmet Akkaya tarafından doktora tezi olarak hazırlanan divanda yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül’ redifli 221 numaralı gazel, ‘-durur gönlüm’ redifli 233 numaralı gazel, ‘gönlüm’ redifli 237 numaralı ve 243 numaralı gazeller de vardır.

³¹⁸ Yavuz Özenc, “Şeyh Hüsameddin-i Uşşakî Divanı Transkripsiyonlu Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008), 3.

Gönül oldu sana meftun derûnum olmaya pür-hûn
Degilken hâtırım mahzûn gönül eglenmez eglenmez

Siyeh-rû müşk-bû perçem siyeh ebrû o talkım-fem
Benim çeşmim ise pür-nem gönül eglenmez eglenmez

Benim sensiz karârım yok elimde ihtiyârım yok
Hele bir gam-güsârım yok gönül eglenmez eglenmez

İdersin gayrile sohbet kiminle eyledin ülfet
Hüsâmî'ye budur mihnet gönül eglenmez eglenmez (G.100)³¹⁹

Yukarıdaki gazelde redif 'gönül eglenmez eglenmez' şeklindeki kelime grubundan oluşmaktadır. Aynı redifte ve ölçüde Zâtî'nin de gazeli vardır.³²⁰ Gönülün eğlenmemesi iki farklı anlama gelir. Birincisi gönül eğlenmezden kasıt, onun artık neşesinin kalmamasıdır. İkincisi ise gönülün oyalanmaması, kandırılmamasıdır. Âşık, sebebini bilmese de sevgiliyi görmezse gönül eğlenmez. Gönle rezil olmak düştüğünden beri gönül eğlenmez. Aşığın gözyaşı ile nemlenen gönül eğlenmez. Aşığın gam yiyicisi (sevgilisi) olmadığı için gönül eğlenmez. Sevgilinin yabancı ile olan sohbeti Hüsâmî'ye eziyet olduğu için gönül eğlenmez.

Gönüldür şâhbâz-u dest-i kudret
Gönüldür beyt ü ma'mûr-ı hüviyyet (G.27/1)³²¹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif mısra başında tekrar etmektedir. Mısra başı redifi 'gönüldür' şeklindedir. Gönül, kudret elinin avcısı, tamir edilmiş ev, hakikat hazinesiyle dolu hakikat sırrından haberdar olan, Allah'ın nurunun aynası, yüce göklerden üstün olan, insanı Allah'a kavuşturan, tarikat yolunun rehberi, ebedi yüzün yeri, kavuşma mekanıdır.

Onulmadı dil yâresi derdin ile aglar gönül
Yokdur o derdin çâresi derdin ile aglar gönül (G.133/1)³²²

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'aglar gönül' şeklindedir. Gönül, iyileşmeyen gönül yarasının derdiyle ve derdine çare olmamasına ağlar. Sevgilinin güzelliğine bakarak, gözlerinden kan akıtarak, aşkla dostluk ederek, kararsızlıkla, sabah akşam ah ederek ağlar.

³¹⁹ Özenç, "Şeyh Hüsamedin-i Uşşakî", 94-95.

³²⁰ Bk. Zâtî.

³²¹ Özenç, "Şeyh Hüsamedin-i Uşşakî", 52.

³²² Özenç, "Şeyh Hüsamedin-i Uşşakî", 115.

Olalı ‘aşka âvâre gönlüm
Yana şâm u seher bî-çâre gönlüm (G.144/1)³²³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, aşkla avare olduğundan beri gece gündüz yanar. Divane gönül, her an derdine çare ister. Kararsız gönül, felek gibi dolanan bir gezegendir. Eziyet esiri olan gönül, sürekli bin parça olur. Gönlün gönlü yara doludur.

1.4.54. Şihâbî

“Şihâbî’nin hayatı hakkında tezkirelerde ve biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Mecmualardan hareketle, 16. yüzyılın ortalarında hayatta olduğu düşünülebilmektedir.”³²⁴

Şihâbî’nin Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Bu manzumede gönül, bir âşıktır. O, aşkın ayak malı olmayı ister. Dünyada, Kemâl sahibi bir mürşit ister.

Hâlet-i ‘aşk-ıla kendin pâ-y-mâl ister gönül
Zevk ile hâlî degüldür vecd-i hâl ister gönül

Ârzû-yı visâl-i cânân etdüğinden dâyimâ
Zâhidâ nûr-ı tecellâ-yı cemâl ister gönül

Kâ’in’atun gencine vermez kanâ’at küncini
Sanma ey mün’im ki mâl ü menâl ister gönül

Fahr ider câhil egerçi sadra geçse câhile
Fakrdur fahrûm benüm saffî’n-niâl ister gönül

Ey Şihâbî pîr-perver olmag-içün sa’y idüp
Dünyede bir mürşîd-i sâhib-kemâl ister gönül (G.202)³²⁵

Yukarıdaki manzumede redif ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül, aşkın ona vermiş olduğu hallerden dolayı kendisini ayak altındaki mal etmek ister. Sevgiliye hayran olmak ister. Cemâlîn tecellisinin nurunu ister. O, mal ve mülk istemez. Dünyada, Kemâl sahibi bir mürşit ister.

³²³ Özenç, “Şeyh Hüsamedin-i Uşşakî”, 122.

³²⁴ Yunus Kaplan, “Şihâbî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 10.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1024>.

³²⁵ Harun Yıldız, “Şihâbî Divanı ve Grameri” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999), 255-256.

1.4.55. Şuhûdî

“Şuhûdî’nin şiirlerine bakıldığında gerek dil gerekse anlayış bakımından klâsik bir 16. yüzyıl divan şairiyle karşılaşılmaktadır. Şiirlerinde bazen sade bazen de ağır sayılabilecek bir dil kullanmıştır. Şairin kimliğini kesin olarak tespit edilemediği için tezkirelerden onun şiir anlayışı hakkında bilgi alınamamaktadır. Fakat şiirlerinden yola çıkarak Şuhûdî’nin, dil kıvraklığı, mazmunları kullanış biçimi ve diğer özellikleri bakımından usta denilebilecek seviyede bir şair olduğunu görülmektedir.”³²⁶

Şuhûdî Divanı’nda gönül redifli bir gazel, iki tane de tuyuğ vardır. Aşk belası ile mübtelâ olan gönül, âşık için bir bela olmuştur. Sevgili de gönül de aşığa karşı vefasızdır. Aşk da gönül de âşık için birer beladır. Bundan dolayı âşık, iki arada kalmıştır.

Oldı belâ-yı ‘aşkunla mübtelâ gönül
Bunca belâ içinde bana bir belâ gönül

Yâ Rab ne çâre eyleyeyin derdüme meded
‘Aşkun belâsı bir yana vü bir yana gönül

Kaldum iki arada hele hîç bilmezsin
Bir bî-vefâ o yârısa bir bî-vefâ gönül

Bî-gâne oldı gitdi mi ‘akl geldi derd-i gam
Oldı cünûn-ı ‘aşkla tâ âşinâ gönül

Tâk-ı revâk-ı dehre nazar eylemez bugün
Tutdı Şuhûdî kûşe-i mihnet-serâ gönül (G.139)³²⁷

Yukarıda yer alan gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin aşkının belasıyla mübtelâ oldu. Aşığa bunca belanın içinde gönül de bir bela oldu. Aşığın derdine çare yoktur çünkü bir yanda aşk belası varken diğer yanda da gönül vardır. Âşık, iki arada kalmıştır. İki vefasız vardır. Biri sevgili diğeri ise gönüldür. Gönül, aşk deliliği ile tanışarak eziyet köşesine oturdu.

Ruhların ayına düşdi gönlümüz
Kaşların yâyna düşdi gönlümüz
Bir saçın râyna düşdi gönlümüz
Ya’ni kim ayına düşdi gönlümüz (T.21)³²⁸

³²⁶ Ertuğrul Can, “Şuhûdî Divançesi” (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2005), 4.

³²⁷ Can, “Şuhûdî”, 130-131.

³²⁸ Can, “Şuhûdî”, 188.

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif ‘düşdi gönlümüz’ şeklindedir. Âşıkların gönülleri; sevgilinin yanağının ayına, kaşlarının yayına, saçının düşüncesine düşmüştür.

Bir saçı Leylîye Mecnûn oldu dil
Bir gözi âhûya meftûn oldu dil
Lâ’l-i dūr-bâr ile pūr-hûn oldu dil
Çıkdı elden gitdi magbûn oldu dil (T.23)³²⁹

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif ‘oldı dil’ şeklindedir. Gönül, saçı Leyla olana Mecnun, gözleri ceylan olana meftun, sevgilinin inci dudağından dolayı kan dolu, âşığın elinden çıkıp giderek şaşkın oldu.

1.4.56. Ubeydî

“Kaynaklarda Ubeydî’nin doğum tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Tezkire sahipleri, Ubeydî mahlasını seçen şairin asıl adının Abdurrahman ve memleketinin Edirne olduğunu bildirmektedirler. Gelibolulu Âlî, Ubeydî’nin çocukluktan itibaren tahsiline başladığı, çeşitli fenlerden başka musiki ilmi ile ilgilendiğini ve muamma fenninde Emrî’yi takip ettiğini yazmaktadır.”³³⁰ Ubeydî Divanında gönül redifli sadece bir beyit vardır.

Gün yüzünsüz burç-ı gerdûnda mehi nider gönül
İkrân-ı hâlin ister rûz şeb kemter gönül (40.muamma)³³¹

Yukarıdaki beyitte redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin güneş yüzü yokken felekteki yıldızları ve ayı da istememektedir. Aciz gönül sabah akşam sevgilinin yanağına ulaşmak istemektedir.

1.4.57. Usûlî

“Divan edebiyatına çok sayıda şair yetiştiren Vardar Yenicesi’nde doğmuştur. Eğitimi hakkında kaynaklar ayrıntılı bilgi vermemesine rağmen bunun bir medrese öğretimi yerine tekke kültüründen beslenme olduğu tahmin edilebilmektedir. 16. yüzyılın çok etkileyici tasavvuf önderlerinden biri olan İbrahim Gülşenî’nin cazibesine kapılarak Mısır’a onun yanına gitmiştir. Burada da tasavvufi eğitimine devam etmiştir. Şeyhinin ölümü üzerine memleketine

³²⁹ Can, “Şuhûdî”, 188.

³³⁰ Ömer Arslan, “Ubeydî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013), 5.

³³¹ Arslan, “Ubeydî”, 109.

dönmüştür. Burada Gülşenîliği geniş kitlelere yayma gayreti içinde olmuştur. Usûlî geri kalan ömrünü Yenice’de akıncı beylerinden Abdî Bey’in yanında ona müsaheplik yaparak geçirmiş ve onun yanında Vardar Yenicesi’nde ölmüştür.”³³²

Usûlî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Şiirde âşık, gönlüne nasihatte bulunur ve ona, kime gönül vermemesi (âşık olmaması) gerektiğini açıklar.

Âkil isen ey gönül nâdâna virme gönlünü
Kadrîni bilmez deli oğlana verme gönlünü

Bî-vefâlar yoluna terk eyleme cân u teni
Hakk-ı sohbet bilmeyen yârâna verme gönlünü

Ger gülerse yüzüne sakın inanma sözüne
Aslı yokdur gerçi kim yalana verme gönlünü

Gülşen-i firdevse gel ey bülbül-i kudsî nefes
Her yüze gülen gül-i handana verme gönlünü

Hulku olmayan güzel san suret-i dîvârdır
Ey Usûlî bir büt-i bî-câna verme gönlünü (G.130)³³³

Yukarıdaki gazelde redif ‘verme gönlünü’ şeklindedir. Şair gönlünü karşısına alarak onunla konuşur ve ona nasihatte bulunur. Gönül, eğer akıllıysa cahile, değerini bilmeyen bir deli oğlana; sohbet hakkını bilmeyen bir sevgiliye gönlünü vermemelidir. Vefasızlar yoluna canını ve tenini terk etmemeli, sevgilinin yüzüne gülmesine inanmamalıdır. Yüzü gülen her handan güle, canı olmayan bir puta, aslı olmayan bir yalana gönlünü vermemelidir.

1.4.58. Vusûlî

“Yahyâlı ocağına mensup olan Vusûlî’nin asıl adı Mehmed’dir. Üsküplüdür. Küçük Bâlî Paşa’nın oğludur. Bir dönem Arad’da uç beyi olarak görev yapmıştır. Cömertliği, yardım severliği, adaleti ve kahramanlığı ile tanınmıştır.”³³⁴

³³² Mustafa İsen, “Usûlî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=26>.

³³³ Mustafa İsen, *Usûlî Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 147.

³³⁴ Filiz Kılıç, “Vusûlî, Küçük Bâlî Paşazâde”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1756>.

Vusûlî'nin gönül redifli bir gazeli vardır. Gönül şairin dert arkadaşıdır. Gönlüne kendi derdini anlatır ve eğer ulaşmak istediği bir yer varsa, onun için yapması gerekenleri söyler.

Olmak istersen cihân içinde râhat ey gönül
Bî-vefâ dildârdan eyle ferâgat ey gönül

Gel ser-i zülfine tolaşma götüre kâmetün
Yohsa başuna kopar bir gün kıyâmet ey gönül

Anladum bildüm anı kim mihnet ü âlâm imiş
‘Âlem içre anılan mihr ü mahabbet ey gönül

Çeke çeke komadı sabr u mecâl ü tâkatüm
Geh kemân-ı hasret ü geh tîğ-ı fûrkat ey gönül

Nûş edüp hum-hâne-i gamm içre mihnet bâdesin
Neçe bir olam Vusûlîveş melâmet ey gönül (G.122)³³⁵

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Âşık gönlüne seslenerek ona akıl verir. Aynı zamanda kendi durumunu anlatarak, derdinden yakınır. Gönül, dünyada rahat olmak istiyorsa vefasız olan sevgiliden vazgeçmelidir. Sevgilinin saçının ucuna dolaşmamalıdır yoksa bir gün başına kıyamet kopacaktır.

1.4.59. Yetîm

“Mahlasını bazen Yetîmî bazen Yetîm diye kullanan şairin asıl adı Ali’dir. Tezkirelerin bir kısmında Yetîm Ali Çelebi diye geçmektedir. Şairin Yetîmî mahlasını seçmesiyle ilgili olarak kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, M. Fuad Köprülü bu mahlasın abdallıkla ilgili olabileceğini, abdalların kendilerine Seyyîd Gazi Yetîmîleri adını verdiklerini; abdallar arasında yetişen bazı şairlerin Yetîmî, Hüseyinî gibi mahlaslar aldıklarını söylemektedir. Şair, İstanbulludur. Doğum tarihi belli değildir.”³³⁶

Yetîm Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. O önceden Bağdat’ken şimdi Dicle ırmağına dönüşmüştür. O, bayındır bir yerdir ve ona benzeyen başka

³³⁵ Hakan Taş, “Vusûlî Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 09.12.2018. s.142. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78409/vUsûlî-divani.html>.

³³⁶ Zehra Göre, “Yetîm, Yetîmî, Ali Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=205>.

bir yer yoktur. Gönül, önceden bir süvariymi fakat artık yaya bir askerdir. Gönül çaresizdir, alçaktır. Gönül, sevgilinin köpeğine gerdanlık olmuştur. O, Yetim'i terk ettiği için bir ahmak olmuştur. Belaya ve derde düşmüştür. Gönül, semender gibi yeri ateş olan bit kuştur.

O serv-kâmete togrı açupdur per gönül murgı
Yüce yirlere pervâz eylemek ister gönül murgı

Belâgat şâh-sârında idüp âvâze-i mevzun
Kadün vasfin revân itmiş okur ez-ber gönül murgı

İnende dâm u dâneyle o murg-ı zîrek avlanmaz
Na'îm-i cenneti zikr eyleme ürker gönül murgı

Yetim âteş-'izâr âfetlerin Şevkî hevâsiyle
Semender-vâr itmişdür yirin ahker gönül murgı (G.204)³³⁷

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif, 'gönül murgı' şeklindeki bir kelime grubundan oluşmaktadır. Gönül kuşu, servi boyluya doğru kanat açıp yüksek yerlere uçmak ister. Sevgilinin boyuna akmış ve onun vasfını ezberden okur. Cennetin dördüncü katı zikredildiğinde korkar. Semender gibi yerini küle karışık kor eder.

Mısr-ı hüsnini nigârün idicek yâd gönül
Dicle ırmağın ider yaşımı Bağdâd gönül (G.119/1)³³⁸

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, güzellik Mısır'ının bakışını hatırlayıp, Bağdat'ken gözyaşını Dicle Irmağı eder. Âşıklar bunca zamandır harabat mahallesinde gezerler fakat gönül gibi bayındır bir yer görmemişlerdir. Özgür gönül, onu görenler için bağıllık rengidir.

Faris iken piyâde oldu gönül
Alçak oldu fütâde oldu gönül (G.120/1)³³⁹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'oldı gönül' şeklindedir. Gönül, süvariye yaya asker olmuştur. O, alçaktır, çaresizdir. Gönül, meyhanede birkaç kadeh içerek açılır ve ferahlar. Gönülün kismeti şarap içmek olmuştur. Gönülün adeti yangın olmuştur. Gönül, hallacın yayını çekmek için felek yayını talim yayı yapar. Haddini aşarak fazlaya geçen gönül, sevgilinin köpeğine gerdanlık olmuştur.

Yine derd ü belâya düşdi gönül

³³⁷ Ali Aktaş, "Yetim Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1996), 471.

³³⁸ Aktaş, "Yetim Divanı", 385.

³³⁹ Aktaş, "Yetim Divanı", 387.

Ya'nî bir pür-cefâyâ düşdi gönül

Gönlümü kapdı cânımı ister
Gör nice dil-rübâyâ düşdi gönül

Bâde çünkim 'asâ-yı pîrândur
Pîr oldum 'asâyâ düşdi gönül

Ber-taraf oldı câme-i zer-beft
Jende giyüb 'abâyâ düşdi gönül

Terk idüp ey Yetîm oğlanı
Ahmak oldı nisâyâ düşdi gönül (G.121)³⁴⁰

Yukarıdaki gazelde redif 'düşdi gönül' şeklindedir. Aynı redif ve ölçü ile yazılmış Hayretî'nin de gazeli vardır.³⁴¹ İki gazel birbirlerine naziredir. Gönül, derde ve belaya yani cefa dolu bir sevgiliye düşmüştür. Aşığın gönlünü alıp canını isteyen bir gönül alıcıya düşmüştür. Âşık pir olmuş, gönül asaya düşmüştür. Gönül, eski püskü giyinerek abaya düşmüştür. Gönül, Yetîmî'yi terk edecek bir kadına düşerek ahmak olmuştur.

1.4.60. Zâtî

"16. asır şairlerinden olan Zâtî, miladi 1471 yılında Karesi Vilayetine bağlı Balıkesir kasabasında fakir bir çizmecinin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Eğitimi hususunda ayrıntılı bilgi olmamakla birlikte kaynaklarda bir hocanın rahle-i tedrisinden geçmediği, kendisindeki şairlik yeteneğinin yanında çok az Farsça bildiği, şiirde ilerlemek için gerekli bilgileri edinmeye çalıştığı, sarf ve nahiv tahsil ettiği, bu arada Münecimzâde'den remil kaidelerini öğrendiği ifade edilmektedir."³⁴²

Zâtî Divanı'nda gönül redifli sekiz gazel vardır. Gönül, öyle bir âşıktır ki sevgili yoksa cennette bile eğlenmez. Gönül gözü sevgiliden başka hiçbir şey görmez. Gönül, benlikten vazgeçer. Sevgilinin kapısında kapıcı olur. Kalender bir derviş olarak bir hankaha misafir olmak ister. Sevgilinin mahallesinde yerle bir olmak ister. Gönül, aşk denizindeki gemidir. Güneş ışığından daha ulu bir denizdir.

³⁴⁰ Aktaş, "Yetîm Divanı", 388.

³⁴¹ Bk. Hayretî.

³⁴² Orhan Kurtoğlu, "Zâtî, İvaz", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedyatysimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=802>.

Sevgilin mahallesinde bir ziyaretçi ve misafirdir. Yüce Kabe'ye komşudur. Cesurdur. Her yeri ve yönü seyredebilen bir gezegendir.

Benüm dîdârsuz bâg-ı cinânda gönlüm eğlenmez
Nigârün kûyını ister yabanda gönlüm eğlenmez

İçi gılmân-u-hûr ile pür olsa kasrı Firdevsün
Eger yârüm bile olmazsa anda gönlüm eğlenmez

Kişiye Hak Ta'âlâ itmesün eglencesüz sôfi
Mey-i nâb olmasa bezm-i cihânda gönlüm eğlenmez

O bezm-i rûh-efzâdan ki ey sâki cüdâ düşdüm
Yine anı diler kevn-ü- mekânda gönlüm eğlenmez

Fezâ-yi la-mekâna bâl açcub uçmak diler Zâtî
Benüm çimden giru bu âşiyânda gönlüm eğlenmez (G.507)³⁴³

Yukarıdaki gazelde redif, 'gönlüm eğlenmez' şeklindeki kelime grubudur. Hüsamî'nin aynı redif ve ölçüde gazeli vardır.³⁴⁴ İki gazel birbirine naziredir. Aşığın gönlü cennet bağında da olsa sevgilisiz eğlenmez. Sevgilin mahallesini ister, yabancı yerde eğlenmez. Cennet köşkü huriler ve kölelerle dolu olsa da sevgiliyle birlikte olamadıktan sonra gönül eğlenmez. Dünya meclisinde saf şarap olmazsa gönül eğlenmez. Kâinat mekânında ruhu doyuran meclisi arar ve ister yoksa eğlenmez. Zâtî, mekansızlık gökyüzüne kanat açıp uçmak ister çünkü gönül bundan böyle bir yuvada eğlenmez.

Ol şehün bâbında der-bân olmağ ister gönlümüz
Cümle mahlûkata sultân olmağ ister gönlümüz (G.523/1)³⁴⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'olmağ ister gönlümüz' şeklindedir. Gönül, padişah olan sevgilin kapısında kapıcı olmak, böylece bütün yaratılmışlara sultan olmak ister. Tacı terk ederek baş açık bir abdal olmak ve aşk hankahında misafir olmak ister. Cihan meclisinde bir an rahat olmayan âşıkların gönülleri her nefes ney gibi inlemek ister. Âşıkların gönülleri, şaşkın, başı dönmüş, sarhoş ve hayran olmak ister.

Senden artuk dil-bere kâyil degüldür gönlümüz

³⁴³ Ali Nihat Tarlan, *Zâtî Divanı 2* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970), 11.

³⁴⁴ Bk. Şeyh Hüsameddîn-i Uşşakî.

³⁴⁵ Tarlan, *Zâtî*, 27.

Hakkı anlar ey şanem bâtil degüldür gönlümüz (G.535/1)³⁴⁶

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘degüldür gönlümüz’ şeklindedir. Âşıkların gönülleri artık sevgiliye boyun eğmez çünkü gerçeği artık anlamış, batıldan çıkmışlardır. Gönül, aşk sanatında oldukça ustadır fakat aşkın kimyasına pek alışkın değildir. O, Sabırsız rüzgârın habercisi değildir. Söz ve yardım kabul etmez.

Oldı bahr-i ‘ışka fülk-âsâ gönül gird-âb göz
Olmasun mı ğarka-i deryâ gönül ğark-âb göz (G.538/1)³⁴⁷

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘... gönül ... göz’ şeklindedir. Aşk denizinde gönül gemi, göz ise girdap oldu. Göz suda boğulmuş, gönül de denizde batacaktır. Gönül, yağmur dolu yıldırım gibidir, göz ise su doludur. Gönül, cihanı süsleyen güneşin ışığı, göz ise ay ışığıdır. Göz uykusuzdur, gönül ise rüya görmektedir. Gönül, ulu bir denizdir.

Dâyimâ sürer safâ kûyunda zâyirdür gönül
Kâ’be-i ‘ulyâda gûyâ kim mücâvirdür gönül (G.861/1)³⁴⁸

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin mahallesinde mutluluk bulan bir ziyaretçidir. Sanki yüce Kabe’ye komşudur. Bin musibetten konuşan zahidi sevmez, onun yüzünden iğrenir. Ay yüzlü güneşler konusunda mahirdir. Ayağının tozu ile gelmiş bir misafirdir. Yanan ateşe girecek kadar cesaretlidir. Vamık, Ferhat ve Mecnun gibi sürekli dillerdedir. Aşk âleminde onlarla birlikte yaşamaktadır. Mücevherlere ve incilere taliptir.

Ben nice gam yimeyem gam-hâredür gönlüm benüm
Tîg-i cünd-i guşşadan pür-yaradur gönlüm benüm (G.895/1)³⁴⁹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm benim’ şeklindedir. Aşığın gönlü gam yiyicidir. Sıkıntı askerlerinin oklarından dolayı yara doludur. Her an bağımlı ve çaresizdir. Derdini bile kandıramayan bir zavallıdır. Güneşin şevkinin oku ile bin parça olmuştur. Her yeri ve yönü seyreden bir gezegendir.

Kapunda bir fakîr-ü-nâ-tüvân olmak diler gönlüm
‘Azîz-ü-kâm-yâb-u-kâm-rân olmak diler gönlüm (G.986/1)³⁵⁰

³⁴⁶ Tarlan, *Zâtî*, 39.

³⁴⁷ Tarlan, *Zâtî*, 42.

³⁴⁸ Tarlan, *Zâtî*, 365.

³⁴⁹ Tarlan, *Zâtî*, 399.

³⁵⁰ Tarlan, *Zâtî*, 490.

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘olmak diler gönlüm’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin kapısında fakir ve çaresiz olmak ister. İstedğini bulan ve isteklerine kavuşan olmak ister. Zamanın Süleyman’ı olmak ister. Su gibi akarak o serviye gitmek ister. Sevgilinin kapısında cihan şahı olmak ister. Pir iken acemi, genç olmak ister.

Kani ol emrûme münkâd gördüğün gönlüm
Kani şafâlara mu’tâd gördüğün gönlüm

Yerinde yeller eser ben dem-â-dem âh iderin
Yıkıldı gitdi ol âbâd gördüğün gönlüm

Elemden olmadı âzâd ey yüzi hôrşîd
Ziyâde gamda ferah şâd gördüğün gönlüm

İki evli bir köye döndi halife-i feraha
Harâba vardı o Bagdâd gördüğün gönlüm

Şarıldı ‘ışk ana serv-i revâne şan ‘ışkâ
Esîr olubdur ol âzâd gördüğün gönlüm

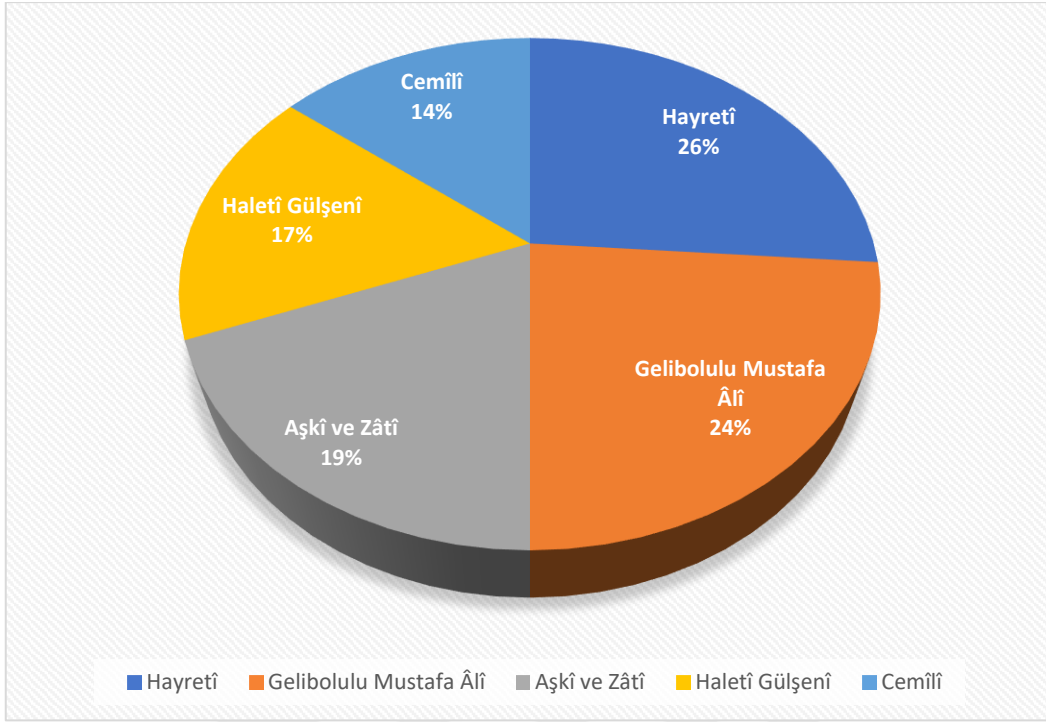
Birâzerin yavı kılmış gârîbe döndi hemân
Safâ-vü-zevk ile hem-zâd gördüğün gönlüm

Unutdı bildüğünü Zâtî’yâ şaşurdu özin
Fünûn-ı zevka ol üstâd gördüğün gönlüm (G.991)³⁵¹

Yukarıdaki gazelde redif ‘gördüğün gönlüm’ şeklindedir. Aynı redif ve ölçüyle yazılmış Fuzûlî, Gelibolulu Mustafa Âlî ve Hayretî’nin de gazelleri vardır. Bu gazeller birbirine naziredir. Sevgili âşığın gönlünü kendisine boyun eğmiş görür. Onu mutluluğu adet edinmiş görür. Sevgilinin bayındır olarak gördüğü gönül, yıkılıp gitmiştir, yerinde yeller esmektedir. Sevgilinin gam içinde ferah ve mutlu gördüğü gönül, sıkıntılardan dolayı hiç özgür olamamıştır. Sevgilinin Bağdat gibi gördüğü gönül harap olmuştur. O özgür gördüğü gönül esir olmuştur. Eğlence ve zevk ile beraber gördüğü gönül, birazesinin yayı kırılmış bir garibe dönmüştür. Zevk ilimlerinde usta gördüğü gönül, Zâtî’yi unutmuş, özünü şaşırmıştır.

³⁵¹ Tarlan, *Zâtî*, 495.

1.4.10. 16. Yüzyılın Genel Değerlendirmesi

Şekil 3. Gönül redifli manzumelerin 16.yüzyılda şairlere göre kullanım grafiği

16. yüzyılda tespit edilen ve taranan 105 divandan 60 tanesinde gönül redifi tespit edilmiştir. Gönül redifli toplamda 184 manzume bulunmaktadır. Bunların içinde en fazla pay sahibi olan 11 manzume ile Hayretî'dir. Ardından 10 manzume ile Gelibolulu Mustafa Ali, 8 manzume ile Aşkî ve Zâtî, 7 manzume ile Haletî Gülşenî, 6 manzume ile Cemili gelmektedir.

Tablo 3. 16. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... olmasun gönlüm	1
... aglar gönül	1
... arar gönlüm	1
... ay köngül	1
... boldı köngül	1
... bulan gönül	1
... dilde	1
... doymaz gönlümüz	1
... dönmüş bu gönül	1
... düşmişdür gönül	1
... eder gönlüm	1
... ey vay gönül	1
... geç gönül	1
... gitdi gönlümüz	1
... gönlümi	1
... gönlümün	1
... gönül neyleyeyim sana ne çâre	1
... gönülde	1
... gönüldeki	1
... gönüldür	1
... içmek diler gönlüm	1
... itdi gönül	1
... itmek dilersin ey gönül	1
... kılsan gönlümü	1
... oldun ey gönül	1
... olmasun gönlüm	1
... pâk abdâl ol gönül	1
... rüsva gönül	1

Tablo 3. 16. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... sakın aldanma ey göynüm	1
... saldum gönlümi	1
... umarsın ey gönül	1
... yabana at gönül	1
... verme gönlünü	1
... gönül murgı	1
... degüldür gönlümüz	1
... gönlüm benim	1
... bu gönül/gönlüm	2
... geldün ey gönül	2
... gönül eğlenmez	2
... gönüllüdür	2
... olmak diler gönlüm	2
... durur könlüm/gönül	3
... düşdi gönül/gönlümüz	3
... ey dil	3
... gönül ... göz	3
... olan gönül/gönlüm	3
... dil	4
... eyler gönül	4
... gördüğün gönlüm	4
... ol (ey) gönül	4
... oldı gönül/gönlüm/dil	5
... verdüm gönlümi	5
... köngül	6
... ister/diler gönül/gönlüm/gönlümüz	13
... ey gönül	14

Tablo 3. 16. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... gönlüm	18
... gönül	47
Toplam	185

1.5. 17. YÜZYIL

1.5.1. Abdulahad Nûrî

“Abdulahad Nûrî miladi 1595 yılında Sivas’ta doğmuştur. Adı Abdulahad, lakabı Evhadüddin, şiirde kullandığı mahlası Nûrî’dir. Abdulahad Nûrî, büyük amcası Şemseddin Sivasî’nin Sivas’ta kurmuş olduğu Halvetî tarikatının Şemsîyye kolunu dayısı Abdülmecid Sivasî ile birlikte İstanbul ve çevresinde de yaymıştır. Tasavvufî hâli bizzat yaşayan ve yaşatan bir mutassavvıf olması sebebiyle dinî, ahlakî ve tasavvufî pek çok konuyu manzumelerinde işlemiştir. O tecellî, vahdet-i vücûd, hüsn-i mutlak, cemâl ve celâl vb. tasavvufun en ince meselelerini şiiriyeti elden bırakmadan mısralara yerleştirmede başarılı bir sanatkardır. Dili akıcı ve pürüzsüzdür.”³⁵²

Abdulahad Nûrî’nin gönül redifli dört gazeli ve iki ilahisi vardır. Onun şiirlerinde gönül, bazen kendisinden farklı bir kişi bazense bizzat kendisidir. Gönül, İlâhi aşka ulaşmak isteyip, bu dertle yanan, tek derdi Allah’a ulaşmak olan bir dervîştir. Ayrıca gönül, en kutsal yer ve ışığın asıl kaynağı olan güneştir.

Gönül, aşkla sarhoş olan ve mübtelâ olandır. O, âşığın başına bela ve dert getirendir. Kendisi de âşık olan gönlün, derdi çoktur, sürekli eziyet çekmektedir. Bunların tek sebebi ise onun, Allah’a olan aşkı ve kavuşma isteğidir. O dünyadan ve dünyaya ait olan her şeyden vazgeçebilmiştir. Hatta cennet bahçelerini de oradaki hurilerle köleleri de istemez. Onun istediği tek şey Allah’a ulaşabilmektir.

Bulmaz bu derdün çâresin bî-çâre gönlüm n’eyleyem
İşletdi ‘ışkun yarasın pür-yara gönlüm n’eyleyem

Cânâna vâsıl olmadı cânında tâkat kalmadı
Andan tesellî bulmadı bir pâre gönlüm n’eyleyem

Pervaza eylerken heves cismi ana oldu kafes
Eğlenmez oldu bir nefes âvâre gönlüm n’eyleyem

Encüm gibi dâ’im döner gâhî çıkar gâhî iner
Turmaz gece gündüz yanar bir nâra gönlüm n’eyleyem

³⁵² Hüseyin Akkaya, “Nûrî, Abdulahad”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6896>.

Terk itdi cümle pîşesin arturdı ‘ışk endişesin
Sındurdı Nûrî şişesin sad pâre gönlüm n’eyleyem (G.87)³⁵³

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm n’eyleyem’ şeklindedir. Aşğın çaresiz gönlü, aşk derdine çare bulamaz. Yara dolu gönlde aşk yarası gittikçe daha çok irin toplamaktadır. Sevgiliye kavuşamayan gönlün canında güç kalmamıştır. Bu zamana kadar sevgiliden bir parça bile teselli bulamamıştır. Uçmaya heveslenmiş, fakat cismi yani aşğın bedeni ona kafes olarak engel olmuştur. Avare gönl bir an eğlenemez olmuştur. Gönl, yıldızlar gibi daima dönmekte, gece gündüz durmadan ateşlerde yanmaktadır. Bunlardan dolayı gönl, her şeyi terk ederek aşk derdini artırır. Nûrî’nin şişesini kırarak, bin parça eder.

Yine deryâ gibi ‘ışk ile coşdun gönlüm n’eyleyem
Hevâ-yı ‘ışka sen uydun olaşdun gönlüm n’eyleyem (G.88/1)³⁵⁴

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm n’eyleyem’ şeklindedir. Gönl, şairden farklı bir kişidir. O, yine aşk isteğine uyarak deniz gibi coşmuştur. Aşğın vücut kayığını kıyısı olmayan bir denize salmıştır. Bundan dolayı kendisi de büyük bir girdaba düşmüştür. Gökyüzünün kazasına yani feleğe sataşmıştır. Vücut âleminden dışarıya taşmıştır. Gönl, iki cihandan da geçerek sınırları aşmıştır.

Ey benüm mübtelâ olan gönlüm
Başuma bir belâ olan gönlüm (G.89/1)³⁵⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘olan gönlüm’ şeklindedir. Gönl ve aşık birbirinden farklı kişilerdir. Gönl, müptela olduğu için aşğın başına beladır. Gönlün boyu sıkıntıdan dolayı bükülüp iki kat olmuştur. O, Hak yolunda feda olmuştur. Allah’tan başka her şeyden vazgeçmiş, onlardan kurtulmuştur. Gönlün istekleri hep ziyan olmaktadır. O, güzel sese meyillidir. Gördüğü her şeyi istemek konusunda dilenci olan gönl, şimdi âlemlere sultan olmuş gibidir. Dünya bağlarından kurtulup, Allah’a bağlanmıştır. Nûrî artık güneşin ve ayın ışığını istememektedir çünkü gönlü ışğın özüdür.

On sekiz bin ‘âlemi ma’nide olmuşken muhit
Sûretâ görsen sanavber dânesidür bu gönl (G.79/2)³⁵⁶

³⁵³ Ali Osman Coşkun, *Abdulahad Nûrî Divanı*” (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001): 301.

³⁵⁴ Coşkun, *Abdulahad Nûrî*”, 302.

³⁵⁵ Coşkun, *Abdulahad Nûrî*”, 302.

³⁵⁶ Coşkun, *Abdulahad Nûrî*”, 294.

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘bu gönül’ şeklindedir. Gönül, Allah aşkıyla sarhoştur. Aşk meclisi için bir meyhanedir. Allah’ın şarabına küp evdir. Görünüşte sanki sanavber parçasıdır. Gönül, o temiz zatın evidir. Aşk şahının hakan çadırıdır. Allah’a mahsus yüce âlemin tendeki hali, güneşin doğduğu evdir. Kudret elinden vahdet şarabı içmiştir. Gönül, ezelden beri o şarapla sarhoştur. Nûrî’nin varlıkların karanlığına yaktığı bir lambadır. Aynı zamanda ışığın pervanesidir.

İlâhî n’eylesün n’itsün
Gönül sensüz karâr itmez
Eger tursun eger gitsün
Gönül sensüz karâr itmez (İ.47/1)³⁵⁷

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif, nakarat olan ‘gönül sensüz karâr itmez’ ifadesidir. Gönül, tek amacı Allah’a ulaşmak olan bir dervıştır. Âşık şiirde Allah ile konuşur ve ona gönlünün durumunu anlatır. Gönül, O’nsuz ne edeceğini bilmez haldedir. Ne gidebilir ne de kalabilir. Gönül için dünya bahçesi, cennet bahçesi olsa da orada bir saat bile kalamaz. Yaratıcıdan ayrı olduğu için gönlün canı o kadar yanar ki cennetin ne bağını ne hurisini ne de kölelerini ister. Onun istediği tek şey Allah’tır. O olmadan karar eyleyemez.

Yine cûş eyledi ‘ummânı ‘ışkun
Gönül Allâha ‘âşıkdur yenilmez
Cülûs itdi bugün sultânı ‘uşkun
Gönül Allâha ‘âşıkdur yenilmez (İ.50/1)³⁵⁸

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif nakarat olan ‘gönül Allâha âşıkdur yenilmez’ ifadesidir. Gönül, Allah aşkıyla dolmuş, hakikatlerin farkına varmış bir dervıştır. Dünyada her ne olursa olsun; aşk denizi coşsun, aşkın sultanı tahta çıksın gönlün umurunda değildir. Çünkü onun âşık olduğu sadece Allah’a âşıktır ve onu, dünyaya ait hiçbir şey aldatamaz.

1.5.2. Abdalbâkî Ârif Efendi

“Şair, miladi 1642 yılında İstanbul’da doğmuş, 1713 yılında yine İstanbul’da vefat etmiştir. Asıl adı Abdülbâkî’dir. Ârif, şairliğinin yanı sıra devrin şair ve âlimlerini etrafında topladığı meclisiyle de adından söz ettirir. Dönemin

³⁵⁷ Coşkun, *Abdulahad Nûrî*, 268.

³⁵⁸ Coşkun, *Abdulahad Nûrî*, 270.

birçok şairinin vefatına tarih düşürmesi ve hakkında mersiye yazmasında, oluşturduğu bu meclisin rolü olmalıdır.”³⁵⁹

Abdülbâkî Arîf Efendi’nin Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Bu gazelde gönül ve kan birbirlerine karışmış biçimdedir. Bundan dolayı gözden akan gönlün kanıdır. Hasta olan âşığın dermanı da gönüldeki kandır. Aşığın eteğindeki kan da gönül kanıdır.

Bir olmuşdur derûn-ı tâbesâmânında hûn u dil
Tenimde dâg-ı hasret çeşm-i giryânümde hûn u dil

Müdâvâ-sâz olursan bilmiş ol ki bana kâr itmez
Tabîbâ olmasa varidi dermânümde hûn u dil

Hurûş itmektedir hemvâre bâd-ı âh-ı serdümden
Misâl kulzüm-i mevvâc dâmânümde hûn u dil

Ten-i pür-dagdan hûn-âb u eşk olmada cârî
Akar cûlar gibi sahn-ı gülistânümde hûn u dil

O hûnin nagme bülbüldür ki ‘Ârif mültezimdür hep
Sürûd-ı tab’-ı şûh nûkte-i elvânümde hûn u dil (G.26)³⁶⁰

Yukarıdaki gazelde redif ‘hun u dil’ ifadesidir. Kan ve gönül birbirine karışmış durumdadır. Tende hasret yarası, gözyaşında ise gönlün kanlı suyu vardır. Doktor olmasa bile âşığa derman olarak gönlün kanı yeterlidir. Aşığın eteğine gönül kanı bulaşmıştır. Gül bahçesinin ortasında, akarsular gibi akmakta olan gönlün kanıdır.

1.5.3. Abdurrahman Râmî Çelebi

“Râmî Abdurrahman Çelebi’nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Râmî’nin şiirlerinin büyük kısmı âşıkâne ve rindâne bir eda taşımaktadır. Beşerî aşkın ağırlıklı olduğu gazelleri dönemine göre sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Şiirlerinde tasavvufî terimlere yer vermekle beraber o, dünyevî yönü ağır basan bir şairdir.”³⁶¹

³⁵⁹ İsmail Hakkı Aksoyak, “Arîf, Abdülbâkî Arîf Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.02.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2113>.

³⁶⁰ Ali Şahin, “Abdülbâkî Arîf Efendi” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2002), 151.

³⁶¹ İ. Hakkı Aksoyak, “Râmî, Abdurrahman Râmî Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3262>.

Râmî Çelebi'nin gönül redifli dört gazeli vardır. Bazen âşık ile gönül de birbirlerinden tamamen olmasa da farklı kişiler olur. İkisinin ortak özelliği ise bir güzele âşık olmalarıdır. Bu aşktan dolayı gönlün başına aldığı belaları çeken âşıktır fakat âşık halinden şikayetçi değildir. Âşık da gönül de aşk konusunda fazlaca cesurdur. Gönül, divanedir, pervanedir, sarhoştur. O, aşk şarabının içildiği bir meyhane; aşk acısının ve derdinin çekildiği bir gamhanedir.

Derd-i gamunla kalmadı tende karâr-ı dil
Ey meh ne çâre elde degül ihtiyâr-ı dil

Virdükçe âb-ı hançerün ey şûh-ı dil-sitân
Olur şükufte solmuş iken lâle-zâr-ı dil

İmdâd umar bu çeşme-i çeşmüm kesilmeye
Makbûle geçmez anun için i'tizâr-ı dil

Mahv- vücûd 'âşık bir başka zevkdür
Yaksa kül itse cismünü nâr-ı şerâr-ı dil

Yâr olmak ol perî sana Râmî muhâldür
Künc-i belâda gamdur olan yâr-i gâr-i dil (G.191)³⁶²

Yukarıda verilen gazelde redif 'dil' şeklindedir. Aşk sıkıntılarından dolayı gönül seçim yapamaz, karar veremez olmuştur. Sevgili gönle, hançerinden su verdikçe gönül, solmuş bir çiçekken lale olur. Gönlün kıvılcımı gönlü yaksa da vücudun mahvolması âşık için bir zevktir. Gönül, bela köşesindeki mağara dostudur. Gönül yüzünden âşığın canı yanar, başı sıkıntıya girer. Fakat âşık bundan şikâyet etmez.

Nev-bâve-i cemâle akar âb-ı cû-yi dil
Olur medîd anun ile ârzû-yı dil (G.192/1)³⁶³

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelin redifi 'dil' şeklindedir. Gönül, güzelliğe akan bir akarsudur. Sevgiliyle olunca gönlün arzusu devamlı artar. Gönül testisi bela taşlarından dolayı kırılmıştır. Gönül muhabbet ateşiyle pişmiş ve kokusu göklere çıkmıştır. Gönül, sevgilinin güzelliğini gösteren bir aynadır.

Reh-i 'ışk içre zencîrin sürür dîvânedür gönlüm
Mahabbet 'arsasında ser virür merdânedür gönlüm (G.196/1)³⁶⁴

³⁶² Erdal Hamami, *Râmî Divanı, Abdurrahman Râmî Çelebi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001): 247.

³⁶³ Hamami, *Râmî Divanı*, 248.

³⁶⁴ Hamami, *Râmî Divanı*, 252.

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelin redifi ‘gönlüm’ şeklindedir. Aşığın gönlü kendisi gibi cesur ve merttir. Zaten gönül, aşkı taşıyan bir âşıktır. O, aşk yolunda zincirini sürükleyen bir divane; muhabbet yerinde başını feda eden bir merttir. Güzellik mumunun kıvılcımına kanadını yakan bir pervanedir. Aşk şarabıyla ateş saçan bir meyhanedir. Sevgilinin aşkının kadehiyle sarhoştur. Sevgilinin eğlence meclisindeki yabancısıdır.

Komadı safâ-yı zevke gamı i’tibâr dilde
Elemi-y-le ülfet itdün ola pâ-y-dâr dilde (G.240/1)³⁶⁵

Yukarıda matla beyiti verilen gazelin redifi ‘dilde’ şeklindedir. Gönül, elemin yerleştiği ve derdin çekildiği bir mekandır. Gam ve dert gönülde sevgiliden yadigâr olarak kalmıştır. Sevgili, gönülde ne güzellik hayâlini ne de zevk bırakmıştır. Gönül artık eleme alışmış, sıkıntıyı adet edinmiştir.

1.5.4. Âgâh

“Kaynaklarda Semerkandî sıfatıyla tanıtılan Âgâh, 60 yıl kadar Âmid’de yaşadığı için, Âmidî olarak da bilinmektedir. Ömrünün sonuna kadar Âmid’de yazarlara ve şairlere hocalık ederek yaşamıştır. Sâlim, tezkîresinde şairin evlenmediği için mal mülk derdine de düşmediğini belirtmektedir. Şairliği dışında Diyarbakır çevresinde sevilip, sayılan bir kimlik oluşturmuştur. Bu şehirde kaldığı sürede ihtisası bulunan ilim ve sanatlarda, birçok öğrenci yetiştirmiştir.”³⁶⁶

Âgâh’ın Divanı’nda gönül redifli iki gazel ve bir rubai bulunmaktadır. Şiirlerinde gönül, âşıktan farklı bir kişidir. Gönül, sevgili tarafından kabul görmeyip dışlanandır. Buna rağmen sevgiliden umudunu kesmeyen bir zavallıdır. Sevgilinin bakışını ümit etmesi nafilidir. Gönülün yapması gereken tek şey sabretmektir.

İtdi kemend-i turesine beste gönlümi
Kayd-ı hayâtdan bile vâreste gönlümi

Tahrîk-i nabzı cûnbüş-i müjgân kıyâs ider
Tâ itdi çeşm-i hoş nîgehün haste gönlümi

Dirler şikestelükle olur yâr-ı dil-nevâz
Kad-pâre itdüm olmadı işkeste gönlümi

Oldı hevâyâ münkalib âhır habâbveş

³⁶⁵ Hamami, *Râmî Divanı*, 304.

³⁶⁶ Şerife Akpınar, “Âgâh Divanı ve İncelemesi” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006), 9-10.

İtdüm o denlü âh ile vâ-beste gönlümi

Âgâh nagme-senc-i hezâr ârzû iken
Bir çîn-i cebhe eyledi dem-beste gönlümi (G.368)³⁶⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlümi’ şeklindedir. Sevgili, hayat bağlarıyla bağlı âşığın gönlünü, alnına düşen saç lülesinin kemendine bağlar. Sevgilinin güzel bakışı gönlü hasta etti. Sevgili kırılmışlarda olur diye âşık gönlünü bin parça etmiştir. Yine de amacına ulaşamamıştır.

Çekdi el dâmân-ı kûtâh-ı temennâdan gönül
Sâde oldu çün güher kayd-ı ser ü pâdan gönül (G.240/1)³⁶⁸

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelin redifi ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, arzuların kısa eteğinden elini çekmiştir. Ayak ve başta bulunan mücevher bağlarından arınmıştır. Sevgilinin sarhoşça bakışından incinmiştir ve bundan dolayı çöldeki ceylana alışmaya çalışır. Gönül, mutluluk kadehinden ve gülün kokusundan içer. Gönül, sabah rüzgârı gibi sevdadan geçmiştir. Âgâh’ın bilmediği sırrı gönül, Mesiha’dan okumuştur.

Ol şûhdan ümmîd-i nigâh itme gönül
Âyîneni hacletle siyâh itme gönül
Her zehr-i sitem ki virse ol mest-i gurûr
Nûş eyle vü ‘abr eyle vâh itme gönül (R.15)³⁶⁹

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif ‘itme gönül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin bakışını ümit etmemeli, aynasını utangaçlıkla siyah etmemeli, gurur sarhoşu olmamalı, verilen sitem zehri de olsa içmeli, sabretmeli, vah etmemelidir.

1.5.5. Ahmed Yârî

“Şairin eğitim hayatına dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Yârî’nin anılması gereken yönü kaside şairi olmasıdır. Şairin dil anlayışı da sebk-i Hindî üslûbunun etkisi altında şekillenmiştir. Bu nedenle derin hayâllerin yanında sade, yalın cümleler, tamlamalar; birleşik sıfatlarla örülmüş anlaşılması zor ifadeler iç içedir. Bu ifade ve anlatım tarzı onun diline bir çeşni ve renk katmıştır.”³⁷⁰

³⁶⁷ Akpınar, “Âgâh Divanı”, 554.

³⁶⁸ Akpınar, “Âgâh Divanı”, 426.

³⁶⁹ Akpınar, “Âgâh Divanı”, 585.

³⁷⁰ Nurgül Karayazı, “17. Yüzyıl Şairi Ahmed Yârî Divan’ı” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012), 8-15-23.

Ahmed Yârî'nin gönül redifli sekiz gazeli ve bir müseddesi vardır. Gönül, zıddıyla var olan, aynı anda birçok şey olabilir. O, benliğini yenerek baş olmaktan vazgeçip ayak olandır. Bir iken çok olabilmiş, delilikle ilmi bulabilmiştir. Gönül, gizli sırların saklandığı bir hazinedir. Dünyayı örten gökyüzüdür. Gönül, şairin karşısına alıp konuştuğu bir kişidir. Aşk mülkünün hem dilencisi hem de padişahıdır. Gönül, akıl ehlinin düşmanıdır.

Gerçi bir berg-i giyâh-ı deşt-peymâdur gönül
Görsen ammâ gül gibi her yerde bûyâdur gönül

Mestdür hüşyârdur dîvânedür ferzânedür
Hiç bilinmez bir 'aceb vâdîde rüsvâdur gönül

Her mahalde gûy-âsâ cimini galtân ider
'Arsa-i 'aşkunda cânâ bî-ser ü pâdur gönül

Serdî-i bâd-ı belâ tûfân-ı Nûh olsa eger
Yine deprenmez yerinden özge deryâdur gönül

Fıkr-i 'aşkun bir 'aceb dîvâne etmişdür anı
Gâh hâmûş-ı melâmet gâh gûyâdur gönül

Mest ider keyfiyyeti Yârî bütün dünyâyı hep
Neşve-yâb-ı câm olan rindâna sahbâdur gönül (G.402)³⁷¹

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül çölde dolaşan bir ot yaprağıdır. Her yerde gül gibi kokan gönüldür. O hem sarhoştur hem de akılı başındadır hem divanedir hem de alimdir. Kimsenin bilmediği, bilinmeyen bir vâdide rüsvadır. Gönül, aşk meydanında başsız bir ayaktır. Nuh tufanı gibi olsa da bela rüzgarında yerinden hareket etmeyen bir denizdir. Sevgilinin aşkının düşüncesi onu divane etmiştir. Bazen ayıplandığı için susan bazense konuşan olmuştur. Kadehle neşe bulan rintlerin kadehidir.

Her gice pervâne-âsâ cüst ü cû eyler gönül
Derd idüp şem'-i cemâlün ârzû eyler gönül (G.409/1)³⁷²

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelin redifi 'eyler gönül' şeklindedir. Gönül, her gece pervane gibi coşar, güzelliğin mumunu dert edinir ve onu ister. Sevgilinin saçının dedikodusunun bahsi bile gönlü kıl kadar ince eder. Gönül, görünene karşı susar, anlamda ise divanedir. Sırları kendi kendisini söylemekle yetinir. Her gece

³⁷¹ Karayazı, "Ahmed Yârî Divan'ı", 753.

³⁷² Karayazı, "Ahmed Yârî Divan'ı", 756.

misk kokulu saçın kokusunu hayal eder. Bazen sevgilinin gül gibi olan yanağını bazense saçının kokusunu özler. O rengi ve kokuyu arzular. Gönül, gözlerinin kirpikleriyle süs ağacının dikenlerini süpürüp temizler. Daima testi ve kadeh elinde dilencilik eder.

Nükte-i esrâr-ı ‘aşkun gayb-dânıdır gönül
‘Âlemün gencîne-i râz-ı nihânıdır gönül (G.410/1)³⁷³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelin redifi ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, aşk sırlarının gizli anlamlarını, bilinmeyeni bilendir. Alemin gizli sırlarının hazinesidir. Bilgi mücevherlerine yakışan bir hazinedir. Toprağı ve denizi olmayan, mekansız bir Hüma’dır. Alemlerin gökyüzüdür. Mâni diyarında bir resimdir. Aşk şahbazının eski yuvasıdır. Gül bahçesindeki aşk derdinin bahçıvanıdır. Alemin muradına ermiş padişahıdır. Aşk erbabının içinde güzel söz söyleyendir.

Dildedür âyîne-i envâr-ı vahdet ey gönül
Câdadur mihr-i cihân-tâb-ı hakîkât ey gönül (G.411/1)³⁷⁴

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Şair gönlüne seslenir. Gönlüne; vahdet nurlarının aynasının bizzat gönlün kendisinde olduğunu, hakikat cihanının güneşinin canda olduğunu, pişmanlıktan kaynaklı gözyaşı selinin yüzde olduğunu, söyler. Bunlar birer işaret ve semboldür. Âşık, bunların gönlün kulağına girmemesinden yakınmaktadır. Âşık gönlüne, Yârî gibi gaflet sarhoşu olmamasını söylemektedir.

Hırkaya çekmiş serin bir pârsâ demdür gönül
Kûşe-i vahdetde gûyâ Şeyh-i Edhemdür gönül (G.414/1)³⁷⁵

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, üzerine hırka giymiş bir dilencidir. Sanki, vahdet köşesindeki Şeyh Ethem’dır. Felek meclisinde, Cem’in ışığıdır. İstekleri teslim etmede dönüp gelen Hızır’dır. Her gece kullanılmamış bir manayla mahremdir. Saf, güneşe benzer bir aynadır. Gönül, kararsız ve cesur bir sersemdir. Sınırı olmayan tükenmez bir hazinedir.

Görinür hep anda eşkâl-i rûsûm-ı kâyinât
Pertev-i âyîne-i sun’-ı ilâhîdür gönül (G.415/2)³⁷⁶

³⁷³ Karayazı, “Ahmed Yârî Divan’ı”, 757.

³⁷⁴ Karayazı, “Ahmed Yârî Divan’ı”, 757.

³⁷⁵ Karayazı, “Ahmed Yârî Divan’ı”, 759.

³⁷⁶ Karayazı, “Ahmed Yârî Divan’ı”, 760.

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, Arîflerin baktığı bir aynadır. Alemlere doğan sabah güneşidir. İlahi duvardaki aynanın ışığıdır. Dervişlerin hankahıdır. Dünya bağındaki aciz bir bitkisidir.

Göz ağlamakda vaslun ider ârzû-yı dil
Bî-hûde yerlere dökülür âb-rûy-ı dil (G.416/1)³⁷⁷

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ şeklindedir. Gönülün arzusu sevgiliye kavuşmaktır. Gönülün yüzünün suyu boşuna yerlere dökülmektedir. Leyla’nın küçükken saçına sakladığı gönlü, çaresiz Kays arayıp durmaktadır. Gönül testisi, geleceğin elinde olsaydı bir yılan gibi olurdu. Gönülün boğazından sadece gam meclisinin zehirli suyu geçmektedir.

Aç gözün dinle sözüm dâyim hamûş ol ey gönül
Gâh gûş-ı çeşm gâhî çeşm-i gûş ol ey gönül (G.418/1)³⁷⁸

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘ol ey gönül’ şeklindedir. Gönül, gözünü açmalı ve susmalıdır. Bazen gözün kulağı bazense kulağın gözü olmalıdır. Rızâ semtinin yolunun başında giden olmalıdır. Şarap satıcıların yolunun endişesinden kurtulmalıdır. Belirsiz bir surete ve hayale aşûfte olmamalıdır. Aynayı örterek görüneni kapatmalı ve mananın ruhuna bakmalıdır. Sessiz bir rind olmalıdır.

Gül ü bülbül hurûşdur gönlüm
Şem’ ü pervâne cûşdur gönlüm (G.448/1)³⁷⁹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, gül ve bülbülün gürültüsü, mum ve pervanenin coşmasıdır. Coşkun fırtınanın rüzgarıdır. Ateş saçan bir yaradır. Hırka giyen bir ariftir. Bin tane göz ve kulaktır. Meleklerin dilidir. Gam hazinesinde hamuştur. Akıl ehlinin düşmanıdır.

Mısır-ı behcetde kul oldu yine bir hûba gönül
Beyt-i ahzâna düşüp benzedi Ya’kûba gönül
Döndü endûh u belâ çekmede Eyyûba gönül
Hânumânın tagıdup bir şeh-i mergûbe gönül
‘Âşık oldu yeni başdan yine bir hûba gönül
Tevbe etmişdi egerçi mey u mahbûba gönül (2. Müseddes/1)³⁸⁰

³⁷⁷ Karayazı, “Ahmed Yârî Divan’ı”, 760.

³⁷⁸ Karayazı, “Ahmed Yârî Divan’ı”, 761.

³⁷⁹ Karayazı, “Ahmed Yârî Divan’ı”, 777.

³⁸⁰ Karayazı, “Ahmed Yârî Divan’ı”, 545.

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, güzellik ülkesinde bir güzele kul olmuştur. Hüzünler evine düşüp Yakup’a benzedi. Bela çekmekte ve kederli olmakta Eyüp’e döndü. Yeniden bir güzele âşık oldu; halbuki gönül, içki ve sevgili konusunda tövbe etmişti.

1.5.6. Ahmed Nâmî

“Asıl adı Ahmed olan şair, şiirlerinde Nâmî mahlasını kullanmıştır. Çocukluğu, gençliği, ailesi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Kaynaklarda ifade edildiğine göre iyi bir medrese öğrenimi görmüştür. Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla maddî imkânsızlıklar çekmediği, düzenli bir aile yaşamı olduğu söylenebilir. Kadılıktan azledildikten sonra kendisini tamamen tasavvufa vererek bir Nakşîbendi tekkesinde inzivaya çekilmiştir ve bundan sonraki yaşamını bu şekilde sürdürmüştür.”³⁸¹

Ahmed Nâmî’nin gönül redifli yedi gazeli vardır. Gönül, bir deniz, bir okyanustur. Gönül, aşk meclisindeki şaraptır. Güzellik bahçesine akan bir akarsudur. Vuslat kadehinden içki içip sarhoş olandır. İlim şarabıyla dolu bir kadehtir. Gönül için hakikat Allah’tır. Gönül, O’ndan başka hiçbir şeye bakmaz. O’ndan başka hiçbir şey istemez. Gönülün aklı elest meclisindeki gam dolu kadehtedir. Gönül; mestanedir, pervanedir, divanedir, yabancıdır. Onun bu hallerine âşığın yapacak hiçbir şeyi yoktur. Hazine ile dolu bir viranedir. Âşık, gönlü ilahi aşkla harmanlayıp, akıllı bir sarhoş etmek ister.

Ruhı şem’ine sanman devr ider pervânedür gönlüm
Visâli câmını nûş eyleyen mestânedür gönlüm

Yeter bir katresi mest itmege yârân-ı dünyâyı
Şarâb-ı feyz ile leb-rîz olan peymânedür gönlüm

Temâşâ-semt-i hüsn-i ‘âlem-ârâsında kalmışdur
Niçe yıldur benümle âşinâ-bîgânedür gönlüm

Hayâl-i encümen-efrûz-ı nakş-ı gül-ruhânıyla
Der ü dîvârı Yûsuf-zâr olan kâşânedür gönlüm

Nigâh-ı gamze-i hûbânı mest-i nâz ider ancak
Binâsı dürd-i meyden bir ‘aceb hum-hânedür gönlüm

³⁸¹ Ahmet Yenikale, “Nâmi, Ahmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=498>.

N'ola sahrâ-neverd-i hayret ise bir perî-rûnun
Saçı leylâsınuñ ser-geştesi dîvânedür gönlüm

Urupdur Nâmî-âsâ püşt-i pâ âmâl-i dâreyne
'Arûs-ı mâsivâyâ bakmayan merdânedür gönlüm (G.275)³⁸²

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönlüm' şeklindedir. Aşığın gönlü sevgilinin yanağının mumunun etrafında dönen bir pervane değildir. O, vuslat kadehinden içen bir sarhoştur. İlim şarabıyla dudağına kadar dolu olan bir kadehtir. Uzun zamandır âşığın hem tanıdığıdır hem de ona yabancısıdır. Kapısı ve duvarları Yusuf gibi olan saraydır. Binası şarabın tortusundan olan bir küp evidir. Leyla saçlı sevgilinin tuhaf bir sevgilisidir. Allah'tan gayrı güneşe bile bakmayan bir merttir.

Nâgehân geldi hurûşa bahr-ı bî-pâyân-ı dil
Sürdi pây-ı 'arşa yine mevcesin 'ummân-ı dil (G.273/1)³⁸³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'dil' şeklindedir. Gönlün sonsuz denizi aniden coşmuş, gönül okyanusu dalgasını arşın ayakları altına sürmüştür. Gönlün vicdan âlemi dudağına kadar şevkle dolmuştur. Gönül, ateşinden dolayı yer yer mihnet yarası olmuştur. Gönül eteği yine kavuşma gülünün yaprağıyla dolmuştur.

Tâ ezelden bezm-i 'ışkun bâde-hârıdur gönül
Mahrem-i rindân-ı mest-i hûşyârıdur gönül (G.274/1)³⁸⁴

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, ezelden beri aşk meclisinin şarabıdır. Hem uyanık hem de sarhoş olan rindlerin mahremidir. Sevgilinin eteğinin gölgesini öpmek için uzun zamandır üzerinden geçilen yolun toprağıdır. Gönül, varlığını aşk ateşiyle gül bahçesinin kıskanılmışı yapar. Lale yüzlü bir gül yanaklının yaralı gönlüdür. Aşığa, muhabbet pazarından yadigardır. Arzu ve özlemin fesat yâridir. Gül bahçesindeki akarsudur. Kusursuz güzelliğin aynasıdır.

Yine bir şâhid-i hüsnün temâşâsındadır gönlüm
Gazâlâne nigâh-ı 'işve-peymâsındadır gönlüm (G.286/1)³⁸⁵

³⁸² Ahmet Yenikale, "Ahmet Nâmî Divanı ve İncelemesi", T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 14.12.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196583/ahmed-Nâmî-divani.html>.

³⁸³ Yenikale, "Ahmet Nâmî".

³⁸⁴ Yenikale, "Ahmet Nâmî".

³⁸⁵ Yenikale, "Ahmet Nâmî".

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül yine bir güzellik şahını izlemektedir. Gönlün bakışı, gönül çekici kadehedir. Gönül, gonca gibi sırları dinleyendir. Sevgilinin hayâli kavuşmaya söz vermiştir ve gönül bunun umudunun mutluluğu ile beklemektedir. Gönül, sevgilinin gizli gülüşündedir. Sevgilinin gösterdiği lütfun anlamı gönüldedir.

O mahbûb-ı edîb-i hazret-i Mevlâdadur gönlüm
Çehârîn-yâr-ı pür-sıdk u safâ-pîrâdadur gönlüm (G.82/1)³⁸⁶

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, Allah’ın yüce sevgilisindedir. O, mutluluğu süsleyen, sadakat dolu sevgilidir. Güneş yıldızında ortaya çıkan alındadır. Gönül, yüce âlemin pazar yerini tavaf etmektedir. Gönül, Kevser feyzinde ya da kırmızı şarapta değildir. O, Elest meclisindeki mahvedici gamın kadehindedir.

Câm-ı lebünden kanmasun mestâne gönlüm n’eylesün
Şem’-i ruhundan yanmasun pervâne gönlüm n’eylesün (G.87/1)³⁸⁷

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm n’eylesün’ şeklindedir. Mestane gönül, sevgilinin dudağının kadehine kanmayıp; pervane gönül sevgilinin yanağının mumuna yanmayıp ne edecektir? Divane gönül, sevgilinin saçının zincirine bağlıdır. Yabancı olan gönlün, aşına olduğu hiçbir şey kalmamıştır. Virane gönlü açanlar, onun aslında hazine olduğunu görürler. Âşık, aşk ateşini yakarak bağrını yaralamıştır. Bu durumda gönlün gözyaşını okyanusa çevirmemesi imkansızdır.

Bezm-i ‘irfânunda yâ Rab neşve-dâr it gönlümü
Câm-ı tevhitdünle mest-i hûşyâr it gönlümü (G.109/1)³⁸⁸

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘it gönlümü’ şeklindedir. Âşık gönlünün, Allah’ın irfan meclisinde mutlu olmasını, tevhit kadehiyle uyanmış bir sarhoş olmasını, Tevfik lütfuyla daima utangaç olmasını ister. Allah’ın gönlüne aşk Şevkî vererek, gönlünü kararsız etmesini ister. Gönlün, anlamın gül bahçesinde açılan bir handan olmasını ister. Şerefli ve yüce bahçenin bülbülü olmasını ister.

³⁸⁶ Yenikale, “Ahmet Nâmî”.

³⁸⁷ Yenikale, “Ahmet Nâmî”.

³⁸⁸ Yenikale, “Ahmet Nâmî”.

1.5.7. Askerî

“Asıl adı Muhammed (Mehmed), mahlası Askerî’dir. Babasının adından dolayı ‘Gülâbî’, ‘Gülaboğlu’ ve ‘Çalık Muhammed Ağa’ lakaplarıyla da tanınmıştır. İlk tahsilini köyündeki medresede babası Gülâbî’nin yanında yapan askeri on beş-on altı yaşlarındayken Kütahya’ya giderek medrese öğrenimini tamamlamıştır. İlmini geliştirmek için bir süre Şam’da ve Buhara’da bulunmuştur. Köyüne döndükten sonra, o sıralarda ‘Beş Er’den birisi olan halifesi Uşaklı Şeyh Mehmed’i ziyaret için Uşak’ta bulunan Ümmî Sinan’a intisap ederek ‘Beş Er’den biri olarak Halveti tarikatına yönelen askeri, eğitimini tamamlayarak feyiz ve icazet almıştır.”³⁸⁹

Halil Karagöz tarafından hazırlanan Askerî Divanı’na bakıldığında gönül redifli iki murabbası ve bir tahmisi olduğu görülmektedir. Onun bu şiirlerinde genel olarak gönül, düşmüştür. Onun düşmesi, meftun olması yani âşık olmasıdır. O, sırları öğrenip Ene’l-Hak diyerek mücadele verendir. Ezel gününde Ahmed’e düşendir. Gönül, gizli hazine mücevherdir. Aşk meclisindeki kadeh, elestteki şarabın tıpasıdır. Gönül; kararsız, avare ve divanedir.

Hey dirîga kim ‘aceb bî-çâre düşdün ey gönül
Bilmezem noldun yine âvâre düşdün ey gönül
Bir cefâsı çok vefâsız yâre düşdün ey gönül
Rûz u şeb bülbül gibi sen zâra düşdün ey gönül
Eş olub Ferhâd ile taglara düşdün ey gönül (M.234/1)³⁹⁰

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif ‘düşdün ey gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Manzumede düşme özelliği ile dikkat çeker. Gönülün düşmesi âşık olmak anlamına gelmektedir. Ne yazık ki çaresizliğe düşmüş, her ne olmuşa avare olmuştur. Gönül, cefası çok olan bir vefasız sevgiliye düşmüştür. Gece gündüz bülbül gibi inlemeye, Ferhat’a eş olmak için de dağlara düşmüştür. Gönül daima yel gibi eser ve sel gibi gözyaşı akıtır. Kararsızdır. Sıralara düşerek hayran olur. Noksan ve eksik kalmış, ebedi ateşe düşmüştür. Hiç uslanmayan ve bu ateşten kurtulmak için yüzü olmayandır. O, bir Hristiyan putuna ve zünnarın fikrine düşmüştür.

Gül için bülbül gibi gülzâre düşdi bu gönül

³⁸⁹ Yunus Kaplan, “Askerî, Mehmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6293>.

³⁹⁰ Halil Karagöz, “Askerî Divanının Tenkitli Metni (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 1997): 279.

Dem-be-dem feryâd u âh ü zâra düşdi bu gönül
Zülf-i yâra bend olub bî-çâre düşdi bu gönül
Keşf idüb râz ü ene'l-hakk dâra düşdi bu gönül
Bir k ile bend eyledi sehhâra düşdi bu gönül
Kurtulup olmaz halâs güç kâra düşdi bu gönül (M. 233/1)³⁹¹

Yukarıda ilk bendi verilen murabbada redif ‘düşdi bu gönül’ şeklindedir. Gönül, bülbül gibi gül için gül bahçesine düşmüştür. Sevgilinin saçına bağlanıp çaresizliğe, her an feryat ve ah etmeye, inlemeye düşmüştür. Ene'l-Hak sırrını keşfederek mücadele etmeye düşmüştür. Sevgilinin hilekâr gamzesinin çukuruna, büyücü olan sevgiliye düşmüştür. Öyle zor bir duruma gelmiştir ki, bu durumdan kurtulması mümkün değildir. Ne olmuşsa avare olmuş, saçı sümbül, yüzü gül olan bir sevgiliye düşmüştür. Alimler şahının sadık seyyidine; ta ezel gününde seçilmiş Ahmed’e düşmüştür. Cennet’in Adn makamına ermiş bir sevgiliye düşmüştür. Mecnun gibi dünyevi olan her şeyden soyunarak dağlara düşmüştür. Dikenin olmayan bir güle, kâinata nur olan nura düşmüştür.

Kenz-i mahfî kânının dürdânesidür bu gönül
Bâg-ı vahdet meynün kâr-hânesidür bu gönül
Bâde-i bezm-i elest sihmânesidür bu gönül
Bezm-i ‘ışkun sâkiyâ peymânesidür bu gönül
Lî ma’allah hamrının hum-hânesidür bu gönül (Tahmis 241/1)³⁹²

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif ‘bu gönül’ şeklindedir. Manzume Abdulahad Nûrî’nin aynı redifli gazeline yazılmış bir tahmistir.³⁹³ Gönül, insandaki gizli hazinenin incisidir. Vahdet bağındaki şarabın işlendiği yerdir. Elest meclisindeki şarabın arpasıdır. Aşk meclisinin kadehi, ekşi şarabın küplerinin bulunduğu evdir. Görünüşte adeta sanavberden bir parça gibidir. Gönül, O temiz zatın evidir.

1.5.8. Âşık Ömer

“Doğduğu yer ve doğum tarihiyle ilgili kesin bir bilgi yoktur. Âşık Ömer düzenli bir medrese tahsilini görmemesine rağmen, kendi kendini yetiştirerek, zamanının şairlerine göre üstün bir bilgi seviyesine ulaşmıştır. O klâsik Osmanlı şairlerinin eserlerini okuyup anlayacak kadar bir kültüre de sahip olmuştur. Türk

³⁹¹ Karagöz, “Askerî”, 277.

³⁹² Karagöz, “Askerî”, 287.

³⁹³ Bk. Abdulahad Nûrî, G.79.

edebiyatının en çok eser veren şairlerinden biri olarak kabul edilen Âşık Ömer geriye 2000'den fazla şiir bırakmıştır. Bazı kaynaklarda ise 1500 şiir bıraktığı söylenmektedir. Âşık Ömer hece vezniyle söylediği şiirlerde daha başarılı olmuştur.”³⁹⁴

Âşık Ömer'in Divanı'nda gönül redifli iki koşma, iki muhammes, bir müseddes, bir şarkı ve bir gazel vardır. Şair, şiirlerinde genellikle gönlüne nasihat verir ve gözünü açmasını, gördüğü şeylerin görüldüğü gibi olmadığını söyler. Gönül, gizli olan, avlanan ve hayran olandır. Sevgiliye kurban olandır. Gönül, adı Mustafa olan sevgiliye kurban olandır.

Asi gönül, bilip bilmeden belaya bulaşmıştır. Âşık gönlünü geri edememiş, onu durduramamıştır. Gönül hiç uslanmaz. Âşık, ne yaparsa yapsın gönlü eğlenmez/ avunmaz. Aşığın gönlüne yaraşır güzel oldukça kusursuzdur ve gönül o dilberi istemektedir.

Azîzîm, kara orme saçlarında
Mimanın degildir ya nedir gonul
Yırcı bulbullernin gul bağçasında
Bullürin degildir ya nedir gonul (Koşma 64/1)³⁹⁵

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif 'degildir ya nedir gönül' şeklindedir. Gönül, gizli olandır. Sevgiliye av olan, hayran olan ve kurban olandır. Gönül, berraktır.

Şunda bir guzel eyi oynaşka bağlandı gonul
Tutması mumkÜnsîz uçan kuşka bağlandı gonul
Şüret ustalığıle tuzakka bağlandı gonul
Sanarsın taze aşk zincirine bağlandı gonul
Mustafadır adı bir nazlıga bağlandı gonul (Muhammes 8/1)³⁹⁶

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif 'bağlandı gönül' şeklindedir. Gönül, yakalanması imkânsız bir kuş olan sevgiliye bağlanmıştır. Tuzağa yakalanarak aşk zincirine bağlanmıştır. Mucize gözlü, hoş cilveli, güzel sesli olan sevgiliye bağlanmıştır. Hakikatte asıl bağlandığı sevgilinin adı Mustafa'dır.

Ep nasiattır sana bu sözlerim sayma gönül
Hoşlığın boşka keter ep dillere uyma gönül
Çünkü akikiy bulunmaz er melek sıma gönül

³⁹⁴ Mirlan İbraev, “Âşık Ömer'in Taşkent'te Basılmış Divanı Üzerine Bir İnceleme” (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2007), 7-8.

³⁹⁵ İbraev, “Âşık Ömer”, 108.

³⁹⁶ İbraev, “Âşık Ömer”, 170.

Kordigine tüşme akis sözlerge uyma gönül

Gaflet elvermez bu yolda aç kozin yumma gönül (Muhammes 9/1)³⁹⁷

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif olarak nakaratın tamamını yani ‘gaflet elvermez bu yolda aç gözün yumma gönül’ kısmını alabiliriz. Âşık, gönlüne bir şeyler söylemektedir. Gönül, âşığın bu sözlerinin hepsinin bir nasihat olduğunu düşünmemelidir. Âşık gönlüne, Allah’tan başka her şeyin resminin gideceğini söyler ve uyması gerekenin gönül levhası olduğunu tembihler. Gönül, gerçekte melek yüzlü birinin olmadığını bilmeli ve gördüğüne aldanarak noksan sözlere kanmamalıdır. Gözünü kapatmamalı, aksine açmalıdır.

Bilmedin kettin eller bizge o şek ettigini
Ruhîy imtîan ile uküm Emrî tedbirini
Kordigin tüşlerinnin anlatmadın tabirini
Boynına kıldın belâ uzun emel zincirini
Ne vazgeçtin ne el çektin ne uslandın gonul
Ne bu nefis insafa geldi ne sen uslandın gonul (Müseddes 5/1)³⁹⁸

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif nakaratla birlikte ‘ne bu nefis imana geldi ne sen uslandın gönül’ şeklindedir. Gönül, ne yaptığını bilmeyerek yabancıya gitmiştir. Âşığa, gördüğü düşleri anlatmamış, istek zincirini boynuna bela etmiş, namusu, utanmayı terk etmiştir. Karını zararını bilmemiş, bütün dünyayı baştan sona gezmiştir. Ne vazgeçmeyi bilmiş ne el çekmiştir. Ne âşığın nefsi insafa gelmiş ne de gönül uslanmıştır.

Sahrayı dolandım eglenmedi gınlüm
Ankayı avladım eglenmedi gınlüm

Nice bağ ve bostannı kezdım kedernen
Mısırga konedım eglenmedi gınlüm

Topragı denizi temaşa ettim baştan-başa
Binaları seyir ettim eglenmedi gınlüm

Yandım asretlikten kederli kaldım
Başımı taldaga çektim, eglenmedi gınlüm.

Vefasızdan bezdım cefanı ince der edim
Nice makamlar yazdım eglenmedi gınlüm (Ş.)³⁹⁹

³⁹⁷ İbraev, “Âşık Ömer”, 171.

³⁹⁸ İbraev, “Âşık Ömer”, 181.

³⁹⁹ İbraev, “Âşık Ömer”, 219-220.

Yukarıdaki gazelde redif ‘eglenmedi gönlüm’ şeklindedir. Âşık; sahrayı, nice bağ ve bahçeyi dolaşmış, Anka’ya ulaşmış, Mısır’a gitmiş, toprağı da denizi de baştan başa seyretmiş, sayısız makam yazmış, hasretten yanarak kederle kalmıştır. Bütün bunlara rağmen gönlü hiç eğlenmemiştir. Gönlün eğlenmesi, avunmaması anlamındadır.

Ol yuzi gul dal fidan civan benim gonglümcedir
Çoktan beri severim dilber benim gonglümcedir
Menim aşkım yanılmaz korsem akılım yok olur
Kusurı çoktur amma guzel benim gonglümcedir

Kormedim omrüm içinde boyle uriy sıfatlı
Agzı oymak tişler inci lebleri baldan tatlı

Tili bulbul saçı sunbul kozler cennet ayatı
Benler iri kaşlar kalem kozleri gonglümcedir

Fıstık tüşli şal bir yana siya perçem bir yana
Belde hancer bir yana parmakta hâtem bir yana

Bermem iç cananımı toplansa âlem bir yana
Bin yaşasın ol melek sıma benim gonglümcedir

Çoktan endi urulganım şu nazlı bir dilbere
Zevk sefası helâk etti meni ah bu dilberin (G.12)⁴⁰⁰

Yukarıda verilen gazelde redif ‘benim gönlümcedir’ şeklindedir. Aşığın gönlüne yaraşır sevgili, gül yüzlü, fidan boyulu dilberdir. O güzelin kusuru çoktur fakat ağzı oymak, dişleri inci, dudakları baldan tatlıdır. Gönlün istediği sevgili, huri sıfatlı, bülbül dilli sümbül saçlı, cennet gözlüdür. Kırmızı yanaklı, melek yüzlüdür.

1.5.9. Ayıntablı Hâfız

“Hâfız”ın ismi kimi kaynaklarda Abdü’l-mecîd-zâde, kimi kaynaklarda da Abdü’l-mezîd-zâde diye geçmektedir. 16. yüzyılın sonlarına doğru yaşayan Ayıntablı Hâfız Abdü’l-mecidzâde’nin doğum tarihi belli değildir. İnsanlara hizmet etme, faydalı olma amacıyla Arapça sözlük yazar. Bu anlayışını divanında da sürdürür ve kimi şiirlerinde didaktik bir üsluba bürünür, bu onun tasavvufi yönünden de kaynaklanmaktadır.”⁴⁰¹

⁴⁰⁰ İbraev, “Âşık Ömer”, 35.

⁴⁰¹ Rabia Derya Tuyan, “Ayıntablı Hâfız ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007), 1-2-3.

Ayıntablı Hâfız'ın Divanı'nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, âşığın kontrolündedir. Âşık gönlünü, sevgilinin kirpiğinin okuna nişan eder. Gönül, muhabbet kuşlarının yuvasıdır. Gönlün eğlenmesi/avunması için sevgiliye dair küçük bir şey bile yeterlidir. Gönül, gül olan sevgilinin dikenine bile razıdır.

Güşâd olmaz niçün bâd-ı seherle gülsitân gönlüm
Ola murg-ı mahabbet çün müretteb âşiyân gönlüm

Nedendür sâkin-i vîrâne cismim bu dil-i şeydâ
Miyân-ı hâk-i kûy-ı yâre dutmuşdur mekân gönlüm

Nigâh-ı vuslatın devr itme benden ey kemân ebrû
Virince nâvek-i müjgânına bir dem nişân gönlüm

Beni gözden bırakup koyma katl-i dest-i gamzende
O şemşîr-i mahabbetle olupdur hûn-feşân gönlüm

Perîşân kılma Hâfız zülf-i yârı her sabâ ile
Sakin bir vech ile keşf itme bu sırr-ı nihân gönlüm (G.190)⁴⁰²

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönlüm' şeklindedir. Bir gül bahçesi olan gönlü sabah rüzgârı açamaz. Gönül, muhabbet kuşlarının dizili olduğu yuvadır. Sevgilinin mahallesindeki toprağın arasını mekân edinmiştir. Âşık gönlünü, sevgilinin kirpiğinin okuna nişan etmiştir. Gönül, muhabbet şimşirinde kan saçandır.

Zülf-i sevdâdan ki ruhsârınla gönlüm eğlenir
'Âşıkım kûyında didârinla gönlüm eğlenir (G.92/1)⁴⁰³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'gönlüm eğlenir' şeklindedir. Gönül, sevgilinin bir bakışıyla, sevdalı saçlarıyla ve yanağıyla eğlenmektedir. Karışık renkli gül olan sevgilinin dikeniyile, sevgilinin tatlı dudaklarıyla, gurbetteyken sevgilinin efkârıyla eğlenir. Gönlün eğlenmesi hem eğlence anlamı verir hem de avunma anlamı verir.

1.5.10. Azbî Baba

"Asıl adı Mustafa'dır. Kütahya'da doğmuştur. Kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Medrese tahsilini Kütahya'da tamamladıktan sonra

⁴⁰² Tayan, "Ayıntablı Hâfız", 174.

⁴⁰³ Tayan, "Ayıntablı Hâfız", 113.

İstanbul'a gelerek orduya katılmış ve Dergâh-ı Âlî çavuşluğuna kadar yükselmiştir.”⁴⁰⁴

Azbî Baba'nın gönül redifli bir gazeli vardır. Gönül, şairin nefsidir. Şair, ona yapması gerekenleri söyler. Şaire göre gönül, süluka girmeli ve geri kalan her şeyden vazgeçmelidir.

Gel sülûkun demidir şeytân-ı hest ol ey gönül
Cümleden eyle kanât'at cân-perest ol ey gönül

Sen gümân-ı çerh ile atıl kazânın bezmine
Yay-ı 'âlem içre misl-i tîr-i rast ol ey gönül

Hayr ü şer her ne edersen zübdesin a'lâ gözet
Her cehâlet meclisinde kân-ı şaşt ol ey gönül

Başın eflâke ererse korkma Nemrûd bir olur
Küştegîr veş gâh alt gâh üst ol ey gönül

Fâsıkın biri olursun korkma gam-ı dem-i nurun
Yetmiş iki milletin düşmânı dost ol ey gönül

Sakla seksen tokuzu tokuzdan al uzat
Bâ vü yâyı zâyî göster 'ayn-ı nîst ol ey gönül

Çün Muhammed 'âsiye şefkat Hudâ rahmet eder 'Azbî
Her gün âhı koyma elden merd ü cüst ol ey gönül (G. 151)⁴⁰⁵

Yukarıda verilen gazelde redif 'ol ey gönül' şeklindedir. Şair, gönlüne seslenir ve onu doğru olan yola davet eder. Gönlüne, süluk vakti olduğunu, artık şeytanlardan kurtulması gerektiğini, canını severek her şeye kanaat etmesini söyler. Gönül, iyiyi de kötüyü de gözetmeli, her cehalet meclisinde şaşıranlardan olmamalı, öldürülmüş gibi bazen altta bazen üstte olmalıdır. Yetmiş iki millete hem düşman hem dost olmalıdır. Ah etmeyi bırakmamalı, her daima mert olmalıdır.

1.5.11. Azîz Mahmûd Hüdâyî

“Celvetî okulunun kendi adıyla anılan kolunun kurucusu olan Azîz Mahmûd Hüdâyî, Fazlullah bin Mahmûd'un oğludur. Miladi 1541 senesinde

⁴⁰⁴ Mehmet Erol, “Azmi Baba, Mustafa, Kütahyalı”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4502>.

⁴⁰⁵ Mehmet Erol, “Azbî Baba Divanı” (Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2002): 315.

Şereflikoçhisar’da doğmuştur. Burada ilk tahsiline başladı. Bilgisini arttırmak için İstanbul’a gitti ve Küçük Ayasofya Medresesinde tahsiline devam etmiştir. Hocasının vefatı ile Bursa kadılığına getirilmiştir. Hüdâyî, Bursalı Mehmed Üftade’ye bağlanarak Bursa kadılığını bırakmıştır. Tasavvuf yolunu seçmiştir.”⁴⁰⁶

Azîz Mahmûd Hüdâyî Divanı’nda gönül redifli beş ilahi vardır. Âşık gönlüne seslenir. Gönül ve âşık birbirinden farklı kişilerdir fakat âşığın, gitmek istediği yolda ilerlemesi için gönle ihtiyacı vardır. Bundan dolayı gönlünü ikna etmeye çalışır. Gönül, sevgilinin aşkıyla mutludur ve onun kapısında köledir. O, şeydadir. Aştan dolayı seçim yapamaz olmuştur. Gönül; dert ile avare, başiboş, tek işi sevgili olandır. Dünyaya ait hiçbir şey istemeyen, sadece Allah’ı ve Allah’a mahsus sırları bilmek isteyen bir dervıştır.

Dost ile etdiğin ahdi unutm
Gel gönül dost illerine gidelim
Sakin bu vîrân evde vatan tutma
Gel gönül dost illerine gidelim (İ.21/1)⁴⁰⁷

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif nakaratla beraber ‘gel gönül dost illerine gidelim’ şeklindedir. Gönlüne, dost ile ettiği yemini unutmamasını (elest), bu viran evi (dünya) vatan etmemesini, kanat açarak uçup dost iline gitmeyi teklif eder. Gönül, sevgilinin ülkesini görmek, hayat iklimine gitmek istiyorsa âşıkla beraber dostla gitmelidir. Çünkü âşık, gönlüyle beraber dostla doğru, beyazı ve siyahı görmeden uçmak, Hızır gibi ölümsüzlük suyundan içmek istemektedir.

Aşk-ı ma’şûku edelden ihtiyâr
Aşk ile hoş zindedir şeydâ gönül
Yerde gökde eylemez oldu karâr
Bir kapıya bendedir şeydâ gönül (İ.53/1)⁴⁰⁸

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif ‘şeyda gönül’ şeklindedir. Şeyda olan gönül, sevgilinin aşkını seçtiğinden beri çok mutludur. Onun kararı gitmiştir. Artık ne yerde ne de gökte seçim yapabilmektedir. O, artık bir kapıya köle olmuştur.

Aşka düşürdün kendüzün
Neyleyeyin gönül seni

⁴⁰⁶ Mustafa Tatçı-Mûsâ Yıldız, *Azîz Mahmûd Hüdâyî Divanı* (İstanbul, H Yayınları, 2017): 1.

⁴⁰⁷ Tatçı-Yıldız, *Azîz Mahmûd Hüdâyî*, 35.

⁴⁰⁸ Tatçı-Yıldız, *Azîz Mahmûd Hüdâyî*, 73.

Bir oldu gecen gündüzün
Neyleyeyin gönül seni (İ.72/1)⁴⁰⁹

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif nakaratla beraber ‘neyleyeyin gönül seni’ şeklindedir. Gönül, kendisini aşka düşürmüş yani âşık olmuştur. Bu vakitten sonra gönlün gecesi gündüzü bir olmuştur. O, sevgiliye âşık olduğundan beri dert ile avare olmuş, beklemelere doyamaz olmuştur. Başı aşk ile hoş olmuş, bütün işi sevgili olmuştur. Aşığın, bu haldeki gönlüne duadan başka yapacak hiçbir şeyi yoktur.

Tecellî-i cemâl ister
Gönül eğlenmez eğlenmez
Tesellî-i visâl ister
Gönül eğlenmez eğlenmez (İ.105/1)⁴¹⁰

Yukarıda ilk bendi verilen ilahide redif nakaratla beraber ‘gönül eğlenmez eğlenmez’ şeklindedir. Gönül, güzellik tecellisi ve sevgiliye kavuşacak olmanın tesellisini istemektedir. O, cihanı baştan sona gezse de hiçbir şey umurunda olmaz çünkü istediği Allah’tır. Gönül, sevgili olmadan ne halvette ne celvette ne kesrette ne vahdette ne cennette ne de Tuba’da eğlenir. Gönül, sürekli Mevla’yı düşünür, onun cemalinin nurunu bekler ve sadece O’nu özler. Gönlün eğlenmesi, avunması ve oyalanması anlamındadır.

Ârif ol ma'nî yüzüne bakagör
Hakk'ı Hakk ile şuhûd et ey gönül
Kim ne vermiş enfüs ü âfâka gör
Hakk'ı Hakk ile şuhûd et ey gönül (İ.226/1)⁴¹¹

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif nakaratla beraber ‘Hakkı Hakk ile şuhud et ey gönül’ şeklindedir. Şair gönlüne seslenerek ona, Arîf olup mananın yüzüne bakmasını; hakikat halini anlamak içinse Hakkı Hak ile şahadet etmesini söyler.

1.5.12. Azmîzâde Hâletî

“Azmîzâde diye anılan şairin asıl adı Mustafa, mahlası ise ‘Hâletî’dir. Şair İstanbul’da doğmuştur. Hâletî’nin babası, aynı zamanda 16. yüzyıl âlim-şairlerinden olan Pîr Mehmed Azmî Efendi’dir. Genç yaşta eğitime başlayan ve

⁴⁰⁹ Tatçı-Yıldız, *Azîz Mahmûd Hüdâyî*, 92.

⁴¹⁰ Tatçı-Yıldız, *Azîz Mahmûd Hüdâyî*, 129.

⁴¹¹ Tatçı-Yıldız, *Azîz Mahmûd Hüdâyî*, 254.

babasının yanı sıra devrinin pek çok bilgininden dersler alan Hâletî, medrese eğitimi görmüştür.”⁴¹²

Hâletî’nin gönül redifli iki gazeli vardır. Gönül, şairden farklı bir kişidir. O, hiçbir zaman vuslat için sabretmez. Vuslat suyuna kanmaz. Aşk konusunda oldukça inatçı ve uyanıktır. Sevgilinin hiçbir sözüne kanmaz. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Âşık, saf, mülayim ve boyun eğenken gönül, uyanık, asi ve inatçıdır.

Dem mi vardur firkatünle şem’-veş yanmaz gönül
Vasluna ben katlanurdum lik katlanmaz gönül

Der-i kazâdur her zemânda çünkü şemşîr-i firâk
Âb-ı vasla hiç huzur-ı kalble kanmaz gönül

Tek sen usanma cefâlar eylemekden dostum
Her ne denlû cevri idersen senden usanmaz gönül

Sîm-i eşkin virmek isterse metâ’u vasluna
Hiç tevakkuf itme şâhum sana kim sınımaz gönül

Va’de’-i ferdâsına ol âfet-i devrânun
Aldanurdum ben yine amma ki aldanmaz gönül

Bir gözi şâhbâz şûh-ı şehsüvârün saydudur
Hâletî-veş degme bir fitrâke bağlanmaz gönül (G.221)⁴¹³

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Sevgilinin ayrılığından dolayı gönlün, mum gibi yanmadığı bir an bile yoktur. Âşık vuslat için sabretse de gönlü sabretmez. Gönül, vuslat suyuna hiçbir zaman huzurlu bir şekilde kanmaz. Buna rağmen sevgilinin edeceği hiçbir eziyet onu sevgiliden usandırmak için yeterli olmaz. Sevgili ne kadar uğraşsa da gönül sevgiliye kırılmaz. Sevgilinin gelecek için söylediği vaatlere âşık kansa da gönül aldanmaz. Gönül, Hâletî gibi bir kayışla bağlanmaz.

N’ola koyup eşigün gitmese yabana gönül
Bağlıdur silsile-i zülfüne dîvâne gönül (G.231/1)⁴¹⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, âşığın eşliğini bırakıp yabana gider fakat âşık gönlünün gitmesini istemez. Divane

⁴¹² Bayram Ali Kaya, “Hâletî, Azmîzâde”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=280>.

⁴¹³ Ali Akşit, “Azmîzâde Mustafa Hâletî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1992): 157-158.

⁴¹⁴ Akşit, “Azmîzâde Mustafa Hâletî”, 164.

gönül sevgilinin saçına bağlanmıştır. Yusuf gibi, sevgilinin çenesinin çukuruna düşmüştür. Gönülün sevgilinin kakülüne bağlı olması normal bir durumdur. Gönül, ayrılığın ateşiyle kül olana kadar yanar. Hâletî'nin sevgiliye âşık olduktan sonra aklı gitmeseydi gönül, o güzele aldanıp âşık olmazdı.

1.5.13. Behçetî Hüseyin Efendi

“Asıl adı Hüseyin'dir. Behcetî mahlasını kullanmıştır. Doğum yeri doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 17. yüzyılın ilk çeyreğinde doğduğu tahmin edilmektedir. Yazılı kaynaklarda Behcetî'nin edebî şahsiyeti hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Türkçe Dîvân ve Zafernâme adlı eserlerinden edindiğimiz bilgilere göre Behcetî, şiir söyleme yeteneğini Allah'ın bir lütfu olduğuna inanmaktadır. Gazellerinin tamamı tasavvufi muhteva taşımaktadır.”⁴¹⁵

Behçetî Hüseyin Efendi'nin Divanı'nda on gazel ve bir kıta vardır. Onun şiirlerinde gönül tek değildir. Birden fazladır. Âşık pervane, gönül ise âşığın etrafında döndüğü lambadır. Gönül, âşığın bağrında görülmemiş bir bahçedir. Varlık bir ovadır, gönül de o ovanın kargasıdır. Gönül, âşığın nasipsizlik ateşinin coşmasına sebep olur. Aşk için yanan, uğraşan âşıktır. Geri duran ise gönüldür. Gönül, gül bahçesinin bülbülü ve bir parçasıdır. O, sırların arkasına saklanan, Mecnun ile denk olandır. Gönül, cevr ve cefa çekmeye layıktır. Aşk âlemine geldiğinden beri rezilliği adet edinmiştir.

Turmayup câm-ı meyi nûş itmek ister gönlümüz
Âteşin deryâ gibi cûş itmek ister gönlümüz

Almaga bûy-ı peyâm-ı yâri nahl-i gül gibi
Cism-i zârı ser-be-ser gûş itmek ister gönlümüz

Mülk-i tenden 'âlem-i ervaha rihlet itmeğe
Cân-ı zârı hâne-ber-dûş itmek diler gönlümüz

Kad-i pîrün halka-veş ham oldugun 'ayb eylemen
Hâle-veş bir mâhî âgûş itmek ister gönlümüz

Hayl-i hûbân dârû-yı la'liyle dirlermiş dilâ

⁴¹⁵ Ahmet Ölmez, “Behçeti Hüseyin Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018.
<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1370>.

Behçetî-i zârı bîhûş itmek ister gönlümüz (G.181)⁴¹⁶

Yukarıda verilen gazelde redif ‘itmek ister gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, durmaksızın aşk kadehinden içmek istemektedir. Ateşini, bir deniz gibi coşturmak, inlemekte olan cismini baştan sona dinlemek istemektedir. İnleyen canını, berduşa ev etmek istemekte, gölge gibi birayı kucaklamak istemektedir. O, inlemekte olan âşığı sersem etmek istemektedir.

Sûde-i elmâs-ı gamdur merhem-i behbûd-ı dil
Ülfet-i behbûd bilmez zahm-i zehr-âlûd-ı dil (G.299/1)⁴¹⁷

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif tamlama halinde ‘dil’ şeklindedir. Gönül iyileştirecek merhem, gam elmasının üzerine sürülmesidir. Âşık, gönlün ucundan kendisine zehir bulaşmasına alışkındır. Gönülün faydasız mücevheri aslında muhabbet tacının incisidir. Gönülün ateşten ırmağı mihnete kul olmak ister. Gönül Davud’unun nağmesi, aşk meclisinde mutlu değildir. Gönülün maksat şahidi, asmadan yapılmış şaraptır.

Nigâhun meclis-i ‘işretde dâyim hemdem-i dildür
‘Aceb ayyârdur kim bî-tekellûf mahrem-i dildür (G.94/1)⁴¹⁸

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif tamlama halinde ‘dil’ şeklindedir. Gönülün dostu daima sevgilinin içki meclisindeki bakışıdır. Güçsüzlük gönül mahremine düşmandır. Gönül âleminin askersiz ele geçirilmesi mümkün değildir. Temiz yüzlü olan sevgilinin gül bahçesine düşen ay parçası gönüldür. Gönül, kıskançlık deliliğini adet edinmiştir. Gönülün mutluluk gül bahçesi, ten içindeki yaradadır.

Cûy-bâr-âsâ hemân cûş itmek ister gönlümüz
Ya’ni bir servi der-âgûş itmek ister gönlümüz (G.180/1)⁴¹⁹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘itmek ister gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, akarsu gibi coşmak istemektedir. Bir serviye kucaklamak istemektedir. Zühd âlemini unutmak istemektedir. Alem sohbetinden şarap içmek, âşığın canını hırka gibi giymek istemektedir.

Mest-i ‘aşkam sinde bir turfa bâgumdur gönül

⁴¹⁶ Ahmet Ölmez, “Behçetî Hüseyin Efendi Divanı” (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995), 498.

⁴¹⁷ Ölmez, “Behçetî Hüseyin Efendi”, 549.

⁴¹⁸ Ölmez, “Behçetî Hüseyin Efendi”, 459.

⁴¹⁹ Ölmez, “Behçetî Hüseyin Efendi”, 497.

Pür şarâb-ı cân-fezâ devr-i ayâgumdur gönül (G.279/1)⁴²⁰

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, aşk sarhoşu olan âşığın sinesindeki görülmemiş, nadir bir bahçedir. Aşığın canını inleyen şarapla dolmuş, mecliste devreden bir kadehtir. Göğsün zulüm duvarında âşık bir pervane, gönül ise bir lambadır. Gönül, cılve yerinde görünen bir bağıdır. Aşığın eski ocağıdır. Diken dolu bir yolda âşığın bıraktığı izdir. Lütuf feyziyle süslenmiş bir bağıdır ve dağ eteğidir. Cismin ovasındaki kargadır.

Bezm-i ‘aşkun zevk-i vuslat câm-ı sâfidür gönül
Sad humâr-ı hasrete yek-dem telâfidür gönül (G.283/1)⁴²¹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, aşk meclisinde vuslat zevki veren bir kadehtir. Gönül âşık için, bin hasret humarının telafisidir. Aşığın vuslattaki faydasıdır. Yolunu kaybedip ters yola girenlere salih olandır. Gönül, sevgiliye faydalı bir hayrandır.

Tesliyet virmez ebed sîne-i sûzânuma dil
Bâ’is-i cûşîş olur âteş-i hırmânuma dil (G.284/1)⁴²²

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ şeklindedir. Gönül, âşığın ateşli yüreğine teselli veremez. Aksine nasipsizlik ateşinin daha fazla coşmasına sebep olur. Gönül, âşığın hüznler evine uğramaz. Eğer gönül, âşığın gizli hazinesine el koymasaydı sabır mücevherleri bu kadar yağmalanmazdı. Âşık Mecnun’la beraber gittiği için gönül, onun yanına uğramaya korkar olmuştur.

Gehi hârâ-yı saht ü gâh rûy-ı tîşedür gönlüm
Gelelden ‘âlem-i ‘aşka melâmet-pîşedür gönlüm (G.324/1)⁴²³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, bazen zorlukların içindeki zayıflıktır, bazen de balta gibi keskin yüzlüdür. Aşk âlemine geldiğinden beri rezilliği huy edinmiştir. O, muhabbet meclisindeki şişedir. Vuslat eteğinin umuduyla saçak saçak olmuştur. Delilik endişesinden dolayı divane olmuştur. Bu gamdan dolayı gönül, ormandaki bir kaplana benzemektedir.

Sohbet-i bezm-i visâl-i feyza hem-demdür gönül
Mâverâ-yi perde-i esrâra mahremdür gönül (G.289/1)⁴²⁴

⁴²⁰ Ölmez, “Behçeti Hüseyin Efendi”, 540.

⁴²¹ Ölmez, “Behçeti Hüseyin Efendi”, 542.

⁴²² Ölmez, “Behçeti Hüseyin Efendi”, 542.

⁴²³ Ölmez, “Behçeti Hüseyin Efendi”, 561.

⁴²⁴ Ölmez, “Behçeti Hüseyin Efendi”, 545.

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, feyze kavuşmak için toplanan meclisin sohbeti ile dosttur. Sırların perde arkasındaki mahremidir. Aşk kadehinin keyfi ile âleme meşhur olandır. Dünya bahçesinin bir parçasıdır. Hayret çölünün içinde Mecnun ile denktir. Behçetî gibi mutluluk gül bahçesinin bülbülüdür.

Gevher-i deryâ-yı safâdur gönül
Zîver-i ser-tâc-ı fenâdur gönül (G.290/1)⁴²⁵

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, eğlence denizindeki mücevherdir. Fenalığın başındaki tacın süsüdür. Aşktan mahrum, aşka isteklidir. Akşamdan sabaha nağmelidir. Her çevre ve cefaya layıktır.

Tâ key sitem-i ‘aşk-ı cefâ-kâr ey dil
Tâ key bu gam-ı çerh-i nigûn-sâr ey dil
Terk eyle bu gavgâ-yı belâ engîzi
Ol na’t-zen-i Ahmed-i Muhtâr ey dil (Kıta 60)⁴²⁶

Yukarıda verilen dörtlükte redif ‘ey dil’ şeklindedir. Şair gönlüne seslenerek bu kavgayı bitirmesini söyler. Çünkü gönül seçilmiş Ahmed’i övücüdür.

1.5.14. Beyânî

“Şairin adı kaynaklarda Ahmed olarak geçmektedir. Babası Abdurrahman adlı bir kadıdır. Beyânî, bugün Afyon iline bağlı bir ilçe, o devirde ise Germiyan vilayetine bağlı bir kasaba olan Şuhut’ta doğmuştur. Beyânî, medrese eğitiminden sonra müderrislik yapmış, daha sonra ise kadılık rütbesiyle çeşitli yerleri dolaşmıştır.”⁴²⁷

Beyânî’nin gönül redifli on iki gazeli vardır. Ona göre gönül, sevgilinin ayağının altına toprak, aşk meydanında da rüzgâr olmalıdır. Gönül, sevgili gelecek diye yara dolu göğsünü saray yapandır. O sarayın ev sahibi de bizzat kendisidir yani gönüldür. Gönül, aşkın gökyüzündeki parlak güneştir. İnleyen bir bülbüldür. Müpteladır. Sevgilinin saçına bağlıdır. İmar edilmesi gereken yıkılmış virane bir evdir. Aşk şarabıyla dolu bir kadehtir. Sarhoştur. Âşık tarafından sevgiliye verilendir.

Reşk-i kadd-i yâr-ıla ser-der-havâ ol ey gönül

⁴²⁵ Ölmez, “Behçetî Hüseyin Efendi”, 545.

⁴²⁶ Ölmez, “Behçetî Hüseyin Efendi”, 659.

⁴²⁷ Fatih Başpınar, “17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî’nin Divanı” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.), 1-2-3.

Cilve-gâhında o servün hâk-i pâ ol ey gönül

Kâkülinden çek elün dūr u dırâz efkârı ko
Neşve-yâb-ı câm-ı la‘l-i dil-rubâ ol ey gönül

Derd-i ‘aşk-ı yârdan bîgâne olmakdur hatâ
Kulzüm-i zehhâr-ı gamla âşinâ ol ey gönül

Düşmeyem dersen nazardan dergehinde dilberün
Koma istiğnâyı elden bî-recâ ol ey gönül

Hıdmet-i cârû-keşîde çün Beyânî kâyim ol
Sâha-i ‘aşk-ı dil-ârâda sabâ ol ey gönül (G.490)⁴²⁸

Yukarıda verilen gazelde redif ‘ol ey gönül’ şeklindedir. Şair gönlüne seslenerek ona, sevgilinin boyunun kıskançlığıyla utangaçlık komutanı olmasını, servi olan sevgilinin cilve yerinde sevgilinin ayağının altına toprak olmasını, gönül alıcı dudağın kadehinden içerek hafice sarhoş olmasını, sıkıntıların dalgalı denizine alışmasını, tok gözlülüğü bırakmadan isteksizlerden olmasını ve sevgilinin aşk meydanında rüzgâr olmasını söyler.

‘Âşıka dâru’ş-şifâdur kûy-ı cânân ey gönül
Hastagân-ı ‘aşka oldu cây-ı dermân ey gönül (G.491/1)⁴²⁹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Âşık için sevgilinin mahallesi hastanedir. Aşığın derman bulacağı yer aşk hastanesidir. Gönül, saadetli olmak için ayak malı olmalı, aşk ile yerle bir olmalı yani toprak olmalıdır. Gönül, mutluluk mumundan şevk bulandır. O, durmaksızın akarak akarsu gibi bir vadiye varır ya da doğudan gelen rüzgâr gibi gelip geçici olur. Gönül, aşk şahı olan sevgilinin teşrif etmesi için yara dolu göğsünü saray yapar. Bu can sarayının ev sahibi de gönül olur. Aşığın gökyüzündeki parlak güneşi gönüldür.

N’ola olsan dem-be-dem âzürde-i hâr ey gönül
Bir gül-i ra‘nâya oldun bülbül-i zâr ey gönül (G.492/1)⁴³⁰

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Gönül he an dikenden incinse de bir önemi yoktur. Sonuçta o, renkli bir gülün inleyen

⁴²⁸ Fatih Başpınar, “Beyânî Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 21.12.2018. s.450.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10598,Beyânî-apdf.pdf?0>

⁴²⁹ Başpınar, “Beyânî Divanı”, 450.

⁴³⁰ Başpınar, “Beyânî Divanı”, 451.

bülbüldür. O, her güle bülbül olmasaydı gül bahçesini seyretmeyi arzulamazdı. Sevgilinin nazının yükünü sadece sevgiliye vefalı olan gönül taşıyabilir.

Olmak istersen eger gül gibi mesrû ey gönül
Düşmesün hergiz elünden câm-ı billûr ey gönül (G.493/1)⁴³¹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Şair gönlüne seslenerek ona nasihatte bulunur. Gönül, gül gibi sevinçli olmak istiyorsa o temiz kadehi elinden düşürmemelidir. Sevgilinin bakışının iltifatından gururlanmamalı, sevgiliye ulaşmak istiyorsa da he an onun baktığı yerde olmalıdır. Beyânî, sıkıntılar dergahından uzak düştüğü için, gönlünün de oradan uzak düşmesinden korkar.

‘Âşık olmak bir gül-i gülzâra gönlümden geçer
‘Andelîb olmak o gül-ruhsâra gönlümden geçer (G.128/1)⁴³²

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönlümden geçer’ şeklindedir. Gönülden, gül bahçesindeki güle âşık olup, o gül yanaklı sevgiliye bülbül olmak geçer. Aşığın gönlünden Mecnun olup sevgilinin kakülüne bağlanmak geçer. Sevgilinin bakışının okuna karşı durmak, o şeker sözlü sevgiliye can vermek âşığın gönlünden geçer. Gönülden geçmek ifadesi, istemek anlamında kullanılmıştır.

Tîr-i cevri-î çarh-ı bed-mihre nişândır ehl-i dil
Devri-î vârunında mahzûn u mehândur ehl-i dil (G.477/1)⁴³³

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘ehl-i dil’ şeklindedir. Gönül ehli, kötü olan feleğin eziyet okunun nişanıdır. Hüzünlüdürler ve alçak kimselerdendirler. Cefadan olan gül bahçesinde gonca ülkesidirler. Her şeyleri ve akılları yerinde olan güzel söz söyleyenlerdir. Dünyanın seyyahı, cihanın da rindidirler. Onlar, niyeti anlamış mucize konuşanlardır.

Bülbül-i nev-nağmeyüz gülzâr ister gönlümüz
Nev-şüküfte gonça-i bî-hâr ister gönlümüz (G.351/1)⁴³⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘ister gönlümüz’ şeklindedir. Yeni nağmelerin bülbülleri olan âşıkların gönülleri gül bahçesi istemektedir. Âşıkların gönülleri güzellik bağındaki her fidana üftade olmaz, servi boylu, yüce bir sevgili isterler. Gönüller Ferhat ve Şirin sözü etmezler, onlar aşk konuşan

⁴³¹ Başpınar, “Beyânî Divanı”, 452.

⁴³² Başpınar, “Beyânî Divanı”, 241.

⁴³³ Başpınar, “Beyânî Divanı”, 443.

⁴³⁴ Başpınar, “Beyânî Divanı”, 368.

papağanlardır. Gönüller, hoş yürüyüşlü bir sevgiliden tatlı sözler söylemesini isterler. Gönüller sevgilinin şahbaz olan gözlerinin pençesini isterler.

Gele ey ‘aşka mübtelâ gönlüm
Beste-i zülf-i dil-rubâ gönlüm (G.555/1)⁴³⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Aşka mübtelâ olan gönül, gönül alıcı sevgilinin saçına bağlıdır. Gönül, sevdalık işini bırakmalı, boş yere gezinmemelidir. O, sessiz bir divane olmalı, hatır levhasına sessizliğini kopyalamalıdır. Gönül, âşığın yanına gitmeli, ona daha fazla cefa etmemelidir.

‘Îmâret eyle cânâ bir yıkılmış hânedür gönlüm
Koma şöyle katı çokdan yatur vîrânedür gönlüm (G.556/1)⁴³⁶

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, sevgiliden imar etmesinin istendiği yıkılmış bir evdir. Daima aşk şarabı ile dolmuş bir kadehtir. Vücudu parça parça eden bir taraktır. Aşk şarabı ile gece gündüz sarhoştur. Gönül bir put evidir.

Lâle câm aldı ele mestâne gönlüm n’eylesün
Bâde-i ‘aşk-ıla pür peymâne gönlüm n’eylesün (G.631)⁴³⁷

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm neylesün’ şeklindedir. Gönül hem aşk şarabı ile dolu bir kadeh hem de sarhoştur. Divane olan gönül artık şeydalığa da başlamıştır. Virane olmuş gönlün etrafta dolaşmaktan başka yapacak bir şeyi yoktur. Pervane olan gönlün kanadını yakmaması imkansızdır. Gönlün yanan ateşe düşmemesine imkân yoktur.

Bir ser-âmed serv-i hoş-reftâra verdüm gönlümü
Kadd-i dil-cûsı güzel dildâra verdüm gönlümü (G.823/1)⁴³⁸

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘verdüm gönlümü’ şeklinde olup, gönül vermek ifadesi âşık olmak anlamında ve sevgiliye hediye sunmak anlamında kullanılmıştır. Âşık gönlünü, önemli bir kişiye, hoş yürüyüşlü bir serviye yani güzel bir sevgiliye vermiştir. Yanakları gonca gibi gül olan bir sevgiliye, naz yapmayı seven ve tatlı sözler söyleyene, ay devrinin afetine vermiştir. Âşık, bülbül gibi gönlünü bir güle vermiştir.

⁴³⁵ Başpınar, “Beyânî Divanı”, 487.

⁴³⁶ Başpınar, “Beyânî Divanı”, 487.

⁴³⁷ Başpınar, “Beyânî Divanı”, 532.

⁴³⁸ Başpınar, “Beyânî Divanı”, 642.

Serv-kad bir dilber-i mümtâza verdüm gönlümü
Mâyil oldum ol nihâl-i nâza verdüm gönlümü (G.824/1)⁴³⁹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘verdüm gönlümü’ şeklindedir. Âşık gönlünü, servi boylu olan seçilmiş bir dilbere, naz fidanına, gözleri şahbaz olan sevgiliye, melek huylu, Hüma kanatlı güzele, güvercinlerin şahına, güzel ve akıllı sözler söyleyen sevgiliye vermiştir.

1.5.15. Birrî Mehmed Dede

“Birrî, Manisa Mevlevîhanesi’nde yetişmiştir. Düzenli bir eğitim gördüğüne dair kaynaklarda bilgi bulunmamakla birlikte, şiirlerinden kültürlü bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.”⁴⁴⁰

Birrî Mehmed Çelebi’nin Divan’ı taranmış olup, Divan’da gönül redifli bir manzume tespit edilmiştir. Tahmis olarak söylenen şiirde gönül karşımıza düşme özelliğiyle çıkmaktadır. Gönül düşmesi deyim anlamı olarak kişinin âşık olmasıdır. Gerçek anlamda düşünecek olursak düşmek fiili olumsuz bir durum olup yaralanmaya sebep olacak bir şeydir. Yani gönül düşmesi hem âşık olması hem de ziyan olacak duruma gelmesi anlamlarını taşır. Şiirde düşen sadece âşığın gönlü değildir. Şairin düştü diye bahsettikleri bütün âşıkların gönülleri. Ayrıca manzumede ‘biz’ ifadesinin kullanılması sadece âşıkların çok olmasından değildir. ‘Biz’ kavramı ‘ben’i ortadan kaldırır. Âşık, beni yok etmiştir.

Nâ-gehân bir âteş-i sûzana düşdi gönlümüz
Yanmağa pervâne çün pervâne düşdi gönlümüz
Hâsılı bir âfet-i devrâne düşdi gönlümüz
Tabiş-i mihr-i ruh-ı cânâna düşdi gönlümüz
Şu’be-i şem’-i safâdan yâne düşdi gönlümüz (Tahmis.15/1)⁴⁴¹

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif ‘düşdi gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Gönül, düşmüştür. Gönül düşmesi, tevriyeli ve kinayeli bir kullanımdır. O, ansızın bir ateşin içine düşmüş, pervane gibi yanmıştır. Bunun sebebi de gönülün aslında pervaneliğe düşmüş olmasıdır. Gönül, zamanın afeti olan sevgiliye düşmüştür. Sevgilinin yanağının güneşinin

⁴³⁹ Başpınar, “Beyânî Divanı”, 643.

⁴⁴⁰ Rasîh Erkul, “Birrî, Dervîş Mehmed Çelebi”, Türk Dili ve Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=996>.

⁴⁴¹ Rasîh Erkul, “Birrî Mehmed Dede (Magnisalı) Hayatı-Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1992), 388.

parlayışına, mutluluk mumunun alevinin ucuna düşmüştür. Âşıklar, aşkın içinde boğulmuştur. Kimse gönüllerin yabancı yere düştüğünü düşünmemelidir. Çünkü gönül, aşk meclisinde kadeh olmaya düşmüştür. Gönül, karşılık beklemeksizin tek bir noktaya düşmüştür. O, pervane gibi yanmaya düşmüştür.

1.5.16. Bolulu Himmet

“BayRâmîye şeyhlerinden Tesbihcizâde Şeyh Hüsameddîn Efendi’ye intisap etmiştir. Halvetiye tarikatına da intisabı olduğu kaynaklarda kayıtlıdır. Aruz ve hece ölçüsü ile şiirler yazan Himmet’in cönk ve mecmualarda çok sayıda şiirinin olması, şiirlerinin beğenildiğini göstermektedir. Kimi şiirleri bestelenmiştir. Bestelenen şiirleri arasında Mevlevî ayinlerinde okunanlar bulunmaktadır. Şiirleri genellikle sofiyane tarzdadır.”⁴⁴²

Bolulu Himmet’in Divan’ında ‘gönül’ redifli bir gazeli vardır. Onun şiirlerinde gönül, tek değildir. Gönlümüz şeklinde kullanılan redifte, gönül ile kastedilen Hak yoluna girmiş, bir evliyaya bağlanmış ve seyr-i suluku tamamlamak isteyen dervişler kastedilir.

Yine giryân olmak ister gönlümüz
Bahr-ı ‘ummân olmak ister gönlümüz

Çâr ‘unsurdan halâs olup bugün
Mısra sultân olmak ister gönlümüz

Mühr-i mihr-i ‘ışkı alup destime
Pes Süleymân olmak ister gönlümüz

Biz bu varlık perdesin hark eyleyüp
Hâk-i yeksân olmak ister gönlümüz

Evliyadan isterüz Himmet nazar
Kâmil insân olmak ister gönlümüz (G.26)⁴⁴³

Yukarıda verilen gazelde redif ‘ister gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, bir insan gibi bir şeyleri isteyendir. O, önceden olduğu gibi şimdi de ağlayan olmayı, böylece büyük bir deniz olmayı istemektedir. Dünyaya ait dört unsurdan (hava-su-

⁴⁴² İsmail Hakkı Aksoyak, “Himmet/Abdî, Şeyh Himmet Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018.

<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4412>

⁴⁴³ Meliha Tapsız, “Bolulu Himmet Divan, Manzum Tarikatname, Adab-ı Hurde-i Tarikat” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1995), 73.

ateş-toprak) kurtulmak ve Mısır'a sultan olmak istemektedir. Eline aşk güneşinin mührünü alarak Süleyman olmak istemektedir. Varlık perdesini yakarak yerle bir olmak, yani toprak olmak istemektedir. Gönül, evliyanın Himmet'e bakmasını ve kendisinin kâmil olmasını istemektedir.

Bana 'ışk-ı Hüdâ yâr olmadukça gönlüm eğlenmez
Cihânun halkı agyâr olmadukça gönlüm eğlenmez (G.27/1)⁴⁴⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'olmadukça gönlüm eğlenmez' şeklindedir. Gönülün eğlenmesi, oyalanması ve avunmasıdır. Aşığın yârî Allah'ın aşkı olmadıkça ve dünyadaki her şey âşığın düşmanı olmadıkça onun gönlü eğlenmez, avunmaz, mutlu olmaz. Gecedен sabaha kadar âşık inlemedikçe, sevgilinin mahallesine kavuşmadıkça, her an gül bahçesini seyretmedikçe, sevgili tecelli etmedikçe gönül eğlenmez.

1.5.17. Bursalı Tâlib

“Kaynakların hayatı ile ilgili farklı bilgiler verdikleri şairin asıl adı Mehmed Tâlib'tir. Doğum tarihi belli değildir. Ölüm tarihi ise miladi 1706 yılıdır. Türkçe şiirlerinde Tâlib mahlasını kullanan şair, Farsça şiirlerinde Âzim mahlasını kullanmıştır.”⁴⁴⁵

Tâlib'in Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Şair, gönlünü karşısına alarak onunla konuşur ve ona sorular sorar.

Âşinâ-yı gam-ı cânâne mi oldun ey dil
'Âkıbet kendine bigâne mi oldun ey dil (G.74/1)⁴⁴⁶

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif '... mi oldun ey dil' ifadesidir. Şair, gönlüne seslenir ve ona sorular sorar. Gönülüne; sevgilinin gamına aşına olup olmadığını, kendisine yabancı olup olmadığını, hazine mi yoksa virane mi olduğunu, emellerin uzun saçına tarak, sarhoşlar meclisinde kadeh, gam satrancının döşeğine ev ve Tâlib gibi divane olup olmadığını sormaktadır.

⁴⁴⁴ Tapsız, “Bolulu Himmet”, 74.

⁴⁴⁵ İbrahim Halil Tuğluk, “Tâlib”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1421>.

⁴⁴⁶ Melike Erdem, “Bursalı Tâlib ve Divanı Tenkidli Metin ve İnceleme” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1994), 248.

1.5.18. Cem’î

“Medrese eğitimi görerek mülâzım olmuştur. Şiirlerinde coşkun bir söyleyiş ve canlı bir hayat tarzı dikkatleri çekmektedir. Cem’î’nin divan edebiyatına ait bütün malzemeyi rahatça kullanarak kendi hünerini ortaya çıkaran kudretli bir şair olduğu söylenebilmektedir.”⁴⁴⁷

Cem’î’nin Divan’ı tarandığında Divan’da gönül redifli dört gazel ve iki beyit tespit edilmiştir. Gönül, yıkık, viran bir yer ve çaresiz bir âşıktır. O, düşkün bir zavallıdır. Meyhanecinin kapısına, çaresizliğe ve avareliğe düşmüştür. Aynı zamanda aşk mülkünün destanı, gül bahçesinin bülbülü ve bahçıvanıdır. O, aşk zirvesindeki bir Hüma kuşu kadar kutsaldır.

Kûy-ı dilberden der-i hammâra düşdi gönlümüz
Cûy-veş gülzârdan gülzâra düşdi gönlümüz

Kısmet oldukda miyân-ı gamda esbâb-ı derûn
Sehm-i müjgan-ı büt-i mekkâre düşdi gönlümüz

Sadme-i hicrân ile ser-‘arsa-i ümmîdde
Kalkayın dirken dahı bî-çâre düşdi gönlümüz

Sell-i seyf-i gamze itdükçe niyâm-ı nâzdan
Dest-beste hâk-i pâ-yi yâre düşdi gönlümüz

Nazm-i şûh-ı gayrdan ey Cem’î rû-gerdân olup
Fikr-i bîkr-i şâh-ı sihr-âsâra düşdi gönlümüz

Han Mûrad-ı mihr-câhun pâ-yine yüz sürmeğe
Menzilinden mâh-veş âvâre düşdi gönlümüz (G.51)⁴⁴⁸

Yukarıda verilen gazelde redif ‘düşdi gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin mahallesinin kapısına düşmüştür. Akarsu gibi gül bahçesinden gül bahçesine akmıştır. Hilekâr bir putun kirpiğine düşmüştür. Gönül, kalkmaya çalışırken bile çaresizliğe düşmüş, sevgilinin ayağının toprağına el bağlamıştır. Sihir yapan bir padişahın bakir fikrine düşmüştür. Bir ay gibi yerinden uzaklaşarak avareliğe düşmüştür.

Mülk-i ‘ışkun şâh-ı Rüstem dâstânıdır gönül

⁴⁴⁷ Beyhan Kesik, “Cem’î, Mehmed Cem’î Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1897>.

⁴⁴⁸ Birgül Koparan, “Cem’î Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divan’ının Tenkidli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995), 270.

Âh ile sâhib-direfş-i Gâviyânîdür gönül (G.79/1)⁴⁴⁹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, aşk mülkünün sultanı olan Rüstem’in destanıdır. Ah ederek, Gaviyan’ın bayrağının sahibi olmuştur. Aşk bağında bazen bülbüldür bazense o bağın bahçıvanıdır. Gam defterine yazı yazanın evidir. Aşkın zirvesindeki mekânsız Hüma’dır. Aşk vadisindeki gül bahçesidir.

Esrâr-ı hattun olalı hayret-resân-ı dil
Tîg-i şu’â’ı meyle açılmaz dehân-ı dil (G.80/1)⁴⁵⁰

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin yanağının sırrına hayret yetiştirdiğinden beri gönlün ağzı, şarabın ışığının okuyla bile açılmaz olmuştur. Sevgilinin saçının hasretiyle öyle bir hal almıştır ki tarak gibi kemikleri sayılır hale gelmiştir. Aşığın göğsünün içinde gönlün ateşinin coşkunluk şimşegi dans etmektedir.

Rasadgeh-i gam olaldan zemîn-i mülket-i dil
Tenezzül itmededür refte refte devlet-i dil (G.81/1)⁴⁵¹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ şeklindedir. Gönül mülkünün zemini gam yolu olduğundan beri, gönül mutluluğu parça parça olmaya tenezzül etmektedir. Gam şahının askerlerinin gönlü yağmalama isteği, gönlün çevresine ateş vermektedir. Sevgilinin naz mumuyla aynı mecliste olmadığı için gönlün harareti her an yanar yakınır. Gönlün imar edilmesi için önce gam ile harap olması gerekir.

Sîneme şerhalar açup itdi firâr ey gönül
Hâsılı yâr-i bî-vefâ çizdi kenâr ey gönül (B.14)⁴⁵²

Yukarıda verilen beyitte redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Gönül, âşığın sinesini delmiş ve kaçmıştır. Vefasız sevgili ona hiç sınır çizmemiştir.

Tasvîr-perest-i ser-i bâzâr olımaz dil
Her şâhid-i bâzâra giriftâr olımaz dil (B.15)⁴⁵³

Yukarıda verilen beyitte redif ‘olımaz dil’ şeklindedir. Gönül, pazarın başında tasvire tapan olmaz. O, her pazar şahidine bağlanmaz.

⁴⁴⁹ Koparan, “Cem’î”, 298.

⁴⁵⁰ Koparan, “Cem’î”, 299.

⁴⁵¹ Koparan, “Cem’î”, 300.

⁴⁵² Koparan, “Cem’î”, 391.

⁴⁵³ Koparan, “Cem’î”, 391.

1.5.19. Cevrî

Mevlevî olan Cevrî'nin kaynaklarda iyi bir tahsil gördüğüne dair bilgiler vardır. Kendinden sonra gelen şairlerden Aysî, Tıybî, Mahvî, Neyyîr Dede, Fıtnat Hanım Cevrî'nin gazellerini tahmis etmiştir. Neşâtî ve Lutfî de etkilediği şairlerdendir. Cevrî'nin Divanı'ndaki şiirler döneminin devlet adamlarını, sosyal hayatını, mimarisini, edebî ve ilmî hayatını yansıtmaları bakımından dikkate değerdir.”⁴⁵⁴

Cevrî Divanı taranmış ve içerisinde gönül redifli sekiz gazel tespit edilmiştir. Onun şiirlerinde gönül, tek değildir. O, diğer âşıkların gönülleri ile aynıdır. Bütün âşıkların âşık oldukları güzel, sevgili aynıdır. Bundan dolayı hepsinin düşme sebepleri de düştükleri yer de aynıdır. Cevrî'nin şiirlerinde gönül, diğer manzumelerde olduğundan farklı olarak bu defa mumun etrafına dönen pervane değildir. O, aşk pervanesinin etrafında döndüğü parlak lambadır. Gönülde oldukça kuvvetli bir ateş ve sıkıntı vardır. Gönülde ümit Kabe'sinin mahremine giden çok gizli bir yol vardır.

Bezm-i şevka çerâgdur gönlüm
Sîne-i 'ışka dâgdur gönlüm

Neşr-i keyfiyyet-i mahabbet ile
Zevk-bahş-ı dimâgdur gönlüm

'İşka kârın sipâriş eyleyli
Kûşe-gir-i ferâgdur gönlüm

Hep 'alev-berkdür şüküfte güli
Turfе zibende bâgdur gönlüm

'İşkı pervâne itmiş ey Cevrî
Bir fûrûzân çerâgdur gönlüm (G.178)⁴⁵⁵

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönlüm' şeklindedir. Gönül, aşk meclisinin ışığıdır. Aşkın sinesindeki yanık yarasıdır. Akla bahşedilmiş olan zevktir. Köşeye çekilmiştir. O, görülmemiş bir bahçedir. Aşk pervanesinin etrafında döndüğü lambadır.

Jâle-veş bir gonçe-i ra'nâya düşdi gönlümüz

⁴⁵⁴ Arzu Atık, “Cevrî, İbrahim Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=277>.

⁴⁵⁵ Hüseyin Ayan, *Cevrî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni* (Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1981), 247.

Sâye-âsâ bir sehî bâlâ düşdi gönlümüz (G.98/1)⁴⁵⁶

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘düşdi gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, lale gibi renkli bir goncaya düşmüş, gölge gibi fidan boylunun önüne düşmüştür. Âşıklar, sevgililerinin saçına gönüllerini bağladıkları için, gönülleri sevdaya düşmüştür. Gönül, bir bakışıyla âlemi sarhoş eden ve cihanı süsleyen bir güzele; aşk ile, kenarı olmayan bir denize düşmüştür. Âşıklar, sevgilinin dudağına meyletmiş, bundan dolayı da gönülleri, kadehlere düşmüştür. Âşıkların gönülleri, denizler kadar çok hazine içinde tok gözlülüğe düşmüştür.

Âteş-i ‘ışk-ı yâr var dilde
Bir şüküfte bahâr var dilde (G.220/1)⁴⁵⁷

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘var dilde’ şeklindedir. Gönülde, sevgilinin aşkının ateşi vardır. Yeni açılmış bir bahar; bir alevi bile feleğin evini yakacak olan çok gizli bir kıvılcım vardır. Bir parçası dahi güneşi karartacak sıkıntı tozu vardır. Gönülde, güneşin kadehini kıracak kadar büyük bir beddua vardır. Avarelik mahallesinde toprak olmak için gönülde kararlılık vardır. Gönülde, ümit Kabe’sinin haremine giden gizli bir yol vardır. Aşk ateşine düşmek için gönülde kararsız bir zevk vardır.

Her gözi cellâd-i bî-rahmun helâkidür gönül
Râh-ı ‘ışkun sâlik-i bî-vehm ü bâkidür gönül (G.162/1)⁴⁵⁸

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, gözü acımasız bir cellat olan sevgilinin helak ettiğiidir. Aşk yolunun ebedi salihidir. Bazen hayret yolundaki zerre kadar olan topraktır. Aşk bağının saf ve temiz akarsuyudur. Şevk meclisinin yırtık gömlekli sarhoşudur.

Gehî nâkûs-ı deyr ü gâh kandîl-i haremdür dil
Gehî âyîne-i İskender ü geh Câm-ı Cemdür dil (G.163/1)⁴⁵⁹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ şeklindedir. Gönül, bazen bir pervane gibi sessiz, bazense bir bülbül gibi söyleyendir. Bazen geceyi süsleyen mum, bazense cennetteki İrem bağıdır. Gönül, mecliste perişanlıkla suçlanandır. O, köhne maden ocağının temiz mücevheridir. Gönül, Cevrî gibi her an dünyayı seyreden fakat görünürde yerinde sabit duran bir kadehtir.

⁴⁵⁶ Ayan, *Cevrî*, 217.

⁴⁵⁷ Ayan, *Cevrî*, 262.

⁴⁵⁸ Ayan, *Cevrî*, 241.

⁴⁵⁹ Ayan, *Cevrî*, 241.

Gerçi kem-ter katri nisân-fitratdur gönül
Gevher-i yek-dâne-i deryâ-yı hitmetdür gönül (G.152/1)⁴⁶⁰

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, nisan yaradılışı önemsiz bir parçadır. Hikmet denizinin tek incisidir. Kudret ressamının çizdiği bir resimdir. Yaratılışı dumanlarla süslenmiş gece lambasıdır. Suret ve mana aynasının hazinesidir. Aşk ve muhabbet şarabıyla dolu şişedir.

‘İşk olmasaydı hâce-i dükkân-ı cân u dil
Derd olmaz idi mâye-i sâ mân-ı cân u dil (G.153/1)⁴⁶¹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘can u dil’ şeklindedir. Can ve gönül dükkanının efendisi aşk olmasaydı, can ve gönlün servetinin özü dert olmazdı. Can ve gönül köşesini seçen fitnedir. Onların gizli sözlerinin sırrı keşfedilmemiştir. Canın ve gönlün elbisesinin yakası bela elinde kalmıştır. Onların üzüntülerinin telafisi, sevgilinin dudağı olsaydı Cevrî, canını ve gönlünü sevgilinin yoluna feda ederdi.

Kendin bileli ‘ışka giriftâr bilür dil
Âzâdeliği kendüsine ‘âr bilür dil (G.154/1)⁴⁶²

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘bilür dil’ şeklindedir. Gönül, kendisini bildiğinden beri aşka tutulmuştur ve özgürlüğü kendisi için utanç saymaktadır. Önceden beri aşkı alışkanlık edinmiş olduğu için, derdi olmayanların bile bir sevgilisi olduğunu zanneder. Aşka düştüğünden beri mahallesini terk etmiştir. Artık Mecnun gibi ne çöl bilir ne de dağ bilir. Hakikati kimde görürse görsün onu sevgili zanneder. Gönül, cevri ile mahrem olduğundan beri aşkın haberlerinden sayısız sır bilir.

1.5.20. Edirneli Câhidî Ahmed

“Şiirlerinde Câhidî mahlasını kullanan şairin ismi Ahmed’dir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Edirne’de doğmuştur. Hem hece hem de aruz vezniyle şiirler yazmıştır. Gerek hece gerekse aruzla yazdığı şiirlerinin vezinlerinde aksaklıklar vardır. Şiirlerin konusu genel olarak tasavvufî alakalıdır.”⁴⁶³

⁴⁶⁰ Ayan, *Cevrî*, 237.

⁴⁶¹ Ayan, *Cevrî*, 238.

⁴⁶² Ayan, *Cevrî*, 238.

⁴⁶³ Abdullah Aydın, “Câhidî, Ahmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=520>.

Edirneli Câhidî Ahmed'in Divan'ı taranmış ve gönül redifli iki ilahi tespit edilmiştir. Şiirlerinde şair, nasihat verici konuşur. Karşısındaki kişiye gönül yıkmamasını söyler. Gönül, kutsal bir mekandır. Gönlü yani o kutsal evi yıkan kişi asla muradına eremeyecek ve cenneti göremeyecektir. Ayrıca gönül, günden güne artan derdine çare arayan bir âşıktır. Sürekli ah edip inleyen zavallı gönül, vuslat istemektedir.

Yâ Rabb bilsem nedür bu derde çâre
Âh idüb iniler bîçâre gönlüm
Onulmaz dün ü gün artar bu yâre
Âh idüb iniler bîçâre gönlüm (İ.133/1)⁴⁶⁴

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif, aynı zamanda nakarat da olan 'ah idüb iniler bîçare gönlüm' ifadesinin tamamıdır. Aşığın derdi çoktur. Tedavisi olmayan bir yarası vardır ve bu yara günden güne büyümektedir. Bundan dolayı zavallı ve çaresiz gönül, sürekli ah ederek inlemektedir.

İy tâlib murâda irmek dilersem
Gönül yıkma benden sana nasihat
Cenneti dîzârı görmek dilersem
Gönül yıkma benden sana nasihat (İ.161/1)⁴⁶⁵

Yukarıda birinci bendi verilen ilahide redif, nakarat olarak da tekrar eden 'gönül yıkma benden sana nasihat' ifadesidir. Şair, nasihat üslubu ile okuyucusuna/dinleyicisine öğütler verir. Muradına ermek isteyen, cenneti görmek isteyen talip (derviş), asla gönül yıkmamalıdır.

1.5.21. Emetullah Hanım (Sıdkî)

"Asıl adı Emetullah Kadın'dır. Emetullah kelimesini Ümmetullah veya Emrullah şeklinde de okuyan kaynaklar vardır. Emetullah, Sultan IV. Mehmed dönemi İstanbul kadısı olan Kametizâde Mehmet Efendi'nin kızıdır. Şiirlerinde Sıdkî mahlasını kullanılmıştır."⁴⁶⁶

Emetullah Hanım'ın Divan'ı taranmış ve gönül redifli beş gazel tespit edilmiştir. Onun şiirlerinde gönül, Allah yoluna girmiş bir dervîştir. Gönül, artık

⁴⁶⁴ Lokman Taşkesenlioğlu, "Edirneli Cahîdî Ahmed Efendi Hayatı, Sanatı ve Divanı" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2013), 252.

⁴⁶⁵ Taşkesenlioğlu, "Edirneli Cahîdî Ahmed Efendi", 278.

⁴⁶⁶ İsmail Hakkı Aksoyak-Nâcîye Yıldız, "Sıdkî (Sıtkî Hatun), Emetullah Hanım", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6656>

bütün dünyevi bağlardan kurtulmuş ve benliğinden sıyrılmayı başarmıştır. Sevgili uğruna canını vermek için feryat eden bir âşıktır. Kendisini ateşe atmakta bazen pervane bazense semenderdir. Aşk vadisinde Mecnun'dan üstündür. İncinmiştir, yırtılmıştır ve eski püskü bir hurdadır. Dilencidir. Başına sitem taşları yağsa da her konuda sabırlı bir âşıktır.

Muhabbet bârın çekmekte çok ferzânedir gönlüm
Bu vâdî içre Mecnûndan dahî merdânedir gönlüm

Yakar bâl ü perin gam âteşinde ictinâb itmez
Semenderdir veyâhûd bilmezem pervânedir gönlüm

Nîce müddet durur kim genc-i visâlin arzûsuyla
Mukîm-i genc-i mihnet sâkin-i vîrânedir gönlüm

Dime cevri itmek ile özgeye mâ'il ola cânâ
Gamunla âşinâdır gayrden bîgânedir gönlüm

Ne hacet saklamak ma'lûmdur dünyâya ey Sıdkî
Muhassal şimdilik ol âfet-i devrânedir gönlüm (G.182)⁴⁶⁷

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönlüm' şeklindedir. Gönül, muhabbetin çizgisini çizmek konusunda alimdir. Bu vadinin içinde Mecnun'dan bile daha yığittir. Kolunu kanadını gam ateşine yakmaktan çekinmez. Ya bir semender ya da pervanedir. Eziyet hazinesinin yerleştiği viranenin sahibidir. Sevgilinin gamına aşına, başkalarına ise yabancısıdır. Şimdilik elde ettiği tek şey o dünya afetidir.

Bî-hamdillâh bu günler kayddan âzâde olupdur dil
Virüp cân-güşteye bir gamzesin cellâd olupdur dil (G.164/1)⁴⁶⁸

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'olupdur dil' şeklindedir. Gönül, şükürsüzlük bağlarından kurtulmuştur. Sevgilinin gamzesi cellat olur ve gönül ona can kulağını verir. Gönülün mizacı ayrılığa alışmıştır. Hatta bunu adet edinmiştir. Kınanmışlık yayını çekme konusunda ustalaşmıştır. Ayrılık sıkıntısına itaat eden ve ayrılığı adet edinendir. Aşk dağının içinde şirin dudaklının gamıyla canını vermek için feryat edendir.

Hadeng-i gamze-i dil-dûzdan âzûrdedir gönlüm
Gezer üftân ü hîzân sayd-ı nâvek hûrdedir gönlüm (G.195/1)⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ Murat Çolak, "Emetullah Hanım Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010), 261.

⁴⁶⁸ Çolak, "Emetullah Hanım", 252.

⁴⁶⁹ Çolak, "Emetullah Hanım", 268.

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Sevgilinin gönül delici gamzesinin okundan dolayı gönül incinmiştir. Okun ucundan düşmüş, sıçramış ve gezen bir hurdadır. Gam bahçesinin içinde eski püskü, pis bir güldür. Ya aşk gamının hastası ya da ölüdür. Sevgilinin yüzünü görmek için donmuş değildir.

Şâh-ı ‘aşkın gedâsıdır gönlüm
Derd ü gam mübtelâsıdır gönlüm (G.198/1)⁴⁷⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, aşk şahının dilencisi ve dert sıkıntısının müptelâsıdır. Vuslat zevkine yabancı, ayrılık gecesine aşına olandır. Gönlün başına sitem taşını yağdıran hep âşığın dilindeki beladır. Ayrılık zehriyle dolu olduğu için vuslat şerbetine yeri yoktur. Gönül, bir ayın lideridir.

Düştü deşt-i hayrete mecnûn gibi şeydâ gönül
Oldu bir Leylâ için ‘âlemlere rüsvâ gönül (G.166/1)⁴⁷¹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Şeyda gönül, Mecnûn gibi hayret çölüne düşmüş, Leyla için âlemlere rezil olmuştur. Ortadan kaybolan gönül, gam içinde bulunur olmuştur. Rüsvalık konusunda pervasız olmuştur. Dert ve gam çekmek konusunda müstesna olmuştur. Sevgilinin ayrılığına sabretmekte emsalsiz olmuştur.

1.5.22. Enverî

“Sultan Ahmed Camisinin baş müezzini olan şair, yazıdaki mahareti dolayısıyla devrin hükümdarı II. Mustafa’nın teveccühünü kazanmıştır.”⁴⁷²

Enverî Divan’ı tarandığında gönül redifli iki kıta tespit edilmiştir. Onun şiirlerinde gönül, tek değil çoktur. O, ‘ben’den kurtulmuş ve hakikate ulaşarak ‘biz’ olmuştur. Çünkü gönül, yüce olan sevgiliye düşmüş yani âşık olmuştur. Gönlün düşmüş olduğu bu sevgili, seçilmiş, kutsal, Hüma kanatlı olduğu gibi gaddardır ve gözü kan akıtmaktadır. Bu sevgiliden dolayı da gönül avare olmuştur.

Bir şeh-i mümtâze düşdi gönlümüz
Bir gözi şehbâze düşdi gönlümüz

⁴⁷⁰ Çolak, “Emetullah Hanım”, 269.

⁴⁷¹ Çolak, “Emetullah Hanım”, 253.

⁴⁷² Ömer Savran, “Enverî, Hâcezâde Mehmed Enverî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=571>.

Sayd olunmazsa ‘aceb mi Enverî
Bir hümâ-pervâze düşdi gönlümüz (Kıta.6)⁴⁷³

Yukarıda verilen kıtada redif düşdi gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, seçilmiş bir şaha, gözleri avcı olana, Hüma kanatlıya düşmüştür.

Bir şeh-i gaddâre düşdi gönlümüz
Bir gözi hûn-hâre düşdi gönlümüz

Enverîveş sûk-ı gamda hayf kim
Derd ile âvâre düşdi gönlümüz (Kıta.7)⁴⁷⁴

Redif ‘düşdi gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, gaddar bir şaha, gözü kan akıtana düşmüştür. Bundan dolayı da dert içinde olmuş ve avareliğe düşmüştür.

1.5.23. Fâik Mahmûd

“Asıl adı Mahmut olan şair, şiirlerinde Fâik mahlasını kullanmıştır. Fiziksel özelliğinden dolayı Fâik-i Leng (Aksak Fâik) diye tanınmıştır. Urfa’da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Fâik, divan şairi Nâbî’nin yakın akrabasıdır. Miladi 1715 yılında vefat etmiştir.”⁴⁷⁵

Fâik Mahmûd Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır.

Dâg-ı cigersüz âhda olmaz eser gönül
Âteş gerek duhân ola mı kârger gönül

Yûsuf bu hüsni ‘ışk-ı Zelîhâdan aldı hep
Virmez kişiye fâ’ide hubb-ı peder gönül

Olmazdı lâle gibi sana reng ü bû nasib
Olsan eger bu bâgda gül-berg-i ter gönül

Olmak neden bu denlü giriftâr-ı ma’siyet
Yok mı sirişk-i nîm-şeb âh-ı seher gönül

Bulmazdı kimse sâhil-i tahlîse dest-res
Olsaydı bahr-i ‘ışkda mevc-i hatar gönül

Gülşen-serây-ı dehrde hiç olma nâ-ümîd
Birgün virür dıraht-ı murâdun semer gönül

⁴⁷³ Ömer Savran, *Enverî Divanı* (Ankara, Bizim Büro, 2015): 294.

⁴⁷⁴ Savran, *Enverî Divanı*, 295.

⁴⁷⁵ Kaplan Üstüner, “Fâik, Mahmûd Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 23.02.2019.
<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1485>.

Harf-i şikâyet olmaz idi virdi Fâikün
Ârâmgâhı olmasa bir böyle yir gönül (G.84)⁴⁷⁶

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Ciğer yarası olmadan gönle ah tesir etmez. İşleyen gönülde duman olması için ateş gereklidir. Gönül, bu bağda taze gül yaprağı olsaydı, lale gibi renk ve koku başkasına nasip olmazdı. Gönül, durma yeri olmasaydı, Fâik şikâyet etmezdi.

1.5.24. Fasîh Dede

“On yedinci yüzyılda yaşamış Klasik edebiyatın Mevlevî şairlerinden biri olan mutasavvıfın asıl adı Ahmed’dir. Şiirlerinin anlaşılır ve açık olmasından dolayı kendisine Fasîh mahlası verilmiş ve şiirlerinde bu mahlası kullanmıştır.”⁴⁷⁷

Fasîh Dede Divanı’nda gönül redifli on iki gazel, üç rubai ve iki kıta tespit edilmiştir. Divandaki bu manzumelerde gönül, vazgeçmiş bir âşıktır. Bu vazgeçiş sevgilinin bakışından ve saçındandır. Gönül, yara doludur. Bundan dolayı âşık gönlünü gül ve lale dolu bir bahçe olarak görmektedir. Gönül, etrafı aydınlatan bir lambadır, sarhoştur ve vuslat düşüncesinden bile incinecek kadar akılsızdır. Gönül ateşler içindedir ve bundan dolayı âşığın gözünde yaş kalmamış, muhabbet akarsuyu da kurumuştur. Göz görmüş, gönül sevmiş ve bundan dolayı âşığın başı ve göğsü gam yarası dolmuştur. Âşık, bu sebepten gözünden ve gönlünden şikayetçidir. Göz ve gönül âşığın sırlarını herkese yaymaktadır. Gönül, yatışması mümkün olmayan bir ateştir. Gönül, ahu gözlü olan ve hoş kokulu saçlı olan bir sevgiliye meftun olmuştur.

Gönül, İbrahim Edhem’in yolunda bir salihidir. Açıklanması mümkün olmayan sırdır. Gönül, âşığın hem dostu hem de düşmanıdır. Bazen yaradır bazense o yaraya merhemdir. Gönlü görenler onun aşk kuşunun yuvası olduğunu sanırlar. Gönül ney gibi daima feryat etmektedir.

‘İşk ile dâg dâgdur gönlüm
Pür-gül ü lâle bâgdur gönlüm

Ruh-ı Ferhâd ü Kays pervâne
Bezm-i ‘ışka çerâgdur gönlüm

⁴⁷⁶ Fatma Koçak, “Fâik Mahmûd ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006), 165.

⁴⁷⁷ Mehmet Ünal, “Fasîh, Ahmed Fasîh Dede”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4981>.

Neşve-i bezm-i kâma nâz eyler
Mest-i câm-ı ferâgdur gönlüm

Olur âzürde fikr-i vuslatdan
Ol kadar bî-dimâgdur gönlüm

Şimdilik kûy-i dil-rübâda Fasîh
Fârig-i bâg u râgdur gönlüm (G.283)⁴⁷⁸

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Aşktan dolayı âşığın gönlü yara doludur. Bu yaralardan dolayı gül ve lale dolu bir bahçedir. Aşk meclisindeki lambadır. Vazgeçiş kadehinden sarhoştur. Vuslat düşüncesinden kırılacak kadar akılsızdır. Sevgilinin mahallesinde şimdilik ayrılık bahçesi ve dağ eteğidir.

Gözümde kalmadı nem sûz-ı hâlet-i dilden
Çekildi cûy-ı mahabbet harâret-i dilden (G.366/1)⁴⁷⁹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘dilden’ şeklindedir. Gönlün halinin ateşinden âşığın gözünde yaş kalmamıştır. Gönlün hararetinden dolayı muhabbet akarsuyu kurumuştur. Gönlün istikametinden âşığın şikayetçi olması normaldir. Gönlün Selâmet fidanından aşığa kalan gam ve sıkıntı olmuştur. Gönlün nihayetini sorgulamak ise âşık için doğru değildir.

Ser ü sînem pür oldı dâg-ı mihnet dîde vü dilden
Şikâyet dîde vü dilden şikâyet dîde vü dilden (G.367/1)⁴⁸⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘dide vü dil’ şeklindeki kelime grubundan oluşmaktadır. Gözün ve gönlün yüzünden âşığın başı ve göğsü mihnet yarası ile dolmuştur. Âşık, gözünden ve gönlünden şikâyet etmektedir. Kıyamete kadar gözden ve gönülden dert ve mihnetin tükenmesi mümkün değildir. Aşığın sırlarını göz ve gönül yaymakta ve herkese duyurmaktadır.

Sanmanız dil-teşne-i keyfiyyet-i Cemdür gönül
Sâlik-i şeh-râh-ı İbrâhîm Edhemdür gönül (G.269/1)⁴⁸¹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, Cem’in keyfinin susamışlığı değildir. İbrahim Edhem’in yüce yolunun salihidir. Gönül,

⁴⁷⁸ Mustafa Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1991), 189.

⁴⁷⁹ Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede”, 236.

⁴⁸⁰ Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede”, 236.

⁴⁸¹ Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede”, 181.

dünyayı zerre kadar umursamaz fakat bir zerreden bile incinir. Gönül, açıklanmayacak belirsiz bir sırdır. Aşığın hem dostu hem düşmanıdır. Bazen yaradır bazen merhemdir. Gönül, ne isterse olacak, zorlanmayacak müsellemler bir şahtır.

Fıkr-i la'l-i yâr ile peymânedür gûyâ gönül
Kendüyi derk eylemez mestânedür gûyâ gönül (G.270/1)⁴⁸²

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'gûyâ gönül' şeklindedir. Gönül, sevgilinin dudağının düşüncesiyle dolu bir kadehtir. Kendini terk etmeyen bir sarhoştur. Penceresi açık olan bir saraydır. Gölgenin eline girmeyen bir incidir. İşret meclisinde naat söyleyen alimdir. Ferahlık veren bir meclis, meyhanedir.

Her şeh-i hüsnün esîr-i ebruvânıdır gönül
Her berâtun beyzâ-i la'lin-nişânıdır gönül (G.271/1)⁴⁸³

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, her güzellik şahının kaşlarının esiridir. Muhabbet köşesinin destanıdır. Çalışkanlık mesleğinde anlatma piridir. Aşk Rüstem'ine çekilemeyecek bir sınırdır. Aşüfte olan âşığın evidir. Gönül görenler onun, aşk kuşunun yuvası olduğunu söylerler.

Her zemân bir zülf-i pür-ham mübtelâsıdır gönül
'Âşıkun hâsıl bu kim başın belâsıdır gönül (G.272/1)⁴⁸⁴

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül her daim kıvrım dolu saçın müptelasıdır. Aşığın başının belasıdır. Gönül, aşk denizine eskiden beri aşınadır. Aşk ehlinin gam çölündeki yol göstericisidir. Aşk âleminin gül bahçesinde sabah rüzgarıdır. Aşk meclisinin dünyayı seyrettiren kadehidir.

Âteş-i gamdan kebâb olmuş şarâb ister gönül
Teşne-i bî-tâb-ı hicrânundur âb ister gönül (G.273/1)⁴⁸⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'ister gönül' şeklindedir. Gönül, sıkıntı ateşinden kebab olmuş ve şarap ister olmuştur. Hicranın halsizliğinden susamış su ister. Güzellik vasfıyla yazılmış bir kitap istemektedir. Naz şehrinin harap olmasını ister. Sevgilinin bakışının ateşinden yüzüne örtü ister. Utançlık kemanının yanında olmak ister.

'Âşık feryâd-ı mâder-zâd lâzımdur gönül

⁴⁸² Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 181.

⁴⁸³ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 182.

⁴⁸⁴ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 182.

⁴⁸⁵ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 183.

Ney gibi olmazsa isti'dâd lâzımdur gönül (G.274/1)⁴⁸⁶

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'lazımdur gönül' şeklindedir. Aşığa anneden doğduğunda ettiği feryat lazımdır. Ney gibi olması için gönle yetenek gerekmektedir. Gönle daima ney gibi feryat lazımdır. Gönülün, aşk sultanına köle olması gerekir. Aşıktan dolayı Mecnun ve Ferhat olması gerekir. Gönül, aşk ile bülbül gibi mutsuz olmalıdır.

Kâmeti fikriyle bir yirde oturmazsın gönül
Yâd-ı refâtıyla bir hâletde turmazsın gönül (G.275/1)⁴⁸⁷

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, sevgilinin boyunu düşündüğü için bir yerde oturamamaktadır. Sevgilinin yolunun hatırasıyla halden hale girmektedir. Gönül uçsuz bir denizdir fakat dalga vurmamaktadır. Gönül, bir ok ile sevgiliye mektup gönderemez. Aşk yalanını esip savuramaz. İnleyen âşığın halini hatırlar soramaz.

Mihre vücûd virme benümçün vefâya dil
Mu'tâddur kadîmi bilürsin cefaya dil (G.276/1)⁴⁸⁸

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'dil' şeklindedir. Gönül, cefaya ve eziyete etmeye alışkan olan sevgiliye verilmiştir. Gönül, sabah rüzgarının vasıtası olmaya razı değildir. Fenalık bağının mertebesine çıkarak oraya bağlanmıştır. Akarsu gibi gönül de ayak toprağına düşmektedir.

Gâh çün peymâne-i mey sâf u menfeşsin gönül
Gâh gubâr-ı mihnet ü gamla müşevveşsin gönül

Sûzişün efzûn olur âb-ı sirişk-i dîdeden
Hâsılı teskîn kabûl itmez bir âteşsin gönül (Kıta.14)⁴⁸⁹

Yukarıda verilen manzumede redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, bazen saf şarabın kadehidir bazense mihnet tozu ve sıkıntıyla karışmıştır. Gözün gözyaşı suyu, gönülün ateşinden çoğalır. Gönül, yatıştırması mümkün olmayan bir ateştir.

Tâ subh olunca muntazır-ı hâbsın gönül
Hicriyle ol mehûn kanı bî-tâbsın gönül
Bir yirde sana sehl-i tevâzu' görünmesün
Meyl eylemekde hem-reviş-i âbsın gönül (Kıta.15)⁴⁹⁰

⁴⁸⁶ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 184.

⁴⁸⁷ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 184.

⁴⁸⁸ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 185.

⁴⁸⁹ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 351.

⁴⁹⁰ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 352.

Yukarıda verilen dörtlükte redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, sabah olana kadar uykuyu bekleyen ve o ayın ayrılığından dolayı halsiz düşendir. Alçak gönüllülüğe giden suyla aynı yöne meyletmiştir.

Mecnûn olalı o çeşm-i âhûya gönül
Meftûn olalı o zülfi hoş-bûya gönül
Gûyende-i mazmûn-ı rubâ’i oldum
Mâ’il olalı o çâr-ebrûya gönül (R.81)⁴⁹¹

Yukarıda verilen rubaide redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, o ahu gözlüye Mecnûn, o hoş kokulu saç meftûn, sevgilinin kaşlarına meyilli olduğundan beri rubai söyleyen olmuştur.

Yâ Rabb hidâyetün ümîd eyler dil
Bahşâyış-i bî-nihâyetün ümîd eyler dil
Şeytanla nefis ü mâsivâyı mahv eyler
Lutf u kerem ü ‘inâyetün ümid eyler dil (R.88)⁴⁹²

Yukarıda verilen manzumede redif ‘eyler dil’ şeklindedir. Gönül, Allah’ın kendisine doğru yolu göstermesini umut eder. Allah’ın sonsuz bağışını, yardımını umut etmekte, şeytanı ve nefsin mahvetmesini ümit eder.

Bilmem nice olur gâyet ahvâl-i dilüm
Girmez mi gider destüme âmâl-i dilüm
Ol ‘âşık-ı bîmâr-ı ferâmûş-şüdeyim
Bir kerre su’âl olunmadı hâl-i dilüm (R.90)⁴⁹³

Yukarıda verilen rubaide redif ‘dilüm’ şeklindedir. Âşık, gönlünün halinin nasıl olacağını, gönlün isteklerinin eline geçip geçmeyeceğini bilmez. Sevgili bir kez bile gönlün halini sormamıştır.

Gitdi eser-i cezb-i nigâhı dilden
Çıkdı heves-i zülf-i siyâhı dilden

Kat’ı oldı ser rişte-i âhı dilden
Efsürde olup mihr-i giyâhı dilden (G.17)⁴⁹⁴

Yukarıda verilen gazelde redif ‘dilden’ şeklindedir. Sevgilinin bakışının kendisine çeken tesiri gönülden gitmiş, sevgilinin siyah saçının hevesi gönülden çıkmıştır. Ahın bağı gönülden kesilmiş, otun güneşi gönülde donmuştur.

⁴⁹¹ Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede”, 396.

⁴⁹² Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede”, 399.

⁴⁹³ Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede”, 400.

⁴⁹⁴ Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede”, 344.

1.5.25. Fehîm-i Kadîm

“Asıl ismi Mustafa olan şair, önceleri Dakîkî mahlası ile yazarken, daha sonra mahlasını Fehîm olarak değiştirmiştir. Henüz yirmili yaşlar civarındayken vefat eden Fehîm, kısacık ömrüne rağmen dönemin binlerce şairi arasından sıyrılarak öne çıkmış, ismini 17. yüzyılın önde gelen şairleri arasına yazdırmayı başarmıştır.”⁴⁹⁵

Fehîm-i Kadîm Divanı’nda gönül redifli dört gazel ve bir rubai tespit edilmiştir. Onun şiirlerinde gönül, sevgilinin yanağının resmi ile dolu bir kitap, harabe haliyle Züleyha köşkü olmaya çalışan bir mekandır. Aşk âleminin peygamberliği Allah tarafından ona verilmiş gibidir. Gönül, bütün aslanları içinde zincire vuran bir orman; bin parça olsa bile içindeki gam sıkıntısıyla tekrar sapasağlam olabilen bir şişedir. Gönülün etrafındaki yanık yaraları pervane, gönül ise mumdur.

Gönül, neşe ve sevinç istemez. Güzelliği ve Tur Dağını bile istemez. O, mahvolmak ve mahrumluk köşesinde huzur ister. Gönül, aşk padişahının tacıdır, sarayıdır. O, seçilmiş bir şiirdir. Bir ibadethanedir. Gönülün sevdikleri Peygamber soyundan gelenlerdir.

Murg-ı gülzâr-ı dâgdur gönlüm
Nagme-senc-i ferâgdur gönlüm

Gûş kılmaz kelâm-ı ‘aşkı bile
Ol kadar bî-dimâgdur gönlüm

Meclis-i şâh-ı gamda devr eyler
La’lden bir ayagdur gönlüm

Olmağa ‘andelîbe hem-nâle
Mâ’il-i sahn-ı bâgdur gönlüm

Dâglar çevresinde pervâne
San Fehîmâ çerâgdur gönlüm (G.222)⁴⁹⁶

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm’ şekildedir. Gönül, yanık yarası bahçesinin kuşudur ve terk ediş söyleyicisidir. O kadar akılsızdır ki aşkın sözünü dahi dinlemez. Gönül, lalden bir kadehtir ve gam padişahının meclisinde

⁴⁹⁵ Mehmet Ünal, “Fasîh, Ahmed Fasîh Dede”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4981>.

⁴⁹⁶ Tâhir Üzgör, *Fehîm-i Kadîm* (Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991), 598.

devretmektedir. Gönül, bülbüle nağme arkadaşı olmak için bahçeye girmek ister. Fehîm, âşığın gönlünü, etrafındaki yanık yaralarının pervane olduğu bir mum saymalıdır.

Hayâl-i nakş-ı ruhunla tolup kitâbe-i dil
Olur mı kasr-ı Züleyhâ-sıfat harâbe-i dil (G.186/1)⁴⁹⁷

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ şeklindedir. Gönül kitabı, sevgilinin yanağının resmiyle dolmuştur. Bu haliyle gönül harabesi, Züleyha yüzünün köşkü olur mu bilinmez. Gönül ibriği, sevgilinin güzelliğinin yansısıyla güneş çeşmesini kıskandırmış hatta güneşle dolmuştur. Gönül testisi kırık halde olsa da gırtlığına kadar gam zehriyle doludur. Aşığın gönlü aşk âleminin peygamberi gibi olmuştur. Gam, dert ve elem de gönlün sohbet arkadaşlarıdır. Âşık Aristo bile olsa gönlün şakalarının en küçük imasının anlamı dahi âşığı susturur.

Olsa peykân-ı hadengi o şehün tîşe-i dil
Kâvis-i ma’den-i elmâs olur pîşe-i dil (G.187/1)⁴⁹⁸

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ şeklindedir. O şahın okunun ucu gönle külüng (kazma) olsa, gönlün mesleği de elmas madeni kazmak olur. Gönül ormanı, bütün aslanların başlarını zincirlerle bağlar. Gönül kadehi bin parça olsa bile gam şarabının kabarcığının isteğiyle tekrar sağlam hale gelir. Gönlün bütün damarları ve saçakları sanki safran dolmuş gibidir. Gönlün tek düşüncesi mahşer günü sevgiliyi kucağına alıp öpmektir.

Neşve-i bâde ile sanma sürûr ister dil
Kendüden hükm-i kazâ havfını dûr ister dil (G.188/1)⁴⁹⁹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘ister dil’ şeklindedir. Gönül, şarabın neşesini ve sevincini istemez çünkü onun istediği kader hükmünün korkusunun kendisinden uzak olmasıdır. Gönül, yüz güzelliği de istemez Tur Dağı’nı da istemez. O, aşk ateşiyle vücudunu mahveder. Gönül, ümit bahçesinde gül seyrine gitmektense, aşkın mahrumluk köşesinde huzur ister. Gönül, dünyanın fitne ve kargaşa gürültüsüyle dolmasını ister. Âşık, sevgilinin gamının sıkıntısını saklasa da gönül, o sırrı açıklamak ister.

Sanma tende rişte-i câna mukayyeddür gönül

⁴⁹⁷ Üzgör, *Fehîm-i Kadîm*, 552.

⁴⁹⁸ Üzgör, *Fehîm-i Kadîm*, 554.

⁴⁹⁹ Üzgör, *Fehîm-i Kadîm*, 554.

Tâ ezelden beste-i zülf-i müca’’addur gönül (G.194/1)⁵⁰⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, vücutta can ipine bağlı değildir. O, ezelden beri sevgilinin kıvrım kıvrım saçlarına bağlıdır. Aşk divanını tertip eden kişi gönlü keder divanından seçtiği için gönül, âşığın sine mecmuasının sayfasında tektir. Gönül, sayısız ve sınırsız olsa da aynı nefesten feyz almıştır. Gönlün gömleği, Hz. İsa gibi güneş ışığındandır. Gönül, ay gibi saf ruhtur. Gönlün özü madde gibi yokluktan meydana gelmiş olsa da ebediyen varlık olarak kalacaktır. Gönül, bütün hizmetçileri put kadar güzellerden oluşan bir ibadethanedir. Aşk keşişi gönlü, putların görünme yeri yapmıştır. Gönül, aşk padişahının bazen tacı bazense oturacağı yerdir. Gönül, Hz. Muhammed’in soyunu sevmektedir.

Çün katre-sıfat Fehîm ahkardur dil
Her gamzeye safvet-dih-i hançerdür dil
Âyîne-i ‘akla mûriyâne ammâ
Şemşîr-i kazâ-yı ‘aşka cevherdür dil (R.38)⁵⁰¹

Yukarıda verilen manzumede redif ‘dil’ şeklindedir. Gönül, bir su damlası kadar küçük ve değersizdir fakat her gamzeye hançer saflığı verir. Gönül, akıl aynasında pastır, aşkın kader kılıcına ise cevherdir.

1.5.26. Ferîdî

“Gençliğinde iyi bir öğrenim gören Ferîdî Mehmed Efendi kısa bir süre müderrislik yaptıktan sonra bazı büyük kasabalarda kadılık vazifesinde bulunmuştur.”⁵⁰²

Ferîdî Divan’ı taranmış ve divanda gönül redifli bir gazel tespit edilmiştir. Manzumede şair gönlüne seslenir. Ona, bülbül gibi feryat etmesini söyler. Gönlün mekânı sevgilinin dergahıdır. Gönül, hüznün askerlerinin viran ettiği bir yerdir.

Vaktidür eyle hezârân gibi figân ey dil
İtdi çün ‘azm-i sefer virdi gülistân ey dil

Şeb-i Hecrînde döküp eşkini Ya’kûb-sıfat
Âkıl gitdi visâl-i meh-i Ken’ân ey dil

⁵⁰⁰ Üzgör, *Fehîm-i Kadîm*, 560.

⁵⁰¹ Üzgör, *Fehîm-i Kadîm*, 700.

⁵⁰² Nagihan U. Eke, “Ferîdî, Mehmed Velîyüddîn Ferîdî Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 29.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1807>.

Zî-sa'adet ki müsâ'id idi baht ü tâli'
Meskenün olmuş idi dergeh-i cânân ey dil

Kondı dil mülkine gam göçdi sipâh-ı şâdî
Leşker-i hüzn ile oldı yine vîrân ey dil

Subh-dem nâle vü âh eyle Ferîdî gibi tâ
Vuslatın derdine Hakk eyleye dermân ey dil (G.179)⁵⁰³

Yukarıda verilen gazelde redif 'ey dil' şeklindedir. Gönlün, bülbül gibi feryat etme zamanı gelmiştir çünkü gül bahçesi gönle sefer azmi vermiştir. Gönlün meskeni, sevgilinin dergahıdır. Gönül, hüzn askerleriyle viran olmuştur. Gönlün vuslat derdine Allah derman vermelidir çünkü gönül, Ferîdî gibi sabaha kadar inleyip ah etmektedir.

1.5.27. Fevzî

“Kaynaklarda İstanbulî Mehmed Ağa olarak anılan şairin miladi 1638 yılında doğduğunu kendi düşürdüğü bir tarihten anlaşılmaktadır. ‘İstanbulî’ künyesinden hareketle, şairin İstanbul’da doğup büyüdüğü söylenmektedir. Şairin iyi bir tahsil gördüğü, ancak ilim yolunda umduğunu bulamadığı şiirlerinden anlaşılmaktadır.”⁵⁰⁴

Özer Şenödeyici’nin hazırladığı Fevzî Divan’ı taranmış ve gönül redifli üç gazel tespit edilmiştir.

Gam-ı ‘ışkunla ey nâ-mihr-bân ma’murdûr gönlüm
Anuñçün gül gibi şâm u seher mesrûrdur gönlüm

Hayâl-i bâde-i ‘aks-i lebün anı harâb itmiş
Eger âh eylese incinme kim ma’zûrdur gönlüm

Meger ki nergis-i bîmârün olmuş sâkî-i meclis
Ki böyle bâde-i dûşîneden mahûrdur gönlüm

O denlü zahm-âbâd-ı hadeng-i gamzen olmuş kim
Kıyâs eyler görenler hâne-i zenbûrdur gönlüm

Olaldan câm-ı dilde pertev-endâz-ı ‘aks-i ruhsârün
Misâl-i âfitâb-ı câm-ı Cem pür-nûrdur gönlüm

⁵⁰³ Mohamed Lawad İbrahim, “Ferîdî ve Divanı” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010), 255.

⁵⁰⁴ Özer Şenödeyici, “Fevzî, Mehmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7134>.

Cebîn-sâ görsen ‘ayb itme anı deyr içre ey Fevzî
‘Înân-ı ihtiyâr elde degül mecbûrdur gönlüm (G.115)⁵⁰⁵

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, aşk gamıyla tamir edilmiştir. Bundan dolayı gül gibi gece gündüz sevinçlidir. Sevgilinin dudağının yansımalarının şarabının hayâli gönlü harap etmiştir. Ah ederse mazur olduğu içindir. Gece şarabından mahmurdur. Eşek arısının evidir. Nur dolu olan Cem’in kadehinin güneşi gibidir.

Ey dil nice bir ârzu-yı gonce-fem-i dost
Elde var iken gül gibi sahbâ-yı gam-ı dost

Ey dil nice bir keşmekeş-i âh-ı pey-â-pey
Zehr-âbe mi geldi sana yiter sitem-i dost (G.23/1-2)⁵⁰⁶

Yukarıda verilen gazelde redif ‘dost’ şeklindedir. Fakat şiirde ön redif de vardır. Ön redif ‘ey dil’ şeklindedir. Âşık gönlüne seslenerek içinde bulunduğu durumdan yakını.

Tâb-ı sitemün şemse fûrûz-ı dilümüzdür
Şeb-târ-ı gamun tâbiş-i rûz-ı dilümüzdür (G.39/1)⁵⁰⁷

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘dilimüzdür’ şeklindedir. Gönlün mum alevi, sitemin tabiatındandır. Gönlün gün ışığı gamın parıltısından. Gönlün temiz mücevherlerinin incisi derttir.

1.5.28. Feyzî Kefevî

“Asıl adı Mehmed Feyzullah’tır. Şiirlerinde Feyzî mahlasını kullanmıştır. Feyzî, öğrenimini Kefe ve İstanbul’da tamamlamıştır. Arapça, Farsça, mantık, belagat, hukuk, hat gibi alanlarda kendini yetiştiren Feyzî, aynı zamanda tasavvuf eğitimi de almıştır. Halvetî tarikatında şeyhliğe kadar yükselen şair, ömrünün büyük kısmını Kefe’de müderrislik ve vaizlik ile geçirmiştir.⁵⁰⁸

Feyzî Kefevî’nin Divanı’nda gönül redifli bir murabba ve bir gazel tespit edilmiştir. Gönlün yeri sevgilinin yanındır. Gönül, isteyicidir. O, sevgili ile beraber olmayı istemektedir.

⁵⁰⁵ Özer Şenödeyici, “Fevzî Divanı İnceleme-Metin-İndeks” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006), 238.

⁵⁰⁶ Şenödeyici, “Fevzî”, 156.

⁵⁰⁷ Şenödeyici, “Fevzî”, 171.

⁵⁰⁸ Muvaffak Eflatun, “Feyzî-i Kefevî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1433>.

Nev-bahâr irişdi seyr-i gülşen ister gönlümüz
Lâle vü gül-nâr u serv-i sûsen ister gönlümüz

Sînede sermâ gamın ref' itmeğe yârân ile
Rûh-perver dil-küşâ bir mesken ister gönlümüz

Mâla meyl itmez zen-i bâzânla çekmez iştiyâk
Pâk-meşreb dil-ber-i sîmîn-ten ister gönlümüz

Tutuşursa âteş-i 'ışka n'ola mânend-i şem'
Rûz u şeb ten hânesini rûşen ister gönlümüz

Tekye-i 'ışk içre ey Feyzî olub abdâl dost
Hiç ne destâruna pîrâhen ister gönlümüz (G.181)⁵⁰⁹

Yukarıda verilen gazelde redif 'ister gönlümüz' şeklindedir. Gönül, ilkbahar geldiği için gül bahçesini seyretmek ister. Lale, gül ve servi ister. Gönül, gönül açıcı bir mekân ister. Temiz meşrepli, gümüş tenli bir sevgili ister. Gece ve gündüz ten evini yıkmak ister. Aşk tekkesinde abdal ile dost olmak ister. Ne gömlek ne de elbise ister.

Kuvvet-i cânım hoka-i la'l dür-efşânundadır
Kuvvet-i cism-i za'îfüm hân-ı ihsânundadır
'Akl u fikrüm şîve-i müddahar emânundadır
Çeşm-i ümmîdüm dem-â-dem rûy-ı rahşânundadır
Âşyân-ı murg-ı dil zülf-i perîşânundadır
Kanda gitsen ey perî gönlüm senün yanundadır

'Andelîbün câygâhıdur hemîşe gülsitân
Tûtîye dâim vatandur Mısır ile Hindûsitân
Fâhte bir serv-i âzâdun yirin eyler mekân
Hiç mu'ayyen meskenüm yokdur benüm ancak hemân
Âşyân-ı murg-ı dil zülf-i perîşânundadır
Kanda gitsen ey perî gönlüm senün yanundadır (M.4/1-2)⁵¹⁰

Yukarıda birinci ve ikinci bendi verilen murabbada redif nakaratın tamamıdır. Gönül kelimesi nakarat kısmının içinde tekrar etmektedir. Sevgili nereye giderse gitsin gönlün yeri sevgilinin yanındır.

⁵⁰⁹ Muvaffak Eflatun, "Feyzî-i Kefevî Divanı: Tahlil-Metin" (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003), 436.

⁵¹⁰ Eflatun, "Feyzî-i Kefevî", 272-273.

1.5.29. Fütûhî

“Edirnelidir. Asıl adı Abdülazîz, mahlası Fütûhî’dir. Öğrenimini tamamlamak için İstanbul’a gelmiş, daha sonra kadı olarak çeşitli yerlerde görev yapmıştır. En son Edirne’de kadı iken vefat etmiştir.”⁵¹¹

Fütûhî Divan’ı tarandığında divanda gönül redifli bir manzume bulunmuştur. Murabba nazım biçimiyle söylenmiş olan manzumede gönül, âşıktan farklı bir kişidir. Gönül, gördüğü her ay yüzlüye meylettiği için âşığı âleme rezil etmiştir. Her istediğine su gibi akmış, temenni etmediği hiçbir şey bırakmamıştır.

Yok yere itdün dehânı yadına gavgâ gönül
Zülfî sevdâsına düşdün hoş uzun sevdâ gönül
Gördüğün meh-rûya oldun müştêrî şeydâ gönül
Eyledün ‘âlemde ben bî-çâreyi rüsvâ gönül (M.39/1)⁵¹²

Yukarıda birinci bendi verilen murabbada redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönülün sevgilinin ağzını aklında kavga etmesi boşunadır. Gönül, sevgilinin saçının sevdasına düşmüştür. Şeyda gönül, gördüğü her ay yüzlüye müşteri olmuştur. Gönül, çaresiz âşığı âlemde rezil etmiştir. Gönülün istemediği bir şey kalmamıştır. Âşığın, aklını sevgilinin saçına ayak bağı etmesine ve âşığın her nefeste gözyaşını deniz etmesine müsaade etmemiştir. Gönül, her isteğine su gibi akmış, alçak cevherleri büyüyle akıl dolu etmiştir.

1.5.30. Gümülcineli Dürrî

“Gümülcineli Dürrî, Klasik Türk Edebiyatının Batı Trakya civarında, 17. yüzyılda yaşamış divan şairlerindendir. Hakkında fazla malumata rastlanılmamaktadır.”⁵¹³

Gümülcineli Dürrî Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Onun şiirlerinde gönül, şairden farklı bir kişidir. Şair ona seslenir ve ne yapması gerektiğini söyler. Zira gönül zavallı ve çaresiz bir âşıktır.

Pây-mâl-ı ‘itâbdur gönlüm
Ceyş-i gamla harâbdur gönlüm

⁵¹¹ İsmail Hakkı Aksoyak, “Futuhi, Abdülazîz Futuhi Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1222>.

⁵¹² Dursun Ali Tökel, “Fütûhî Divanı İnceleme-Metin- Sözlük” (Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 1993), 151.

⁵¹³ İhsan Kılıç, “Gümülcineli Dürrî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2010); 2.

Servi nâzum hevâ-yı zülfünle
Bahr-i pür ıztırâpdur gönlüm

N'ola feryâd idersem ey meh-rû
Sih-i gamzen kebâbdur gönlüm

Bahş-ı 'aşkundan olmaz ben maglûb
Katî hâzır-cevâbdur gönlüm

Fenn-i 'aşk ile bâb-ı gam mestur
Bir mücelled kitâbdur gönlüm

Yemm-i hikmetdür 'ârife Dürrî
Sufle-i tab'a serâbdur gönlüm (G.85)⁵¹⁴

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönlüm' şeklindedir. Gönül, helak olmada ayak malıdır. Gamın coşmasıyla harap olmuştur. O, ıstırap dolu bir denizdir. Sevgilinin gamzesinin demir şişinde kebaptır. Âşık, aşkın bağışlarında mağlup olmaz çünkü gönlü hazır cevaptır. Aşk Fennînin ve gam bölümlerinin gizlendiği ciltli bir kitaptır. Gönül, yaratılışı alçak olanlar için hayaldir.

Bezmümi hûn itdi tig-i cevri-i dilber ey gönül
Hûn-feşan olsa gam mı dide-i ter ey gönül (G.19/1)⁵¹⁵

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'ey gönül' şeklindedir. Âşık, gönlüne seslenerek ona yapması gerekenleri söyler. Gönül, yalvarmayı ezberlemelidir. Ayrıca gönül bir bahçedir ve içindeki güller gözyaşı müjdesiyle dolmuştur.

1.5.31. Hâfizzâde Seyyîd Mehmed

"Asıl adı Seyyîd Mehmed'dir. Kaynaklarda iyi bir tahsil gördüğü belirtilmektedir. Söz ve mana ilimlerini öğrenmiştir. Kendisi de kültürlü bir ailede doğmuş ve büyümüştür."⁵¹⁶

Hâfizzâde Seyyîd Mehmed'in Divan'ı tarandığında gönül kelimesi ile anlamdaş olan dil kelimesi ile rediflenmiş bir gazele ulaşılır. Bu şiirde gönül, aşka dair bazı hususların söylendiği bir yer olarak anlatılır.

⁵¹⁴ Kılıç, "Gümülcineli Dürrî", 105.

⁵¹⁵ Kılıç, "Gümülcineli Dürrî", 100.

⁵¹⁶ Hasan Ali Esir, "Sa'di Çelebi, Hâfız-zâde Seyyîd Mehmed", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1092>.

Cemîn câmı Süleymânın nigîni söylenir dilde
O şâhın dürc-i la'l-i dil-nişîni söylenir dilde

Felekde pertev-i hurşîde râğbet kalmamış gitmiş
O mâhın tâbiş-i mihr-i cebîni söylenir dilde

Karîn-i zülf olanlar gamzelerden ihtirâz etsin
O derbendın sipâh-ı der-kemîni söylenir dilde

O şeh şâyeste-i gûş-ı kabûl etmez dil-i zârın
Figân u nâlesi âh u enîni söylenir dilde

Yine Sa'dî gibi ehl-i niyaza müjdeler olsun
Melâhat mülkünün bir nâzenîni söylenir dilde (G.109)⁵¹⁷

Yukarıda verilen gazelde redif 'söylenir dilde' şeklindedir. Gönülde, Cem'in kadehi, Süleyman'ın mührü, o padişahın gönül zehirleyen dudağının kutusu konuşulur. Gönülde gizli kapının dar geçidi söylenir. Aşığın figanı, ahı ve iniltisi söylenir. Yüz güzelliğinin mülkünün nazı söylenir.

1.5.3. Hakîkî

"Hakîkî Yûsuf'un ne zaman ve nerede doğduğu hakkında elde kesin bir bilgi yoktur. Sanat endişesi taşımayan şair, şiirlerinin neredeyse tamamını tasavvufî bir neşeyle ve daha çok nasihat tarzında yazmıştır."⁵¹⁸

Hakîkî Divanı taranmış ve gönül redifli bir kaside ile altı gazel tespit edilmiştir. Bu manzumelerde gönül, şairden farklı bir kişidir. Perişan halde olan gönül, şevk ateşinde yanar, yandıkça da yanmak ister. Hayran olmuştur. Sevgilinin lütfuyla parlatılmıştır. Gönül, bilinmezlik perdesinin içinde gizlidir. Âşık her ne isterse istesin bunu gönülden istemelidir. Zira her şeyde en yüce ve en kutsal olan gönüldür. Ayrıca bir duanın kabul olması için samimi olması gerekir. Gönülden istenmeyen, yani içten istenmeyen hiçbir şey kabul görmez.

Gönül, âşığı mübtelâ eden, âşığın yüreğini yaran ve can evini ateşlerde yakandır. Âşık ne yaparsa yapsın her şeyi gönülden isteyerek yapmaktadır. Onun

⁵¹⁷ Hasan Ali Esir, "Hâfız-zâde Seyyîd Mehmed Sa'dî Çelebi Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994), 291.

⁵¹⁸ Erdoğan Boz, "Hakîkî Divanı", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.12.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194363/Hakiki-divani.html>.

gönlü aşüfte ve şeyda olmuştur. Gönül bazen mutlu bazen hüznü olacak kadar dengesizdir.

Gönül, tecelli nurudur. Kimsesizdir. Hem akıl hem Mecnun'dur. Yaratılmış tüm mahlukatların içinde tektir. Gönül öyle kutsaldır ki güneş ve ay onun alevinin etrafındaki pervanelerdir.

Düşeli sevdâ-yı 'ışka uş perişândur gönül
Yanmaga yandukça nâr-ı şevkâ 'atşândur gönül

Nûr-ı 'izzet burka'-ı vahdet cemâlinden ki ref'
Olalı kendüye gelmez dahı hayrândur gönül

Gamze-i cezbe ilâhi nâveki irelden uş
Rûz u şeb hûn-u cigerde veh ki galtândur gönül

İdeli dil mülkine ol 'ışk sultânı hücûm
Bir 'imâret mi komışdur anda virândur gönül

Sadmet-i ûlide ger sahk itdise berk-ı celâl
İki eltâf-ı cemâlile dırâşândur gönül

Habs-ı suretten göreydün câmla bulsan halâs
Ki nice ma'nide rif'at ıssı sultândur gönül

Sen serâbından hayâlün dime ki sır-âb olam
Gel gel istersen zülâl-i vasl-ı 'ummândur gönül

Kimse kâlile bu hâli nice kılsun âşikâr
Perde-i gayb içre hanum çünkü mihmândur gönül

Buldı 'ışkıla Hakîkî çün hayât-ı sermedi
Bes basar idrâk nice ide çün cândur gönül (G.374)⁵¹⁹

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Aşk sevdasına düştüğünden beri gönül perişandır. Şevk ateşine yandıkça yemek için susayandır. Sevgilinin yüzünün vahdet peçesinden izzet nuru yükseldiğinden beri gönül hayrandır. Sevgilinin kendisine çeken gamzesinin okunu yediğinden beri gönül ciğer kanı içinde yuvarlanmaktadır. Sevgilinin yüzünün lütuflarıyla cilalanmıştır. Sayısız anlamda dost sahibi olan sultandır. Okyanusa kavuşturacak tatlı sudur. Bilinmezlik perdesinin içinde gizlidir.

Pertevinden hüsnünün gün gibi tâbândur gönül

⁵¹⁹ Boz, "Hakîkî Divanı".

Çün felek râh-ı talebde gerçi gerdândur gönül (G.375/1)⁵²⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir.

Dil-ber cemâlün şem’inun pervânesidür cân gönül
Ser-geşte ‘aklun ana bî-pervânesidür cân gönül (G.372/1)⁵²¹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘cân gönül’ şeklindedir. Gönül ve can sevgilinin yüzünün mumuna pervanedir. Başı dönmüş aklın pervanesi değildir. Aşk sevdasının divanesidir. Aşk gamının viranesidir. Toplanma vakti gelinceye dek sarhoştur. O kahvenin devamlı kadehidir. Gayb âleminin anahtarının dışıdır. Can ve gönül, hakikat denizine düştükleri için incilere taliptirler.

‘İşk derdi cûşını deryâ gönülden istegil
‘İşk dürdi nûşını şeydâ gönülden istegil (G.368/1)⁵²²

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönülden istegil’ şeklindedir. Âşık, aşk derdinin coşmasını deniz olan gönülden istemelidir. Aşk tortusunu içmeyi şeyda olan gönülden istemelidir. Meclisin mahmurunu تنها olan gönülden istemelidir. Âşık, yardımını arştan bile daha yüce olan gönülden istemelidir. Kabe’ye kavuşmayı temiz olan gönülden istemelidir. Yüce âlemin mülkünün şahını gönülden istemelidir.

Mübtelâ kıldı meni çünkü bu gam yâra gönül
Şerha şerha gerek uş yüregümi yara gönül (G.376/1)⁵²³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, âşığı gam yarasına mübtelâ kılmıştır. Gönül, yıldızlara ve gezegenlere döndü. Âşığın yüreğini, parça parça etmiştir. Gönül, âşığın can evini ateşlere atmıştır. Aşk, avare olan gönlünün nereye gittiğini bilmemektedir. Canıyla beraber o bakışa tahammül etmektedir. Gönül, çaresizlik çaresi ve vefa kanıdır. Gönül, sevgilinin derdiyle gamlı ve gam yiyici olmuştur.

Feryâd u figân âh iy sad âh gönülden
Hoşnûd ola mı bilmezem Allâh gönülden (G.470/1)⁵²⁴

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönülden’ şeklindedir. Gönülden yüz ah, figan ve feryat çıkmaktadır. Acaba Allah gönülden razı olmuş mudur?

⁵²⁰ Boz, “Hakîkî Divanı”.

⁵²¹ Boz, “Hakîkî Divanı”.

⁵²² Boz, “Hakîkî Divanı”.

⁵²³ Boz, “Hakîkî Divanı”.

⁵²⁴ Boz, “Hakîkî Divanı”.

Sevdazede âşıkta akıl bırakmamış, âşıkta her ne varsa gönülden isteyerek gitmiştir. Mumun ateşlerinde tutuşan âşık, bunu geceden sabaha kadar gönülden isteyerek yapar. Gönül, aşığa akıl bırakmamıştır. Âşık, isteyerek köle olanı da şah olanı da görmüştür. Âşık, gönülden bir anda doğan ay da görmüştür.

Pertevinden hüsnünün gün gibi tâbândur gönül
Çün felek râh-ı talebde gerçi gerdândur gönül (G.375/1)⁵²⁵

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin yüzünün ışığından dolayı güneş gibi parlaktır. Talep etme yolunda felek gibi dönendir. Sevgilinin yüzünün güneşinin heyecanı ile dans edendir. Gurbet Kaf’ında Simurg gibi uçandır. Okyanustaki dalga gibidir. Viran haldedir. Bazen mutluluk içindeki hoş boylu servi bazense gül bahçesinde bülbül gibi inleyendir. Yanağı Nuh olanın bazen gezip seyreden bazense tufanıdır. Âşıklara gönül ya candır ya canandır. Bazen yara bazen merhem bazense dermandır. Gönül, candaki hüküm veren sultandır.

İy menüm âşüfte vü şeydâ gönül
Şûriş-i ‘ışkıla pür- sevdâ gönül
...
Ol cemâl-i bî-nîşân ‘ışkı sana
Komadı nâm ü nîşân bî-çün gönül
...
Kühl-i mâzâga’l-basardan gözleri
Rûşinâlu iy menüm reh-bîn gönül
...
Kandadur ol zemzeme ol ‘arbede
Göstere bize de iy şeydâ gönül
...
Çünkü es-sultân-ı zıllulâh dir
‘Âlem-i manîde iy sultân gönül
...
Câna her tavrunda tûr oldun gönül
Ol tecellîyle nûr oldun gönül (K.370/1-15-25-45-65-70)⁵²⁶

Yukarıda birinci, on beşinci, yirmi beşinci, kırk beşinci, altmış beşinci ve yetmişinci beyitleri verilen kasidede redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, aşüfte ve şeydadır. O, aşkın karışıklığıyla sevda doludur. Bela meydanına girip canı terk etmek için başını kavgaya koyandır. Azarlanmaktan yüzünü çevirmeyip âşığın sırrını açık eden rûsvadır. Bütün yaratılmışlar içinde âşığın gönlü gibi yoktur.

⁵²⁵ Boz, “Hakîkî Divanı”.

⁵²⁶ Boz, “Hakîkî Divanı”.

Anlaşılmaz denizin dalgıcıdır. Hakikatler incisinin denizidir. Mekansız gezen bir yersizdir. Başsız ayaksız şahın peşinden gidendir. Mevla'nın gurbet Kaf'ının kuşudur. Akrabasız ve kimsesizdir. Gönül, sevgiliye Tur olmuş; tecelliye ise nur olmuştur. Gönül, âşığın hem Mecnun'u hem de aklıdır. Bazen de Leyla'nın aşkına meftundur. Bazen memnun ve sevinçli bazense mahzundur. Gönül, emsalsiz olanın aşkına ulaşmıştır. Sevgilinin aşkı gönülde ne şan ne şöhet bırakmıştır. Ay ve güneş gönlün alevine pervanedir. Gönlün ahı, şafağın bağırı kan etmiş, gönlün gamı da âşığın gözünden Ceyhun akıtmıştır. Aşığın gönlü bazen mutlu bazense sıkıntılıdır. Bazense cennetin en yüksek yerinin satır çizgisidir. Bazen Yasin suresinin levhasıdır. Fetih suresinin açıklamasıdır. Gönül canı ve cihanı süsleyeni ne yapacaktır? Zira ona Allah tarafından bu zevk verilmiştir.

1.5.33. Hâşimî

“Bursalıdır. Peygamber soyundan geldiği için Hâşimî mahlasını kullanmıştır. Eğitimli insanların hak ettiği değeri görmediği gerekçesi ile ticarete atılmış, saraçlık yapmıştır.”⁵²⁷

Hâşimî Divan'ı taranmış ve divanda gönül redifli üç gazeli tespit edilmiştir. Onun şiirlerinde gönül, avare avare dolaşan bir zerredir; çaresiz ve aşağı bir kimsedir. Sevgilinin bir kez olsun yüzüne bakmadığıdır. Gönül, aşk şahının emrine itaat etmeli, gam evinden geçerek mahallesine varmalı ve artık mutlu olmalıdır. Gönül, sevgiliye verilecek bir hediyedir. Aşk ormanındaki kırmızı aslandır. Dert bağındaki âşıkların reisidir.

Kana boyansa dimek gam-ı nâtüvânîdür gönül
Bîşe-i 'aşkun begün sürh arslanıdur gönül

Hâsıl olur andan emniye-i belâ vü mihnete
Hayl-ı 'aşkun menzili dârül'l-amânîdür gönül

Niçe vâdiden geçüp geldün muhabbet mülkine
Virmege dildâruma cân armagânîdür gönül

Gök gök etmiş seng-i cevri-yâr olup hicr ile zerd
Bâg-ı derdün mir-i 'âşıkânıdur gönül

⁵²⁷ Ayşe Yıldız, “Hâşimî, Bakkalzâde Seyyîd Mehmed Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5079>.

Pây-ı sâkiye muradınca sürer yüz Hâşimî
Meclis-i 'aşkun emîr-i kâmrânîdür gönül (G.68)⁵²⁸

Yukarıdaki gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönülün, kuvvetsiz gamı kana boyanmaktır. Gönül bugün aşk ormanındaki kırmızı aslandır. Aşk hayâlinin menzilidir. Gönül, sevgiliye verilecek can armağanıdır. Dert bağındaki âşıkların reysidir. Aşk meclisinin isteğine ulaşmış emiridir.

Hattı geldi dilberün şimden girü şâd ol gönül
Bir müdebbir kul idün var gamdan âzâd ol gönül (G.69/1)⁵²⁹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'ol gönül' şeklindedir. Sevgilinin yanağı geldiği için gönül artık mutlu olmalıdır. Tedbirli davranan bir kul olan gönülün azat olma vakti gelmiştir. Gam evinden geçerek mahallesine varmalı ve mutlu olmalıdır. Yabancı'nın lütuf eliyle sonsuz olmalıdır. Sevgilinin aşkının iksirini anlayıp hoca olmalıdır. Aşk şahının emrine itaat etmelidir.

Zerre gibi mihr ile âvâre oldun ey gönül
Çâre sabr idi gidüp bî-çâre oldun ey gönül (G.71/1)⁵³⁰

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'oldun ey gönül' şeklindedir. Gönül, zerre gibi güneş ile avare olmuştur. Çareye sabredip çaresiz olmuştur. Sevgilinin onu eline alması için gönül heyecanla yere inse de sevgilinin bakmadığı bir gezegen olmuştur. Gönül, aşk okuyla bin yara olmuştur. Gönül, o kadeh için meyhane olmuştur.

1.5.34. Hikmetî

“Kaynaklarda Hikmetî hakkında herhangi bir bilgi mevcut olmadığından şahsiyeti ile ilgili tespit edilmiş herhangi bir bilgi yoktur. Hikmetî şiirlerinde, bulunduğu asırdan yakınma, kıymetinin bilinmemesi, feleğin başkalarını mutlu ederken kendisine hep dertler vermesi gibi şairlerin genel söyleyişlerini kullanmıştır. Tezkirelerde ve diğer kaynaklarda Hikmetî'nin adının geçmemesi onun tanınmamış, şöhret bulamamış bir şair olduğunu göstermektedir.”⁵³¹

⁵²⁸ Oktay Selim Karaca, “Hâşimî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995), 40.

⁵²⁹ Karaca, “Hâşimî Divanı”, 40.

⁵³⁰ Karaca, “Hâşimî Divanı”, 41.

⁵³¹ Aysel Eğri, “17. Yüzyıl Şairlerinden Hikmetî ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006), 4.

Hikmetî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Kelime grubu şeklinde yani gönül ehli şeklinde kullanılmıştır. Gönül ehlinin bahtı siyahtır. Onların yolları kapalı, lambaları karanlıktır. Onların seyrettiği, sevgilinin güzelliğinin resmidir. Gönül ehlinin yolları tamamen diken doludur.

Sedd-i râh-ı kâm olup baht-ı siyâh-ı ehl-i dil
Rûşen olmaz mı çerâ’-ı kadr-i câh-ı ehl-i dil

Sâye-bân olmuş cenâh-ı murg-ı devlet bî-dile
Dûd-ı âh-ı hasret olmuş sâye-gâh-ı ehl-i dil

Pâye-i ‘ulyâya andandur ki yetmez binde bir
Nükte-sencân olduğındandır günâh-ı ehl-i dil

Mülk-i ma’nâ şâhıdır şemşîr-i tab’-ı pâk ile
Nükte virmez ü ‘ibâretdür sipâh-ı ehl-i dil

Mâni-i tarh-ı sühandur nükte-i rengîn ile
Nakş-ı hüsn-i yârdur çün seyr-gâh-ı ehl-i dil

İstemez ehl-i dili görmek felek mi yoksa kim
Dîdesine perde çekmiş dûd-ı âh-ı ehl-i dil

Gonce-i maksûda andandur ki yetmez Hikmetî
Hâr-gâh olmuş ser-â-ser şâh-râh-ı ehl-i dil (G.179)⁵³²

Yukarıda verilen gazelde redif ‘ehl-i dil’ şeklindedir. Gönül ehlinin siyah tahtı isteklerinin yolunu kapatmıştır. Onların mevkiinin kıymetli lambası hiç aydınlanmamaktadır. Gönül ehlinin gölge yeri hasret ahının dumanı olmuştur. Onların günahları dikenli sözleridir. Onların askerleri ise nüktesiz sözlerdir. Gönül ehlinin seyir yerleri sevgilinin güzelliğinin nakşıdır. Gönül ehlinin yüce yolu baştan sona diken yeri olmuştur.

1.5.35. Hüsâmezâde Feyzî

“Feyzî Osman Hüsâmezâde, IV. Murad devrinde İstanbul’da yaşamıştır. Kendisi Hüsâm Bey diye tanınan ilmiye sınıfına mensup bir şairin oğludur ve Hüsâmezâde diye bilinmektedir. Feyzî, İmam-ı Azam’a, Mevlânâ’ya ve Hz. Ali’ye sevgi ve saygısını dile getiren şiirler kaleme almasına rağmen kendisinin

⁵³² Eğri, “Hikmetî”, 187-188.

hangi tarikata bağı olduğu kesin değildir. Yalnız bir beytinde Kâdirî olduğunu belirtmektedir.”⁵³³

Hüsâmzâde Feyzî Divanı’nda gönül redifli dört gazel ve iki müseddes vardır. Bu şiirlerde gönül, nalan olmuş, yerle bir olmuş, ağlayan olmuş, köle olmuştur. Böylece gönül âleme sultan olmuştur. Gönül, sevgiliye ve şaraba tövbe etmiş olsa da yine bir güzele âşık olmuştur. Gönül, sevgiliye kavuşmanın sırlarını bildiği için hayran olmuştur. Gönül, ayrılık hazinesi yüzünden viran olmuştur. Gönül, aşk ile yanmalı, gözyaşı akıtarak ağlayanlardan olmalıdır. Gönül, sevgilinin saçına bağı olarak sonsuz ömür istemektedir.

Yan nâr-ı ‘aşk-ı yâr ile sûzân ol ey gönül
Dök gözyaşını pâyuna giryân ol ey gönül

Yârun Visâli küncine irmek diler isen
Hicr ü firâk ü derd ile vîrân ol ey gönül

Oldı tarik-i vuslata sed hicr-i yâri bil
Gam çekme işbu pend ile handân ol ey gönül

Düş bir nihâl boylu lâle-‘izârun hevâsına
İt âh ü zârı ney gibi nâlân ol ey gönül

Yaz nakş u hatt-ı dil-beri levhünde Feyzî-veş
Gül gibi tâze defter ü dîvân ol ey gönül (G.56)⁵³⁴

Yukarıdaki gazelde redif ‘ol ey gönül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin aşkının ateşiyle yanmalıdır. Gözyaşını sevgilinin ayağına akıtarak ağlayan olmalıdır. Sevgiliye kavuşma hazinesine ulaşmak için ayrılık ve dert ile viran olmalıdır. Vuslat yoluna sevgilinin ayrılığı set olduğu için gönül üzülmemeli, bu nasihati dinleyerek mutlu olmalıdır. Fidan boylu, lale yanaklı bir sevgili isteğine düşerek ah edip inlemeli ve ney gibi nalan olmalıdır. Gül gibi taze defter ve divan olmalıdır.

Dil-ber lebiyle dün gice handân idi gönül
Esrâr-ı vasl-ı yârile hayrân idi gönül (G.59/1)⁵³⁵

⁵³³ Özlem Ercan, “Hüsâmzâde Feyzî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3255>.

⁵³⁴ Özlem Gülnar, “Hüsâm-zâde Feyzî Divanı İnceleme-Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1996), 171.

⁵³⁵ Gülnar, “Hüsâm-zâde Feyzî Divanı”, 173.

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘idi gönül’ şeklindedir. Gönül, ayrılık eziyetinin sarayında misafirdir. Gül yanaklıların nalanıdır. Ayrılık ve ayrılık hazinesiyle virandır. Gönül, gönlü kırık Feyzî’ye dermandır.

Hûri olsa meyl-i zen itmez çün ister gönül
Bir zarîf ü şûh ü nâzik nûkte-dân ister gönül (G.60/1)⁵³⁶

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, huri olsa bile bir kadına meyletmez çünkü zarif, nazik, güzel sözlü ve şefkatli bir sevgili ister. Yusuf olsa bile alçağa meyletmez, boş gezen bir istek askeri ister. Gönlün söyledikleri elbet olacaktır fakat zaman gerekmektedir. Gönül, Feyzî gibi bu yolda canını terk etmek istemektedir.

Lâle hadd bir serv-i kad-nâzik meyân gönül
Baglanub zülfüne ‘ömr-i câvidân ister gönül (G.61/1)⁵³⁷

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, lale yanaklı ve servi boylu olan sevgili ister. Sevgilinin saçına bağlanarak ebedi bir ömür ister. Gönül, mektup gibi dilsiz bir tercüman ister. Sevgilinin mahallesindeki gül bahçesinde her an feryat etmek ister. Sevgilinin eziyet okunu ister. Nefs devini katletmesi için kırma sahibi ister.

Sevib bir serv-i kâmet ney gibi nâlân olubdur dil
Düşüb hâk-i derinde hâkile yeksân olubdur dil
İrem diyu visâli küncine vîrân olubdur dil
Ebr-veş akıdub gözyaşını giryân olubdur dil
Murâd Şâh-ı cihana bende-i fermân olubdur dil
Hakîkatle bakarsan ‘âleme sultân olubdur dil (Müseddes.5/1)⁵³⁸

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif ‘olubdur dil’ şeklindedir. Gönül, servi boyluyu sevmiş ve ney gibi nalan olmuştur. Gönül, göğüs toprağına düşerek yerle bir olmuştur. Cennete kavuşma hazinesi ile viran olmuştur. Göz gibi gözyaşı akıtarak ağlayan olmuştur. Cihan şahının isteklerine istek kölesi olmuştur. Aslında gönül, bunları yaparak âleme sultan olmuştur.

Derd ü gam çekmede baş eğmedi Eyyûba gönül
‘Aşk kûyına düşüb benzedi meczuba gönül
Tâlib oldı nice dem cehd ile matlûba gönül
Düşdi bir servi sehi dil-ber-i merguba gönül
‘Âşık oldı yeni başdan yine bir hûba gönül

⁵³⁶ Gülnar, “Hüsâm-zâde Feyzî Divanı”, 173.

⁵³⁷ Gülnar, “Hüsâm-zâde Feyzî Divanı”, 174.

⁵³⁸ Gülnar, “Hüsâm-zâde Feyzî Divanı”, 132.

Tövbe etmişidi egerçi mey ü mahbûba gönül (Müseddes.4/1)⁵³⁹

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, dert çekmek konusunda Eyüp’e baş eğmemiş, aşk mahallesine düşerek meczuba benzemiştir. Gönül, isteklere talip olmuş, istenilen sevgili olan serviye düşmüştür. Gönül yeni baştan bir güzele âşık olmuştur. Halbuki şaraba ve sevgiliye önceleri tövbe etmişti.

1.5.36. İlmî

“Kaynaklarda kendisinden pek bahsedilmemektedir. Divandaki şiirlerden hareketle şairin asıl isminin ilmi Mustafa olduğu anlaşılmaktadır. Yine Divanından hareketle IV. Murad, I. İbrahim ve IV. Mehmed dönemlerinde yaşadığı görülmektedir.”⁵⁴⁰

İlmî Divanı tarandığında gönül redifli bir kaside ve üç gazel tespit edilmiştir. Bu şiirlerde gönül, önceden sevgilinin saçına bağlanıp tutsak olmuştur. O bir bülbüldür. Papağandır. Gönül, âleme pervane olmaya geldiği için yanması normaldir. Gönül, figan ederek sırları açık etmeye, feleğin tasından kan içmeye gelmiştir. Ne arzularsa arzulasın asla gerçek olmamıştır. Gönül, kuş yemleri ile dolu olan kaküle kapılmıştır. Gönül dünyaya pervane olarak gelmiştir. Bundan dolayı yanmasında sakınca yoktur zira yanmaya gelmiştir.

Şu’legâh-ı ‘âleme pervâne geldün ey gönül
Gam mîdur sûzân olursan yana geldün ey gönül

...

‘Aşk-ı yâri virmeyüp dünyâ vü ‘ukbâ terkin it
Matlabun bir dânedür bir dâne geldün ey gönül

...

Rabb-i zedenîden kırâ’at eyle ‘ilmi dem-be-dem
‘Akl-ı külle iregör iz’âna geldün ey gönül (K.13/1-10-19)⁵⁴¹

Yukarıda birinci, onuncu ve on dokuzuncu beyitleri verilen kasidede redif ‘geldün ey gönül’ şeklindedir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Gönül, âlemin alev yerine pervane olmaya gelmiştir. Bundan dolayı yanıyor olması sıkıntı değildir çünkü pervane olduğu için zaten yanmaya gelmiştir. Müjdeler olsun ki gönül, sevgilinin aklına gelmiştir. Gönül, güzellik bağınyı seyretmeye gelmiş gibidir. O,

⁵³⁹ Gülnar, “Hüsâm-zâde Feyzî Divanı”, 131.

⁵⁴⁰ Bekir Çetinkaya, “İlmî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2003), 10.

⁵⁴¹ Çetinkaya, “İlmî Divanı”, 100-101-102.

sevgilinin dudağının düşüncesiyle figan etmeye gelmiştir. Feleğin tasından kan içmeye gelmiştir. Sarhoştur. İnsan âlemine soyunmaya gelmiştir. Alemin cilve yerine mert olarak gelmiştir. Hızır gibi hayat suyuna gelmiştir. Yusuf'un sırrının içinde olduğu Kenan'a gelmiştir. Gönül, gözün gözü olmalıdır çünkü Sultanın hazretine gelmiştir.

1.5.37. İsmetî

“17. yüzyılın tanınmış alim ve şairlerinden İsmetî, müderrislik ve kadılık mesleklerinde bulunmuş ve nihayet Rumeli Kazaskerliğine kadar yükselmiş mühim bir şahsiyettir. Devrinin birçok hadiselerine adı karışmış ve mühim roller oynamış olan İsmetî, edebiyat tarihimize küçük, mürettep bir divan bırakmıştır.”⁵⁴²

İsmetî Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Bu şiirde gönül, divanedir, pervanedir ayrıca sarhoştur. Put evidir, virane bir yerdir.

‘Ârif-i Cem-meşrebün mestâne derler gönline
Her belâ-keş ‘âşıkun dîvâne derler gönline

Ehl-i isti'dâde enfâsı hîred-sûz olmada
Pîr-i deyrün âteşîn peymâne derler gönlüne

Fi'l-mesel olsa perî-hâne dil-i dünyâ-perest
‘Âkıbet-bînân anun büt-hâne derler gönline

Istılâh-ı ehl-i dilde nükte-sencân-ı hevâ
Zâhid-i hôd-restenün âyâ ne derler gönline

‘İsmetînün hâtırı bin kerre âbâd olsa da
Derd-mendün çâre yok vîrâne derler gönline (G.93)⁵⁴³

Yukarıda verilen gazelde redif ‘derler gönline’ şeklindedir. Âşıkların gönüllerine, virane, divane, put evi ve kadeh söylerler.

1.5.38. Kadı Şefî

“Hayatı ve eserleri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Kadılık yaptığı ve Sultan IV. Murad devrinde vefat ettiği bilinmektedir.”⁵⁴⁴

⁵⁴² Haluk İpekten, *İsmetî Divanı* (Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974), 5.

⁵⁴³ İpekten, *İsmetî*, 99-100.

⁵⁴⁴ Bahir Selçuk, “Şefî, Emir Şefî Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 31.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3618>.

Kadı Şefî Divanı'nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, isteyicidir. O, halvet sarayın bir köşesine sığınmak ister. Gül rengi şarap ister. Gönlün istediği kalacak bir yerdir. Burası sevgilinin köpeklerinin yanı da olabilir. Gönül için önemli derdiyle beraber kalacak bir oda bulabilmektir. Ona bu odayı verecek ise felek veya sevgilidir. Bazen sarhoştur. Bazen virane bazense pervanedir.

Bâde-i gülğûn-ı bezm-i gülşen ister gönlimiz
Sâf meşreb sâki-yi sîmîn-ten ister gönlimiz

Vakt-i hengâm-ı bahâr irdi safâ hengâmıdır
Bir hayât-efzâ müFerrîh mesken ister gönlimiz

Bir ser-âmed serv-i kâmet şehlevend-i dil-pesend
Kâşları yâ gamzesi tîr-efgen ister gönlimiz

BakmAzîz hergîz civân-ı tünd-hûnın şekline
Mâ-hasal bir dil-ber-i şûh u şen ister gönlimiz

Ey Şefî'î izdihâm-ı nâsdan el çekmişüz
Gûşe-i halvet-serây ü me'men ister gönlimiz (G.128)⁵⁴⁵

Yukarıdaki gazelde redif 'ister gönlimiz' şeklindedir. Âşıkların gönülleri, gül bahçesindeki meclisin gül renkli şarabını isterler. Saf meşrepli, gümüş tenli sakiyi isterler. Hayatı uzatan, ferahlatıcı bir mesken isterler. Gamzesi veya kaşları ok atan bir sevgili isterler. Mutlu ve güzel bir dilberin meydana gelmesini isterler. Halvet sarayının köşesinde sığınılacak bir yer isterler.

Fikr-i rûyınla senin gül-geşt-i bâg ister gönül
Zülfinin dîvânesidir bend ü bâg ister gönül (G.191/1)⁵⁴⁶

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'ister gönül' şeklindedir. Gönül, sevgilinin yanağının düşüncesiyle bahçenin gül olan yerini ister. Gönül, sevgilinin saçının divanesidir, sevgilinin saçına bağlanıp tutsak olmak ister. Sevgilinin mum olan yanağı gibi aydınlık bir lamba ister. Derdiyle akşama kalacağı bir konak ister. Süslü feleğin atlasından bir oda ister. Gönül, sevgilinin köpeklerinin yanında bir yatak ister.

Yâd-ı mey-i la'linle mestâne durur gönlim
Fikr-i gam-ı zülfinle dîvâne durur gönlim (G.212/1)⁵⁴⁷

⁵⁴⁵ Songül Aydın Yağcıoğlu, *Kadı Şefî'î Divanı* (İstanbul: Dün Bugün Yayınları, 2016), 138.

⁵⁴⁶ Aydın Yağcıoğlu, *Kadı Şefî'î*, 204.

⁵⁴⁷ Aydın Yağcıoğlu, *Kadı Şefî'î*, 216.

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘durur gönlim’ şeklindedir. Sevgilinin dudağının şarabının düşüncesiyle gönül sarhoştur. Sevgilinin saçının sıkıntısının düşüncesiyle divanedir. Meyhanede ve mecliste efsanedir. Gönül, bazen Şeyhîn bazense harabat pirinin elini öpmektedir. Gönül, sıkıntının sitem taşıyla viranedir. O, muhabbet meydanındaki merttir. Sevgilinin yanağının mumuna pervanedir.

1.5.39. Kadrî

“Doğum tarihi belli olmayan şairin ölüm tarihi miladi 1671 yılına tekabül eder. Asıl adı Abdülkadir Çelebi olan Kadrî, Anteplidir. Gençliğinde İstanbul’a gitmiştir.”⁵⁴⁸ “Kadrî şiiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla rind-meşrep bir şairdir.”⁵⁴⁹

Kadrî Divanı’nda gönül redifli sadece bir gazel mevcuttur. Gönül bazen mekânı belli olmayandır. Bazense çok gizli bir yerde saklı olandır. Aşk pirinin seccadesi olarak yeri örter. Böylece secde sırasında kişinin alnını koyduğu yer oluverir. Gönül, bütün paslardan ve küflerden arınmış, tok gözlülüğün şahidi olmuştur.

Ne zîr-i esfel ü ne ‘âlem-i bâlâdadur gönlüm
Bugünler şâhid ü meşhuda istignâdadur gönlüm

O denlü mest-i ‘ışkun bilmezem imrûz u ferdâyı
Ne nefy-i lâda ne isbât-ı illâ’llâhdadur gönlüm

O ‘Ankâ-yı hü mâ saydum ki günc-i Kâf-ı ‘uzletde
Ayân âsârüm ammâ gün gibi ahfâdadur gönlüm

Kadem basmaz tevhîd ile her kim k, vüzû’ itmez
Nişîmen-gâh-ı pîr-i ‘ışka bir seccâdedür gönlüm

Mücellâ Kadrî bir âyine-i nûr oldu endişem
Anunçün dâ’ima jeng-i hatardan sâdedür gönlüm (G.90)⁵⁵⁰

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönlün belirli bir mekânı yoktur. Ne yeredir ne göktedir. O, tok gözlülüğün şahidi, aşk pirinin

⁵⁴⁸ Halil İbrahim Yakar, “Kadrî, AbdülKadir Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4403>.

⁵⁴⁹ Mehmet Külahhoğlu, “Kadrî Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Transkripsiyonlu Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1997), XXII.

⁵⁵⁰ Külahhoğlu, “Kadrî”, 175.

seccadesidir. Gönül, daima güvensizlik pasından daima arınmış durumdadır. Aşığın, yaptığı her şey ortadadır fakat gönül çok gizlidir.

1.5.40. Kafzâde Fâizî

“Miladi 1589 yılında doğmuş olan şairin ölüm tarihi bilinmemektedir. Fâizî küçük yaşta babasından ilim tahsiline başlamış sonra çağının önemli bilginlerinden devrindeki usule uygun olarak ders almış, aklî ve naklî ilimlerde yetişmiştir. Hem baba hem de anne tarafından kültürlü bir aileye mensup olan şairin eğitim süreci hızlı olmuş çok genç denilecek yaşta eğitim kademelerini tamamlamıştır.”⁵⁵¹

Fâizî’nin Divan’ı tarandığında gönül redifli dört gazel tespit edilmiştir. Gönül bazen kırılmak üzere olan bir testi, bazen akıp giden bir akarsu, bazen sahili olmayan bir denizde mücevher, bazense muhabbet bahçesinin bahçıvanıdır. Gönül, aşk hazinesinin mekânı, Züleyha’nın köşkü, Mâni diyarı ve gönül avlayan aşk kuşunun yuvasıdır. Gönül, içinde ışık olmayan bir kulübedir.

Elinden câm düşmez ser-hoş-ı dîrînedür gönlüm
Nesi var ise var zâhid hele bî-kînedür gönlüm

Bir İskender gerek himmetle teshîr itmeğe anı
Benüm ol sâgar-ı Cem bulunan gencinedür gönlüm

Seher-geh gulgul-i dîvân-ı murgân gûşına girmez
Yatur bî-tâb mahmûr-ı mey-i dûşînedür gönlüm

Debistânile yok bâziçe-gâhun farkı yanında
Ne şenbihden kaçır ne râgıb-ı âzînedür gönlüm

‘Adû çeşm-i hakâretle nazar eyler ana ammâ
Sakinsun Fâ’izî bir âteşin-âyinedür gönlüm (G.93)⁵⁵²

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, elinden kadehi düşürmeyen eski bir sarhoştur. Zahidin neyi olursa olsun gönül, içinde kin olmayandır. İçinde Cem’in kadehinin bulunduğu hazinedir. Şarap mahmurudur. Gönül, Faizî’nin sakınması gereken ateş aynasıdır.

Ye’sile dâg dâgdur gönlüm

⁵⁵¹ Halil İbrahim Okatan, “Fâizî, Kafzâde Faizî, Abdülhay”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 18.01.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4863>.

⁵⁵² Halil İbrahim Okatan, “Kafzâde Fâ’izî Hayatı, Eserleri, Sanatı-Tenkitli Divan Metni” (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1995), 216.

Dûdmân-ı ferâgdur gönlüm (G.94/1)⁵⁵³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, üzüntüyle yara doludur. Vazgeçme ocağıdır. Gıpta edilen bir bahçedir. Akılsızdır. Gam denizindeki ağdır. Lambasız bir kulübedir.

Gönlüm alınca itdi şeh-i cüst ü cûy-ı dil
Ammâ görülmek olmadı bir dâhî rûy-i dil (G.86/1)⁵⁵⁴

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ şeklindedir. Gönül akarsuyu ve coşkunluk şahı âşığın gönlünü aldıktan sonra bir daha gönlün yüzünü gören olmamıştır. Âşık, dünyaya ait alakalardan kurtulmuş ve her şeyden gönülsüz olmuştur. Yani âşığın gönlünün arzusu hiç yoktur. Âşığın ayağı sitem taşlarına takıldığı için gönül testisinin bu yolda sağlam kalması mümkün değildir. Gönül suyu Necef Denizi gibi mahvolmuştur.

Bir güherdir ‘ışk bahr-ı bî-kerânıdur gönül
Bir gül-i terdür muhabbet bag-bânıdur gönül (G.87/1)⁵⁵⁵

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, taze güllerin muhabbet bahçivanıdır. Gönül ya Züleyha’nın köşkü ya da Mânî diyarıdır. Gönül avlayan aşk kuşunun yuvasıdır. Aşk şahının gizli sırlarının mahremidir. Aşk hazinesinin mekanıdır. Aşk köşesindeki adsız ve şöhretsizdir. Aşk şehidinin dinmeyen kanıdır. Aşk abdalının yudumunu bilendir.

1.5.41. Kâimî

“Doğum tarihi bilinmeyen şairin, kesin olmamakla birlikte ölüm tarihi miladi 1690’dır. Asıl adı Hasan olup Şeyh Hasan ismiyle anılmaktadır. Mahlası Kâimî’dir. Bu mahlası kırk gün boyunca ayakta halvet halinde kaldığı için aldığı söylenir. Kâimî, sevilen bir hatip ve coşkulu bir mutasavvıftı.”⁵⁵⁶

Kâimî Divanı’nda gönül redifli üç manzume vardır. Bu manzumeler şarkı nazım biçimiyle söylenmiştir. Bu şarkılarda nakarat kısımlarında tekrar eden gönül kelimesi karşımıza şairden farklı bir unsur olarak çıkmaktadır. Gönül, gizlenmiş değildir. Oldukça açıktır. O, dünyevi şeylere aldanmayan, kendi özünü bilen bir

⁵⁵³ Okatan, “Kafzâde Fâ’izî “, 216.

⁵⁵⁴ Okatan, “Kafzâde Fâ’izî “, 211.

⁵⁵⁵ Okatan, “Kafzâde Fâ’izî “, 212.

⁵⁵⁶ Mustafa İsen, “Kâimî, Hasan Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 18.11.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6860>.

varlıktır. Gönül girdiği bu yoldan yani aşk yolundan ayrılmamalıdır. Her sıkıntıya sabretmeli ve her şeyin zamanını beklemelidir.

Âvâredür bir pâredür
Tevhîde çekindi gönül
Gizlû degül aşkâredür
Tevhîde çekindi gönül (Ş.102/1)⁵⁵⁷

Yukarıda birinci bendi verilen şarkıda redif nakaratla beraber tekrar eden ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, avare olmuş bir parçadır. O, gizli değil açıktır. Gönül, ten zevkini istemez, kendi özünü bilir, her an sevgiliyi özler. Gönül, dost derdine düşmüştür. Bu dünyanın lezzetine ve şehvetine aldanmayıp daima kendi aynasına bakar. Gönül, canını ve başını terk etmiştir. Gönül, tevhide çekinmiştir.

‘Âşıkları sever ol Hak
Gel gönül ‘aşkdan ayrılma
Mâsivâdan kesil mutlak
Gel gönül ‘aşkdan ayrılma (Ş.120/1)⁵⁵⁸

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif nakaratın tamamı yani ‘gel gönül ‘aşkdan ayrılma’ ifadesidir. Gönül, şairin karşısına alarak konuştuğu kişidir. Allah’ın âşıkları sevdiğini, bundan dolayı gönlün aşktan ayrılmaması gerektiğini söyler. Gönlüne öğütler.

Erenlerden ola himmet
Gönül sabr it zamânı var
Ma’ânîden toga ni’met
Gönül sabr it zamânı var (Ş.143/1)⁵⁵⁹

Yukarıda birinci bendi verilen şarkıda redif nakarat olarak tekrar eden ‘gönül sabr it zamânı var’ ifadesidir. Şair gönlünü karşısına alıp onunla sohbet eder. Yardımın erenlerden geleceğini ve nimetlerin manadan doğduğunu söyleyerek, gönlünün sabretmesini ister. Çünkü gönlün beklentilerinin olması için zaman gerekmektedir.

1.5.42. Kâtibzâde Sâkib

“Asıl adı Mustafa’dır. İstanbul’da doğduğu bilinmektedir fakat doğum tarihi hakkında bir bilgi yoktur. Şairin ölümü ise miladi 1716 yılına tekabül etmektedir.

⁵⁵⁷ Mehmet Uğur Aydın, “Kâimî Divanı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili” (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2007), 224-225.

⁵⁵⁸ Aydın, “Kâimî”, 254-255.

⁵⁵⁹ Aydın, “Kâimî”, 287.

Şiirlerinin özünü aşk ve hikmet teşkil etmektedir. Şiirlerinde Mevlevîliğe ilgisini görmek mümkündür.”⁵⁶⁰

Sâkıb Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Şair, gönlüne seslenerek ona, yapması gerekenleri söyler. Gönül, sevgilinin amber kakülüne ve ay yüzlü bir puta düşmüştür.

Sûdâger-i meta’-ı visâl olma ey gönül
Cûyende-i ümîd-i muhâl olma ey gönül

İtmez harîm-i vaslına mahrem seni o şeh
Feryâdı koyma yok yere lâl olma ey gönül

Almaz eline çün seni ol şeh kalem gibi
Bîhûde za’f-ı ‘aşk ile nâl olma ey gönül

Olmadı çeşm-i lutfına girmek çün ol şehün
Terk it bu fikri mahz-ı hayâl olma ey gönül

Sâkıb hamûş küşte-i evzâ’-ı çarhdur
Sen bârî leb-be-mühr-i makâl olma ey gönül (G.392)⁵⁶¹

Yukarıdaki gazelde redif ‘olma ey gönül’ ifadesidir. Gönül, feryat etmeyi bırakmamalı, vuslat maddesinin tüccarı olmamalı ve imkânsız olanı ümit etmemelidir.

Felege çıksa dûd-ı âhı n’ola
O bût-i meh-cebîne düşdi gönül (G.396/2)⁵⁶²

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelin redifi ‘düşdi gönül’ ifadesidir. Gönül, sevgilinin amber kakülüne düşmüştür. Ay yüzlü puta, Çin miskinin hevesine, ateşli yanağa, içilecek şaraba ve aferin talebine (isteğine) düşmüştür.

1.5.43. Kâşif

“Şair, miladi 1666 yılında doğmuş ve 1699 yılında vefat etmiştir. Asıl adı Seyyîd Mehmed Sa’düddin Efendi’dir. Dönemin hatırı sayılır bilginlerinden ilim ve Fâzilet sahibi bir kişidir.”⁵⁶³

⁵⁶⁰ Mehmet Kırbıyık, “Sâkıb, Kâtipzâde Mustafa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=73>.

⁵⁶¹ Mehmet Kırbıyık, “Kâtib-zâde Sâkıb Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 28.03.2019. s.528. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-199763/katib-zade-Sakib-divani.html>.

⁵⁶² Kırbıyık, “Kâtib-zâde Sâkıb”, 532.

⁵⁶³ Ayşe Büyükyıldırım, “Kâşif Divanı’nın Tenkitli Metni ve Tahlili” (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1998), XVIII-XIX.

Kâşif Divan'ı tarandığında gönül redifli iki gazel tespit edilmiştir. Gönül, ateş doludur. Gönülde hazin bir ah söylenmektedir. O, bir denizdir. Akıl gemisini batırabilecek kadar kuvvetli bir afettir. Gönül, inlemekte olan bir bülbüldür.

Yem-i 'ummân-ı hurûş ya'ni dil
Âfet-i fülk-i hûş ya'ni dil

Gül-i âteş-nihâd ya'ni hüsn
Bülbül-i şu'le-pûş ya'ni dil

Nâtık-ı sırr-ı 'âlem-i ceberut
Gıpta-gâh-ı sürüş ya'ni dil

Nükte-âmûz hermes-i hikmet
Ders-hân-ı hâmuş ya'ni dil

Zî-bak-i gûş-ı huş Kâşif-i zâr
Katre-i lücce-nûş ya'ni dil (G.40)⁵⁶⁴

Yukarıda verilen gazelde redif 'ya'ni dil' şeklindedir. Gönül, coşkunluk okyanusunun denizidir. Akıl gemisinin afetidir. Ateş giyen bülbüldür. Meleklerin gıpta ettiği yerdir. Sessizliğin ders evidir.

Dil-i pür âteşin âh-ı hazîni söylenir dilde
O gencün ejder-i gevher-karîni söylenir dilde (G.47/1)⁵⁶⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'söylenir dilde' şeklindedir. Gönülde; ateş dolu olan gönlün hazin ahı, mücevher hazinesinin ejderhası, amber saçlı ipin bükümü, yeni yetişmiş güzelin alnı konuşulur. Gönülde daima o sihrin şarkısı söylenir.

1.5.44. Kâşif Es'ad Efendi

"Şairin doğum ve ölüm tarihleri hakkında kaynaklarda yeterince bilgi yoktur. Şairin, mahlas ve isim olarak kullandığı Kâşif'in yanı sıra Es'ad ismine de sahip olduğu bilinmektedir. Şair Kütahya'nın Tavşanlı ilçesindendir. İlk tahsilini Tavşanlı'da gerçekleştiren şair sonraları Elmalı'da Ümmî Sinan'a bağlanmıştır."⁵⁶⁶

Kâşif Es'ad Efendi Divanı'nda gönül redifli toplamda yirmi yedi manzume vardır. Bunların yirmi bir tanesi gazel, altı tanesi ise murabbadır. Murabba nazım

⁵⁶⁴ Büyükyıldırım, "Kâşif", 248.

⁵⁶⁵ Büyükyıldırım, "Kâşif", 255.

⁵⁶⁶ Enes İlhan, "Kâşif", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 18.01.2019. <http://www.turkedyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7648>.

biçiminde söylenen manzumelerin bir kısmında gönül, direkt redif kelime iken bir kısmında da tamamı redif kabul edilen nakarat bölümlerinin içinde tekrar etmektedir. Bu şiirlerde gönül farklı haller almaktadır.

Gönül, âşığın başını sürekli belaya sokar ve ona sıkıntı çektirir. Bundan dolayı âşık gönülden usanmıştır ve ondan şikâyet etmektedir. Bunun dışında gönül, her şeyi terk edip tenini paralayandır. O, ten ülkesini bırakıp sevgiliye gitmiştir. Âşık gönülden şikâyet etse de gönül onun için cennet makamıdır. Çünkü gönül her şeye rağmen Mevla'nın tecelli ettiği yerdir. O, gizli bir hazinedir. Gönül, bir evdir. Öyle ki sevgili tecelli ederek bu evi nur ile doldurmuştur. Sevgiliden ayrı olduğu vakitlerde âşığın gönlünde cehennem ateşi ve azabı vardır. Gönül yalnız değildir. O, benlikten sıyrılıp biz olabilmeyi başarmıştır. Aşk şarabını içerek sarhoş olmuş, divane olmuş ve akla yabancı olmuştur. Gönül, can vermek konusunda oldukça merttir. Bundan dolayı gönül, eziyet darağacına asılan bir çaresizdir. Aşığa yar olan bir can parçasıdır.

Gönül, büyücüdür, avaredir ve adeta yük yüklenen bir yük hayvanı gibidir. Âşık, canı yanan ve sevgiliden uzak düşen biridir. Bundan dolayı gönül eğlenemez olmuştur. Gönlün eğlenmemesi hem neşe bulamaması hem de avunmaması anlamına geldiği gibi yerinde duramayışı anlamına da gelmektedir. Gönlü eğlendirecek olan sadece sevgilidir. Gönül, düşkündür. Bazen figan etmekte, bazen sevgilinin yanağı ile neşe bulmakta, bazense sarhoş olmaktadır. Gönül, âşığın karşısına alıp konuştuğu ve ona derdini anlattığı bir dostudur.

‘Aşkun şarâbın nûş idüp mestâne oldu gönlümüz
Zencîr-i sevdâya düşüp dîvâne oldu gönlümüz

Eglenmez oldu bir nefes aldı derûnın bu heves
Bu ‘akl u hûşa üzkes bî-gâne oldu gönlümüz

Reftâr ider mecnûn-sıfat görmez o semti ‘âkıbet
Meydân-ı gamda ‘âkıbet ferdâne oldu gönlümüz

‘Aşk tîrine olur hedef gelmez derûnına esef
Deryâ dili cismi sadef dürdâne oldu gönlümüz

Kâşif-i dil âşüfte-kâr itdi gam-ı ‘aşkı şikâr

Cân virmede Mansûr-vâr merdâne oldu gönlümüz (G.209)⁵⁶⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘oldı gönlümüz’ şeklindedir. Âşıkların gönülleri, aşk şarabını içerek sarhoş olmuş, seveda zincirine düşüp divane olmuştur. Gönül, akla ve düşünceye yabancı olmuştur. Gam meydanında ferdane olmuştur. Gönül, dilini deniz, cismini sedef inci etmiştir. Can verme konusunda Mansur gibi mert olmuştur.

Beni gamdan helâk itdün usandum ey gönül senden
Derûnum küllî çâk itdün usandum ey gönül senden (G.419/1)⁵⁶⁸

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘usandum ey gönül senden’ şeklinde olan kelime grubunun tamamıdır. Gönül, gamdan dolayı âşığı helak etmiş, âşığın içini tamamen yırtmış, yüreğini daima kebab etmiştir. Âşık, gönlünün dertte ne bulduğunu bilmemektedir. Gönlün bu derdine çare bulunmaz. Er ya da geç gönül, âşığı yok edecektir. Âşık, gönlünün Mecnun olmasından korkmaktadır. Gönlün eli hiçbir zaman sevgiliye ulaşamaz. Gönlün bu dertlerinden dolayı âşık artık ondan usanmıştır.

Cehennemi arar isen şimdi benüm gönlümdedir
Harâretin sorar isen şimdi benüm gönlümdedir (G.149/1)⁵⁶⁹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘şimdi benüm gönlümdedir’ ifadesinin tamamıdır. Cehennem de cehennemin harareti de âşığın gönlündedir. Fakat âşığın gönlündeki ateşten duman çıkmaz. Yedi cehennemin azabı da ateş ehli de ayrılık ateşi de artık âşığın gönlündedir.

Bu dâr-ı mihnet içinde ‘acep bî-çâredür gönlüm
Cefâ vü fûrkat içinde ‘acep pür-yâredür gönlüm (G.347/1)⁵⁷⁰

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Aşığın gönlü, eziyet darağacına asılmış bir çaresizdir. Eziyet ve ayrılık içinde yara doludur. Yüz parça olmuştur. Avaredir. Eziyet yükünü yüklenen bir yük hayvanıdır. Rüstem gibi olanları boyun eğdiren bir büyücüdür. Aşığın başına kavga çıkaran bir gaddardır. Bazen Kâşif’in yâri olur. Gönül, canın bir parçasıdır.

Düşdi dostumdan ırak eglenemez oldu gönlüm

⁵⁶⁷ Enes İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi Divanı İnceleme-Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2015), 425-426.

⁵⁶⁸ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 605.

⁵⁶⁹ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 372.

⁵⁷⁰ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 540.

Yakdı cânım nâr-ı firâk eglenemez oldı gönlüm (G.364/1)⁵⁷¹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘eglenemez oldı gönlüm’ şeklinde olan kelime grubunun tamamıdır. Aşığın gönlü sevgiliden ayrı düşmüştür. Gönülün canı ayrılık ateşiyle yanmıştır. Dünya aşığa zindan olmuştur. Âşık yanarak helak olmuştur. Aşığın takati yoktur. Bundan dolayı âşığın gönlü eğlenmez olmuştur.

Beni gâfil bulup odlare yakdun neyleyem gönlüm
Duhân-ı âh ile eflâke çıkdun neyleyem gönlüm (G.365/1)⁵⁷²

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘neyleyem gönlüm’ ifadesidir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. O, âşığı gafil görüp ateşlerde yakmıştır. Aşığın ahının dumanı ile gönül feleklere çıkmıştır. Gönül, âşığı derde salmış, gözünün yaşını etrafa saçmıştır. Uslu olarak anılan âşığı gönül, divane etmiştir ve âşığın mecnun oluşunu başına kalmıştır. Aşığın gönlüne yapacak bir şeyi yoktur. Âşık, gönlün bu durumuna ne yapacağını bilememektedir.

Kılma cemâlünden cüdâ ey gönlümün eglencesi
Cânım sana olsun fedâ ey gönlümün eglencesi (G.521/1)⁵⁷³

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönlümün eglencesi’ şeklindeki kelime grubudur. Sevgili, âşığın gönlünün eglencesidir. Gönülün eglencesi olması, âşığın onunla avunup, oyalanıp, neşe bulmasıdır.

Mahabbet cür‘asın tatdı gönül bir dem karâr itmez
Cihânı bir pula satdı gönül bir dem karâr itmez (G.204/1)⁵⁷⁴

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül bir dem karar itmez’ ifadesinin tamamıdır. Gönül, muhabbet yudumundan tatmış ve böylelikle dünyayı bir pula satmıştır. O, bir bekleyiş içindedir. Gönül bir an olsun ne dağda ne de çölde kalabilir. Sevgilinin hayâli gönüldedir. Gönül her an sevgilinin yüzünün güzelliğini arzulamaktadır.

Kıl hüviyyet dârına cânını ber-dâr ey gönül
İtme isneyniyyet âsârını izhâr ey gönül (G.299/1)⁵⁷⁵

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönül’ ifadesidir. Şair gönlüne seslenerek ona, hakikat darına (darağacına) canını asmasını, ikilik

⁵⁷¹ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 558.

⁵⁷² İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 559.

⁵⁷³ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 697.

⁵⁷⁴ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 420.

⁵⁷⁵ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 498.

etmemesini ve eserler ortaya çıkartarak Allah'ın zikriyle gönüldeki zikirleri tamamlamasını söyler. Gönül, hakikate ulaşmak isteyen bir derviştir.

Ey 'aceb bilsem neden efgâna düşdün ey gönül
Gözyaşın saçup yüze giryâna düşdün ey gönül (G.301/1)⁵⁷⁶

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'düşdün ey gönül' şeklindedir. Âşık, gönlünün neden figan ettiğini ve gözyaşını yüzüne saçarak ağladığını bilmez. Gönül henüz sevgilinin elindeki aşk kadehinden içmemiştir ama çoktan sarhoş olmuştur. Gönül su gibi çağlayıp akmaktadır. Aşığa göre gönül, sevgilinin yanağının Şevkîne düşmüştür. Gönül daima sevgilinin olduğu yerdedir.

Beni pâmâl-i belâ itdi bu dîvâne gönül
Düşürüp bend-i gumûma kodı meydâne gönül (G.305/1)⁵⁷⁷

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Divane gönül, âşığı belanın ayak malı etmiştir. Aşığı gamlar bağına düşürüp meydanda bırakmıştır. Gönül devamlı o cefakâr sevgiliyi arzulayarak âşığı figan etmeye ve inlemeye mübtelâ etmiştir. Rahat yatak içindeyken bile aşığa rahat bırakmamıştır. Gözyaşı akıtan gözün uykusuna müsaade etmemiştir. Aşığı, dert ve belanın Mansur'u eden gönül, her an âşığın gerdanını ipe geçirebilir.

Mübtelâ olalı ol 'ârız-ı cânâne gönül
Varını kıldı fedâ kalmadı bin cânâ gönül (G.306/1)⁵⁷⁸

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, sevgilinin yanağına mübtelâ olduğundan beri varlığını bin cana feda etmiştir. Gönül, sevgilinin suretiyle aynı yerde olduğundan beri her an vahdet âlemini seyretmektedir. O, ne kadar içerse içsin sarhoş olmaz. Sevgilinin saçının küfrüyle eğlendiğinden beri gönül, Müslümana itibar etmemektedir.

Gurbetde bu derd ü elem eglence olsun ey gönül
Sana bu mihnetle sitem eglence olsun ey gönül (G.310/1)⁵⁷⁹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'eglence olsun ey gönül' şeklindedir. Gönüle, gurbetteyken eglence olan dert ve elemidir. Mihnet ve sitemdir. Alemde âlem bulmak, her gece ve her gündüz ah ve vah etmek, ciğerin alevi ve yürekten gelen sert ah gönlün eglencesi olmalıdır.

⁵⁷⁶ İlhan, "Kâşif Es'ad Efendi", 500.

⁵⁷⁷ İlhan, "Kâşif Es'ad Efendi", 503.

⁵⁷⁸ İlhan, "Kâşif Es'ad Efendi", 504.

⁵⁷⁹ İlhan, "Kâşif Es'ad Efendi", 508.

Mevlâya tâ‘atdür bu gam incinme gamdan ey gönül
Hâlis ‘ibâdetdür elem incinme gamdan ey gönül (G.314/1)⁵⁸⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘incinme gamdan ey gönül’ şeklindeki ifadedir. Âşık gönlüne seslenmekte ve ona, gamların aslında Allah’a ibadet olduğunu, bundan dolayı incinmemesini söyler. En hakiki ibadetin elem olduğunu, acının dosta kavuşmaya vesile olduğunu, gönlünün kendi meşrebine aykırı davranmamasını ve sıkıntısız rahatın bulunamayacağını söyler.

Bulmadun âlâm-ı derd-i hicre gâyet ey gönül
Eyle gel bârî mahabbetden ferâgat ey gönül (G.315/1)⁵⁸¹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönül’ ifadesidir. Şair gönlünü karşısına alır ve onunla dertleşir. Ona ayrılığın derdiyle işaretler bulamadıysa muhabbetten feragat etmesi gerektiğini söyler.

Sormaz oldı derdümi bir lahza cânân ey gönül
Gösterür dâ‘im bana âlâm-ı hicrân ey gönül (G.316/1)⁵⁸²

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Âşık olan şair gönlüne, sevgilinin kendisine yaptıklarını anlatarak dert yakınır.

Tâkatüm yok vasl-ı yâre intizâre ey gönül
Neyleyem bilmem dil-i bî-ihdiyâre ey gönül (G.317/1)⁵⁸³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Şair gönlüne seslenerek ona derdini anlatır.

Dost zâtına hayrân olup aglar yürür dâ‘im gönül
Hüsni hayâl ile tolup aglar yürür dâ‘im gönül (G.318/1)⁵⁸⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘aglar yürür dâ‘im gönül’ ifadesidir. Gönül, dostu hayrandır ve bundan dolayı daima ağlayarak yürümektedir. Güzelliğin hayâli ile doludur. Vahdet ve kesret sırrını dost edinerek sevgilinin Şevkî ile ağlamaktadır. Olmayanın varlığına ve dostu olan Kâşif’in haline ağlamaktadır.

Cân ile bezm-i likâyâ mübtelâ düşdi gönül
Tâze ‘aşka gör müceddid âşinâ düşdi gönül (G.320/1)⁵⁸⁵

⁵⁸⁰ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 513.

⁵⁸¹ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 514.

⁵⁸² İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 514.

⁵⁸³ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 515.

⁵⁸⁴ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 516.

⁵⁸⁵ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 518.

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘düşdi gönül’ ifadesidir. Gönül canla beraber yüz meclisine mübtelâ olmuştur. Yeni bir aşka aşına olmuş, sevgilinin kakülüne meftun olarak belaya düşmüştür. Kavuşma hayâlininin mülkünü iddia etmeye, sevdasında daimî olup istek ehline ve aşka düşmüştür.

Ey medâr-ı lezzet-i ‘irfân-ı sübhânî gönül
Müntehâ-yı meslek-i etvâr-ı ikânî gönül (G.321/1)⁵⁸⁶

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, Allah’ın irfan lezzetinin dönüşü, davranış mesleğinin müntehasıdır. Varlığın mahvolduğunu anlayan fanidir. Her an Allah’tan gelen tecelliyi bulan ve canı içinde sevgilinin güzelliğini seyredendir.

Ey bülbül-i bâğ-ı harem sensün benüm gönlüm alan
Ey nagme-sâz-ı muhterem sensün benüm gönlüm alan (G.433/1)⁵⁸⁷

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘sensün benüm gönlüm alan’ ifadesinin tamamıdır.

Gönül derdin bulan maksûda irdi
Bu derde düşmeyenler yana gitdi

Gönül derdi imiş derdlere dermân
Devâsın bulmayan Lokmâna gitdi

Gönül terk eyledi cümle kuyûdı
Teni çâk eyleyüp meydâna gitdi (G.519/3-4-5)⁵⁸⁸

Yukarıda üçüncü, dördüncü ve beşinci beyitleri verilen gazelde mısra sonunda tekrarlanan redif kelime ‘gitti’ şeklinde olsa da manzumede mısra başı redif de kullanılmıştır. Mısra başı redif ise ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, ten ülkesini bırakarak sevgiliye, dostun ilini seyretmeye gitmiştir. Gönül derdini bulanlar maksatlarına erişmiş, derdlere derman olanın aslında gönül derdi olduğu anlaşılmıştır. Gönül, her şeyi terk edip tenini parçalayıp meydana gitmiştir. Gönül, aşk rüzgarından coşarak ten parçasını bırakıp bütün olan denize gitmiştir. Âşık için cennet makamı gönüldür. Çünkü o, Mevla’nın tecelli ettiği yerdir. Gönül, gizli bir hazinedir. Kâşif, gönlünün derdi ile divane gelmiş divane gitmiştir.

Îlâhî derdüni cânâ karîn it
Seni zikr eylesem cân u gönülден

⁵⁸⁶ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 518.

⁵⁸⁷ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 618.

⁵⁸⁸ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 695.

Mahabbet lezzeti bana mu‘în it
Seni zikr eylesem cân u gönülden (M.23/1)⁵⁸⁹

Yukarıda birinci bendi verilen murabbada redif nakaratın tamamı olan ‘seni zikr eylesem cân u gönülden’ ifadesidir. Gönül, gönüllü olma anlamı ile konu edinilir. Gönüllü olma, istekli olmaktır. Böylece gönülden yapılan şey içten ve samimi olur. Allah’ı zikreden âşık, zikrini candan ve gönülden yapar. Bu da zikrin samimi olduğunu gösterir.

Vücûdum mülkini ma‘mûr iden dost
Sürûr-ı şevk ile mesrûr iden dost
Şuhûd-ı zevk ile meşhûr iden dost
Benüm gönlüm evin pür-nûr iden dost (M.16/1)⁵⁹⁰

Yukarıda ilk bendi verilen murabbada redif nakaratın tamamı olan ‘benüm gönlüm evin pür-nûr iden dost’ ifadesidir. Gönül, âşığın içindeki bir evdir. Bu ev, dostun yani sevgilinin nur doldurduğu bir yerdir. Zira gönül, hakiki sevgilinin tecelli ettiği yerdir.

Ferâgat eyledüm mülk-i fenâdan
Gönül cûş eyledi ‘aşkun elinden
Usandum mâ-hasıl cümle hevâdan
Gönül cûş eyledi ‘aşkun elinden (M.26/1)⁵⁹¹

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif nakaratın tamamı yani ‘gönül cûş eyledi ‘aşkun elinden’ ifadesidir. Gönül aşktan dolayı coşmuştur. Gönül bir denizdir aşk ise onu coşturan bir fırtınadır.

Gerçek sever isen güzel Allahı
Meydâne gel dervîş cân u gönülden
Gönülden çıkarma yüce dergâhı
‘İrfâna gel dervîş cân u gönülden (M.27/1)⁵⁹²

Yukarıda ilk bendi verilen murabbada redif nakarat kısımlarında tekrar eden ‘gel dervîş cân u gönülden’ ifadesidir. Şairin karşısında bir dervîş vardır ve şair ona öğüt vermektedir. Ona; imana, irfana, sultana, ihsana ve meydanda kurban olmaya gelmesini söyler. Fakat bunları yapan dervîşin amacına ulaşması için bütün bu yaptıklarını samimiyetle yapması gerekir. Bir arzunun samimi olması için candan ve gönülden gelerek istenmesi gerekmektedir.

⁵⁸⁹ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 210.

⁵⁹⁰ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 203.

⁵⁹¹ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 213.

⁵⁹² İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 215.

Bu denlü mihneti başa getürdün
Elünden ey gönül feryâd elünden
Elemden başımı taşa getürdün
Elünden ey gönül feryâd elünden (M.28/1)⁵⁹³

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif nakarat kısmının tamamı yani ‘elünden ey gönül feryâd elünden’ ifadesidir. Aşığın başına gelen eziyetler, başını taştan taşa vurmasına sebep olan elem, utanmayı ve namusu heba eden, âşığı ateşlerde yakan, can mülkünü sıkıntı derdi ile dolduran, muhabbet konusunda âşığı çaresiz bırakan, âşığı aşka düşürüp paramparça eden, onu yara doldurarak avare eden gönüldür. Bütün bu feryadın sebebi de gönüldür. Aşığa bunlar gönlün eliyle yapılmıştır.

Beni sevdân ile bî-çâre kıldun
Gönül feryâd elünden dâd elünden
Hevâ-yı ‘aşk ile âvâre kıldun
Gönül feryâd elünden dâd elünden (M.29/1)⁵⁹⁴

Yukarıda ilk bendi verilen murabbada redif nakaratın tamamı olan ‘gönül feryâd elünden dâd elünden’ ifadesidir. Aşığın ettiği feryat da şikâyet de gönlünden gelmektedir.

Derd-i ‘aşka düşmeden usanmadun
Neyleyem dîvâne gönlüm neyleyem
Çok bulandun bir nefes uslanmadun
Neyleyem dîvâne gönlüm neyleyem (M.36/1)⁵⁹⁵

Yukarıda birinci bendi verilen murabbada redif nakaratın tamamı yani ‘neyleyem dîvâne gönlüm neyleyem’ ifadesidir. Gönül divanedir. Aşk derdine düşmekten usanmamış, âlemi âşığın başına geçirilen bir ip etmiş olan gönüldür. Bundan dolayı âşık, gönlüyle ne edeceğini bilememektedir.

1.5.45. Kavsî

“Şairin doğum ve ölüm tarihi belli değildir. Asıl ismi Alican olan Kavsî, Tebrizlidir. Divanındaki bazı beyitlerden ve yaşadığı bölgenin özelliklerinden

⁵⁹³ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 216.

⁵⁹⁴ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 218.

⁵⁹⁵ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 227.

hareketle Şîî mezhebinden olduğu düşünülmektedir. Kavsî şiirlerini bir divanda toplamıştır.”⁵⁹⁶

Kavsî Divan’ı tarandığında gönül redifli üç gazel tespit edilmiştir. Bu şiirlerde gönül şairden farklı bir kişidir. O, şairin istediği şekle girebilmek için bazı şeyler yapmalıdır. Mesela gözünü açmalı, sarhoşluktan ayılmalı, uykusundan uyanmalıdır. Hakikatin tek olduğunu anlamalıdır.

Gönül, bazen bir rüzgâr, bazen bir okyanus, bazen bir parça kan, bazense bir meyhanedir. O, her ne olursa olsun viran haldedir. Yanan ve etrafını aydınlatan bir mumdur. Sevgilinin mahallesinde misafirdir. Gönül, elemden dolayı devamlı hastadır.

Hande-i zîr-lebi için olma hûnîn-dil gönül
Açılır ol gonçe-i sîr-âb sen açıl gönül

Bagruna bas dâgını zahm içre yaşur bahyesin
Hûblar ihsânının zinhâr kadrîn bil gönül

Günde bir nezzâre besdür çeşm-i mestünden bana
Bir söz ü bin harf birdür anlar isen dil gönül

Câm-ı meyden oldu hurşîd-i kıyâmet âşîkâr
Yatmış isen aç gözün ger mest isen ayıl gönül

Çekmek istersen nefes bezminde yârun âh kim
Bir nefesdür vasl eyyâmında ay u il gönül

Çün bilür ahvâlünü dânişte sormaz hâlünü
Özgedür hûblar dili ger bilmez isen bil gönül

Kavsînün yüz yerde gam tîgi söküpdür sînesin
Sen dahi bu rahnelerden aç gözün açıl gönül (G.297)⁵⁹⁷

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir.

Çarh-ı ser-gerdân ile dest ü girîbândur gönül
Gird-bâd-ı dâmen-i sahrâ-yı imkândur gönül (G.295/1)⁵⁹⁸

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, imkân çölünün eteğinde yuvarlanan rüzgârdır. Hem göğüsteki küçük bir parçadır

⁵⁹⁶ Mumine Çakır, “Kavsî-i Tebrîzî, Alican”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 18.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6457>.

⁵⁹⁷ Mümine Çakır, “Kavsî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008), 762.

⁵⁹⁸ Çakır, “Kavsî”, 760.

hem de büyük bir okyanustur. Bazen bir avuç kan bazense bir meyhanedir. Gönül bir yandan toplanırken bir yandan da parçalara ayrılır. Viranedir. Bahar bulutudur. Hicran gecesinin ve ışıksız meclisin mumudur. Bir ömür sevgilinin mahallesinde misafirdir. Kavsi'nin içindeki âlemde dar bir meydandır.

Kûyunda Hızır dîde-i bî-dârdur gönül
Tevfik yârdur ana kim yârdur gönül (G.298/1)⁵⁹⁹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'gönül' ifadesidir. Gönül sevgilinin mahallesindeki uyumayan Hızır'dır. Gönülün tek arkadaşı sevgilidir. Gönül, habersiz olduğu kadar haberdardır. Hastadır. Gül kokusu gibi etrafta dolaşandır. Müpteladır.

1.5.46. Kelîm

“Doğum tarihi bilinmeyen şairin ölüm tarihi de kesin değildir. Kaynaklarda ölüm tarihi miladi 1686/87 şeklinde geçmektedir. Asıl adı Eyüp'tür. Potburun-zâde lakabıyla tanınmıştır.”⁶⁰⁰

Kelîm Divanında gönül redifli sadece bir gazel mevcuttur. Bu manzumede gönül hem bir mekân hem de bir kişi olarak tasvir edilir. O, gam doludur. Hayrandır. Ayrıca bela girdabının dalgasının bulunduğu bir denizdir.

Çekdi el ol gonçe bizden şimdi pür-gamdur gönül
Âh kim 'uzlet güzîn-i künc-i mâtemdür gönül

Her nefes bulmakdadur hûn-ı ciğerle reng-i rû
Reşk-i yâkûtı fûrug-ı sâgar-ı Cemdür gönül

Rağbet itmezse nola bezm-i şarâb-ı vuslata
Şimdi hayrân-ı gubâr-ı cur'a-i gamdur gönül

Gâh olur kim eylerüz künc-i belâda güft ü gû
Şahs-ı gurbet dîde-veş bir özge hem-demdür gönül

Keşti-i Nûh olsa da bulmaz Kelîm andan necât
Mevc-i girdâb-ı belâda bir 'aceb yemdür gönül (G.147)⁶⁰¹

⁵⁹⁹ Çakır, “Kavsi”, 763.

⁶⁰⁰ İsmail Hakkı Aksoyak, “Kelîm, Eyüb Kelîm Çelebi/Eyyübî Kelîm, Patburunzâde Eyüb Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 18.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7102>.

⁶⁰¹ Ahmet Çelen, “Kelîm Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994), 157.

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gonca olan sevgilinin âşığın üzerinden el çekmesi, gönlü gam doldurmuştur. Gönül, matem köşesini uzlet yeri olarak seçmiştir. Gönül, Cem’in kadehinin nuru ve yakutun kıskançlığıdır. O, gam yudumunun tozuna hayrandır. Bela girdabının dalgasının olduğu tuhaf bir denizdir.

1.5.47. Kudsî

“Doğum tarihi belli olmayan şairin ölüm tarihi ise miladi 1718 senesine tekabül etmektedir. Şairin asıl adı Abdullah’tır. Kudsî Abdullah Efendi medrese öğrenimi görmüştür. Kudsî Abdullah Efendi çeşitli ilimlerde özellikle Arabî ilimlerde kendisini yetiştirmiş, şiir ve inşada devrinde dikkat çekmiş biriydi.”⁶⁰²

Kudsî Divanı tarandığında gönül redifli toplamda dört manzume tespit edilmiştir. Bunlardan bir gazeldir diğer üçü ise murabbadır. Gönül, hikmet sırlarının deposu, Hızır’ın ve İskender’in nurudur. Kudret eliyle yapılmış, Allah’ın evidir. Gönül, iki cihanın da padişahıdır. Âşık, gönlünü karşısına alarak onunla konuşmakta ve ona nasihatler vermektedir. Gönül, Anka gibi olmalı ve tok gözlülük Kaf’ını gözetlemelidir. Tacı ve tahtı terk etmeli, karga gibi dünyanın leşlerine talip olmamalıdır. Gönül dert içindedir fakat âşığın ona yapabileceği hiçbir şey yoktur. Gönül, sevgilisiz duramayan ve karar edemeyendir. Gönül, tecelli nuru ile dolu olan bir yerdir.

Gâhice âgâh cemâlin cilde-gâhıdır gönül
Hızır ile İskenderin nûr-ı siyâhıdır gönül

Küntü kenzin mahzeni sırr-ı hakikat ma’deni
Nâzil-i esrâr-ı hikmet hânkâhıdır gönül

Girükılup evliyâyâ bak tecellî zâtına
Dest-i kudret yapıldığı beyt-i İlâhîdir gönül

Olduğu nâmûs-ı ekber misl-i Cibrîl-i Emîn
‘Arş u ferşin seyrine sırr-ı nigâhîdir gönül

Çün mübeyyen oldı ahvâl-i dili ‘âşıkların
Kesr-i dilden key hazer kıl beyt-i şâhîdir gönül

Kudsîyâ dil milkine kıldın sefer buldun hayât

⁶⁰² Kaplan Üstüner, “Kudsî, Abdullah Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 18.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1547>.

Dü cihânın mîr-i a'zam pâdişâhıdır gönül (G.44)⁶⁰³

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Gönül, güzellikten haberdar olanın cilve yeridir. Hızır'ın ve İskender'in siyah nurudur. Hikmet sırlarının deposu olan misafirhanedir. Kudret eliyle inşa edilmiş İlahi (Allah) evidir. Arşın ve yerin seyredildiği bakışın sırrıdır. Şahit olanların evidir. İki cihanın yüce padişahıdır.

Tâlib olma cife-i dünyâyâ her mânend-i zâg
Murg-ı 'Ankâ ol gönül var Kâf-ı istignâ gözet
Mâlik-i kenz-i kanâ'at ol yakup rûşen çerâg
Murg-ı 'Ankâ ol gönül var Kâf-ı istignâ gözet (M.4/1)⁶⁰⁴

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif nakarat olarak da tekrar edilmekte olan 'murg-ı 'Ankâ ol gönül var Kâf-ı istignâ gözet' ifadesidir. Şair gönlünü karşısına alarak ona nasihatlerde bulunur. Gönlüne, karga gibi dünyanın leşine talip olmamasını, kanaat hazinesinin sahibi olmasını, hakirlik ve fakirlik hırkasını giyerek çilehanede oturmasını, viran olmuş suretle '*Küntü Kenz*' Hâdisine mahzen olmasını, gecenin sırrını bulmak için divane olmasını, Ethem gibi tacı ve tahtı terk etmesini, Rüstem gibi göğsünü gererek ekberi cihat etmesini, ölüyü diriltmede İsa nefesli olmasını, akılsız değil akıllı olmasını, canı içinde sevgiliyi saklamasını, cümle âlemin sırrını bilip herkesten saklamasını, cihan şahına ihtiyacı kalmamasını öğütler. Ayrıca gönül Anka kuşu gibi olmalı ve tok gözlülük Kaf'ını gözetmelidir.

Gel ey derdime dermân
Gönül sensiz karâr itmez
Nice bir fûrkat-ı hicrân
Gönül sensiz karâr itmez (M.11/1)⁶⁰⁵

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif nakaratın tamamı yani 'gönül sensiz karâr itmez' ifadesidir. Âşık, sevgilisine seslenerek ona yalvarır. Çünkü âşığın gönlü sevgilisiz duramaz, karar edemez.

Dost cemâli nûrını gönlümde ben kıldım şuhûd
Şâhid-i gayb u tecelli nûrına doldı gönül
Zât-ı gaybı zâhir oldı bir mutlak vücûd
Şâhid-i gayb u tecelli nûrına doldı gönül (M.18/1)⁶⁰⁶

⁶⁰³ Ahmet Kılıç, "Kudsî Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2010), 219.

⁶⁰⁴ Kılıç, "Kudsî", 237.

⁶⁰⁵ Kılıç, "Kudsî", 244.

⁶⁰⁶ Kılıç, "Kudsî", 252.

Yukarıda birinci bendi verilen murabbada redif nakarat kısmının tamamı yani ‘şâhid-i gayb u tecelli nûrına doldı gönül’ ifadesidir. Gönül, bilinmeyen şahidin tecelli nuruyla dolmuştur.

Bilmezem yâ Rab nedir hîç çâresin
Bu gönül derdine dermân bulmadım
Hîç benim gönlümün âvâresin
Bu gönül derdine dermân bulmadım (M.21/1)⁶⁰⁷

Yukarıda ilk bendi verilen murabbada redif nakaratın tamamı olan ‘Bu gönül derdine dermân bulmadım’ ifadesidir. Aşığın gönlü dert içindedir ve âşık gönlünün bu dertlerine derman bulamamaktadır.

1.5.48. Mahîr Abdullah

“Miladi 1649 yılında doğmuş, 1710 yılında ölmüştür. Bosna’da doğmuş, ilk öğrenimini burada tamamladıktan sonra İstanbul’a gelmiştir. Mahlası Mahîr’dir.”⁶⁰⁸

Mahîr Abdullah Divanı’nda gönül redifli altı gazel vardır. Gönül tek değildir. Benliği yok etmeyi başarmıştır. Aynı zamanda tek olmamasının sebebi, âşığın gönlü ile başka âşıkların gönüllerinin aynı durumda olmasıdır. Gönül, aşk kuşunun yuvasıdır. Hem yanan bir mumdur hem de yanan mumun etrafında dönen pervanedir. Gönül, yabani hayvanların mağarasıdır. Bazen kebaptır, bazen ise kadehtir. Gönül, aşka ve sevgiliye köledir. Gönül, kınanmaktan dolayı yıkılmış ve virane olmuştur. Muhabbet mumuna kanadını yakan pervanedir. Aşk ile divanedir. O, ağzına kadar zehir ile dolmuş bir kadehtir.

Câm-ı lâ’l-i yârdan nûş itmek ister gönlümüz
Gussa-i dehri ferâmuş itmek ister gönlümüz

Secde-gâh itsem n’ola ‘abîr-i âsârını
Âsitân-ı yâr-i has-pûş itmek ister gönlümüz

Şâhid ü meyden tehi kaldı kenâr-ı hasretüm
Ol sehî servi der-agûş itmek ister gönlümüz

Sâkin idi fülk-ı ‘şk ammâ nesîm-i âhla
Şimdi deryâlar gibi cûş itmek ister gönlümüz

⁶⁰⁷ Kılıç, “Kudsî”, 255.

⁶⁰⁸ Halîl İbrahim Yakar, “Abdullah Mahîr Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 18.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4410>.

Sürme-i âvâze-i nazmunla ey Mâhir bu dem
Şâ'irân-ı Rûmı hâmûş itmek ister gönlümüz (G.99)⁶⁰⁹

Yukarıda verilen gazelde redif 'itmek ister gönlümüz' şeklindeki kelime grubunun tamamıdır. Sevgilinin dudağı bir kadehtir ve âşıkların gönülleri bu kadehten içmek isterler. Böylece dünya sıkıntılarını unutmak isterler. Onlar, kışkırtıcı olan sevgilinin kapısını, o servi boyluyu kucaklamayı, denizler gibi coşmayı ve Rum şairlerini susturmayı isterler.

Nabz-ı nakz-ı mihr-i yâre özge dânadur gönül
Fehm-i râz-ı gamda gûyâ İbn-i Sînâdur gönül (G.152/1)⁶¹⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, bilgidir. Gam sırlarını düşünmek hususunda İbn-i Sina'dır. Sıkıntıların çare kadehinden içendir. Vuslat bekleyen venadır görünen bir şeydadır. Sert bir taştır. Kan akıtıp bulaştıran bir yaradır. Kırmızı bir güldür. Mevla'nın insana verdiği bir lütuftur.

'İşk bir şîr-i jeyân anun künâmıdır gönül
Şevk ise bir tîg-ı mihnetdür niyâmıdır gönül (G.153/1)⁶¹¹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'gönül' şeklindedir. Aşk, hışımlı bir aslandır, gönül ise onun mağarasıdır. Şevk eziyet okudur. Gönül ise onun kılıç kınıdır. Gönül, aşk meclisinde bazen kebaptır bazense kadehtir. Ezelden beri boynu bağlı bir köledir.

Dilber ü mey 'âlemi bir başka 'âlemdür gönül
Sorma lâ'l-i yârdan ol nûkte mübhemdür gönül (G.154/1)⁶¹²

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, güzelleri ve şarap âlemi başka olan bir âlemdir. Sevgilinin dudağından sorulmayacak belirsiz bir sözdür. İnsanı bir parçayken dahi kabul ettirendir. Ağzına kadar dolu bir kadehtir fakat bu kadeh şarap değil zehir doludur. Sevgilinin gamzesine özgüdür, onun mahremidir. Çok büyük iksirlere vakıftır.

Ezel câmun şerâbın nûş iden mestânedür gönlüm
Cünûn-ı 'ışkla şimdi deli dîvânedür gönlüm (G.160/1)⁶¹³

⁶⁰⁹ Hasibe Kayhan, "Mâhir Abdullah" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999), 242.

⁶¹⁰ Kayhan, "Mâhir Abdullah", 295.

⁶¹¹ Kayhan, "Mâhir Abdullah", 296.

⁶¹² Kayhan, "Mâhir Abdullah", 297.

⁶¹³ Kayhan, "Mâhir Abdullah", 302.

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, ezel kadehinden içmiş bir sarhoştur. Aşkın deliliğiyle deli divanedir. Muhabbet kadehiyle dolu olan bir kadehtir. Şaraba ve sevgiliye adeta saray sefasıdır. Muhabbet mumuna kanadını yakan bir pervanedir. Düşmanların kınamalarından dolayı yıkılmış bir viranedir.

Murg-ı ‘ışk-ı lâ-mekânun lânesidür bu gönül
Hirmen-i kenz ü hakikat dânesidür bu gönül (G.146/1)⁶¹⁴

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘bu gönül’ şeklindeki kelime grubudur. Gönül, mekânı olmayan aşk kuşunun yuvasıdır. Hakikatin bir parçası ve hazinenin harmanıdır. Arştan daha büyük bir ayna görmek isteyenlerin bakması gerektiği yer gönöldür. Çünkü gönül O’nun evidir. Gönül, verdiği söze ezel gününden beri divanedir. Canını nakit yapan bir pervanedir. Yanan bir mumdur.

1.5.49. Mâlî

“Doğum tarihi belli olmamakla beraber ölüm tarihi miladi 1674 yılıdır. Gerçek adı Mehmed Çelebi olan Mâlî Diyarbakır’da doğmuştur. Mâlî, şiirlerinde tasavvufa fazla yer vermemiştir.”⁶¹⁵

Mâlî Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, yıkılmış ve virane olmuş bir yerdir. Sarhoş ve divanedir. Gönül, ziyan olmuş bir ömürdür. Sevgilinin yüzünün mumuna pervanedir. Helak olmuştur. İnlemekte ve feryat etmektedir.

Câm-ı cünûn-ı ‘aşk ile mestânedür gönül
Sad çâk-ı ceyb-i hayret-i dîvânedür gönül

Bezm-i belâda kim mey-i gam devr olur müdâm
Sîne sebûdur ol meye peymânedür gönül

Olsamda pâ-yı ham-kedede hâk eğer yine
Mesned-güzâr-ı meclis-i meyhânedür gönül

Hâlâ ne bûmgâh-ı harâb-ı tahassürüm
Bir ‘ömrür ki hecr ile vîrânedür gönül

Da’vâ-yı şu’le nûşî-yi ‘aşk eylesem n’ola
Şem’-i cemâl-ı dilbere pervânedür gönül

⁶¹⁴ Kayhan, “Mâhir Abdullah”, 289.

⁶¹⁵ Hasan Akgül, “Mâlî, Mehmed Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 18.01.2019.
<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=930>.

Ser-pençe pîçî-yi gam-ı gerdûna Mâliyâ
Âşûb-ı ‘aşk olmasa merdânedür gönül (G.78)⁶¹⁶

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, aşk deliliğinin kadehiyle sarhoş olmuştur. Divanelik hayretinin yırtılmış cebidir. Sine şarap dolu testidir, gönül ise o şarabın kadehidir. Gönül, meyhane meclisinin dayanağıdır. Ayrılık ile virane olmuş bir ömürdür. Sevgilinin yüzünün güzelliği mumdur, gönül de o muma pervanedir. Aşkın kargaşasında merttir.

Muhabbetle olaldan âşinâ nâ-şâddur gönlüm
‘İmâretgâh-ı âh u zâr-ı hüzn-âbâddur gönlüm (G.86/1)⁶¹⁷

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Muhabbet ile aşına olduğundan beri mutsuzdur. Aşkın imaret yeri ve sonsuz hüznün inlemesidir. Adaletsiz putların acımasız gözlerinin helak ettiğiidir. Cellat olan gamzenin katlinde çıkan feryattır. Aşk taşıyla abad olan temeldir. Dertten dolayı ağlamayı adet edinendir.

1.5.50. Mehmed Tâlib-i Üsküdarî

“Şairin, doğum tarihi bilinmemektedir. Ölüm tarihi ise miladi 1685/86 yılına tekabül etmektedir. Üsküdar’da doğmuştur. Asıl adı Mehmed’dir. Şeyh Divitçi Mustafa Efendi’nin oğludur. Bu yüzden Divitçi-zâde diye tanınmıştır. Gençliğinde öğrenimini tamamlayıp müderris olmuştur.”⁶¹⁸

Üsküdarî’nin Divanı tarandığında gönül redifli bir manzume tespit edilmiştir. İlâhi nazım türüyle söylenmiş manzumede gönül kelimesi, gönül gözü şeklinde kullanılmıştır. Nakarat kısmında gönül gözünün, Allah’tan başka hiçbir şey görmediği dile getirilmiş ve tekrarlanmıştır.

Neyler dünyâyı ‘âşık
Gönül gözü Rabbinde
N’eder sivâyı sâdık
Gönül gözü Rabbinde (İ.60/1)⁶¹⁹

⁶¹⁶ Hasan Akgül, “Diyarbakırlı Mâlî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2013), 224.

⁶¹⁷ Akgül, “Diyarbakırlı Mâlî”, 229.

⁶¹⁸ Yunus Kaplan, “Tâlib, Divitçi-zâde Şeyh Mehmed Tâlib Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 19.01.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1239>.

⁶¹⁹ Ahsen Engin, “Mehmed Tâlib-i Üsküdarî’nin Divançesinin Edisyon Kritiği” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002), 115.

Yukarıda birinci bendi verilen ilahide redif nakaratın tamamı ‘gönül gözü Rabbinde’ ifadesidir. Gönülün gözü vardır. Gönül gözü, Allah’tan başka hiçbir şey görmemektedir.

1.5.51. Mehmed Nasûhî Efendi

“Şiirlerinde Nasûhî mahlasını kullanan mutasavvıf şair, Nasûhî Mehmed Efendi olarak tanınmıştır. Nasûhî, miladi 1648’de İstanbul’da doğmuş, 1717 yılında yine İstanbul’da vefat etmiştir.”⁶²⁰

Mehmed Nasûhî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Şair, bu gazelde gönlüne seslenerek ona nasihatte bulunur.

Zâhil olma himmet-i merdi taleb kıl ey gönül
Olasın esrâr-ı Hakka ta ki nâil ey gönül

Zıkr ü fikrün dâima efkâr-ı Hak olsun senün
Zevk-i vicdânı olur elbette hâsıl ey gönül

Gözyaşın sermâye eyler ‘ârif-i billâh olan
Kûh-ı zâta olur elbette hâsıl ey gönül

Eyleyüb ref’i hicap nûr-ı hafâya irişür
Zâhir ü bâtında kalmaz ana hâ’il ey gönül

Ey Nasûhî bu garibe nâzır ola ana Hak
Her garîbe rahmile lutf ideni bil ey gönül (Gazel)⁶²¹

Yukarıdaki gazelde redif ‘ey gönül’ ifadesidir. Gönül, unutanlardan olmamalı, mert olanın yardımını talep etmelidir. Böylece Allah’ın sırlarına ulaşabilen olmalıdır. Söylediği de düşündüğü de daima Allah olmalıdır. Böylelikle vicdanın zevki hasıl olacaktır. Gönül, her garibe merhametle yardım edeni bilmelidir.

1.5.52. Mesîhî Tebrizî

“Doğum tarihi belli değildir. Ölüm tarihi ise miladi 1655/56 yılına tekabül etmektedir. Azerbaycanlı bir divan şairidir. Kaynaklarda Mesîhî’nin asıl adının

⁶²⁰ Zeynep Sâfiye Bâkî, “Nasûhî, Mehmed Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7197>.

⁶²¹ Mustafa Yılmaz, “Mehmed Nasûhî Efendi, Hayatı, Eserleri ve Divançesinin Tenkitli Neşri” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1997), 47.

Rüknettin Mesut olduğu yazılıdır. Mesîhî devrin padişahlarından fazlaca bir iltifat görmemiştir.”⁶²²

Mesîhî Tebrizî Divanı taranmış ve gönül redifli üç gazel tespit edilmiştir. Bu gazellerde gönül tecrid edilmektedir. Gönül, bazen avcı bir kuş olur bazense bu kuşların kanadı olur. Bazen de konuşan bir papağan olur. Şair, gönlü ile konuşur. Ona birtakım şeyler anlatır. Gönül, sıkıntı çeken ve rahatı bile eziyet zehrinde arayan aciz bir âşıktır.

‘Ömrü bilgil mugtenem tut câm-ı bâde ey gönül
Mundın artug birme evkâtunı bâde ey gönül

Yâr ile gül-gün kadeh çıkmak arada eyledün
Hûbdur ger olmaya agyâr arada ey gönül

Sâdelikdür selsebîl ü hûr meyli eylemek
Olsa câm-ı bâde-i ruhsâr sâde ey gönül

Yâdlarga tâ salıpdur âşinâlık karhını
Âşinâlarını gitürmes hiç yâda ey gönül

Veh ne hâletdür ki mihri gün-be-gün olur ziyâd
Her nice cevri olur cânğa ziyâde ey gönül

Hûb imiş ol semt-i peymân birle kılmak yâdlık
Bar durur çün iltifât u meyli yâda ey gönül

Çün Mesîhî zûd olur bigâne ‘akl u hûşdın
Her kim olur mâyil bir Türk-zâde ey gönül (G.91)⁶²³

Yukarıda verilen gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindedir. Şair gönlüne seslenerek ona, şarap kadehini elde ettiğı zaman ömrü elde edeceğini söyler. Bundan sonra vaktini şaraba vermemesini söyler. Ağyar gibi olmasının günah olduğunu, sevgilinin yanağının şarap kadehinden arınması gerektiğini söyler.

Gam imes ger ‘ışk ara çekdün melâlet ey gönül
Nîş-i mihnet birle irür nûş-ı râhat ey gönül (G.92/1)⁶²⁴

⁶²² Şevket Baştürk, “Mesîhî Tebrizî Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006), 4.

⁶²³ Baştürk, “Mesîhî Tebrizî”, 147.

⁶²⁴ Baştürk, “Mesîhî Tebrizî”, 148.

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘ey gönül’ ifadesidir. Gönül sıkıntılar çekmiştir. Eziyet zehri içerek rahatlığa ulaşmıştır. Gönülün kurtulup azat olması hiç kolay olmamıştır.

Fezâ-yı ‘âlem-i ‘irfânda ol şehbâzdur könlüm
Ki kudsî ‘âşiyân kuşlara hem pervâzdur könlüm (G.103/1)⁶²⁵

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘könlüm’ kelimesidir. Gönül, irfan âleminin gökyüzündeki şehbazdır. Kutsal yuvanın kuşlarına kanattır. Söz söylemede sihir yapan bir cadıdır. Tok gözlülük içinde konuşan papağanın kanadıdır. Bazen Mecnun ile bazense Ferhat ile aynı sırrı taşımaktadır. Söz söyleyenler içinde aciz bir rahiptir.

1.5.53. Mezâkî

“Hangi yıl doğduğu bilinmeyen şair, miladi 1676 yılında vefat etmiştir. Asıl adı Süleyman’dır. Mezâkî, gençliğinde İstanbul’a gelerek Enderun’a girmiştir. Şair, saraydan ayrıldıktan sonra sipahi olmuştur.”⁶²⁶

Mezâkî Divanı’nda gönül redifli sekiz manzume vardır. Bu manzumeler gazel nazım şekliyle söylenmiştir. Gönül, tecrid edilmiş, kimi zaman bir kişi, kimi zaman bir mekân kimi zamansa bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Gönül, bir şeyler istemekte olan bir kişidir. Gönül, inlemek ve ah etmek ister. Sevgilinin kaşlarında bir köşe ister. Gönül, kutsal bir mekandır. Allah’ın güneşinin yeri ve muhabbet iksirinin yeridir. Gönül, süveydadır, sevda tohumudur, hasret lalesinin siyah noktasıdır. Bir askerdir. İlâhi bir mum ve şamdandır. Böylelikle ebedi hayatın meclisini aydınlatmaktadır. Cennet bağında bahçivandır. Güle âşık olan aşüfte bir bülbül olduğu için amacı sıkıntı ve üzüntü çekmektir. Mekansız bir Hüma’dır, yardım ormanında bir aslandır. Gönül, şairin laf ve söz sermayesidir.

‘Işk iksir-i mahabbet kâr-gâhıdır gönül
Lüle-i ser-çeşme-i mâ-i İlâhîdür gönül

Feyz-i ‘ışk-ı dil-ber ile işüm altun eyledüm
Cevher-i mihr ü muhabbetle mübâhıdır gönül

Çok degüldür lâf-ı iksîr-i mahabbet eylesem
Şehr-i ‘ışkun şimdi pîr-i hân-kâhıdır gönül

⁶²⁵ Baştürk, “Mesîhî Tebrizî”, 159.

⁶²⁶ Neslihan İlknur Keskin, “Mezâkî, Süleyman”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7500>.

Gam degül yanup yakılsam âteş-i sevdâ ile
Kim sevâd-ı evvelün dâg-ı siyâhıdur gönül

Ey Mezâki pâdişâh-ı ‘âlemüz dervîş iken
Cevher-i iksîr-i ‘izz ü kadr-i şâhîdur gönül (G.269)⁶²⁷

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, muhabbet iksirinin yeridir. İlahi suyun çeşmesinin başındaki sudur. Güneşin cevheriyle ve muhabbetle övünendir. Aşk şehrindeki hankahın piridir. Önceki sevdaların siyah yarasıdır.

Nâle-i şeb-gîr ü âh-ı subh-gâh ister gönül
Hâb-ı gafletden kemâl-i intibâh ister gönül (G.267/1)⁶²⁸

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, gece yayılan bir inleme ve sabah vaktinin ahını ister. Gaflet uykusundan uyanıp, uyanık ve kemâle ermiş olmak ister. Sevgilinin kaşlarının köşesinde belli bir mekân ister. Sevgilinin bakışının gelgit izninin uzamasını ister. Ne ay gecesini ne de güneşi ister. Gönül ateşinden kopan siyah bir duman ister. İskender seti gibi bir yol seti ister. Boylu poslu bir sevgili ister.

‘İşk bir sun’-ı İlâhî kâr-gâhîdur gönül
Gevher-i genc-i muhabbetle mübâhîdur gönül (G.268/1)⁶²⁹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, Allah’ın güneşinin yeridir. O, muhabbet hazinesinin mücevherleriyle övünendir. Ya süveyda ya sevda tohumudur. Hasret lalesinin siyah yarasıdır. Göğüs bağının havuzunda yetişmiş bir aydır. Bayrağını bekleyen mert bir askerdir. Güneşin askeri, muhabbet şahının yoludur. Allah’ın feyz çeşmesinin başındaki pınardır.

‘İşk bir şem’-i İlâhî şem’ dânidur gönül
Meclis-efrûz-ı hayât-ı câvidânıdur gönül (G.270/1)⁶³⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, İlahi’nin mumu ve şamdanıdır. Ebedi hayatın meclisini aydınlatandır. Cennet bağının bahçıvanıdır. Aşk zirvesinin mekânsız Hüma’sıdır. Yardım ormanındaki

⁶²⁷ Ahmet Mermer, *Mezâkî: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991), 440.

⁶²⁸ Mermer, *Mezâkî*, 439.

⁶²⁹ Mermer, *Mezâkî*, 439.

⁶³⁰ Mermer, *Mezâkî*, 440.

kükreyen aslandır. Sevgilinin acımasız gamzesinin müptelasıdır. Aşk şahının sözleridir.

Hem güherdür hem sade hem bahr-i sâfidür gönül
Ger misâl-i ‘ışk ise maksûd-ı kâfidür gönül (G.271/1)⁶³¹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül hem sedef hem mücevher hem de saf denizdir. Aşk masalında peşinden gidilen maksattır. Bir ayna olan aşkın süsüdür. Mânî gibi âlemde işinde başarılı olandır. Uzun süredir tavafını çabuk edendir. Şairin laf ve söz sermayesidir.

Bâg-ı ‘ışkun bülbül-i âşüfte hâlidür gönül
Bir gülün dil-dâde-i hüsn ü cemâlidür gönül (G.272/1)⁶³²

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, aşk şahının âşüfte bülbülüdür. Bir gülün yüzüne ve güzelliğine âşıktır. Servinin ayak malıdır. Artık hayal hayaleti ile benzerdir. Nazlı ve edalıdır. Güzel meşrepli, samimi bir dosttur.

Renci râhatdur melâli mahz-ı sâdîdür gönül
Vâdî-i mihr ü muhabbet başka vâdîdür gönül (G.273/1)⁶³³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül rahat olması için sıkıntı gerekmektedir. Onun mutluluğu üzüntüdür. Muhabbet ve güneş vadisinin içinde farklı bir vadidir. Uzayan zamanı karıştıran korkudur. Aşğın ulaşacağı yerdir. İsteksizlik hazinesinin bulunduğu rahat yerdir. İçteki süveydanın kokulu mürekkebidir.

Bu’l-‘aceb şeb-çerâgdur gönlüm
Mâye-sûz-ı dimâgdur gönlüm (G.304/1)⁶³⁴

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, tuhaf bir gece lambasıdır. Yaratılıştan akıllıdır. Aşğın içinde bir yaradır. Bahçedeki dağılmış evdir. İşaretin dar sokağını dönebilendir. Vazgeçmenin perdedarıdır. Keskin bahtın tozudur. Kadehin tuhaf dudağıdır.

⁶³¹ Mermer, *Mezâkî*, 441.

⁶³² Mermer, *Mezâkî*, 442.

⁶³³ Mermer, *Mezâkî*, 442.

⁶³⁴ Mermer, *Mezâkî*, 478.

1.5.54. Mühyiddin Bursevî

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1680 yılında vefat etmiştir. Bursa’da doğmuştur. Asıl adı Muhyiddin Halife, doğum yeri Bursa olduğundan da “Bursevî” mahlasını kullanmıştır. Şeyh Muhyiddin Bursevî en çok ilahi türünde şiirler yazmıştır. Tasavvufî kimliği dolayısıyla genelde halkın anlayabileceği sade bir dil kullanmıştır.”⁶³⁵

Dostun ayrılığı yakdı yandırdı
Gel gönül gel senün ile yanalum
Hasretün ciğerüm kana dönderdi
Gel gönül gel senün ile yanalum (M.135/1)⁶³⁶

Yukarıda birinci bendi verilen murabbada redif nakarat olarak tekrar eden ‘gel gönül gel senün ile yanalum’ cümlesidir. Dosttan ayrı olmak âşığı yakmıştır. Dostun hasreti onun ciğerini kan doldurmuştur. Âşık, gönlüne kendisi ile bir olmasını, kendisiyle gelmesini söyler. Gönlüne, beraber yanmayı teklif eder.

Yene dostdan bize haber iRüşdî
Gel gönül senünle dervîş olalum
‘Âşık ma’şûkına irüp görüşdi
Gel gönül senünle dervîş olalum (M.143/1)⁶³⁷

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif nakaratla olarak tekrar eden ‘gel gönül senünle dervîş olalum’ cümlesinin tamamıdır. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Şair, ona seslenerek dosttan kendilerine haber gelmiş olduğunu, kendisinin gideceğini ve onun da kendisiyle beraber gelmesini ve birlikte dervîş olmalarını söyler.

Gel berü gafletten uyar cânını
Sevelim tevhidi cân u gönülünden
Gözlerin akıt yaş u kanını
Sevelim tevhidi cân u gönülünden (M.180/1)⁶³⁸

Yukarıda birinci bendi verilen murabbada redif, nakarat olarak tekrar eden ‘sevelim tevhidi cân u gönülünden’ ifadesinin tamamıdır. Âşık yalnız değildir. Karşısında biri vardır ve ona gafletten uyanıp, canını uyarmasını, yaşı ve kanı

⁶³⁵ Hasan Basri Öcalan, “Bursevî, Muhyiddin Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6617>.

⁶³⁶ Semih Yeşilbağ, “Muhyiddîn-i Bursevî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2004), 240.

⁶³⁷ Yeşilbağ, “Muhyiddîn-i Bursevî”, 248.

⁶³⁸ Yeşilbağ, “Muhyiddîn-i Bursevî”, 290.

gözlerinden akıtmasını söyler. Ayrıca tevhide candan ve gönülden sevmelidirler. Çünkü candan ve gönülden yapılan bir iş istekle olmuştur ve samimidir.

1.5.55. Mu'în

“Şairin doğum tarihi belli değildir. Ölüm tarihi ile miladi 1652/53 yıllarına tekabül etmektedir. Asıl adı Mehmed'dir. İstanbul'a Selanik'ten gelmiştir. Şiirlerinde, 'yardım eden, yardımcı' anlamına gelen 'Mu'în' mahlasını kullanmıştır. Şairin gerek müderrislik gerekse kadılık gibi görevlerde bulunması yönüyle Arapça ve Farsçayı iyi derecede bildiğini söylemek mümkündür.”⁶³⁹

Mu'în Divanı taranmıştır ve gönül redifli dört gazel tespit edilmiştir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. O, âşıklık konusunda oldukça samimidir. Aşığın göğsünde gizlenmiştir. Tok gözlülük dağındaki Anka'nın yuvasıdır. Güneşim mumu, muhabbetin şamdanıdır. Gönül, eziyet bahçesine akan bir akarsudur. Gönül, aşk aslanı tarafından avlanandır. Kays gibi isminden vazgeçmiştir, divane olmuştur. Sarhoştur. Yanmaya hazır bir pervanedir. Eziyetlerde dolayı yıkılmış bir viranedir. Sevgilinin düşüncesiyle dolmuş bir kadehtir.

Düşdi fikründe ser-i zülf-i perîşâna gönül
Eglenür bend ile zencîr ile dîvâne gönül

Va'de-i lutfına şimdi nice mesrûr olsun
Mübtelâ-yı ezelîdür gam-ı cânâne gönül

Nola alsan ele ser-bezm-i muhabbetde gehî
Bâde-i fikr-i ruhunla dolu peymâne gönül

Totalum 'aşk ile olmuşdı semender-pâre
Âteş-i firkat ile niceye dek yana gönül

Dâyimâ yakmada dil-dâr Mu'înün gönlin
Niçe gam mesken idinür katı vîrâne gönül (G.40)⁶⁴⁰

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, sevgilinin perişan saçının fikrine düşmüştür. Gönül bağ ve kelepçe ile eğlenen bir divane olmuştur. O, sevgilinin gamına ezelden beri müpteladır. Sevgilinin yanağının

⁶³⁹ Ömer Savran, “Mu'în, Mehmed Mu'în Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.01.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=592>.

⁶⁴⁰ Makbule Aras, “Mu'în Divanı İnceleme-Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010), 221.

düşünce şarabıyla dolu bir kadehtir. Ayrılık ateşi ile uzun süre yanmıştır. Gönül, nice sıkıntıyı mesken edinmiş bir viranedir.

Kays güm-nâm oldı sen efsâne oldun ey gönül
Uslanur sandukça ben dîvâne oldun ey gönül (G.38/1)⁶⁴¹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘oldun ey gönül’ şeklindeki kelime grubudur. Gönül, Kays gibi isimsiz olarak efsane olmuştur. Âşık gönlü uslanır sandıkça gönül, divane olmuştur. Gönül, sevgiliyle aşına olmaktan vazgeçip, ona yabancı olmuştur. Şarap ile sarhoş olarak rintlerden olmuştur. Yanmak için pervane, sevgilinin eziyetleri yüzünden virane olmuştur.

Bî-vefâ cânâneyi sevmekde cânidür gönül
Sîne-i ‘âşıkda anunçün nihânîdür gönül (G.36/1)⁶⁴²

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, vefasız sevgiliyi sevme konusunda candandır yani samimidir. Aşığın sinesinde gizlidir. Tok gözlülük Kaf’ındaki Anka’nın yuvasıdır. Güneşin mumu ve muhabbetin şamdanıdır. Aşk aslanının zayıf avıdır. İrfan denizinin aşinası ve manasıdır. Eziyet bahçesinin akarsuyudur. İsteksiz olma konusunda dünyanın arzusunı ulaşmıştır.

Agyâr ile yâr âşinâ bî-gâne gönlüm neylesün
Zencîr-i zülfinden cüdâ dîvâne gönlüm neylesün (G.48/1)⁶⁴³

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm neylesün’ şeklindedir. Sevgili ağyar ile aşına olduğundan beri, yabancı olan gönül ne edeceğini bilmez olmuştur. Divane gönlün, sevgilinin saçının zinciri olmadan yapacak bir şeyi yoktur. Pervane olan gönül, yanmaktan başka bir şey yapamaz.

1.5.56. Mustafa Ma’nevî

“Doğum tarihi bilinmemekle beraber miladi 1600’lü yılların ortası diye tahmin edilmektedir. Ölüm tarihi ise 1702 senesidir. Kaynaklarda, Mustafa Ma’nevî, Allâh aşkını yücelten ve dillendiren bir şeyh, bu yücelik karşısında diz çöken bir kul, Hz. Peygamber’e duyduğu özlemlerini terennüm eden bir şair olarak geçmektedir.”⁶⁴⁴

Nice bir bu hâb-ı gafletten uyanmazsın gönül

⁶⁴¹ Aras, “Mu’in”, 219.

⁶⁴² Aras, “Mu’in”, 217.

⁶⁴³ Aras, “Mu’in”, 230.

⁶⁴⁴ Kenan Mermer, “Ma’nevî, Mustafa Manevî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1077>.

Nice bir bu gaflet uyhusuna kanmazsın gönül
Nice bir bu sözlerime sen inanmazsın gönül
Nice bir bu fânî dünyâdan usanmazsın gönül
Ben de bildim Hak Te'âlâdan utanmazsın gönül (M.40/1)⁶⁴⁵

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif nakaratın tamamı olan ‘ben de bildim Hak Te'âlâdan utanmazsın gönül’ ifadesidir. Gönül bazen gaflet uykusundan uyanmaz bazense gaflet uykusuna hiç kanmaz. Gönül, âşığın sözlerine hiç inanmaz. Fânî dünyadan usanmaz. Gönül, Hak Teala’dan utanmaz.

Âb-ı istigfâr ile dil-hânesin pâk eyleyüp
Cân u dilden idelim estagfîrû'llâh el-azîm
Her seher bu efgânile bu sînei çâk eyleyüp
Cân u dilden idelim estagfîrû'llâh el-azîm (M.41/1)⁶⁴⁶

Yukarıda ilk bendi verilen murabbada redif nakaratın tamamı olan ‘cân u dilden idelim estagfîrû'llâh el-azîm’ ifadesidir. Şair, karşısındakine; tövbe suyu ile gönül evini temizlemesini ve her seher vakti figan ederek göğsünü parçalamasını söyler. Ona, candan ve gönülden tövbe etmesini söyler. Candan ve gönülden edilen tövbe içten ve samimi olacaktır.

1.5.57. Nâbî

“Doğum tarihi miladi 1642, ölüm tarihi ise 1712 senesidir. Asıl adı Yusuf olan şair, eserlerinde Nâbî mahlasını kullandı. Eski adı Ruhâ olan Urfa’da doğdu. Nâbî, 17. yüzyılda hâkim olan Klasik Tarz ve Sebk-i Hindî akımlarının etkili olduğu bir edebî ortamda eserler kaleme aldı.”⁶⁴⁷

Nâbî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Bu gazellerde gönül, bazen bir mekân bazense bir şahıstır. İnsan vücudu bir meclis, gönül ise dar bir zindandır. Gökyüzü bir sahne, gönül ise orada bir penceredir. Gönül, arş sahibinin yuvası yani Allah’ın evidir. Bir gül bahçesidir. İlmin tecelli ettiği yerdir. Sultandır. Nurlar âlemindeki bir saraydır. Muhabbetin kıskançlığından dolayı âşıkla birbirlerine düşmandırlar. Aynada olduğu gibi daima âşık ile gönül yüz yüzedir. Elem meclisinde gönül hem kadeh hem de testidir. Gönül, tarak gibi tel tel olmuştur.

Gâh olur emvâc-ı çerhi gark ider yemdür gönül

⁶⁴⁵ Kenan Mermer, “Mustafa Ma’nevî’nin Hayatı ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004), 95.

⁶⁴⁶ Mermer, “Mustafa Ma’nevî”, 96.

⁶⁴⁷ Ali Fuat Bilkan, “Nâbî, Yûsuf Nâbî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1846>.

Gâh olur bir katre-i nâcîzden kemdür gönül

Dil-nişîn-i ‘âlem olmuşken yine merdûd olur
Derd-i bî-dermân-ı eyyâm ile tev’emdür gönül

Terk ile tahsil-i matlab bir hüner midür diyü
Ta’ne-dâd-ı resm-i İbrâhîm Edhemdür gönül

Nakş-ı nâm-ı yârdan hâlî ger elmâs olsa da
Sînde bî-kıymet ü bî-kadr hâtemdür gönül

Zîver-i kâlâ-yı ‘ayş ü nakş-i tamgâ-yı kesâd
Resm ü âyîni diğér-gûn başka ‘âlemdür gönül

Gûşe-i ebrûsınun agyâra îmâsın görüp
Nâbiyâ bâr-ı girân-ı reşk ile hamdur gönül (G.492)⁶⁴⁸

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, bazen feleğin dalgalarının battığı bir denizdir. Bazense değersiz bir parçadan dahi daha kötü durumdadır. Zamansız ve dermansız derde benzemektedir. Göğüste bulunan değersiz bir mühürdür.

Gerçi zindân-gîr-i teng-i meclis-i tendür gönül
Şeh-nişîn-i ‘arş ile revzen-be-revzendür gönül (G.490/1)⁶⁴⁹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, ten meclisindeki dar zindandır. Arş sahnesinin penceresidir. Arş sahibinin yuvasıdır. Yabancı olan gözden zarar görmüş gül bahçesidir. İlmin tecelli ettiği yerdir. Mücevherlerde olan sırların mahzenidir. Hakikat sultanının ismini süsleyendir. Mana âleminde unvan sahibi olan sultandır. Nurlar âlemine yükselen, aydınlık bir saraydır.

Reşk-i mahabbetünle ‘adûdur benümle dil
Gavgâ-yı gamda ‘arbede-cûdur benümle dil (G.478/1)⁶⁵⁰

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘benümle dil’ şeklidir. Gönül ve âşık, muhabbetin kıskançlığından dolayı birbirlerine düşmandır. Gönül, sıkıntı kavgasıyla âşığa arbede çıkartandır. Sıkıntı denizinde ikisi de suyu içine alan kabaktır. Gönül, âşığın karşısında ayna gibidir, ikisi bu şekilde yüz yüzedir. Gönül,

⁶⁴⁸ Ali Fuat Bilkan, “Nâbî’nin Türkçe Divanı” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1993), 747

⁶⁴⁹ Bilkan, “Nâbî”, 746.

⁶⁵⁰ Bilkan, “Nâbî”, 738.

âşıkla beraber tarak gibi tel tel olduğundan sevgilinin saçındadırlar. Âşık ve gönül, üzüntü meclisinde testi ve kadehtir. Söz meclisinde boş söz söyleyendir.

1.5.58. Nâcî Ahmed Dede

“Doğum tarihi miladi 1632/33 senesine, ölüm tarihi ise 1712 senesine tekabül etmektedir. Şairin adı Ahmed, şiirlerinde kullandığı mahlası Nacî’dir. Doğum yeri Bursa’dır.”⁶⁵¹

Nâcî Ahmed Dede Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, bir periye mübtelâ olduğundan beri derde aşına olmuştur. Tecelli nurunun yakıştığı yer gönüldür. Gönül, aşk derdinin bilinmeyen sırrıdır.

Hayli demdür bir perînün mübtelâsıdur gönül
Ol görünsüz derdün ammâ âşinâsıdur gönül

Târik-i dünyâ vü mâ-fihâ olan ‘uşşâk-veş
Tekye-i mihr ü mahabbet pârsâsıdur gönül

Devre gelsün şevk-i ruhsârunla bezm içre müdâm
Meclis-i rindân-ı ‘aşkun câm tâsıdur gönül

İstâde saf-keşîde cümle meh-rûyân-ı gayb
‘Âlem-i cân içre cânun âşinâsıdur gönül

Derk olunmaz ‘akla sığmaz Nâciyâ ahvâl-i dil
Dâ’imâ nûr-ı tecellînün sezâsıdur gönül (G.53)⁶⁵²

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Uzun zamandır gönül, bir perinin müptelasıdır. Gönül, görünmeyen o derde aşınadır. Muhabbet ve güneş tekkesine bağlı bir dilencidir. Aşk rintlerinin meclisinde kadeh olan tastır. Can âleminin içinde canın (sevgilinin) tanıdığıdır. Gönül, tecelli nurunun daima yakıştığıdır.

Şol bilinmez derd-i ‘aşkun râz-dânıdur gönül
Çeşm-i cânun bir mücevher sürme-dânıdur gönül (G.54/1)⁶⁵³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, aşk derdinin bilinmeyen sırrıdır. Can gözünün mücevherden sürmesidir. Allah’ın

⁶⁵¹ Necip Fâzıl Duru, “Nâcî, Şeyh Nâcî Ahmed Dede”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2225>.

⁶⁵² Yılmaz Kırıkaş, “Nâcî Ahmed Dede Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2001), 172.

⁶⁵³ Kırıkaş, “Nâcî Ahmed Dede”, 172.

sırlarının içinde sadece bir tozudur. Mekânı olmayan bir Hüma’dır. İnsanda bulunan cevherlerin, hakikatte toplandıkları yerdir.

1.5.59. Nâdirî

“Şair, miladi 1572 yılında doğmuş ve 1626 yılında vefat etmiştir. Asıl adı Mehmed’dır. İstanbul’da doğmuştur. Şiirlerinde maddi aşk yanında ilâhî aşktan, dünya sevgisi yanında ahiret hayatına ait korkulardan birlikte bahseden Nâdirî mutasavvıf şairler arasında sayılmamaktadır. Tasavvufu şiir için bir vasıta görmüştür.”⁶⁵⁴

Nâdirî Divanında gönül redifli bir gazel mevcuttur. Gönül, ateşin mekanıdır. Aşkın gül bahçesi, dert sarayının merdivenidir. Gönül, Nâdirî’nin dostudur.

Hâr-ı derd ü âteşin dâgun mekânıdır gönül
‘Âlem-i ‘ışkun açılmış gül-sitânıdır gönül

Tîg-ı gamdan şerha-dâr oldu dilüm sînem gibi
Çıkdı cânım kasr-ı derdün nerdübândur gönül

Ka’be-i ‘ışka süveydâ-yı dilüm seng-i siyâh
Cânı gark-ı feyz iden zer-nâv-dânıdır gönül

Dûd-ı âhı hat olup saçdı şererden ana rîg
Kâtib-i dîvân-ı ‘ışkun rîg-dânıdır gönül

Câmdan aşkar gözi olsa olur meydân anun
Rezm-gâh-ı mihnetün sâhib-kırânıdır gönül

Hûn-ı dil fıkır-i müjenle şerbet-i tîrî-i gül
Jeng-i gamdan zarf-ı sebz-i mertebânîdür gönül

Bâdesi hûn-ı derûn oldu habâbı kanlu baş
Nâdirîye dest-i gamdan dost-kânîdür gönül (G.78)⁶⁵⁵

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, dert alevinin ve dağ yarısı ateşinin mekanıdır. Aşk âleminin gül bahçesidir. Dert sarayına çıkan merdivendir. Canı feyze batıran altın oluktur. Aşk divanının katibinin toz kabıdır. Eziyetin savaş yerinin sahibidir.

⁶⁵⁴ İsmail Hakkı Aksoyak, “Nâdirî, Abdulganîzâde Mehmed Nâdir Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7146>.

⁶⁵⁵ Numan Külekçi, “Ganî-zâde Nâdirî” (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1985), 260.

1.5.60. Nâilî-i Kadîm

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1666 yılında vefat etmiştir. Devlet büyükleri ile bir yakınlığı bulunmamaktadır. Bu nedenle onun adını, devrin önemli olayları içinde görmek mümkün değildir.”⁶⁵⁶

Nâilî Divanı’nda gönül redifli altı manzume vardır. Bu manzumelerden dördü gazel, biri kaside biri ise kıta şeklindedir. Gönül, zamanı geldiğinle ateşle dolacak olandır. Gönül, sevgiliyi özlemekte ve bir kadehin sarhoşluğuyla hayran olmaktadır. Gönül, ah etmektedir. Aşüfte huyludur. İncinmiştir. Bülbüle dönmüş, inlemektedir. Gönül, gam âlemindeki sıkıntı âlemdir.

Hengâm-ı mahşer kim olur pür-sûz-ı hicrânın gönül
Mihri şerârından yakar bir âh-ı şekvanın gönül

Ne çur’ası hûn-ı ciger sâkîsi dest-i gamzedir
Hayrân-ı keyf ü kâridir bir özge sehbânın gönül

Geh vaslın eyler ârzû gâhî temennâ bûsesin
Müş tâk-ı berg ü bâridir bir nahl-i bâlânın gönül

Râz-ı lebinde noktadır şerh-i kitâb-ı hüsn ü dil
Meftûn-ı isti’dâdıdır bir tıfl-ı dânnânın gönül

Tavk-ı rızâ der-gerden-i teslimdir ey Nâ’îlî
Efsûn-ı zülf-i yâr ile zencîr-i sevdânın gönül (G.231)⁶⁵⁷

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, mahşer zamanı hicrandan ateş dolu olur. Gönül, güneşin kıvılcımından çıkan şikâyet ahı yakar. Bir kadehin verdiği keyfin hayranıdır. Boyu uzun bir fidanın yemişini ve fidanını özlemektedir. Sevda zincirinin yani sevgilinin saçının sırlarıdır.

Veriş-i âh ederek şu’le nijâd oldu gönül
Nakş-ı hüsnün görüp aşufte-nihâd oldu gönül (G.232/1)⁶⁵⁸

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘oldu gönül’ ifadesidir. Gönül, ah ederek ateş neslinden olmuştur. Güzellik resmini görüp aşufte huylu olmuştur. Şimşek çakan ahlardan olmuştur. FEs’adın ve dolu acının bahtının düşmanıdır. Güzellik resmini görüp aşufte olmuştur.

Âha ruhsat vermesen âzürde olmazdın gönül

⁶⁵⁶ Özer Şenödeyici, “Nâ’îlî-i Kadîm, Mustafa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.01.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7136>.

⁶⁵⁷ Abdalbâkî Gölpınarlı, *Nâ’îl-i Kadîm Divanı* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2013), 256.

⁶⁵⁸ Gölpınarlı, *Nâ’îlî*, 256.

Dönmesen hâkistere efsürde olmazdın gönül (G.233/1)⁶⁵⁹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘olmazdın gönül’ ifadesidir. Şair, gönlünün içinde bulunduğu durumun sebeplerini söyler. Gönlünü karşısına alarak, onunla konuşur. Gönül, ah etmeye izin vermeseydi incinmez, bülbüle dönmeseydi donuk olmazdı. Hayal bahçesi delilik yarasının gülüyle dolsaydı, gönül toplanma vaktine kadar eskimezdi. Nâilî gibi olmayıp sıkıntı hayatının suyunu içse ölü olmaz, ebedi diri olurdu.

Yârın ki fıkır-i kadd ü izârındasın gönül
Bâgın ne sünbül ne bahârındasın gönül (G.234/1)⁶⁶⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin yanağının ve boyunun düşüncesinden ne bağda ne sümbülde ne de bahardadır. Gönül, servi boylu sevgilinin yanının arzusundadır. Gönlün meyli güzel kokulu saçadır. Gönül naz fidanının geçtiği yeredir. Gam âlemindeki sıkıntı ülkesindedir.

Çîn-i nazım cebîn-guşâ-yı dilim
Fitneyim genc-i ihtifâ-yı dilim
...
Suret-ârâ-yı nakş-ı hüsn olalı
Büt-tırâşî-i kilîsâ-yı dilim
...
Bulalı sâye-dârî-i zülfün
Magz-ı cân-perver-i hümâ-yı dilim
...
Bulalı pâye-i gulâm-ı derin
Şehriyâr-ı cihân-ı serây-ı dilim
...
Ber-fuzûlüm hemîşe bî-takrîb
Kıssa-perdâz-ı mâcerâ-yı dilim
...
Haşre-dek dâmen-i şefâ’atine
Dest-i küstâhî-i recâ-yı dilim (K.4/1-10-20-30-40-47)⁶⁶¹

Yukarıda birinci, onuncu, yirminci, otuzuncu, kırkıncı ve kırk yedinci beyitleri verilen kasidede redif, birbirinden farklı Farsça tamlama oluşturarak anlam bulan ‘dil’ kelimesidir.

Her lahza bir makâmda nâlân olan gönül
Gülzâr-ı dehr başına zindân olan gönül

⁶⁵⁹ Gölpınarlı, *Nâ’ilî*, 256.

⁶⁶⁰ Gölpınarlı, *Nâ’ilî*, 257.

⁶⁶¹ Gölpınarlı, *Nâ’ilî*, 32-33-34-35.

Allah yekdir olsa da mahbûs gam deil
Bu çâh-ı sernigûnda nigejbân olan gönül (Kıta.13)⁶⁶²

Yukarıda verilen kıtada redif ‘olan gönül’ ifadesidir. Gönül, bulunduğu makamda her an inlemektedir. Dünya gül bahçesi gibi olsa da gönlün başına zindan olmuştur.

1.5.61. Nakşî İbrahim

“Şair, miladi 1641 yılında İstanbul’da doğmuş ve 1702 yılında yine İstanbul’da vefat etmiştir. Asıl adı İbrahim’dir. 17. yüzyılın alim ve mutasavvıf şairlerindendi. Şiirlerinde lirik bir ifade vardır.”⁶⁶³

Nakşî Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, bir şeyler istemektedir. O, çölü ister. Bahar meclisini ister. Hüma’yı avlamak isteyen bir avcıdır. Muhabbet mülküne sultandır. Başı dönmüş, hayran olan bir hizmetkardır. Sürekli acıyla inlemektedir.

‘Azm idüb sahrâya seyr-i kûhsâr ister gönül
Bir karâr olmaz kenâr-ı cûybâr ister gönül

Bâd-ı ruhsârıyla istîlâ idüb sevdâ-yı ‘aşk
Gülşende hüsnünde fasl-ı nev-bahâr ister gönül

Halka halka devr-i âhum kubbe-i eflâkde
Bir hûmâ-yı ‘âlemi sayd ü şikâr ister gönül

Sahn-ı sînem âteş-i ‘aşkıyla tâb-endâz olub
Yine hasret-gâh-ı dilde lâle-zâr ister gönül

Yâr-ı handân ile Nakşî sohbet-i hâs itmege
Kûşe-i gülşende serv-i sâyedâr ister gönül (G.128)⁶⁶⁴

Yukarıda verilen gazelde redif ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönlün azmettiği yer çöldür. Ayrıca o, dağı seyretmek ister. Bir akarsuyun kenarını ister. Gül bahçesinin güzelliğinde bahar meclisi ister. Alemin Hüma’sını avlamak ister. Gönlün hasret yerinde lale bahçesi ister. Gül bahçesinin köşesinde, servinin gölgesini ister.

Gel ey mülk-i mahabbet tahtına sultân olan gönlüm

⁶⁶² Gölpınarlı, *Nâ’îlî*, 58.

⁶⁶³ Fatma Gül Göksoy Öztürk, “Nakşî İbrahim Divanı İnceleme-Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1998), 6-14.

⁶⁶⁴ Göksoy Öztürk, “Nakşî İbrahim”, 152.

Gel ey şark ile garbe ‘aşk ile cânân olan gönlüm (G.134/1)⁶⁶⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘olan gönlüm’ ifadesidir. Şair gönlünü çağırmakta, gönlüne gelmesini söylemektedir. Gönül, muhabbet mülkünün sultanı, doğuya ve batıya sevgili olandır. Hayret vadisinde başı dönendir. Hayran olmuş bir oda hizmetçisidir. Aşk kazasına gelmeli, sevgilinin mahallesinin başında sabaha kadar inlemelidir. Vuslat bahçesinde gül gibi neşelidir. Başsız ve ayaksız, çölde gezmektedir.

1.5.62. Nâlî

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1675 yılında vefat etmiştir. Nâlî Mehmed Efendi’nin hayatı hakkında kaynaklarda pek fazla bilgi yer almaz. Konya’da doğmuş, İstanbul’a gelerek Üsküdar’a yerleşmiştir. Mevlevî tarikatına bağlanmış olan şairin divanındaki dinî muhtevalı şiirleri ve dinî-tasavvufî muhtevalı mesnevi türündeki eserleri onun kişiliği hakkında bilgi vermektedir.”⁶⁶⁶

Nâlî Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, aşkın isteğine uyan ve sevgilinin düşüncesine düşen bir âşıktır. Göğüs bir fırındır, gönül de o fırında pişen bir kebaptır. Gönül, elini kitaba koyup yemin edendir. Hatırı kırılmış bir viranedir. O, ıstıraba düşmüş, güneşe esir olmuştur.

Düşdi hayâl-i yâd-ı lebünle şaraba dil
Uydı hevâ-yı ‘aşk ile çeng ü rebâba dil

Hâkister itdi âteş-i hasret vücûdumı
Döndi tenûr-ı sîne içinde kebaba dil

Yok hadd ü hasrı çâh-ı zekanda gönüllerin
Gelmez şikenc-i turralarında hisâba dil

Hercâyî dil-i rübâyâ gönül vormeyem deyü
İtdi yemîn urdı elini kitâba dil

Nâlî derine ol şeh-i hüsn ü melâhatün
Bulmaz mı bir vesîle ‘aceb intisaba dil (G.31)⁶⁶⁷

⁶⁶⁵ Göksoy Öztürk, “Nakşî İbrahim”, 155.

⁶⁶⁶ Bahir Selçuk, “Nâlî, Mehmed Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.01.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=282>.

⁶⁶⁷ Süleyman Çaldak, *Nâlî Divanı* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2010), 224.

Yukarıda verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin dudağının düşüncesinin hayâline düşmüş, saz ve ceng ile aşkın isteğine uymuştur. Gönül, göğüs fırınının içinde kebaba dönmüştür. Sevgilinin alnına düşen saçının kıvrımında hesaba gelmez olmuştur. O gönül alan sevgiliye gönül vermemek için, elini kitaba koyarak yemin etmiştir.

Düşdi teb-i felâket ile âb u tâba dil
İrmez kalur mı bir nefes-i müstecâba dil (G.32/1)⁶⁶⁸

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, felaket ateşiyle suya düşer. Artık gönlün kabul edilmiş bir nefesi dahi kalmamıştır. Harap olmuş gönlün hatırının kırılması gönle reva değildir. Gönül, güzellikle yani kendi isteğiyle bir güneşe esir olmuştur. Böylelikle o, gam girdabında bir ıstıraba düşmüştür.

1.5.63. Nâmî

“Miladi 1600 senesinde doğmuş ve 1673 senesinde vefat etmiştir. Asıl adı Ahmed olan şair, şiirlerinde Nâmî mahlasını kullanmıştır. Memleketi Niğde’dir. Kaynaklarda ifade edildiğine göre iyi bir medrese öğrenimi görmüştür.”⁶⁶⁹

Nâmî’nin Türkçe Divan’ı dışında Hüsn-i Mecâzi adlı bir başka divanı da vardır. Türkçe Divanı Ahmet Yenikale, Hüsn-i Mecazi adlı Divanı ise Ahmet Karaman çalışmıştır. Nâmî’nin her iki divanında da gönül redifli beş gazel mevcuttur. Bu manzumeler her iki divanda da ayrı ayrı mevcuttur.

Gönül, muhabbet kadehinden içerek coşmuştur. Figan ederek bülbülleri dahi susturmuştur. Ezelden beri aşk meclisinde şarap içmektedir. Gam girdabında ıstıraba düşendir. Feyz şarabı ile dudağına kadar dolu olan kadehtir.

Câm-ı lebünden kanmasun mestâne gönlüm n’eylesün
Şem’-i ruhundan yanmasun pervâne gönlüm n’eylesün

Hep gayrının vârestesi ‘ışkun gaminun hastesi
Zencîr-i zülfün bestesi dîvâne gönlüm n’eylesün

Dehrün metâ’ın almadı gûyâ ki kevne gelmedi
Hîç âşînâsı kalmadı bîgâne gönlüm n’eylesün

⁶⁶⁸ Çaldak, *Nâli*, 225.

⁶⁶⁹ Ahmet Yenikale, “Nâmî, Ahmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=498>.

Bildi gamun dersi nedür öğrendi hep der-sînedür
Açıldı bir gencînedür vîrâne gönlüm n'eylesün

Nâmî yakup 'ışk âteşin işletdi bagrında başın
Döndermesün mi gözyaşın 'ummâne gönlüm n'eylesün (G.87)⁶⁷⁰

Yukarıdaki gazelde redif 'gönlüm n'eylesün' ifadesidir. Aşığın sarhoş olan gönlünün, sevgilinin dudağının kadehine kanmaktan başka seçeneği yoktur. Pervane olan gönlün, sevgilinin yanağının mumuna yanması normaldir. Divane olan gönül, sevgilinin saçının zincirine bağlanır. Yabancı olan gönlün hiç tanıdığı kalmamıştır. Gönül, açıldığında içinden hazine çıkacak bir viranedir. Nâmî, gönlün başına aşk ateşini yaktığı için gönlün, gözyaşını denize dönüştürmekten başka çaresi yoktur.

Tâ ezelden bezm-i 'ışkun bâde-hârıdur gönül
Mahrem-i rindân-ı mest-i hûşyârıdur gönül (G.278/1)⁶⁷¹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, ezelden beri aşk meclisinde şarap içmektedir. O, sarhoş olmayan sarhoş rintlerin mahremidir. Sevgilinin eteğinin gölgesinin düştüğü yeri öpmek için üzerinde gezilen yolun uzun zamandır toprağıdır. Lale ve gül yanaklı sevgilinin dağ yarasıdır. Gönül, muhabbet pazarından yadigardır. Arzunun ve özlemin mağara arkadaşıdır. Güzellik resminin bulunduğu gül bahçesinin akarsuyudur. Kusursuz güzelliğe aynadır.

Ruhı şem'ine sanman devr ider pervânedür gönlüm
Visâli câmını nûş eyleyen mestânedür gönlüm (G.279/1)⁶⁷²

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'gönlüm' kelimesidir. Gönül, sevgilinin mum olan yanağının etrafında dönen bir pervane değildir. O, vuslat kadehinden içen bir sarhoştur. O, feyz şarabı ile dudağına kadar dolu olan kadehtir. Gönül, sahibine hem yabancı hem de aşınadır.

Yine bir şâhid-i hüsnün temâşâsındadır gönlüm
Gazâlâne nigâh-ı 'işve-peymâsındadır gönlüm (G.290/1)⁶⁷³

⁶⁷⁰ Divanın Word şekline ulaşılmıştır fakat pdf olarak ulaşamadığı için künye tespit edilememiştir.

⁶⁷¹ Ahmet Karaman, "Nâmî'nin Hüsn-i Mecâzî Adlı Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2000), 223.

⁶⁷² Karaman, "Nâmî'nin Hüsn-i Mecâzî Adlı Divanı", 223.

⁶⁷³ Karaman, "Nâmî'nin Hüsn-i Mecâzî Adlı Divanı", 412.

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, güzelliğin şahidini seyretmektedir. O, naz kadehinin bakışındadır. Umut ettiği şeyin verdiği mutluluğun görünmesindedir. Gizli olan kasıtların nazlı tebessümündedir.

O mahbûb-ı edîb-i hazret-i Mevlâdadur gönlüm
Çehârîn-yâr-ı pür-sıdk u safâ-pîrâdadur gönlüm (G.82/1)

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, Allah’ın yüce şairinin sevgilisindedir. Alındaki güzelliği ortaya çıkaran güneştedir. Gönül ne kırmızı şarapta ne de Kevser feyzindedir. O, ‘evet’ denilen meclisin (Elest) sıkıntıyı yok eden kadehindedir.

Bezm-i ‘irfânunda yâ Rab neşve-dâr it gönlümü
Câm-ı tevhidünle mest-i hûşyâr it gönlümü (G.109/1)

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘it gönlümü’ ifadesidir. Şair, gönlünün hali için dua etmektedir. Allah’a gönlünü, irfan meclisinde neşeli etmesini, tevhit kadehi ile sarhoş olmayan sarhoşlardan etmesini ister. Şair Allah’tan, aşk Şevkî ile gönlünün kararsız edilmesini ister. Her adımda suça ve hataya tövbe etmesini ister. Şerefli zikir bahçesinde gönlünün bülbül olmasını ister.

Nâgehân geldi hurûşa bahr-ı bî-pâyân-ı dil
Sürdi pây-ı ‘arşa yine mevcetin ‘ummân-ı dil (G.273/1)

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif Farsça tamlama oluşturarak anlam bulan ‘dil’ kelimesidir. Gönlün ayaksız denizi ansızın coştı. Gönlün okyanusu yine dalgasını arşın ayaklarına sürdü. Gönlün vicdan âlemi dudağına kadar şevk ile doldu. Gönlün alevi ile her yer dağ (yanık) yarası oldu. Gönlün eteği yine vuslatın gül bahçesi oldu.

Mahabbet câmını nûş eyledi dil
Anunçün şevk ile cûş eyledi dil (G.258/1)⁶⁷⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘eyledi dil’ ifadesidir. Gönül, muhabbet kadehini içtiği için şevk ile coşmuştur. Alemin gül bahçesinde feryat ederek gönül, bülbülleri susturmuştur. Sevgilinin güzellik nazına vakıf olduğundan beri cihan seyrinin yüzünü örtmüştür. Sevgilinin dudağının nutkundan haberdar olmak için her sıkıntıyı saçının teline kulak etmiştir. Kendi aksini Kemâl aynasında görmüş ve mutlulukla onu kucaklamıştır. Gönül yüzünden âşık, hayran ve şaşkın olmuştur.

⁶⁷⁴ Karaman, “Nâmî’nin Hüsn-i Mecâzî Adlı Divanı”, 213.

1.5.64. Nazîf

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1703/4 senesinde vefat etmiştir. Adı Abdullah’tır. Aslen Bursalı’dır. Şiirlerinde Nazîf mahlasını kullandı. Nazîf’in edebî şahsiyeti ve eserleri hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur.”⁶⁷⁵

Nazîf Divanı’nda gönül redifli üç manzume vardır. Bunlardan ikisi gazel biri ise şarki biçimindedir. Gönül, eğer aşk ehlindeyse hem viranedir hem de viranede bulunan hazinedir. Fakat akı özgür oladaysa, divanedir. Başkaları Nazîf’in gönlü için hem şaraptır hem kadehtir hem de sakidir demektedirler.

Aşığın gönlü ah etmemelidir. Sabırlı olmalı, içinde bulunduğu sıkıntı ile övünmelidir. Gönül, delilik sınırında azat olmuş akıldır. O, mahmurluk şalının örttüğü omuzdur.

Ehl-i ‘aşkın tâ ezel vîrâne dirler gönlüne
Hem yine gencine-i şâhane dirler gönlüne

İstîlâh-ı ‘aşkda ma’nî-şinâsân-ı hevâ
‘Akıl-i âzâdenin divâne dirler gönlüne

Mest-i câm-ı vasl veyâ mahmûr-ı hicrân olsa da
Mahrem-i bezm-i gamın mestâne dirler gönlüne

Âşinâyân-ı rumuz-ı hikmet-i ‘aşk-ı Hudâ
Zâhid Eflâtûn ise bî-gâne dirler gönlüne

Mazhar-ı mestî-i ‘aşk itmiş Nazîf’i feyz-i nâm
Bâde hem sâkî ü hem peymâne dirler gönlüne (G.220)⁶⁷⁶

Yukarıda verilen gazelde redif ‘dirler gönlüne’ ifadesidir. Aşk ehlinin gönlüne ezelden beri virane ve aynı zamanda hazine derler. Akı özgür olan gönlüne divane derler. Gam meclisinin mahremi olanın gönlüne sarhoş derler. Nazîf’in gönlüne hem şarap hem saki hem de kadeh derler.

Tâ ki lebrîz-i cünun âzâd hüşîdir gönül
Sâgar-ı gerden-dih-i bezm-i sürûşdir gönül (G.179/1)⁶⁷⁷

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, delilik sınırında azat olmuş akıldır. Meleklerin meclisinde boyun (baş) veren bir kadehtir.

⁶⁷⁵ Ramazan Ekinci, “Nazîf, Hacı Mü’minzâde Seyyîd Abdullah Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.01.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1696>.

⁶⁷⁶ Murat Darıcık, “Nazîf Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006), 314.

⁶⁷⁷ Darıcık, “Nazîf”, 284.

Sabır çölünün coşmuş mutluluk yemidir. Sessizlik bağında söyleyici olan bülbüldür. Aşk meclisinde şarap içendir. Gönül, coşmuş cehennem bereketli yerine uçandır. Aşk pazarının cevher satıcı hocasıdır. Vuslat işinin mahrumluk şalının omzudur.

Seni dil-haste-i hicr itse mahbûb
Gönül sabr eyle sabr eyle sabûr ol
Sakın âh eyleme mânend-i Eyyûb
Gönül sabr eyle sabr eyle sabûr ol (Ş.1/1)⁶⁷⁸

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif nakarat olarak şiirin tamamında tekrar eden ‘gönül sabr eyle sabr eyle sabûr ol’ ifadesidir. Şair gönlünü karşısına alarak ona yapması gerekenleri söyler. Gönül ah etmemeli Eyyüp gibi olmalıdır. Hicrana düştüğünde övünmeli, gelen bela dalgasına merhaba demelidir. Seher bülbülleri ile aynı nağmeyi söylemeli, gece pervanelerle beraber uçmalıdır. Gönül, sabretmeli ve sabırlı olmalıdır.

1.5.65. Nef’î

“Doğum tarihi kesin olmamakla beraber kaynaklarda miladi 1572 yılı olarak geçmektedir. Ölüm tarihi ise 1635 senesine tekabül etmektedir. Asıl adı Ömer olan Nef’î, Erzurum’un Hasankale (Pasinler) ilçesinde doğmuştur. Sert mizaçlı, bildiğini ifade etmekten çekinmeyen, mücadeleci bir kişiliğe sahip olan Nef’î’nin bu hırçın ve kavgacı tavırları sanatına da aynen yansımıştır.”⁶⁷⁹

Nef’î Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Aşığın gönlü yalnız değildir. Onun başına gelenler diğer âşıklarının gönüllerinin başına da gelmiştir. Gönüller, sevgilinin saçının tuzağına, hile yapan bir afete ve fakirliğe düşmüşlerdir. Gönül, ya tökezleyip dengesini kaybetmiş ve düşmüştür ya da düştüğü şeye aslında âşık olmuştur. Gönül hem kadehtir hem şaraptır hem de sakidir. Mana âleminde daima yaşayacak olandır. Gönül, sevgili olmadığı zaman eğlence kadehini bile istemez.

Hem kadeh hem bâde hem bir şûh sâkîdür gönül
Ehl-i ‘aşkun hâsılı sâhib-mezâkîdur gönül

Bir nefes dîdâr içün bin cân fedâ etsem nola
Nice demlerdür esîr-i iştiyâkîdur gönül

⁶⁷⁸ Darıcık, “Nazîf”, 341.

⁶⁷⁹ Bahir Selçuk, “Nef’î, Ömer Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=911>.

Dildedür mihrün ko hâk olsun yolunda cân u ten
Ben ölürsem ‘âlem-i ma’nâda bâkîdür gönül

Zerredür ammâ ki tâb-ı âftâb-ı ‘aşk ile
Rûzgârın şemse-i tâk u revâkîdur gönül

Etse Nef’î nola ger gönliyle dâ’im bezm-i hâs
Hem kadeh hem bâde hem bir şûh sâkîdür gönül (G.74)⁶⁸⁰

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül hem kadeh hem şarap hem de nazlı sakidir. Aşk ehlinin zevk sahibidir. Uzun zamandır özlem esiridir. Şair ölse de gönül mana âleminde bâkîdir. Gönül rüzgarının bina kemerinin şemsesidir.

Yâr olmayacak câm-ı safâyı çekemez dil
Her neyse çeker böyle belâyı çekemez dil (G.76/1)⁶⁸¹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘çekemez dil’ ifadesidir. Gönül, sevgili yokken eğlence kadehini istemez. Her şeyi çekse de bu belâyı çekemez. Aşığın aşüfte olan akli, vefanın ağzına kadar dolu kadehini çekemez. Gönül ehli, cefanın zehrini çekemez. Sevgilinin saçının zincirini çekemez. Sabah rüzgarının yardımının şükrünü çekemez. Eğlence dostlarının ağırlığını taşıyamaz.

‘Âşık olduk dâm-ı zülf-i yâre düşdi gönlümüz
‘Akla uyduk bir garîb âvâre düşdi gönlümüz (G.46/1)⁶⁸²

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘düşdi gönlümüz’ ifadesidir. Şair ve onun gibi olanlar âşık olmuş ve gönülleri sevgilinin saçının tuzağına düşmüştür. Akla uydukları için gönülleri garip bir avareliğe düşmüştür. Gönüller, hayrette kalmış çaresiz düşmüşlerdir. Göz açıp kapayana kadar yüz parça olmuştur. Hilekâr bir afete, ay yüzlü şahın ahlak güzelliğine, fakirliğe, inkâr vadisine düşmüştür.

1.5.66. Nehcî Mustafa Dede

“Miladi 1616 yılında doğmuş olan şair, kesin olmasa da 1680 yılında vefat etmiştir. Besni’de dünyaya gelmiştir. Şairin uzun süren bir öğrenim hayatı olmuştur.”⁶⁸³

⁶⁸⁰ Metin Akkuş, “Nef’î Sanatı ve Türkçe Divanı” (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991), 495-496.

⁶⁸¹ Akkuş, “Nef’î”, 496.

⁶⁸² Akkuş, “Nef’î”, 477.

⁶⁸³ Üzeyir Aslan, “Nehcî, Seyyîd Mustafa Dede”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.01.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=914>.

Nehcî Mustafa Dede Divanı'nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül kelimesi dil şeklinde tamlama yapılarak kullanılır. Gönülün binası, ayağı, işaretleri ve hazinesi vardır.

Eger ki oldun ise mahrem-i işâret-i dil
Tutar hemîşe kulagun yed-i beşâret-i dil (G.207/1)⁶⁸⁴

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif, Farsça tamlama oluşturarak anlamlandırılan 'dil' kelimesidir. Eğer bir kişi gönülün işaretlerinin mahremi olmuşsa gönül müjdelilerinin eli kulağını tutar. Gönülün işaretleri vardır. Gönül kitapları vardır. Gönülün sonsuz hazinesi vardır.

Çün kısmet-i ezelde urıldı binâ-yı dil
Dil düşdi pâ-yı 'ışka vü 'ışk oldı pâ-yı dil (G.208/1)⁶⁸⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif, Farsça tamlama oluşturarak kullanılan 'dil' kelimesidir.

Kûh-ı gamun şehâ götürürken binâ-yı dil
Nîm-nigâh-ı çeşmine tutmadı pâ-yı dil (G.209/1)⁶⁸⁶

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif, Farsça tamlama oluşturarak tekrar eden 'dil' kelimesidir.

1.5.67. Nesîb Dede

“Şair, miladi 1632 yılında doğmuş ve 1712 yılında vefat etmiştir. Şairin adı Yusuf, şiirlerinde kullandığı mahlası Nesîb'dir. Konya'da doğmuştur. Şiirleri Arîfane ve hakimanedir.”⁶⁸⁷

Nesîb Dede Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, tutkundur. Ateştir. Kadehtir. Asidir. Sarhoştur. Cömerttir.

Kıl hazer üftâde-i ruhsâr-ı meh-veşdür gönül
Gülistân-ı hüsnüne düşmüş bir âteşdür gönül

Neş'e-mend-i Feyzî reşgîn-sâz-ı Cemşîd olmada
Bezm-gâh-ı 'ışkda bir câm-ı dil-keşdür gönül

Ber-murâdı ber-tarafdur çekme âzâr-ı taleb

⁶⁸⁴ Üzeyir Aslan, “XVII. Yüzyıl Türk Klasik Şairlerinden Nehcî Mustafa Dede Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Tenkitli Metinler: Divan, Tuhfetü's-Sâlikin ve Hediyeetü'l-Mütereşşidin” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005), 337.

⁶⁸⁵ Aslan, “Nehcî Mustafa Dede”, 338.

⁶⁸⁶ Aslan, “Nehcî Mustafa Dede”, 339.

⁶⁸⁷ Âdem Ceyhan- Necip Fâzıl Duru, “Nesîb, Yûsuf”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2403>.

Baht-ı bed tâli' zebûn cânâna ser-keşdür gönül

Pây-ı himmet zahm-dâr u menzil-i maksad ba'îd
Mihnet-i hicrân ile hâlün müşevveşdür gönül

İntizâm ümmîdin itmez peyrevân-ı dil Nesîb
Gâh mest ü gâh sâhî ber gûşâgeşdür gönül (G.128)⁶⁸⁸

Yukarıdaki gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, ay yanaklıların tutkunudur. Gönül, güzellik gül bahçesine düşmüş bir ateştir. Aşk meclisinde gönül çeken bir kadehtir. Kötü bahtlı sevgiliye kafa tutandır. Hicran eziyetiyle hali karmakarışıktır. Bazen sarhoş ve bazen cömerttir.

1.5.68. Neşâtî

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1674 yılında vefat etmiştir. Neşâtî Edirneli olup kaynaklarda hayatı hakkında geniş bilgi bulunmamaktadır. Neşâtî'den bahseden kaynaklar adının Ahmed olduğunda birleşirler. O, Bâkî, Fehîm Sabrî, Nef'î, Bahâyî ve İsmetî'yi anmış, bu şairlere nazireler söylemiştir. Önemli gazellerinin çoğunun nazire olduğu bilinmektedir.”⁶⁸⁹

Neşâtî'nin Divanı'nda gönül redifli üç gazel vardır. Şair gönlünü karşısına alarak onunla konuşur ve ona ne yapması gerektiğini söyler. Örneğin gönül, sıkıntıdan ve nazdan kurtulmalıdır. Güneşin aynası gibi sade yani arınmış olmalıdır. Ayrıca gönül, Cem'in can bağışlayan şarabıdır. Gizli bir sırdır. İki âlemin de mücevherlerle dolu olan denizidir. Başkaları âşığın gönlüne, kadeh derler, sarhoş derler, meyhane derler, pervane derler.

Kim dir ki sana her gama âmâde ol gönül
Nâziyle niçe guşadan âzâde ol gönül

Seyr eyle nakş-ı 'âlemi olma firifte
Mir'ât-ı âfitâb gibi sâde ol gönül

Yitmez mi sana hûn-ı ciger çün habâb-ı mey
Ne dide-dûz-ı sâgar u ne bâde ol gönül

Reşk eylesün safana hümâ belki Kudsîyân
Bir dâm-ı zülfe şevk ile üftâde ol gönül

⁶⁸⁸ Ahmet Selahattin Hidayetoğlu, “Nesîb Dede Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996), 417.

⁶⁸⁹ Mahmut Kaplan, “Neşâtî, Ahmed Dede”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2177>.

Bî-hûde gezme hem çü Neşâtî cünûnı ko
N'eylersen eyle kûy-ı dil-ârâda ol gönül (G.79)⁶⁹⁰

Yukarıda verilen gazelde redif 'ol gönül' ifadesidir. Kimse gönle her sıkıntıya hazır olmasını söylemez. Gönül, her türlü sıkıntılardan kurtulmalıdır. Güneşin aynasından kurtulmalıdır. Ne şaraba ne de kadehe göz dikenlerden olmamalıdır. Şevk ile saçın tuzağına düşenlerden olmalıdır. Gönül, gönül süsleyen mahallede olmalıdır.

Tâ ezelden bezm-i hâs-ı 'ışka mahremdür gönül
Hem şarâb-ı cân-fezâ hem cân hem Cemdür gönül (G.82/1)⁶⁹¹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, ezelden beri aşkın saf meclisine mahremdir. Hem can bağışlayan şaraptır hem candır hem de Cem'dir. İki âlemin sırlarının mücevher dolu denizidir. Belirsiz sırların acayip noktalarıyla doludur. Güzel sözler söyleyen dilsiz bir söyleyicidir. Gönül, düşmüşlük konusunda çiy tanesi ile aynıdır.

'Âşıkun kim 'ışk ile dîvâne dirler gönline
Şevk-i la'l-i yâr ile mestâne dirler gönline (G.108/1)⁶⁹²

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'dirler gönline' ifadesidir. Aşğın gönlüne aşktan dolayı divane derler. Sevgilinin dudağının şevkiyle gönlüne sarhoştur derler. Hem mum hem de pervane derler. Arifin kırık gönlünle kadehtir derler. Aşğın gönlüne hem ayna hem de tarak derler. Hem kadeh hem şarap hem de meyhane derler.

1.5.69. Nev'îzâde Atâî

"Doğum tarihi bilinmeyen şair, miladi 1635 yılında vefat etmiştir. Atâî, mazur bulunduğu kısa süreler dışında ömrünü İstanbul'dan uzakta, Balkanlar'daki çeşitli kadılıklarda geçirmiştir. Kaynaklardan anlaşıldığına göre güzel konuşan, nükteli ve alaycı bir insandı. Dedesi ve babası gibi o da tasavvufa yönelmiş ve Celvetîye'nin kurucusu Azîz Mahmûd Hüdâî'nin müritlerinden olmuştur."⁶⁹³

⁶⁹⁰ Kaplan, *Neşâtî*, 132-133.

⁶⁹¹ Kaplan, *Neşâtî*, 134.

⁶⁹² Kaplan, *Neşâtî*, 148.

⁶⁹³ Haluk İpekten, "Atâî, Nev'îzâde", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5326>.

Atâî'nin Divanı'nda gönül redifli sekiz gazel tespit edilmiştir. Gönül, bağa, harabeye, temelsiz bir köşke yani dünyaya gelmiştir. Buraya sarhoş ve keder dolu olarak gelmiştir. Gönül, parça parça olmuş, yara dolmuştur. O, bin parça halindedir. Avaredir. Çaresiz bir âşıktır. Kadehtir. Şamdandır. Kan saçan gözdür. Hazinedir. Aşk şahbazının avladığıdır. Gönül yaralıdır. İçinde ateş yanan bir lambadır, ocaktır. Gönül, güzel kokulu bir ateştir. Muhabbet denizidir. Yüce bir padişaktır.

Var ise dergâh-ı şâha dâda geldün ey gönül
Cevr-i devri yâd idüp feryâda geldün ey gönül

Bâd-ı minnetle sakın nâ-dâna kılma ser-fürû
Sen bu bâga serv-veş âzâde geldün ey gönül

Köhne sakfindan geçer yagdıka bârân-ı belâ
Yok huzûrî bir harâb-âbâda geldün ey gönül

Çekmesen rıtl-ı girân-ı gussa-ı dehri nola
Sen ezelden mest-i câm-ı bâde geldün ey gönül

Kalb-i vîrân-ı 'Atâyî-veş gubâr eksük degül
Pür-keder bir kasr-ı bî-bünyâda geldün ey gönül (G.137)⁶⁹⁴

Yukarıdaki gazelde redif 'geldün ey gönül' ifadesidir. Âşık gönlüne seslenerek ona nereye gelmiş olduğunu söyler. Gönül, şahın dergahına doğruluğa gelmiştir. Zamanın eziyetini hatırlayıp feryat etmeye gelmiştir. Bu bağa servi gibi özgür gelmiştir. Gönül, huzuru olmayan harabelere gelmiştir. Ezelden, şarap kadehinin sarhoşu olarak gelmiştir. Keder dolu olarak temeli olmayan köşke gelmiştir.

Çâk itdi sînem itmek için cüst ü cûy-ı dil
Gösterdi yine tîg-i mücellâsı rûy-ı dil (G.138/1)⁶⁹⁵

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif, Farsça tamlama kurmuş 'dil' kelimesidir. Gönül suyu coşmak için âşığın göğsünü yırtmıştır. Gönlün yüzü parlak okunu göstermiştir. Gönül testisi bir gün kırılacaktır. Gönül akarsuyu coştukça kendine sığmaz olmuştur. Gönül arzusu sinenin içindedir.

Çâk çâk-i tîg-i gam-ı bî-çâre oldun ey gönül
Dökme âb-ı eşküni pür-yare oldun ey gönül (G.139/1)⁶⁹⁶

⁶⁹⁴ Saadet Karaköse, "Nev'î-zâde Atayî Divanı Kısmî Tahlil-Metin" (Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1994), 559.

⁶⁹⁵ Karaköse, "Nev'î-zâde Atayî", 560.

⁶⁹⁶ Karaköse, "Nev'î-zâde Atayî", 561.

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘oldun ey gönül’ ifadesidir. Gönül çaresizlik sıkıntısının oku ile parça parça olmuştur. Gözyaşı suyunu dökerek yara dolu olmuştur. Bin parça olmuştur. Avare olmuştur. Sert bir taş veya demir olmuştur. Bu gamdan dolayı çaresiz olmuştur.

Bezm-i ‘aşkun tolı câm-ı erguvânıdır gönül
Şem‘-i şevkûn hâkdan bir şem‘dânıdır gönül (G.140/1)⁶⁹⁷

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, aşk meclisinin erguvan rengi kadehidir. Şevk mumunun topraktan şamdanıdır. Aşığın kan saçan gözüdür. Gizli yaraların fitilinin mekanıdır. Münasip olan hazinedir. Aşk şehidinin nişanıdır. Sevgilinin aşk şahbazının avıdır. Aşk ehlinin can yâridir.

Bâde-i bezm-i muhabbetden olup mestâne dil
Düşdi râh-ı ‘aşkda bir hüsrev-i hûbâna dil (G.142/1)⁶⁹⁸

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, muhabbet meclisinin şarabından sarhoş olduğundan beri aşk yolunda bir güzellik Hüsrev’ine düşmüştür. Bazen sevgili, ağlayan aşığa gönül verir. Gönül alanlar da zamanın afetine gönül vermiştir.

Ol dem kanı kim ‘aşk ile efgâr idi gönlüm
Dâğ-ı siyeh-i mihnet ile zâr idi gönlüm (G.149/1)⁶⁹⁹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘idi gönlüm’ ifadesidir. Gönül, aşk ile yaralıdır. Eziyetin siyah yarası ile inleyendir. Gönül, Yusuf’u satın alıcıdır. Zulüm ile asılıdır. Sevgilinin kapısındaki toprağa düşmüştür.

Nâr-ı hicr ile dâğdur gönlüm
Ser be-mihr-i ferâğdur gönlüm (G.164/1)⁷⁰⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, ayrılık ateşiyle yaralıdır. Vazgeçiş güneşinin başıdır. Sönmeyen bir lambadır. Akıldaki güzel kokulu ateştir. Göz ve kulaktır. Yanan bir ocaktır.

Bahr-i nâ-ka’r-ı yâbdur gönlüm
Mâye-i ıstırâbdur gönlüm (G.165/1)⁷⁰¹

⁶⁹⁷ Karaköse, “Nev’î-zâde Atayı”, 562.

⁶⁹⁸ Karaköse, “Nev’î-zâde Atayı”, 564.

⁶⁹⁹ Karaköse, “Nev’î-zâde Atayı”, 572.

⁷⁰⁰ Karaköse, “Nev’î-zâde Atayı”, 587.

⁷⁰¹ Karaköse, “Nev’î-zâde Atayı”, 588.

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, bir işe yaramayan denizdir. İstırabın gücüdür. Açık olan yolun muhabbetidir. Haraptır. Güneşin doğuşudur. Yüce bir padişahdır.

1.5.70. Ni’metî

“Doğum tarihi kesin olmamakla birlikte tahmini olarak miladi 1611 yılıdır. Ölüm tarihi ise 1650 yılına tekabül etmektedir. Asıl adı Ni’metullah olup Bursa’da doğmuştur. Sosyal hayatta önemli bir yere sahip olan Ni’metî; ilim adamı, şair müderris ve başkâtip kimlikleriyle topluma önemli hizmetlerde bulunmuştur. Toplumda sevilen bir kişiliğe sahip olan şair, nüktedanlığıyla tanınmıştır.”⁷⁰²

Metin çevirisi bozuk olduğu için manzumeler üzerine inceleme yapılamamıştır.

1.5.71. Nîsârî

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1656 yılında vefat etmiştir. Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi verilmeyen Nîsârî’nin bütün kaynaklar asıl adının Yakûb Çelebi olduğunu belirtmektedirler. Nîsârî, bugünkü İran (Acem) sınırları içinde bulunan Alişar’da doğmuş, daha sonra Bursa’ya hicret etmiştir.”⁷⁰³

Nîsârî Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönül düşmüştür. O, Ferhat gibi dağlara, bülbül gibi inlemeye ve dikenlerde dolaşmaya düşmüştür. Gönül, aşk şahının mekanıdır. Gizlenmiş bir hazinedir. Eziyet çekendir. Pehlivandır. Aşk meclisindeki kadehtir. Sevgilinin ayağına akan bir sudur.

Dil-rübâlar içre bir dildâra düşdi gönlümüz
Bülbül-âsâ yine âh u zâra düşdi gönlümüz

Dil dehânîñ sırrına vâkıf degildir zerrece
Ey gül-i ra’nâ ne müşkil-kâra düşdi gönlümüz

Gonca üzre jâledir la’lindeki teb hâleler
Emsem olmuşdur lebin tımâra düşdi gönlümüz

Bülbül-i dil gördi çün gül hârdan olmaz cüdâ
Gül temennâsıyla seyr-i hâra düşdi gönlümüz

⁷⁰² Mehtap Erdoğan, “Ni’metî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1452>.

⁷⁰³ Nagihan Çağlayan, “Nîsârî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2007), 4.

Ey Nîsârî bir leb-i şîrin gamıyla ‘âkıbet
Kûh-ken gibi varup kuhsâra düşdi gönlümüz (G.100)⁷⁰⁴

Yukarıdaki gazelde redif ‘düşdi gönlümüz’ ifadesidir. Âşıkların gönülleri, gönül alanların arasındaki bir sevgiliye, bülbül gibi ah edip inlemeye düşmüşlerdir. Onlar, zor bir işe, hizmete düşmüşlerdir. Gülün umuduyla dikenleri dolaşmaya, dağı delen gibi dağa gitmeye düşmüşlerdir.

Şâh-ı ‘aşkın nice müddetdir mekânıdır gönül
Bir ser-âmed dilberin mihnet-keşânıdır gönül (G.155/1)⁷⁰⁵

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, uzun zamandır aşk şahının mekanıdır. O, sevgilinin eziyetlerini çekendir. Sevgilinin yolunda, haraç için gizlenmiş bir hazinedir. Aşk pehlivanıdır. Aşk meclisinin erguvan renkli kadehidir. Marifet deryasında mücevher saçandır. Servi boyluların ayağına akan sudur. Saçı misk kokanın kemendine bağlıdır.

Bir ‘Acem dilberi sevdi yine dîvâne gönül
Şem’-i ruhsârına ister yana pervâne gönül (G.156/1)⁷⁰⁶

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Divane gönül yine bir İran güzelini sevmiştir. Onun yanağının mumuna yanmak istemektedir. Gönlün güzellik şahına kul olmasına şaşırılmamalıdır. Gözden yaş yerine dökülenin ciğer kanı olmasının sebebi gönlün, sevgilinin o inci saçan dudaklarına meyletmesidir.

Sanmanuz kim her şeh-i hüsnün gedâsıdır gönül
Bir büt-i şîrin-dehânın mübtelâsıdır gönül (G.157/1)⁷⁰⁷

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, her güzellik şahının dilencisi değildir. O, tatlı ağızlı bir putun müptelasıdır. Aşk ehlinin yolundaki reistir. Sevgilinin mahallesinin Kâbe’inde kurban olacak olandır. Bela derdinin eziyetine aşınadır.

1.5.72. Niyâzî-i Mısırî

“Miladi 1618 senesinde doğan şair, 1694 senesinde vefat etmiştir. Yaşadığı dönemden bu yana tasavvuf ehlinin baş tacı ettiği 17. yüzyıl Türk edebiyatının önde

⁷⁰⁴ Çağlayan, “Nîsârî”, 126.

⁷⁰⁵ Çağlayan, “Nîsârî”, 146.

⁷⁰⁶ Çağlayan, “Nîsârî”, 147.

⁷⁰⁷ Çağlayan, “Nîsârî”, 147.

gelen mutasavvıf şairlerinden olan Niyâzî-i Mısırî kendi ifadesine göre 1618 yılında Malatya’da dünyaya gelmiştir. Niyâzî-i Mısırî’nin asıl adı Muhammed/ Mehmed’dir. Mahlas olarak ‘Niyâzî’yi kullanmıştır.”⁷⁰⁸

Niyâzî Mısırî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Bu manzumede gönül, olumsuz özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. O, pervane gibi yanmaz, bülbül gibi inlemez. Gafletten uyanmaz, vahdet denizini istemez. Şair onu çağırmaktadır. Gönlüne gelmesini söylemektedir çünkü bir yola girmiş olan şairin gönlü ona dost değildir.

Gel ey bahr-ı hakâyıkta taleb kılmayan esdafi
Gel ey gevherlerinden hem haberdâr olmayan gönül

Gel ey aşk oduna pervâne gibi canın atmayan
Gice gündüz işi bülbül gibi zâr olmayan gönül

Tükendi ömrün ey gönül hebâ yârlarde gafletle
Gel ey ömrü tamam olunca bidâr olmayan gönlüm

Sudan bir ibret almadın niçin daim akıp çağlar
Gel ey vahdet denizini talepkâr olmayan gönül

Erişti cümle manzîle yol ehli sen düşüp kaldın
Seni nidem bu yollarda bana yâr olmayan gönlüm

Kamunun derdine derman sen imişsin bu âlemde
Niyazî dertmendin derdine çâre olmayan gönlüm (G.69)⁷⁰⁹

Yukarıdaki gazelde redif ‘olmayan gönlüm’ ifadesidir. Şair, gönlüne seslenerek gelmesini söyler. Gönül, mücevherlerden haberdar değildir. Aşk ateşine pervane gibi yanmaz, bülbül gibi inlemez. Ömrü bitmedikçe uyanmaz. Vahdet denizini istemez. Aşığın bu yollarda yârı olmaz. Niyâzî’nin derdine gönlün çaresi yoktur.

⁷⁰⁸ Hasan Kavruk, “Niyâzî-i Mısırî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.01.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3605>.

⁷⁰⁹ Kollektif, *Niyazî Divanı* (İstanbul: Maarif Kitaphanesi, ?), 95.

1.5.73. Peşteli Hisâlî

“Şairin doğum tarihi bilinmemekle beraber ölüm tarihi miladi 1651/52 senelerine denk gelmektedir. Hisâlî, Peşte’de yetişen şairlerdendir.”⁷¹⁰

Peşteli Hisâlî Divanı’nda gönül redifli bir gazel ve bir beyit vardır. Hisâlî’de gönül, âşık rolü ile karşımıza çıktığı gibi bir nesne olarak da anlatılmaktadır. Gönül, sevgilinin kakülüne asılıdır ve buradaki zincire müpteladır. Bilindiği gibi sevgilinin saçı deli olan âşığı bağlayan zincir görevi görür. Gönül, aşk denizinde yüzmektedir. O derece keskindir ki bu yönüyle Zülfikar’a benzemektedir. Parlaklığı sebebiyle gönül sanki güneşten bir parçadır. Gönül, temiz bir sudur ve âlemi göstermektedir. Âşık olan gönül, sevgilinin mahallesinde güle şarkılar söyleyen bir bülbüldür.

Kemend-i kâkül ü zülf-i nigâra mübtelâdur dil
Hevâya yeltenür ‘aşk ehline özge belâdur dil

Yüzer ey Mısr-ı hüsnün mâliki gavta urup her dem
Anı bigâne sanma bahr-i ‘aşka âşinâdur dil

Nifâk u ehl-i bugzun ‘ırkını bir demde kat’ eyler
Muhassal tizlikde Zülfikâr-ı Murtazâdur dil

Togaldan necm-i baht ü tâli’üm burc-ı visâlünden
Ziyâ-yı pertev-i mihr-i ruhunla rûşenâdur dil

Cihânun ‘âlimini gösterür her yüzden ‘âlemde
Hisâlî sâf u pâk âyîne-i ‘âlem-nümâdur dil (G.273)⁷¹¹

Yukarıda verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin saçının kemendine müpteladır. İsteklerine uyan bir beladır. Gönül, aşk denizinde yüzmeye âşinadır, yabancı sanılmamalıdır. Gönül, keskinlik hususunda beğenilmiş, seçilmiş zülfikardır. Sevgilinin güneş olan yanağının ışığının parçası gibi aydınlıktır. Gönül, âlemi gösteren saf ve temiz bir aynadır.

Gülşen-i kûyunda sanma bî-nevâdur gönlümüz
Şûh u şengül bülbül-i nagme-serâdur gönlümüz (B.45)⁷¹²

⁷¹⁰ Abuzer Kalyon, Bilge Kaya, “Hisâlî, Hüseyin Hisâlî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1067>.

⁷¹¹ Özlem Ercan, “Peşteli Hisâlî Divanı Tahlili” (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2003), 202-203.

⁷¹² Ercan, “Peşteli Hisâlî”, 371.

Yukarıda verilen beyitte redif ‘gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin gül bahçesinde sessizce durmamaktadır. Neşeli ve şen olan güle nağme söyleyen bir bülbüldür.

1.5.74. Râmî

“Miladi 1654 senesinde doğan şair, 1707 senesinde vefat etmiştir. Asıl adı Mehmet olup Râmî mahlasıyla şöhret bulmuştur. Bulunduğu hemen her mevkide şairleri destekleyen ve edebî meclislerin hamiliğini yapan Râmî, şairlere maiyetinde vazifeler vermiştir.”⁷¹³

Râmî Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönül, insanın bir parçasıdır. Elem ve sıkıntı gönlüdedir ve orada kalıcıdır. Gamdan dolayı gönlde hiçbir irade kalmamıştır. Seçim yapma gücü tükenmiştir. Gönül bunlarla o derece doludur ki orada güzelliğin hayâli bile barınmamaktadır. Aşığın gönlünün bu halde olmasının sebebi sevgilidir. Fakat sevgilinin, gönlün halinden haberi yoktur ve bundan dolayı o, bunları yapmaktadır. Bu sıkıntılardan dolayı gönül yanmakta, gönlünden çıkan kıvılcımlar da âşığı kül etmektedir. Âşık, bu yanıştan şikâyet etmez, aksine bundan zevk alır.

Gönül aslında bir lale bahçesidir ama çiçekleri sevgilinin hançerinden sulanmadıkça açmamaktadır. Gönül, sevgilinin güzelliğini gösteren bir aynadır. Bu ayna sadece sevgiliyi gösterdiğinden, gönül burada kendisini göremez. Gönül, hiç bitmeyen, devamlı olan arzudur. Bela taşlarıyla kırılmış bir testi ve muhabbet ateşiyle yanarak kokusu göklere çıkan bir nesnedir.

Gönül, aşk yolunda zincir sürüyen bir deli, muhabbet yerinde baş verecek kadar mert, güzellik mumunun kıvılcımıyla kanadını yakan bir pervane, aşk şarabıyla ateşlenen bir meyhane ve bu şaraptan içerek kendini kaybeden bir sarhoştur.

Reh-i ‘aşk içre zencirin sürür divânedür gönlüm
Mahabbet ‘arsasında ser virür merdânedür gönlüm

Şebistân-ı visâle tâlib olsam veçhi var zirâ
Şerâr-ı şem’-i hüsne per yakan pervânedür gönlüm

Gelen gelsün salâdur şu’le-nûşân-ı harâbâta

⁷¹³ Ali Fuat Bilkan, “Râmî, Râmî Mehmet Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1988>.

Mey-i ‘Aşkîle bir âteşkede meyhânedür gönlüm

Gel ey sâki kerem kıl sâgarı oldurma leb-ber-leb
Bilirsün câm-ı ‘aşk-ı yârile mestânedür gönlüm

Olaldan âşinâ âlâm-ı derd-i hicre ey Râmi
Safâ-yı meclis-i dildârdan bîgânedür gönlüm (G.198)⁷¹⁴

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, aşk yolunda zincirini sürtüyen bir divanedir. Muhabbet meydanında baş veren bir merttir. Güzellik mumunun kıvılcımında kanadını yakan bir pervanedir. Aşk şarabıyla ateşlenen bir meyhanedir. Sevgilinin aşkının kadehiyle sarhoştur.

Komadı safâ-yı zevka gamı i’tibâr elde
Elemiyle ülfet itdün ola pâydâr dilde (G.243/1)⁷¹⁵

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ şeklindedir. Sevgilinin gamının verdiği zevkin eğlencesi, âşığın elinde itibar bırakmamıştır. Âşık, gönüldeki eleme alışmıştır çünkü elem gönülde kalıcıdır. Gönülde karar kalmamıştır çünkü gam hücumu hiç durmamıştır. Sevgili, geceleri gönülde güzellik hayâlini bile bırakmaz. Sevgili âşığın gönlünde ne olduğunu bilmez.

Derd-i gamunla kalmadı tende karâr-ı dil
Ey meh ne çâre elde degül ihtiyâr-ı dil (G.193/1)⁷¹⁶

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Sevgilinin verdiği sıkıntının derdiyle tende gönlün kararı kalmamıştır. Gönülün seçim yapma gücü elden gitmiştir. Gönülün lale bahçesi solmuşken, sevgilinin hançerinden ona su verildiği zaman gönül bahçesi canlanır. Gönülün özür dilemesi sevgili için makbuldür. Gönülün kıvılcımının ateşi âşığın cismini yakıp kül etse de bu durum âşık için bir zevktir. Gam belasının köşesinde gönlün mağara arkadaşı Râmî’dir.

Nev-bâde-i cemâle akar âb-ı cûy-ı dil
Olur medid anunile ârzû-yı dil (G.194/1)⁷¹⁷

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif, tamlama oluşturarak tekrar eden ‘dil’ kelimesidir. Gönül akarsuyu, güzellik şarabına doğru akmaktadır. Gönülün arzusu sevgiliyle devamlı hale gelir. Gönül testisi, bela taşlarından dolayı

⁷¹⁴ Fatma Zehra Kavukçu, “Râmi Divanı” (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2000), 225-226.

⁷¹⁵ Kavukçu, “Râmi Divanı”, 244.

⁷¹⁶ Kavukçu, “Râmi Divanı”, 223.

⁷¹⁷ Kavukçu, “Râmi Divanı”, 224.

kırılmıştır. Gönülün kokusu, muhabbet ateşiyle göklere çıkmıştır. Sevgiliye ayna olan gönül, kendi aksini göstermez.

1.5.75. Rehâyî

“Şairin doğum tarihi bilinmemekle beraber ölüm tarihi miladi 1698 yılına denk gelmektedir. Asıl adı Mustafa’dır. Kalaycızâde Mustafa Çelebi adıyla anılmaktadır. Rehâyî’nin eğitimini nasıl ve nerede tamamladığı tam olarak bilinmemektedir.”⁷¹⁸

Rehâyî’nin Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Sevgilinin saçının kıvrımı gönül için bir bağıdır. Gönül, kafir illerine düşen bir merttir. Cihan mumuna yanmaya gelmiş bir pervanedir. Mescide meyhane diyen, uslanmaz bir delidir.

Bend olıcak pîç ü tâb kâkül-i cânâne dil
Güyyîâ kim düşdi küffâr iline merdâne dil

Oldı bir genc-i zemânun ‘aşkına virâne ten
Geldi bir şem’-i cihânun Şevkîne pervâne dil

Şöyle bir ‘işretdeyüm ‘aşkunla kim ey mest-i nâz
Sâkî gam bezmüm elem mey hûn-i eşk peymâne dil

Zâhidân pendî kosun biz Kays ile hem-eteyüz
Uslanur mı hîç mâder-zâd olan divâne dil

Gözleri bir mest-i nâz ebrûsı mihrâb-ı niyâz
Yâ Rehâyî dimesün mi mescide meyhâne dil (G.58)⁷¹⁹

Yukarıda verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Sevgilinin saçının kıvrımı gönle bağ olursa gönül, kafirlerin bulunduğu yerlere düşmüş bir mert olur. Pervane gönül, cihanın mumunun şevkine gelmiştir. Divane gönül hiç uslanmaz. Gönül, sevgili yüzünden mescide meyhane demektedir.

1.5.76. Rezmî

“Asıl adı Mehmed’dir. Beşiktaş’ta doğan şairin, doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte kaynaklarda öldüğü zaman yetmişli yaşların sonlarında

⁷¹⁸ Fatih Yerdemir, “Rehâyî, Kalaycızâde Mustafa Rehâyî Efendi, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2405>.

⁷¹⁹ Fatih Yerdemir, “Rehâyî Divanı İnceleme, Metin, Dizin” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007), 108.

olduğunun kaydedilmesinden hareketle miladi 1640-50’li yıllarda doğduğu söylenebilir. 1719 yılında da vefat eden şairin, yirmili yaşlarından önce başladığı şiir söyleme serüveni, ölümüne kadar devam etmiştir.”⁷²⁰

Rezmî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, aşk şahbazının yuvasıdır. Sevgilinin saçını çizmekte Mânî, kaşını yazmakta ise Behzat’tır.

Kıl kalemle zülf-i yâr çekmekde Mânîdür gönül
Ebruvânın yazmada Bihzâd-ı sâîndür gönül

Gördüğince hûbları yir gösterür dilde o dem
Şühesüz şeh-bâz-ı ‘ışkun âşyânıdır gönül

Gâh olur bin nev-cevânı bir güzeşteye virür
Eğleniş bu kim cihânda pîr ü fânîdür gönül

Bûsesin bir kerre alsayduk o yâr-i dil-keşün
Vaslın ümmîd eylemez zîrâ ki fânîdür gönül

Dinmeyüp dâ’im akarsa gözlerümden Rezmî yaş
Bâm-ı ‘ışkun anlanuz kim nâvdânıdır gönül (G.309)⁷²¹

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, kıl kadar kalemle sevgilinin saçını çizmek hususunda Mânî, sevgilinin kaşını yazmakta ise Behzat’tır. Gönül, aşk şahbazının yuvasıdır. O, vuslatı umut etmeyen bir fanidir.

1.5.77. Rızâyî

“Asıl adı Mahmûd’dur. Filibe’de babasından dolayı Yeşil-zâde ve halk arasında Baba Çelebi ve Baba Efendi adıyla tanınmıştır. Medrese tahsilini tamamladıktan sonra Kadrî Efendi’nin hizmetinde bulunmuştur. İlim yolunda devam etmemiş ve Dânişment iken darüşşifa tabiplerinden Hekîm Efendi’den el alarak Nakşîbendî tarikatına intisap etmiştir.”⁷²²

Rızâyî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, sevgilinin düşüncesinin yer aldığı mekân, eziyet bahçesinin suyu, muhabbet bahçesinin ise bahçıvanıdır. Resimlerle süslenmiş bir saraydır. Sevgilinin aşkıyla ve erguvan rengi şarapla dolu kadehtir, aşk ile sarhoştur. Sevgilinin çene çukuruna düşmüş,

⁷²⁰ Mehmed Gürbüz, “Rezmî, Sâfiye Sultanazâde Mehmed” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 09.04.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2229>.

⁷²¹ Mehmet Gürbüz, “Rezmî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005), 279.

⁷²² Mehmet Fatih Köksal, “Rızâyî, Baba Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=331>.

sevgilinin yanağının mumuna pervane olmuştur. Uslanmaz bir divanedir. Ah eder ve gürültüsü göklere çıkar.

Gitdi gubâr-ı bâde idüp şüst ü şûy-ı dil
Sâki mürüvvet eyledi gösterdi rûy-ı dil

Ser menzil-i visâle irişmezse gam degül
Cân virmedür yolında hemân ârzû-yı dil

Yârân bezm-i bâde götürmez sanur bizi
Sahbâ-yı ‘aşk-ı yâr ile pürdür sebû-yı dil

Zikrûn lehânkâhda fikrûnle bezmde
Eflâke çıkdı velvele-yi hây u hûy-ı dil

Rahm itmedi gönül düşeli ey Rızâyî yâr
Yok yirlere dökildi hemân âb-ı rûy-ı dil (G.130)⁷²³

Yukarıda verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, yikanarak şarabın tozuyla beraber gitmiştir. Saki mürüvvet ederek gönüle yüzünü gösterir. Gönül istediği sevgili yolunda can vermektir. Gönül testisi, sevgilinin aşkının şarabıyla doludur. Gönülün ahının gürültüsü feleklere çıkmıştır. Gönül düşmüştür fakat sevgili ona acımamıştır. Bu yüzden gönülün yüzünün suyu boş yere yerlere döküldü.

Akmasun mı gördüğü servün Rızâyî pâyına
Gülsitan-ı mihnetün âb-ı revânıdır gönül (G.133/7)⁷²⁴

Yukarıda yedinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin kırmızı dudağının ve dişlerinin fikrinin mekanıdır. Gam okuyla ölen âşığın bir parça kanıdır. Aşığın, sevgilisine verdiği vasat bir bedeldir. Muhabbet meclisinde, erguvan rengi şarapla dolu kadehtir. Mutluluk ve sadakat bahçesinin bahçıvanıdır. Ebedi hayat suyunun talibidir. Eziyet bahçesinin akıp giden suyudur.

Zenehdânına düşdi ‘aşk ile mestânedür gönlüm
Dürüldi şem’-i rûy-ı dil-bere pervânedür gönlüm (G.145/1)⁷²⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ şeklindedir. Gönül, aşk ile sarhoş olup sevgilinin çenesindeki çukura düşmüştür. Sevgilinin yanağının mumunun etrafında dönen bir pervanedir. Aşığın, sinesinde sevgiliye mekân ettiği. Bütün duvarları ve kapısı resimlerle dolu bir saraydır. Sevgilinin aşkının

⁷²³ Mustafa Demirel, *Mehmed Ali Çelebi (Rızâyî) Divanı* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005): 237.

⁷²⁴ Demirel, *Mehmed Ali Çelebi (Rızâyî) Divanı*, 240.

⁷²⁵ Demirel, *Mehmed Ali Çelebi (Rızâyî) Divanı*, 253.

şarabıyla dolu bir kadehtir. Sevgilinin saçının zincirini arzulayan uslanmaz bir divanedir.

1.5.78. Ruznâmecizâde Şinasî

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1702 yılında vefat etmiştir. Asıl adı Mehmed’dir. Ruznâmecî-zâde Şinasî Mehmed Çelebi olarak bilinen şaire güzelliği ile şöhret kazandığından “Küçük Hünkâr” da denilmiştir. İstanbulludur. Mevlevî şairler arasında adı geçmese de mecliste bulunması, Mevlana’ya methiye yazması Şinasî’nin Mevlevî bir şair olabileceğini düşündürmektedir.”⁷²⁶

Şinasî’nin gönül redifli bir gazeli vardır. Bu manzumede gönül, sevgilinin saçına bağlı bir divane olarak anlatılmaktadır. Aşığın deli olan gönlünün, sevgilinin zincir gibi olan saçlarıyla zapt edilmesi olağandır. Sevgili gönle o kadar fazla işkence eder ki gönül, tarağın sayılabilir telleri gibi incelir. Gül bahçesi için azmeden gönül, korkusundan dolayı daima şarap kadehi gibi durmaktadır.

Kimşelerden bir içim su arzû itmez gönül
Feyz-i Hakdan gayra sarf-ı âb-rû itmez gönül

İnhırâf-ı istikâmet iltibâsından kaçır
Sanma ‘ucbundan bu halka ser-fürû itmez gönül

Öyle bir dem-gâhdan deryûze eyler kim eger
Mâh-ı nev keçkûl olup olsa sebû itmez gönül

Ehl-i dünyâ ile ülfet eyler ammâ bî-niyâz
Hâlenün nakşın görüp ümmîd-i bû itmez gönül

Çünkü ma’nâda Şinâsî cümlesi yek-renkdür
Ânun içün fark-ı ahab u ‘adû itmez gönül (G.57)⁷²⁷

Yukarıda verilen gazelde redif ‘itmez gönül’ şeklindedir. Gönül, Allah’ın feyzinden başka hiçbir şey istemez. Kimseye baş eğmez. Bunun sebebi ise kibir değildir. Gönül, dost ve düşman ayrımı gözetmez.

⁷²⁶ Şerife Akpınar, “Şinasî, Ruznâmecî-zâde”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=551>.

⁷²⁷ Şerife Akpınar, “Rûz-nâmecî-zâde Şinâsî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000), 127.

1.5.79. Rüşdî

“Şair, miladi 1637 senesinde doğmuş, 1700 senesinde de vefat etmiştir. Adı Ahmed’dir. Bosna vilayetine bağlı Mostar’da doğmuştur. İstanbul’a gelerek Galata Sarayı’na alınıp yetiştirilmiştir. Daha sonra padişahın yeni sarayında kiler odasına nakledilmiştir.”⁷²⁸

Beste olmışiken ser-i zünnâr-ı zülf-i yâra dil
Gördi hattın urdı dil dâmân-ı istigfâra dil

Eylemez sevdâ-yı zülfünden ferâgat olsa da
Şâne-âsâ erre-i cevrunle sad-pâre dil

Geh ruhun yâd eyleyüp geh kâmet-i dil-cûyunı
N’eylesün yaa ‘azm-ı gülzâr itmesün âvâre dil

Destine bir dem o mest-i nâz ile sâyed diyü
Havf ile bir câm-ı mey-veş olmada hem-vâre dil

Sarmayınca sineye ol şûh-ı sîm-endâmım
Bulmadı hiç derd-i ‘aşka Rüşdîyâ bir çâre dil (G.97)⁷²⁹

Yukarıda verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin saçının ucuna bağlıdır. Gönül, sevgilinin yanağını gördüğünde tövbe eteğine bağlanmıştır. Gönül, sevgilinin eziyetleri yüzünden testerenin ağzı gibi tel tel olarak yüz parçaya dönmüştür. Avare olan gönlün, gül bahçesi için uğraşmaktan başka yapacak işi yoktur. Gönül, her daim şarap kadehi gibidir. Gönül, Rüşdî’nin aşkının derdine hiçbir zaman çare bulamamaktadır.

1.5.80. Sâbir Pârsâ

“Doğum tarihi belli olmayan şairin ölüm tarihi miladi 1679 yılına tekabül etmektedir. Asıl adı Muhammed’dir. Kaynaklarda ‘Sâbir’, ‘Sâbir Pârsâ’, ‘Sâbir Muhammed Pârsâ Efendi’, ‘Pârsâ Muhammed Efendi’, ‘Ağa-zâde Sâbir Pârsâ Muhammed Efendi’, ‘Dede Sâbir Pârsâ’, ‘Pârsâ Sâbir Muhammed Dede’ gibi lâkaplarla anılmaktadır.”⁷³⁰

⁷²⁸ İsmail Hakkı Aksoyak, “Rüşdî, Sahaf Ebu’r-Reşid Ahmed Rüşdî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4987>.

⁷²⁹ Hasibe Kayhan, “Rüşdî” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1991), 174.

⁷³⁰ Kâzım Yoldaş, “Sâbir Pârsâ, Ağa-zâde Sâbir Pârsâ Muhammed Efendi, Pârsâ Sâbir Muhammed Dede”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4989>.

Sâbir Mehmed Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Âşık, gönlüne seslenir ve ona bir şeyler söyler. Gönlün elinde mugan pirinin kadehi vardır. Gönül, bu kadeh ile âşığı, aşk sarhoşu ederek mahmur etmektedir.

Taleb vâdisine bî-rehber itme va'z-ı kâm ey dil
Hemân bir hatvedür tabhânedey beytül-harâm ey dil

Gönülden âşinâ ol zâhirün bî-gâne-veş göster
Tarîk-i 'ışkda bed-nâmlıkdur nik-nâm ey dil

Giriftâr anlasunlar dâm-ı zülf ü dâne-i hâle
Gülistânunda sen tâvus-veş eyle hırâm ey dil

Harîm-i vuslatun 'uşşâka sehl-i mümteni' yohsa
Der ki meftûhdur kurbanda yok cây-ı kelâm ey dil

Niçün mahmûr korsın Sâbiri ser-mest-i 'ışk ile
Elünde var iken pîr-i mugandan böyle câm ey dil (G.98)⁷³¹

Yukarıda verilen gazelde redif 'ey dil' şeklindedir. Âşık, gönlüne seslenerek ona akıl vermektedir. Gönlüne; talep vâdisinde rehbersiz, arzusun vaazını vermemesini söyler. Aşk yolunda şöhretli olmak için kötü adlı olması gerektiğini söyler. Gönül, gül bahçesinde tavus kuşu gibi salınarak yürümelidir. Gönül, âşığı aşk sarhoşluğuyla mahmur etmiştir. Gönlün elinde mugan pirinin kadehi bulunmaktadır.

1.5.81. Sabrî Mehmed Şerîf

“Doğum tarihi belli olmayan şairin ölüm tarihi miladi 1645 senesidir. Sabrî Edirne'de doğmuştur. Kaynaklara göre Sabrî, benzersiz mazmunlar oluşturmada maharetli, şiirleri mana ve fesahat yönünden kuvvetliydi.”⁷³²

Sabrî Mehmed Şerîf Divanı'nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül karşımıza tek olarak çıkmaz. O, benlikten sıyrılıp biz olabilmiş bir dervîştir. Gönül, ezelden beri aşka ve aşkın getirdiği eziyetlere düşmüştür. Bu durum, benliğini yok etmiş âşık için kötü bir şey değildir aksine âşık için düşmüş olmak güzel bir

⁷³¹ Necip Fâzıl Duru, “Sâbir Mehmed Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994), 149.

⁷³² Mehmet Korkut Çeçen, “Sabrî, Mehmed Şerîf”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=880>.

durumdur. Doğru olan âşîğın isimden vazgeçmiş olmasıdır. Gerçek bir âşık olan gönül de bu özelliklere sahiptir.

Gönül, karanlıklar ülkesindeki İskender'in arkadaşıdır. İnsanın göğsündeki Eflatun'dur. O, aşk denizindeki geminin yelkenidir. İnsandaki aşk yarasını gösteren bir aynadır. Cihanı yakan aşk ejderinin yuvasıdır. Aşk ateşinden damlayan bir parça kandır.

‘Aşk İskender nedîm-i nüktedânıdır gönül
Sîne levh-i hikmet Eflâtûn-i sânidür gönül

Ana genc-i sinede bulmaz zafer her şâh-ı hüsn
Cevher-i dâğ ile bir tâc-ı Keyânîdür gönül

Nola anı derd u gam çekse çevirse her zamân
Keşti-i deryâ-yı ‘aşkun bâd-bânıdır gönül

Yâre açılmaz iken meclisde ağır başlıdur
Bâde-i câm-ı muhabbet ser-girânıdır gönül

Cilve-gerdür dilde ey Sabrî cemâl-i dil-rübâ
Dâğ-ı ‘aşk âyînedür âyîne-dânıdır gönül (G.113)⁷³³

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, aşk İskender'inin güzel sözlü arkadaşıdır. Göğsün hikmet levhasının Eflatun'udur. Aşk denizindeki geminin yelkenidir. Muhabbet kadehindeki şarabın ağırbaşlısıdır. Aşk yarasının aynasıdır.

Cevher-i dâğ ile bir tâc-ı Keyânîdür gönül
Pâdişâh-ı ‘aşka genç-i hüsvânîdür gönül (G.114/1)⁷³⁴

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, dağ kadar hazine barındıran Keyani'nin tacıdır. Aşk padişahının Hüsrev'inki kadar olan hazinesidir. İsteksizlik gözünün celladının öldürdüğüdür. Cihanı yakan aşk ejderinin bulunduğu yerdir. Muhabbetin ve güneşin destanıdır. Aşk ateşinden damlayan bir parça kandır. Sevgilinin okunun avcısı olan kuşun yuvasıdır. Aşk yarasının aynasıdır.

Bîm-i hecr ü fikr-i vasl-ı yâre düşdi gönlümüz
Derd-i ‘aşka düşmedin bî-çâre düşdi gönlümüz (G.72/1)⁷³⁵

⁷³³ Hasan Kasır, “Sabrî Mehmed Şerîf Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1990), 225.

⁷³⁴ Kasır, “Sabrî Mehmed Şerîf”, 226.

⁷³⁵ Kasır, “Sabrî Mehmed Şerîf”, 184.

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘düşdi gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, sevgiliye kavuşma fikrine ve ayrılık korkusuna düşmüştür. Avareliğe düşmüştür. Sevgilinin aşkına, kan akıtan gamzesinin kavgasına düşmüştür. Efkâr denizine, endişe vadisine, iyilik sultanının dergahına düşmüştür.

1.5.82. Sehmî

“Doğum tarihi bilinmeyen şairin ölüm tarihi miladi 1651 senesidir. Kaynaklarda Ahmed Çelebi, Ahmed Sehmî Çelebi, Sehmî Mehmed Çelebi ve Mehmed Çelebi olarak geçmekte olan şair, şiirlerinde Sehmî mahlasını kullanmıştır. Gençliğinde İstanbul’a gelmiş, kitabet sanatındaki yeteneğiyle padişahın kâtipler zümresine katılmıştır.”⁷³⁶

Sehmî’nin Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönülün akarsuyu, gönülün yüzü, kokusu ve sözleri vardır. Gönül erbabı ve gönül sahipleri vardır. Gönüldeki kanlı su gözlerdeki kirpiğe kadar gelmektedir. Gönülün mutluluk gül bahçesi, şimdi sıkıntı dikenliğidir.

Evc-i şâna şu’le salmaz ahter-i ashâb-ı dil
Hâk-i ‘uzletdür makâm-ı güher-i nâ-yâb-ı dil

Hâtem-i rif’at yemîn-ârâ-yı gûl u Ehremen
Sâkî-i bezm-i tesellî düşmen-i erbâb-ı dil

Dâne-i eflâke irmez dest-i âh-ı âteşîn
Tâ ser-i müjgâna irdi hîziş-i hûn-âb-ı dil

Hayf olur pâ-yı hayâl-i yâra teklîf eylesem
Şimdi hâristân-ı gamdur gül-bün-i şâd-âb-ı dil

Sehmîyâ zevk-i resümüş n’eydügin fehm eylemez
Gûşe-i ebrû-yı yârı itmeyen mihrâb-ı dil (G.58)⁷³⁷

Yukarıda verilen gazelde redif, tamlama oluşturarak tekrar eden ‘dil’ kelimesidir. Gönül sahiplerinin yıldızı, şöhretin zirvesi gibi ateş saçmaz. Gönül bulunmaz mücevherlerinin makamı uzlet toprağıdır. Gönül erbabının düşmanı, teselli meclisinin sakisidir. Gönülün kanlı suyu, kirpiğin ucuna gelmiştir. Gönülün

⁷³⁶ İsmail Hakkı Aksoyak, “Sehmî, Ahmed Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1038>.

⁷³⁷ Elif Dirican, “Sehmî Divanı İnceleme, Metin, Dizin” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007), 165-166.

mutluluk suyunun gül bahçesi şimdi sıkıntı dikenliğidir. Gönül mihrabı, sevgilinin kaşının köşesidir.

Halîde hâr-ı harmân ile eyâ cüst ü cûy-ı dil
Degül gül-çîn-i hamîyyet-i dest-i kâsd iderdi dil (G.57/1)⁷³⁸

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, kasıt elinin şerefine gül toplayıcısı değildir. Gönül iyiliği, sevgiliye kavuşturan şarabın zevkinden vazgeçmiştir. Gönül, yüzünün güzellik güneşinin cilve yeri kederlidir.

1.5.83. Selanikli Es’ad Efendi

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1645 senesinde vefat etmiştir. Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla şair, zulüm ve haksızlıklara uğramış, görev alamadığı dönemlerde maddi ve manevi sıkıntılar çekmiştir. Yine şair, dönemindeki sosyal bozukluklara bigâne kalamamış ve bunları şiirlerinde dile getirmekten çekinmemiştir.”⁷³⁹

Selanikli Es’ad Efendi’nin Divanı’nda gönül redifli üç gazeli vardır. Bu manzumelerde gönül bazen âşıktır bazense sevgilinin içinde bulunduğu bir mekandır. Gönül, sevgilinin eziyetlerinden incinmiş bir âşıktır. Sevgilinin saçına bağlanmıştır. Dertlere mübtelâ olmuştur. Gönül bazen baştır bazense ayaktır. O, elde olanla yetinen kanaatkardır. Sevgili gönülde olduğu için, güzellik padişahının tahtı da gönüldedir. Bunların yanında gönül, sırların da mahzenidir.

Benüm ol ‘âşık-ı gam-perver-i müstagnî-dil
Bana nâz eylesün dil-ber-i müstagnî-dil

Kâle-i vuslatı der-kâr ideli oldı gönül
Kûçe-i ‘aşkda sevdâger-i müstagnî-dil

Hic hâlî koyamaz gibi miyân-ı yâri
Gelmedi sînemüze hançer-i müstagnî-dil

Müjde-i vuslatına nakd-i vücûdum virsem
Gelmez âgûşa o sîmîn-ber-i müstagnî-dil

Es’adâ şi’rûmi üstâd pesend itmişdür

⁷³⁸ Dirican, “Sehmî Divanı”, 165.

⁷³⁹ Üzeyir Aslan, Es’ad, Şeyhzâde”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4997>.

Benüm ol şâ'ir-i nazm-âver-i müstagnî-dil (G.149)⁷⁴⁰

Yukarıda verilen gazelde redif 'müstagnî-dil' ifadesidir. Gönül, elde olanla yetinen kanaatkardır.

Gerçi âzürde-i cefâdur dil
Yine dildâra hâk-pâdur dil (G.151/1)⁷⁴¹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'dil' kelimesidir. Gönül, sevgilinin eziyetinden incinmiştir. Sevgiliye ayak toprağıdır. Sevgilinin saçına bağlıdır. Bin derde ve nicesine müpteladır. Bazen kanaat külâhının başıdır bazense ümit gülüne ayaktır. İsteklerin ve ateşin toplantı yeridir.

Dîdemde hayâli dahi dildâr dilümde
Zâhirde ne vardır nice gamvâr dilümde (G.201/1)⁷⁴²

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'dilümde' kelimesidir. Sevgilinin hayâli âşığın gözündedir, kendisi ise âşığın gönlündedir. Gönülde sıkıntı vardır. Sırların mahzeni gönlüdedir. Sevgilinin kanlı gamzesi gönlüdedir. O sitemkâr sevgili, gönlü mekân etmeseydi güzellik padişahının taht yeri olmazdı.

1.5.84. Seyyîd Nakib-zâde Nimeî

Seyyîd Nakib-zâde Nimeî 17. yüzyılda Bursa'da yaşamış önemli bir şair ve ömrünü ilme vakfetmiş bir şahsiyetti. Asıl adı Nimetullah'tır. Miladi 1610 tarihinde doğmuştur. Yaklaşık kırk yıl yaşamış ve 1650 tarihinde vefat etmiştir. Babasının ve dedesinin nakibü'l-eşraf olması dolayısıyla Nakib-zâde olarak tanınmıştır. Bursa Medresesi'nde müderrislik ve Bursa Mahkemesi'nde baş kâtiplik yapmıştır."⁷⁴³

Nimeî Divanı'nda gönül redifli bir gazel ve bir murabba olmak üzere iki manzume vardır. Şair, gönlü ile sohbet eder, ona akıl verir. Gönül, herkesle konuşmamalı, âşık olup da kendisini kınananlardan etmemeli ve gönülçelen sevgilide vefa olmadığını bilmelidir. Bu dünyada rahat olmak istiyorsa, sevgiliden vazgeçmelidir.

⁷⁴⁰ Ercan Kayayerli, "Selanikli Es'ad Efendi Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanı'nın Yeni Harflere Çevirisi" (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1997), 136.

⁷⁴¹ Kayayerli, "Selanikli Es'ad Efendi", 138.

⁷⁴² Kayayerli, "Selanikli Es'ad Efendi", 170.

⁷⁴³ Ahmet Gülen, "Seyyîd Nakib-zâde Ni'metî Hayatı Edebi Şahsiyeti Eserleri ve Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2007), III.

Gönül, gece gündüz sevgilinin saç ve yanağı yüzünden sıkıntıyla inler. Sevgili, sayısız hile yaparak âşğın gönlünü almıştır. Gönül de Ni'metî gibi her an sevgiliden lütuf talep eder.

Gam-ı zülf ü ruhunla nâle eyler rûz ü şeb gönlüm
Hayâl-i mû-miyânunla çeker bâr-i ta'ab gönlüm

Gül-i ruhsârını 'arz eyleyüp gülzâr-ı hüsn içre
Hezârân âlile aldun yine ey gonçe leb gönlüm

'Îlâç it şerbet-i vaslunla ana ey tabîb-i cân
Kapunda ugradı zîrâ bu denlû derde hep gönlüm

Firâk-i sâ'id-i sîmînün ile pûte-i gamda
Yakıldı kâl oldu olup pür tâb ü teb gönlüm

Ölünce kesmeyüp ka'â ümîdün zevk-i vaslundan
Dem-â-dem Ni'metî âsâ ider lutfun taleb gönlüm (G.96)⁷⁴⁴

Yukarıdaki gazelde redif 'gönlüm' kelimesidir. Aşğın gönlü, gece gündüz sevgilinin yanağının ve saçının sıkıntısıyla inler. Sevgilinin ince belinin hayâliyle yorgunluk yükünü çeker. Gonca dudaklı sevgili binlerce hileyle âşğın gönlünü almıştır. Gönül, bu kadar derde hep sevgilinin kapısında uğramıştır. Her an Ni'metî gibi sevgilinin lütfunu talep etmektedir.

Gördüğün her-câyîye itme muhabbet ey gönül
'Âşık olup kendünü kılma melâmet ey gönül
Dil-rübâlarda bilür yok kadr ü kıymet ey gönül
Bundan özge ârife olmaz nasîhat ey gönül
Olmag istersen cihân içinde râhat ey gönül
Bî-vefâ dil-dârdan eyle ferâgat ey gönül⁷⁴⁵

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif 'ey gönül' şeklindedir. Şair, gönlüne seslenerek onunla konuşur. Ona, gördüğü hercailler ile muhabbet etmemesini, âşık olup da kendisini kınatmamasını, sevgililerde kıymet olmadığını bilmesini, cihan içinde rahat olmak istiyorsa vefasız sevgiliden vazgeçmemesini söyler.

⁷⁴⁴ Gülen, "Seyyîd Nakib-zâde Ni'metî", 263.

⁷⁴⁵ Vusûlî'nin aynı redifli gazeline yazılmış tesdistir. Bk. Gülen, "Seyyîd Nakib-zâde Ni'metî", 191.

1.5.85. Sıdkî Paşa

“Doğum tarihi belli olmayan şairin ölüm tarihi de kesin değildir. Kaynaklara göre asıl adı Mustafa ya da Ahmed’dir. Ancak Sıdkî Paşa, Divanı’ndaki bir beyitte adının Mustafa olduğunu açıkça söylemektedir.”⁷⁴⁶

Sıdkî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, gam çölündeki can ceylanının yuvasıdır. Aşk hazinesinin yeri, aşk mülkünün şahıdır.

Şâm-ı gam vasfında Hallâk-ı ma’ânîdür gönül
Rûz-ı hicrân şerhine Sahbân-ı sâîndir gönül

Şâh-bâz-ı tîr-i gamzen sâyesi eksik değil
Deşt-i gamda âhu-yı cân âşiyânıdır gönül

Tîşe-i ser-tûz-i mihnetden şerer-bâr olmasun
Gevher-i nâ-yâb-ı ‘aşkın çünkü kânıdır gönül

Her ne denlü yağsa bârân-ı cefâ ser-sebz olur
Gonc-zâr-ı bâg-ı fûrkat gül-sitânıdır gönül

Leşker-i hicrânı bî-had nakd-i eşk-i bî-hisâb
Mülk-i ‘aşkın Sıdkîyâ şâh-ı cihanıdır gönül (G.45)⁷⁴⁷

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gam gecesinde gönül, mana Hallakının vasfındadır. Hicran gününün şerhinde yaratıcı Sahban’dır. Gam çölünde, can ceylanının yuvasıdır. Aşkın bulunmaz hazinesinin yeridir. Ayrılık bağının goncasının gül bahçesidir. Aşk mülkünün cihan şahıdır.

1.5.86. Siyâhî Dede

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1710 senesinde vefat etmiştir. Kıbrıs’ta doğmuştur. Asıl adı Mustafa’dır. Annesi Habeşî asıllı olduğundan gayet siyah çehreli olması sebebiyle Siyâhî mahlasını kullanmıştır.”⁷⁴⁸

Siyâhî Dede Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül bazen bir kişi bazense bir mekandır. Sevgilinin yanağının düşüncesi bile gönlü mutlu ve sevinçli eder. O, güzellik bahçesinde bülbüldür. Sevgilinin dudağındaki tatlı suya

⁷⁴⁶ Mehtap Erdoğan, “Sıdkî, Mustafa Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyatilismlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=296>.

⁷⁴⁷ Mehtap Erdoğan, “Sıdkî Paşa Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2005), 196.

⁷⁴⁸ Abdullah Eren, “Siyâhî, Mustafa Siyâhî Dede”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyatilismlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2414>.

susamıştır. Gül ve sümbülle dolu bir bostandır. Cömert, yiğit ve mert bir kahramandır.

Fıkr-i ruhsârunla cânâ şâd u handândur gönül
Gülşen-i hüsnünde bir mürğ-i hoş elhândur gönül

Neş'e-yâb katre-i 'aşkum ki her şâm u seher
Şevkden pür mevc gûyâ bahr-ı 'ummândur gönül

Râh-ı 'aşkunda ne gam nakd-i vücûd olsa telef
Vuslatunda vâsıl-ı gencine-i cândur gönül

Bulmadı cânâ dehânunla miyânundan eser
Gerçi kim mübhem-şinâs-ı mû-şikâfândur gönül

Medh-i hüsnünde Siyâhî-veş edâlar itmede
Rûmda Bâkî 'Arabda sanki Sahbândur gönül (G.56)⁷⁴⁹

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, sevgilinin yanağının düşüncesiyle mutlu ve sevinçlidir. Güzellik gül bahçesinde hoş nağmeli bir kuştur. Şevk dalgasıyla dolu büyük bir denizdir. Çok dikkatli bir bilinmezi bilendir. Rum topraklarında Bâkî gibi, Arap topraklarında ise Sahban gibidir.

Zülâl-i leblerün ümmîd ider hâyli zamândur dil
O la'lin çeşmeden bir katre âb-ı teşne-cândur dil (G.57/1)⁷⁵⁰

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'dil' kelimesidir. Gönül, uzun zamandır sevgilinin dudağının tatlı suyudur. O, sevgilinin dudağının çeşmesinin suyuna susamıştır. Göğsün okuna gönül, şimdi yaydır. Gül ve sümbülle dolu bir bostandır. Meydanın merdi, yiğidi ve kahramanıdır.

1.5.87. Sofyalı Yusuf Rasîh

"Sofya'da doğmuş, iyi bir tahsil gördükten sonra İstanbul'a gelmiş, Divan-ı Hümayun katipleri arasına katılmış, bazı vezirlere divan katipliği yapmıştır. Râmî Mehmed Paşa'nın Mısır valiliği sırasında maiyetinde bulunmuştur. Paşanın azli üzerine deniz yoluyla İstanbul'a dönerken 1706 yılında Tekirdağ'da vefat etmiştir. Rasîh, divan şiirine şuh tarzı ve rind edasıyla yenilikler getirmiştir."⁷⁵¹

⁷⁴⁹ Gülşah Cangöz, "Siyâhî Dede Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2010), 225.

⁷⁵⁰ Cangöz, "Siyâhî Dede", 225.

⁷⁵¹ Abdullah Bulut, "Sofyalı Yusuf Rasîh Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanı'nın Tenkidli Metni" (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1998), 3.

Rasîh Divanı'nda gönül redifli iki gazel ve bir kaside vardır. Gönül, onarılması mümkün olmayan bir harabedir. Her an ah etmekten gönlün hali berbattır. Gönül her an sıkıntı çekmektedir. Doğuştan Mecnûn yaratılışıdır. Gönlün mecnun tabiatlı olması hem yaratıldığından beri deli olması hem de Mecnun gibi Leyla'ya âşık olup aklını kaybetmesi olarak yorumlanabilir.

Gönül, uzun boylu bir serviye sarılmış bir asmadır. Kırılarak yüz parça olmuş bir şişedir. Köhne bir testi olan tende, bir avuç topraktır. İsteklerinden sıyrılması gereken bir dervîştir. Gönül, Anka gibi olmalı ve kanaat dağına gitmelidir. Böylece dünya sıkıntılarından sıyrılmalıdır.

Yapılmaz bir nefes mülk-i harâb-âbâddır gönlüm
Dem-â-dem âhdan hâlî değil ber-bâddır gönlüm

Hezârân bû 'Alî vü sad Felâtûn itseler tedbir
İfâkat mı bulur Mecnûn-i mâder-zâddır gönlüm

Büt-i sîmîn-beden asnâm-ı gülşenler hayâliyle
Ya deyr-i Mânî ya mecmû'a-i Bih-zâddır gönlüm

Olur elbetde bir şehbâz-ı hüsnün sayd ü nahçîri
Kıyâs itmen ki bir dem guşadan âzâddır gönlüm

Müşâbih birbirine bilmeziz tev'em midir yohsa
Hem-ân hem-hâl ü sâni Râsih-i nâ-şâddır gönlüm (G.64)⁷⁵²

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönlüm' şeklindedir. Gönül, onarılmaz, harap olmuş bir mülktür. Her an ah etmekten gönlün hali berbattır. Doğuştan mecnun olan gönül, hiç şifa bulamaz. Bazen Mânî diyarı bazense Behzat mecmuasıdır. Bir an olsun sıkıntıdan kurtulamamıştır.

Gehi cürm ü günâhım fîkr ile gam-nâkdır gönlüm
Gehi 'afv-ı Hudâyı yâd ile bî-bâkdır gönlüm (G.68/1)⁷⁵³

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'gönlüm' kelimesidir. Bazen delilik ve günah fikriyle gönül sıkıntılıdır. Bazense Allah'ın affının düşüncesiyle korkusuzdur. Denizin yüzeyindeki tantanadan temizlenmiştir. Hıraman bir serviye sarılmış bir asmadır. Yüz parça olmuş şişedir. Köhne bir testi olan tende bir avuç topraktır.

Ber-murâd olmak dilersen nâ-murâd ol ey gönül

⁷⁵² Bulut, "Sofyalı Yusuf Rasîh", 66.

⁷⁵³ Bulut, "Sofyalı Yusuf Rasîh", 70.

Tut kanâ't Kâfını 'ankâ-nihâd ol ey gönül
Olmasun terk-i hevesden gayrı sende bir heves
Gam yime terk it gam-ı dünyâyı şâd ol ey gönül (Kıta.62)⁷⁵⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen manzumede redif 'ol ey gönül' ifadesidir. Şair, gönlüne seslenerek ona; isteklerinin olması için önce isteksizlerden olmasını, Anka yaradılışlı olup kanaat Kafi'nı tutmasını, dünya sıkıntısından sıyrılarak mutlu olmasını söyler.

1.5.88. Sunullah Gaybî

"Gaybî'nin doğum tarihi kesin olmamakla birlikte miladi 1615 yılına tekabül etmektedir. Ölüm tarihiyse yine kesin olmamakla birlikte 1676 yılına denk gelmektedir. 17. yüzyıl tasavvuf edebiyatının en önemli temsilcilerinden sayılan mutasavvıfın adı mensur eserlerinde 'Kalburcuzâde Sun'ullah Gaybî el-Kütahyevî' ve 'Sun'ullah Bin Ahmed Bin Beşir Sun'ullah Gaybî' olarak geçmektedir. Eserlerinde Gaybî mahlasını kullanmıştır. Kütahya'da doğmuştur."⁷⁵⁵

Sunullah Gaybî Divanı'nda gönül redifli iki murabba mevcuttur. Bu manzumelerde redif kelime nakarat kısmında geçer ve şiir boyunca nakarat ile tekrarlanır. Gönül, hakikati bilen fakat nefsine aldanan, yenik düşen şeyda bir âşıktır. Gönül, bildikleri içinde hiçbir şey bilmeyen, solup gitmekte olan bir nesnedir. Gönül, derviş olan Gaybî'yi kavgalara salandır.

Şair, kimsenin gönlünü incitmek istemez. Zira gönül incitmek onun için oldukça mühim bir günahdır. Bundan dolayı ona yapılan ve başına gelen her şeye, sırf gönül incitmemek için razı gelir.

Şem'i vaslun 'âşık-ı pervânesi
Oldı bilmem nic'olur şeydâ gönül
İştîyâk-ı yâr ile dil hânesi
Toldı bilmem nic'olur şeydâ gönül (M.73/1)⁷⁵⁶

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif 'bilmem nic'olur şeydâ gönül' ifadesidir. Şeyda olan gönül, kavuşma mumunun pervanesi olmuştur. O, sevgilinin özlemi ile doludur. Canı ve gönlü Allah'tan gayrı her şey doldurmuştur ve bundan dolayı gönlün eli, vuslat eteğine ulaşamamaktadır. Gönül gafletten

⁷⁵⁴ Bulut, "Sofyalı Yusuf Rasîh", 126.

⁷⁵⁵ Mehmed Ünal, "Sun'ullah Gaybî, Kütahyalı", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3546>.

⁷⁵⁶ Bilal Kemikli, "Sunullah Gaybî Divanı" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998), 350.

uyanmadığı için, sevgilinin gül yüzünün hasretinden gülmeyerek solup gitti. Gönül, Allah'ın yolunu bilmiş fakat o yoldan gitmemiştir. Nefsinin hazzını bırakıp verdiği sözü tutmamıştır. Bundan dolayı da hakikati bilmiş fakat bilmeyenlerden olmuştur. Gönül, Gaybî'yi yarınlara salmış ve kavgalara uğratmıştır.

Yâ İlâhî neyler isen it beni
Tek hemân benden gönül incinmesün
Bu kemâle lâyük it cân u teni
Tek hemân benden gönül incinmesün (M.84/1)⁷⁵⁷

Yukarıda ilk bendi verilen murabbada redif, nakarat olarak tekrar eden ‘tek hemân benden gönül incinmesün’ ifadesinin tamamıdır. Derviş olan şairin tek derdi hiçbir gönlü incitmemektir.

1.5.89. Şeyh Mehmed Nazmî

“Miladi 1622 senesinde doğan şair, 1701 senesinde vefat etmiştir. Şeyh Mehmed Nazmî, aslen Trabzonlu tüccar olan Ramazan Efendi'nin oğlu olup İstanbul'da doğmuştur. Mehmed Nazmî Efendi, mutasavvıf kişiliğinin yanı sıra iyi bir şair ve musikî ustasıydı. Kaynaklarda, şairliği şeyhliğinin gölgesinde kalan Nazmî'nin birçok makamda gazeller bestelediği de ifade edilmektedir.”⁷⁵⁸

Nazmî Divanı'nda gönül redifli beş gazel, iki kıta ve bir tarih olmak üzere toplamda sekiz manzume vardır. Gönül bazen bir mekân bazen bir nesne bazense bir şahıstır. Saraydır, gökyüzüdür, haram ve eğlence evidir. Bunun dışında aynadır, siyah bir nurdur, bazense heybetli Hüma kuşudur. Hazinedir.

Gönül, temiz yaradılışlı bir âşıktır. Bela denizinde yüzmektedir. Ateşle pişmektedir. Gönül, saf şarap ve pişmiş kebaptır. Eziyet şarabının kadehçisidir. Sevgili ile olan sohbetin esiridir.

İder mi leşker-i gamzen egerçi gâret-i dil
Yıkıldı ceyş-i sitemle şehâ vilâyet-i dil

Kalur harâb ü yebâb ol şeh-i sitem-kâre
Virildi kayd-ı hayât ile çün eyâlet-i dil

Mariz-i ‘aşk u gamunla helâk olan ‘âşık
Görünce rûyunı bulur hayât u sıhhat-ı dil

⁷⁵⁷ Kemikli, “Sunullah Gaybî”, 363.

⁷⁵⁸ Ekrem Bektaş, “Nazmî, Şeyh Mehmed Nazmî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4426>.

Pesend ana ide bâ-ihitiyâr terk-i sivâ
Zemân gelür ki zarûrî olur ferâgat-ı dil

Kalur mı cihânda mahll-ı âsâyış
O şûh eyler ise Nazmîyâ ‘adâvet-i dil (G.119)⁷⁵⁹

Yukarıda verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin gamzesinin askerlerini yağmalamaz. Sevgilinin sitem ordusu gönlün vilayetini yıkar. Gönül, sevgilinin yüzünü görünce hayat ve sıhhat bulur.

‘Arş-ı Cenâb-ı Hazret-i Hakkdur serây-ı dil
Beytû’l-harâmdur harem-i kibriyâ-yı dil (G.116/1)⁷⁶⁰

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül sarayı, yüce Allah’ın arşıdır. Gönlün yüce haremi, haram evidir. Gönül Hüma’dır. Gönlün üzerine giydiği, fenalığın ve fakirliğin siyah nurudur. Gönlün iddiası, vuslat yüzünün nakdidir. Gönlün ayağı vardır. Gönül kehribarı istekleri cezp edemez. Gönlün evi, Allah’ın aynasıdır.

Pür oldı cevher-i ma’nâ ile hizâne-i dil
‘Aceb mi olsa harâb ü yebâb hâne-i dil (G.117/1)⁷⁶¹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif, tamlama kurularak tekrar eden ‘dil’ kelimesidir. Gönül hazinesi, mana cevherleriyle doludur. Gönül evinin harap olmasında tuhaflık yoktur. Temiz yaradılışlı olan gönlün tek mücevheri, cihan tacı olursa gönle layıktır. Sevgilinin saçları gönle kırbaç olur. Sevgilinin attığı taşlar, gönlün diline tesir etmez.

Ol hasteyem ki genç-i belâ cây-gâh-ı dil
Olmuş tabîb-i müşfik ecel çâre hâh-ı dil (G.118/1)⁷⁶²

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönlün mekânı, bela hazinesidir. Gönlün istediği çare, şefkatli doktorun elinden ecelinesi bulmaktır. Gönül, çok kez bela denizinde yüzmüştür. Gönlün öptüğü yer, aşk dilencisinin beyinin yeri olur.

Âteş-i germ-tâb ya’nî dil
Bahr-ı bî-ıztırâb ya’nî dil (G.120/1)⁷⁶³

⁷⁵⁹ Hâlime Bektaş, “Şeyh Mehmed Nazmî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2005), 730.

⁷⁶⁰ Bektaş, “Şeyh Mehmed Nazmî”, 726.

⁷⁶¹ Bektaş, “Şeyh Mehmed Nazmî”, 727.

⁷⁶² Bektaş, “Şeyh Mehmed Nazmî”, 728.

⁷⁶³ Bektaş, “Şeyh Mehmed Nazmî”, 730.

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘ya’nî dil’ ifadesidir. Gönül kızgın yaradılışıdır çünkü ateşle pişmiştir. O, ıstırapı olmayan bir denizdir. Kitapların annesinde olan sırdır. Saf şarap ve pişmiş kebaptır. Dar ve harap yerdir.

Tâ çend yeter bu devr-i ebvâb ey dil
Tâ çend yeter bu züll-i erbâb ey dil
Çün mâni’ u mu’tîdür o Rabbü’l-erbâb
Ko şirki yeter sana evhâb ey dil (Kıta.43)⁷⁶⁴

Yukarıda verilen manzumede redif ‘ey dil’ ifadesidir. Şair, gönlüne seslenir ve onunla konuşur.

Müstagra-kı ni’met-i İlahîdür dil
Reşk-âver-i sad gınâ-yı şâhîdür dil
Her bir seri mû iderse ger şükrâne
Mahcûb-ı na’îm ü ‘özü hâhîdür dil (Kıta.47)⁷⁶⁵

Yukarıdaki manzumede redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, Allah’ın nimetlerine dalmıştır. O, padişah gibi zengindir. Taze ve utangaçtır.

Peymâne-keşî şerâb-ı mihnetdür dil
Mahmûr-ı cefâ-hümûm-ı ülfetdür dil
İhvân-ı zemân ider ezâ-yı bî hadd
Efsûs yine esîr-i sohbetdür dil (Kıta.49)⁷⁶⁶

Yukarıdaki manzumede redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, eziyet şarabının kadehçisidir. Alışkanlık olmuş cefa endişesinin mahmurudur. Gönül, sohbet esiridir.

Fahr-ı kitâb-ı Şehen-şeh ya’nî hem-nâm-ı Resûl
Zübde-i ehl-i ma’ârif merkez-i ashâb-ı dil (Tarih.13)⁷⁶⁷

Yukarıda beyitte redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül sahiplerinin merkezi, maarif ehlinin neticesidir. Gönülün mihrabı, Allah’ın güzel evidir. Gönül erbabının meclisi, yüksek ikballerin evidir.

1.5.90. Şeyhî

“Doğum tarihi belli olmayan şairin ölüm tarihi miladi 1635 senesidir. Şeyhî Mehmed Efendi, Eğirdir’de dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmed’dir. Allâme Şeyhî

⁷⁶⁴ Bektaş, “Şeyh Mehmed Nazmî”, 798.

⁷⁶⁵ Bektaş, “Şeyh Mehmed Nazmî”, 799.

⁷⁶⁶ Bektaş, “Şeyh Mehmed Nazmî”, 800.

⁷⁶⁷ Bektaş, “Şeyh Mehmed Nazmî”, 591.

olarak tanınmıştır. Seyyîd Burhaneddin'in oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli görevlerde bulunmuştur.”⁷⁶⁸

Şeyhî Divanı'nda gönül redifli iki gazel mevcuttur. Gönül, akarsudur. Bir testidir ve kırılıp ayaklar altında kalmıştır. Hayat suyundan bir parçadır. Arşa çıkan, nurdan bir merdivendir. Bilinmeyen bir dildir. Yaralarla dolu bir gül bahçesidir.

Bî-vech ider o şâh-ı cihân cüst ü cûy-ı dil
Almaz ele görülmege yok çâre rûy-ı dil

Sâkî-i meclis olmadı bir kerre dest-gîr
Düşdi ayaklar altına kaldı sebû-yı dil

Bî-ihliyâr akar kad-i cûy-ı dilbere
Bend itsen ayagın dikilür sanem-i cûy-ı dil

Peykân-ı tîr-i gamzene dil-teşnedür gönül
Adnî nazarla gâsıl olur ârzû-yı dil

Söziyle 'aşk-ı pâki getir Şeyhîyâ ile
Âteşle eyle pâk sutup şest ü şûy-ı dil (G.108)⁷⁶⁹

Yukarıda verilen gazelde redif 'dil' kelimesidir. Gönülün akarsuyu cihanın şahını yüz­süz etmiştir. Gönülün yüzü görülmez, gönül ele alınmaz. Gönül testisi düşmüş, ayaklar altında kalmıştır. Gönülün arzusu, cennete bakışıyla son bulur.

Mâye-i hum-ı şerâb-ı rind kânîdür gönül
Kasre-i âb-ı gayât u rûg-ı sâîdür gönül (G.111/1)⁷⁷⁰

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, rint şarabının küpünün temelidir. Yaratıcının ruhu, hayat suyunun bir parçasıdır. Mûsâ'nın Tur'undaki yasemin yuvasıdır. Temiz arşa çıkan nurdan merdivendir. Gül renkli gecede, aşk şahının gölgesidir. Eziyetten ve dertten dolayı yaralarla dolu gül bahçesidir. Aşk, bilinmeyen bir dildir, gönül onun tercümanıdır. Güzellik şahının dilsiz arkadaşıdır.

1.5.91. Şeyhülislâm Yahyâ

Miladi 1561 senesinde doğan şair, 1644 yılında vefat etmiştir. Yahyâ Efendi İstanbul'da doğmuştur. Gerek şeyhülislâmlık yıllarında gerekse önceki

⁷⁶⁸ Oktay Nar, “Şeyhî Hayatı ve Divanı'nın Tenkidli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007), 1.

⁷⁶⁹ Nar, “Şeyhî”, 112.

⁷⁷⁰ Nar, “Şeyhî”, 114.

dönemlerinde çevresindekilerden daima sevgi, saygı gören şair, kaynaklarda belirtildiğine göre hoş-sohbet, latife-gûy, nüktedan, şair tabiatlı birisiydi.”⁷⁷¹

Şeyhülislâm Yahyâ Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönül, avare ve çaresiz bir âşıktır. Bir ateş parçasıdır. Eziyet oklarıyla yara dolmuştur. Baharda bile mutlu olamayan, aşk pazarında satılmayan bir âşıktır. Aşk meclisine pervane olarak gelmiştir. Gönülün aklı perişandır. Virane olan göğüste gizli bir hazinedir. Bela çekmekte olan bir zavallıdır. Derdine hiçbir çare yoktur.

Dil-rübâ hercâyî sen âvâre oldun ey gönül
Bir devâsız derd için bî-çâre oldun ey gönül

Kanı insâfun seni dil-ber nice alsun ele
Vardugunca sen de âteş-pâre oldun ey gönül

Senden özge dahî nesnem var mı yâre çekmege
Gerçi tîg-i cevri ile pür-yâre oldun ey gönül

Tîri âhenden geçer şemşîri taşa kâr ider
Tutalum âhen yâ seng-i hâre oldun ey gönül

Hânkah-ı şehri ma`mûr eyledün Yahyâ gibi
Bu harâbât içre kim mey-hâre oldun ey gönül (G.215)⁷⁷²

Yukarıda verilen gazelde redif ‘ey gönül’ ifadesidir. Şair, gönlüne seslenerek onunla konuşur. Gönül, hercai bir sevgili için avare olmuştur. Devasız bir dert için çaresiz olmuştur. Gönül, bir ateş parçası olmuştur. Eziyet okları yüzünden yara dolmuştur. Bazen demir bazense taş olmuştur. Meyhane içinde içki içenlerden olmuştur.

Irdi bahâr sen dahî şâd olmadun gönül
Güllerle goncilerle güşâd olmadun gönül (G.216/1)⁷⁷³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘olmadun gönül’ ifadesidir. Bahar geldiği halde gönül mutlu olmamıştır. Gönül, güllerle ve goncalarla beraber açılmamıştır. Aşk pazarında satılamamıştır. Gönül, istek meclisinde şarap içenlerden olamamıştır. Sevgili, yabancılıkta rakibi düşünür olmuştur; gönül

⁷⁷¹ Hasan Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3604>.

⁷⁷² Hasan Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 13.02.2019. s.240. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78405/seyhulislâm-Yahyâ-divani.html>.

⁷⁷³ Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ Divanı”, 241.

şükretmelidir ki akla gelen kendisi olmamıştır. Gönül, Yahyâ gibi toprak tabiatlı olmadığı için şükretmelidir.

Bezm-i aşka nitekim pervâne geldün ey gönül
Yan yakıl ol şem’-i hüsne yana geldün ey gönül (G.217/1)⁷⁷⁴

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘geldün ey gönül’ ifadesidir. Gönül, aşk meclisine pervane olarak gelmiştir. Gönül, o güzellik mumuna yanmalıdır çünkü yanmaya gelmiştir. Gönül, bu dünyada eğlenilmez diye sıkıntı çekmemelidir çünkü o, bu âlem bağımlı seyretmeye geldiğini düşünmelidir. Fakat gönül, haz duyamayacak tuhaf bir zamana gelmiştir. Gönül, Yahyâ gibi kapıda pervasızca figan etmemelidir çünkü sultanın yüce kapısına gelmiştir.

Sünbüllerünçün oldı perîşân dimâg-ı dil
Zâhir olursa lâle-sıfat nola dâg-ı dil (G.218/1)⁷⁷⁵

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönülün aklı, sevgilinin sümbülleri için perişan olmuştur. Gönül yarası, lale sıfatlılara görünür olmuştur. Her an bahar olması, gönülün çimenliği ve bağı için iyidir. Gönül lambası, toplanma gününe kadar sönmeyecektir. Gönül bağında güller büyümektedir.

Sîne bir vîrânedür genc-i nihânîdür gönül
Gevher-i aşk isteyen bilsün ki kânîdür gönül (G.223/1)⁷⁷⁶

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Göğüs bir virane; gönül ise o viranedeki gizli hazinedir. Aşk cevherini isteyen gönül kanaat etmektedir. Gönül fani olsa da gönülde muhabbet bakidir. Gönül, aşk derdinin güçsüz bela çekenidir. Aşığın sonsuza dek aynasıdır. Aşk sevgilisinin güzel sözler söyleyenidir.

Bir çâre bulmaz derdine bî-çâre gönlüm neylesün
Bir cây-ı âsâyîş mi var âvâre gönlüm neylesün (G.289/1)⁷⁷⁷

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm neylesün’ ifadesidir. Çaresiz gönlün derdine çare yoktur. Avare olan gönlün emniyetli bir yeri yoktur. Yüz parça olmuş gönül, dürüst olmak ister. Gönül, yara doludur. Sevgilinin yüzü de hilekâr gamzesine uyar.

⁷⁷⁴ Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ Divanı”, 242.

⁷⁷⁵ Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ Divanı”, 243.

⁷⁷⁶ Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ Divanı”, 248.

⁷⁷⁷ Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ Divanı”, 314.

1.5.92. Şûhî Bengîzâde

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1738 yılında vefat etmiştir. Diyarbakır’da doğmuştur. Asıl adı Osman’dır. Bengîzâde, Bengîzâde Hacı Osman Efendi olarak tanınmıştır. Tahsilini memleketinde tamamlamıştır. Bazı yöneticilere nedimlik yapmıştır.”⁷⁷⁸

Şûhî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, Hüma gibi kanat açıp sevdaya uçar. Sevgilinin gamzesi ile sırdaştır.

Yine bir ârzû-yı dil-ber-i mümtâz ider gönlüm
‘Aceb sevdâ-yı hâm eyler hümâ-pervâz ider gönlüm

‘Aceb yüksek uçar ebrû gibi hûb yüzden ayrılmaz
Hurûs-ı subha tâk-ı ‘arşdan âvâz ider gönlüm

Niçe der-dest-i ‘âlem olmasın râz-ı ham-ı ‘aşkum
O şûhun gamze-i gammâzını hem-râz ider gönlüm

Görince çeşm-i dil-berden kaçan bir ‘işve-i gamze
Anunla pâdişâh-ı ‘izz (ü) nâza nâz ider gönlüm

İdüp ebrûyı der-hâtır ümîd-i vasl ider Şûhî
Dırahtı hâmedar (u) meyve(y)i i‘câz ider gönlüm (G.160)⁷⁷⁹

Yukarıdaki gazelde redif ‘ider gönlüm’ şeklindedir. Aşığın gönlü yine seçilmiş bir dilberi arzular. Gönül, olgunlaşmamış sevdaya Hüma gibi kanat açar. Sabah horozu gibi arşın kemerine seslenir. Gönül, o güzelin gammaz gamzesi ile sırdaştır. Gönül, kıymetli ve nazlı padişaha naz eder.

1.5.93. Taybî Mehmed Çelebi

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1679 yılında vefat etmiştir. İstanbul doğumlu şairin asıl adı Mehmed olup, doğum tarihi ve babasının kimliği hakkında elde bir malumat bulunmamaktadır. İyi bir eğitim alan ve medrese tahsili gören Mehmed Çelebi’nin Farsça bildiği bu dille yazmış olduğu şiirlerden anlaşılmaktadır. Divan-ı hümayun katiplerindendi.”⁷⁸⁰

⁷⁷⁸ Beyhan Kesik, “Şûhî, Bengîzâde Hacı Osman Şûhî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1752>.

⁷⁷⁹ Azime Çukurlu, “Şûhî Bengîzâde Divanı ve Tahlili” (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2012), 227-228.

⁷⁸⁰ Müjgan Çakır, “Tayyibî, Mehmed Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4283>.

Taybî Divanı'nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönülde, özlem ateşi, ayrılık yarası vardır. Yangın ve özlem ateşi vardır. Gönül, aşktan dolayı hastadır. Sarhoştur, perişandır. Meyhane meyhane gezmektedir. Azarlanmayı merhem bilen zavallıdır.

Âteş-i iştîyâk var dilde
Dâg-hâ-yı firâk var dilde

Düşse deryaya reşk dûzah ider
Şöyle bir ihtirâk var dilde

Fikrî kurbân-ı gamzen olmakdur
Cânile ittifâk var dilde

Hâsılum ye's olup firâkundan
Ülfet-i iftirâk var dilde

Eyle teskîn eşkile Taybî
Âteş-i iştîyâk var dilde (G.119)⁷⁸¹

Yukarıda verilen gazelde redif 'var dilde' ifadesidir. Gönülde; özlem ateşi, ayrılık yarası vardır. Gönül, denize düşse cehennemi kıskanır. Gönülde yangın vardır. Gönülün düşüncesi, sevgilinin gamzesinin kurbanı olmaktır. Gönülde can ile ittifak vardır. Gönülde perişan olmaya alışmışlık vardır. Gönülde özlem ateşi vardır.

Kendin bileli 'ışkıla bîmâr bilür dil
Dünyâ gamını kendüsine yâr bilür dil (G.91/1)⁷⁸²

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'bilür dil' ifadesidir. Gönül, kendini bildi bileli aşk ile hastadır. O, dünya sıkıntısını kendisine yar edinmiştir. Gönül, sarhoş ve perişan olarak meyhane meyhane gezer. Gönül, sevgilinin gamının yarasına azarlanmayı merhem bilir. Gönül, nerede inatçı bir afet varsa onu yar edinir.

1.5.94. Tecellî

Asıl adı Abdülkadîr Zülfikar'dır. Doğum tarihi hakkında kesin bir kayıt olmamakla beraber, miladi 1620-21 yılında dünyaya gelmiş olduğu tahmin edilmektedir. Vefat tarihi ise 1688/89 yılına tekabül etmektedir. Rumelili olup

⁷⁸¹ Halîl İbrahim Bulan, "Taybî Mehmed Çelebi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Divanı'nın Tenkidli Metni" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995), 153.

⁷⁸² Bulan, "Taybî Mehmed Çelebi", 120.

Manastır vilayetine bağlı bir sancak merkezi olan Prizren (Perzerin, Pürzerin)’de dünyaya gelmiştir.⁷⁸³

Tecellî Divanı’nda gönül redifli altı gazel vardır. Gönülün yakası gül gibi yırtıktır. Güneşten damlayan bir alevdir. Ele alınmayan bir kadehtir. Taze yaranın üzerindeki pembeliktir. Ney gibi inlemektedir. Sevgilinin kakülüne mahremdir. Şaşkın ve avare bir dilencidir. Gökyüzündeki karargahtır.

Kâmet-i cânâne hayrândur gönül
Mâ’il-i serv-i hırâmândur gönül

Bülbül-i nâlân zahm-ı hâr iken
Gül gibi çâk-ı girîbândur gönül

Arzu-yı kâkül-i dildâr ile
Bü’l-‘aceb hâtır-ı perişândur gönül

Âteş-i dâg-ı fûrûg-ı sîneden
Şu’le-i hûrşîd-i rahşândur gönül

Ey tecelli vâlih ü hayrân iken
Pâdişah-ı ‘âlem-i cândur gönül (G.83)⁷⁸⁴

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin boyuna hayrandır. Hıraman serviye meyillidir. Gönülün gül gibi yakası yırtılmıştır. Gönül, perişan hatırlıdır. Gönül, parlak güneşin alevidir. Can âleminin padişahıdır.

Sînede sânma dagdur gönlüm
Bir Hüdâyî çerâgdur gönlüm (G.89/1)⁷⁸⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Aşığın gönlü, sinede yara değildir. Gönül, Allah’ın lambasıdır. Gönül, taze yaranın pembeliğinden dolayı bağ üstünde duran bir yaradır. Gönül, bazen ney gibi inler bazense akılsız olur. Gönül, ele gelmeyen bir kadehtir. Gönül ne bir yere girmek ister ne de dosttan vazgeçmek ister.

Dûd âhımla hem-demdûr gönül
Kâkül-i dil-dâre mahremdûr gönül (G.42/1)⁷⁸⁶

⁷⁸³ Sebahat Deniz, “Tecellî, AbdülKadir Zülfikar Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1455>.

⁷⁸⁴ İsmail Türközmen, “Tecellî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1997), 84-85.

⁷⁸⁵ Türközmen, “Tecellî”, 88.

⁷⁸⁶ Türközmen, “Tecellî”, 119.

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, âşığın ahının dumanıyla samimidir. Sevgilinin kâkülü ile mahremdir. Her an ah ederek sevgilinin kapısındadır. Sevgilinin ben ehline dert âlemidir.

Hem-dem-i âh olsa revâdur gönül
Mahrem-i her ehl-i hevâdur gönül (G. 44/1)⁷⁸⁷

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Ah ile arkadaş olsa gönül için revadır. Gönülün her mahremi istek ehlindendir. Gönül, şaşkın ve avare bir dilencidir.

Derdim oldur hevâdadur gönlüm
Heves-i mâ-sivâdadur gönlüm (G.45/1)⁷⁸⁸

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Aşığın derdi, gönlünün istekli olmasıdır. Allah’tan gayrı heveslerdedir. Gönül, gökyüzündeki karargahtır. Yüce yoldadır. Her seher vakti dua etmektedir.

Ekdâr ü kelâl olmasa hâl olsa gönülde
Âlâm ile hem-vâre kemâl olsa gönülde (G.56/1)⁷⁸⁹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘olsa gönülde’ ifadesidir. Âşık gönülde, kederler ve yorgunluk olmasa, acılarla daima Kemâl olsa, dert, elem ve melal olsa ister.

1.5.95. Tıflî Ahmed Çelebi

“Doğum tarihi belli değildir. Miladi 1659/60 senesinde vefat etmiştir. 17. yüzyıl Osmanlı şairi ve meddahıdır. Doğum yeri hakkında muhtelif bilgiler olmakla birlikte kuvvetli ihtimalle Trabzon’da doğmuştur. Tıflî, IV. Murad’a intisap ederek onun çevresinde Şehnâme söylemiş ve mizahi kıssalar telif etmiştir. Kaynaklarda onun sülüs, nesih, talik ve Acem kırmısı talikte mahîr ve hattat olduğu, padişah ve devlet ricaline birçok kitap yazdığı belirtilmektedir.”⁷⁹⁰

Ahmed Çelebi Divanı’nda gönül redifli beş gazel vardır. Gönülün istediği kalp aynasına bakmaktır. Gönül testisi kırılmıştır. Aşığın gönlü sevgilinin saçına

⁷⁸⁷ Türközmen, “Tecellî”, 120.

⁷⁸⁸ Türközmen, “Tecellî”, 121.

⁷⁸⁹ Türközmen, “Tecellî”, 126.

⁷⁹⁰ Bekir Çınar, “Tıflî Ahmed Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 08.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=295>.

düşmüştür. Gönül, avareliğe düşmüştür. Gönül, hayal okulundaki hocadır. Gönül, Mecnun gibi çaresizdir. Sarhoştur.

Mir'ât-ı kalbe bak ki odur ârzû-yı dil
'Aks-i ruhunla tâ görelüm biz de rûy-ı dil

Bir taş bağırılı bir gözi mestün elindedir
Dâ'im şikest olursa 'aceb mi sebû-yı dil

Bir yerde ihtiyâr ile eylemez karar
Çevgân-ı 'aşkı yârdan ayrılrsa gûy-ı dil

Ol gönceler cefâsın anup ben gönül gamun
İtdük çemende bülbül ile güft ü gûy-ı dil

Tıflî güm eyledi ham-ı zülfünde gönlünü
'Ömri içinde görmedi bî-çâre rûy-ı dil (G.115)⁷⁹¹

Yukarıda verilen gazelde redif 'dil' kelimesidir. Gönlün arzusu, kalp aynasına bakılmasıdır. Gönlün yüzünü başkaları görmek istiyorsa önce ruhun aksini görmelidirler. Gönül, taş bağırılı ve sarhoş gözlünün elindedir. Bundan dolayı gönül testisinin kırık olması tuhaf değildir. Gönül küresi, aşk çevganında sevgiliden ayrılırsa gönül seçim yapamaz olur. Gönlün sözleri çimenlikte bülbül gibidir.

'Aşkunla oldı şu'le-fürûz-ı çerâg-ı dil
İtdüm kemine âhumı hurşîde dâg-ı dil (G.111/1)⁷⁹²

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'dil' kelimesidir. Sevgilinin aşkıyla, gönül lambasının alevi yakıcı olmuştur. Âşık, aciz ahıyla gönlünün yarasını güneş olan sevgiliye göstermiştir. Gönlün aklında bilmezlikten gelen gülün kokusu yoktur. Gönül bağı, Halîl'in ateş baharının kıskançlığı olmuştur. Gönül odası ahın sütunuyla ayak altında olmuştur.

'Âşıkuz ol zülf-i 'anberbâra düşdi gönlümüz
Şimdi bir devr-i dırâz-efkâra düşdi gönlümüz (G.74/1)⁷⁹³

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'düşdi gönlümüz' ifadesidir. Âşıkların gönülleri amber saçan saçlara düşmüştür. Uzun düşüncelerin devrine düşmüştür. Sırların mahzenine düşmüştür. Sevgilinin dergahında ayak altındaki toprağa düşmüştür. Alemi gezerek avareliğe düşmüştür.

⁷⁹¹ Bekir Çınar, "Tıflî Ahmed Çelebi Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni" (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2000), 177.

⁷⁹² Çınar, "Tıflî Ahmed Çelebi", 175.

⁷⁹³ Çınar, "Tıflî Ahmed Çelebi", 155.

Âteş-i sûzân-ı esbâb-ı tecemmüldür gönül
Seng-i mıkânât-ı sad-sabr-ı tahammüldür gönül (G.107/1)⁷⁹⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, süslü kıyafetlerin alevinin ateşidir. Tahammülün mıkânâtıdır. Tevekkül pazarında Attar hocasıdır. Gafillik kılıcından çıkan yıldırımın cilve yeridir. Gönül, gül destesidir. Eski hayal okulundaki hocadır.

‘Akla uydun bir zemân âvâre oldun ey gönül
Derde düşdün ‘âkıbet bî-çâre oldun ey gönül (G.117/1)⁷⁹⁵

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘oldun ey gönül’ ifadesidir. Şair, gönlüne seslenerek onunla konuşur. Gönül, bir dönem akla uyduğu için avare olmuştur. Derde düşüp, sonunda çaresiz olmuştur. Aşk ile baştan ayağa yara dolmuştur. Bazen demir bazense taş olmuştur. Mecnûn gibi avare olmuştur. Şimdi derya gibi coşmuş, sarhoş olmuştur.

1.5.96. Topkapılı Feyzî

Doğum tarihi belli olmayan şairin ölüm tarihi çelişkili olmakla birlikte miladi 1688 olarak bilinmektedir. Feyzî, İstanbul’da doğmuştur. Ailesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Asıl adı Mustafa’dır.⁷⁹⁶

Feyzî Divanı’nda gönül redifli dört kıta ve dört gazel olmak üzere toplamda sekiz manzume vardır. Gönül, zorlukların esiridir. Deliliğe meyletmiştir. Divaneler için zincir olmuştur. Gam dergahındaki zengindir. Sevgilinin yüzünün müptelasıdır. Evsiz barksız olma konusunda ateş doludur. Gönül, inleyen ve mutsuz olandır. Gözü şahbaz olana tutkundur.

Mübtelâ-yı rûyidir kâküllerin neyler gönül
Gülşenün gül vâre iken sümbüllerin neyler gönül

Murg her dem nâle mu’tâd olsa gûş itmek bize
Sahn-ı bâğın bî-nevâ bülbüllerin neyler gönül

Bâğbâna çıkma gâm-gülçîn olur sanma bizi
Saydûr maksûd bâğun güllerin neyler gönül

Bezmi pür-gulgul iderken bülbüle bülbül gibi

⁷⁹⁴ Çınar, “Tıflî Ahmed Çelebi”, 173.

⁷⁹⁵ Çınar, “Tıflî Ahmed Çelebi”, 178.

⁷⁹⁶ Nazmî Özerol, “Topkapılı Feyzî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1996), IV.

Şîşenün bî-câ o dem kulkullerin neyler gönül

Dâglar besdür bize Feyzî gerekmez dūd-ı âh
Gülşenün gül vâir iken sünbüllerin neyler gönül (G.61)⁷⁹⁷

Yukarıda verilen gazelde redif ‘neyler gönül’ ifadesidir. Gönül, sevgilinin yüzünün müptelasıdır, kakülünü istemez. Gül bahçesinde gül varken sümbülü istemez. Her an inleyen gönül, bağ sahnesinde başsız bülbülü istemez. Bağdaki maksadı seyretmek olan gönül, gülleri istemez. Yersiz şişe dururken büyük denizleri istemez.

Hevâ-yı sünbîlede seyr-i ezhâr u gül ister dil
Nesîm-i gülşenâsâ geşt-i deşt-i sünbül ister dil (G.62/1)⁷⁹⁸

Redif ‘ister dil’ ifadesidir. Gönül, sünbül gibi gül ve çiçekleri seyretmek ister. Gül bahçesinin rüzgârı gibi sümbül çölünde gezmek ister. Üveyik kuşunu bülbülün yüce sesini ister. Gürültü dolu gül bahçesinin meydanında baş ve ayak olmak ister. Alemi kokusuyla sarhoş edecek olanı ister. Rakkas olan güzelin kakülünün perişanlığını ister.

Sâgar-ı cemşîd-âsâ gerçi bağıssun gönül
Hân (ü) mânsuz olma da ammâ pür-âteşsün gönül

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, evsiz barksız olmak konusunda ateş doludur. Sarhoşluğun kötülüğü gibi inatçı ve şiddetlidir. Sevgilinin kakülü gibi her an karışıktır. Her zaman taze sıkıntıyla inleyen ve mutsuz olandır.

Sâgar-ı mihr olsa da peymâne-i hûn-âb-i dil
Bâdeveş la’limiz âb eyler ol câm-ı tâb-ı dil (G.57/1)⁷⁹⁹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönülün suyunun kadehi, güneşin kadehi olsa da şarap gibi dudaklar, gönülün yaratılış kadehinden içerler. Gönül mihrabının köşesi şimdi cehennem diyarı olmuştur.

Mübarek ola yine derd-i dâg-ı tâze gönül
Tutıldun âh ki bir çeşm-i şah-bâze gönül
Olub o şem’ile germ-ülfet dem-i sohbet
O nâza başlıyasun bâşile sen niyâze gönül (Kıta.10)⁸⁰⁰

⁷⁹⁷ Özerol, “Topkapılı Feyzî”, 61.

⁷⁹⁸ Özerol, “Topkapılı Feyzî”, 62.

⁷⁹⁹ Özerol, “Topkapılı Feyzî”, 57.

⁸⁰⁰ Özerol, “Topkapılı Feyzî”, 119.

Yukarıda verilen manzumede redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, taze yaranın derdiyle mübarek olacaktır. O, şahbaz gözlüye tutulmuştur. Mum ile sıcaklığın yakınında sohbet etmiştir. Başını koyarak o nazlı sevgiliye yalvarmaya başlamıştır.

Kâm-ı dil için şevke-güzâr olma gönül
Tut pendimi hasm-i rûzgar olma gönül
Çün kâm-i dil ü safâ-yı hâtır olmaz
Mânende-i derd-i pür-gubâr olma gönül (Kıta.85)⁸⁰¹

Yukarıda verilen manzumede redif ‘olma gönül’ kelimesidir. Gönül, maksadı için aşırı istekli olmamalı, âşığın ayağını tutarak rüzgâra düşman olmamalı, toz dolu derde denk olmamalıdır.

Her lahza esîrkâr-ı müşkildür dil
Bi’t-tâb’ hele cünuna mâ’ildür dil
Ser-tâbe-kadem ‘aceb mi pür-dâg olsa
Dîvâne-i ateşin selâseldür dil (Kıta.90)⁸⁰²

Yukarıda verilen manzumede redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül her an, zorlukların esiridir. Deliliğe meyillidir. Ateşin divaneliğinde zincirdir.

Tâ key sitem-i sipihre şâyân ola dil
Âzurde-i her fülân ü behmân ola dil
Bir hâce-i ser-buzurg iken lâıyk mı
Ben dergeh-i gamda tâbe-sâmân ola dil (Kıta.40)⁸⁰³

Yukarıda verilen manzumede redif ‘ola dil’ ifadesidir.

1.5.97. Ümmî Sinan

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1657 senesinde vefat etmiştir. Asıl adı Yusuf’tur. Babasının adı İbrahim olan şair, Antalya Elmalı’da doğmuştur. Şiirlerinde Sinan Ümmî ve Ümmî Sinan mahlaslarını kullanmıştır. Ümmî Sinan, mutasavvıf şairlerin pek çoğu gibi hem aruz hem de heceyle şiirler yazmıştır.”⁸⁰⁴

Ümmî Sinan’ın Divanı’nda gönül redifli iki murabba ve bir kıta vardır. Gönül, kendi kendisini âleme yayıp rezil etmiştir. Düşmana uyup aşığa kıymıştır. Gönül, hakiki sevgiliyi terk etmiştir. Dünya işlerine aldanmış, öbür dünyayı hiç önemsememiştir. Hep fenalığa meyletmıştır. Şair, gönlüne nasihatlerde bulunur ve

⁸⁰¹ Özerol, “Topkapılı Feyzî”, 158.

⁸⁰² Özerol, “Topkapılı Feyzî”, 159.

⁸⁰³ Özerol, “Topkapılı Feyzî”, 143.

⁸⁰⁴ Gürol Pehlivan, “Ümmî Sinan, Yusuf”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 08.02.2019.
<http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4950>.

gönlüne kendisiyle gelmesini söyler. Gönül, dost iline erip mürşidin eline yapışmasını söyler. Gönlünün, yüzünü Allah'tan yana çevirmesini ister.

Ey dirigâ sen seni hep 'âleme yaydun gönül
Böyle her dem bî-karâr olmakda ne tuydun gönül

...

Gözlerem nefsin hevâsında kanâ'at bulmadun
Cân gıdâsı ni'met-i 'aşka neden toydun gönül

...

Şugl-ı dünyâ gelse çâpük merd olursın bi-emân
Şugl-ı 'ukbâya niçün te'hîr idüp küydün gönül

...

'Akl sana uydurunca 'akla sen uysan n'ola
Oturup 'izzet bâğında hayme kuraydun gönül

...

Niçe bir dem zevkını nûş eylesün Ümmî Sinân
N'ola bir dem sükker-i hak câmı sunaydun gönül (K.95/1-5-10-15-18)⁸⁰⁵

Yukarıda birinci, beşinci, onuncu, on beşinci ve son beyiti verilen kasidede redif 'gönül' kelimesidir. Gönlü âleme yayıp rezil eden yine gönlün kendisidir. Gönül her an kararsızdır. Âşık gönül ile yar olsa da gönül, düşmana uymuş ve aşığa kıymıştır. Âşık, iklim şahının neslinden gelmektedir fakat gönül, âşığın ömrünün cevherini kötü bir pul saymıştır. Gönül, hakiki sevgiliyi terk etmiştir. Nefsinin istekleriyle kanaat etmeyen gönül, can gıdası olan aşk nimetine doymuştur. Zikretmek, ibadet etmek konusunda gönlün fena işleri asla bitmemiştir. Âşık, sevgilinin derdinin ateşine yanmak ister fakat gönül, karanlığın cahillik şalını giymiştir. İnsanlar için gıybet bekleyen gönül, namus kaftanından soyunmuştur. Dünya işlerinden mert olan gönül, öbür dünya işlerini ertelemektedir. Şeyh onu uyarmış ve düşünmesini telkin etmiştir. Gönül, padişahın mülküne avlanmak için gelmiştir fakat ilim ve irfandan hiçbir şey kazanamamıştır. Allah; "*Kulumun kalbi, baktığım yerdir*" demiştir fakat gönül, o padişahın evini alevlerle doldurmuştur. Gönül, oturup izzet bağında çadır kurmamıştır.

Aç gözünü bir dem uyan
Sen ey gönül gel ey gönül
Mahabbet rengine boyan
Sen ey gönül gel ey gönül (M.98/1)⁸⁰⁶

⁸⁰⁵ Azmi Bilgin, "Ümmî Sinan Divanı", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 14.02.2019. s.142. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-195646/ummi-sinan-divani.html>.

⁸⁰⁶ Bilgin, "Ümmî Sinan Divanı", 146.

Yukarıda birinci bendi verilen murabbada redif, nakarat olarak tekrar eden ‘sen ey gönül gel ey gönül’ ifadesidir. Şair, gönlüne seslenir ve ona gelmesini söyler. Gönlüne gözünü açıp uyanmasını, muhabbet rengine boyanmasını, nefsin hilesine aldanmamasını, mürşidin eline yapışmasını ve dost iline ermesini, tevhit etmesini, özünü temizlemesini, canını aşka ulaştırmasını ve yönünü Allah’tan yana çevirmesini söyler.

Ey cümle halkın maksûdı
Al gönlümi senden yana
Ey külli şey’in mevcûdı
Al gönlümi senden yana (M.5/1)⁸⁰⁷

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif nakarat olarak tekrar eden ‘al gönlümi senden yana’ ifadesidir. Şair, nefsinin aldanmayıp hakikate varmasını ister. Allah’a gönlünü kendisinden tarafa almasını ister.

1.5.98. Ünsî Hasan

“Doğum tarihi miladi 1645 yılına, ölüm tarihi ise 1723 yılına tekabül etmektedir. Kastamonu’nun Taşköprü ilçesinde doğmuştur. Asıl adı Hasan Ünsî’dir. İlmiyle amil bir zât olarak tanınmıştır.”⁸⁰⁸

Ünsî Hasan Divanı’nda gönül redifli sekiz gazel ve üç murabba olmak üzere toplamda on bir manzume bulunmaktadır. Gönül, derdi çok olan bir şeydardır. Şair, şeyda olan gönlüne nasihatler verir. Gönül, ceylan gibi dağlardadır. Sevgilinin feyz rüzgarından mutluluk duymaktadır. Muhabbet kadehinden içmiş ve vahdet şarabına kanmıştır. Bundan dolayı da daima mutludur. Gönül, âşığın canını hep ateşlerde yakmıştır. Şair, gönlünün söz dinlemez olması sebebiyle onunla ne edeceğini bilememektedir. Gönül, karanlıklar içinde hayat suyu arayandır. O, aşk meclisindeki kadehtir. Dostun evidir. Sarhoştur. Divanedir. Sevgilinin yüzünün mumuna pervanedir. Vahdet denizindeki inci tanesidir. Mecnun olmuş divanedir. O, *Küntü Kenz* anahtarını bulmuştur. Böylece sayısız hazineye ulaşmıştır. Ne olursa olsun şair gönlünden bir an olsun ayrılmak istemez ve ayrılmamak için de Allah’a devamlı dua eder.

Her bir geçenden geçelim ey derdi çok şeydâ gönül

⁸⁰⁷ Bilgin, “Ümmî Sinan Divanı”, 38.

⁸⁰⁸ Beyhan Kesik, “Ünsî, Şeyh A’rec Hasan Ünsî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 08.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2649>.

Mâziye da'vâ eyleme ko geçmişî şeydâ gönül

...

Mecnûn ol var Mecnûn gibi vir vârunı Leylâya sen

Dağ-ı dil Ferhâd-veş yol eyle Şirine ki şeydâ gönül

...

Ârif budur Ünsî dâim her-dem ola ol ehl-i hâl

Kaalile iş bitmez ko bu kaali sen ey şeydâ gönül (G.104/1-5-11)⁸⁰⁹

Yukarıda birinci, beşinci ve on birinci beyitleri verilen gazelde redif 'şeyda gönül' ifadesidir. Gönülün derdi çoktur, gönül şeydadır. Şair gönlüne seslenir. Onunla konuşur. Her geçenden geçmesini, geçmişî sorgulamayıp bir kenara bırakmamasını, gelecek için çalışmasını, güller gibi yakasını yırtmasını söyler. Gönül, güllerin arzulanan kokusu gibi kokmalıdır. Ferhat gibi gönül dağını Şirin'e yol etmelidir. Gönül, kendisini aşk ateşinde yakmalıdır. Gönül, ceylan gibi dağ başını gözetmektedir. Gönül bostanı kül olmadan orada gül bitmemiştir.

Nesîm-i feyz-i cânândan

Gönül dâim safâ eyler

Visâl-ı bûy-ı Sübhândan

Gönül dâim safâ eyler (M.113/1)⁸¹⁰

Yukarıda birinci bendi verilen murabbada redif nakarat olarak tekrar eden 'gönül daim safa eyler' ifadesidir. Sevgilinin feyz rüzgarından, Allah'ın sevgisine kavuşmaktan gönül daima mutluluk bulur.

İçüp câm-ı mahabbetden

Gönül dâim safâ eyler

Kanup vahdet şarabından

Gönül dâim safâ eyler (M.139/1)⁸¹¹

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif nakarat olarak tekrar eden 'gönül daim safa eyler' ifadesidir. Gönül, muhabbet kadehinden içmiş, vahdet şarabına kanmıştır. İnsanlığın bolluğundan vazgeçip, meleklerle kanat açıp, İlâhi âleme uçmuştur. Dosta talip olmuştur.

Âh u zâra âh düşürdün

Gönül seni neyleyeyim

Derdün nedür bildirmedi

Gönül seni neyleyeyim (M.151/1)⁸¹²

⁸⁰⁹ Savaş Uzun, "Ünsî Hasan Efendi Hayatı, Eserleri, Dönemi ve Divanı'nın Tenkidli Metni" (Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2003), 90-91.

⁸¹⁰ Uzun, "Ünsî Hasan Efendi", 95.

⁸¹¹ Uzun, "Ünsî Hasan Efendi", 121.

⁸¹² Uzun, "Ünsî Hasan Efendi", 129.

Yukarıda ilk bendi verilen murabbada redif nakarat olarak tekrar eden ‘gönül seni neyleyeyim’ ifadesidir. Gönül, âşığı aha ve inlemeye düşürmüş, derdinin ne olduğunu bilmemiştir. Aşığın canını ateşlerde yakmış, kebaba döndürmüştür. Gönül, görünene pervane olmuştur, bülbül gibi güle kanmıştır, Mecnûn gibi Leyla’yı arzulayıp çölü gezmiştir. Aşığı bu hallere koyduğu için âşık, gönlüyle ne edeceğini bilmemektedir.

Gel hevâ ko aklını bâşına var sen der gönül
Geç sivâyı iste maksûdını sen de ir gönül (G.197/1)⁸¹³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Şair, gönlüne nasihatte bulunur. Ona, aklını başına almasını, dünyadan geçmesini ve maksadına ulaşmasını, Allah’a yar olmasını, düşmanı bırakıp gönlünü dosta vermesini, başını sakınmamasını ve dost aşkına vermesini, gafleti gönlünden çıkartıp arîf olmasını, başını çekmeyip yere sürmesini, yüzünü dünyanın kirinden temizlenmesini söyler.

Geç sen ıssı vü ziyandan yokluğa var er gönül
Bir ola yanında senün pul ile cevher gönül (G.198/1)⁸¹⁴

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, sahiplikten ve ziyandan vazgeçip yokluğa gitmelidir. Gönül, pulu ve cevheri aynı değerde görmelidir. Âşık olan gönül, nereye bakarsa baksın sevgilinin yüzünü görür. Gönül, mumun etrafında dönerek yanan pervaneyi görmelidir. Dost elinden içilen zehir aşığa şeker gibi gelir. Gerçek âşık, aşk ateşinde çekinmeden canını yakmalıdır.

Gel bana sen mahfice sor iste sen kevser gönül
Cennet-i zât ortasındadır içe kevser gönül (G.199/1)⁸¹⁵

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, aşığa gizlice Kevser’i sorup, istemelidir. Cennetin ortasında olan Kevser’den içmelidir. Aşk deryası coştığında gönül, cevher saçmaktadır. Gönül, durmadan saf aşk şarabından içmektedir. Gönül, dost eşiğinde canını kurban etmelidir.

Meclis-i aşkın müdâm peymânesidir bu gönül
Hamr-ı yârin ser-be-ser humhânesidir bu gönül (G.328/1)⁸¹⁶

⁸¹³ Uzun, “Ünsî Hasan Efendi”, 168.

⁸¹⁴ Uzun, “Ünsî Hasan Efendi”, 169.

⁸¹⁵ Uzun, “Ünsî Hasan Efendi”, 169.

⁸¹⁶ Uzun, “Ünsî Hasan Efendi”, 278.

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘bu gönül’ ifadesidir. Gönül, aşk meclisinin devamlı kadehidir. Sevgilinin şarabıyla baştan başa dolu küp evidir. Huvallah zatının dost evidir. Ezel günü dostun elindeki kadehten içen sarhoştur. Sevgilinin aynadaki yüzünün divanesidir. Sevgili gönlün cananıdır. Dostun yüzünün mumuna pervanedir. Aşkın kanının kapı eşiği olan mezbahadır. Dost mülkünün gerçek evinin hikmetidir. Dosta doğru giden merttir. Vahdet denizindeki inci tanesidir.

Evvelâ Leylâ-yı aşka oldu Mecnûn derdlü gönül
Düşdüm âhir dâğa taş oldu Mecnûn derdlü gönül (G.330/1)⁸¹⁷

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘derdlü gönül’ ifadesidir. Dertli gönül önce aşkın Leyla’sına Mecnûn olmuştur. Böylece dağa taş düşmüştür. Dertli gönül, çaresiz dertliler ile dolmuştur. Bela burcunda sessizlerden olmuştur. Leyla’sını isteyen Mecnûn olmuştur. Âşık, canını dosta verdiği için gönül memnun olmuştur. Gönül, sevgiliye kavuşmanın tecellisine meftûn olmuştur. Gizli incilere rehin olmuştur.

Küntü kenz miftâhını buldun ki tut hoş-ter gönül
Küntü kenz kuflin bî-gûn bir demde bu açar gönül (G.333/1)⁸¹⁸

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Latif gönül, *küntü kenz* anahtarını bulmuştur. Dost gönlüne, hazinesinin sırrının anahtarını vermiştir fakat gönül burayı açmamalıdır. Gönül, sayısızca fasıl okur. Bitmez tükenmez hazineye ulaşan gönül, diğer hazineleri istemez.

İlâhi lütfeyle her-dem ayırma gönlümi senden
Bana beni koma bir dem ayırma gönlümi senden (G.339/1)⁸¹⁹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlümi senden’ ifadesidir. Şair, Allah’a gönlünü bir an bile ondan ayırmaması için dua eder. Allah’tan gayri her şeyden geçmeyi, benliğin ve senliğin ortadan kalkmasını ister. Şairin de gönlünün de istediği tek şey Allah’tır ve ondan ayrılmak istememektedir.

1.5.99. Üsküdarlı Sırrî

“Doğum tarihi belli değildir. Ölüm tarihi ise miladi 1699 yılıdır. Üsküdarlı Sırrî olarak tanınan şairin asıl adı İbrahim Sırrî; mahlası ise Sırrî’dir. Aslında mizaç

⁸¹⁷ Uzun, “Ünsî Hasan Efendi”, 280.

⁸¹⁸ Uzun, “Ünsî Hasan Efendi”, 282.

⁸¹⁹ Uzun, “Ünsî Hasan Efendi”, 288.

olarak şakacı bir kişiliğe sahip olan Sırrî'nin, ıstırabını şiirlerinde dile getirmesi kişiliği ile bir tezat oluşturmakta ve bu noktadan itibaren de heccavlığı ortaya çıkmaktadır.⁸²⁰

Sırrî Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönülün kârı, eziyet pazarında ziyan olmaktır. Gönül yarası için merhem ayrılıktır. Gam zehri, gönülün ömrünü uzatmaktadır.

El-hazer te'sîr-i âh-ı dilden ey maksûd-ı dil
Cism-i âhî dâgdâr eyler şerâr-ı dûd-ı dil

Feyz-i gamla mâlik-i gencine-i bî-gencîyem
İstîlâh-ı sûk-ı mihnetde ziyândur sûd-ı dil

Yâr dûr oldukça dil tahsil-i keyfiyyet ider
Olmada dâg-ı cüdâyı merhem-i bihbûd-ı dil

İtdi ceyb-i sâhil-i idrâk-i nâsı pür-güher
Her ne dem cûş u hurûş itdükçe bahr-ı cûd-ı dil

Sâlim-i âsîb-i vuslat eylemez mi 'âşıkı
Zehr-i gamdur Sırrî pâ-zehr-i hayât-efzûd-ı dil (G.66)⁸²¹

Yukarıda verilen gazelde redif 'dil' kelimesidir. Gönülün dumanının kıvılcımı, ahın cismini üzüntülü etmektedir. Gönülün kârı, eziyet pazarında ziyan olmaktır. Gönülün sağlığının merhemi, ayrılık yarasıdır. Gönülün cömertlik denizi her an coşmaktadır. Gönülün hayatını arttıran ayak zehri, gam zehridir.

1.5.100. Va'dî

"Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1684 yılında vefat etmiştir. İstanbul'da doğan şairin asıl adı Ahmed'dir. Öğrenimini tamamladıktan sonra Üsküdar mahkemesinde kâtip, daha sonra da başkâtip olmuştur. Uzun zaman bu görevde bulunmuştur."⁸²²

Va'dî Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Sevgilinin yanağı, gönülün aynasıdır. Gönül, cevher dolu bir hazinedir.

Ey meh-i nâz ruhun oldı çün âyine-i dil

⁸²⁰ Şevkiye Kazan, "Sırrî, İbrahim Sırrî Efendi", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 08.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=281>.

⁸²¹ Şevkiye Kazan, "Üsküdarlı Sırrî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Divanı ve Şerhi Medhî'n-Nebi" (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003), 311-312.

⁸²² İsmail Hakkı Aksoyak, "Va'dî, Ahmed Efendi", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 08.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1860>.

Sâfdur cevher-i hurşîd gibi sîne-i dil

Ala el hâtırını merd-i murakka'-pûşun
Nemend-i âyinedür hırka-i pişîne-i dil

'Arz-ı hâle ne hâcet o şâh-ı hüsne
Olsa âyine eger sîne-i bî-kîne-i dil

Bâde-i 'aşk gibi renc-i humârı olmaz
İstemez câm-ı sabâhı mey-i düşîne-i dil

Gûyiyâ cevheri-i kân-ı suhândur Va'dî
Pür-güherdür yem-i tab'um gibi gencine-i dil (G.98)⁸²³

Yukarıda verilen gazelde redif 'dil' kelimesidir. Gönlün aynası nazlı ayın yanağı oldu. Gönlün sinesi, güneşin cevheri gibi temiz ve katıksızdır. Gönlün eski hırkası aynanın nemendidir. Gönlün gece şarabı, sabahın kadehini istemez. Gönül hazinesi cevher doludur.

1.5.101. Vahdetî

"Doğum tarihi belli değildir. İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Ahmed olup Hüsâmzâde sanıyla tanınmıştır. Öğrenimini tamamladıktan sonra mülazım olmuştur. Daha sonra kadı olarak bazı büyük kazalarda kadılık yapmıştır. 1668 tarihinde vefat etmiştir."⁸²⁴

Vahdetî'nin Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönlün meylettiği, sevgilinin yanağıdır. Gönül, güzellik Kâbe'sini gördüğünden beri mimar elinden çıkan duvara meyletmez. Servi boyluyu gördüğünden beri Tûbâ'ya meyletmez.

Gül-ruhunsuz cânib-i gülzâra meyl itmez gönül
Mül-lebünsüz meclis-i meydâna meyl itmez gönül

Ka'be-i hüsnün görelden Tenri hakkı dostum
Dest-i bennâdan çıkan dîvâra meyl itmez gönül

Vech-i pâkûn sırrına bulmadı aslâ ittîlâ'
Anun için hâce-i bed-kâra meyl itmez gönül

Hûb-kaddün mîve-i nâzın görelden gözlerüm
Cennet içre Tûbâ-i pür-kâra meyl itmez gönül

⁸²³ Mahmut Yücel, "Va'dî Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2001), 157-158.

⁸²⁴ Hüseyin Gönel, "Vahdetî, Hüsâmzâde Ahmed Vahdetî Efendi", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 08.02.2019. <http://www.turkedyebiyatıisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5979>.

Keşf olaldan Vahdetî bana gubâr-ı hatt-ı yâr
Tekye-i ‘âlemde her esrâra meyl itmez gönül (G.81)⁸²⁵

Yukarıda verilen gazelde redif ‘meyl itmez gönül’ kelimesidir. Sevgilinin gül yanağı olmadan gönül, gül bahçesinden tarafa meyletmez. Sevgilinin şarap olan dudağı olmadan meydan meclisine meyletmez. Gönül, güzellik Kâbe’sini gördüğünden beri, mimar elinden çıkan duvara meyletmez. Gönül, temiz yüzün sırrından asla haberdar olmadığı için, kötü işler yapan hocaya meyletmez. Güzel boylu sevgilinin naz meyvesini gördüğünden beri gönül, Cennet içindeki Tûbâ’ya meyletmez. Gönül, sevgilinin yanağının sırrını keşfettiğinden beri âlem tekkesindeki sırlara meyletmez.

1.5.102. Vahyî

“Miladi 1660 yılında doğan şair, 1718 yılında vefat etmiştir. İstanbul’da doğmuştur. Asıl adı Mehmed’dir. Şeyh Seyyîd Mehmed Vahyî Efendi olarak tanınmıştır. Vahyî’nin Arapça ve Farsça tamlamaların yoğun bulunduğu dili süslü ve külfetlidir.”⁸²⁶

Vahyî Divanı’nda gönül redifli dört gazel ve bir rubai olmak üzere toplamda beş manzume vardır. Gönül, düşkündür. Sözleri güzel olana, isteklerin sert zeminine, sevgilinin saçına düşmüştür. Gönül, dert bülbülüdür.

Hattun görüp leb-i suhan-ârâya düşdi dil
Geldi bahâr sâğar-ı sahbâya düşdi dil

Zahm-âşnâ kıyâs idüp ol fitne-gamzeyi
Hayfâ zemîn-i saht-ı temennâyâ düşdi dil

Seyr eyledükde ‘ârız-ı dil-cûy-ı yârda
Ol zülf-i pîç-pîç-i semen-sâya düşdi dil

Cism-i nizârı hâk-reh itsem ‘aceb degül
Bir nev-resîde dil-ber-i ra’nâyâ düşdi dil

Vahyî güher-nisâr-ı nikât ü ma‘ârif ol

⁸²⁵ Yılmaz Öztürk, “17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî’nin Divan’ının Tenkitli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 96.

⁸²⁶ Beyhan Kesik, “Vahyî, Şeyh Mehmed Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 08.02.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1803>.

Tanzîr-i şi'r-i Tâ'ib-i gûyâya düşdi dil (G.176)⁸²⁷

Yukarıda verilen gazelde redif 'düşdi dil' ifadesidir. Gönül, sevgilinin yanağını görünce sözleri süsleyene düşmüştür. Bahar geldiği için kadehe düşmüştür. Gönül, isteklerin sert zeminine düşmüştür. Gönül, yasemin gölgeli ıstıraplı saça düşmüştür. Yeni yetişmiş bir güzel dilbere düşmüştür. Gönül, adeta Ta'ib'in şiirinin tazeliğine düşmüştür.

Ey gamzesi şikeste-kün-i inkisâr-ı dil
V'ey 'işvesi kesel-güsîl-i intizâr-ı dil (G.175/1)⁸²⁸

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'dil' kelimesidir. Gönülün bir beklediği vardır ve gönül kırıktır. Sevgilinin gamzesi gönül kırmıştır. İşvesi gönülün bekleyişini tembellştirmiştir.

Şeb-i târîk-i hecre mâh mihr-i yârdur dilde
Çerâg-ı bezm-i gam fikr-i ruh-ı dildârdur dilde (G.233/1)⁸²⁹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif 'dilde' kelimesidir. Ayrılık karanlığının gecesi gönülde, sevgilinin güneşinin ayıdır. Gam meclisinin lambası gönülde, sevgilinin yanağının düşüncesidir. Gönülde olan, hicran derdinin bülbülüdür. Uyanık duran figan ve feryadın çocukları gönüldedir. Vuslat düşüncesinin şahı gönülde hastadır. Can nakdinin yapıldığı pazar gönüldedir.

O kim fikr-i ruhunla derd-ber-ser dâğ-ber-dildür
Ana reşk ile gerdûn-ı sitemger dâğ-ber-dildür (G.93/1)⁸³⁰

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif 'dag-ber-dildür' kelimesidir. Sevgilinin yanağının baştaki derdi, sitemkâr dünyanın kıskançlığı, gonca gül, amber dumanının kabı vb. gönülde yaradır.

Bir dil-bere mübtelâ-yı bî-cân oldu gönül
Evvel nazarında zâr u hayrân oldu gönül
Hun katresi kuhl-i çeşm-i sıhhat olsa yeri
Bir tâze tabîb-i câna kurbân oldu gönül (R.23)⁸³¹

⁸²⁷ Hakan Taş, "Vahyî Divanı", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 15.02.2019. s.371. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194335/Vahyî-divani.html>.

⁸²⁸ Taş, "Vahyî Divanı", 370.

⁸²⁹ Taş, "Vahyî Divanı", 394.

⁸³⁰ Taş, "Vahyî Divanı", 336.

⁸³¹ Taş, "Vahyî Divanı", 479.

Yukarıda verilen manzumede redif ‘oldı gönül’ ifadesidir. Gönül, dilber için cansız bir mübtelâ olmuştur. Sevgilinin evvelki bakışından hayran ve inleyen olmuştur. Gönül, taze bir can doktoruna kurban olmuştur.

1.5.103. Vecdî

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1661 yılında vefat etmiştir. Asıl adı Abdülbâkî’dir. Boğuk-zâde lakabıyla da tanınmaktadır. İstanbul’da doğmuştur. Tahsilini müteakip Divan-ı Hümayun kalemine intisap eylemiştir. Burada iken hattatlık dersleri almış, özellikle divanî denilen yazı şeklinde büyük maharet göstererek ustalık derecesinde yetişmiştir.”⁸³²

Vecdî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, isteyicidir. Gönül, sarhoş bir güzeli, günahı, servi boyluyu, ahu bakışlıyı, dert meclisinin mumunu ister.

Gülşen-i ‘ışkım nevâ-keş ‘andelîbimdir gönül
Dil-güşâ eyvân-ı derdim nakş ü zîbimdir gönül

Tab’ım esrâr-ı nühüftün nüsha-i kübrâsıdır
‘Akla hayret-bahş olan sırrı ‘acîbimdir gönül

Bî-karârım cılve-gâhımdır benim deşt-i cünun
Âteşin kâşâne-i sabr ü şekîbimdir gönül

Sihr-i ‘akl etmez eser her ne füsün etse bana
Turfe-ta’vîzim ‘aceb hırz-ı garîbimdir gönül

Tutsa ey Vecdî cihânı âh u efgânım n’ola
Gülşen-i ‘ışkım nevâ-keş ‘andelîbimdir gönül (G.37)⁸³³

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, aşkın gül bahçesindeki nağmeci bülbüldür. Dert köşkündeki resim ve nakıştır. Akla hayret veren tuhaf bir sırdır. Sabır köşküdür. Garip bir tılsımdır.

Sînde bir şûh-ı mest-i kec-külâh ister gönül
Bâ’is-i âh-ı nedâmet bir günâh ister gönül (G.36/1)⁸³⁴

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül, külâhı eğri olan sarhoş bir güzel ister. Pişmanlık ahının sebebi olan günahı ister.

⁸³² Hakan Yekbaş, “Vecdî, Abdülbâkî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 08.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1900>.

⁸³³ Eşref Yanmaz, “Vecdî” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1995), 96.

⁸³⁴ Yanmaz, “Vecdî”, 95.

Servi boylu, ahu bakışlı dilber ister. Gam gününün güneşini ve dert meclisinin mumunu ister. Gönül, bunlar dururken güneşi ve ayı istemez. Gönül, kırmızı yanağı ve siyah saçın lülesini ister. Öpmek izni ister. Gönül, ah etmek ister.

Nüsha-i ‘ışkun süveydâ kem-sevâdıdır gönül
Her sahnda hûn dil-i la’lin midâdıdır gönül (G.38/1)⁸³⁵

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, aşk sayfasındaki kötü bir nokta, süveydadır. Sevgilinin her meydanda kan akıtan dudağının mürekkebidir. Gönül, gizli olan şeyin adıdır. Gönülün isteği yoktur. O, vuslattan dolayı her an mutludur. O, âlemin fesat çocuğudur. Aşkın ve muhabbetin her şeyden farklı olduğu vadidir.

1.5.104. Verdi Kâsım

“Miladi 1634 yılında doğan şair, 1723 yılında vefat etmiştir. Hayatına dair bilgiler sınırlıdır. Asıl adı Mehmed Kâsım olup Şeyh Mehmed Kâsım Efendi, Verdî Efendi, Şeyh Mehmed Efendi olarak tanınmıştır. Verdî’nin şiirlerinde klasik edebiyat ile halk edebiyatının şekil ve muhteva özellikleri bir arada görülmektedir.”⁸³⁶

Şair gönlüyle konuşur. Ona yapması ve yapmaması gerekenleri söylemektedir.

Pek yapış gücin yeterken şer’i pâke gel gönül
Hakka oldır râh-ı vâsi’ gayra gitme gel gönül

Ol sırât-ı müstakimdir yokdur aslâ aguhâc
Asfiyâlar yoludur ol sen de çıkma gel gönül

Bağla muhkem-i şer’e başın arvetü’l-vülkâ odır
Eyle ‘izzet ana cândan gâfil olma gel gönül

Enbiyâ vü evliyâ şer’-i pâk oldu muhit
Sa’y idüp zıllında sen de râhat eyle gel gönül

Şer’-i pâki başlarına tâc idindi etkıyâ
Verdiyâ lutf u keremle sen de eyle gel gönül (G.84)⁸³⁷

⁸³⁵ Yanmaz, “Vecdî”, 97.

⁸³⁶ Beyhan Kesik, “Verdî, Şeyh Mehmed Kâsım Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 08.02.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1788>.

⁸³⁷ Armağan Zöhre, “Verdi Kâsım Divanı İnceleme-Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2009), 111.

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gel gönül’ ifadesidir. Şair, gönlüyle konuşarak ona gelmesini söyler. Gönül, temiz olan şeriata gelmelidir. Allah’ın geniş yolu dururken, yabancı olana gitmemelidir. Allah’ın yolu, saf ve temiz insanların yoludur ve gönül bu yoldan çıkmamalıdır. Gönül candan habersiz olmamalıdır.

1.5.105. Visâlizâde Arîf

“Doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ölüm tarihi ise tahminen miladi 1657 yılıdır. Kaynaklarda Arîf hakkında çok az bilgiye rastlanır. Şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla Arîf’in dünya görüşü geleneksel divan şairlerinden çok farklı değildir.”⁸³⁸

Başla figana mevsimidir ey hezâr-ı dil
Fasl-ı hazâna irdi yine nevbahâr-ı dil

Çeşmün ne şâhbâz olur bir süzülmedin
Çengâl-i gamzede bulunursun şikâr-ı dil

Görse düşinde gamze-yi cellâd-ı mestüni
Teslîm-i rûh itmeğe kalmaz karâr-ı dil

Elfâz-ı ‘işve eyleye beşvinde olmaya
Ma’nî ki ola sâhte-yi şîvekâr-ı dil

Dostum elümde sâgarı ‘Ârif gibi müdâm
Peymâne meşreb olsam açılmaz humâr-ı dil (G.65)⁸³⁹

Yukarıda verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, bülbülün figana başlayacağı mevsimdir. Gönülün ilkbaharı, sonbahar faslıdır. Gönül avı, sevgilinin gamzesinin çengelindedir. Gönülün kararı, can teslim etmeye kalmaz. Âşık, kadeh meşrepli olsa da gönülün humarı yoktur.

1.5.106. Vişnezâde İzzetî

“Miladi 1629 yılında doğan şair, 1681 yılında vefat etmiştir. Asıl adı Mehmed İzzet’tir. Bulgaristan sınırları içinde yer alan Filibe yakınlarındaki

⁸³⁸ Bekir Çınar, *Visâlizâde Ârif ve Divanı* (Niğde: Kesit Yayınları, 2014), 14-15.

⁸³⁹ Çınar, *Visâlizâde Ârif*, 81.

Çaşengir’de doğmuştur. İzzetî, ilmiye sınıfından bir şair olduğu için devrinin geçer akça tüm ilimlerini öğrenmiştir.”⁸⁴⁰

Vişnezâde İzzetî Divanı’nda gönül redifli dört gazel bulunmaktadır. Gönül, sevgilinin saçının kıvrımına düşmüştür ve ah etmektedir. Adını Mecnun ve Ferhat gibi meşhur etmiştir. Bela köşesini sahiplenmiştir. İçinde hazine saklı, harap olmuş bir viranedir. Sarhoş ve divanedir. Hem alevdir hem de pervanedir. Açılmaz bir kilittir. Aşk pirinin mürididir. Yüz parça olmuş güldür. Rüzgârın dağıttığı kırılğan goncadır.

Âhıyla çarhı şu’le nihâd eyledün gönül
Vâr ise çîn-i zülfini yâd eyledün gönül

Dünyâ-yı hîle-bâza der-i râz-ı ‘aşkunu
Bu şeş-der-i belâda güşâd eyledün gönül

Bir kerre döndi bakdı mı hûbân-ı hod-fürûş
Kâlâ-yı rûy-ı zerdi mezâd eyledün gönül

Namun anıldı ‘aşk ile çün Kays u kûh-ken
Şimdi cihânda sen de bir âd eyledün gönül

Dillerde ‘İzzetîyi idüp dâstân-ı ‘aşk
Bâzâr-ı ‘aşk-ı Kaysı kesâd eyledün gönül (G.71)⁸⁴¹

Yukarıda verilen gazelde redif ‘eyledün gönül’ ifadesidir. Gönül, ah ederek feleği şule yaradılışlı etmiştir. Gönül, sevgilinin saçının kıvrımına düşmüştür. Belanın altı kapısını da köşe edinmiştir. Sararmış yüzün kumaşını açık artırma ile satmıştır. Gönülün namı, aşk ile Ferhat ve Mecnûn gibi anıldığından gönül de artık dünyada bir ad edinmiştir. Gönül, Kays’ı bile aşk pazarında kesat etmiştir.

Harâb-ı ‘aşk pür-nîreng ü sad efsânedür gönlüm
Niçe genciye rû-pûş olan vîrânedür gönlüm (G.74/1)⁸⁴²

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, hile dolu aşkın harabıdır ve efsane doludur. Gönül, sayısız hazinenin yüzünü örten bir viranedir. Arzu diyarındaki bir put evidir. Gamin gece ülkesinde hem alevdir

⁸⁴⁰ Ayşe Yıldız, “İzzetî, Vişnezâde İzzetî Mehmed Efendi” Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 08.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4590>.

⁸⁴¹ Adnan Çağlı, “Vişne-zâde İzzetî” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999), 81.

⁸⁴² Çağlı, “Vişne-zâde İzzetî”, 84.

hem de pervanedir. Gönül, alçak dünyanın yolunda savrulan bir sarhoştur. Eziyet suyunun harabı olan bir divanedir.

Pâs-bend-i ümîddür gönlüm
Bir açılmaz kilîddür gönlüm (G.77/1)⁸⁴³

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, ümidin ayak pasıdır. Açılmaz bir kilittir. Bilinmeyendir. Beyaz bir hava kabarcığıdır. Söğüt fidanının gölgesidir. Aşk pirinin mürididir.

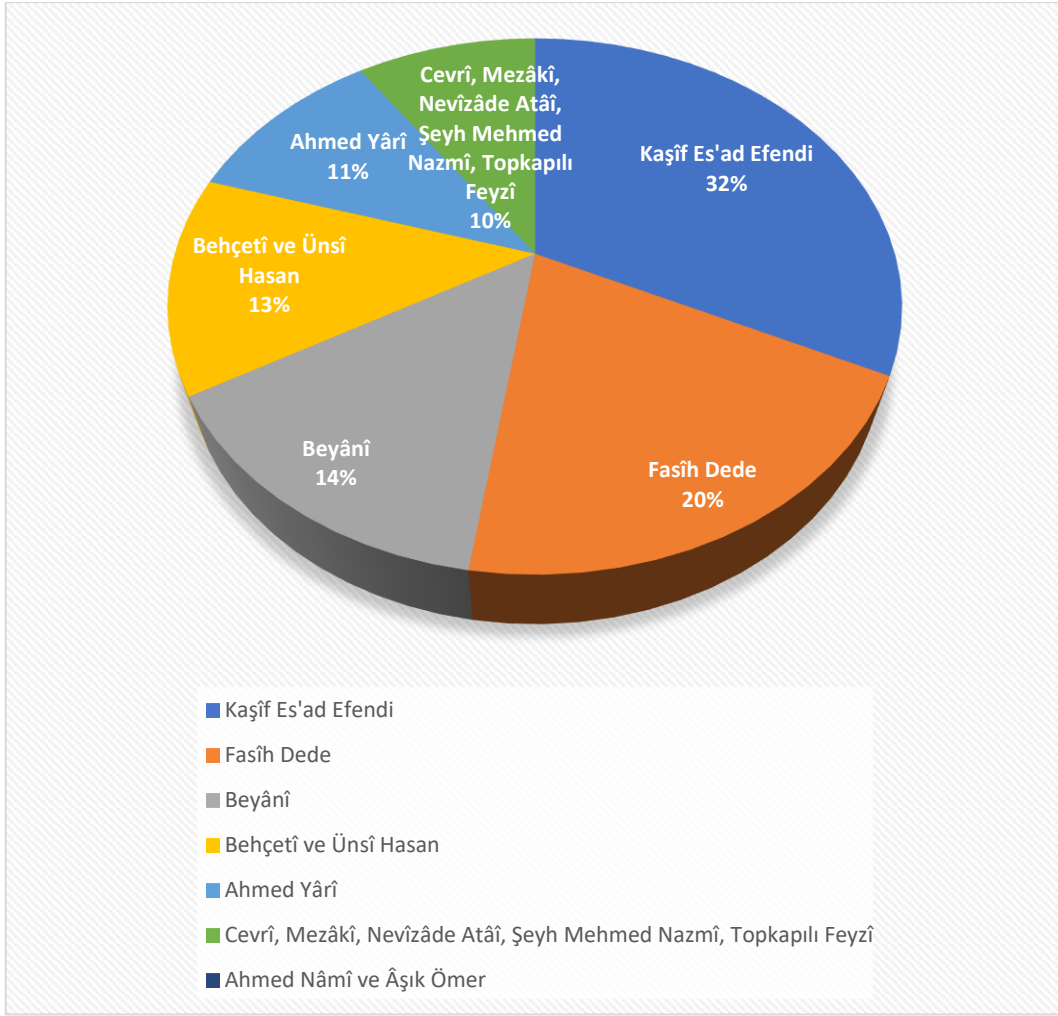
Gül-i sad-berg-vârdur gönlüm
Belki sad pâre-vârdur gönlüm (G.83/1)⁸⁴⁴

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, yüz yapraklı güldür, yüz parçadır, rüzgârın dağıttığıdır, kırılğan goncadır.

⁸⁴³ Çağlı, “Vişne-zâde İzzetî”, 87.

⁸⁴⁴ Çağlı, “Vişne-zâde İzzetî”, 92.

1.5.107. 17. Yüzyılın Genel Değerlendirmesi

Şekil 4. Gönül redifli manzumelerin 17.yüzyılda şairlere göre kullanım grafiği.

17. yüzyılda tespit edilen ve taranan 150 divandan 106 tanesinde gönül redifi tespit edilmiştir. Gönül redifli toplamda 390 manzume bulunmaktadır. Bunların içinde en fazla pay sahibi olan 27 manzume ile Kaşif Es'ad Efendî'dir. Tablo 4. 17. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde "Gönül" Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı

Tablo 4. 17. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... aklar yürür her daim gönül	1
... al gönlümi	1
... ayırma gönlümi senden	1
... bağlandı gönül	1
... benden gönül incinmesün	1
... benümle dil	1
... biçare gönlüm	1
... bilür dil	2
... bu gönül	4
... bu gönül derdine	1
... can u dil	2
... can u gönülden/dilden	4
... çekemez dil	1
... çekindi gönül	1
... dag-ber-dildür	1
... dertlü gönül	1
... dide vü dilden	1
... dil	45
... dilde	3
... dilden	2
... dildür	1
... dilimüzdür	1
... dilüm	2
... dilümde	1
... dirler gönlüne	3
... durur gönlüm	1
... düşdi (bu) gönül/dil	4
... düşdi gönlümüz	9
... düşdün ey gönül	2
... eglence olsun ey gönül	1

Tablo 4. 17. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... eglenmedi gönlüm	1
... eglenmez oldu gönlüm	1
... ehl-i dil	2
... elünden ey gönül	1
... et ey gönül	1
... ey dil	5
... ey gönül	12
... ey könül	2
... eyledi dil	1
... eyledün gönül	1
... eyler gönül/dil	2
... gel (ey) gönül	6
... geldün ey gönül	2
... gönlüm	39
... gönlüm eglencesi	1
... gönlüm eglenir	1
... gönlüm evin	1
... gönlüm neylesün	5
... gönlüm neyleyem/neyleyem gönlüm	5
... gönlümden geçer	1
... gönlümi	1
... gönlümüz	1
... gönül	104
... gönül bir dem karar itmez	1
... gönül gözü	1
... gönül sabr it/sabr ol	2
... gönül/gönlüm eglenmez	2
... gönülden	1
... gönülden istegil	1
... guya gönül	1
... hun u dil	1

Tablo 4. 17. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... ıder gönlüm	1
... idi gönül/gönlüm	2
... incinme gamdan ey gönül	1
... ister gönül/dil/gönlüm/gönlümüz	12
... it gönlümi	2
... itme gönül	1
... itmek ister gönlümüz	3
... itmez gönül	1
... könül	1
... lazımdur gönül	1
... benim gönlümcüdür	1
... meyl itmez gönül	1
... mı oldun ey gönül/dil	2
... müstagni dil	1
... neyler gönül	1
... ol gönül	1
... ol/olma (ey) gönül	9
... ola dil	1
... olan gönül/gönlüm	3
... oldı gönül/gönlüm/gönlümüz	3
... oldun ey gönül	5
... olmak ister gönül/gönlümüz	2
... olmayan gönül	1
... olmazdın gönül	2
... olsa gönülde	1
... olubdur dil	2
... sensün benüm gönlüm alan	1
... söylenür dilde	2
... şeyda gönül	2
... şimdi benüm gönlümdedir	1

Tablo 4. 17. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... usandum ey gönül senden	1
... var dilde	2
... virdüm gönlümi	2
... ya’ni dil	2
Toplam:	441

1.6. 18. YÜZYIL

1.6.1. Abbâs Vesîm Efendi

“Doğum tarihi belli olmayan şairin ölüm tarihi miladi 1760 yılına denk gelmektedir. Asıl adı Abbâs olan ve 18. yüzyılın önemli isimlerinden olan Vesîm İstanbul’da doğmuştur. Devrinde hekimliğiyle ön plana çıkan Abbâs Vesîm, klasik edebiyat kültürüyle yetişmiştir.”⁸⁴⁵

Abbâs Vesîm Efendi’nin Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Onun gazellerinde gönül bir kişi, bir mekân veya bir nesne olarak anlatılabilmektedir. Âşık, yalnız değildir. Sevgili aynı olduğu için tüm âşıkların sevgiliden gördükleri eziyet de aynıdır. Bu sebeple gönül de bir kişiye ait değildir. Çoktan bir olarak, âşıklar için ortak olmuştur.

Manzumelerde karşımıza çıkan gönül, düşmüştür. Onun düşmesinin anlamı âşık olmasıdır. Gönül; bir gül bahçesine, nur dolu olan güneşe, pervane olduğu için de ateşe düşmüştür. Düştüğü şeyler bu kadar fazla olsa da gönül aslında sevgiliye düşmüştür. O, naz padişahına köle olurken, aşk yolundaki düşkünlerin üzerine de gölge olmuştur.

Lale gibi yara dolu olan gönül, sönmeyen bir lamba, nurdan yapılmış bir kadeh, tutuşmuş bir ocak ve ferahlık veren bir kadeh olarak da anlatılır. Gönül, ışığın doğduğu ve Allah’ın tecelli ettiği yerdir.

Sâf-meşreb ‘âşıkız bir yâra düşdü gönlümüz
Şebnemâsâ bir yüzü gül-zâra düşdü gönlümüz

Şûh-ı şîrin-kâr ü şeh-âşûb ü yâr-ı nükte-dân
Kadr-i ‘âşık fehm ider dil-dâra düşdü gönlümüz

Rûz ü şeb der-yûze-i nûr etmede mâh-ı münîr
Zerreves bir mihr-i pür-envâra düşdü gönlümüz

Kâkül-i ham-der-hamında şâne-kârî etmege
Hayret ile çâk olup sad-pâre düşdü gönlümüz

Âteş-i ‘aşk ü muhabbetle semenderveş Vesîm

⁸⁴⁵ İbrahim Halil Tuğluk, “Vesîm Abbâs”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.02.2019.
<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=710>.

Bü'l-‘aceb pervâneyiz kim nâra düşdü gönlümüz (G.115)⁸⁴⁶

Yukarıdaki şiirde redif ‘düşdü gönlümüz’ ifadesidir. Gönül, düşmüştür. Bazen bir nesne gibi bazense bir insan gibi düşünülen gönlün düşmesi hem mecaz hem de gerçek anlam barındırdığı için kinayeli kullanılmaktadır. Mecazi olarak gönlün düşmesi, âşık olmasıdır. Saf meşrepli âşıkların gönlü birdir, ortaktır ve bir sevgiliye düşmüştür. Çiy tanesi gibi, yüzü gül bahçesi olana düşmüştür. Gönül, sevgilinin kudretini bilen sevgiliye, zerre gibi, nur dolu güneşe düşmüştür. Gönül gayret ile, yırtılarak yüz parça olmaya düşmüştür. Pervane olan gönül, ateşe düşmüştür.

Lâleveş dâg dâgdır gönlüm
Bir söyünmez çerâgdır gönlüm (G.202/1)⁸⁴⁷

Yukarıdaki beyitte redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, lale gibi yara doludur. Sönmeyen bir lambadır. Nurdan bir kadehtir. Gönül, dağdan ve bağdan vazgeçmiştir. Gönül hem tutuşmuş bir ocak hem de ferahlık veren bir bağıdır.

Mest-i ‘aşk-ı leb-i peymâne-i meydır gönlüm
Gûş-dâr-ı negam ü nâle-i neydir gönlüm (G.199/1)⁸⁴⁸

Yukarıdaki beyitte redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül bu gazelde hem bir insan hem de bir mekandır. Gönül, şarap kadehinin dudağındaki aşkın sarhoşudur. Nağmenin kulağı ve neyin inlemesidir. İran hükümdarı olan Key’in ve İskender mülkünün sahibidir. Allah’ın tecelli ışığının doğduğu ve tecelli ettiği yerdir. Görülmemiş şarap testisidir. Avın avcısıdır.

Yine bir pâdişâh-ı hüsn ü nâza bendedir gönlüm
Reh-i ‘aşkında hem çün sâye ber-efgendedir gönlüm (G.200/1)⁸⁴⁹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, yine bir naz ve güzellik padişahına köle olmuştur. Aşk yolunda düşmüşlerin üzerindeki gölgedir. Her an inleyerek feryadı nağmeleyendir. Aşğın iradesi, ten yuvasından kuş gibi uçmuştur. Gönlü de sevgilinin acı gözündedir. Gönül, aşkın hayat suyuyla canlıdır. Vesîm parlak güneş, gönül ise parlayan aydır.

⁸⁴⁶ İbrahim Halil Tuğluk, “Abbâs Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Divanı’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007), 668-669.

⁸⁴⁷ Tuğluk, “Abbâs Vesîm Efendi”, 762.

⁸⁴⁸ Tuğluk, “Abbâs Vesîm Efendi”, 759.

⁸⁴⁹ Tuğluk, “Abbâs Vesîm Efendi”, 760.

1.6.2. Abdî

“Doğum tarihi belli olmayan şairin ölüm tarihi miladi 1763 yılıdır. İstanbul’da doğan şairin asıl adı Abdullah’tır. İsminden dolayı ‘Abdî mahlasını kullanmıştır. Subhî Ahmed Efendi’nin soyundan olduğu için Subhî-zâde Abdullah sanıyla tanınmıştır.”⁸⁵⁰

Abdî Divanı’nda gönül redifli bir murabba vardır. Bu manzumenin nakarat kısmında bulunan ve şiir boyunca aynı işlevde kullanılmaya devam eden gönül, şairin yani âşığın bir parçasıdır, ondan farklı değildir. Âşık, sevgiliye bakmaktan uzak olmayı kabullenebilir fakat gönlünün sevgiliden men edilmesini istemez. Bunun için de dua eder.

Yine bir dag-ı sûzân eyledin ey mâh-ı tâbânım
Fırâkı alûvirdi ruhsat buldu oldu efgânım
Seni ben görmesem bir dem zarâr itmez dil ü cânım
Nazardan dûr isem dilden de mahcûr itme sultânım (M.1/1)

Yukarıda ilk bendi verilmiş murabbada, nakaratın tamamı redif olarak kabul edilir. Nakaratın içinde geçen ve tekrar eden dil kelimesini de redif bağlamında değerlendirmek mümkündür. Âşık, sevgilinin bakışlarından uzaktır. Âşığın, sultan olan sevgiliden istediği, gönlünün sevgiliden mehcur edilmemesidir.

1.6.3. Âdem Çelebi

“Doğum ve ölüm tarihi hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi yoktur. Divanından hareketle 18. yüzyılda İstanbul’da yaşadığı söylenebilir. Şiirlerinde kimi zaman beşerî unsurlara yer verirken kimi zaman dinî unsurları kullanmıştır.”⁸⁵¹

Âdem Çelebi’nin Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, uzun zamandır, cefa eden bir sevgiliye köledir. Aşk şerbetiyle sarhoştur, akılsızdır, zayıftır ve eziyeti kendisine lütuf bilendir. Divane olan gönül, âşığın başına beladır. Gönül, isteyicidir. O, yeni bir sevda, sevgili ve işve istemektedir. Sabırsız bir hasta olan gönül, mutluluk dergahının ferdi olmak istemektedir.

Bir cefâcu dil-rübâyâ bendedür hâlâ gönül
Şerbet-i ‘aşkın içüp mestânedür gûyâ gönül

⁸⁵⁰ Yunus Kaplan, “Abdî, Subhî-zâde Feyze”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.02.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1074>.

⁸⁵¹ Figen Özlem Karakaş, “18. Yüzyıl Şairi Âdem Çelebi ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2010), 6.

Şöyle bî-hûş oldu kim güftâr kudret kalmadı
Vasf-ı dil-dâra gelince zindedür ammâ gönül

Cevr bildi kendiye lutf ‘add idüp mesrûr olur
Seng-i a’dâdan dahı gör kaçmadı aslâ gönül

Zülf zencîriyle yârun sen anı bend iylegil
Zâhidâ selb iyleme divânedür zîrâ gönül

Başına muhtâr olurdı cümle ‘âlem şübhesüz
Bir belâdur Âdeme illâ gönül illâ gönül (G.58)⁸⁵²

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, eskiden beri gönül alıcı bir sevgiliye köledir. Aşk şerbetinden içmiş gibi sarhoştur. Gönül, akılsızdır, konuşacak gücü yoktur fakat sevgilinin vasfı geldiğinde hemen canlanır. Eziyeti kendisine lütuf bilir, hatta düşmanın taşlarından bile kaçmaz. Gönülü gasp etmek gereksizdir çünkü gönül zaten bir divanedir. İnsan için gönül, bir beladır.

Tâze cilve tâze sevdâ tâze yâr ister gönül
Şûh-ı şen sûriş-figen bir şîve-kâr ister gönül (G.242/1)⁸⁵³

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül yeni bir cilve, yeni bir sevdâ, yeni bir sevgili, mutlu bir güzel ve karışıklık çıkartan bir işveli istemektedir. İçkiden dolayı gelen baş ağrısının defini ve sevgilinin neyi ile defini istemektedir. Hisar makamının faslında şarapla ve neyle söylenen bir ilahi istemektedir. Sabırsız bir hasta olan gönül, hazır bir mezar istemektedir. Gönül, mutluluk dergahının ferdi olmak istemektedir.

Kıla la’l-i lebi bârik zülâle dag-ber-dildür
Nihânî sîm-i gerdeni nihâle dag-ber-dildür (G.68/1)⁸⁵⁴

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘dag-ber-dildir’ şeklindedir.

1.6.4. Ağazâde Örfî

“Şair, miladi 1705 yılında Edirne’de doğmuştur. 1778 yılında da vefat etmiştir. Asıl adı Mahmûd Ağa olan şair, Örfî mahlasını kullanmış ve bu isimle anılır olmuştur. Sade ve akıcı bir dil kullanan şair, sosyal konulara uzak kalmamış;

⁸⁵² Karakaş, “18. Yüzyıl Şairi Âdem Çelebi”, 88.

⁸⁵³ Karakaş, “18. Yüzyıl Şairi Âdem Çelebi”, 242.

⁸⁵⁴ Karakaş, “18. Yüzyıl Şairi Âdem Çelebi”, 97.

özel hayatını, mesleğini ve yaşadığı şehri şiirine konu etmiş, mahallî renklere önem vermiş, atasözleri ve deyimleri şiirinde ustalıkla kullanmıştır.”⁸⁵⁵

Ağazâde Örfî Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül köşkü, Allah’ın divanıdır, evidir. Gönül, Allah’ın Halîl’i tarafından yapılmıştır ve safa ehlinin Kâbe’sidir. Her şeyin biteceği yer, gönlün arşıdır. Gönül sürekli Mustafa’nın vasıflarını saymaktadır.

Gönlüyle dertleşen âşık ona, sevgilinin kakülüne dolaşmanın hata olduğunu ve kısmet verenin Allah olduğunu söylemektedir.

Mest eden ‘uşşâkı la’l-i dil-rübâdır ey gönül
Mey neşâtı dediler bu iftirâdır ey gönül

Makdem-i dilberle bezmim oldu bu şeb pür-ziyâ
Çünkü teşrîf eyleyen bir meh-likâdır ey gönül

Leyli zülfine mukayyed olma kim Mecnûn eder
Kâkül-i dil-dâra dolaşmak hatâdır ey gönül

Yâra karşı der-kafes bülbül nevâlar eyledi
Ol dahi gül-rûy-ı yâre mübtelâdır ey gönül

Gam degil ehl-i mürüvvet kalmadıysa ‘Örfiyâ
Kısmetim veren cenâb-ı Kibriyâdır ey gönül (G.174)⁸⁵⁶

Yukarıdaki gazelde redif ‘ey gönül’ şeklinde tekrar eden kelime grubudur. Şiirde şair, gönlüne seslenmektedir. Gönlüne; âşıkları mest edenin, şarabın verdiği mutluluk olmadığını ve gönül alan sevgilinin dudağı olduğunu söylemektedir. Ayrıca gönlüne, sevgilinin kakulene dolaşmanın hata olduğunu çünkü kısmeti verenin Allah olduğunu söyler.

Gönül eyvânı dîvân-ı Hudâdır
Gönül bî-şübhe beyt-i Kibriyâdır (G.103/1)⁸⁵⁷

Yukarıda birinci beyiti verilmiş gazelde gönül kelimesi mısra sonunda değil mısra başında tekrar etmektedir. Yani bu manzumede mısra başı redifi olarak ‘gönül’ kelimesi kullanılmaktadır. Gönül köşkü, Allah’ın divanıdır. Şüphesiz ki gönül, Allah’ın evidir. Gönül dergâhı, düşünölmekten bile çekinilmelidir. Gönül

⁸⁵⁵ Lokman Turan, “Örfî, Mahmûd Ağa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.02.2019. <http://www.turkedyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=773>.

⁸⁵⁶ Çağdaş Albayrak, “Ağazâde ‘Örfî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2009), 133.

⁸⁵⁷ Albayrak, “Ağazâde ‘Örfî”, 89.

yıkmak hata saflarındandır. Gönölü yapan Allah'ın Halil'idir. Gönöl, safa ehlinin Kâbe'sidir. Yaratılmışı özetleyen levha gönöldür. Her şeyin son bulacağı yer, gönöl arşıdır. Örfi'nin, gönölünü tarif etmesi mümkün değildir. Gönölün, vasıflarını saydığı kişi Mustafa'dır.

1.6.5. Ahmed Müsellem Efendi

“Şairin doğum tarihi belli değildir. Ölüm tarihi ise miladi 1754 yılıdır. Asıl ismi Ahmed'dir. Ebu'l-Vefa Şeyh Ahmed Müsellem Efendi unvanıyla tanınmıştır. Belgrat'ta doğmuştur.”⁸⁵⁸

Ahmed Müsellem Efendi'nin gönöl redifli iki gazeli vardır. Âşıktan farklı bir kişi olan gönöl, gizli olan cilveyi bulmuştur. Gönöl, karıncalara göz olmuştur. Göğün yıldız kümesinde saadet bulmuştur. Gönöl, gam toprağının da içindedir ve toprağa gömölü küpü andırır. Gönöl, her türlü noksanlıktan temizlenmiş bir cevher gibidir.

Gerd-i gam içre görüp zann itme hâlîdür gönöl
Hâkde medfûn hum-ı pür-zer misâlîdür gönöl

Nâzır-ı ma'mûre-i arz-ı bedendür muttasıl
Hâris-i mülk-i yemîn kutb-i şimâlîdür gönöl

Yok anun emr-i bekâsında ne müddet ne mevâd
Cevher ammâ ki 'arazdan pâk ü 'âlîdür gönöl

Merkez-ârâ-yı sutûr-ı 'âliyât ü sâfilât
Şeş cihâtun âftâb-ı bî-zevâlîdür gönöl

Kıtası benzer müdevver bir zamîr-i râci'e
Bak Müsellem bak ne sırr-ı zü'l-celâlîdür gönöl (G.174)⁸⁵⁹

Yukarıdaki gazelde redif 'gönöl' kelimesidir. Gönöl, gam toprağının içindedir. Fakat bu toprağın içinde boş değildir. Çünkü o, toprağa gömölümüş altın dolu küptür. Yemin mülkünün muhafızıdır. Her türlü arızadan temizlenmiş cevherdir. Asi bir sırdır.

Nizâm-ı 'aşkda bir cilve-i mestûr bulmuş dil

⁸⁵⁸ İsmail Hakkı Aksoyak, “Müsellem, Ebulvefâ Şeyh Ahmed Müsellem Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3943>.

⁸⁵⁹ Zafer Topak, “Ahmed Müsellem Efendi ve Divanının Tenkitli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2006), 117.

Ki her âsûde hâli gâyet mecbûr bulmuş dil (G.98/1)⁸⁶⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘bulmuş dil’ ifadesidir. Gönül, aşkın düzeninde gizli cilveyi bulmuştur. Gönül, sabah feyzinin muhtacıdır. O, karıncaya bile göz olmuştur. Gönül, âlem cahilliğinin dönüşünden, şenlik bulmuştur. Göğün yıldız kümesinde, Çin imparatorunun devletini (saadetini) bulmuştur.

1.6.6. Ali Senâî

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1784 yılında vefat etmiştir. Edirne’de doğmuştur. Asıl adı Ali’dir. Gülşenî tarikatına mensuptur.”⁸⁶¹

Ali Senâî Divanı’nda gönül redifli iki gazel ve bir murabba olmak üzere toplamda üç manzume vardır. Bu manzumelerde gönül, bazen bir mekân bazense bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır. Gönül bir evdir ve bu evde Allah’tan başka düşünce olmamalıdır. Çünkü o, tecelli evi ve ilahi hazinedir. Mana şahının tahtı da âşıkların kiblesi de gönüldedir. Gönül, saf halde vahdete erişebilmelidir. Gönül, tüm âşıklar için ortaktır. Bir şeyler istemekte olan gönül en çok sadık ve gonca ağızlı bir sevgiliyi ister. Muhabbetle içini gam doldurmayı ve kendini gizlemeyi ister.

Feyz-i ilhâm-ı Hudânun cilve-gâhıdur gönül
Bir tecelli-hânedür kenz-i ilâhîdür gönül

Andadur dürr-i ma’ârifle hakikat gevheri
Bil ma’ânî şâhınun da taht-gâhıdur gönül

Hayme-i me’âd-ı Mûsâ sırrını andan dile
Hıfz için kelâm-ı Hakkun bâr-gâhıdur gönül

Hak Te’âlâ hâkim-i mutlakdur eşyâya velî
Öyle bil şâh-ı cihânun pâdişâhıdur gönül

Her ne denlü vâsf idersen kâle gelmez hâl-i dil
Ey Senâyî ‘âşıkânun kible-gâhıdur gönül (G.116)⁸⁶²

⁸⁶⁰ Topak, “Ahmed Müsellem Efendi”, 115.

⁸⁶¹ Müberra Gürgendereli, “Senâî, Şeyh Ali Senâî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.02.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3229>.

⁸⁶² Durmuş Sezgin, “Ali Senâyî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2001), 255.

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, Allah’ın ilham feyzinin cilve yeridir. Tecelli evidir, İlahinin hazinesidir. Hakikat cevheri ve maArîf incisi gönüldedir. Mana şahının tahtı da gönüldedir. Allah’ın kelamını ezberlemek için mahsul yeri gönüldür. Gönül, cihan şahının bile padişahıdır. Gönül, âşıkların kiblesidir.

Kanı bir yâr-i sâdık hem-dem ister gönlimüz şimdi
Derûnum derdine cânâ em ister gönlimüz şimdi (G.161/1)⁸⁶³

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘ister gönlimüz şimdi’ ifadesidir. Âşıkların gönlü; sadık bir sevgili, içinin derdine bir canan istemektedir. Muhabbet ile içlerini gam doldurmayı, Cem’in kadehinin meclisini kurmayı, utancı yükseltip gam defimi istemektedir. Şerefli olmak için gizlenmek istemekte, ayrıca sırların keşfinde mahrem olmak istemektedir. Her şeyin sonunda gonca ağızlı olan sevgiliyi istemektedir.

Gönül aldanma hevâya nice bir kâl ile kıl
Gel oku mekteb-i ‘irfânda gönül pâsını sil
Çeşm-i ‘ibretle nazar kıl gözün aç sen seni bil
Hâne-i dilde koma fikr-i sivâ sâf ola dil
Nazarun vahdete irgür açıla dide-i dil (M.4/1)⁸⁶⁴

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan murabbada, nakaratın tamamını redif kabul etmek mümkündür. Şair, bu manzumesinde nefsine seslenerek onunla konuşur. Ona, gönül evinde Allah’tan başka düşünce koymamasını, gönlünün saf olmasını söyler. Bakış, vahdete eriştiğinde gönül gözü de açılacaktır.

1.6.7. Arîf Süleyman

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1769 yılında vefat etmiştir. Asıl adı Süleyman’dır. Şiirlerinde Arîf mahlasını kullandığı için Arîf Süleyman veya Süleyman Arîf olarak tanınmıştır. Kaynaklarda üç dilde şiir söylemeye Kadir, nüktedan, bilgili biri olduğu, şiir ve nesirde akranlarından öne çıktığı; devrinde meşhur olduğu kaydedilmektedir.”⁸⁶⁵

Arîf Süleyman Divanı’nda gönül redifli bir gazel ve bir de tahmis vardır. Zenginliğin içi gönül kanı ile doludur. Gözyaşında akmakta olan da gönül kanıdır.

⁸⁶³ Sezgin, “Alî Senâyî”, 292.

⁸⁶⁴ Sezgin, “Alî Senâyî”, 123.

⁸⁶⁵ Semra Tunç, “Arîf Süleyman”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=772>.

Gönül, sevgilinin yanağının düşüncesinden dolayı ateş yaradılışlıdır. Bu hasret ateşinden dolayı da kül olmuştur.

Pûr olmuşdur derûn-ı nâ-be-sâmânımda hûn-ı dil
Tenimde dâg-ı hasret çeşm-i giryânımda hûn-ı dil

Müdâvâ-sâz olursın bilmiş ol kim bana kâr etmez
Tabîbâ olmasa dârû-yı dermânımda hûn-ı dil

Hurûş etmekdedir hem-vâre bâd-ı âh-ı serdimden
Misâl-i kulzûm-i mevvâc-ı dâmânımda hûn-ı dil

Ten-i pür-dâgdan hûn-âbe-i eşk olmada cârî
Akar cûlar gibi sahn-ı gül-istânımda hûn-ı dil

O hûnîn-nagme bülbüldür ki ‘Arîf mültezemdir hep
Sûrûr-ı tâb’-ı şûh-ı nükte-elvânımda hûn-ı dil (G.141)⁸⁶⁶

Yukarıdaki gazelde redif ‘hûn-ı dil’ tamlamasıdır. Arîf Süleyman Divanı’nda yer alan bu şiir ‘hûn u dil’ redifi ile 17. yüzyıl şairi olan Abdülbâkî Arîf Divanı’nda da yer almaktadır. Şiirin hangi şaire ait olduğu ise belli değildir.

Zenginlik içindeki âşık, gönlün kanıyla dolmuştur. Aşğın gözyaşındaki gönül kanıdır. Doktor olmasa da aşğa derman olan gönlün kanı ilaçtır. Gül bahçesinde akmakta olan akarsu gönül kanıdır.

Fikr-i ruhsârûn ile sûz-nihâd oldu gönül
Âteş-i ‘aşkın ile nâ’zire-zâd oldu gönül
Tâbiş-i hasret ile mahz-ı remâd oldu gönül
Verziş-i âh ederek şu’le nijâd oldu gönül
Nakş-ı hüsnün görüp âşûfte-nihâd oldu gönül (Tahmis-11/1)⁸⁶⁷

Yukarıda ilk bendi verilen tahmiste redif ‘oldu gönül’ ifadesidir. Nâilî’nin gazeline yazılmış bir tahmis olan manzumede gönül, sevgilinin yanağının düşüncesinden dolayı ateş yaradılışlı olmuştur. Aşkın ateşinden dolayı ateşten insan olmuştur. Hasret alevinden dolayı kül olmuştur. Ah ederek alev tabiatlı olmuştur. Güzellik resmini görerek aşûfte huyly olmuştur.

⁸⁶⁶ Mustafa Tankuş, “Arîf Süleyman Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2002), 269-270.

⁸⁶⁷ Tankuş, “Arîf Süleyman”, 347.

1.6.8. Arpaemînzâde Sâmi

“Asıl ismi Mustafa’dır. Diğer isminin ‘Mehmed’ olduğu sadece bir kaynakta belirtilmiştir. İstanbulludur. Doğum yılı bilinmemektedir. Miladi 1734 yılında vefat etmiştir. Kimi şiirlerinde musiki terimlerine yer vermesi, musiki makamları hakkında bir de mesnevi yazması Sâmi’nin musiki konusunda da bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Şiirlerinde sıkça kullandığı tasavvufi özellikler, hatta musiki makamlarından söz ettiği mesnevisinde tasavvufla musikiyi birleştirerek anlatması ve ‘Mevlevî’ redifli bir de gazel kaleme alması, Mevlevîliğe müntesip olduğuna dair bilginin doğruluğunu güçlendirmektedir.”⁸⁶⁸

Arpaemînzâde Sâmi Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Manzumelerde gönül karşımıza hem bir mekân hem bir nesne hem bir canlı hem de bir insandır. Gönül, sevgilinin aşk köşküdür. Elem ordusunun kervansarayıdır. Tecelli nurunun mekanıdır. Ten şehrine inşa edilmiş Kâbe’dir. Bir parçasında sayısızca deniz gizleyendir. Tur dağındaki fidandır. Anka kuşudur. Hikmet şarabıyla dolu kadehtir. Karanlık bir gecedir. Güzel sözlerin Nedîm’idir.

Hayâl-i kâmetünle bir nihâl-i Tûrdur gönlüm
Tecellâ-yi cemâle câygâh-i nûrdur gönlüm

Mu’allim-hâne-i ‘âlemde sûz-âmûz olmam hîç
Nigâh-i dîde-i âzâr ile mehcûrdur gönlüm

İder ney gibi her sûrâh-i dâğı nâle-i yâ hû
Figân-i ‘aşk ile pür gûyiyâ Mansûrdur gönlüm

Derûnında nikât-i hat nüvişte kilik-i kudretle
Misâl-i nâme mühr-i la’l ile memhûrdur gönlüm

İder hurşîd-i hüsne kâkûlin bâd-i sabâ burka’
Zalâm-i perde-i gamla şeb-i deycûrdur gönlüm

Nümâyân pertev-i sâfında sırr-i ‘âlem-i ma’nâ
Mey-i hikmetle memlû sâgar-i billûrdur gönlüm

Nigâh eyler ol âfet dûr-bîn-i çeşm-i ‘aksiyle
Nazarda âstân-i dergahinden dûrdur gönlüm

⁸⁶⁸ Fatma Sabîha Kutlar Oğuz, “Sâmi, Arpaemînzâde Mustafa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.02.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=14>.

Gazâlân-i harîmüm dil-berün çeşmânıdır Sâmi
Zemîn-i şeh-i tende Ka'be-i ma'mûrdur gönlüm (G.85)⁸⁶⁹

Yukarıdaki gazelde redif 'gönlüm' kelimesidir. Gönül, sevgilinin hayâlinden dolayı Tûr'daki bir fıdandır. Güzellik tecellisinin nuruna mekandır. Azarlama gözünün bakışıyla unutulmuştur. Aşk figanıyla dolu Mansur gibidir. Dudak mührü ile mühürlenmiş mektup gibidir. Gam perdesinin karanlığıyla karanlık gecedir. Hikmet şarabıyla dolu billur kadehtir. Bakış dergahının kapısından uzaktır. Ten şehrinin zeminine inşa edilmiş Kabe'dir.

Kişver-i 'aşkun şeh-i sâhib-kırânıdır gönül
Cey ş-i endûhun re'îs-i kârvânıdır gönül (G.82/1)⁸⁷⁰

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, çevre sahibi olan güzelin aşk köşküdür. Elem ordusunun kervan reisidir. Bir parçasında sayısız deniz gizli olan dalgadır. *Kün-fe-kân* sırrının pergelinin merkezidir. Besmeledeki 'be' harfine, ayrıca 'nun'a ve 'kaf'a noktadır. Gökyüzünün yedi ciltli metninin sırrıdır. Bilinmeyene şahit olandır. Güzel sözlerin Nedîm'idir. İlham perdesinin halvet sarayının mahremidir. Mekânsız meclisin dopdolu kadehidir. Yanık yarısındaki kanın cevherine kanaat edendir. Yüce yuvanın Anka'sıdır.

1.6.9. Âsâf

"Hayatı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Şiirlerinden hareketle 18. yüzyıl şairi olduğu, Âsâf'ın muvaffakiyetli bir şair olarak gösterilemeyeceği, şiirlerinde vezin ve kafiye hatalarına bile tesadüf edildiği, tezkirelerin bu yüzden kendisinden bahsetmemiş olabileceği söylenebilir."⁸⁷¹

Âsâf Divanı'nda gönül redifli on altı gazel vardır. Bu gazellerde gönül, bazen bir nesne, bazen bir gıda, bazen bir nesne, bazen bir mekân ve bazense bir insan olarak tasvir edilir. Gönül aynı beyit içinde hem kâse hem şarap hem de sakidir. Dokuz kubbenin köşkünün şemsesi ve kemeridir. Ayrılık köşkündeki nakış ve süstür. Can bağının tılsımıdır. Keyani'nin tacıdır. Muhabbet denizindeki kayığın

⁸⁶⁹ Fatma Sabîha Kutlar Oğuz, "Arpaemînzâde Mustafa Sâmi Divanı", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 09.03.2019. s.352. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196126/arpaEmîni-zâde-mustafa-Sâmi-divani.html>.

⁸⁷⁰ Oğuz, "Arpaemînzâde Mustafa Sâmi", 350.

⁸⁷¹ Hasan Kaya, "Âsâf", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.02.2019. <http://www.turkedyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3219>.

yelkenidir. Sine viranesinde saklı bir hazinedir. Aşk sarayındaki ocaktır. Tarikatın ayak altındaki toprağı, meclisindeki zehridir.

Lezzet ehlerinden olan gönül, aşk yolunda cefa çekmektedir. Aşk sembollerini gizleyen, avare ve çaresiz olandır. Kahr okları ile bin parça olmuş gönlün yarasına çare yoktur. Muhabbet meclisinin sakisi, elemin sevgilisidir. Nağme süsleyen bir bülbül olan gönül, aynı zamanda aşk mumunun pervanesidir.

Gönül, sabır evidir. Aşk incisinin çıktığı denizdir. Mana köşkündeki akıl Kabe'sidir.

Kâsedür hem mey ü hem pür-şevk-ı sâkîdür gönül
Mâ'il-i zevkun hele ehl-i mezâkîdur gönül

Rû'yet-i ruhsâr için rûh-ı revân olsun fedâ
Nice günlerdür giriftâr-ı firâkîdur gönül

Câdadur şevkun türâb olsun rehûnde cism ü ten
Ben gidersem 'âlem-i 'ulvîde bâkîdür gönül

Zerredür ol sûziş-i mihr ü mahabbetle velî
Nûh kıbâbun şemse-i kâh u revâkîdur gönül

Meclis-i hâs eylese Âsâf diliyle gam mîdur
Kâsedür hem mey ü hem pür-şevk-ı sâkîdür gönül (G.610)⁸⁷²

Yukarıdaki gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Bu gazel, Nef'î'nin aynı redifli gazeline yazılmış bir naziredir.⁸⁷³ Gönül hem kasedir hem şaraptır hem de şevkle dolu bir sakidir. Zevke meyletmek hususunda, lezzet ehlerindendir. Uzun zamandır ayrılığa tutulmuştur. Âşık ölse bile gönül, yüce âlemde ebedi kalıcıdır. Gönül, dokuz kubbenin köşkünün, şemsesi ve kemeridir.

'Aşk kuhl-ı dîde anun sürme-dânîdur gönül
Ten mu'allim-hânedür Lokmân-ı sânîdür gönül (G.611/1)⁸⁷⁴

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Bu gazel, Sabrî Mehmed Şerîf'in aynı redifli gazeline yazılmış bir naziredir.⁸⁷⁵ Gönül, aşk gözüne sürme çekendir. Ten okulundaki ikinci Lokman'dır. Keyani'nin tacıdır.

⁸⁷² Hasan Kaya, "18. Yy. Şairi Âsâf ve Divanı" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 667.

⁸⁷³ Bk. G.74. Akkuş, "Nef'î", 496.

⁸⁷⁴ Kaya, "18. Yy. Şairi Âsâf", 668.

⁸⁷⁵ Bk. G.113. Kasır, "Sabrî Mehmed Şerîf", 225.

Muhabbet denizindeki kayığın yelkenidir. Hakikat yolunda, içtiği kadehten dolayı başı ağrıtmaktadır.

Bâg-ı şevkam nagme-pîrâ ‘andelîbümdür gönül
Bir müferrîh kasr-ı hecrem nakş u zîbümdür gönül (G.612/1)⁸⁷⁶

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Bu gazel, Vecdî’nin aynı redifli gazeline yazılmış bir naziredir.⁸⁷⁷ Gönül âşığın, şevk bağındaki nağme süsleyen bülbüldür. Ayrılık köşkündeki ferahlık veren nakış ve süstür. Düşünceye dehşet veren acayip bir sırdır. Âşık, ateşli bir gam eviyken gönül, sabır evidir. Can bağının görülmemiş garip tılsımıdır.

Dergehünde itmege Âsâf gibi bî-bâk figân
Bârgâh-ı hazret-i sultâna geldük ey gönül (G.613/5)⁸⁷⁸

Yukarıda makta beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘geldük ey gönül’ ifadesidir. Bu gazel, Şeyhülislâm Yahyâ’nın aynı redifli gazeline naziredir.⁸⁷⁹ Gönül, dünyaya aşk mumunun pervanesi olarak geldiği için aşk ateşinde yanmalıdır çünkü yanmaya gelmiştir. Gönül, bu fani dünyada sıkıntı çekmemeli, gül bahçesini seyre gelmiş gibi düşünmelidir. Dergahında, Âsâf gibi fîğan etmek için sultanın yüce huzuruna gelmiştir.

Zıll-i râhatdur serâb-ı âh-ı dil ‘uşşâka kim
Kışver-i ‘aşkun kadîmî dūd-mânıdur gönül (G.614/4)⁸⁸⁰

Yukarıda dördüncü beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Bu gazel, Şeyhülislâm Yahyâ’nın aynı redifli gazeline naziredir.⁸⁸¹ Göğüs bir viranedir, gönül ise o viranede saklı bir hazinedir. İnci tanesini isteyenlerin kanaat etmesi gereken gönüldür. Hakikat sabittir fakat gönül fanidir. Gönül, aşk yolunda cefa çeken bir acizdir. Eskiden beri, aşk sarayının ocağıdır. Aşkın sembollerini gizleyendir. Sevgilinin yay olan kaşının nişan aldığıdır.

Ol mâh-tâb nice bilür kadrüni senün
Çârsu-yı ‘aşk içinde mezâd olmadun gönül (G.615/2)⁸⁸²

⁸⁷⁶ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 668.

⁸⁷⁷ Bk. G.37. Yanmaz, “Vecdî”, 96.

⁸⁷⁸ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 669.

⁸⁷⁹ Bk. G.217. Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ Divanı”.

⁸⁸⁰ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 669.

⁸⁸¹ Bk. G.223. Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ Divanı”.

⁸⁸² Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 670.

Yukarıda ikinci beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘olmadun gönül’ ifadesidir. Bu gazel, Şeyhülislâm Yahyâ’nın aynı redifli gazeline naziredir.⁸⁸³ Gönül, bahar zamanı bile mutlu olamamış, nergis ve lalelerle birlikte açılmamıştır. Gönül, aşk çarşısında dahi satılmamıştır. Güzellik ayının ayağını öpmeye yetişememiş, Âsâf gibi, toprak yaradılışlı olamamıştır. Bunlara rağmen gönül, avarelik konusunda sevgilinin aklına rakip gelip de kendisinin gelmemesine şükretmelidir.

Meh-likâ hercâyî sen âvâre oldun ey gönül
Bir şifâsuz derd için bî-çâre oldun ey gönül (G.647/1)⁸⁸⁴

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘oldun ey gönül’ ifadesidir. Bu gazel, Şeyhülislâm Yahyâ’nın aynı redifli gazeline naziredir.⁸⁸⁵ Hercai bir ay yüzlü için gönül, avare olmuştur. Şifası olmayan bir dert için gönül, çaresiz olmuştur. Gönül, gittikçe bir ateş parçası olmuştur. Kahır okuyla gönül, bin parça olmuştur. Gönül, bazen sert bir taş bazen de demir olmuştur.

Ten nîm cân bir haste-hâl hûn-rîz dîde bî-emân
Bir nâza sad cân isteyen sehâra gönlüm n’eylesün (G.793/1)⁸⁸⁶

Yukarıda ikinci beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönlüm n’eylesün’ ifadesidir. Avare gönül, bahar vaktinde ve gül mevsiminde ne edeceğini bilmemektedir. Bir naz için bin can isteyen büyücüye, gönlün yapacak bir şeyi yoktur. Bin parça olmuş gönlün, bir araya gelmesi mümkün değildir. Hasta gönlün, yarasına çaresi yoktur. Avare gönlün, Âsâf gibi elemli olmamasına ihtimal yoktur.

Bir çâre bilmez zahmına bî-çâre gönlüm n’eylesün
Bir mesken-i râhat mı var âvâre gönlüm n’eylesün (G.767/1)⁸⁸⁷

Yukarıda birinci beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönlüm n’eylesün’ ifadesidir. Bu gazel, Şeyhülislâm Yahyâ’nın aynı redifli gazeline naziredir.⁸⁸⁸ Yarasına bir çare bilmeyen çaresiz gönlün, yapacak bir şeyi yoktur. Rahat bir mekân olmadığı için gönül, avaredir. Sitem taşlarıyla kırılıp bin parça olan gönül,

⁸⁸³ Bk. G.216. Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ Divanı”.

⁸⁸⁴ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 686.

⁸⁸⁵ Bk. G.215. Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ Divanı”.

⁸⁸⁶ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 757.

⁸⁸⁷ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 744.

⁸⁸⁸ Bk. G.289. Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ Divanı”.

tekrar iyi olmak istemektedir. Gönül, yara doludur ve çaresizdir. Gönülün, büyücü fitneye uymaktan başka çaresi yoktur.

Mücellâ hüsnünün çün pertevi hayrânıdır gönlüm
Mahabbet bezminün bir sâkî-i devrânıdır gönlüm (G.653/1)⁸⁸⁹

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönlüm’ kelimesidir. Bu gazel, Gelibolulu Ali’nin aynı redifli gazeline naziredir.⁸⁹⁰ Gönül, güzellik parıltısının ışığına hayrandır. Muhabbet meclisinde gönül, zaman sakisidir. Sevgilinin yüzünün mumuna yanandır. Aşk incisinin çıktığı deniz ve okyanustur. Gönül, sevgilinin yanağının gülü için inleyen bir bülbüldür. Gönül, sevgiliye kulluk eden Âsâf’ın kapıcısıdır.

Bahr-ı hünerün yektâ dür dânesidür gönlüm
Yanında yem-i eşkün dür yânesidür gönlüm (G.654/1)⁸⁹¹

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, hüner denizinin tek incisidir. Gözyaşı denizinin incisidir. Vamık gibi bu denizin divanesidir. Ezel meclisinde içtiği aşk şarabının, bu zamana kadar sarhoşudur. Aklın Hayretinden zarar görmüş bir viranedir. Gönül, elemin sevgilisidir.

Mahabbet nevhasında gerçi âteş-nâkdür gönlüm
Tarâkatde hemîşe zîr-i pâ-y-hâkdür gönlüm (G.655/1)⁸⁹²

Yukarıda matla beyiti verilmiş gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Bu gazel, Gelibolulu Ali’nin aynı redifli gazeline naziredir.⁸⁹³ Gönül, muhabbet feryadında ateşlenendir. Tarikatta, ayak toprağının altındadır. Meclisin zehridir. Mana köşkünde, akıl Kabe’sidir. Bazen sabah ve şafak gibi yüz parça olmuş göğüstür. Bundan dolayı da bazen neşeli bazense sıkıntılıdır.

Sıgatma zülfi-i şeb-rengün perîşân olmasun gönlüm
Hayıfıdır bâd-ı hecrün ile vîrân olmasun gönlüm (G.656/1)⁸⁹⁴

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘olmasun gönlüm’ ifadesidir. Bu gazel, Gelibolulu Ali’nin aynı redifli gazeline naziredir.⁸⁹⁵ Sevgili, gece rengi saçlarını dağıtıp da âşığın gönlünü perişan etmemelidir. Ayrılık rüzgârı

⁸⁸⁹ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 689.

⁸⁹⁰ Bk. G.922. Aksoyak, “Gelibolulu Mustafa Ali”, 1042.

⁸⁹¹ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 689.

⁸⁹² Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 690.

⁸⁹³ Bk. G.388. Aydın, “Gelibolulu Mustafa Ali”, 442.

⁸⁹⁴ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 690.

⁸⁹⁵ Bk. G.924. Aksoyak, “Gelibolulu Mustafa Ali”, 1043.

ile gönül viran olmamalıdır. Sevgili, âşığı öldürse bile gönül bundan pişman olmaz. Gönül, sevgilinin yüzünü görmeden soyunmamalıdır. Hüzünle kebab olmamalıdır.

Ey dirîgâ yine âh u zâra düşdi gönlümüz
Bâg-ı gamda bir yüzi gül-zâra düşdi gönlümüz (G.399/1)⁸⁹⁶

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘düşdi gönlümüz’ ifadesidir. Gönül; inlemeye, ah etmeye, gam bağına ve yüzü gül bahçesi olan sevgiliye düşmüştür. Saçı sümbül, yanağı gonca olan, hoş yürüyüslü serviye düşmüştür. Melek yüzlü ve papağan söyleyişli olana, gözleri kan akıtana, güzelliği bilip naz yapana, kakülleri gaddar olana düşmüştür. Gönül, gül bahçesini düşünerek avareliğe düşmüştür.

Mâ’il olduk şâm-ı zülf-i yâra düşdi gönlümüz
Fikre uyduk bir ‘aceb efkâra düşdi gönlümüz (G.364/1)⁸⁹⁷

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘düşdi gönlümüz’ ifadesidir. Bu gazel, Nef’î’nin aynı redifli gazeline naziredir.⁸⁹⁸ Gönül, sevgilinin saçının gecesine (karanlık/siyahlık) düşmüştür. Acayip bir düşünceye düşmüştür. Haydut ve büyücü gözlü sevgiliye düşmüştür. Kahrı çok olana, gamzesi gaddar olana düşmüştür. Göz açıp kapayana kadar yüz bin parça olmuştur. Gönül, güzel yüzlü bir sevgiliye düşmüştür.

Mâ’il oldı mâh-ı hüsn-i yâra düşdi gönlümüz
Fikre varduk bir ‘aceb âvâre düşdi gönlümüz (G.351/1)⁸⁹⁹

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘düşdi gönlümüz’ ifadesidir. Bu gazel, Nef’î’nin aynı redifli gazeline naziredir.⁹⁰⁰ Gönül, sevgilinin güzellik ayına düşmüştür. Tuhaf bir fikir yüzünden avareliğe düşmüştür. Gam girdabına girerek çaresizliğe düşmüştür. Büyücü olan dilbere düşmüştür. Tatlı sözlü sevgilinin şiirine düşmüştür. Yüzü güneş ve ay olana düşmüştür.

⁸⁹⁶ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 564.

⁸⁹⁷ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 547.

⁸⁹⁸ Bk. G.46. Akkuş, “Nef’î”, 477.

⁸⁹⁹ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 541.

⁹⁰⁰ Bk. G.46. Akkuş, “Nef’î”, 477.

1.6.10. Bağdatlı Es'ad

“Es'ad'ın hayatı hakkında kaynaklardaki bilgiler sınırlıdır. Asıl adı Mehmed'dir. Seyyîd Mehmed Efendi diye tanınmıştır. Es'ad'ın şiirleri âşıkane ve rindane tarzdadır.”⁹⁰¹

Bağdatlı Es'ad Divanı'nda gönül redifli beş gazel ve bir murabba olmak üzere toplamda altı manzume vardır. Gönül, Mecnûn gibi sevdaya uğramıştır. Korkusuz bir cellada, melek yüzlü bir güzele, güllerin şahına uğramıştır. Gönül, sevdaya ve Leyla saçlı, melek yüzlü bir güzele düşmüştür. Gönül, birazcık olan hasret derdiyle avunmaktadır. Gönül, her gece âşıkla beraber feryat edip inleyendir. Ay yüzlü sevgiliye hayran olan gönül, hayret çölünde koşmaktadır. Feryat ve hasret içinde, sevgilinin dudağının tuzunu istemektedir. Halvet köşesinde sevgilinin hayâliyle huzur istemektedir. Sevgili, gönlü mutlu görmektedir fakat gönül aşk ile yıkılmıştır. Gönül, sevgilinin saçının kemendine bağlıdır. Eziyet yükü o kadar ağırdır ki gönlün hiç takati kalmamıştır.

Âh kim Mecnûn gibi sevdâya düşdi gönlümüz
Bir gözi âhû saçı Leylâya düşdi gönlümüz

Reng-i gül-berg-i ruhundan hûr-i cennet şem-sâr
Böyle bir mâh-ı melek-sîmâya düşdi gönlümüz

Reng-i gülden tâze bûy- yâsemenden nerm ü hoş
La'l-i meygûn hatt-ı 'anber-sâya düşdi gönlümüz

Sâgar-ı hurşîdden âyîneden pür-tâb ider
Şimdi bir mâh-ı cihân-ârâya düşdi gönlümüz

Zahm-nâk eyler dili Mirrîh-i tîg-i gamzesi
Böyle bir cellâd-ı bî-pervâya düşdi gönlümüz

Hârhar-ı hasret olsak yâraşur bülbül gibi
Tâze vü ter bir gül-i ra'nâya düşdi gönlümüz

Es'adı çün nakş-ı pâyimâl-i medd-i âh ider
Şâh-ı gül bir kâmet-i bâlâya düşdi gönlümüz (G.96)⁹⁰²

⁹⁰¹ Yunus Kaplan, “Es'ad, Seyyîd Mehmed Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=883>.

⁹⁰² Mehmed Said Arbatlı, “Bağdatlı Es'ad, Hayatı, Sanatı ve Divanının Tenkitli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2002), 95.

Yukarıdaki gazelde redif ‘düşdi gönlümüz’ ifadesidir. Gönül; Mecnûn gibi sevdaya, ahu gözlüye, Leyla saçlıya, melek yüzlü aya, şarap rengi dudağa, amber gölgeli yanağa, cihanı süsleyen aya, korkusuz bir cellada ve taze bir gül-i ranaya düşmüştür.

Zâhirde gerçi böyle perişânsın ey gönül
Ammâ garîb nüshâ-i ‘irfânsın ey gönül (G.164/1)⁹⁰³

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindeki seslenme grubudur. Gönül, görünürde perişandır fakat aslında irfan nüshasıdır. Surette, aşk putunda lale yarasıdır, manada ise güzel yüzlülerin halidir. Ters dönmüş yüzün aynasıdır. Birazcık hasret derdiyle avunmaktadır. Çocukların cilvesinin oyun yeridir. Her gece âşıkla beraber feryat edip inleyendir. Gönül, Es’ad’ı gam ateşinde yakmıştır.

Ser-geşte deşt-i Hayretî pûyansın ey gönül
Benzer ki kendi kendini cûyânsun ey gönül (G.167/1)⁹⁰⁴

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘ey gönül’ şeklindeki seslenme grubudur. Gönül, başı ağrır halde hayret çölünde koşmaktadır. Orada kendi kendisini arar gibidir. O ay yüzlüye, âşığın gözleri gibi gönlü de hayrandır. Gönül, feryat ve hasret içindedir.

Şu’le-i mihr-i ruhundan feyz-i nûr ister gönül
Sîneden târîkini hicrânı dûr ister gönül (G.170/1)⁹⁰⁵

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül; sevgilinin yanağının güneşinin alevinden nur Feyzî ister, göğüsteki hicran yolundan uzak olmak ister. O, kusursuz eğlencenin sebeplerinin sonucudur. Gönül, sevgilinin dudağının tuzunu istemektedir. Onun istediği, nimet aramak veya güneş değildir; onun aradığı, sevgilinin saadetidir. Gönül, halvet köşesinde, sevgilinin hayâliyle huzur istemektedir.

Yıkıldı ‘aşk ile âbâd gördüğün gönlüm
Sürûr-ı ‘işret ile şâd gördüğün gönlüm (G.189/1)⁹⁰⁶

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gördüğün gönlüm’ ifadesidir. Sevgilinin şenlik ve mutlu gördüğü gönül aşk ile yıkılmıştır. Bağdat yazısına rakam

⁹⁰³ Arbatlı, “Bağdatlı Es’ad”, 141.

⁹⁰⁴ Arbatlı, “Bağdatlı Es’ad”, 143.

⁹⁰⁵ Arbatlı, “Bağdatlı Es’ad”, 145.

⁹⁰⁶ Arbatlı, “Bağdatlı Es’ad”, 158.

yazan olarak bildiği gönül, elemin baş ağrısı ile kitabını siyah yazmaktadır. Sevgilinin, başını özgür gördüğü gönül, saçının kemendine bağlanmıştır. Çelik gibi görünen gönlün gözünden, hasret ateşiyle gözyaşı akmıştır. Gama tahammül etmeye alışkın görünen gönlün, eziyet yüküyle takati tükenmiştir.

Âh kim Mecnûn gibi sevdâya düş oldu gönül
Bir gözi âhû saçı Leylâya düş oldu gönül
Her ne denlû âh u feryâd itse de ma'zûrdur
Bülbül-âsâ bir gül-i ra'nâya düş oldu gönül (M.13/1)⁹⁰⁷

Yukarıda ilk dördlüğü verilmiş olan murabbada redif ‘düş oldu gönül’ ifadesidir. Gönül; Mecnûn gibi sevdaya, gözü ahu ve saçı Leyla olana, bülbül gibi gül-i ranaya, korkusuz bir cellada, melek yüzlü güzele, güllerin şahına uğramıştır. Buradaki uğramak bir belaya düşmek olarak düşünülmektedir.

1.6.11. Bandırmalizâde Hâşim Baba

“Miladi 1718 yılında doğan şair, 1783 yılında vefat etmiştir. Kendisiyle ilgili bilgi veren kaynakların çoğunda ve eserlerinde adının Mustafa Hâşim olduğu anlaşılmaktadır. Şiirlerinde genellikle “Hâşim”, “Hâşimî”, “Üsküdârî”, “Bandırmalı-zâde” mahlaslarını kullanmıştır. Hâşim Baba olarak tanınmıştır. Eserlerine bakıldığında şairin belli bir kültür seviyesine sahip, Arapça ve Farsçaya ise hâkim olduğu hissedilmektedir.”⁹⁰⁸

Hâşim Baba’nın Divanı’nda gönül redifli üç gazel ve bir murabba vardır. Gönül, hakikat mülkünün sultanıdır. Okyanustan bir parçadır. Gönül, Kerbela günü geldiği için matem etmelidir. Gönül, aşk mumunun pervanesi, Semender âlemindeki kuşun yuvasıdır. Bir nefesten bin tecelli eden evdir. Sahiplik denizinin inci tanesidir. Gönül, sevgilinin yüzünün mumuna pervane gibi yanmak ister.

Mekândan lâ-mekân hem kân gönüldür
Zamânsız hem zamân her ân gönüldür

Gönül anda ider her tavrı izhâr
Metâli’de zuhûr imkân gönüldür

Gönüldür menba’-ı feyz-i zuhûrât
Hakîkat mülküne sultân gönüldür

⁹⁰⁷ Arbatlı, “Bağdatlı Es’ad”, 28.

⁹⁰⁸ Mehmet Ünal, “Hâşim, Hâşim Baba, Şeyh Mustafa Bandırmalizâde”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3544>.

Gönüldür eyleyen terkîb-i efrâd
İden bir katre-i ‘ummân gönüldür

Kamu efkâr havâss-ı ‘aklı vü vehmi
İden peydâ hayâl-i cân gönüldür

Gönüldür Hâşime terkîb-i sûret
Vücûd-i ‘âleme insân gönüldür (G.52)⁹⁰⁹

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönüldür’ kelimesidir. Gönül, mekândan mekânsız olmuştur. Her an, zamansızlardan olmuştur. Gönül, hakikat mülkünün sultanıdır. O, okyanustan bir parçadır. Can hayâlini peyda edendir. Alemin vücuduna insandır.

Şems-i ‘aşkun zâhidâ pervânesidir gönlümüz
Mürg-ı lâhût-i semender lânesidir gönlümüz (G.64/1)⁹¹⁰

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönlümüz’ ifadesidir. Gönül, aşk mumunun pervanesi, Semender âlemindeki kuşun yuvasıdır. Tecelli yerindeki tohumdur. Bir nefesten bin tecelli eden evdir. Li-maallah dersinin verildiği dershane'dir. Güzellik nurlarının, daima yakıştığıdır. Gökyüzünü ve yeryüzünü yaratanın evidir. Aşk meclisinin Haydarî meyhanesidir. Sahiplik denizinin incisidir. Güneşin ve ayın sikkesinin basıldığı darphanedir.

Cemâlin Şemsîne pervâne-veş yanmak diler gönlüm
Visâlin zevkine cânâ irüp yanmak diler gönlüm (G.107/1)⁹¹¹

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘diler gönlüm’ ifadesidir. Gönül, sevgilinin yüzünün mumuna pervane gibi yanmak ister. Vuslatın zevkine ulaşıp yanmak ister. Gönül, temiz huzura ermek için kendini gizlemiştir.

Ey gönül gel mâtem it kim Kerbelânın günidir
Ehl-i ‘aşkın isteği hep hânedânın hûnidir
Âl-i evlâd-ı Hüseyin etkiyânun rûhıdır
Gel gönül gel mâtem it kim Kerbelânın günidir (M.62/1)⁹¹²

Yukarıda ilk dörtlüğü verilmiş olan murabbada, nakaratın tamamı redif kabul edilir. Gönül kelimesi ise nakaratın başında ‘gel gönül gel’ şeklinde, nakaratla

⁹⁰⁹ Mehmet Âkif Yalçinkaya, “Bandırmalizâde Hâşim Baba Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008), 163.

⁹¹⁰ Yalçinkaya, “Bandırmalizâde Hâşim Baba”, 178.

⁹¹¹ Yalçinkaya, “Bandırmalizâde Hâşim Baba”, 232.

⁹¹² Yalçinkaya, “Bandırmalizâde Hâşim Baba”, 175.

beraber tekrar eder. Şair, gönlüne seslenerek ona; matem etmesini söyler çünkü Kerbela günü gelmiştir.

1.6.12. Behrî

“Behrî mahlaslı şairin nerede ve ne zaman doğduğu hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Sadece Bektaşî bir şair olduğu ve bir divan tertip edecek kadar kendini yetiştirdiği bilinmektedir. Behrî’nin Divanı’nda kullandığı yazı çeşidi ve 18. yüzyıldaki Bektaşî şairlerin divan düzenlemiş olmaları gibi sebeplerden ötürü Beheri, 18. yüzyıl şairi kabul edilmektedir.”⁹¹³

Behrî Divanı’nda gönül redifli bir muhammes vardır. Gönül, padişahın gönül evidir.

Nesl-i pâkim Seyyîd-i Mustafavî
Feyz-i zü’l-kerem-i seyr-i ...
Seyr-i Hak Şîr-i Hudâ-yı Murtazavî
Pençe-yi kudretle yed-i beyzevî
Esedü’l-lah şeh-i âl-i nebevî
Ol Şehînşâhın yeri gönlüm evi (Müseddes.16/1)⁹¹⁴

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif nakaratın tamamıdır. Son iki mısra nakaratı oluşturur ve son mısranın sonunda geçen ‘gönül evi’ ifadesi, gönlün manzumede kullanıldığı yeri gösterir. Gönül evi, padişahların padişahı olanın evidir.

1.6.13. Belîğ Mehmed Emîn

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1760 yılında vefat etmiştir. Asıl adı Mehmed Emîn’dir. Mora Yenişehir (Larissa)’de doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Medrese eğitimini Yenişehir’de gördükten sonra eğitimine İstanbul’da devam etmiş ve mülazım olmuştur.”⁹¹⁵

Belîğ Mehmed Efendi Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül hem bir mekân hem bir nesne hem de bir insan olarak tasvir edilmektedir. O, sevgilinin saçının ucuna bağlanmış, zincire vurulmuş bir divanedir. Kimi zaman bir dilenci, kimi zamansa bir şahtır.

⁹¹³ Muhittin Turan, “Behrî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2008), 18.

⁹¹⁴ Turan, “Behrî”, 293.

⁹¹⁵ Gamze Demirel, “Belîğ, Mehmed Emîn”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=264>.

Geh cân düşer pîş-i nazargâhına geh dil
Bir kerre nigâh eylemez ol çeşm-i siyeh-dil (G.149/1)⁹¹⁶

Yukarıda birinci beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Sevgilinin bakışının huzuruna bazen can bazense gönül düşmektedir. Sevgiliye göz bakmasa bile gönül bakar. Bütün gönül ehline gönül yoldur. Gönül, sevgilinin yanında ne günah etmişse sevgili, gönlü saçının ucundaki zincire bağlamıştır. Gönül aşk ile bazen köle olurken bazen de şah olur.

Mânend-i şem’-i bezm-i dil-ârâda yandı dil
Sûz u güdâz-ı âteş-i ‘aşka tayandı dil (G.151/1)⁹¹⁷

Yukarıda matla beyiti verilmiş gazelin redifi ‘dil’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin meclisinin mumunda yanmıştır. Aşkın ateşinin alevine ve yakıcılığına dayanmıştır. Sevgilinin yanağının hayâlinin mumuna dolanmıştır. Gönül, sevgilinin aşkının kavgasıyla ansızın uyanmıştır. Alemin pazarının köşesinde dünya kadar bela ve zorluk kazanmıştır. Gönül, cihanın vefasız güzellerinden usanmıştır. Gönül, kapısına sessizlik mührü vurarak kapısını kapatmıştır.

1.6.14. Beylikçi İzzet Bey

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1809 yılında vefat etmiştir. İzzet Bey, çoğu Bâb-ı Âlî’de memur olan ve Hoca Neş’et Efendi’nin derslerine devam eden “Neş’etîler” adıyla bilinen şairlerdendir.”⁹¹⁸

Beylikçi İzzet Bey Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönül, şahlara layık inci tanesidir. Sınırsız bir deniz, kıvılcımı olmayan bir ateş ve ayak altındaki tozdur. Gönül, sevgilinin evidir. Hem şaraptır hem de içkiden sonra oluşan baş ağrısıdır. Gönül, şiir gülünün bülbülüdür. Gönül, sevgili tarafından hile ile aldatılmış ve yakılmıştır.

Olur cânânıma Mecnûn ile Leylî olan gönlüm
Ana ‘arsızlanır agyâra müstagnî olan gönlüm (G.123/1)⁹¹⁹

⁹¹⁶ Gamze Demirel, “18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Divanı” (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005), 255.

⁹¹⁷ Demirel, “18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn”, 257.

⁹¹⁸ Fatma Meliha Şen, “İzzet, Benlizâde (Beylikçi) Mehmed Bey”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1152>.

⁹¹⁹ Fatma Meliha Şen, “Beylikçi İzzet Bey Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995), 211.

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘olan gönlüm’ ifadesidir. Leyla olan gönül, sevgili için Mecnûn olur. Düşmana alaka gösteren gönül, aşığa karşı arsızlaşır. Sevgilinin mahallesinin başında her gece inleyendir. Sakinin gözünün elindeki kadehtir. Gönül, şah olan sevgilinin gözünün aşinasıdır.

Gevher-i şâhvârdır gönlüm
Hem yem-i bî-kenârdır gönlüm (G.125/1)⁹²⁰

Yukarıda birinci beyiti verilmiş gazelin redifi ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, şahlara layık inci cevheridir. Kıyısı olmayan bir denizdir. Gönül, sevgilinin imar edilmiş evidir. Gönül hem şarap hem de içkiden sonraki baş ağrısıdır. Gönül, kıvılcımı olmayan bir ateştir. Çeşmesi çok olan bir lale bahçesidir. Anka’nın avı olan avcı kuştur. Gönül, şiir gülünün bülbülüdür.

Yâra cây-ı karârdır gönlüm
Mesken-i şehir-i yârdır gönlüm (G.133/1)⁹²¹

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül sevgiliye, karar yeridir. Sevgilinin şehridir. Neşeli zamanıdır. Gönül, ayak altındaki tozdur. İnlemek hususunda yüz bülbüldür. Sevgili gönlü, avlanacak bir av sanmaktadır.

Yakdın bey âteş-zen-i ârâm yanmış gönlümü
Nev heves kıldın bu kendinden usanmış gönlümü (G.182/1)⁹²²

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönlümü’ kelimesidir. Sevgili; gönlü yakmış, kendinden usanmış gönlü yeniden istekli kılmıştır. Eziyete alışmış gönlü, kötü huylu etmemelidir. Âşık sevgilinin, gönlünü unuttuğunu sanmıştır fakat sevgili gönlü anmıştır. Gönül, hile ile aldatılmıştır. Fitneci sevgili âşığın gönlünü demirden sanmıştır. Hocaların yücesi açtıkça gönül, kapanmıştır. Aşkın feyzinin güneşiyle ışık saçmaya başlamıştır.

1.6.15. Câbî Dede (Sezâî)

“Şairin doğum tarihi miladi 1699, ölüm tarihi ise 1738 yılıdır. Asıl adı Hasan, mahlası Sezâyî’dir. Sezâyî mahlasını, Niyâzî-i Mısrî vermiştir. Câbî Dede

⁹²⁰ Şen, “Beylikçi İzzet Bey”, 213.

⁹²¹ Şen, “Beylikçi İzzet Bey”, 221.

⁹²² Şen, “Beylikçi İzzet Bey”, 272.

olarak bilinmektedir. Gülşenî şeyhlerindendir. Dünyevî arzulardan uzak, özü sözü doğru olan biridir. Şiirleri âşıkane ve arifenedir.”⁹²³

Câbî Dede’nin Divanı’nda gönül redifli beş gazel mevcuttur. Bu manzumelerde gönül bazen bir insan bazense bir nesnedir. Gönül, fakir olduğu için cihandaki zenginliği bulmuştur. Gönül, dert ve sıkıntı ile deva bulmaktadır. Sevgilinin yüzünün mumunda yanan da ve aşk fırınında kebab olan da gönüldür. Gönül, vücut ülkesinin şahıdır. Bilinmez, belirsiz bir noktadır. Tecelli evi ve göğüs semasındaki aydır. Gönül bir Hüma’dır ve kanadı kimin başına gölge ederse, o kişi artık dünyanın saadetine asla itibar etmez. Hakikat mücevherinin madeni gönüldür.

Fakr ile şol ki buldı cihânda gınâ-yı dil
Mess-i vücûdın altun ider kimyâ-yı dil

Kılmaz o kimse saltanat-ı dehre i’tibâr
Zıll-efgen olsa başına perr-i hüma-yı dil

Gavvâş-ı bahr-ı vahdet olup ka’rına irer
Dürr-i murada vâsıl olur âşinâ-yı dil

Min ba’de kalmadı hele dermâna minnet
Bildüm ki derd ü mihnet imiş çün devâ-yı dil

Rahm eyle koyma hicr ile nâlede olmasun
Olsun visâl-i yâre Sezâyî sezâ-yı dil (G.212)⁹²⁴

Yukarıdaki gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Cihanda gönül zenginliği, fakirlik ile olmuştur. Gönülün kimyası, vücudun temasını altın etmiştir. Gönül Hüma’sının kanadı, kimin başına gölge düşürse, onu himaye etse, o kişi, artık dünya saltanatına itibar etmez. Gönülün devası, dert ve sıkıntıdır. Gönülün layık olduğu, sevgiliye kavuşmaktır.

Cemâlün şem’ine sûzân olur dil
Tenûr-ı ‘aşkuna biryân olur dil (G.209/1)⁹²⁵

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelin redifi ‘olur dil’ ifadesidir. Gönül, sevgilinin yüzünün mumunda yanar. Aşk fırınında kebab olur. Bir adımda göğüs

⁹²³ İsmail Hakkı Aksoyak, “Sezâyî, Şeyh Hasan Sezâyî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6712>.

⁹²⁴ Muhittin Pektaş, “Sezâyî, Câbî Hasan Dede Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998), 384.

⁹²⁵ Pektaş, “Sezâyî, Câbî Hasan Dede”, 381.

arşını geçer. Şimşek gibi uçar. Gönül, her yerde sevgiliye cilve eder. Sevgilinin yüz aynasına hayran olur. Gönül, hakikat mücevherinin madeni olur. Sezâyî, Gülşenî iken Ruşenî olursa gönül, sevgilinin evi olur.

Yüri gezme yabanda zâr u giryân
Hudânun ulu dergâhı gönüldür (G.82/2)⁹²⁶

Yukarıda ikinci beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönüldür’ kelimesidir. *Li-maallah* sarayı, tecelli evi, Allah’ın yüce dergâhı, gerçek sırdan haberdar olan, göğüs semasında ay olan ve vücut ülkesinin şahı olan gönüldür.

Hüviyyet sırrına mahrem gönüldür
Anun-çün cümleden a’lem gönüldür (G.83/1)⁹²⁷

Yukarıda birinci beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönüldür’ kelimesidir. Hakikat sırrına mahrem olan, her şeyden öte bir âlem olan, bilinmez ve belirsiz bir nokta olan, her an sevgili ile aynı yerde olan gönüldür.

1.6.16. Cazîm

“Asıl adı Seyyîd Mehmed’dır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ölüm tarihi ise miladi 1725 yılına tekabül etmektedir. Şiir ve inşada başarılı olan şairin, gazellerinde kafiye kusurları mevcuttur.”⁹²⁸

Cazîm Divanı’nda gönül redifli bir gazel ve bir beyit vardır. Bu manzumelerde gönül, isteyici olarak anlatılmaktadır. Gönül, nazın en yücesini ve servi boylu olan sevgiliyi istemektedir.

Ser-bülend-i hüsn ü ân serv-i revân hâhed dilim
Ârzû-yı pür-derd-i ‘aşk est çü ân hâhed dilim (G.209/1)⁹²⁹

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘hâhed dilim’ ifadesidir

Ser-bülend-i nâz bir serv-i revân ister gönül
Ârzû-mend-i muhabbetdir cüvân ister gönül (Beyit)⁹³⁰

Yukarıdaki beyitte redif ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül; nazın en yüce olanını, akıp giden serviyi, muhabbet edeceği bir civanı istemektedir.

⁹²⁶ Pektaş, “Sezâyî, Câbî Hasan Dede”, 251.

⁹²⁷ Pektaş, “Sezâyî, Câbî Hasan Dede”. 252.

⁹²⁸ Yunus Kaplan, “Câzim, Seyyîd Mehmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=838>.

⁹²⁹ Ahmet Özbek, “Câzim Divânı” (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2000), 123.

⁹³⁰ Özbek, “Câzim”, 200.

1.6.17. Cemâlî

“Edirne’de doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ölüm tarihi ise miladi 1750 yılıdır. Asıl adı Seyyîd Mehmed Cemâleddin, künyesi Ebû Nizâmeddin’dir. Cemâlî mahlasını tercih ettiği için meşâyih arasında Şeyh Cemâlî Efendi olarak tanınmıştır. Şiirleri muhteva bakımından tasavvufî olup üslup bakımından akıcı ve canlıdır.”⁹³¹

Cemâlî Divanı’nda gönül redifli bir murabba ve beş gazel olmak üzere toplamda altı manzume vardır. Gönül, aşkın ateşinde sakınmadan kendisini yakmaktadır. O, muhabbet ateşine düşmüş ve başından ve canından vazgeçmiştir. Gönülün ateşi, ateşlerde yandıkça artmaktadır. Gönül, bu özelliğiyle bir pervanedir.

Gönül, aşk kadehinden içmiş bir sarhoştur. Sevgilinin yüzündeki saçla aklını yitirmiş bir divanedir. Bazen bülbül gibi inlemektedir. Gönül hem Rızâ kapısında kulluk edendir hem de âlemlere sultan olandır. Bazen imar edilmiş bir yerken bazense harap edilmiş bir yer olur. Gönül, harabe olduğu için Allah’ın hazinesine mekân olmuştur. Can Mûsâ’sına tecelli yeri olmuştur. Bazen geniş bir meydanken bazense et ile tırnak arasındaki darlıktır. Bir kuş olan insana yuvadır. Vuslata giden bir yoldur. Gönül, ezel denizindeki inci tanesidir.

Gencine-i esrârın viranesidir gönlüm
Ol câm-ı mey-i vaslın mestânesidir gönlüm

Sakınmayıb ol cânın ‘aşk odına atıldı
Şem’-i rûy-ı cânânın pervanesidir gönlüm

Zencîrini ol ‘aşkın kâbil mi çıkarmalık
Görüb yüzini yârin divanesidir gönlüm

Kıymetde iki ‘âlem bil ana behâ olmaz
Bahr-ı ezelin zirâ dürdânesidir gönlüm

Vahdet meyin içür sen gel gel bu Cemâlîye
Sâkîsiyim anın ben meyhânesidir gönlüm (G.243)⁹³²

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, sırların hazinesinin viranesi, vuslat şarabının kadehinden sarhoştur. Gönül, sevgilinin yanağının

⁹³¹ Beyhan Kesik, “Cemâlî, Şeyh Seyyîd Mehmed Cemâleddîn Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2713>.

⁹³² Mehmet Ergin, “Cemâleddîn-i Uşşâkî’nin Hayatı, Eserleri ve Divanı’nın Edisyon Kritiği” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1994), 174.

mumuna pervanedir. Sevgilinin yüzünü gördüğünden beri divanedir. Ezel denizindeki inci tanesidir. Aşığın saki olduğu bir meyhanedir.

Câm-ı ‘aşkı nûş idüb mestâne oldu bu gönül
Sırr-ı Hakka kenz olub virâne oldu bu gönül (G.221/1)⁹³³

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘oldu bu gönül’ ifadesidir. Gönül, aşkın kadehinden içerek sarhoş olmuştur. Gönül, Allah’ın hazinesi için virane olmuştur. Dostun yüzünün mumuna pervane olmuş ve cana başa bakmadan aşk ateşine atlamıştır. Sevgilinin yüzündeki saç ile aklını perişan edip, aşk zincirini sürükleyen bir divane olmuştur. Aşk denizinde bulunan sedefin içine düşüp, feyze mazhar olan inci tanesi olmuştur. Allah gönle, mana Tur’unun ilhamını indirmiş, o da can Mûsâ’sına tecelli yeri olmuştur. Gönül, kendisinde Hakkı bulmuş ve ona aşına olmuştur. Bundan dolayı da Cemâlî’ye dahi yabancı olmuştur.

Mürg-i zâtın âşiyânıdır gönül
Anın için lâ-mekânîdir gönül (G.226/1)⁹³⁴

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ ifadesidir. Gönül, mana Tur’u olduğu için, aşığa tecelli burada edilir. Gönle giren herkes korkudan kurtulur çünkü gönül, istekler evidir. Ten, mana âleminin toprağı, gönül ise o toprağın gökyüzüdür. Aşığın sevgiliye erişmesini sağlayan gönül, vuslata giden gizli bir yoldur. Sırma mahrem olmak isteyen gelmesi gereken yer gönüldür. Çünkü sırların mücevheri gönüldür.

Gâh olur bülbül gibi nâlân olursun ey gönül
Gâh olur kim gül gibi hândân olursun ey gönül (G.229/1)⁹³⁵

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘olursun ey gönül’ ifadesidir. Gönül bazen gül gibi neşeli olurken bazen bülbül gibi inleyen olur. Bazen bir parça bazense bir bütün olur. Bir taraftan harap olurken bir taraftan imar edilmiş olur. Bazen güneş gibi ışık saçar bazense bir zerrede saklanır. Kimi zaman et ile tırnak arasındaki darlık veya ulu bir meydan olur. Bazen bir sığata bürünür bazense her şeyden çıplak olur. Kimi zaman aklıyla iyi ve kötüyü ayırt edebilirken kimi zaman kendini bilmeyip hasta olur. Bazen cahillik içinde olur bazense irfan madeni olur.

⁹³³ Ergin, “Cemâleddîn-i Uşşâkî”, 161.

⁹³⁴ Ergin, “Cemâleddîn-i Uşşâkî”, 164.

⁹³⁵ Ergin, “Cemâleddîn-i Uşşâkî”, 166.

Rıza kapısında kulluk eden de âlemlere sultan olan da gönüldür. Gönül bazen Cemâlî'nin derdine dert katarken bazense her derde derman olur.

Düşdü muhabbet nârına ağlar gönül inler gönül
Olmaz tahammül zarına ağlar gönül inler gönül (G.233/1)⁹³⁶

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif 'ağlar gönül inler gönül' şeklindeki kelime grubudur. Muhabbet ateşine düşen gönül, ağlamakta ve inlemektedir. Onun bu inlemesine tahammül yoktur. Sesi bir an olsun kesilmez. Gönül aşk meydanına girmiş ve aşk zincirine bağlanmıştır. Gönül ağlayarak kanlı yaş akıtmaktadır. Gönülün sabretmeye takati kalmamıştır.

Sakınmaz cân atılır nâr-ı 'aşka
Gönül şem-i cemâl pervanesidir
Sadâsızca yakar cânı o hırka
Gönül şem-i cemâl pervanesidir (M.109/1)⁹³⁷

Yukarıda ilk dörtlüğü verilmiş olan murabbada redif nakaratın tamamı yani 'gönül şem-i cemâl pervanesidir' ifadesidir. Gönül, sakınmadan kendisini aşkın ateşine atar ve sessizce canını yakar. Sevgiliye kavuşmayı dilediği için baş ve can aramaz. Hayatı mana içinde yanmaktan ibarettir çünkü o, yanmadıkça kurtuluşa ulaşamaz. Gönül, ateşlerde yandıkça ateşi sönendir. Sevgilinin yüzünün güzellik mumuna pervanedir.

1.6.18. Dâniş

"Doğum tarihi bilinmeyen şair, miladi 1775 yılında vefat etmiştir. Asıl adı Süleyman'dır. Enderunlu Süleyman Tayfur Daniş Bey olarak tanınmıştır. İlk şiirlerinde Tayfûr mahlasını kullanan şair, daha sonra hocası Akovalızâde Hâtem'in tavsiyesiyle Dâniş mahlasını almıştır. Okumayı seven, ilim ve irfanı ile tanınan, zeki; Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde şiir ve inşaya Kadir olup konuşmayı seven hoş sohbet bir kimseydi."⁹³⁸

Dâniş Divanı'nda gönül redifli beş gazel vardır. Gönül bu manzumelerde, bazen insan bazense mekandır. Gönül, aşkla inleyerek divane olmuş ve Kays gibi ağızlarda efsane olmuştur. Gönül, yabancıya mahrem, kendisine ise yabancı

⁹³⁶ Ergin, "Cemâleddîn-i Uşşâkî", 169.

⁹³⁷ Ergin, "Cemâleddîn-i Uşşâkî", 95.

⁹³⁸ Beyhan Kesik, "Dâniş/ Tayfur, Süleyman Tayfur Bey", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2512>.

olmuştur. Gönül, sevgilinin misk kokulu saçında asılıdır. Muhabbet ateşinde canını yakan pervanedir. Gönül, sevgilinin boyunu gördüğünden beri o serviye, asılmıştır. Gönül, perilerin evi, güzellik zirvesindeki Hüma'nın da yuvasıdır. Aşk hazinesinin viranesidir. Ten kiblesinin mihrabıdır.

‘Aşk ile zâr olmasan divâne olmazdın gönül
Kaysveş efvâhda efsâne olmazdın gönül

Gelmese kâşanene dâ'im hayâl-i çeşm-i yâr
Gayra mahrem kendine bigâne olmazdın gönül

İhtilât-ı sâkî-i bezm ile meşgul olmasan
Nûş-ı câm-ı ‘aşkıle mestâne olmazdın gönül

Cânını nâr-ı mahabbet yakmasa ol mehveşin
Şem'a-i ruhsârına pervâne olmazdın gönül

Tîşe-hâr-ı cevri-i gerdân olmasaydın ‘âkıbet
Hâtır-ı Dâniş gibi vîrâne olmazdın gönül (G.289)⁹³⁹

Yukarıdaki gazelde redif ‘olmazdın gönül’ şeklindedir. Gönül, aşk ile inlediği için divane olmuştur. Kays gibi ağızlarda efsane olmuştur. Gönül, sevgilinin hayâlinden dolayı yabancıya mahrem kendisine ise yabancı olmuştur. Meclisin sakisi ile ilgilenmeseydi, aşk kadehinden içerek sarhoş olmazdı. Sevgilinin misk kokulu saçına bağlanmış olan gönül, dert ile yüz parça olduğu için tarak gibi olmuştur. Sevgilinin muhabbet ateşine canını yakan gönül, sevgilinin yanağının mumuna pervane olmuştur. Gönül, eziyet baltasını yiyerek, Dâniş'in hatırı gibi virane olmuştur.

Sûz-ı heves-i bûs-ı leb-i yârda gönlüm
Kaldı şiken-i gonca-i bî-hârda gönlüm (G.405/1)⁹⁴⁰

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, dikensiz goncanın bükümünde kalmıştır. Gönül, sevgilinin dudağının öpücüğünün hevesiyle yanmaktadır. Sevgilinin güzelliğine bağlanarak, duvar suretlide kalmıştır. Siyah saça bağlanmıştır. Hasta gönül, artık bir son istemektedir. Sevgilinin yanağının düşüncesi gönülde olduğu için gönül, çimenli ve yaseminli bağda

⁹³⁹ Hamdi Birgören, “Dâniş Divanı İnceleme-Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004), 672.

⁹⁴⁰ Birgören, “Dâniş Divanı”, 685.

kalamamıştır. Gönül, sevgilinin boyunu gördüğünden beri, o düzgün boyluya asılı kalmıştır.

Reşkimle cihân dâğ ber-dil
Gıbtamla zamân dâğ ber-dil (Terkib-i bend.7/1)⁹⁴¹

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan manzumede redif ‘dâğ ber-dil’ şeklindedir.

1.6.19. Ebûbekîr Sâmi Paşa

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1813 yılında vefat etmiştir. Eğriboz’da doğmuştur. Yaşadığı dönemdeki şair bolluğuna rağmen şiirleriyle beğenilmiş ve takdir edilmiştir. Şiirleri ağırlıklı olarak dinî-tasavvufî ve hikemî mahiyettedir.”⁹⁴²

Ebûbekîr Sâmi Paşa Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, Kemâl hazinesinin sahibidir. Hileyle bir kuyuya düşmüş olan gönül, bülbül ile sohbet etmektedir. Gönül, Anka iken ceylan gibi, karanlık saçın tuzağına yakalanmıştır. Gönül, artık karıncadan bile incinecek durumdadır.

Mâlik olalı künc-i defin-i kemâle dil
Cevherde olsa nâ-saredir cins-i mâle dil

Reh-i nigâra eşkini rîzân edip sebîl
Muhtâc degil dîde gibi dest-mâle dil

Hem-dem gibi bu bâğ-ı cihân içre bülbüle
Âgâz edince hasret ile hasbihâlâ dil

Evvel bahâr ü fasl-ı harîfîn rübûdesi
Cûlar misâli akdî dem-i i’tidâlâ dil

Cûy-ı vefâ-yı dil-beri derk etse de serâb
Düşmekdedir ‘aceb ki çeh-i ihtiyâlâ dil

Kılmış ‘ukûd-ı dağdağa dem-beste-i fütur
Bir dem olaydı olsa karîn inhilâlâ dil

Bî-şekk derinde bende bilir Sâmi ol Şehîn
Mâ’il olur mu vâhme-i ihtimâlâ dil (G.130)⁹⁴³

⁹⁴¹ Birgören, “Dâniş Divanı”, 222.

⁹⁴² Mûsâ Tozlu, “Sâmi, Ebûbekir Sâmi Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5895>.

⁹⁴³ Musa Tozlu, “Ebûbekir Sâmi Paşa Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2005), 233-234.

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, Kemâl hazinesine sahip olduğundan beri cevherde cinsi bozuk, ayarı bozuk bir paradır. Göz gibi, el bezine muhtaç değildir. Bülbül ile hasret içinde hasbihal etmektedir. Sular gibi ne az ne çok olan zamana akmıştır. Gönül, hileyle bir kuyuya düşmüştür.

Olmadı âzâde dâm-ı târ-ı gîsûdan gönül
Nâm-ver-i ‘Ankâ iken tutuldu âhûdan gönül (G.128/1)⁹⁴⁴

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, karanlık saçın tuzağından kurtulamamış, Anka iken ceylan gibi tutulmuştur. Gönül, her an koklasa bile gece kokulunun kokusuna doymaz. Gönül, sevgilinin gül yanağına doğru akmıştır. Gönül, ay yüzlü sevgilinin nur dolu alevinden dolayı parlamaktadır. Gönül, karıncadan bile incinmektedir. Gönül, sevgilinin yumuşak bakışından çok iyilik görmüştür. Gönül, bakışını o güle verdiği için artık Sâmi’ye rağbet etmez.

1.6.20. Ecrî

“Ecrî, en erken ihtimalle 18. yüzyılda yaşamış bir şairdir. Divanın bitiş bölümünde geçen nüshanın istinsah tarihi olan miladi 1863 tarihi de şairin yaşadığı dönemi divan şiirinin son yüzyıllarına taşıyan bir işaret olarak değerlendirmeye alınabilir.”⁹⁴⁵

Ecrî Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönül, savaştan sonra kendisinden geçen âşığı ayıplamaktadır. Gönül, şahların şahı olan sevgiliye giderek halini anlatmalıdır. Gönül harap olmuştur ve feleğin tamircisi onu onarmalıdır. Gönül, düşmüştür. O, Mecnun gibi çöle, saçı Leyla olana, açılmamış bir güle ve sevdaya düşmüştür. Gönül, daimî bir tarikat yolcusu olmalıdır ve böylece vuslata erişmelidir.

Gönül, sırların gül bahçesindeki deli kuş, Anka kuşudur. Meryem’in İsa’sıdır. Alimlerin secde ettiği yer, bülbül için cennet olan Allah’ın evidir.

Gülsitân-ı hikmet içre murg-ı şeydâdır gönül
Nagme-i sâz-ı derûnuyla hüveydâdır gönül

Zîr-i bâlâ pest-i heşt esrârını iz’ân eder
Suyud-ı mazmûn ile Sîmurg-ı ‘Anka’dır gönül

⁹⁴⁴ Tozlu, “Ebûbekir Sâmi Paşa”, 231.

⁹⁴⁵ Timuçin Aykanat, “Ecrî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011), 1.

Nefha-i rûh'ül-kuds 'Îsâ-yı Meryemdir velî
Mût u kalbe menziline şimdi ihyâdır gönül

Ka'be-i 'ulyâ gerekmez 'âşık-ı sâdıklara
Secde-gâh-ı 'ârifân beyt-i Mevlâdır gönül

Ecrîyâ gül-zâr-ı bag-ı dehre meyyâl olmazım
Bülbül-i âşufteye Firdevs-i A'lâdır gönül (G.201)⁹⁴⁶

Yukarıdaki gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, sırların gül bahçesindeki deli kuştur. İçten gelen inlemenin nağmesine aşınadır. Gönül, Anka kuşudur. Kutsal ruhun nefesi, Meryem'in İsa'sıdır. Gönül, ölmeden önce ölme yolunda çoktan dirilmiştir. Alimlerin secde yeri ve Allah'ın evi gönüldür. Çılgınca seven bülbül için gönül, yüce cennettir.

Yed-i gam ile o mâce-i şemşir ey dil
Sinem ok menziline etme nişângir ey dil (G.200/1)⁹⁴⁷

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif 'ey dil' ifadesidir. Şair gönlüne seslenerek ona yapmaması gerekenleri söyler. Gönül, keder eli ile o kılıcın suyunu gönlün menziline nişan tutmalı; âşığın harpten sonra kendisinden geçmesini ayıplamamalıdır. Gönül, şahların şahı olan sevgiliye giderek halini anlatmalıdır fakat asla efsane anlatmamalı, tedbirli olmalıdır. Ecrî'nin harap olmuş gönlünü, feleğin tamircisi onarmamıştır.

Aşk ile Mecnûnveş sahrâya düştü gönlümüz
Bir mürüvvetsiz saçı Leylâya düştü gönlümüz

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif 'düştü gönlümüz' ifadesidir. Gönül, aşk ile Mecnûn gibi çöllere ve insaniyeti olmayan saçı Leyla (gece/siyah) olana düşmüştür. Açılmamış, hoş bir güle; sevdaya ve Şirinin düşüncesiyle çokça davaya düşmüştür.

Kelâm-ı ehl-i dillerle kemâle mâlik ol gönlüm
Müdâmâ sâlik ol vasla visâle mâlik ol gönlüm (G.228/1)⁹⁴⁸

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif 'mâlik ol gönlüm' ifadesidir. Şair, gönlüyle konuşur ve ona yapması gerekenleri söyler. Gönül, gönül ehlinin sözleriyle olgunluğa ulaşmalı ve tarikat yolcusu olarak vuslata erişmelidir. Sevgiliye gizli olup, hakiki hale erişmelidir. Dünyada, hilal olan aya da ulaşmalıdır.

⁹⁴⁶ Aykanat, "Ecrî", 120.

⁹⁴⁷ Aykanat, "Ecrî", 119.

⁹⁴⁸ Aykanat, "Ecrî", 133.

Her zaman var olan ve Allah'ın evinde dolu olan o mala erişmelidir. Tarikat yoluna ulaşmalı, olgunluğa erişmelidir.

1.6.21.Enderunlu Hasan Yâver

“Asıl adı Hasan’dır. Şiirlerinde Yâver mahlasını kullanmıştır. Enderun’da yetişmesi sebebiyle Enderunlu Hasan Yâver olarak tanınmıştır. İstanbul’da miladi 1765 yılında doğmuştur. 1770 yılında vefat etmiştir. Şiirlerinde sade bir dil kullanan Yâver’in, yalın bir üslubu vardır. Şair, yeni mazmunlar icat etmeye çalışmıştır.”⁹⁴⁹

Hasan Yâver Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Bu manzumelerde gönül hem bir insan hem de bir mekandır. Gönül, isteyicidir. O, âşığın kıymetini bilen, merhametli bir sevgili istemektedir. Gönül, sevgilinin kirpiğinin oklarıyla yaralıdır. Âşık, gönlünün derdine çare bulamamaktadır. Çünkü gönül, sevgilinin saçının ucunu vatan edinmiştir. Burada perişan bir halde sürekli inlemekte, gözyaşı akçesini, kavuşma yoluna harcamaktadır. Aşk ateşi de gönülde yanmaktadır.

Bir nihâl-i ‘işve-i hâtır-nişân ister gönül
Bâg-ı dilde kad çeken ser-keş fidân ister gönül

Çekdüğü cevri ü sitemdür dil-rübâlardan anun
‘Âşıkun Kadrîn bilür bir mihrbân ister gönül

Rûyına bakmakla toymaz ‘âşık-ı hasret-keşi
Hâsılı ol meh-likâyı her zamân ister gönül

Derd-i ‘âşkun yana yana eylemek için beyân
Gâhice cânân ile tenhâ mekân ister gönül

Nîm-nigâh-ı iltifâtun Yâver-i bî-çârene
Âşikâr ister gehî gâhî nihân ister gönül (G.116)⁹⁵⁰

Yukarıdaki gazelde redif ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül, aklı nişan alan nazlı bir fidan ve gönül bağında boy çeken, başıboş bir fidan istemektedir. Âşığın kıymetini bilen merhametli bir sevgili istemektedir. Âşığın derdini anlatmak için sevgiliyle تنها bir yerde buluşmak istemektedir.

Zahm-ı müjgân ciger-sûz ile pür-yâre gönül

⁹⁴⁹ Kaplan Üstüner, “Yâver, Enderunlu Hasan”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1493>.

⁹⁵⁰ Kaplan Üstüner, “Enderunlu Hasan Yâver Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 13.03.2019. s.136. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194342/Yâver-divani.html>.

Kapılır hayfâ yine ‘aşk ile her yâre gönül (G.117/1)⁹⁵¹

Yukarıda birinci beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin kirpiğinin oklarıyla yara dolmuştur. Gönül yine aşk ile o sevgiliye kapılmıştır. Âşık, gönlünün derdine bir çare bulamaz. Gönül, hasrete ve inlemeye düşmüştür. Sevgilinin saçlarının ucunu vatan edinen gönül, şimdi nerededir bilinmez. Gönül, böyle boş yere figan etmeyip halini sevgiliye anlatabilmek istemektedir.

Pek perişân-hâl olup sen böyle nâlânsın gönül
Bilmem aslın yâ neden sûzân u giryânsın gönül (G.118/1)⁹⁵²

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, perişan haldedir ve inlemektedir. Şair gönlünün neden böyle yanıp ağladığını bilmemektedir. Gönül, hiç tahammül edemeyecek kadar Sabırsızdır. Gönül, gözyaşı akçesini kavuşma yoluna harcamaktadır. Kanat çırpacak kadar bir zaman bile dinlenmeden, sabah rüzgârı gibi sevgilinin mahallesinden geçip gitmektedir. Gönül, parça parça olmuş halde gülen bir gül gibidir. Gönül Yâver gibi dağlara gül bahçesi olmuştur.

Nâr-ı ‘aşkun mekânıdır gönlüm
Şu’leler gülsitânıdır gönlüm (G.123/1)⁹⁵³

Yukarıda ilk beyiti yer alan gazelin redifi ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, aşk ateşinin mekanıdır. O, alevlerin gül bahçesidir. Sevgilinin özlemiyle gönül, ayrılık bağının sonbaharıdır. Gönül, sevgilinin süzgün bakışının hedef tahtasıdır. Herkesin anlayamayacağı ince sözler söyleyen gönül, sevgilinin bakışlarındaki dile ve anlama da vakıftır. Gönül, bir padişahın kapı eşiğidir. Gönül, arşa kadar yükselmiştir.

1.6.22. Enderunlu Mehmed Hâmid

“Miladi 1739’da İstanbul’da doğan şairin asıl adı Mehmed, mahlası Hâmid’dir. 1778’deki büyük vebada vefat etmiştir. Hâmid, şiirlerinde tasavvufu öncelikli olarak işleyen bir şair değildir. Hâmid, dil ve üslup açısından mahallîleşme cereyanına daha yakın durmuş bir şairdir.”⁹⁵⁴

⁹⁵¹ Üstüner, “Enderunlu Hasan Yâver”, 137.

⁹⁵² Üstüner, “Enderunlu Hasan Yâver”, 138.

⁹⁵³ Üstüner, “Enderunlu Hasan Yâver”, 141.

⁹⁵⁴ İbrahim Halil Tuğluk, “Hâmid, Enderunlu Mehmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=513>.

Mehmed Hâmid Divanı’nda gönül redifli iki gazel mevcuttur. Bu gazellerde gönül, sevgilinin saçının düşünce yeri olarak ve geceden sabaha kadar divaneler gibi uykusuz olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca gönül, bir mekân olarak da anlatılmaktadır.

Makarr-ı kesret-i efkâr zülf-i yârdur gönlüm
Mahall yok ibre-yi ilkâya san yanardur gönlüm

Tutuşdı sînem içre çûbhâ-yı derd-i hicrânın
Dirig etfâsı bir nâ- kâbil âteş-i zârdur gönlüm

Olub pâlbeste-i zincîr giysû-yı siyehgârın
Giceler subha dek dîvâne- veş bîdârdur gönlüm

Gelüb bir kere nabzın yokla engüşt-i nevâzişle
Tabîbim haretinle haste vü bîmârdır gönlüm (G.98)⁹⁵⁵

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin saçının düşüncelerinin yeridir. İlham ibresinin yandığıdır. Kabulü olamayan bir ateşlidir. Geceden sabaha kadar divaneler gibi uykusuzdur. Gönül, doktor hasreti ile hastadır.

Fikr-i müjgân-ı yâr var dilde
Tîr-veş bir güzâr var dilde (G.119/1)⁹⁵⁶

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘var dilde’ ifadesidir. Gönülde, sevgilinin kirpiğinin düşüncesi vardır. Ateş vardır. Bir değil, bin sıkıntı vardır. Ah ve inleme vardır. Ülkesini terk etmenin azmi vardır.

1.6.23. Erbilli Âmâ Garibî

“Miladi 1755 yılında Erbil’de doğmuştur. Asıl adı Yusuf’tur. Şiirlerinde “Garîbî” mahlasını kullanmıştır. Medrese eğitimi gören Yusuf Garîbî Efendi, gözleri görmediği için “Âmâ” lakabıyla anılmıştır. Hayatını Erbil’de geçiren şair, 1816 yılında aynı yerde vefat etmiştir.”⁹⁵⁷

Garibî Divanı’nda gönül redifli bir terci’-i bend ve bir gazel vardır. Gönül, güneş denizindeki aşk girdabıdır. O, zehir kasesini arzulamaktadır. Kahır

⁹⁵⁵ Şefika Ararat, “Enderunlu Mehmed Hamîd Beg Divanı İnceleme- Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2010), 173.

⁹⁵⁶ Ararat, “Enderunlu Mehmed Hamîd Beg”, 192.

⁹⁵⁷ Yunus Kaplan, “Âmâ Garibî, Yusuf Garîbî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3415>.

sofrasındaki meyve, gönüldür. Sevgiliye kavuşma düşüncesinden dolayı sürekli başı dönmetedir.

Girdâb-ı ‘aşk-ı kulzüm-i mihr oldın ey gönül
Mâtem-nişîn-i mihnet-i dehr oldın ey gönül

Bir çeşm-sâr-ı merhamete geldin âb için
Reyyân-ı kâm-ı kâse-i zehr oldun ey gönül

Ol âhû-yı murâdî şikâr itmek istedin
Amâc-gâh-ı tîr-i sipihr oldun ey gönül

Geldin bu bâr-gâha ümîd-i nevâl için
Hanzal-gıdâ-yı sofra-i kahr oldun ey gönül

Oldun esîr-i seng-i melâmet Garîbî-veş
Rüsvâ-yı ‘âmm-ı şöhre-i şehir oldun ey gönül (G.192)⁹⁵⁸

Yukarıdaki gazelde redif ‘oldun ey gönül’ ifadesidir. Gönül, güneş denizinin aşk girdabı olmuştur. Dünya sıkıntılarının matemine oturan olmuştur. Zehir kasesini arzulayan, suya doymuşlardan olmuştur. Gökyüzü okunun ulaşmak istediği yer olmuştur. Kahr sofrasının acı meyvesi olmuştur. Gönül, şehrin şöhretinde rüsva olmuştur.

Gehî bir tûti-i zârım cüdâ şekker-makâlinden
Gehî kâm almamış pervânem şem’-i cemâlinden
Tezerv-i per-şikestim ayru kadd-i nev-nihâlinden
Nasbim kan olupdur firkat-i la’l-i zülâlinden
Sabâh olunca her şeb hâba varmaz göz hayâlinden
Katı ser-geştedür her gün gönül fikr-i Visâlinden (Terci-i Bend.4/1)⁹⁵⁹

Yukarıdaki manzumede redif nakaratın tamamıdır. Gönül kelimesi, son mısradaki tekrar etmektedir. Sevgiliye kavuşmanın düşüncesinden, gönlün başı her gün dönmetedir.

1.6.24. Es’adzâde Mehmed Çelebi

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1752 yılında ölmüştür. Es’ad-zâde mahlasıyla meşhur olan Seyyîd Mehmed Saîd Efendi İstanbulludur. Asrın şairleri

⁹⁵⁸ Erhan Tosun, “Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2007), 172.

⁹⁵⁹ Tosun, “Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi”, 243.

arasında da ismi anılan Es'ad-zâde Seyyîd Mehmed Saîd Efendi'nin eserleri hakkında ise yeterli bilgi bulunmamaktadır.”⁹⁶⁰

Mehmed Efendi'nin Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, perişan bir saça bağlanmış divanedir. Hayret uykusuna yatmış olan gönül, farkında olmadan sevgiliye tutulmuştur.

Bende ideli zülf-i perîşâna gönlümü
Bir pâre eyledüm hele dîvâne gönlümü

Hâcet mi kaldı bâde-i nâz u kırısmeye
Mahmûr çeşmi eyledi mestâne gönlümü

Kıldı nigâhı kıssa-i hüsn ü dili beyân
Der hâb-ı hayret itdi o efsâne gönlümü

Kimlerle tarh-ı bezm-i visâl eylesek de sen
Zann eyleme o meclisde bigâne gönlümü

'Arz-ı cemâle itmekle rû-nümâ taleb
Almışdı görmeden dahi canâne gönlümü

Tanzîr iden bu güfteme eyler benüm Şerîf
Dil-beste-i edâ-yı zarîfâne gönlümü (G.157)⁹⁶¹

Yukarıdaki gazelde redif 'gönlümü' ifadesidir. Âşık gönlünü, perişan saça bağlandığından beri, divane gönlünü parça parça etmiştir. Sevgilinin mahmur gözü gönlü sarhoş etmiştir. Efsane olan gönül hayret uykusuna yatmıştır. Sevgili, farkında olmadan gönlü almıştır.

1.6.25. Esrâr Dede

“Asıl adı Mehmed'dir. İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ölüm tarihi ise miladi 1796 yılıdır. Gönül ehli, hoş sohbet, hassas ruhlu, melami, kalender meşrepli bir şair olan Esrâr Dede'nin şairlik yeteneği, İhsan Mahvî'nin verdiği bilgiye göre Mevlevîliğe girdikten sonra gün yüzüne çıkmış ve Gâlib'in etkisiyle inkişaf etmiştir.”⁹⁶²

⁹⁶⁰ Nagihan U. Eke, “Es'ad-zâde, Seyyîd Mehmed Saîd Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3168>.

⁹⁶¹ Cahit Epaçan, “Es'adzâde Mehmed Çelebi Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanı Tenkitli Metin-İnceleme” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999), 299.

⁹⁶² Osman Horota, “Esrâr Dede, Mehmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 23.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=13>.

Esrâr Dede'nin Divanı'nda gönül redifli üç gazel, bir muhammes ve bir de rubai olmak üzere toplamda beş manzume vardır. Bu manzumelerde gönül karşımıza bir nesne veya bir insan olarak çıkmaktadır. Gönül bir kadehtir ve ciğerin kanlı suyuyla dolmuştur. Sitem taşlarıyla bin parça olmuştur. Gönül, hilekâr bir puta düşmüş, avare ve çaresiz olmuştur. Elem yükünden dolayı gönül, güçsüz düşmüştür. Gönül iki âlemin de gözünün bebeğidir, o bir Mevlevî'dir. Gönüldeki elem yarası yeryüzünü tutmuştur. Bundan dolayı gönül, bütün âlemlere rezil olmuştur.

Evvelâ dirken ben ol âvâre gönlüm neyleyüm
Şimdi ber-derd oldı ben nâ-çâre gönlüm neyleyüm

Cânuma tîr-i sitem cânândan gelmekde lîk
Hep ana oldı siper sad-pâre gönlüm neyleyüm

Derdden ârâm yok vasf-ı dil-ârâm itmeğe
'Aşk dirlir düşdi bir efkâre gönlüm neyleyüm

Cilve-i pîşinden fikr-i pesine bakmayup
Düşdi gitdi ol büt-i 'ayyâre gönlüm neyleyüm

Ben taleb-kâr-ı vefâ ol ise hoşnûd-ı cefâ
Uymadı bir vech ile Esrâra gönlüm neyleyüm (G.167)⁹⁶³

Yukarıdaki gazelde redif 'gönlüm neyleyüm' ifadesidir. Âşık dertlenmiş olduğu için, avare ve çaresiz gönlün yapacak bir şeyi kalmamıştır. Sevgiliden cana gelen sitem oklarına, yüz parça olmuş gönül siper olmaktadır. Gönül, adına aşk denilen düşüncelere düşmüştür. O, hilekâr bir puta düşmüştür.

Ol şâ'irüm ki hüsn-i bütândur hayâl-i dil
Her gice fikr-i zülf iledür kıyl ü kâl-i dil (G.156/1)⁹⁶⁴

Gönlün hayâli, putların güzelliğidir. Gönlün söyledikleri, sevgilinin saçının düşüncesiyledir. Gönlün hile kadehi, ciğerin kanlı suyuyla doludur. Gönlün halinin arz ettiği şey, yetişmemiş şahide çıkmaktadır. Elem yükünden dolayı gönlün gücü kalmamıştır. Gönlün sorusu ve cevabı, sevgilinin dudağının güneşinde kalmıştır. Gönlün hali, habersiz olan herkesle konuşulmaz.

Misâl olur mı hiç ebr-i bahâra deryâ-dil

⁹⁶³ Hasan Ali Kasır, "Esrâr Dede Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Karşılaştırmalı Metni" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1996), 361.

⁹⁶⁴ Kasır, "Esrâr Dede", 352.

Ne an ki pey-rev ola rüzgâra deryâ-dil (G.158/1)⁹⁶⁵

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘derya-dil’ kelimesidir. Gönül denizi; bahar bulutuna örnek olamaz. Rüzgârın arkasından giden olmaz. Akarsu gibi sürekli ah çeker. O, kuru kalmış olan tepeye çare bulamamıştır.

Zahm-ı elemün dutdı serâ-pây dilüm
Âteşlere yandı yine eyvây dilüm
Ortada gezer bî-ser ü bî-pây dilüm
Olmuş bütün ‘âlemlere rüsvây dilüm
Eyvây dilüm vâý dilüm vâý dilüm (Muhammes.1/1)⁹⁶⁶

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif, nakaratın tamamı olan ‘eyvây dilüm vâý dilüm vâý dilüm’ cümlesidir. Gönülün elem yarası, yeryüzünü tutmuştur. Gönül, ateşlerde yanmıştır. Başsız ve ayaksız halde ortalıkta gezmektedir. Bütün âlemlere rüsva olmuştur. Gönül, o hilekâr puta düştüğünden beri sitem taşlarıyla yüz parça olmuştur. Gönül, avare ve düşkün bir âşıktır. Aşığın başına çaresiz gönül dert olmuştur. Gönül, gece gündüz durmadan figan etmekte, ayrılık ateşinde yanmakta ve gönül olduğu için pişman olmaktadır. Şeker gülüşlü gönül şimdi kan ağlamaktadır.

Ey mevlevî zât-ı ism-i a’zamdur dil
Tâ bezm-i harîm-i hâssa mahremdür dil
Aç gözünü Cem’îyyet ile eyle nazar
Kim merdûm-i dîde-i dü-‘âlemdür dil (R.92)⁹⁶⁷

Yukarıdaki manzumede redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, çok büyük ismin zatı olan Mevlevî’dir. Bir kişi dışındakilere haram olan meclise gönül mahremdir. Gönül, iki âlemin de gözünün bebeğidir.

1.6.26. Fahrî Celvetî

“Asıl adı Ahmed olan Fahrî Ahmed Efendinin lakabı Fahreddin, mahlası da Fahrî’dir. Kendisiyle ilgili bilgi veren kaynakların hepsinde Fahrî Ahmed olarak geçmektedir. Celvetî tarikatının Hakkiye kolu şeyhlerinden bilgin ve mutasavvıf bir şair olan Fahrî Ahmed, Gelibolu yakınındaki Şehr köyünde (Tekirdağ-Şarköy)

⁹⁶⁵ Kasır, “Esrâr Dede”, 354.

⁹⁶⁶ Kasır, “Esrâr Dede”, 180.

⁹⁶⁷ Kasır, “Esrâr Dede”, 448.

dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi ile ilgili ne kendi eserlerinde ne de başka kaynaklarda bilgi mevcut değildir. Ölüm tarihi ise miladi 1799 yılıdır.”⁹⁶⁸

Fahrî Celvetî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, Allah yolunda canını feda etmek isteyen bir dervıştır. Allah’ın zikrinin cilasıyla parlamak ister. Gönül, âşığın kıymetini bilen bir sevgili ve gölgesi yere düşmeyen bir Hüma ister. Gönül, Allah’ın sarayındaki mumun pervanesidir. Hakikat bahçesindeki bülbülün yuvasıdır. Divane bir âşıktır.

‘Âlem içre bir cemâl-i dil-güşâ ister gönül
‘Âşıkun Kadrîn bilür bir meh-likâ ister gönül

Eyleye mir’at-ı hüsnün çeşm-i a’dâdan nihân
Böyle bir mestûre zî-şerm ü hayâ ister gönül

Bülbülâsâ olmaya her dâm-ı sayyâda şikâr
Sâyesi düşmez zemîne bir hümâ ister gönül

Saçı sünbül lebleri mül dişleri dürr-i ‘Aden
Kaddi ‘ar’ar haddi ahmer dil-rubâ ister gönül

Fahrîyem her dûna minnet eylemem etmem recâ
Rûz u şeb gencîne-i Hakdan ‘atâ ister gönül (G.151)⁹⁶⁹

Yukarıdaki gazelde redif ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül, âlem içinde gönül acıcı bir yüz ister. Âşığın kıymetini bilen bir ay yüzlü ister. Yabancıdan sakınan kadın gibi, utanç ve haya ister. Gölgesi yere düşmeyen bir Hüma ister. Boyu zarif, yanağı kırmızı bir sevgili ister.

Yâ Hudâ bir ‘andelîb-i dil-fezâ ister gönül
Gülşen-i bezm-i eleste âşinâ ister gönül (G.150/1)⁹⁷⁰

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül, gönül veren bir bülbül ister. En küçük sırrın bile yoluna mahrem olmak ister. Allah yolunda başını ve canını feda etmek ister. Allah’ın zatının mumundan bir ışık ister. ‘Küntü’l-kenz’ sırrına Arîf olan evliya ister. Yakınlık yuvasına erişmek ister. Gönül, Allah’ın zikrinin cilasıyla parlamak istemektedir.

Serây-ı lâ-ma’allâh şem’inüñ pervânesidür dil

⁹⁶⁸ Mehmet Ünal, “Fahrî, Ahmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 23.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=408>.

⁹⁶⁹ Ahmet Alkan, “Fahrî-i Celvetî: Hayatı, Eserleri ve Divanı’nın Tenkitli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015), 132.

⁹⁷⁰ Alkan, “Fahrî-i Celvetî”, 131.

Düşüp âteşgeh-i ‘ışka anun-çün yânesidür dil (G.152/1)⁹⁷¹

Yukarıda bir beyiti verilen gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, Allah’ın sarayındaki mumun pervanesidir ve aşk ateşine düşerek yanmaktadır. Hakikat, gül bahçesindeki bülbülün yuvasıdır. Mertler meclisinin kadehidir. Gönül, divane bir âşıktır.

1.6.27. Fasîhî

“Asıl adı Hasan olan şair Kastamonu’nun Tosya ilçesinde doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Hasan Fasîhî Efendi olarak tanınmıştır. Medrese öğrenimi görmüştür. Miladi 1743 yılında vefat etmiştir.”⁹⁷²

Fasîhî Divanı’nda gönül redifli beş gazel vardır. Gönül, sahibi tek değildir. O, başına gelenler ve yaşadıkları sebebiyle tüm âşıklarda ortak olanıdır. Gönül, çoktan bir olan, azdan çok olanıdır. Gönül, sevgilinin yanağına, okyanustaki girdaba, kesici hançere, yanan bir muma düşmüştür. Gönül, çaresiz ve avaredir. Şişe gibi bin parça olsa dahi gönül, bu durumla yetinmeyecektir. Gönül, halini anlayan, nazlı bir sevgili istemektedir. Gönül cevheri, sevgilinin yanağının güneşi ile cilalanmıştır. Gönül kadehi, defteri ve sarayı vardır.

Kuş gibi pervâz iderek gitse o dildâra gönül
Olmasa eflâk-ı gamı devr idüp âvâre gönül

Hâl-i ruh-ı yârı görüp dâm-geh-i zülfe düşer
Kurtulamaz bir dahi bin sa’y ile bî-çâre gönül

Bezm-i muhabbetde dönüp düşmeğe her seng-dile
Yetmez idi şişe gibi olsa da bin pâre gönül

Nakd-i ‘ömür virse de bir dahi geriye almaz idi
Vay ana kim düşüre bir şûh-ı cefâ-kâra gönül

İçürür elbetde sana bâgî Fasîhî küfede
Virdün ise sen eger ol gamzesi Tâtâra gönül (G.235)⁹⁷³

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, kuş gibi kanat vurarak sevgiliye gitmek ister. Avare gönlün gamı, feleklerle beraber devretmektedir. Gönül,

⁹⁷¹ Alkan, “Fahrî-i Celvetî”, 132.

⁹⁷² Beyhan Kesik, “Fasîhî, Hasan Fasîhî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 23.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4314>.

⁹⁷³ Haluk Gökalp, “Fasîhî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2001), 316.

bin çalışmayla bile kurtulmayacak kadar çaresizdir. Gönül şişe gibi bin parça olsa da yetmez.

Sâkiyâ câm-ı şarâb-ı hoş-güvâr ister gönül
Bülbül-âsâ nâlîye fasl-ı bahâr ister gönül (G.241/1)⁹⁷⁴

Yukarıda ilk beyiti verilmiş gazelde redif ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül; hoş şarabın kadehini, bülbül gibi bahar faslını, kadeh kayığıyla geçip dolaşmayı, halini anlayan nazlı sevgili istemektedir. Akarsu kenarındaki seyri istemektedir. Gönül, gözü avcı olan sevgiliye ava gitmek ister.

Mihr-i ruhunla buldı cilâ cevher-i gönül
Pürdür şarâb-ı ‘aşkun ile sâgar-ı gönül (G.243/1)⁹⁷⁵

Yukarıda matla beyiti verilen gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Sevgilinin yanağının güneşiyle gönül cevheri cilalanmıştır. Gönül kadehi, aşk şarabıyla doludur. Gönül defteri vuslatın hesabıyla dolmuştur. Bu yolda gönlün rehberi sevgilinin aşkı olur. Gönül sarayının padişahı, sevgiliye olan aştır.

Hayli demlerdür rîh-ı cânâna düşdi gönlümüz
Şebnem-âsâ bir gül-i handâna düşdi gönlümüz (G.170/1)⁹⁷⁶

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘düşdi gönlümüz’ ifadesidir. Uzun zamandır âşıkların gönlü, sevgilinin yanağına düşmüştür. Çiy tanesi gibi gülen bir güle düşmüştür. Gönül, yanan bir muma düşmüş gibidir. Keyifle meylederek kesici hançere düşmüştür. Büklüm dolu saç gibi olan girdaba düşmüştür.

Beni gamla zebûn itdün ya al ‘aşkum ya vir gönlüm
Büküp kaddimi nûn itdün ya al ‘aşkum ya vir gönlüm (G.253/1)⁹⁷⁷

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelin redifi ‘ya al ‘aşkum ya vir gönlüm’ ifadesidir. Sevgili âşığı gam ile aciz etmiştir, boyunu ‘nun’ harfi gibi etmiştir, gözünün yaşını kan etmiştir. Sevgili fazlaca hile ve büyü ederek âşığı deli etmiştir. Bundan dolayı âşık, sevgiliye ya aşkını almasını ya da gönlünü geri vermesini söylemektedir.

⁹⁷⁴ Gökâlp, “Fasîhî”, 319.

⁹⁷⁵ Gökâlp, “Fasîhî”, 320.

⁹⁷⁶ Gökâlp, “Fasîhî”, 273.

⁹⁷⁷ Gökâlp, “Fasîhî”, 326.

1.6.28. Fâzıl Hacı Tâhir Efendi

“Asıl adı Tâhir’dir. Hâfız Hacı Tâhir Efendi olarak tanınmıştır. Miladi 1762 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiş, 1802 yılında da vefat etmiştir.”⁹⁷⁸

Tâhir Efendi Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, istemese de güzel olan sevgiliye meyletmektedir. Mana suretini gördükçe bir tarafa meyletmektedir.

Bî-dilir bir şûh-ı şîrînkâra mâ’ildir gönül
İltifât-ı kûşe-i çeşmine mâ’ildir gönül

Kem nazardan hıfz için ebrû-yı mâh-ı enverî
Gerdeninden hıfz-ı cân âsân hamâ’ildir gönül

Bârgâh-ı minnetinden anı tek dûr eyleme
Câ-be-câ ihsânına düşdükçe nâ’ildir gönül

Dil alışmışdır gam-ı Hecrînle eyler imtizâc
Lîk ol âfet seni gördükçe mâ’ildir gönül

Nâzır-ı âyîne-i zânû-yı ‘iffetdir müdâm
Sûret-i ma’nâ-yı dilden de temayüldür gönül

Çeşm-i Fâzıldan kerem kıl perde-i şermi gider
Kim hayâ dîdâr-ı rûy-ı yâre hâ’ildir gönül (G.195)⁹⁷⁹

Yukarıda yer alan şiirde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, istemese de tatlı bir güzele meyletmektedir. Gönül, sevgilinin gözünün köşesindeki iltifata meyillidir. Canı korumak için hamaildir. Gönülün utancı, sevgilinin yanağındaki tecelliye engeldir.

Gam-ı ahab ile bî-tâb olamazsın ey dil
Dil-nişîn-i dil-i ahab olamazsın ey dil (G.191/1)⁹⁸⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘olmazsın ey dil’ ifadesidir. Şair gönlüne seslenerek ona, yapamayacağı şeyleri anlatır. Gönül, dost sıkıntısı ile hasta olmamalıdır. Gönül, bu cihanda neşeli bir gül olamaz. Mana âleminde daha heybetli olamaz. Gönül, mutluluk suyunun meclisine dahil olamaz.

⁹⁷⁸ Mehmet Gürbüz, “Fâzıl, Hâfız Hacı Tâhir Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 23.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4476>.

⁹⁷⁹ Metin Arpacı, “Fâzıl, Fâzıl Hacı Tâhir Efendi, Hayatı ve Divanı’nın Transkripsiyonu Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005), 256.

⁹⁸⁰ Arpacı, “Fâzıl, Fâzıl Hacı Tâhir Efendi”, 254.

1.6.29. Fennî

“Asıl adı Mustafa olan Fennî İstanbulludur. Doğum tarihi belli değildir ancak 17. yüzyılın sonlarında dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Eğitimi hakkında kaynaklarda bir bilgi yoktur. Bununla birlikte, büyük insanların meclislerinde yetiştiğinin kaynaklarda belirtilmiş olması iyi bir eğitim aldığını düşündürmektedir. Divan kâtipliği yapan şairin ailesi hakkında da kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Şair, miladi 1745 yılında vefat etmiştir.”⁹⁸¹

Fennî Divanı’nda gönül redifli iki şarkı mevcuttur. Gümüş şöhretli gönül, bir rakkasa bağlanmış ve ona köle olmuştur. Gözleri ceylan olan sevgiliye meftun olmuştur.

Çak çak itdükde virür çâr-pâresi dilde sadâ
Şimdi bir rakkâsa bend oldı gönül nâmı Gümüş
Nakd-i eski itdürür gibi bize kâfir fedâ
Şimdi bir rakkâsa bend oldı gönül nâmı Gümüş (Ş.4/1)⁹⁸²

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif nakaratın tamamı olan ‘şimdi bir rakkâsa bend oldı gönül nâmı Gümüş’ ifadesidir. Namı yani şöhreti Gümüş olan gönül, şimdi bir rakkasa bağlanmış ve ona köle olmuştur.

Henüz olmuş güşâde bir gül-i terken bu gülşende
Gönül bir gözleri âhûnun oldı şimdi meftûnı
Benüm gibi o dahı nev-resîde şûh u nâzende
Gönül bir gözleri âhûnun oldı şimdi meftûnı (Ş.15/1)⁹⁸³

Yukarıda ilk bendi verilen murabbada redif nakaratın tamamı olan ‘gönül bir gözleri âhûnun oldı şimdi meftûnı’ ifadesidir. Gönül şimdi, gözleri ahu olan ceylan bakışlı sevgilinin meftunu olmuş, ona âşık olmuştur.

1.6.30. Ferrî

“Asıl adı Mehmed’dir. Filibe’ye bağlı Tatarpazarı’nda miladi 1756’da doğmuştur. Mültezimlik yapmış olan şair, 1805 tarihinde memleketi Filibe civarında vergi tahsil ederken vurularak öldürülmüştür. Ferrî, şiirlerinde ekseriyetle aşk konusunu işlemiştir. Tarih düşürme sanatıyla oldukça meşgul olmuş ve çeşitli

⁹⁸¹ İbrahim Demirkazık, “Fennî, Hacı Mustafa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 23.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3522>.

⁹⁸² Hacı İbrahim Demirkazık, “18. Yüzyıl Şairi Mustafa Fennî Divan” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 613.

⁹⁸³ Demirkazık, “18. Yüzyıl Şairi Mustafa Fennî”, 620.

tür ve konuda 20 tarih yazmıştır. Şiirlerinin içerisinde nazireler önemli yer tutmaktadır.”⁹⁸⁴

Ferrî Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, gürültü dolu bir mahşerdir. Nağme süsleyen bir bülbüldür. Nur dolu bir fıskiye ve karanlık gecedir. Gönül, irfan dalgası ile dudağına kadar doludur. Rindlik sanatına alışmış, unvanın şöhretinden kurtulmuştur.

Kıyâmet-bîn-i ‘aşkum mahşer-i pür-şûrdur gönlüm
Enîn-ârâ-yı şiven nağme-zîb-i sûrdur gönlüm

Olaldan pertev-efgen tavr-ı tab’a sâkiyâ sâkim
Yed-i beyzâ gibi fevvâre-i pür-nûrdur gönlüm

Süveydama fûrûg u nûr-ı akdes târ u pûd oldı
Mücerred rûh-veş müstagnî-i ... gönlüm

Anâsır bürka ıdu gerçi fânûs-ı hayâl-âsâ
Velîkin dîde-i ehl-i dile manzûrdur gönlüm

Ne mümkün hem-kumâş-ı Sâmî-i tâze-zebân olmak
Leyâz-ı subhda Ferrî şeb-i deycûrdur gönlüm (G.136)⁹⁸⁵

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, aşkın kıymetini gören gürültü dolu mahşerdir. Matemin iniltisini süsleyen surun, nağme süsleyenidir. Gönül, beyaz el gibi nur dolu bir fıskiyedir. Sabahın beyazlığında gönül, karanlık gecedir.

Leb-rîz olalı mevce-i ‘irfânla gönlüm
Meşgul degül fitne-i Tûfânla gönlüm (G.144/1)⁹⁸⁶

Yukarıda matla beyti verilen gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, irfan dalgasıyla dudağına kadar dolduğundan beri tufanın fitnesi ile meşgul değildir. Gönül, fitne gamzeye alıştığından beri kaza oku, kör giden olmuştur. Sevgilinin dudağının düşüncesi, âşıkların aklında saklandığından beri gönül, gül saçan kadehle şevk dolu olmuştur. Can ve gönül rindlik sanatına alıştığından beri gönül, unvanın gösterişinden kurtulmuştur. Gönül, bir afetin düşkünü olduğundan beri kederli ve hicranla mazur olmuştur. Gönül, sevgilinin ayrılığından dolayı divanla ve defterle

⁹⁸⁴ Mehmet Kırbıyık, “Ferrî, Mehmed Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 23.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=72>.

⁹⁸⁵ Mehmet Kırbıyık, “Ferrî Mehmed Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994), 206.

⁹⁸⁶ Kırbıyık, “Ferrî Mehmed”, 214.

bile eğlenmez/avunmaz/oyalanmaz olmuştur. Gönül, Hâdî'nin sözleriyle bile açılmaz olmuştur.

1.6.31. Fethü'd-dîn Ahmed

“Şairin doğum ve ölüm tarihi belli değildir. Divanındaki tarihler yaşadığı dönem hakkında bilgi vermektedir. Fethü'd-dîn Ahmed hakkında gerek tezkirelerde gerekse diğer eserlerde herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu yüzden Fethü'd-dîn Ahmed'in şiirinin kendi döneminde veya sonrasında nasıl görüldüğü bilinmemektedir. Okuma yazma bildiğini kendisi beyan eden Fethü'd-dîn Ahmed'in eğitime ne kadar devam ettiği hakkında bilgi yoktur.”⁹⁸⁷

Fethü'd-dîn Ahmed Divanı'nda gönül redifli beş gazeli vardır. Gönül ve can birbirlerinden farklı unsurlardır fakat şimdi ikisi de beraberdır. Onlar, viran oldukları için mimardan lütuf beklemektedirler. Gönül, uyanmış ve sırları fark ederek onlara mahzen olmuştur. Gönül, aşk yolunun mumuna nur, dert ehlinin derdine deva olur. O, âşıkların reisi, vücut ülkesinin ise sultanıdır. Allah'ın zatını gösteren bir yüzdür. Sadık olma hususunda düşünmeden canına kıyandır. Ezel günündeki yeminini, burada da bilendir. Fakirlik ile övünüp sabra ulaşandır.

Âşk, Hak yolunu gönülden istemelidir. Zira bir şeyin gönülden istenmesi, kişinin o konudaki samimiyetini gösterir. Gönül, sevgilinin ayağının toprağına yüz sürmeyi ister. Gönül, saltanat mertebesine çıkmış, melekler bunu görünce hepsi, gönlün ayağının toprağına yüz sürmüş ve gönül, sultan yolu açıldığında Ahmed'i bulmuştur.

Râhat u bahtla bu cândan görmüşüm otagını
Yüz sürüp dergâhına hünkârı gözler cân u dil (G.113/3)⁹⁸⁸

Yukarıda üçüncü beyti verilen gazelde redif ‘cân u dil’ ifadesidir. Gönül ve can, sevgilinin dergahına yüzünü sürüp hünkârı gözlemektedirler. Hep ayıplarını örtüp Settar'ı gözlerler. Gönül, varlığı kaybedip viran olduğu için lütuf ile mimarı gözlemektedir. Aşk ile hem dem olmak için uyanıklığı bekleyen gönül, sadakatle sahibi gözlemektedir.

Her ne kim çün mün'akidir sırr-ile ol zâtına

⁹⁸⁷ Ayşe Korkmaz, “Fethü'd-dîn Ahmed Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2014), 11.

⁹⁸⁸ Korkmaz, “Fethü'd-dîn Ahmed”, 212.

Ehl-i derdin derdine tîmâr olandır bu gönül (G.114/2)⁹⁸⁹

Yukarıda ikinci beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘olandır bu gönül’ ifadesidir. Gönül, gizli sırların mahzenidir ve bütün sırlara uyanmış olandır. Dert ehlinin derdini tedavi eden gönüldür. Gönül, aşk yolunun mumuna nur olandır. Can ile sırdaş olan gönül; Allah’tan gayrı her şeyi yağma edip, ateşle doldurandır. Gönül, sevgilinin saçına asılmaktadır. Gönül, bülbülün feryadı için gül bahçesidir. Gece gündüz hasret ateşiyle yanan âşıkların yoluna sahip olan ve onlara dost olandır. Vücut ülkesine sultandır. Gönül Hızır gibi, âşıklara başkomutan olmuştur. Gönül, Allah’ın zatını gösteren yüzdür.

‘Âşık olan cür’asız câme sunandır gönül
Sâdık olan şübhesiz câna kıyandır gönül (G.139/1)⁹⁹⁰

Yukarıda birinci beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Gönül aşığa, dibinde tortusu olmayan kadehi sunandır. Sadık olma hususunda, tereddüt etmeden canına kıyandır. Ezel günü ettiği yemini, şimdi de bilendir. Gönül, aşkın reisliğini terk edendir.

Eger buldun ise üstâd-ı kâmil
Zuhûr ider gelip nâsib gönülden (G.142/5)⁹⁹¹

Yukarıda beşinci beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönülden’ kelimesidir. Âşık, Hak yolunu gönülden istemeli ve sadakatle Allah’a dönmelidir. İlahi kapının fethi, gönülden olacağı için talip olanın, gönülden uzak olmaması gerekmektedir. Allah’ın Rızâsını gönülden isteyen kişinin talep ettiği, dünya veya cennet olmamalıdır. Herkese nasip gönülden gelmektedir. Âşık, bütün bildiklerini unutarak, hakikat ilmine gönülden inanmalıdır.

Habîbin hâk-i pâyine yüzüm sürmek diler gönlüm
Murâdımca ele girse neler itse neler gönlüm (G.120/1)⁹⁹²

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin ayağının toprağına yüzünü sürmek istemektedir. Allah’ın davet ettiği gönlü, saltanat mertebesine çıkarken melekler görmüştür. Meleklerin hepsi, gönlün ayağının toprağına yüz sürmüşlerdir çünkü gönül, sultanın yolu açılınca Ahmed’i bulmuştur.

⁹⁸⁹ Korkmaz, “Fethü’ d-dîn Ahmed”, 212.

⁹⁹⁰ Korkmaz, “Fethü’ d-dîn Ahmed”, 231.

⁹⁹¹ Korkmaz, “Fethü’ d-dîn Ahmed”, 234.

⁹⁹² Korkmaz, “Fethü’ d-dîn Ahmed”, 217.

1.6.32. Feyzî Efendi

“Bursa’da doğdu. Doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Feyzullah’tır. Miladi 1771 yılında vefat etmiştir. Ümmî bir şair olmasına rağmen, çok yetenekli olduğu söylenebilir. Özellikle de söz sanatları, mazmunlar, atasözü ve deyimler, halk söyleyişleri, ayet ve Hâdîs örnekleriyle zengin bir dile sahip olduğu söylenebilir.”⁹⁹³

Feyzî Efendi Divanı’nda gönül redifli bir müseddes ve yedi gazel olmak üzere toplamda sekiz manzume vardır. Gönül, sevgilinin saçını yuva edinmiş olan bir kuştur. Onun gözünden akmakta olan kandır. Gönül dermanı, vuslatın gül bahçesinde bulmuştur. O, güzellik ülkesindeki şahın ayak toprağıdır. Sevgilinin hizmetindeki değersiz bir dilencidir. Aşk erbabının gittiği yoldur.

Gönül, bir gül için bin dikenin cefasına ve ayak altında bin parça olmaya sabretmelidir. Gönül, Ferhat’tır, Behzat’tır ve bülbül gibi feryat etmektedir. Gönül şehri, imar edilmiş iken şimdi harap olmuştur. Aşk biliminin hocası gönüldür.

Gönül bu dünyada eğlenemez, avunamaz, oyalanamaz olmuştur. Bundan dolayı gönül, mutlu olamaz. Gönül, melek yüzlü, Tuba boylu cennet güzeline verilmiştir. Bir ‘ayn’a, ‘lam’a ve ‘yay’a verilmiştir. Gönül, ezelden beri aşk camisinin imamıdır. Aşk aslanının mağarasıdır. Şevk askerindeki ihtişamdır.

Bir şeh-i iklim-i hüsnün hâk-pâsıdır gönül
Hizmet-i ‘aşkında bir kemter-i gedâsıdır gönül

Yâr için ‘ayb itme agyâra tekâpu ittiğim
Bir tabîb-i cân hayâtın mübtelâsıdır gönül

‘Âşıka bîgâne bakmakdan ferâğ olmaz ol şûh
Tutalım kim tâ ezelden âşinâsıdır gönül

Kâr iderse cânıma mâni’ değildir gamzeler
Hançer-i pîrân-ı hûbun cân-fedâsıdır gönül

Menzil-i maksûd için dönmem tarik-i ‘aşkdan
feyziyâ erbâb-ı ‘aşkın reh-nümâsıdır gönül (Gazel)⁹⁹⁴

⁹⁹³ Beyhan Kesik, “Feyzî, Hasan Efendizâde Seyyîd Feyzullah Feyzî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 23.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2773>.

⁹⁹⁴ Sevinç Karagöz, “Feyzî Efendi Divanı İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2004), 398.

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, güzellerin ülkesindeki ayak toprağıdır. Aşkın hizmetinde olan değersiz bir dilencidir. Güzellik pirlерinin hançeriyle can verendir. Aşk erbabının gittiğı yoldur.

Kâkûl-i dil-berdir ancak âşiyân-ı mûrg-i dil
Rûy-ı etfâl-i cihândır gül-istân-ı mûrg-i dil (Gazel/1)⁹⁹⁵

Yukarıda birinci beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘mûrg-i dil’ tamlamasıdır. Gönül kuşunun yuvası, sevgilinin kakülüdür. Gönül kuşunun gül bahçesi, dünya çocuklarının yüzüdür. Gönül kuşu, vuslatın gül bahçesinde derman bulmaktadır. O, gül yanaklı için figan etmektedir.

Bülbül-i kudsî olmak istersen cihân gül-zârına
Bir gül için bin cefâ-yı hâra sabr eyle gönül (Gazel/2)⁹⁹⁶

Yukarıda ikinci beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘sabr eyle gönül’ ifadesidir. Gönül; düşmanın dedikodusunun boş sözlerine, bir gül için bin dikenin cefasına, cisminin baştan ayağı ateşlerde yanmasına, sevgilinin ayağının altında bir parça olmaya sabretmelidir.

Hande olmaz gül gibi ol gonce-fem hâmûş olur
Bülbül-âsâ gül-şen-i gamka ider feryâd dil (Gazel/3)⁹⁹⁷

Yukarıda üçüncü beyti yer alan gazelin redifi ‘dil’ kelimesidir. Gönül Ferhat’ı, bir Şirin/tatlı dudaklıya meyletmıştır. Gönül Behzat’ının naz konusunda yapacak bir şeyi yoktur. Gönül bülbül gibi, gamın gül bahçesinde feryat etmektedir. Gönül şehri, imar edilmişken harap olmuştur. Aşk biliminde gönül, hoca olmuştur.

Çün vefâsın görmedin dil-dâr neylersin gönül
Yâr olursa sana yâr-i agyâr neylersin gönül (Gazel/1)⁹⁹⁸

Yukarıda ilk beyti verilmiş olan gazelin redifi ‘neylersin gönül’ ifadesidir. Gönül, sevgiliden vefa görmemiştir. Bülbül gibi her an inlemektedir. Gönül, gizli bir düğümdür.

Hezâr-ı gülşen-i ‘aşkım figânsız gönlüm eglenmez
‘Aceb bir lahza ol gonca-dehânsız gönlüm eglenmez (Gazel/1)⁹⁹⁹

Aşığın gönlü; bülbülün feryadı olmadan, gonca yanaklı olmadan, servi boylu olmadan eğlenmez, avunmaz, oyalanmaz.

⁹⁹⁵ Karagöz, “Feyzî Efendi”, 398.

⁹⁹⁶ Karagöz, “Feyzî Efendi”, 397.

⁹⁹⁷ Karagöz, “Feyzî Efendi”, 409.

⁹⁹⁸ Karagöz, “Feyzî Efendi”, 410.

⁹⁹⁹ Karagöz, “Feyzî Efendi”, 241.

Bir perî-peyker melek-sîmâya virdim gönlümü
Hüsni Cennet kâmeti Tûbâya virdim gönlümü (Gazel/1)¹⁰⁰⁰

Yukarıda ilk beyti verilmiş gazelin redifi ‘virdim gönlümü’ ifadesidir. Âşık gönlünü; melek yüzlü bir periye, güzelliği Cennet ve boyu Tuba olana, yüce padişaha, gam çölünde olan saçı Leyla’ya, açılmamış karışık renkli güle, bir ‘ayn’a, ‘lam’a ve ‘yay’a vermiştir.

Tâ ezelden câmi’-i ‘aşkın imâmıdır gönül
Minber-i Şevkîn hatîb-i hoş-kelâmıdır gönül
Bâb-ı ‘aşkın ser-be-ser dârü’l-haddamıdır gönül
Ehl-i Şevkîn heft-‘uzvun bir hümâmıdır gönül
Şîr-i ‘aşkın sû-be-sû gizlû künâmıdır gönül
Leşker-i şevk-i penâh ihtîşâmıdır gönül (Müseddes/1)¹⁰⁰¹

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, ezelden beri aşk camiinde imamdır. Şevk minberinin hoş keliması olan hatibidir. Aşk aslanının mağarasıdır.

1.6.33. Garîbî Çelebi

“Ne zaman ve nerede doğduğu hakkında kaynaklarda yeterince bilgi bulunmamaktadır. Aklî ve naklî ilimlerde kendisini yetiştiren Garîbî Çelebi, babasının ölümü üzerine Konya’da Mevlâna Dergâhına şeyh olmuştur. Şair, miladi 1784 yılında vefat etmiştir.”¹⁰⁰²

Garîbî Divanı’nda gönül redifli bir müseddes ve bir gazel vardır. Gönülün başı, sevgiliye kavuşma umuduyla her an dönüp durmaktadır. Gönül, eziyet mateminin oturduğu evdir. Gönül, kahır sofrasının meyvesidir.

Girdâb-ı ‘aşk-ı kulzüm-i mihr oldun ey gönül
Mâtem-nişîn-i mihnet-i dehr oldun ey gönül

Bir çeşm-sâr-ı merhamete geldün âb için
Reyyân-ı kâm-ı kâse-i zehr oldun ey gönül

Ol âhû-yı murâdı şikâr itmek istedün
Amâc-gâh-ı tîr-i sipihr oldun ey gönül

Geldün bu bâr-gâha ümmîd-i nevâl için

¹⁰⁰⁰ Karagöz, “Feyzî Efendi”, 627.

¹⁰⁰¹ Karagöz, “Feyzî Efendi”, 692.

¹⁰⁰² Yunus Kaplan, “Garîbî Çelebi, Seyyîd Ebu Bekir Garîbî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 23.02.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4905>.

Hanzal-ı gıdâ-yı sofra-yı kahr oldun ey gönül

Oldun esîr-i senk-i melâmet Garîbî-veş
Rusvâ-yı ‘âlem ü şöhret-i şehir oldun ey gönül (G.190)¹⁰⁰³

Yukarıda verilen gazelde redif ‘oldun ey gönül’ ifadesidir. Gönül, güneş denizinin aşk girdabıdır. Gönül, dünyanın eziyetinin oturduğu matem yeri olmuştur. Gönül, zehir kasesinin bulunduğu evdir. Kahır sofrasının meyvesi gönüldür.

Gehî bir tûtî-i zârum cüdâ şekker makâlünden
Gehî kâm almamış pervânem şem’-i cemâlünden
Tezevvür-i pür-şikestem ayru kadd-i nihâlünden
Nasîbüm kân olupdur firkât-i la’l zevâlünden
Sabâh olunca her şeb hâba varmaz göz hayâlünden
Katı ser-geştedür her gün gönül fıkır-i visâlünden (Müseddes.2/1)¹⁰⁰⁴

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif nakaratın tamamıdır. ‘Gönül’ kelimesi ise son mısradaki nakaratla beraber tekrar etmektedir. Gönül, sevgiliye kavuşma umuduyla her gün başı dönmüş olur.

1.6.34. Hafîd

“Miladi 1747 yılında Diyarbakır’da doğmuş, 1809 yılında yine Diyarbakır’da vefat etmiştir. Asıl adı Şeyhzâde İbrahim’dir. İlk eğitimini babasından almıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur. Şiirlerindeki klişe ve benzetmelerde geleneğin dışına çıkmamıştır. Genellikle aşk, sevgilinin vefasızlığı, ayrılık acısı gibi konular üzerinde durmuştur.”¹⁰⁰⁵

Hafîd Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Sevgili tüm âşıklarına aynı işkenceyi etmektedir. Bundan dolayı onların birbirinden farkı yoktur. Haliyle gönülleri de birdir. Şairin, gönül için biz ifadesini kullanmasının sebebi de budur. Gönül, sevgilinin saçının divanesidir ve delilik zinciriyle bağlıdır. Gönül, pervanedir. Âşık, gönlünün mutsuz olmasını istemektedir. Gönlünün Mecnûn ile bir olmasını, bülbül gibi inlemesini temenni etmektedir.

Ya Rab dilerim dâima nâşâd ola gönlüm
Sûzân-ı gam-ı ‘aşk ile berbâd ola gönlüm

¹⁰⁰³ Cihan Okuyucu, “Garîbî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995), 206.

¹⁰⁰⁴ Okuyucu, “Garîbî”, 295.

¹⁰⁰⁵ Beyhan Kesik, “Hafîd, Şeyhzâde İbrahim Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2698>.

Ferdâyı anup ‘aşk ile yanmada cismim
Sûzân olup ‘aşk ile remmâd ola gönlüm

Gülşende o denlü ideyim nâle vü efgân
Tilmiz ola bûlbûlleri üstâd ola gönlüm

Lutf ile sabâ vardun ise kûy-ı nigâra
Bir sâfî haber söyle ki irşâd ola gönlüm

Leylâ-yı ser-i kâküle bend oldı Nâfîdi
Mecnûn ile şimden girü ta’dâd ola gönlüm (G.164)¹⁰⁰⁶

Yukarıdaki gazelde redif ‘ola gönlüm’ ifadesidir. Şair gönlünün daima mutsuz olmasını, aşk sıkıntısının alevi ile berbat olmasını, inleme ve figanda bûlbüllere üstat olmasını ve Mecnûn ile bir olmasını istemektedir.

Turra-i tâb-ı ruhun dîvânesidür gönlümüz
Kayd-ı zincir-i cünûn ferzânesidür gönlümüz (G.102/1)¹⁰⁰⁷

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönlümüz’ ifadesidir. Gönül, sevgilinin yanağındaki kıvrıkcık saçın divanesidir. Delilik zinciriyle bağlı alimdir. Aşûfte putun gam evidir. Sevgilinin güzellik mumunun etrafında pervanedir. Perişan âşığın meyhanesidir. Gönül, güvercin evidir.

1.6.35. Halepli Edîb

“Doğum tarihi belli olmayan şairin ölüm tarihi miladi 1748 yılına tekabül etmektedir.”¹⁰⁰⁸

Halepli Edîb’in Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Şair, gönlüne seslenir, sorular sorar ve öğüt verir.

Görmez meneh-i nâkesi bir kes meges ey dil
Nâkesle musâfâtı demem kesme kes ey dil

Kat’ eyle ser-i nutk-ı her âşûb-makâli
Mıntık-i fiten-gûya mahaldir hares ey dil

Mahsur-ı muzîk-i beden olsa n’ola ‘âşık
Mahbes mi degil bûlbüle künc-i kafes ey dil

Nahcîr-i mezellet-kon-i merdân-ı takâdır

¹⁰⁰⁶ Gülmedine Koç Acar, “Hafîd Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006), 200.

¹⁰⁰⁷ Koç Acar, “Hafîd”, 154.

¹⁰⁰⁸ Osman Horata, “Edîb, Halepli”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7108>.

Etme şiken-i zülf-i bütana heves ey dil

Dünbâle-dev-i kâfile-i şevk-i Edîb ol
Reh-yâb olıcak sem'ine bâng-ı ceres ey dil (G.885)¹⁰⁰⁹

Yukarıdaki gazelde redif 'ey dil' ifadesidir. Şair, gönlüne seslenir ve ona sorular sorar. Putun saçının parçasına heves etmesini öğütler.

1.6.36. Halîl Nûrî

"İstanbul'da doğduğu bilinen şairin doğum tarihi bilinmemektedir. Miladi 1799 yılında yine İstanbul'da vefat etmiştir. Halîl Nûrî; şarkıları, gazelleri ve samimi söyleyişleriyle asrın kudretli isimleri arasında yer alan bir şairdir."¹⁰¹⁰

Halîl Nûrî Divanı'nda gönül redifli iki gazel ve bir tahmis olmak üzere toplamda üç manzume vardır. Sevgili olmasa da gönül, sevgilinin hayâliyle birliktedir. O, şaraba meyleden bir âşıktır. Kudret elindeki yüzüktür. Ten köşkünün şahıdır. Anlatılması zor bir sözdür. Yanmakta olan bir ocak, aşk meclisini aydınlatan bir lambadır.

Şevk-i la'lün ile her dem mâ'il-i meydîr gönül
Sûziş-i hecrün ile hem nâle-i neydîr gönül

Sûret-i fahr u fenâda gösterür kendin veli
Kişver-i tende hükûmet itmede keydîr gönül

Bende bilmem neydigin ey şûh tavsîf ideyim
Âh kim ta'rîfe gelmez nekre bir şeydîr gönül

Ey tabîb-i cân u dil benden sorarsan hâlini
Şerbet-i la'l-i lebün nûş ideli eydîr gönül

Nûriyâ her kande gitme koyma elden isrini
Kûy-ı yâra reh-nümâ bir peyk-i hoş peydîr gönül (G.186)¹⁰¹¹

Yukarıda verilen gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Sevgilinin dudağının şevkiyle gönül, her an şaraba meyillidir. Ayrılığın sıcaklığıyla ney gibi inlemektedir. Ten köşküne hükmetmekte olan şahtır. Tarifi mümkün olmayan tuhaf bir sözdür.

¹⁰⁰⁹ Cafer Mum, "Halepli Edîb Divanı" (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2004), 597.

¹⁰¹⁰ Mehmet Güler, "Nûrî, Halîl Nûrî Bey", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019.
<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=881>.

¹⁰¹¹ Mehmet Güler, "Halîl Nûrî Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme" (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2009), 302.

Hayli demdir kim hayâlün ile hem-demdir gönül
La'lüne hûlyâda olsun bârî mahremdir gönül (G.185/1)¹⁰¹²

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelin redifi 'gönül' kelimesidir. Gönül, uzun zamandır sevgilinin hayâli ile beraberdir. Hayal olsa da sevgilinin dudağına mahremdir. Aşk cezbese ile gönül, şimdi başka bir âlemdir. Gönül, kudret elindeki tılsımlı mührün yüzüğüdür. Gönül, peri olan sevgilinin mahallesine azmettiği için âşık onu çağırır da gönül gitmez.

Zînet-i deşt râgdır gönlüm
San yanar bir ocagdır gönlüm
Yanmadan bî-ferâgdır gönlüm
Lâle-veş dâg-dâgdır gönlüm
Bezm-i 'aşka çerâgdır gönlüm (Tahmis.17/1)¹⁰¹³

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan tahmiste redif 'gönlüm' kelimesidir. Şairin, çağdaşı olan Mehmed Nebî'in gazeline yazmış olduğu tahmiste gönül, bir nesne olarak anlatılır. Gönül, çölün süsü olan dağ eteğidir. Yanan bir ocaktır. Lale gibi yaralıdır. Aşk meclisindeki lambadır. Hile yapan sevgiliye aldanmıştır. Vuslat ihtimaliyle ve gül yanaklının hayâliyle sanki taze bir bağ gibidir.

1.6.37. Hâlimî

"Doğum tarihi bilinmeyen şair, İstanbul'da doğmuştur. Hâlimî, miladi 1759 yılında idam edilmiştir. Tezkireler, şairin, iyi huylu, cömert bir insan olduğuna değinmektedirler."¹⁰¹⁴

Hâlimî'nin Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, irfan hazinesinin yeri, iksir cevherinin madenidir. O, ruha tanıdık, nefse ise yabancı olandır.

Dâne-i esrâr-ı 'aşka cây-ı hirmendür gönül
Fark u temyiz itmeğe tedkîke peykendür gönül

Olmasa âlûde dâmâna n'ola semt-i makarr
Gevher-i gencine-i 'irfâna meskendür gönül (G.136/1-2)¹⁰¹⁵

¹⁰¹² Güler, "Halîl Nûrî", 302.

¹⁰¹³ Güler, "Halîl Nûrî", 182.

¹⁰¹⁴ İsmail Hakkı Aksoyak, "Hâlimî, Mustafa", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 24.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6874>.

¹⁰¹⁵ Adnan Çağlı, "Hâlimî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998), 232.

Yukarıda ilk iki beyiti verilen gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, aşk sırlarının tohumuna harman yeridir. İrfan hazinesinin cevherine meskendir. Gönül, ruha daima tanıdıktır, nefsine ise düşmandır. İksir cevherinin madenidir. Elest meclisindeki neşeden dolayı hala sevinçlidir.

1.6.38. Hanyalı Nûrî

“Nûrî Osman miladi 1767 yılında Hanya’da doğmuş, 1815 yılında da vefat etmiştir. Nûrî’nin asıl adı Osman, çocukluğundaki lakabı ise Emîn’dir. Şiirlerinde genellikle Nûrî mahlasını kullanmış, gençlik yıllarında yazdığı düşünülen kimi şiirlerinde ise Emîn, Sâ’îd ve Hicâzî mahlaslarını tercih etmiştir. Kaynaklarda, sarf, nahiv, mantık ve bediyyat tahsil ettiği, tıp ilmi ve coğrafyada da maharetli olduğu, şiirle iştigal ettiği ancak bilhassa kaside ve tarihte başarılı olduğu, ayrıca Arapça ve Farsça bildiği ifade edilmektedir.”¹⁰¹⁶

Hanyalı Nûrî’nin Divanı’nda gönül redifli dört gazel ve bir tahmis olmak üzere toplamda beş manzume vardır. Gönül, sevgilinin dudağının incisi, seçkinlik tahtının sultanı ve Allah yolunun mürşididir. Gönül, sevgiliye ulaşmak isteyen âşığın, gideceği yoldur. İlahî’nin aynası yani baktığı yerdir. Allah’ın huzurudur. Vücudun şahı, insandaki varlık kanı gönüldür. Her derdin dermanı, aşkın denizi, vücudun Yusuf’u, Kenan şehri ve Allah’ın insandaki arşı gönüldür. Gönül, isteyicidir. O, kulluk etmek için padişah, kirpiğini süpürge etmek için de ayak toprağı istemektedir. Aşk ile yaralanmış olan gönül, lale bahçesidir. Gönül, kıyısı olmayan bir deniz, mest olup inleyen bir bülbüldür.

‘İşkla dâg-dârdır gönlüm
Gûyiyâ lâlezârdır gönlüm

‘Akl u efkârım ‘askerim tende
Dâver-i tâc-dârdır gönlüm

Dürr-i vahdetle oldu leb-ber-leb
Bir yem-i bî-kenârdır gönlüm

Oldu ezhâr-ı ‘ışk ile leb-rîz
Gûyiyâ nev-bahârdır gönlüm

Ol gül-i bâg-ı ‘işveye Nûrî

¹⁰¹⁶ Orhan Kurtoğlu, “Nûrî, Osman Hanyevî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 24.03.2019.
<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=591>.

Mest ü şeydâ hezârdır gönlüm (G.374)¹⁰¹⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, aşk ile yaralıdır. O, lale bahçesidir. Taç sahibi, adaletli hükümdardır. Kırılsız denizdir. Yeni bir bahardır. Mest olmuş, inleyen bir bülbüldür.

‘İşk-ı Hakda garîbdır gönlüm
Anlaşılmaz ‘acîbdır gönlüm (G.390/1)¹⁰¹⁸

Yukarıda birinci beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönlüm’ kelimesidir. Allah aşkında zavallı ve anlaşılmazdır. Emsali olmayan bir doktor, zikretmekte olan hatiptir, Lebîb’dir, bülbüldür.

Kulluk etmekçün yine bir pâdşâ ister gönül
Cârûb etmek kirpigin bir hâk-i pâ ister gönül (G.338/1)¹⁰¹⁹

Yukarıda birinci beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül, kulluk etmek için padişah, kirpiğini süpürge etmek için ayak toprağı, Allah aşkının denizine aşına olmayı, yüzünü yere sürmek için de sevgili istemektedir.

Vücûdun şâh-ı zî-şânı gönüldür
‘Âdemde varlığın kânı gönüldür (G.132/1)¹⁰²⁰

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelin redifi ‘gönüldür’ ifadesidir. Vücudun şanlı padişahı, insandaki varlık kanı gönüldür. Gönül, her derde dermandır. Aşkın denizi, vücudun Yusuf’u, Kenan şehri, Allah’ın insandaki arşı gönüldür.

Gönül bir dürr-i la’l-i bî-bahâdır
Gönül sultân-ı taht-ı ıstifâdır
Gönül bir mürşîd-i râh-ı hüdâdır
Gönül vaslına yârin reh-nümâdır
Gönül ‘ışk-ı Hudâya âşnâdır (Tahmis.31/1)¹⁰²¹

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan tahmis Salacıoğlu’nun gazeline yazılmıştır. Manzumede gönül kelimesi mısra başı rediftir. Gönül, sevgilinin değeri ölçülmez dudağının incisidir. Seçkinlik tahtının sahibi olan sultandır. Allah yolunun mürşididir. Sevgiliye kavuşmada gönül, izlenecek yoldur. Gönül, Allah’ın aşkına aşınadır/dosttur. Her an ah eden, Allah’ı bildiren, yüce ruhun taht yeri, İlâhi’nin

¹⁰¹⁷ Abdullah Aydın, “Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009), 797.

¹⁰¹⁸ Aydın, “Hanyalı Nûrî Osman”, 806.

¹⁰¹⁹ Aydın, “Hanyalı Nûrî Osman”, 773.

¹⁰²⁰ Aydın, “Hanyalı Nûrî Osman”, 647.

¹⁰²¹ Aydın, “Hanyalı Nûrî Osman”, 423.

bakış yeri, Allah'ın zatının aynası gönüldür. Allah'ın feyz sandığıdır. Her şeyin ötesinde gönül, Allah'ın huzurudur.

1.6.39. Hasmî

“Şairin doğum ve ölüm tarihi belli değildir. Asıl adı İsmail Efendi'dir. Adıyaman'da doğmuştur. Bilgisi ve güzel konuşmasıyla dikkat çeken bir şairdir. Hasmî; Melami meşrep, Maraş, Antep ve Hicaz'da eğitim almış, kültürlü, hitabeti güçlü, sosyal konulara vâkıf ve yer yer sosyal eleştirilere giren, dönemin zafiyetlerini gören ve bundan rahatsızlık duyan bir şairdir.”¹⁰²²

Hasmî Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, sevgilinin perçemine bağlıdır. Gönül, tacını terk etmiş İbrahim Ethem'dir.

Bir dem ayrılmaz yanından sana hem-demdir gönül
Ya'ni bir pâ-beste-i gîsû vü perçemdir gönül

Başını taşdan taş çalmış şitâbında olup
Ârzû-yı vuslatınla şöyle sersemdir gönül

Vuslatın vaktinde Dârâ firâkatın vaktinde lîk
Tahtını terk itmiş İbrâhîm-i Edhemdir gönül

Hem-çü mûr-ı dâne-çîn-i hırmen-i hüsnün iken
İltifât-endâz olursan haylden a'zamdır gönül

Bu ne hikmet hazretinden görmemişken yek vefâ
Kendü cânından ziyâde sana erhamdır gönül

Mâl-i hûlyâ ile cânâ ben gibi müflis değil
Devletinde mâlik-i dinâr u dirhemdir gönül

Hasmîyâ bâd-ı sabâ gibi dîrûgı yok hele
Sûy-ı yâre gîtmede bir peyk-i mahremdir gönül (G.246)¹⁰²³

Yukarıdaki gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Sevgilinin yanından bir an olsun ayrılmayan gönül, sevgilinin perçemine bağlıdır. Vuslat arzusuyla başını taştan taş vurup sersem olandır. Tahtını terk etmiş İbrahim Edhem'dir.

¹⁰²² Engin Selçuk, “Hasmî, İsmail Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019.
<http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=56>.

¹⁰²³ Engin Selçuk, “Hasmî Divanı” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007), 359-360.

1.6.40. Haşmet

“İstanbul’da doğan Haşmet’in doğum yılı kesin olarak bilinmemektedir. Asıl adı Mehmed’dir. Miladi 1768 yılında vefat etmiştir. Haşmet, nazirelerinin sayısından da anlaşılacağı gibi o günkü şiir tarzının çok yönlü bir taklitçisidir. 256 gazelinden 78’i başka şairlere naziredir. Diğerlerinin de nazire olma ihtimali yüksektir.”¹⁰²⁴

Haşmet Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, vahdet bağının bestesi, cennetin de kokusudur. O, vuslat bağına akan akarsudur.

Sûy-ı afva reh-nümâ eşk-i nedâmetdir gönül
Nûh’a Tûfân sâhil-i semt-i selâmetdir gönül

Bakma ezhâr-ı hazân-âsâr-ı bâg-ı kesrete
Bûy-ı Cennet beste-i gülzâr-ı vahdetdir gönül

Gül gibi handân eder mehrûları nûş-ı şarâb
Cûş-i mey cûy-bâr-ı bâg-ı vuslatdır gönül

Eşkimi îsâr-ı râh-ı ışk-ı ahab eyledim
Dîdemiz ser-çeşme-i ayn-ı mürüvvedir gönül

Tâs-ı çerhe vermesin âvâze-i nâmın tanîn
Sît-ı şöhret nâle-i nâkûs-ı âfetdir gönül

Cilve-ger dilde hayâl-i bûşîş-i la’l-i lebi
Haşmetâ zevk-âşînâ-yı îyş u işretür gönül (G.162)¹⁰²⁵

1.6.41. Hâtem

“Asıl adı Ahmed olan şairin, Mora yakınlarındaki Akova’da doğduğu bilinse de doğum tarihi belli değildir. Şair, miladi 1755 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. İstanbul Türkçesini kullanmaya özen gösteren Hâtem’in şiirlerinde, halkın günlük konuşma dilinden, atasözleri ve deyimlerden, halk tabirlerinden çok sayıda örnekler görülmektedir.”¹⁰²⁶

¹⁰²⁴ İsmail Hakkı Aksoyak, “Haşmet, Mehmed Abbâs Efendizâde”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=74>.

¹⁰²⁵ Mustafa Aslan, “Haşmet Divanı” (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995), 367.

¹⁰²⁶ Mehmet Celâl Varışoğlu, “Hâtem, Akovalızâde Ahmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3996>.

Hâtem Divanı’nda gönül redifli bir gazel ve iki şarkı olmak üzere toplamda üç manzume vardır. Gönül, divanedir. Sevgiliye verilmiştir yani ona aittir.

Hazer gösterme yüz âyîneye bîgâne-i dildir
Seni tûtî-yi nâ-sâmân ider ferzâne-i dildir (G.22/1)¹⁰²⁷

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘dildir’ ifadesidir. Aşığı, serveti olmayan bir papağan eden, gönül alimidir. Hayret mumunun erimişi, gönül pervasının yağıdır.

Seyr-i bâg itmez gülistân istemez
Sendedir dîvâne gönlüm sendedir
‘Andelîb-i hoş-nevâ-hân istemez
Sendedir dîvâne gönlüm sendedir (Ş.1/1)¹⁰²⁸

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan şarkıda nakaratın tamamı yani “sendedir dîvâne gönlüm sendedir” ifadesi redif olarak kabul edilir. Aşığın divane olan gönlü; bağ seyrini, gül bahçesini, hoş nağmeli bülbülü istemez. Çünkü gönül, sevgilidir.

Neylerim serv-i bâg u nahl-i gülî
Bir şehen-şâh-ı nâza düşdi gönül
Kâmeti nahl-i ‘işve ince belî
Bir şehen-şâh-ı nâza düşdi gönül (Ş.3/1)¹⁰²⁹

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan şarkıda nakaratın tamamı yani “bir şehen-şâh-ı nâza düşdi gönül” ifadesi redif olarak kabul edilir. Âşık, bahçedeki serviyi veya gül fidanını istemez. İnce belî veya işveli fidanın boyunu istemez. Çünkü âşığın gönlü, naz şahının şahı olan sevgiliye düşmüştür.

1.6.42. Hayrabolulu Hasîb

“Hasîb mahlasını kullanan Mehmed Efendi, Divanı’ndaki bilgiye göre miladi 1712’te doğmuş ve 1784 yılında Hayrabolu’da ölmüştür. Hasîb’le ilgili bilgiler, kaynaklardaki birkaç cümle ile sınırlıdır.”¹⁰³⁰

Hasîb Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönülde; acele vardır, hava ve su vardır, utanç vardır ve aşkın kuvveti vardır.

Kûy-ı yâre şitâb var dilde

¹⁰²⁷ Mehmet Celâl Varışoğlu, “Hâtem Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1997), 300.

¹⁰²⁸ Varışoğlu, “Hâtem”, 382.

¹⁰²⁹ Varışoğlu, “Hâtem”, 303.

¹⁰³⁰ Kürşat Şamil Şahin, “Hasîb, ÇoRûmîzâde Seyyîd Mehmed Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4000>.

Hâhiş-i intisâb var dilde

İdemem ilticâ-yı ref'-i nikâb
Meh-cebînüm hicâb var dilde

N'ola yâr sitemiyle ham kaddüm
Kuvvet-i 'aşk-ı şâbb var dilde

Zülfî sevdâsı geh hayâl-i ruhı
Hem hevâ vü hem âb var dilde

Ruhı dâğı ile pür oldı Hasîb
Bend-i bî-haddü hisâb var dilde (G.134)¹⁰³¹

Yukarıdaki gazelde redif 'var dilde' ifadesidir. Gönülde, sevgilinin mahallesine gitmeye acele vardır. Hem hava hem de su vardır. Hesabın sınırsız bağı gönüldedir. Gönülde utanç vardır.

1.6.43. Hayrî

“Asıl adı Seyyîd Mehmed Hayreddin'dir. Miladi 1734 yılında Bolu'nun Viranşehir kazasına bağlı Ömerli köyünde dünyaya gelmiştir. 1790 yılında, kendisinin de içinde bulunduğu Osmanlı ordusunun Fokşan kasabası yakınlarında Ruslar karşısında bozguna uğraması üzerine çıkan kargaşada Boza nehrine düşerek ölmüştür. Hayrî'nin şiirlerinde mana ve tasavvuf ön plana çıkmaktadır. Şiirlerinde göze çarpan unsurlardan biri de sosyal hayata dair gözlemleridir.”¹⁰³²

Hayrî'nin Divanı'nda gönül redifli bir gazel bulunmaktadır. Gönül, önceden dert meclisinin kadehinden neşe bulmuştu. O, gam yolundaki toprağın tozuymdu.

Neşvedâr-ı câm-ı bezm-i derd idi evvel gönül
Hâk-ı râh-ı gamda hem-çün gerd idi evvel gönül

Hamd-i lillâh irdi tâb-ı nev-bahâr-ı vasl-ı dûst
Bâd-ı berd-i hecrden dil-serd idi evvel gönül

Şimdi cânâ perveriş-yâb-ı safâ-yı vasldur
Mihnet-i firkatle gam-perverd idi evvel gönül

Kimyâ-yı lutf ile sâf oldı şimdi sîmveş

¹⁰³¹ Ramazan Ekinci, Suat Donuk, *Hayrabolulu Hasîb Dîvânı* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2015), 246.

¹⁰³² Hasan Şener, “Hayrî, Seyyîd Mehmed Hayrî Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 20.03.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=927>.

Nâr-ı gamda mis-sıfat rû-zerd idi evvel gönül

Şimdi sahbâ-yı meserret Hayrîyâ def' eyledi
Neşvedâr-ı câm-ı bezm-i derd idi evvel gönül (G.141)¹⁰³³

Yukarıdaki gazelde redif 'idi evvel gönül' ifadesidir. Gönül önceden, dert meclisinin kadehinden neşe bulmuştu. O, gam yolunun toprağında toz idi. Gönül, ayrılık eziyetiyle gamlıdır.

1.6.44. Hevâyî

“Asıl adı Abdurrahman’dır. Doğum tarihi belli olmayan şair, İstanbul’da doğmuştur. Kaynaklarda, hayatına dair fazla bilgi bulunmamaktadır. Edirne’de yaşamış olan Hevâyî, bir kayda göre İstanbul’da, bir başka görüşe göre de yapmış olduğu hac seyahati sırasında, Kahire’de vefat etmiştir. Ölüm tarihi ise net olmamakla beraber miladi 1710 veya 1715 yılıdır.”¹⁰³⁴

Hevâyî’nin Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, bozuk bir maldır. Muhabbet tersanesindeki bir gemidir.

Sevdâ-yı âşkın ile Alayar’dadır gönül
Cûşîş-nümûn-ı Tunca Meriç Ardadır gönül

Şâyed hevâ-yi yâr kapudan ola diyü
Tersâne-i mahabbete baştardır gönül

Şürb-i Yehûda başlayalı bîm-i şahneden
At oynağı mürâyilere bardadır gönül

Hısn-ı derûna humbara atmakda gamzesi
Lîkin hemîşe bî-haber-i vardadır gönül

‘Aklını aldı ‘aşkını verdi hayâl-i yâr
Yakdı Hevâyîyi katı çok mardadır gönül (G.101)¹⁰³⁵

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, sevgiliye olan aşkının sevdasıyla Alayar’dır. Meriç Arda’dır. Muhabbet tersanesindeki gemidir. Gönül, bozuk bir maldır.

¹⁰³³ Hasan Şener, “Hayrî” (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1999), 185-186.

¹⁰³⁴ Zehra Vildan Çakır, “Hevâyî Divanı’nın Tenkidli Metni ve İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1998), II.

¹⁰³⁵ Çakır, “Hevâyî”, 51.

1.6.45. Hoca Nazar Hüveydâ

“Asıl adı Kocanazar (Hocanazar) olup, günümüzdeki Kırgızistan’ın Oş şehrinde tahminî olarak miladi 1704 yılında doğmuştur. İyi bir medrese eğitimi alan Kocanazar, döneminin önemli aydınlarındandı. Oş şehrinde mektepler, medreseler açmış ve uzun yıllar buralarda müderris olarak çalışmıştır. Eserlerinde, Oşî mahlasının yanında Hüveydâ mahlasını da kullanan Kocanazar, 1780 yılında Oş şehrinde vefat etmiştir.”¹⁰³⁶

Hüveydâ Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Şair, gönlüne seslenir. Onunla konuşur. Gönül, âşığın derdini dinleyen ve âşıkla hasbihal edendir.

Kaysı kün keldim cahanga bolmadım şâd ey könül
Bolmadım zindân-ı gamdın hergiz âzâd ey könül

Bir sagar erta koyub kılğan günâhım yâd etib
Kılmadım âh u nedâmet birlâ dâd-ı feryâd ey könül

Köz yumub tâ açkunça ‘umrum ötübür bilmedim
Uşbu derdni kimga deb kimga kılay dâd ey könül

Laşkarı pîri yetiştî buzdı tannın mülkini
Emdi hergiz bolmagay bu şahr âbâd ey könül

Ey Hüveydâ ötti vaktin fisk u ‘işyân yolıda
Emdi kel yıglab Hüdâmı aylagıl yâd ey könül (G.152)¹⁰³⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘ey gönül’ ifadesidir. Şair gönlüne seslenerek ona halini anlatır. Âşık gönlüne, cihana geldiğinden beri mutlu olmadığını ve gam zindanından kurtulamadığını söylemektedir.

1.6.46. İbrahim Hanîf

“İstanbul’da doğan şairin doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı İbrahim’dir. İbrahim Hanîf Bey olarak tanınmıştır. Miladi 1776 yılında vefat etmiştir. Hanîf, Arapça ve Farsça ilimlerde çağdaşlarının övünç duyduğu seçkin bir kişiydi.”¹⁰³⁸

¹⁰³⁶ Kalmamat Kulamshayev, “Oşî, Kocanazar Gaibnazar Ulu”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=712>.

¹⁰³⁷ Bedriye Kaya, “Hoca Nazar Hüveydâ ve Divanı’nın ANâlizi: Metin, Dil ve Edebi İçerik Yönünden İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2012), 261-262.

¹⁰³⁸ Beyhan Kesik, “Hanîf, İbrahim Hanîf Bey”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2901>.

İbrahim Hanîf Divanı’nda gönül redifli üç gazel mevcuttur. Gönül, şairden tecrid edilir. O, âşıktan farklı bir unsur olsa da onunla beraberdir. O ikisi, mecliste yanan lambalardır. Âşık da gönül de kavgacıdır. Onlar, sevgilinin vasıflarını saymaktadırlar. Aşığı meftun eden gönüldür. Bundan dolayı bütün vebal onun boynunadır. Gönül, isteyicidir. Vuslat değil, ah istemektedir. Gönül, sevgilinin ona bakmasını ve sevgilinin dergahına sığınabilmeyi istemektedir.

Olur hadika-i ‘âlemde ber-kemâl gönül
Tolarsa meyve-i vuslatla destmâl gönül

Beni o kâfir-i hüsne sen eyledin meftun
Hemîşe boynuna olsun senin vebâl gönül

Belî felekde hümâdan dahi füzûn-terdir
Himâye-i himem-i zîr-i şâhbâl gönül

Kırdı bendini dîvânegân-ı künc-i cünun
O mümiyânı ederse eger hayâl gönül

Hanîf-i zâr dahi bilmez ‘aşk-ı dilber ile
Neticede yine müncer olur bu hâl gönül (G.266)¹⁰³⁹

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Aşığı meftun eden gönüldür. Bundan dolayı âşık, bütün bunların vebalini gönlüne bırakır. Gönlün eli, vuslat meyvesi ile dolarsa gönül, âlemin bahçesine dönüşür.

Hicr-i ruhunla ta’na-şikendir benimle dil
Gûyâ ‘adû-yı ‘arbede kandır benimle dil (G.260/1)¹⁰⁴⁰

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘benimle dil’ ifadesidir. Gönül, şairden farklı bir unsurdur fakat onunla beraber hareket etmektedir. Âşık ve gönül, tendeki güzel eserlerin kavgacılarıdır. Onlar, mecliste yanan bir lambadır. Sevgilinin gonca dudağının renginin vasıflarını sayan gönül ve âşıktır.

Zîb-i âgûş etmege bir kec külâh ister gönül
Nakd-i mağşuş-ı kudûrâtı tebâh ister gönül (G.267/1)¹⁰⁴¹

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelin redifi ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül, kucağını süsleyen birkaç külâh istemektedir. Gönül, güzelin vuslatını istemez, ah

¹⁰³⁹ Cemal Aksu, “İbrahim Hanîf Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996), 238.

¹⁰⁴⁰ Aksu, “İbrahim Hanîf”, 235.

¹⁰⁴¹ Aksu, “İbrahim Hanîf”, 239.

etmek ister. İyilik mülkünün şahından bakmasını ister. Dilberin yüce dağına sığınmak ister.

1.6.47. İbrahim Nazîrâ

“Nazîr’in asıl adı İbrahim’dir. Nazîr, miladi 1693 senesinde Edirne’de Hacı Hallâc Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra bir müddet müderrislik yapmış, daha sonra da kadı olmuştur. Mesleği gereği birçok yeri gezip gören şair, 1774 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁴²

İbrahim Nazîrâ Divanı’nda gönül redifli on üç gazel, bir şarkı, bir kıta ve bir tahmis olmak üzere toplamda on altı manzume bulunmaktadır. Gönül, Allah’ın dergâhı, tecelli evi, sırların sarayıdır. Gönül, vücut ülkesinin şahıdır. O, maksatlara giden bir yoldur. Her şeyin hâkimi gönüldür. Gönül, âlemi süsleyendir. Cilve yeridir. Âşıklar için kible yeridir. Gönül, avaredir. Çaresizdir. Dönen bir pergeldir. Yara doludur.

Şair, gönlüne nasihat vermektedir. Gönül, bu âlemde istekli olmamalıdır. Her vakit dilinde Allah olmalıdır. Sevgilinin mahallesinde misafir olan gönül, meyhane köşelerinde ağlamaktadır. Gönül, ilim ve irfanda deniz hatta okyanustur. Gönül, gaflet denizinde batmıştır. O, hasretle ve ahla arkadaşır. Rahmet kapısının kölesidir. Gönül, her şeyin iyisini de kötüsünü de bilmektedir.

Feyz-yâb-ı nefha-i sırru’llâhîdür gönül
Anun için maksad-ı aksâya râhîdür gönül

Matlabun ‘arz idegör şâm u seherlerde ana
Bu vücûd iklîminün bir pâdişâhıdur gönül

Sâlikâna gayrı reh lâzım degildür dogrusı
Meslek-i ‘uşşâkın ancak şâh-râhıdur gönül

Sâir a’zâ vü cevârih cümle tâbi’dür ana
Hâkimidür cümle’nün hem şehriyâridür gönül

Her ne matlûbun olursa ana ‘arz eyle Nazîr
‘Urs-ı maksûdun cihânda hacle-gâhıdur gönül (G.504)¹⁰⁴³

¹⁰⁴² İbrahim Hakkı Aksoyak, “Nazîr, Nazîrâ, İbrahim Nazır Çelebi Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7105>.

¹⁰⁴³ Necdet Şengün, “Nazîr İbrahim ve Divanı” (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006), 701-702.

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, uzaktaki maksatlara giden yoldur. Vücut ülkesinin padişahıdır. Âşıklık mesleğinin büyük/işlek yoludur. Her şeyin hâkimi olan gönüldür.

Cümle-i ahvâl-i ‘âlem bir temâşâdur gönül
Hâl u şânı anlatılmaz özge ma’nâdur gönül (G.511/1)¹⁰⁴⁴

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, hali ve durumu anlatılmayacak özel bir anlamı olan, gönlü ve âlemi süsleyendir.

Hamdüli’llâh mazhar-ı lûtf-ı ilâhîdür gönül
Bu vücûd iklîminün bir pâdişâhıdır gönül (G.514/1)¹⁰⁴⁵

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, Allah’ın lütfuna mazhar olmuştur. O, vücut ülkesinin padişahıdır. Yüce maksatlara giden yoldur. Açık yüzün sahibine kıble yeridir.

Ola dergâh-ı dilârâda gönül
Heves-i vasl-ile âmâde gönül (G.517/1)¹⁰⁴⁶

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, gönül süsleyenin dergahında vuslat hevesiyle amade olmalıdır. Gönlün kavuşma isteği, yüce kapıda hasıl olur.

Tîr-i müjgânına amac eylemişdür sînesin
Hûn ile âlûdedür pür-yârelerdendür gönül (G.520/3)¹⁰⁴⁷

Yukarıda üçüncü beyiti verilen gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin aşkının derdiyle avaredir. Ayrılık belasına uğramış çaresizlerdendir. Dönmekte olan pergeldir. Kan ile karışmış yaralarla doludur. Gönül, bir yerde oyalanamamaktadır. Gönlün söylediği sözler, şahlara layık incilerden oluşan mücevherler gibidir.

‘Akl-ı kül fikr-i sahîh ile didigüm şübhesiz
‘Âşıkâna ‘âlem-i gayb-ı irtifânîdür gönül (G.523/2)¹⁰⁴⁸

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, âşıklar içinde aşkın sırlarını anlatan, ince söz söyleyendir. Gizli sırların keyfine vakıftır. Bütün kaynakların içinde bulunduğu madenin yeridir.

¹⁰⁴⁴ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 704.

¹⁰⁴⁵ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 706.

¹⁰⁴⁶ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 707.

¹⁰⁴⁷ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 709.

¹⁰⁴⁸ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 710.

Sana ‘âlemde merâm olsa gönül
Heme ahvâlüne râm olsa gönül (G.524/1)¹⁰⁴⁹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelin redifi ‘olsa gönül’ kelimesidir. Âşık sevgili ile konuşur. Ona, gönlünün olmasını istediği halleri söyler.

Her kaçan safvet ile bulsa tecelli-i cemâl
Ol zamân âyine-i ‘âlem-nümâdur bu gönül (G.526/1)¹⁰⁵⁰

Yukarıda matla beyiti verilen gazelin redifi ‘bu gönül’ ifadesidir. Gönül, Allah’tan insana verilmiş olan bir lütuf ve hediyedir. Alemi seyrettiren bir aynadır. Hikmet ile parlatılması gereken saf dostluktur. Her şeyi Allah’tan bilen bir alimdir. Alemi süsleyen özel bir anlamdır.

Vatan zevkin ferâmûş eylemez dil
Ahibbâdan haber gûş eylemez dil (G.527/1)¹⁰⁵¹

Yukarıda matla beyiti verilen gazelin redifi ‘eylemez dil’ ifadesidir. Gönül, vatan sevgisini/zevkini hiç unutmaz. Dostlardan haber dinlemez. Uzun zamandır sevgilinin vuslatına susamıştır fakat vuslat şarabından içmez. İkiyüzlülerin verdiği nasihatı kulağına küpe etmez. Şevk elbisesini omzuna geçirmez. Denizler gibi coşmaz.

Sana râm olsa dil-ârâmun gönül
Hâsıl olur dilde ârâmun gönül (G.528/1)¹⁰⁵²

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Şair, gönlüne nasihat verir. Gönül, gönül süsleyene boyun eğse gönülde huzur ortaya çıkar. Gönlün bu âlemde istekli olmaması gerekir. Gönül, daima Allah yolunun Sâliki olmalıdır. Sevgilinin dergahına kavuştuğu vakit gönlün her isteği olacaktır. Dilde her sabah Mevla olduğu zaman âlem, gönle itaat eden olacaktır.

Hasret ü hecr ile hâlâ şimdi giryândur gönül
Ragbet itmez gülşene kûyında mihmândur gönül (G.529/1)¹⁰⁵³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, hasret ve ayrılık ile hala ağlamakta, gül bahçesine rağbet etmeyip sevgilinin mahallesine misafir olandır. Zahidin sözlerini kulağına almayıp, meyhane

¹⁰⁴⁹ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 710.

¹⁰⁵⁰ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 711.

¹⁰⁵¹ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 712.

¹⁰⁵² Şengün, “Nazîr İbrahim”, 712.

¹⁰⁵³ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 713.

köşesinde inleyip ağlayandır. Hasret vadisinde Kenan piridir. Rütbesi akla sığmayacak kadar şöhret sahibidir. İlim ve irfanda bir deniz hatta okyanustur.

Garîk-i bahr-i gafletdür gönül lûtf eyle yâ Rabbi
Harîk-i nâr-ı firkatdür gönül lûtf eyle yâ Rabbi (G.783/1)¹⁰⁵⁴

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘lûtf eyle yâ Rabbi’ ifadesidir. Şair Allah’a yalvararak ona; gönlünün gaflet denizinde battığını ve ayrılık ateşinde yandığını söyleyerek Allah’tan lütfetmesini ister.

O dildârun cefâsıyla vefâsın bir bilür gönlüm
Firâkıyla visâli ibtilâsın bir bilür gönlüm (G.561/1)¹⁰⁵⁵

Yukarıda matla beyiti yer alan gazelde redif ‘bir bilür gönlüm’ ifadesidir. Gönül, bu dünyanın hem cefasını hem de vefasını bilmektedir. Ayrıca gönül; ayrılığı da kavuşma tutkusunu da bilmekte, bu dünyanın fırınına da gül bahçesini de tanımaktadır. O, zengini de fakiri de yazı da kışı da bilmektedir. Ney ve tamburun güzel sesini de berbat sesi de bilmektedir.

Hudâ dergâhı şeh-râhı gönüldür
Safâ-yâb-ı seher-gâhı gönüldür
Rızâ ashâbı hem-râhı gönüldür
Sarây-ı lî me’allâhı gönüldür
Tecelli-hâne vallâhi gönüldür (M.37/1)¹⁰⁵⁶

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif ‘gönüldür’ kelimesidir. Allah’ın dergâhı, Rızâ sahiplerinin yolu, sırların sarayı, tecelli evi, sırları bilen ve vücut ülkesinin şahı gönüldür.

Baharın vakti geldi gonca geldi
Gönüller cümle vakt-i zevki buldı
Hezârî gülşenün feryâda geldi
Açıl gönlüm güli güller açıldı (Ş.110/1)¹⁰⁵⁷

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan şarkıda redif nakaratın tamamı olan ‘açıl gönlüm güli güller açıldı’ ifadesidir. Bahar gelmiş, güller açılmış, bülbül gül bahçesine feryada gelmiş, her yer yeşillenmiştir. Fakat gönül gülü henüz gülüp açılmamıştır. Şair bunları anlatarak gönül gülünün açılma vaktinin geldiğini ve açılması gerektiğini söylemektedir.

Nokta-i icmâl-i ‘ilm-i lem yezeldür bu gönül

¹⁰⁵⁴ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 827.

¹⁰⁵⁵ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 728.

¹⁰⁵⁶ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 414.

¹⁰⁵⁷ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 471.

Vâkîf-ı esrâr-ı mahfî-i ezeldür bu gönül

Şâhbâz-ı evc-i istignâ iken memdûhdur
Meyl-i dünyâ ile ammâ mübtezeldür bu gönül (Kıta.103)¹⁰⁵⁸

Yukarıdaki manzumede redif ‘bu gönül’ ifadesidir. Gönül, daimî ilmin kısaltma noktası, geçmişin gizli sırlarına vakıf olan ve dünyaya meyletmede aşağıda olandır.

1.6.48. İbrahim Ta’ib

“Doğum tarihi belli olmayan şair, Malatya’da doğmuştur. Şairin ölüm tarihiyle ilgili, kaynaklarda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Bu yüzden tam olarak hangi yılda, kaç yaşında vefat ettiği bilinmemektedir. İbrahim Tâ’ib rindâne, kalenderâne, dervişâne ve âşıkâne üslûpta tasavvufî aşkı anlatan şiirler yazmıştır. Bu şiirlerinde sevgili yüzünden çektiği sıkıntılardan, uğradığı zulümlerden ve eziyetlerden bahseder. Bu sıkıntı, eziyet ve zulümlerden şikâyetçi olmadığını anlatır.”¹⁰⁵⁹

İbrahim Ta’ib Divanı’nda gönül redifli üç gazel ve bir muhammes olmak üzere toplamda dört manzume yer almaktadır. Gönül, isteyicidir. Gonca yanaklı, güneş yüzlü sevgiliyi istemektedir. Gönül, sevgilinin amber kokan kakülüne bağlı olmayı istemektedir. O, divanedir. Viranedir.

Sevgilinin güzelliği göz göre göre gönlü heba etmiştir. Gönül bahçesinin duvarı, ayrılık ile yıkılmıştır.

Bir münevver ‘ârız-ı şâh-ı cihân ister gönül
Gelmemiş kevne hemân tûtî-zebân ister gönül

Kâmetim ham eyledi hecr-i firâk-ı yâr ile
Kim müselsel kâkül-i ‘anber-feşân ister gönül

Cüst u cûy eyler devâm-ı kişver-i mülk-i beşer
Kimse hîç dil virmemiş âfet zamân ister gönül

Çün düşüpdür varta-i efsâneyle dil zevrakı
Ka’r-ı imkân-ı ‘Âdemden hân mân ister gönül

Tâ’ibâ dil-cûyı meh-rûy-ı Bedahşân-ı ‘Irâk

¹⁰⁵⁸ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 880.

¹⁰⁵⁹ Erol Gündüz, “İbrahim Tâ’ib Divanı” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009), 27.

Geşt idüp ‘âlemleri yektâ civân ister gönül (G.244)¹⁰⁶⁰

Yukarıdaki gazelde redif ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül; cihan şahının yüzünü, henüz dünyaya gelmemiş papağan dilliyi, amber saçan kaküle bağlı olmayı ve kimsenin henüz gönül vermediği zaman afetini istemektedir.

Bir müzeyyen ruhları gonca gül-âb ister gönül
Sâfdır kendi gibi hem sâf-nâb ister gönül (G.243/1)¹⁰⁶¹

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül, yanakları süslü gonca ister. Kendisi saf olduğu için, saf yaradılışlı (doğal) olanı ister. Düşman gözünün görmemiş olduğunu, peçenin altındakini ister. Vefa dolu utanç ehlinden ister. Güneş yüzlü olan sevgiliyi, parlayan ayın nurundan olan mehtabı ve suçunu itiraf edebilen şerefli kişiyi istemektedir.

Zahm-ı pür-hûnı onulmaz murg-ı zârı gönlümün
Gitdi çün hiç kalmadı sabr u karârı gönlümün (G.233/1)¹⁰⁶²

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelin redifi ‘gönlümün’ kelimesidir. Gönlün inleyen kuşunun kan dolu yarası onulamaz. Çünkü gönlün sabrı kalmamış, kararı gitmiştir. Sevgilinin güzelliği göz göre göre gönlü heba etmiştir. Gönlün baş ağrısı hiç gitmemektedir. Gönlün bahçesinin duvarı ayrılık ile yıkılmıştır.

Ne ‘aceb dagdaga-i dehr ile hicrâna gönül
Nice bir düşdün o mehden yine bî-gâne gönül
Yeri var bâg-ı Behişt-i gül-i gül-şâne gönül
Hele bir hoş-dil ol ey dil-i dîvâne gönül
Gam-ı dünyâya gider hüzn ile vîrâne gönül (Muhammes.254/1)¹⁰⁶³

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumenin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, ay olan sevgiliden yabancı düşmüştür. Gönlün, gül bahçesinin gülü olan Behişt’in bağında yeri vardır. Divane olan gönül, hoş sözler söylemelidir. Virane olan gönül hüzn ile dünyanın gamına gitmektedir.

¹⁰⁶⁰ Gündüz, “İbrahim Tâ’ib”, 262.

¹⁰⁶¹ Gündüz, “İbrahim Tâ’ib”, 261.

¹⁰⁶² Gündüz, “İbrahim Tâ’ib”, 256.

¹⁰⁶³ Gündüz, “İbrahim Tâ’ib”, 267.

1.6.49. İhyâ

“İstanbul’da Galata’da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Yahyâ’dır. Seyyîd Şerîf Yahyâ İhyâ Efendi olarak tanınmıştır. Miladi 1813 yılında vefat etmiştir.”¹⁰⁶⁴

İhyâ Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, telaş doludur. Sükutun sin harfinin dişleri gönlü parçalamaktadır.

Ey mâh-ı tal’at eyle ruhun şu’le-pâş-ı dil
Râz-ı nihân-ı ‘âlem-i ‘aşk ola fâş-ı dil

Kesme ümidin erre-i lâ ile kimsenün
Dâmân-ı ye’si olmaya tâ pür-telâş-ı dil

Güftâr-ı yâre mâ’ilim ol rûtbe kim olur
Dendân-ı harf-i sîn-i sükûti hırâş-ı dil

Çün kâh-vâre bahtı girân-hâb ider müdâm
Bâd-ı gamunla mevc-i yem-i irti’âs-ı dil

Sâk-ı hünerde zümre-i zer-bâr-ı ma’rifet
Dirler perend-i nazmımâ İhyâ kumâş-ı dil (G.95)¹⁰⁶⁵

Yukarıdaki gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Yüzü ay olan sevgili yanağını, gönle ateş saçan etmelidir. Aşk âleminin gizli sırrı, gönle açık olmalıdır. Telaş dolu olan gönül, keder eteği olmamalıdır. Sükutun sin harfinin dişleri gönlü parçalamıştır.

1.6.50. İsmail Hakkı Bursevî

“İsmail Hakkı miladi 1653’de Aydos’ta doğmuştur. İlerleyen zamanda Bursa’ya gelip yerleşmiş ve burada 1725 yılında vefat etmiştir. Kaynaklarda; Bursa’da medfun olması sebebiyle Bursevî olarak geçmektedir.”¹⁰⁶⁶

İsmail Hakkı Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Şair, gönlüyle sohbet etmektedir. Gönlüne akıl vererek ona, yapması gerekenleri söylemektedir.

Feth iden hûdur tılsım-ı kenz-i ma’nâyı gönül
Geç bu suret ‘âlemin ko gayrı sevdâyı gönül

Feth-i bâb olsun diyen gelsün fenâ meydânına

¹⁰⁶⁴ Beyhan Kesik, “İhyâ, Seyyîd Şerîf Yahyâ Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersonzlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2888>.

¹⁰⁶⁵ Ali İpek, “İhyâ Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1990), 101-102.

¹⁰⁶⁶ Murat Yurtsever, “İsmail Hakkı Divanı” (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1990), 1-2.

Kanda bulur kıymayan cânına Mevlâyı gönül

Açdı pergâr-ı ezel devr-i vücuda dâ'ire
Merkez-i maksûdı var sen ara şeydâyı gönül

Hû ile seyr eyleyen irdi muhit-i vahdete
Katra iken mevce geldi buldı deryâyı gönül

‘Âşık-ı bî-pâk olup Hakkı reh-i cânânda
Dâ'imâ Mecnûn-veş gel ara Leylâyı gönül (G.194)¹⁰⁶⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Şair, gönlü ile sohbet etmektedir. Ona; mana denizinin tılsımını açanın Allah olduğunu, bu âlemin suretinden geçerek, başka sevdaları bırakmasını, canına kıymayanın Mevlâ'yı bulacağını, maksatların merkezine ulaşmak için şeyda olanı aramasını, daima Mecnûn gibi Leyla'yı aramasını söyler.

1.6.51. ‘İzzî

“İzzeddin Efendi, miladi 1672 yılında Bursa'nın Varak Köyü'nde doğmuştur. Eşrefzâde İzzeddin Ahmed ismiyle tanınmış, şiirlerinde ‘İzzî mahlasını kullanmıştır. 1740 yılında vefat etmiştir.”¹⁰⁶⁸

‘İzzî Divanı'nda gönül redifli dokuz murabba ve yedi gazel olmak üzere toplamda on altı manzume vardır. Gönül, Allah'ın gizli sırlarını bilendir. Allah'ın baktığı yer, Allah'a giden yol, dostun tahtının yeri, ah ile vahın mekânı gönüldür. Gönül, şeydadır. Bülbül gibi ah ve figan ile doludur. Gönül, Resulallah'a âşıktır. Virane olmuş gönül, sabırlı olmalıdır çünkü bütün sıkıntılar dosttan gelmektedir. Gönül, ilahi dert ile hamam ocağında yanmalıdır. Mecnûn gibi vuslat yolunda dolaşmalı, başını ve canını feda etmelidir. Gönlün canı yanmaktadır. Gözünden yaş yerine kan akmaktadır. Gönül, vahdet yoluna girmeli ve dert erbabı ile bir olmalıdır.

Gönül, isteyicidir. Gönül, vuslat şerbetinden içerek kanmayı ister. Her daim Allah'ı zikretmeyi ister. Gönül, pervane gibi aşk ateşinde yanmalıdır. Sevgilinin hazinesinin evi gönüldür. Dertli gönül, felek elinden zehir içmiş, dünyada rahat edememiştir.

¹⁰⁶⁷ Yurtsever, “İsmail Hakkı”, 398.

¹⁰⁶⁸ İsmail Hakkı Aksoyak, “İzzî, Eşrefzâde İzzeddin Ahmed Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7228>.

Düşüp derd-i ilâhîye yanup külhâna ol gönlüm
Reh-i vuslatda Mecnûn-veş gezüp hayrâna ol gönlüm

Beher şeb u rûz taleb-kâr-ı visâl-i yâr-ı bâkî ol
Gözinden seyl-i eşk icrâ idüp giryâna ol gönlüm

Firâk-ı yârla derd-nâk olup aslâ karâr itme
İrince vuslata bülbül-i nâlâna ol gönlüm

Gider jeng-i sivâyı yine kalbîn ola sâfî
Yeter agyârı terk it cümleden bî-gâna ol gönlüm

Bulanlar matlabını yokluk ile buldı bulam dersen
Fedâ it baş u cânın vâsıl-ı cânâna ol gönlüm

Visâl-i yâr ile ma'mûr olam dersen eger sen de
Bu 'İzzî gibi şöyle bir zamân vîrâne ol gönlüm (G.180)¹⁰⁶⁹

Yukarıdaki gazelde redif 'ol gönlüm' ifadesidir. Gönül, İlahi derde düşüp hamam ocağında yanmalıdır. Vuslat yolunda Mecnûn gibi gezip hayran olmalıdır. Gözünden gözyaşı seli akıtıp ağlayan olmalıdır. Düşmanı terk edip her şeye yabancı olmalıdır. Başını ve canını feda edip sevgiliye kavuşmalıdır.

Hakkın esrârı âgâhı gönüldür
Mahall-i feyz vallahi gönüldür (G.96/1)¹⁰⁷⁰

Yukarıda matla beyiti verilen gazelin redifi 'gönüldür' ifadesidir. Allah'ın gizli sırlarını bilen de feyz yeri de gönüldür. Allah'ın baktığı yer, O'na giden yol, güneşin ve ayın nefisleri, ah ile vahın mekânı ve dostun tacı ile tahtının yeri gönüldür.

Ey derdile nâlânım n'oldun a gönül n'oldun
Ey gözleri giryânım n'oldun a gönül n'oldun (G.144/1)¹⁰⁷¹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif 'n'oldun a gönül n'oldun' ifadesidir. Gönül, dert ile nalan, gözleri ağlayan ve her konuda çaresiz olan bir âşıktır. Şair ona, ne halde olduğunu söylemektedir.

Hicrânla pür-ıztırâb yâ nendi ey nâlân gönül
Tâ ki olunca feth-i bâb yâ nendi ey nâlân gönül (G.155/1)¹⁰⁷²

¹⁰⁶⁹ Abdullah Kara, "İzzî Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007), 248.

¹⁰⁷⁰ Kara, "İzzî", 175.

¹⁰⁷¹ Kara, "İzzî", 216.

¹⁰⁷² Kara, "İzzî", 226.

Yukarıda matla beyiti verilen gazelin redifi ‘yâ nendi ey nâlân gönül’ ifadesidir. Gönül, İzzî’nin sözünü dinlemelidir. Aşk ehlinin kârı yanmak olduğu için gönül de yanmalıdır. Her gece ve gündüz feryat etmelidir. Her zaman dert erbabı ile beraber olmalıdır. Vahdet yoluna girmelidir.

‘Aşkınla bülbül gibi dâ’im sadâ ister gönül
Lezzet almaz gayrıdan zıkr-i Hudâ ister gönül (G.161/1)¹⁰⁷³

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül, sevgilinin aşkıyla bülbül gibi her daim ses istemektedir. Gönül, Allah’ın zikrinden başka hiçbir şeyden lezzet almaz. Vuslat şerbetinden içerek ona kanmayı ister. Gamın gözüne sürme ister. Gönül, düşmanı terk etmiştir, dost ile sonsuzluk istemektedir.

Zât-ı Hakkın ‘âşık u divânesidir bu gönül
Şem’-i dîdâr-ı Hudâ pervânesidir bu gönül (G.163/1)¹⁰⁷⁴

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘bu gönül’ ifadesidir. Gönül, Allah’ın âşığı ve divanesidir. Allah’ın yüzünün mumuna pervanedir. Ezel meclisindeki kadehin şarabından hala sarhoştur. Baştan başa ilahi aşkın derdiyle yanmaktadır. Hicran okuyla paramparça olan göğüste gönül, dertten dolayı her an inlemektedir. Gönül, dostun viranesidir. Sevgili için o virane, hazine evidir.

Enîs-i deryâ ol sen gönül sabr eyle sabr eyle
Celîs-i cûy-bâr ol sen gönül sabr eyle sabr eyle (G.255/1)¹⁰⁷⁵

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘gönül sabr eyle sabr eyle’ ifadesidir. Gönül, denizle ve akarsuyla dost olmalıdır. Bu eziyet vaktine, eziyetlere ve gurbete sabretmelidir. Sevgilinin cefasını çekmelidir çünkü bu cefa gönle, o güzelin hediyesidir.

Hezâr-âsâ cihân içre tolubdur âh u efgân
Anın-çün kim dil-i şeydâ Resûlulaha ‘âşıkdır
Olup dil-dâre bir şey kabûl itmez benim cânım
Anın-çün,kim dil-i şeydâ Resûlulaha ‘âşıkdır (M.97/1)¹⁰⁷⁶

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede gönül, dil kelimesi ile nakarat kısmında geçmektedir. Şeyda olan gönül, bülbül gibi cihan içinde ah ve figan dolu

¹⁰⁷³ Kara, “İzzî”, 231.

¹⁰⁷⁴ Kara, “İzzî”, 233.

¹⁰⁷⁵ Kara, “İzzî”, 314.

¹⁰⁷⁶ Kara, “İzzî”, 176.

olduğu için sevgiliden bir şey kabul etmemektedir. Çünkü gönül, Resulallah'a âşıktır.

Sana dostdan çün irdi nâr-ı hicrân
Benim virâne gönlüm sen sabûr ol
Hayâl u şevkî ile yakıl u yan
Benim virâne gönlüm sen sabûr ol (M.158/1)¹⁰⁷⁷

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede nakaratın tamamı olan 'benim virane gönlüm sen sabur ol' ifadesi rediftir. Şair gönlüne; hicran ateşinin dosttan geldiğini, hayal ve şevkle yanmasını söylemektedir. Aşğın virane olmuş gönlü, sabırlı olmalıdır.

Olup 'aşkın ile nâlân
Gönül sensiz karâr itmez
İşi feryâd ile efgân
Gönül sensiz karâr itmez (M.117/1)¹⁰⁷⁸

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede redif, nakaratın tamamı olan 'gönül sensiz karar itmez' ifadesidir. Gönül, sevgilinin aşkıyla nalan olur. Gönlün işi feryat ve figan etmektir. Gece gündüz gönlün canı yanmakta, gözünden yaş yerine kan akmaktadır.

İtdi Hudâ lutfın 'atâ
Şâd ol gönül şimden gerü
İrdi ebed zevk u safâ
Şâd ol gönül şimden gerü (M.240/1)¹⁰⁷⁹

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumenin redifi, nakarat olarak şiir boyunca tekrar eden 'şâd ol gönül şimden gerü' ifadesidir. Allah, aşğa lütfunu hediye etmiştir. Böylece gönül, ebedi zevke ve sefaya erişmiştir. Bundan sonra gönül, mutlu olmalıdır.

Yine deryâ-yı 'aşk kaynadı taşıdı
Gönül 'âşık durur şimdi yenilmez
Yine emvâc-ı 'aşk başımdan aşdı
Gönül 'âşık durur şimdi yenilmez (M.118/1)¹⁰⁸⁰

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif nakaratın tamamı olan 'gönül 'âşık durur şimdi yenilmez' ifadesidir. Gönül âşık olduğu için hiçbir zorluğa yenilmemektedir.

¹⁰⁷⁷ Kara, "İzzî", 228.

¹⁰⁷⁸ Kara, "İzzî", 192.

¹⁰⁷⁹ Kara, "İzzî", 302.

¹⁰⁸⁰ Kara, "İzzî", 193.

Kimi görün ki irmedi murâda
Kimi gördün ebed kaldı cefâda
Olagör rûz u şeb zikr-i Hudâda
Benim virâne gönlüm sen sabûr ol (M.158/3)¹⁰⁸¹

Yukarıda üçüncü bendi verilmiş olan manzumenin redifi, nakaratın tamamı olan ‘benim virane gönlüm sen sabur ol’ ifadesidir. Şair, virane olan gönlüne sabırlı olmasını söyler. Gönül, sabah akşam Allah’a zikretmeli, herkesin er ya da geç murada ereceğini, cefasının ebediyen sürmeyeceğini söyler.

Olmaga gel yâre hem-dem her nefes
Bülbül-âsâ eyle efgân ey gönül
İtmege anınla ‘âlem her nefes
Bülbül-âsâ eyle efgân ey gönül (M.159/1)¹⁰⁸²

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan murabbanın redifi nakaratın tamamı olan ‘bülbül-âsâ eyle efgân ey gönül’ ifadesidir. Gönül, bülbül gibi her an figan etmelidir. Gönül, ağyar ile birlik olmamalıdır.

‘Aşkın şarâbından içüp kanmaga
Pervâne-veş ‘aşk odına yanmaga
Dosta esrârından haber danmaga
Bülbül gibi feryâd eyle ey gönül (M.162/1)¹⁰⁸³

Yukarıda ilk bendi verilen manzumenin redifi nakaratın tamamı olan ‘bülbül gibi feryâd eyle ey gönül’ ifadesidir. Şair gönlüne; aşkın şarabından içip kanmasını, pervane gibi aşk ateşine yanmasını, dostun sırlarından haberdar olmasını, inlemesinin gece gündüz artmasını, bülbül gibi feryat etmesini söyler.

Bulmadın dünyâda bir sâf râhatı
Bu harâbât içre çekdin kürbeti
‘Arz için Allâha hâl-i mihneti
Agla agla derdlü gönül yan yüri (M.298/1)¹⁰⁸⁴

Yukarıda birinci bendi verilen gazelin redifi nakaratın tamamı olan ‘agla agla derdlü gönül yan yüri’ ifadesidir. Dertli olan gönül, dünyada rahat bulamamıştır. Felek elinden zehir içmiştir. Gönül, hüznün evi olan tende yanarak yürümeli, Yakup gibi ah etmeli ve Izzi gibi ağlamalıdır.

¹⁰⁸¹ Kara, “İzzî”, 229.

¹⁰⁸² Kara, “İzzî”, 229.

¹⁰⁸³ Kara, “İzzî”, 232.

¹⁰⁸⁴ Kara, “İzzî”, 350.

1.6.52. Kâsımzâde es-Seyyîd Muhammed el-Bursevî

“Doğum tarihi ile ilgili kaynaklarda bilgi bulunmayan şairin ölüm tarihi miladi 1718 yılına tekabül etmektedir. Şiirlerine bakarak şairin, Halveti tarikatına mensup ve Niyâzî Mısırî’ye tâbi olduğu söylenebilir.”¹⁰⁸⁵

Bursevî Divanı’nda gönül redifli bir kaside, bir gazel ve bir murabba olmak üzere toplamda üç manzume vardır. Gönül, başına gelen, karşısına çıkan her şeye sabretmelidir. Gönül, gam ile doludur. O, Allah’a giden bir yoldur. Gönül, vahdet sırrını bulmuştur. Gönül, ne olursa olsun Allah aşkından ayrılmaz.

Bu dünyanın mihnetine sabr it gönül sabr it gönül
Derd ü gam u zahmetine sabr it gönül sabr it gönül

...

Gel düşme bunun dâmına koma bu günü yârına
Her mihnet ü âlâmına sabr it gönül sabr it gönül

...

Gel ‘ibret ehliysen eger bunlar sana ‘ibret yeter
Budır sana toğrı haber sabr it gönül sabr it gönül

...

Her şey’e irişür memat illâki bâki vech-i zât
Seyyîd cihânı hiçe sat sabr it gönül sabr it gönül (K/1-5-10-15)¹⁰⁸⁶

Yukarıda birinci, beşinci, onuncu ve son beyiti verilen kasidede redif ‘sabr it gönül sabr it gönül’ ifadesidir. Gönül; bu dünyanın eziyetlerine, derde, zahmete, hiç gülemeden geçip giden ömrüne, cefaya, cihan içinde aman bulamamaya sabretmelidir. Gönül, kalbine keder vermemelidir.

Bir çeşm-i mâzag aldı bu gönlüm
Yeter gâm ile toldı bu gönlüm (G/1)¹⁰⁸⁷

Yukarıda matla beyiti verilen gazelin redifi ‘bu gönlüm’ ifadesidir. Gönül; gam ile dolmuştur. Dost ile dolmuş, sevgilinin yanağının çizgisinde kalmış, sevgilinin gece saçında ve lal dudağında ölümsüzlük suyunu bulmuş, Allah’a giden yol olmuş, deniz ile dolmuştur. Gönül, vahdet sırrını bulmuştur.

Elâ ey hüsn ilinin pâdişâhı
Gönül ‘aşkıdan ayrılmaz ilâhi
Ki ‘aşkdur anın best ü penâhı
Gönül ‘aşkıdan ayrılmaz ilâhi (M/1)¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁵ Gülseren Yağız, “Kâsımzâde es-Seyyîd Muhammed el-Bursevî Divanı Transkripsiyonlu Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2004), 3.

¹⁰⁸⁶ Yağız, “Kâsımzâde es-Seyyîd Muhammed el-Bursevî”, 270-271.

¹⁰⁸⁷ Yağız, “Kâsımzâde es-Seyyîd Muhammed el-Bursevî”, 297.

¹⁰⁸⁸ Yağız, “Kâsımzâde es-Seyyîd Muhammed el-Bursevî”, 389.

Yukarıda ilk bendi verilen manzumenin redifi, nakarat olarak şiir boyunca tekrar eden ‘gönül ‘aşkından ayrılmaz ilâhi’ ifadesidir. Âşık ne çekerse çeksin ne yaşarsa yaşasın gönlü, Allah aşkından asla ayrılamaz.

1.6.53. Kaygulu Halîl

“Kaygulu Halîl Efendi, 1759 yılında Orhaneli’de doğmuş olup Orhan Gazi devri emirlerinden Kaygulu Bey’in soyundandır. Şiirlerinde Şeyh Kaygulu mahlasını kullanmıştır. Celvetî tarikatına mensuptur. 1818 yılında Bursa’da vefat etmiştir.”¹⁰⁸⁹

Kaygulu Halîl Efendi’nin Divanı’nda gönül redifli kırk beş ilahi vardır. Gönülün istediği tek şey Allah’tır. Gönül, sudan bile daha temiz olmalıdır. Gönül, Allah’ın evi gönlüdür. Gönülün arınması ve ferahlaması için gereken şey sıkıntıdır.

Gece gündüz durmayıp
Zikre düşürsem dilim
Derya gibi mevc urub
Fikre düşürsem gönlüm (İ./1)¹⁰⁹⁰

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif ‘düşürsem gönlüm’ ifadesidir. Âşık gönlünü; gece gündüz durmadan zikretmeye, deniz gibi dalga vurup düşünmeye, durmadan ağlayarak sabretmeye ve şükretmeye düşürmek ister.¹⁰⁹¹

1.6.54. Kesbî

“Doğum tarihi bilinmeyen şairin ölüm tarihi tahminen miladi 1789 yılından sonradır. Kesbî’nin asıl adı Mustafa’dır. Edirne’de doğmuştur. 15. yüzyıl divan

¹⁰⁸⁹ Gözde Tekin, “Kaygulu Halîl Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.05.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6028>.

¹⁰⁹⁰ Bedriye Reis, “Kaygulu Dergâhı ve Halîl Efendi’nin Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2002), 236.

¹⁰⁹¹ Bedriye Reis tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki ilahi dışında, ‘ister gönül’ redifli (s.64, s.514, s.797), ‘gönülün’ redifli (s.249, s.552), ‘gönlüm’ redifli (s.261, s.416, s.524, s.550, s.617), ‘gönül evi’ redifli (s.281), ‘gönülü’ redifli (s.324), ‘gönülden sev’ redifli (s.354), ‘tütüyor gönül’ redifli (s.361), ‘karip gönlüm’ redifli (s.382), ‘gönülleri’ redifli (s.389), ‘düşdi gönül’ redifli (s.411), ‘gönül’ redifli (s.430, s.460, s.536, s.615, s.632, s.804, s.196), ‘gönülde’ redifli (s.445), ‘gönlüm ister’ (s.483), ‘ister gönlüm benim’ redifli (s.103, s.131), ‘gönülleri’ redifli (s.589), ‘gönüller’ redifli (s.594), ‘gönlüm irdi’ redifli (s.611), ‘gönlü’ redifli (s.620), ‘gönlümün’ redifli (s.710), ‘dertli gönüllere’ redifli (s.737), ‘düşürmüş gönlünü’ redifli (s.131), ‘arzu çeker gönlüm’ redifli (s.755), ‘gönlün şehri’ redifli (s.799), ‘gönlünü’ redifli (s.151), ‘bu gönül’ redifli (s.157), ‘seni ister gönül’ redifli (s.169) ve ‘gönüllere’ redifli (s.588) ilahiler de vardır.

şairi Şâhidî'nin neslindendir.”¹⁰⁹² Kesbî'nin Divanı'nda gönül redifli iki gazel vardır.

Bir peri-zâtın hayâli hânesidir gönlümüz
Bir hüma-yı evc-i hüsnün lânesidir gönlümüz

İstemez mey-nûş-ı mînû-yı minâ-fâm-ı câm
Bezm-i 'aşkın cür'a-keş mestânesidir gönlümüz

Kande görse bir yalın yüzlü ider izhâr-ı söz
Şem'-i hüsnün pür-yakar pervanesidir gönlümüz

Sağar tahmin ile ölçer döker kabdan kaba
La'l-i yârin sâklî-i peymânesidir gönlümüz

Eylemez fikr-i 'imâret her ne çend olsa harâb
Genc-i 'aşkın Kesbîyâ vîrânesidir gönlümüz (G.52)¹⁰⁹³

Yukarıdaki gazelde redif 'gönlümüz' ifadesidir. Gönül; peri kılıkının evi, güzellik zirvesindeki Hüma'nın yuvasıdır. Aşk meclisindeki son yudumdan sarhoş olandır. Güzellik mumuna kendisini yakan pervanedir. Sevgilinin dudağının kadehine sakidir. Gönül, aşk hazinesinin viranesidir.

Nükte-i esrâr-ı kuds-i hakka mahremdir gönül
Feyz-i âb-ı neşve-i ma'nâ-yı mübhemdir gönül (G.79/1)¹⁰⁹⁴

Yukarıda birinci beyiti verilmiş olan gazelin redifi 'gönül' kelimesidir. Gönül, Allah'ın kutsal sırlarına ve güzel sözlerine mahremdir. Belirsiz mananın neşe suyunun Feyzîdir. Güzel vücutlu ve yüce yüzlü cisimdir. Tenin kible yerindeki saygıdeğer mihraptır. Hakikati soruşturandır. İlâhi hükmün teslim edildiğidir.

1.6.55. Lebîb-i Âmidî

“Lebîb, Miladi 1695 yılında Diyarbakır'da doğmuş, 1768 yılında vefat etmiştir. Hemen hemen ömrünün tamamını Diyarbakır'da geçirmiştir. Asıl adı

¹⁰⁹² İsmail Hakkı Aksoyak, “Kesbî, Mustafa Kesbî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7137>.

¹⁰⁹³ Zehra Karakaş, “Divançe-i Kesbî Transkripsiyonlu Metin, Sözlük, İndeks” (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2000), 76.

¹⁰⁹⁴ Karakaş, “Divançe-i Kesbî”, 104.

Hüseyin Abdulgafûr'dur. Ayrıca Kara Vâiz lakabıyla anılmış, memleketi dolayısıyla da Lebîb-i Âmidî olarak tanınmıştır.”¹⁰⁹⁵

Lebîb Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül aşığa, Kays'tan yadigardır. Gönül, sabır sahiline çekilmiş, kenarda durmaktadır.

Hecr ile bî-karârdur gönlüm
Sana pek şevkı vardır gönlüm

Pây-mâl itme anı sultânım
Kaysdan yâdgârdur gönlüm

İster isen biraz dahı ele al
Korkaram zülfe bârdur gönlüm

Ülfet itmiş hayâl-i çeşmünle
Merd-i âhû-şikârdur gönlüm

Fikr-i eyyâm-ı hattı terk idemez
Dâ'imâ nev-bahârdur gönlüm

Tûb-ı cevri ü sitem harâb itmez
Kal'a-i üstüvârdur gönlüm

Sâhil-i sabra çekdüm anı Lebîb
Şimdilik der-kenârdur gönlüm (G.90)¹⁰⁹⁶

Yukarıdaki gazelde redif 'gönlüm' kelimesidir. Gönül, ayrılık ile kararsız olmuştur. Gönlün sevgiliye karşı Şevkî vardır. Sevgili gönlü ayak malı etmemelidir çünkü gönül, Kays'tan yadigardır. Sevgilinin saçına fazla gelecek kadar ağırdır. Ceylan avcısı olan bir merttir. Daima yeni bir bahar yeri, ilkbahardır. Şimdilik sabır sahiline çekilmiş, kenarda durmaktadır.

1.6.56. Mahdûmkul

“Miladi 1733 yılında İran'ın Hacı Kavuşan köyünde dünyaya gelmiştir. Ölüm tarihi kesin olmamakla beraber tahminen 1782-1813 yılları arasına tekabül etmektedir.”¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹⁵ Orhan Kurtoğlu, “Lebîb, Hüseyin Abdulgafûr”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=709>.

¹⁰⁹⁶ İdris Kadioğlu, “Lebîb-i Âmidî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni” (Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2003), 447.

¹⁰⁹⁷ Hayati Yılmaz, “Mahdûmkulî Divanı” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005), 11.

Mahdûmkulı Divanı'nda gönül redifli bir gazel ve bir ilahi vardır. Gönül, gaflet uykusundan uyanmalıdır. O, eceli gelmeden ölmüştür. Gönül, avuç açıp dilenmelidir. Kays gibi derde müptela, vefasız saça heveslidir. Gönül, âşığın bahtının siyahlığıdır.

Bilmezem hiç kaysı derdin mübtelâsıdur köngül
Yâ Rab ol bî-vefânın mu hevâsıdur köngül

‘İşk deryâdur dübi yok hicrân bir otdur öçi yok
‘İşka meyl etgen bu otlarga yanasıdur köngül

Bilmeyen atmış özin ‘ışk odına pervâne tek
İmdi bilmez çâresin kim ne kılasıdur köngül

‘İsînin demi muhâl Lukmân o yerde güng ü lâl
Yâ Rab bu derdin bu hâl ne iş devâsıdur köngül

Gerçe ‘ışkın derdidür dîvâneye cân âfeti
Âşnâ ehli bu gamnı dâyim eyesidür köngül

Neçe mahrem bî-nevâ çün tapdılar andın nevâ
Men’ iden andın meni bahtım siyâsıdur köngül

Yıgılayup Mahdûmkulı dergâha ‘arzın idegör
Niçün köp ağlayan bir gün gülesidür köngül (G.207)¹⁰⁹⁸

Yukarıdaki gazelde redif ‘köngül’ kelimesidir. Gönül, Kays derdinin müptelası, vefasız saçın heveslisidir. Gönül, aşka meylederek ateşlerde yanacaktır. Gönül, derdinin çaresini bilmemektedir.

Uyan hâb-ı gafletdin ecelsiz ölen könglüm
Umid üzip ‘âlemdin dergâha dilen könglüm
Merd gerek lâydın çıkara batıp kalan könglüm
Düpsiz deryaya düşdim dergâha dilen könglüm
Cihân fâni cân fâni kefenge çolan könglüm
Söz bilen için ekser kabz olup dilen könglüm (İ.174/1)¹⁰⁹⁹

Yukarıda ilk bendi verilen ilahide redif ‘könglüm’ kelimesidir. Gönül, gaflet uykusundan uyanmalıdır çünkü bu hali ile eceli gelmeden ölmüştür. Ümit etmeyi bırakıp âlem dergahının kapısında dilenmelidir. Batıp kalmış gönlü çamurdan çıkartmak için bir mert gerekmektedir. Söz bilen için gönül, avuç açıp dilenmelidir.

¹⁰⁹⁸ Yılmaz, “Mahdûmkulı”, 429.

¹⁰⁹⁹ Yılmaz, “Mahdûmkulı”, 387.

1.6.57. Mehmed Hulûsî

“Doğum tarihi belli olmayan şairin ölüm tarihi miladi 1753 yılına tekabül etmektedir.”¹¹⁰⁰

Mehmed Hulûsî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, Allah’a âşıktır. Pervane gibi ateşlerde yanmaktadır. Sevgili yokken eğlenmez, avunamaz, oyalanamaz. Elest meclisinde dostun sunduğu kadehten beri gönül, sarhoştur. Viranedir. Gönül, hüznün Yakup’una Kenan’dır. Gaflet esiridir. Perişandır. Yüce sultanın oturduğu taht gönüldür.

Cemâl-i Hakka ‘âşıkdur gönül eglenmez eglenmez
Yolında bagrı yanıkdur gönül eglenmez eglenmez

Olan Mecnûn-ı bî-çâre gezer ‘ışk ile âvâre
Yanar pervâne-veş nâre gönül eglenmez eglenmez

Nedür Mansûrî gör kardaş çü koydı ‘ışk yolına baş
İdince sırrını tâ fâş gönül eglenmez eglenmez

Eger cennet eger rıdvân eger hûr eger gılmân
Bana sensiz olur zindân gönül eglenmez eglenmez

Hulûsî bendeni yâ Hak ‘atâna eylegil mülhak
Ki oldı ‘ışka müstagrak gönül eglenmez eglenmez (G.39)¹¹⁰¹

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül eglenmez eglenmez’ ifadesidir. Gönül, Allah’ın cemaline âşıktır. Onun yolunda bagrı yanıktır. Pervane gibi gönül de ateşlerde yanmaktadır. Sevgili yokken gönül için cennet dahi zindan olur. Gönül, aşkın içinde batmıştır. O, sevgili yokken eğlenmez, avunmaz ve oyalanamaz.

Ehl-i ‘ışkun cilvegâhı hânesidür bu gönül
Lî ma’ Allâh bezmünün kâşânesidür bu gönül (G.60/1)¹¹⁰²

Yukarıda matla beyti verilen gazelin redifi ‘bu gönül’ ifadesidir. Gönül, aşk ehlinin cilve evidir. Allah’ın meclisinin bulunduğu saraydır. Dost, elest günü gönle

¹¹⁰⁰ İsmail Hakkı Aksoyak, “Hulûsî, Derunizâde Şeyh Mehmed Hulûsî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1157>.

¹¹⁰¹ Nergül Küçükarkan, “Muhammed Hulûsî’nin Divançesi” (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2006), 31-32.

¹¹⁰² Küçükarkan, “Muhammed Hulûsî”, 45.

kadeh sunduğu için gönül, gece gündüz sarhoştur. Gönül, Allah'ın nurunun ışığına pervanedir.¹¹⁰³

1.6.58. Mehmed Nebîl

“Doğum tarihi bilinmeyen şair, İstanbul’da doğmuştur. Asıl adı Mehmed Nebîl’dir. Mehmed Nebîl Bey olarak tanınmıştır. Ölüm tarihi ise 1819 yılıdır. Nebîl, tek bir tarzla yetinmeyen, yeniliklere açık, çok yönlü bir şairdi.”¹¹⁰⁴

Mehmed Nebîl Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül iltihap doludur. Kebaptır. Gönül devamlı sevgilinin saçının hikâyesini anlatır. İçmemiş olsa da muhabbetten dolayı gönül, koyu sarhoştur. Gönül, gizli hazinenin rehberidir. Aşğın dahi bilmediği bir izdir.

Ümîd-i va’d ile pür-iltihâbdır gönlüm
Misâl-i teşne-i mevc-i sîr-âbdır gönlüm

Ayağıma koyamaz duht-ı rez benim su dahî
Şarâb hûn-ı sirişkim kebâbdır gönlüm

Telâşım eyledi zâhir vakâr sîmâyı
O sîm-ten ile hem-âheng-i hâbdır gönlüm

İlişme şahs-ı resen-bâz-ı zülfin olmuşdur
Alınca menzili pür-pîç ü tâbdır gönlüm

Cenâb-ı Mîr-i Sa’îde Nebîl pey-rev olup
Bu nev-zemînde pâ-der-rikâbdır gönlüm (G.213)¹¹⁰⁵

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Vaatlerin ümidiyle gönül, iltihap doludur. Gönül, suya doymuş dalgaların susamışı gibidir.

Yâr ile yek-dil olup mevsim-i vuslat gönlüm
İkide bir ider i’lân-ı sefâhat gönlüm (G.214/1)¹¹⁰⁶

Yukarıda matla beyiti verilen gazelin redifi ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül vuslat mevsiminde sevgili ile tek yürek olur ve sürekli eğlencesini ilan eder. Gönül,

¹¹⁰³ Bu iki gazel dışında Nergül Küçükarıkan tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Divan’da, ‘gönül’ redifli ve 61 numaralı gazel vardır.

¹¹⁰⁴ Beyhan Kesik, “Nebîl, Mehmed Nebîl Bey”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2908>.

¹¹⁰⁵ Yasemin Aktaş, “Mehmed Nebîl ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010), 306-307.

¹¹⁰⁶ Aktaş, “Mehmed Nebîl”, 307.

sevgilinin saçının hikâyesini anlatır. Kendisinden sevgiliye şikâyet eder. İçmemiş olmasına rağmen muhabbetin koyu sarhoşu olmuştur.

Kenz-i sad-çâk-ı dâğdır gönlüm
Pâre pâre çerâğdır gönlüm (G.215/1)¹¹⁰⁷

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelin redifi ‘gönlüm’ kelimesidir. Yanık yarasının yüz parça olmuş hazinesi ve parça parça olan kandil gönüldür. Çözülmeyen bağırsız bir bağıdır. Kadeh isteyicidir. Aşığın dahi bilmediği bir izdir. Gönül, akılsızdır.

1.6.59. Mehmed Sıdkî

“Mehmed Sıdkî hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Divanı’nda yer alan tarih manzumelerinden ve yaşını zikrettiği bir beyitten hareketle miladi 1750’li yıllarda dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Sıdkî, âlim ve mutasavvıf bir şairdir ve bu iki yönünü, şiirlerinde ilim ve tasavvufu kaynaştırarak dengeli bir şekilde yansıtmıştır. Şiirlerinde aşk teması ve dolayısıyla lirizm ön plandadır.”¹¹⁰⁸

Mehmed Sıdkî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Allah’ın baktığı yer, hakikat bağının yolu ve kalp erbabının şahı gönüldür. Gönül, deniz gibi coşar ve okyanus olur. Yusuf gibi sultan olan, dert sahiplerine Lokman olan, zamana ayna olan gönüldür. Gönül, sevgilinin saçına dolanmadan önce aklî bilimlerde hocaydı. Gönül önceden, Şirin’in resmini çizmekte Ferhat idi.

Hakın her-dem nazar-gâhı gönüldür
Hakikat bâğının râhı gönüldür

Ziyâsı münteşir ten Kışverîne
Derûn ‘âleminin mâhı gönüldür

Komaz ‘uşşâkı meyl ide cihâna
Sivâdan ‘ârîfî nâhî gönüldür

Bu sûrî câha itmezler tenezzül
Hakikat erlerin câhı gönüldür

‘Akıl gerçi vezîrdür tende Sıdkî

¹¹⁰⁷ Aktaş, “Mehmed Nebî”, 308.

¹¹⁰⁸ Abdullah Eren, “Sıdkî, Mehmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2466>.

Kulûb erbâbının şâhı gönüldür (G.82)¹¹⁰⁹

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönüldür’ kelimesidir. Allah’ın her an baktığı yer, hakikat bağının yolu, iç âlemin ayı, hakikat askerlerinin mekânı, kalp erbabının şâhı ve arîf olanı, Allah’tan başka her şeyden vazgeçiren gönüldür.

Cûş idüp deryâ gibi ‘ummân olan sensin gönül
Sendedür dürr ü cevâhir kân olan sensin gönül (G.148/1)¹¹¹⁰

Yukarıda matla beyiti verilen gazelin redifi ‘olan sensin gönül’ ifadesidir. Deniz gibi coşup okyanus olan, incilerin ve mücevherlerin mekânı olan, âlemdeki fitneye kanıt olan, bazen Yakup gibi hüznü bazense Yusuf gibi sultan olan, dert sahiplerine lokman olan, zamana da ayna olan gönüldür.

Giriftâr olmadan çengâl-i ‘aşka şâd idi gönlüm
Bu dâm-ı sa’ba dûçâr olmadan âbâd idi gönlüm (G.154/1)¹¹¹¹

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelin redifi ‘idi gönlüm’ ifadesidir. Gönül, aşkın çengeline takılmadan önce mutlu, bu zor tuzağa yakalanmadan önce de şenlik idi. Sevgilinin âlemi süsleyen saçına dolanmadan önce bütün aklî bilimlerde gönül hocaydı. Gönül önceden dünya dertlerinin düğümlerinden azat idi. Şirin’in resmini çizmekte Ferhat idi.

1.6.60. Mehmed Şerîf

“Miladi 1717 yılında İstanbul’da doğmuş, 1790 yılında da vefat etmiştir. Kadın divan şairlerinden Zübeyde Fitnat Hanım’ın kardeşidir. Mehmed Şerîf Efendi, kaynaklarda üç dilde şiir söyleyen, şiire ve inşaya muktedir bir şahsiyet olarak tanıtılmaktadır.”¹¹¹²

Mehmed Şerîf Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül divanedir ve sevgilinin perişan saçına bağlıdır. Gönlü sevgili almıştır fakat âşık bunu görememiştir.

Bend ideli o zülf-i perîşâne gönlümü
Bir yâre egledim hele divâne gönlümü

Hâcet mi kaldı yâre nâz u girişmeye

¹¹⁰⁹ Abdullah Eren, “Mehmed Sıdkî Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 29.03.2019. s.131. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-195956/mehmed-Sıdkî-divani.html>.

¹¹¹⁰ Eren, “Mehmed Sıdkî”, 174.

¹¹¹¹ Eren, “Mehmed Sıdkî”.

¹¹¹² Ömer Gökhan Yağcı, “Şerîf, Mehmed Şerîf Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=27>.

Mahmûr-ı çeşmi eyledi mestâne gönlümi

Kıldı nigâhı kıssa ı hüsn ü dili beyân
Der-hâb-ı hayret itdi o efsâne gönlümi

Kimlerle tarh-ı bezm-i visâl eylesende sen
Zann eyleme o meclise bîgâne gönlümi

Arş-ı cemâle itmekle rû-nümâ taleb
Almışdı görmeden dahi cânâne gönlümi

Nazîr iden bu güfteme eyler benim Şerîf
Dil-beste-i edâ-yı zarîfâne gönlümi (G.154)¹¹¹³

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlümi’ kelimesidir. Âşık, gönlünü perişan saça bağlandığından/köle olduğundan beri divane gönül bir sevgiliye takılmıştır. Sevgilinin gözünün mahmurluğu gönlü sarhoş etmiştir. Hayret kapısında gönül efsanedir. Yabancı olan gönlü âşık görmeden sevgili almıştır.

1.6.61. Mıslî

“İstanbul’da doğan şairin, asıl adı Ali’dir. İshâkzâde Ali Mislî Efendi olarak tanınmıştır. Rumeli kadısı iken miladi 1775 yılında vefat etmiştir. Geleneğe hâkim olduğu ve günlük dilden gelen unsurları başarılı bir şekilde kullandığı görülmektedir.”¹¹¹⁴

Mıslî Divanı’nda gönül redifli dokuz manzume vardır. Bu manzumelerden altı tanesi gazeldir. Bunun dışında bir kaside, bir rubai ve bir de murabba vardır. Gönül, güzellik nurlarının ışıdır. Gönül, ten şehrinde hüküm süren yüce padişaktır. Güzeller şahıdır. Süleyman’ın sırrıdır. Aşğın dermanıdır. Gönül, bir şeyler istemektedir fakat sevgiliden başka yar istemez. O, mugan pirinden merhaba ister. Can veren bir bülbül olmak ister. Cihan güzellerinden seçilmiş olan sevgiliyi ister. Amber benli, Kevser dudaklı, güzel sözlü olanı ister. Gönül gözü, uzun boylu sevgiliyi, cihanı süsleten arifin tacını gözler. Âşık gönlünü, sevgiliye vermiştir. Gönül vermek hem âşık olmak anlamındadır hem de gönül, sevgiliye verilebilecek bir hediye işlevindedir.

¹¹¹³ Ömer Gökhan Yağcı, “Mehmed Şerîf Efendi Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2006), 250.

¹¹¹⁴ Beyhan Kesik, “Mislî, İshâkzâde Ali Mislî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2076>.

Sâki-i gül-rûy u câm-ı âşinâ ister gönül
Meşreb-i ‘ankâyı mahbûb-ı fenâ ister gönül

Sâgar-ı pûşîdemi açmaz dil-i bî-gâneler
Keşf-i esrâr etmeğe rûh-ı fezâ ister gönül

Gonca-i ümmîdimi pûşîde kıldı hâr-ı gam
‘Andelib-i bahş-ı cân-ı şâd-nevâ ister gönül

İltifâtı kat’ edip çarhın libâs-ı fahrine
Âsitân-ı şâh-ı ‘aşkı dâ’imâ ister gönül

Olmuşum hâk-i reh-i mey-hânede Misli gibi
Bende-i pîr-i mugânım merhabâ ister gönül (G.242)¹¹¹⁵

Yukarıdaki gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül isteyicidir. O, mugan pirinin kölesidir ve ondan bir merhaba istemektedir. Daima aşk şahının kapı eşliğini istemektedir.

Tâze bir mümtâz-ı hûbân-ı cihân ister gönül
Zülf-i pür-tâbında esrârım nihân ister gönül (G.243/1)¹¹¹⁶

Yukarıda matla beyiti verilen gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, cihan güzellerinin mümtaz olanını istemektedir. Sevgilinin yakıcı saçında sırlarını gizlemek ister. Bahar vaktini ve gönül ülkesini ister.

Râh-ı ‘aşkda bir kad-i bâlâyı gözler çeşm-i dil
Fikr edelden ol mehi her câyı gözler çeşm-i dil (G.244/1)¹¹¹⁷

Yukarıda ilk beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gözler çeşm-i dil’ ifadesidir. Gönül gözü; aşk yolundaki uzun boyluyu, o ayı düşündüğünden beri her yeri, cihanı süsleyen Arîfın tacını, sakinin elindeki kadehi ve iki cihanda da yüce meclisi gözler.

Nûh-ı vaktim eşk ile tûfâna meyyaldir gönül
Leşker-i gam bürüdü tuğyana meyyaldir gönül (G.234/1)¹¹¹⁸

Yukarıda birinci beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘meyyaldir gönül’ şeklindeki kelime grubudur. Gönül, gözyaşı akıtarak tufan koparmaya meyletmektedir. Gam askerlerinin çıkardığı coşkunluğa, Tenin Tur Dağında bulunan Mûsâ’ya, Ahmet’in dinine ve gökyüzüne, sevgiliye, Mevlana’nın

¹¹¹⁵ Emrah Gökçe, *Misli Divanı* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 280.

¹¹¹⁶ Gökçe, *Misli*, 280.

¹¹¹⁷ Gökçe, *Misli*, 281.

¹¹¹⁸ Gökçe, *Misli*, 275.

yolundaki erkan sahiplerine, isimlerin saklı olduğu insana, kurban olmaya, figan etmeye meyillidir.

Şehr-i tende hüküm eder bir ‘âli sultândır gönül
Gayrının emri tutulmaz şâh-ı hûbândır gönül (G.235/1)¹¹¹⁹

Yukarıda matla beyti verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, ten şehrine hükmeden yüce bir padişaktır. Yabancıların emrini tutmayan, güzeller şahıdır. Süleyman’ın sırrıdır. Kudret eliyle çizilmiş bir ülkedir. Aşk sultanının dergahındaki fermanın kölesidir. Sıcakkanlı ve cana yakındır. Mutsuz ve dertli olan Mislî’ye dermandır.

Mihr-i ‘aşkda yâr-i gâr ister gönül
Feyz-i câmi âşikâr ister gönül (G.241/1)¹¹²⁰

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindeki kelime grubudur. Gönül, aşkın güneşine mağara arkadaşı olmayı, kadehin feyzine âşikâr olmayı, güneş mülkünün şehriyarı olmayı ister. Gönül, kayırılmak ve itibar ister. Gönül, sevgiliden başka yar istemez.

Kadd-i tûbâ bir şeh-i vâlâya düşdü gönlümüz
Bâg-ı Firdevs bûy-ı verd-efzâya düşdü gönlümüz (G.163/1)¹¹²¹

Yukarıda birinci beyiti verilen bir gazelde redif ‘düşdü gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, Tuba boylu yüce bir güzele, cennet bağındaki gül kokusuna, maksat yolunda gezerken ansızın aşk isimli bir denize düşmüştür. Gönlün düşmesi, âşık olmasıdır. Haliyle şiirdeki güzel de gül de deniz de gönlün âşık olduğu sevgilidir.

‘Âşıkım hüsn-i dil-âvizine sûrî ma’nevî
Mîm hâlin elf dâlin etdi ‘aşkda Dehlevî
Subh-ı âhım deşt-i gamda oldu rakş-ı Mevlevî
Lem’a-i envâr-ı hüsnündür gönüller pertevi (M.6/1)¹¹²²

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan murabbada redif nakaratın tamamı yani ‘lem’a-i envâr-ı hüsnündür gönüller pertevi’ ifadesidir. Gönül parlaklığı, güzellik nurlarının ışıdır.

Düş olup çeşmim nigâra tâze verdim gönlümü
Yeni başdan şûh bir mümtâza verdim gönlümü
‘Aşk ile ‘aklım gidip ifrâza verdim gönlümü

¹¹¹⁹ Gökçe, *Mislî*, 276.

¹¹²⁰ Gökçe, *Mislî*, 279.

¹¹²¹ Gökçe, *Mislî*, 192.

¹¹²² Gökçe, *Mislî*, 305.

Gâh o yâre meyl edip gâh nâza verdim gönlümü (R.4)¹¹²³

Yukarıdaki manzumede redif ‘verdim gönlümü’ ifadesidir.

1.6.62. Mustafa Sıdkî

“Asıl adı Mustafa olan şair, ilim mensupları arasında Mustafa Sıdkî Efendi şeklinde tanınmıştır. Şiirlerinde Sıdkî mahlasını kullanmıştır. Doğum tarihi bilinmemektedir. İstanbulludur. Miladi 1769 yılında vefat etmiştir. Şiirlerinde tasavvuf önemli bir yer tutar; fakat daha çok aşk, ayrılık, özlem ve ıstırap temaları ağır basar. Anlatımı açık ve düzgündür.”¹¹²⁴

Mustafa Sıdkî Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönül Mecnûn gibi hayret çölüne düşmüş, Leyla için âleme rezil olmuştur. Gönül, gam döşğinde yatmaktadır. Sevgilinin ayrılığına sabretmekte eşsizdir. Muhabbet yükünü çekmekte ustadır. Kolunu ve kanadını dert ateşinde yakmaktan kaçınmaz. Gönül ya bir pervane ya da semenderdir. Viraneleri mekân edinendir. Gönül, sevgilinin gamzesinden incinmiş, düşe kalka yürümektedir. Aşk padişahının kölesidir. Dert ve gamın müptelasıdır. Ayrılık zehriyle öyle doymuştur ki kavuşma şerbetinden içmeye hali yoktur.

Şâh-ı ‘aşkın gedâsıdır gönlüm
Derd ü gam mübtelâsıdır gönlüm

Oldu bîgâne zevk-i vuslatdan
Şeb-i hicr âşinâsıdır gönlüm

Yagdıran başına sitem taşın
Hep zebânın belâsıdır gönlüm

Şerbet-i vasla tâb u tâkati yok
Zehr-i hicr imtilâsıdır gönlüm

Sıdkîyâ niçe nâle eylemeyem
Bir mehin bî-nevâsıdır gönlüm (G.197)¹¹²⁵

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, aşk padişahının kölesi, dert ve gamın müptelasıdır. Ayrılık gecesinin aşinası olan gönül, kavuşma

¹¹²³ Gökçe, *Mislî*, 411.

¹¹²⁴ Gülşen Sezen, “Sıdkî, Mustafa Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 21.03.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=33>.

¹¹²⁵ Gülşen Sezen, “Mustafa Sıdkî Efendi Divanı, Transkripsiyonlu Metin, Edebi İnceleme” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010), 404.

zevkinden uzaktır. Gönülün başına yağan bela taşları, dilinin getirdiği belalardır. Gönül, ayrılık zehrinden öyle doymuştur ki kavuşma şerbetinden içmeye hali yoktur. Gönül, ay gibi güzel olan sevgiliye muhtaçtır.¹¹²⁶

1.6.63. Mustafa Zekâî

“Asıl adı Mustafa’dır. Üsküdarlıdır. Doğum tarihi bilinmemektedir. Ölüm tarihi ise miladi 1812 yılıdır. Şiirlerinde tasavvufi düşüncenin yanı sıra rindâne ve kalenderâne bir hava vardır. Şairliğinin yanı sıra, bestekârlığı da vardır.”¹¹²⁷

Zekâî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, âşığın içinde gizli olan bir sırdır. Büyülü bir hazinedir. Gönül, figan etmekte ve kutsal meclisi arzulamaktadır. Kıyısız bir denizdir. Bazen büyük, yüce ve değerli bir şeyken bazense ufak, adi ve değersiz bir şeye dönüşür.

Söyleyemem râz-ı derûnum serr-ı mübhemdür gönül
Gevher-i ‘aşk ile bir genc-i mutalsamdur gönül

Keşf olunmaz neyleyüm agyâr ana bî-gânedür
Bezm-i vuslatda nice Esrâra mahremdür gönül

Bü’l-‘aceb vâdî ki yokdur anda idrâkûn yeri
Semt-i sahrâ-yı melâmet başka ‘âlemdür gönül

Ben harâb oldukca ma’mur oldu dil-kâşânesi
Gâlibâ sultân-ı ‘aşka cây-yı hurremdür gönül

Hâk-i pâ-y-i âl ü evlâd-ı habîb-i ekremüm
Anun içün mâtem-efzâ-yı muharremdür gönül

Nûş iden bir katresin câm-ı dilün bulur hayât
Hızır ü ‘Îsâya Zekâyî şimdi hem-demdür gönül (G.65)¹¹²⁸

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, âşığın içinde gizli olan zor bir sırdır. Aşk mücevherinin içinde olduğu büyümlü bir hazinedir.

Gehi cûş eyleyüp deryâ-yı bî-pâyân olur gönlüm

¹¹²⁶ Bu gazel dışında, Gülşen Sezen tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Divan’da; 165 numarada olan ‘gönül’ redifli gazel, 181 numaralı ‘gönlüm’ redifli gazel ve 194 numaralı yine ‘gönlüm’ redifli gazeller de mevcuttur.

¹¹²⁷ Özge Öztekin, “Zeka’i, Şeyh Mustafa Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 24.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2674>.

¹¹²⁸ Serhan Alkan, “Şeyh Mustafa Zekâyî’nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Divan’ı” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1993), 333.

Gehi bir katre içre gizlenüp pinhân olur gönlüm (G.71/1)¹¹²⁹

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘olur gönlüm’ ifadesidir. Gönül bazen coşarak kıyısız bir deniz olurken bazense bir parça içine gizlenir. Bazen güneş, ay ve yıldız olurken bazense zerre olur.¹¹³⁰

1.6.64. Munif Antakî

“Antakya’da doğan şairin doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Mustafa’dır. Antakî/Antakyalı Münif Mustafa Efendi olarak tanınmıştır. Miladi 1743 yılında vefat etmiştir. Derviş yaradılışlı, hoş sohbet, zarif, hazır cevap, samimi, dürüst ve halis bir kimse olarak anılan şair, şiirin yanında musiki ile de uğraşmıştır.”¹¹³¹

Münif Antakî Divanı’nda gönül redifli bir kaside ve bir gazel olmak üzere iki manzume vardır. Gönülde hem deniz hem de hayal vardır. Gönülde bir azabın sırrı vardır.

Dest-bürd-i sipâh-ı gamzenden
Sad-cihân-ı harâb var dilde

‘Aşkla âb u tâb var dilde
Hem yem ü hem serâb var dilde

Âh kim eylesem de seyr-i Bihişt
Bir nihân-ı ‘azâb var dilde

Zerre-i bî-vücûd-ı ‘aşkum lîk
Sad-hezâr âf-tâb var dilde

Dil-i tıfl-ı gama süveyâdan
Niçe ümmü’l-kitâb var dilde

Zülf-i yâre tokınu gibi sabâ
Yine bir pîç ü tâb var dilde

Hâl-i dilden su’âli gamzesine

¹¹²⁹ Alkan, “Şeyh Mustafa Zekâyî”, 336.

¹¹³⁰ Bu iki gazel dışında Serhan Alkan’ın yüksek lisans tezi olarak hazırladığı Divan’da, redifi ‘eyler gönül’ olan 66 numaralı gazel vardır.

¹¹³¹ Beyhan Kesik, “Münif, Antakî/Antakyalı Münif Mustafa Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2899>.

Kâle gelmez cevâb var dilde (G.63)¹¹³²

Yukarıdaki gazelde redif ‘var dilde’ ifadesidir. Gönülde hem deniz hem de serap vardır. Bir azabın sırrı vardır. Sayısız kitabın annesi vardır.

Tâ olmıyıcak ve işde olmaz girih-i dil
Peykân-ı cünun merdüm-i çeşm-i zirih-i dil
Vardukca felek tutmadadır gûşu ger şüde
Her tîr-i birün cüste-i âgûş-ı reh-i dil (Kıta.11)¹¹³³

Yukarıdaki manzumede redif ‘dil’ kelimesidir.

1.6.65. Mücrim Âbîd

“Mücrim, Âbîd veya Mücrim Âbîd mahlaslarını kullanan Türkistanlı şairin doğum yeri hakkında kaynaklarda Harezm, Buhara, Semerkant gibi isimlere yer verilmektedir.”¹¹³⁴

Mücrim Âbîd Divanı’nda gönül redifli sekiz gazel vardır. Gönül, bir süreliğine tende misafirdir. Gözden kan akıttandır. Vefasızlar diyarında dilencidir.

Bir niçe vakt ten öyide mihmân köngül
Her şâd u gamda hem-dem ü hem-râh cân köngül

Gâhî sürûr birle hoş u gâh derd ü gam
Hasretde gâh dîdesidin hûn-feşân köngül

Şehrige kürsî vü der ü dîvârı bî-medâr
Ol bî-vefâ diyârda sen pâsbân köngül (G.202/1-2-3)

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘köngül’ kelimesidir. Gönül bir süreliğine tenin içinde misafirdir. Hasret içinde gözü kan akıttandır. Gönül vefasız diyarında bekçidir.¹¹³⁵

1.6.66. Nâfîz

“Doğum tarihi belli değildir. Aile kökleri Amasya sancağına bağlı Ladik kasabasına dayanmaktadır. “Lâzîkî” lakabının da buradan geldiği

¹¹³² Muharrem Kılıç, “Münîf Antakî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanı’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1995), 275-276.

¹¹³³ Kılıç, “Münîf Antakî”, 287.

¹¹³⁴ Engin Selçuk, “Mücrim/ Âbîd/ Mücrim Âbîd, Mücrim Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 03.06.2019. <http://www.turkedyatyiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4807>.

¹¹³⁵ Nursan İldırı tarafından doktora tezi olarak hazırlanan tezde gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘köngül’ redifli 203 ve 204 numaralı, ‘könglüm’ redifli 241, 243, 244, 246 ve 248 numaralı, ‘kılmadı könglüm’ redifli 247 numaralı gazeller de vardır.

düşünülmektedir. Şair, miladi 1767 yılında vefat etmiştir. Daha çok âşıkâne gazeller söyleyen Nâfîz'in şiirlerinde halk söyleyişleri ve deyimlerle birlikte uzun tamlamalar, somutlayıcı anlatım ve örnekleme tekniğini kullanması onun Hint üslubundan etkilendiğini göstermektedir.”¹¹³⁶

Nâfîz Divanı'nda gönül redifli bir gazel ve bir Musammat vardır. Gönül bir şeyler istemektedir. Selvi boylu bir mihrîban istemekte, peri yüzlü sevgiliye her daim bakmayı dilemektedir. Sevgilinin nuru, gönlün bir parçasıdır.

Nakş-ı hüsnün perde-i çeşme nihân ister gönül
Ol peri-rûya nezâre her zamân ister gönül

Lâne-sâz-ı çîn-i zülfündür misâl-i murg-ı ‘aşk
Sünbül-i bâg-ı Hatâda âşîyân ister gönül

Şebnem-âsâ bülbül-i gülzâr feryâdî midir
Bir gül-endâma kapılmış gülsitân ister gönül

Reşk ile dönsün felek tursun hasedden nahl-i gül
Bir ser-âmed serv-kad bir mihrîbân ister gönül

İhtiyârî tâzeden kim geçdi dehr-i köhneden
Pîr iken Nâfîz yine bir nev-civân ister gönül (G.469)¹¹³⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘ister gönül’ ifadesidir. Gönül, güzellik resminin göz perdesinin ardına saklanarak her zaman o peri yüzlüye bakmak istemektedir. Bir gül boyluya kapılıp gül bahçesi olmak istemektedir.

‘Azm-i gülzâr eyledi reftâr-ı mevc-engîz ile
Dediler nuru gönüller sabrı cânlar pâresi
‘Âlemi gark etdi cûşun şîve-i ... ile
Dediler nuru gönüller sabrı cânlar pâresi (Musammat.20/1)¹¹³⁸

Yukarıda birinci bendi verilen manzumede nakaratın tamamını yani ‘dediler nuru gönüller sabrı cânlar pâresi’ ifadesini redif olarak değerlendirmek mümkündür. Sevgilinin nuru gönlün, sabrı da canın bir parçasıdır.

¹¹³⁶ Hiclal Demir, “Nâfîz, Lazîkizâde Feyzullah”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 23.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=119>.

¹¹³⁷ Hiclal Demir, “Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfîz ve Divanı” (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2008), 458-459.

¹¹³⁸ Demir, “Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfîz”, 287.

1.6.67. Nâşid

“Asıl adı İbrâhim, mahlası Nâşid’dir. Nâşid, miladi 1749 tarihinde Mora’da doğmuştur. 1791 yılında vefat etmiştir. Şiirlerinde kıymetinin bilinmediğinden yakınıp zamandan ve dostlarından yakınmıştır.”¹¹³⁹

Nâşid Divanı’nda gönül redifli bir gazel ve bir murabba vardır. Gönül; müpteladır, sevgilinin bakış okunun nişanıdır, kalp kalesinin bekçisi, varlık mülkünün padişahıdır. Gönül, düşmüştür. Bir afete, sümbül kokan saça, gözü ceylan olana düşmüş yani âşık olmuştur.

Bir perînün mübtelâ-yı ebruvânıdır gönül
Hem hadeng-i gamze-i çeşmün nişânıdır gönül

Hıfz eder anı hüçûm-ı ceyş-i vesvâsiyyeden
Hısn-ı kalbün bir açıkgöz dîde-bânıdır gönül

Oldı a’zâ vü cevârih cümleten hâdim ana
Mülk-i cismün bir şeh-i fermân-rânıdır gönül (G.56/1-2-3)¹¹⁴⁰

Yukarıda ilk üç beyiti verilen gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, bir perinin kaşlarının müptelası, gözünün bakışının okuna nişandır. Varlık mülkünün ferman veren padişahıdır. Gönül, güzel sözler söyleyen Nedîm’dir.

Bir cefâ-cû âfet-i hod-rûya düştü gönlümüz
Zülf derler sümbül-i hoş-bûya düştü gönlümüz
Seyr-i gülşende kenâr-ı cûya düştü gönlümüz
Cân ü dilden bir gözü âhûya düştü gönlümüz (M.6/1)¹¹⁴¹

Yukarıdaki ilk bendi verilmiş olan manzumede redif ‘düştü gönlümüz’ ifadesidir. Gönül, sevgiliye düşmüştür. Hoş kokulu bir sümbül olan saça, akarsuyun kenarına ve gözü ceylan olana düşmüştür.

1.6.68. Nebzî

“Nebzî hakkında kaynaklarda hiçbir bilgi yoktur. Şairin adı, mahlası, doğum tarihi, yeri, okula başlama tarihi gibi bilgiler şiirlerinde kayıtlıdır. Buna göre, Nebzî’nin adı Mehmed/Muhammed’dir. Aslen Amasyalı olup miladi 1712 tarihinde doğmuştur. Doğum yeri bilinmemektedir. Ölüm tarihi belli olmasa da

¹¹³⁹ Lütfi Alıcı, “Nâşid, İbrahim Bey”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=88>.

¹¹⁴⁰ Ömer Zülfe, “Nâşid Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998), 53.

¹¹⁴¹ Zülfe, “Nâşid”, 94.

Divanı'nda geçen 1762 tarihi onun, bu tarihten sonra vefat etmiş olduğunu göstermektedir.”¹¹⁴²

Nebzî Divanı'nda gönül redifli üç gazel ve dört kıta vardır. Gönül, artık eziyetlere alışmış, onlarla sevinç içindedir. Gam annesinden doğmuş çocuktur. Hüznün kardeşidir. Saçı Leyla olana Mecnûn gibi feryat edendir. Dudağı Şirin olana Ferhat olandır. Gönül, yazı ilminde hocadır. Gönül içini, azar dikenini ile yara dolu etmeli, bülbül ile beraber inlemelidir. Gözden akmakta olan gönlün kanıdır. O, derde ve eziyete arkadaş olmuştur. Gönül, sevgilinin eşiğindeki toprağa yani cennet bağına düşmüştür. Gönül, âşık tarafından sevgiliye verilmiştir. Feryat etmeye bırakılmıştır. Gönül, sevgilinin saçının tuzağına kapılarak azat olmuştur.

Gül gibi olam dîr isen şâd u hurrem ey gönül
İtme bu dil hâr-ı âzâr ile pür-gam ey gönül

Neş'esin Cemşîd bulmuş bâdenin evvel velî
Zehr-i gam nûş eylemiştir câm ile Cem ey gönül

Var mı bu gülşende bir dil kim ola gamdan berî
Var dem-sâz ol da gör bülbülle bir dem ey gönül

Sen sanursın ben olam mahzûn u magdûr-ı felek
Devr-i pür-cevrin nesin gördi bu 'âlem ey gönül

Dîdeden dilden bu bî-dil Nebzîyi dîr eyledin
Kan idüp dilin akıtdın dîdeden dem ey gönül (G.319)¹¹⁴³

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif 'ey gönül' ifadesidir. Gönül, gül gibi mutlu olmak istiyorsa içini azar dikenini ile yara dolu etmemelidir. Gönlün, gül bahçesinde gamdan uzak bir gönül olmadığını görmesi için bir zaman bülbül ile beraber olması gerekmektedir.

Mâder-i gamdan velîd olmuş kasâvet-zâdesin
Dâderinmiş hüzn ile hem-zâd imişsin ey gönül (G.311/2)¹¹⁴⁴

Yukarıda ikinci beyiti verilen gazelin redifi 'ey gönül' ifadesidir. Gönül, sevgilinin eziyetlerini adet edinmiştir ve onun cefası ile sevinç içindedir. Gönül,

¹¹⁴² Sait Okumuş, “Nebzî, Mehmed/Muhammed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.06.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=499>.

¹¹⁴³ Sait Okumuş, “Nebzî Divanı” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007), 381.

¹¹⁴⁴ Okumuş, “Nebzî”, 378.

gam annesinden doğmuş çocuk gibidir. Hüzün ise gönlün erkek kardeşidir. Saçı Leyla olana Mecnûn gibi meyletmektedir. Dudağı Şirin olana Ferhat'tır.

Mihnet ü derd ü belânın yâr-ı gâridir gönül
Bir gül-i gülzâr-ı cânın mest ü zâridir gönül

Ta'ne-i agyâr ana bir vech-ile virmez keder
Nâm u nâmûsdan berî ez-‘âr ‘ârîdir gönül (Kıta.550)¹¹⁴⁵

Yukarıda verilmiş olan manzumede redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, derdin, belanın ve eziyetin mağara arkadaşıdır. Can, gül bahçesindeki gülün sarhoşu ve inleyenidir. Namuslu ve utangaçtır.¹¹⁴⁶

1.6.69. Neccarzâde Şeyh Rızâ

“Miladi 1679 yılında doğan şair, 1746 yılında da vefat etmiştir. Nakşî tarikatına mensup olan şair, Divanı’ndaki pek çok manzumede bu tarikatın âdâb ve erkânını dile getirmiş ve Nakşîliğin kurucusu Şâh-ı Nakşîbend’den övgüyle söz etmiştir. Klasik edebiyatımızda hikemî tarzın temsilcisi sayılan meşhur şâir Nâbî’nin etkisinde kalarak, bu tarzda şiirler de yazmıştır.”¹¹⁴⁷

Rızâ Divanı’nda gönül redifli iki gazel mevcuttur. Gönül, padişahın tahtıdır. Kalp hisarının bekçisidir. Allah’ın tecelli yeridir. Alemi gösteren aynadır. Tavaf yeridir. Allah sırrının defterinin nüshasıdır. Vahdet kuşunun yuvasıdır. Hidayet güneşinin doğduğu yerdir. İhtiyaç erbabının kiblesidir.

Gülşen-i âbâd hakîkatdir gönül
Âşiyân-ı mûrg-i vahdetdir gönül

‘Akl-ı küll pervâne-i ruhsâridir
Şem’-i cem’-i ehl-i halvetdir gönül

Levh-i mahfûz-ı İlâhî andadır
Mecma’-ı gayb u şehâdetdir gönül

Müntezir âfâka andan nûr-ı zât
Masrık-ı şems-i hidâyetdir gönül

Her nefes sa’y u safâ eyle dilâ

¹¹⁴⁵ Okumuş, “Nebzî”, 478.

¹¹⁴⁶ Bunların dışında; Sait Okumuş tarafından doktora tezi olarak hazırlanan Divan’da, ‘virdüm gönlümü’ redifli 455 numaralı gazel, “gönlüm” redifli 518 numaralı kıta ve ‘düşdün a gönül’ redifli 548 numaralı kıta vardır.

¹¹⁴⁷ Mehmet Özdemir, “Rızâ, Necarzâde Şeyh Rızâ”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1336>.

Ka'be-i erbâb-ı hâcetdir gönül

Milk-i hüsnün pâd-şâhıdır Rızâ
Mesned-ârâ-yı hilâfetdir gönül (G.205)¹¹⁴⁸

Yukarıda yer alan gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, şenlik gül bahçesindeki hakikattir. Vahdet kuşunun yuvasıdır. Hidayet güneşinin doğduğu yerdir. İhtiyaç erbabının Kâbe'sidir.¹¹⁴⁹

1.6.70.Nedîm

"Asıl adı Ahmed'dir. İstanbulludur. Miladi 1681 yılında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. 1730 yılında ise vefat etmiştir. Nedîm, şiir lügati zengin olmayan şairlerdendir. Onun asıl kudreti dili kullanmadaki ustalığında saklıdır. Konuşma dilinden gelen söyleyişleri kullanmadaki dehası ve ahengi sağlamadaki titiz işçiliği onu çağdaşlarından ayırmaktadır."¹¹⁵⁰

Nedîm Divanı'nda gönül redifli bir musammat ve bir gazel olmak üzere toplamda iki manzuma vardır. Gönül, perişandır. Sevgilinin saçının esiridir. Şaraba tövbe ettiği için pişmandır. Göğsün içindeki misafirdir. Yakıcı bir ateştir.

Esdikçe bâd-ı subh perîşansın ey gönül
Benzer esîr-i turra-i cânansın ey gönül

Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi
Zannım budur ki sen de peşmansın ey gönül

Eşkimde böyle şu'le nedendir meger ki sen
Çün sûz u tâb giryede pinhansın ey gönül

Ben sana bâde içme güzel sevme mi dedim
Benden niçün bu gûne girizansın ey gönül (G.78/1-2-3-4)¹¹⁵¹

Yukarıda ilk dört beyiti verilen gazelde redif 'ey gönül' ifadesidir. Gönül, sabah rüzgârı estikçe perişan olur. Gönül, şair gibi, gül mevsiminde şaraba tövbe ettiği için pişmandır. O, göğsün içinde gizlidir. Gönül, güçlü ve yakıcı bir ateştir.

¹¹⁴⁸ Tülin Danacı, "Neccâr-zâde Şeyh Rızâ Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1988), 300.

¹¹⁴⁹ Bu gazel dışında; Tülin Danacı'nın yüksek lisans tezi olarak çalışılan Divan'da, 'dil' redifli 202 numaralı gazel de vardır.

¹¹⁵⁰ Muhsin Macit, "Nedîm, Ahmed", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=573>.

¹¹⁵¹ Muhsin Macit, "Nedîm Divanı", T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 04.04.2019. s.293. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196897/Nedim-divani.html>.

Andırır kasr-ı cinânı bu dil-i nâ-şâda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda
Düşürür kevseri ol havz-ı dil-ârâ yâda
Nice akmaya gönül su gibi Sa'd-âbâda (Musammat.36/1)¹¹⁵²

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif nakaratın tamamıdır.
Gönül su gibi, bahtiyarlık bayındırlığına akmaktadır.

1.6.71. Neş'et

“Asıl adı Süleyman’dır. Babası Ahmed Refi’a Efendi’nin sürgünde bulunduğu sırada miladi 24 Mayıs 1735’te Edirne’de doğmuştur. 11 Mart 1807 günü vefat etmiştir. Neş’et; iyilik ve barıştan yana, saf, irfan sahibi, gazi, nüktedan, hayırsever, cömert, Mesnevîhân, dinî, edebî ve sair fenlerde âlim, bilgisini talebeleri ve dostlarıyla paylaşan bir hoca, bir üstattı.”¹¹⁵³

Hoca Neş’et Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, dert ovasıdır. Dağ üstündeki bahçedir. Ayrılık zevki ile farklı bir âlemi olduğu için iki cihandan da uzaktır. Kıyamete kadar zevkle yanacak olan bir lambadır. Neş’et için gece lambasıdır.

Ravza-i derd ü dâgdır gönlüm
Hele dâg üstü bâgdır gönlüm

Zevk-i fûrkatle başka ‘âlemi var
Dü-cihândan ıragdır gönlüm

Haşre dek zevkle yanar yakılır
Türbetimde çerâgdır gönlüm (G.75/1-2-3)¹¹⁵⁴

Yukarıda ilk üç beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir.

1.6.72. Nevres-i Kadîm

“Asıl adı Abdürrazzâk’tır. 19. yüzyıl şairi Osman Nevres’ten ayırt edilebilmesi için Nevres-i Kadîm şeklinde anılagelmiştir. Kerkük’te doğmuştur. Doğum tarihi, tahsilini nerede yaptığı ve kimlerden ders aldığı bilinmemektedir.

¹¹⁵² Macit, “Nedîm”, 243.

¹¹⁵³ İlhan Genç, “Neş’et, Hoca Süleyman Neş’et Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim: 03.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=729>.

¹¹⁵⁴ Rızâ Oğraş, “Hoca Neş’et Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991), 281.

Eserlerinden mükemmel bir tahsil gördüğü, Arapça ve Farsçayı iyi bir şekilde bildiği anlaşılmaktadır. Miladi 1762 yılında vefat etmiştir.”¹¹⁵⁵

Nevres-i Kadîm Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül bir okuldur ve bu okul, ahın çocuklarıyla doludur. Gönül, yıkılmıştır. Sevgilinin olmadığı yerde kalmamış, oradan ayak çekmiştir. Gönül, şaraptır. Sevgilinin peçesidir. Şiş kebaptır. Leyla ile Mecnun’un kitabıdır. Âşık için gönül, cehennem azabıdır. Gam meclisinin sazı gönüldür.

Ne mâla meyl eder ne meve meşrebün gönül
Bilmem nedür felekde senün matlabun gönül

Çarhun siyeh-kârlığı nâ-be-câ degil
Aslında böyle etmiş eser kevkebün gönül

Fıkr ü hayâl-i ‘ârız u zülfiyle ol mehün
Eyvây zâyî olmada rûz u şebün gönül

Taksîr eyleme reh-i sultân-ı subha çık
Etfâl-i âhile pür iken mektebün gönül

Bî-çâre Nevresün de biterdi işi eger
Te’sîr edeydi zemzeme-i yârabun gönül (G.65)¹¹⁵⁶

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül ne mala meyleder ne de mekân ister. Şair, gönlünün felekten ne istediğini bilmez. Gönlün mektebi, ahın çocuklarıyla doludur.¹¹⁵⁷

1.6.73. Neylî

“Neylî, miladi 1673 yılında İstanbul’da doğmuştur. Asıl adı Ahmed, mahlası Neylî’dir. 1748 yılında vefat etmiştir. Neylî’nin şiirleri kolaylıkla söylenmiş, akıcı, kusursuzdur. Şahsiyetindeki olgunluk şiirlerine yansımıştır.”¹¹⁵⁸

Neylî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, sevgiliye düşmüş yani âşık olmuştur.

¹¹⁵⁵ Hüseyin Akkaya, “Nevres-i Kadîm, Abdülrâzzâk”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.03.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=232>.

¹¹⁵⁶ Şerife Yağcı, “Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeks” (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1993), 248-249.

¹¹⁵⁷ Şerife Yağcı tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmış olan Divan’da bu gazel dışında; “gördüğün gönlüm” redifli 67 numaralı gazel ve “gönlüm” redifli 80 numaralı gazel de vardır.

¹¹⁵⁸ Adnan Uzun, “Neylî, Mirza-zâde Ahmed Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.03.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=928>.

Bir semen sîma meh-i ra'nâya düşdi gönlümüz
Bülbül-âsâ ol gül-i zîbâya düşdi gönlümüz

Lagziş-i pâ-yı heves-i hâtır şikest itdi bizi
Seng-i dil bir dilber-i hodrûya düşdi gönlümüz

Görse cevrin rahm ider 'uşşâka çerh-i bed-mihr
Pür-cefâ şûh-ı sitem-fermâya düşdi gönlümüz

Ol siyeh-çeşm-i âfetün müşkîn-i hat u hâlin görüb
Şimdi gün-a-gün 'aceb sevdâya düşdi gönlümüz

Kısmet-i bezm-i belâda Neylîyâ rûz-ı elest
Serv-veş bir kâmet-i bâlâya düşdi gönlümüz (G.75)¹¹⁵⁹

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif 'düşdi gönlümüz' ifadesidir. Gönül, bülbül gibi süslü bir güle, taş kalpli, güzel yüzlü bir dilbere, cefa dolu olan ve sitem eden sevgiliye düşmüştür. Gönül, sevdaya düşmüştür.

1.6.74. Neyyîr

"İstanbul'da doğan şairin doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Abdilhâlim'dir. Henüz çok genç iken Şeyh Gâlib'in hizmetine girmiş, girdiği çileden çıkarak dede olmuştur. Ardından Yenişehir Mevlevîhânesi Şeyhî olmuş, miladi 1800 yılında vefat etmiştir."¹¹⁶⁰

Neyyîr Divanı'nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönülün ev sahibi sevgilidir. Dert ve gam gönülde misafirdir. Gönül, ayrılık meclisine gece lambası olmuştur. O, tecelli nurunun aynasıdır. Şeyda bir bülbüldür. Yüce meclisin mumudur. Gül rengi şaraptır. Cem'in kadehidir. Elest sarhoşudur. Aklı perişan olmuş bir divanedir. Pervanedir. Sevgilinin saçının lülesine takılmış bir taraktır.

Ol şûh ki mîzbân-ı dildür
Derd u gamı mîhmân-ı dildür

Vâdî-i mahabbetinde gamze
Gâret-ger u kahramân-ı dildür

Zülf-i siyehi o mâh-ı rûyun
Bir fitne-i bî-emân-ı dildür

¹¹⁵⁹ Adnan Uzun, "Neylî Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1991), 100.

¹¹⁶⁰ Beyhan Kesik, "Neyyîr, Şeyh Abdülhâlim Neyyîr Dede", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.03.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2909>.

Pervane vü şem'-i bezm-i ma'na
Şu'lem gibi hem zübân-ı dildür

Ol kâfir-i çeşm-i mest-i nâzun
İçtiârî-i laht u kan-ı dildür

Hattı ki hayâta reh-güzerdür
La'l-i lebi câvidân-ı didür

Neyyîr bu fûrûg-ı şem'-i tab'um
Mihr ü meh-i âsmân-ı düldür (G.26)¹¹⁶¹

Yukarıdaki gazelde redif 'dildür' kelimesidir. Sevgili, gönlün ev sahibidir. Dert ve gam da gönlün misafirleridir.

Dildür ol feyz-i dem-i Hızır-ı mesîha dildür
Dildür ol âb-ı hayât-ı dil-i dâna dildür (Tercii Bend/4/1)¹¹⁶²

Yukarıda dördüncü kısmının ilk beyiti verilmiş olan tercii bendde hem mısra başı hem de mısra sonu redif kullanılmaktadır. Her ikisi de 'dildür' şeklinde tekrar etmektedir. Tecelli nurunun aynası gönüldür.¹¹⁶³

1.6.75. Nüzhet

"Asıl adı Ahmed olan şairin mahlası Nüzhet'tir. Şiirlerinde Ahmed Nüzhet mahlasını da kullanmıştır. Nüzhet, eski adı Ruha olan Urfa'da doğmuştur. Doğum tarihi bilinmemektedir. Arapça ve Farsçadan çevirileri olan iyi bir mütercimdir. Fakat çok yönlü bir kişiliğe sahip olan şair, devrinin güçlü isimlerinin gölgesinde kalmaktan kurtulamamıştır."¹¹⁶⁴

Nüzhet Divanı'nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, hayret çölündeki avaredir. Muhabbet şahının köşküdür. Gece lambasıdır. Gönül, hakikat sırrından haberdardır.

'Aşk ile âvâre-gerd-i deşt-i hayretdir gönül
Pâ-bürehne reh-rev-i kuhsâr-ı hasretdir gönül

Süllemi nüh-pâye ecrâm-ı 'ulüvvîdir belî

¹¹⁶¹ Melek Altuner, "Neyyîr Abdüllahim Dede Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995), 62.

¹¹⁶² Altuner, "Neyyîr Abdüllahim Dede", 18.

¹¹⁶³ Melek Altuner tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan Neyyîr Divanı'nda bu manzumeler dışında; 'oldı gönül' redifli 67 numaralı gazel ve 'gönlüm' redifli 71 numaralı gazel de vardır.

¹¹⁶⁴ Ramazan Duran, "Nüzhet, Ömer N. Efendi", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2280>.

Kasr-ı vâlâ-yı şehen-şah-ı muhabbetdir gönül

İnkisarından tehâşî üzre ol zâhid sakın
Şeb-çerâğ-ı gûşe-i tâc-ı kerâmetdir gönül

Güft-gûy-ı bezm-i hâss-ı vahdeti idrâk ider
Bir nedîm-i vâkıf-ı sırr-ı hakîkatdır gönül

Nükte-i ser-bestesin keşf eyler ammâ ehl-i dil
Ma'nâ-i pîçide-i şeh-beyt-i fîratdır gönül

Ser-be-ceyb-i inzivâ olsa 'aceb mi Nüzhetâ
Tâlib-i hasret-keş-i vakt-i inâbetdir gönül (G.218)¹¹⁶⁵

Yukarıdaki gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, hasret dağının yolunda yalın ayak yürümektedir. Gönül, hakikat sırrından haberdardır. O, muhabbet şahının yüce köşküdür.¹¹⁶⁶

1.6.76. Priştineli Nûrî

"Priştineli Begzâde Nûrî'nin asıl adı Nûreddîn'dir. Doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla doğum yeri Priştine'dir. Ailesi Priştine'de bulunan şair, bir süre İstanbul'da ikamet etmek zorunda kalmış, daha sonra memleketine dönmüştür. Nûrî'nin lirik şiirlerinin yanı sıra hikemî ve az sayıda da olsa dinî-tasavvufî şiirleri bulunmaktadır."¹¹⁶⁷

Nûrî Divanı'nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönül, isteyicidir. Derdine deva, şifa ve ferahlık istemektedir. Gönül, aşk pirinin ona yol göstermesini istemektedir. Her vakit sevgiliyi görmek, vuslat meclisinde eğlenmek istemektedir. Gönül, hasret ile ağlamaktadır. Artık sabretmeye gücü kalmamıştır. Gönül, hicran vadisinde Mecnun gibi yalın ayak dolaşmaktadır. Gönül; sevgiliye, bülbül gibi gül bahçesine, iradesini kaybederek ateşe düşmüştür.

Bir leb-i şîrîn şeker güftâre düşdi gönlümüz
Bülbül-âsâ vird için gülzâra düşdi gönlümüz

Kâkül-i sünbül gibi bir gonce-i nevresteye
Su gibi meyl itdi dil dîdâra düşdi gönlümüz

¹¹⁶⁵ Hatice Çabukel, "Divan-ı Nüzhet İnceleme, Tenkitli Metin, İndeks" (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2003), 323.

¹¹⁶⁶ Hatice Çabukel tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan Nüzhet Divanı'nda, 'dag-ber-dildür' redifli 169 numaralı gazel ile 'mısın ey dil' redifli 219 numaralı gazel de vardır.

¹¹⁶⁷ Esra Egüz, "Nûrî, Priştineli Begzâde", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=836>.

Tâbiş-i ruhsârını seyr ideli pervâne dil
Selb olub elden irâdet nâra düşdi gönlümüz

Bir levendâne edâ gösterdi aldı ‘aklımı
Çeşmi âfet gamzesi gaddâra düşdi gönlümüz

Nûriyâ eyle tahammül cevrine cânânenin
Bî-mürüvvet pür-cefâ dildâra düşdi gönlümüz (G.168)¹¹⁶⁸

Yukarıdaki gazelde redif ‘düşdi gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, tatlı dudaklı, şeker sözlü olana, bülbül gibi bir gül için gül bahçesine, iradesini kaybederek ateşe, gözü afet, gamzesi gaddar olana ve cefa dolu sevgiliye düşmüştür.

Bu gazel dışında; Metin Yıldırım tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Divan’da, “ister gönül” redifli 238 numaralı gazel ve aynı redifli olan 239 numaralı gazel ve “gönül” redifli olan 244 numaralı gazeller de bulunmaktadır.

1.6.77. Râzî

“İstanbul’da doğan şairin doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Abdüllatif’tir. İstanbul kadısı iken miladi 1733’te vefat etmiştir. Râzî, ilmi ve erdemle tanınan, şiir ve inşada Mahîr, edebiyat ve tarihleri çok beğenilen bir kimseydi.”¹¹⁶⁹

Râzî Divanı’nda gönül redifli iki murabba vardır. Bu manzumelerde gönül karşımıza düşkün olarak çıkar. Boyu servi, bakışı şehla olan sevgiliye düşmüştür. Önce Leyla’ya, ardından da Leyla’dan Mevla’ya düşmüştür.

Yine bir çeşm-i siyeh-şehlâya düşdi gönlümüz
Gülşen içre ‘ar’ar-ı bâlâya düşdi gönlümüz
Kalmışam hayretde irmez el anun dâmânına
Kûh-ı gam Mecnûniyam Leylâya düşdi gönlümüz (M.33/1)¹¹⁷⁰

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif ‘düşdi gönlümüz’ ifadesidir. Gönül, şehla bakışlı ve siyah gözlü olana, gül bahçesindeki boyu uzun dikenli ardıca düşmüştür. Gönül, önce Leyla’ya ardından Mevla’ya düşmüştür.

Gönlümüz düşdi bugün bir gül-‘izâra gönlümüz

¹¹⁶⁸ Metin Yıldırım, “Priştineli Nûrî ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008), 126.

¹¹⁶⁹ Beyhan Kesik, “Râzî, Yazıcı Abdullah Efendizâde Abdullatif Râzî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3185>.

¹¹⁷⁰ Atike Kodaz Okur, “Râzî” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994), 385.

Gönlümüz düşdi dîrigâ âh zâra gönlümüz
Gönlümüz düşdi felek bâğında kadd-i ‘ar’ara
Gönlümüz düşdi zarûrî ol nigâra gönlümüz (M.34/1)¹¹⁷¹

Yukarıda birinci bendi verilmiş olan manzumede hem mısra başı hem de mısra sonu redif vardır. Mısra başı kullanılan redif ‘gönlümüz düşdi’ şeklindeyken, mısra sonu kullanılan redif ‘gönlümüz’ şeklindedir. Gönül, gül bahçesine ah etmeye ve inlemeye, felek bağındaki dikenli ardıç ağacına ve Allah’ın eseri olan melek yüzlü sevgiliye düşmüştür.

1.6.78. Receb Enîs Dede

“Asıl adı Receb olan ve Edirne’de doğduğu bilinen şairin doğum tarihi hakkında bir bilgi yoktur. Miladi 1683 yılında Edirne Mevlevîhane’si şeyhliğine atanmış, 60 yıl burada şeyhlik yapmıştır. 1734 yılında vefat etmiş ve Edirne Mevlevîhane’sine gömülmüştür.”¹¹⁷²

Receb Enîs Dede Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, ilham kuşunun yuvasıdır. Mana ehlinin tercümanı, gizli hazinenin bekçisidir. Cevheri çok olan bir okyanustur. İki âlemi de aydınlatan bir mumdur.

‘İşk-ı çevgân-ı muharrik gûy-ı galtândur gönül
Her taraf rû-mâl-i hak-tizz-i cânândur gönül

Kabza-i teshîre alsa cümle eşyâyı sezâ
İsm-i a’zam mazhar-ı mühr-i Süleymândur gönül

Bir hıtâb itdi ‘umûma pâdişâh-ı mülk-i ‘ışk
Ol hıtâbın hüsnüne elân hayrandur gönül

Bir ayag üzre döner mânend-i erbâb-ı semâ’
Merkezinde müstekar pergâr-ı gerdândur gönül

Kadr-i isti’dâd-ı her kes hisse-dâr olsun hemân
Cevheri çok bir ‘aceb deryâ-yı ‘ummândur gönül

Cebre’îl olsa revâ pervâne-i per-suhte
Pertev-endâz-ı dü-‘âlem şem’-i sûzândur gönül

Feyz-i nazm-ı dil Enîsâ teşneler sîr-âb ider

¹¹⁷¹ Kodaz Okur, “Râzî”, 386.

¹¹⁷² Nilgün Açık Önkas, “Enîs, Receb Dede”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 09.04.2019.
<http://www.turkedebiyatilismlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=184>.

Yem-seha kân-ı kerem bir nehr-i cûşândur gönül (G.45)¹¹⁷³

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Aşkın okundan hareketlenen, yuvarlanan bir toptur. Süleyman mührene erişendir. Sema edenler gibi bir ayağının üzerinde dönen pergelin durduğu merkezdir. İçinde cevheri çok olan bir okyanustur. İki âleme de ışık saçan yakıcı bir mumdur.¹¹⁷⁴

1.6.79. Refî-i Âmidî

“Adı Muhammed, mahlası ‘yüksek, yüce’ anlamlarında Refî’dir. Muhtemelen Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hüseyin’in soyundan geldiği için ‘Seyyîd Muhammed Refî’, Diyarbakırlı olduğu için ‘Refî-i Âmidî’, perişan kıyafetli, deli dolu davranışlı olduğu için de ‘Deli Refî’ diye de anılan şair, miladi 1756’da Diyarbakır’da doğmuştur. 1816’da İstanbul’da ölmüştür.”¹¹⁷⁵

Refî-i Âmidî Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Sevgilinin aşkının kaynağı gönül denizidir. Âşık inledikçe, ah ettikçe onun ateşini söndüren de gönül denizidir. Muhabbetle yazılmış nüshadır. Gizli bir noktadır. Zafere ulaşmış bir şahtır.

Çü-menba’ oldı gam-ı ‘aşk-ı yâre deryâ-dil
Sirişk-i çeşm ile döndi buhâra deryâ-dil

Yakardı âteş-i âhım cihânı ammâ kim
Söyündürir anı düşdikce zâra deryâ-dil

Hayâl-i sebz-i hatunla cihanda ey gül-i ter
‘Aceb mi feyz ide ebr-i bahâra deryâ-dil

Hevâ-yı kand-i lebünle gezüb diyâr diyâr
Akar çü Nîl-i Mısır kand-i hâre deryâ-dil

Akınca cânib-i serve çemende hep cûlar
Temâyül itdi o dem kadd-i yâre deryâ-dil

Refî’ fikret-i dendânı ile ol güzelün
Çıkardı dürr-i Sühanlar kenâre deryâ-dil (G.165)¹¹⁷⁶

¹¹⁷³ Halil Güntan, “Receb Enis Dede” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1990), 212.

¹¹⁷⁴ Halil Güntan tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifiyle yazılmış 44 numaralı gazel de vardır.

¹¹⁷⁵ Nihat Öztoprak, “Refî-i Âmidî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 09.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1490>.

¹¹⁷⁶ İbrahim Ahmet Aydemir, “Refî Âmidî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1989), 158.

Yukarıdaki gazelde redif ‘deryâ-dil’ ifadesidir. Gönül denizi, sevgilinin aşkının gamı için kaynak/pınar olur. Gönül denizi, gözyaşı ile buhar olur. Aşığın inlemesinden ve ah etmesinden kaynaklanan ateşi gönül denizi söndürür. Gönül denizi, sevgilinin boyuna doğru meyleder.

İbrahim Ahmet Aydemir tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda, ‘dag-ı ber-dildür’ redifli 71 numaralı ve 66 numaralı gazeller ile ‘gönlüm’ redifli 171 numaralı gazel de yer almaktadır.

1.6.80. Resmî Ali Baba

“Resmî Ali Baba, Resmî-i Giridî Muhammed Ali Baba, Ali Resmî-i Giridî, Resmî Baba Giridî Bektaşî ve Giritli Resmî isimleriyle anılan Resmî, 18. asırda yaşamış bir Bektaşî şairdir. Resmî hakkında tezkirelerde herhangi bir malumat yoktur.”¹¹⁷⁷

Resmî Ali Baba Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül; Merve, Sefa ve Kâbe’dir. Allah’ın nuruna mekandır. Parlatılmış bir aynadır. Allah’ın hazinesidir. Âşık, aşktan ve sevgiliden dolayı zor durumdadır. Gönlün aşığa yapacak bir şeyi yoktur. Âşık gönlünü sevgiliye vermiştir.

Çâresiz kaldım meded bîçâre gönlüm neylesin
Düşdü sevdâya bu dil-i âvâre gönlüm neylesin

Başıma sevdâ-yı ‘aşkın tâze dag oluşturur
Artmada her dem yeter bu zâra gönlüm neylesin

Her gece nâr-ı firâkın dün ü gün hasretlign
Yakmada şem’-i dilim bu nâra gönlüm neylesin

Küfr-i zülfün boynuma dâm ü belâ olmuşdurur
Nûr-ı îmân ‘arz eder zünnâra gönlüm neylesin

resmiyâ dâr-ı ene’l-Hak ‘âşkın mi’râcıdır
Düşdü esrârına bu dildâre gönlüm neylesin (G.30)¹¹⁷⁸

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönlüm neylesin’ ifadesidir. Âşık, sevdaya düşmüş ve çaresiz kalmıştır. Onun her an inlemesi artmaktadır. Aşığın bu

¹¹⁷⁷ Saime Arslan, “Resmi Ali Baba ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003), 1.

¹¹⁷⁸ Arslan, “Resmî Ali Baba”, 178-179.

perişan haline gönlün yapacak bir şeyi yoktur. Bu durumların karşısında gönül de çaresizdir.¹¹⁷⁹

1.6.81. Sabîh

“İstanbul Kumkapı’da doğan şairin doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Ahmed’dir. Sultan III. Mustafa tarafından Galata Gümrüğü kâtipliğine sonra da aynı yerin baş kâtipliği görevine getirilmiştir. Bu görevde iken miladi 1789 senesinde vefat etmiştir. Hikemî tarzı benimseyen şair, Nâbî etkisinde kalmış, aşk sevgi, güzellik, dinî ve felsefî konularda şiirler söylemiştir.”¹¹⁸⁰

Sabîh Divan’ında gönül redifli dört gazel vardır. Gönül, iki âlemin manasının özetidir. Meleklerin secde yeri olan Âdem, gönüldür. Allah’ın saf aynasıdır. Tevhit şarabıyla dolu kadehtir. Açılması zor bir hazinedir. Söz verilmiş mecliste (Bezm-i Elest) olan kadehtir.

Jeng-i kesretten beri bî-kînedür gönlüm sakın
Sâf bir vahdet-nümâ âyînedür gönlüm sakın

Hâcib-i pîr iki seyf-i bâtinî olmuş rasad
Fethi müşkil bü’l-‘aceb gencinedür gönlüm sakın

Şem’-i medd-i âhına dâ’ir döner fânus-ı çarh
Âteşin-dem ‘âşık-ı dîrînedür gönlüm sakın

Bir kemîne cür’ası sad-neşve-bahşâ-yı elest
Câm-ı bezm-i va’de-i pîşînedür gönlüm sakın

Cevher-i zâtı cilâ-dâd-ı Hudâ olmuş Sabîh
Sâf bir vahdet-nümâ âyînedür gönlüm sakın (G.249)¹¹⁸¹

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönlüm sakın’ ifadesidir. Kini olmayan gönül, kesret küfünden sakınmalıdır. Çünkü gönül, Vahdetî gösteren saf bir aynadır. Fethedilmesi zor olan, acayip bir hazinedir. Söz verilmiş olan meclisteki kadehtir.¹¹⁸²

¹¹⁷⁹ Saime Arslan tarafından yüksek lisans çalışması olarak hazırlanan divanda, ‘ey gönül’ redifli 27 numaralı gazel ve ‘verdim gönlümü’ redifli 34 numaralı gazel vardır.

¹¹⁸⁰ Vicdan Özdingiş, “Sabîh, Ahmed Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 09.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=123>.

¹¹⁸¹ Vicdan Özdingiş, “Sabîh, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998), 732.

¹¹⁸² Vicdan Özdingiş tarafından doktora tezi olarak çalışılan Sabîh Divanı’nda, ‘dildür’ redifli 86 numaralı gazel, ‘dag-ber-dildür’ redifli 80 numaralı gazel ve ‘olan gönlüm’ redifli 226 numaralı gazel de ‘gönül’ redifi ile yer almaktadır.

1.6.82. Sadık

“Asıl adı Yahyâ olan ve Sadık mahlasıyla tanınan şair, miladi 1691 yılında İstanbul’da doğmuştur. 61 yaşındayken Mekke’de vefat etmiş ve öldüğü yere defnedilmiştir. Şiirleri genellikle beşerî aşk çerçevesindedir.”¹¹⁸³

Sadık Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, vücudun parçasını vatan edinmek ister. O, sevgilinin saçının güzel kokusu ile sersem olmuştur. Bela bağında Kays ile omuz omuzadır. Deniz gibi coşmaya hazırdır. Gönül, sevgilinin saçına bağlanmadıkça huzur bulmaz.

Nükhet-i zülfünle cânâ sanma bî-hûş oldu dil
Ârzû-yı bâde-i la’lünile mey-nûş oldu dil

İtdi âteş-dân serinde âşiyân-ı murgını
Kaysile bend-i belâda dûş-ber-dûş oldu dil

Hây ü hû-yı bâğ-ı ‘âlemden idüp sedd-i semâ’
Çün gül-i pür-şebnem âhir penbe-der-gûş oldu dil

Sükkerîn la’lünde ammâ tûtî-i gûyâ idi
‘Ârizun vafında çün âyîne hâmûş oldu dil

Hâr ü hâşâk hevesden sinesin tahlis için
Yine deryâ-veş Sadık âmâde-i cûş oldu dil (G.97)¹¹⁸⁴

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘oldu dil’ ifadesidir. Gönül, sevgilinin saçının güzel kokusuyla sersemleşmiş değildir. O, sevgilinin dudağının arzusu ile şarap içen olmuştur. Bela bağında Kays ile omuz omuza olmuştur. Sevgilinin yanağını öpmekte sessiz bir ayna olmuştur.¹¹⁸⁵

1.6.83. Sâfi Baba

“Kaynaklarda Sâfi mahlaslı birçok şair bulunmasına rağmen bunlardan hiçbirisi Sâfi Baba değildir. Sâfi Baba’nın hayatı hakkında elde edilen verilere tamamen Divanı’ndan hareketle ulaşılmaktadır. Sâfi, eğitilmiş biri olmalıdır. Bunun ilk kanıtı kâtip olmasıdır. Sâfi’nin nereli olduğu mutlak değildir. Ancak Balkan

¹¹⁸³ Süleyman Eroğlu, “Sadık, Yahyâ Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 09.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=38>.

¹¹⁸⁴ Süleyman Eroğlu, “Sadık Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkitli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1998), 228.

¹¹⁸⁵ Süleyman Eroğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda yukarıdaki gazel dışında, ‘dil’ redifli 91 numaralı gazel ve yine ‘dil’ redifli ‘89’ numaralı gazel de vardır.

coğrafyası şairlerinden olması güçlü ihtimali söz konusudur.”¹¹⁸⁶ Sâfi Baba Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır.

Çarh-ı nireng-i kazâ kufî-ı firengidir gönül
Nakş-ı pây-ı gayret-i dâg-ı pirengidir gönül

Hâk ü hun-ı hasret içre gavta-hâr olmaktadır
Mevc-i püş-i mâhi-i bahr-ı semengidir gönül

Neş’e-bahş olmakda bezm-i câm-ı ‘aşk içre hemân
Nükte-i garra-i seyf-i İsferengidir gönül

Çarh-ı ‘aşkınla yine mestâne cevân gösterir
Çün sabâh-ı ‘ıyd hem-reng-i nirengidir gönül

Câm-ı Cemdir mest ü hayrân eyleyen ey pîr-i mey
Nev-bahâr-ı Hayretüm ben sanma bengîdir gönül (G.181)¹¹⁸⁷

Yukarıda yer alan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, Avrupa’nın kilididir. Kaplanlar diyarındaki gayret ayağının işlemesidir. İsferengi kılıcının parlayan sözleridir.

1.6.84. Sahîb Dede

“Asıl ismi İsmail’dir. Bursa’da doğan şairin doğum tarihi belli değildir. Devrinde daha çok Hacı Mehmed Ağazâde veya Hammamîzâde olarak tanınmıştır. Mevlevî bir şair olan Sâhib, Bursa Mevlevî Şeyhî Sâhib Muhammed Dede’ye derviş olmuş ve hırka giymiştir. Ölüm tarihi de tam olarak bilinmeyen şair, kaynaklarda farklılık gösterse de tahminen 1736 yılında vefat etmiştir.”¹¹⁸⁸

Sahîb Dede Divanı’nda gönül redifli yedi gazel vardır. Gönülde; ıstırap, hesap etme ve ayrılıktan kaçınma vardır. İşlenmemiş bir sevdanın düşüncesi, kalabalık bağının korkusu vardır. Gönül düşmüştür. Keskin ve yakıcı bir ateşe, sevgilinin güneş olan yanağının parıltısına düşmüştür. Gönül, ilham sırlarının manasını güzel sözlerle söyleyendir. Gönül hem padişaktır hem de dilencidir. Sevda çocuğu ile ikizidir. Gönül, ateş saçan bir yaradır. Çaresi vazgeçiş ile yanmaktır. Gönül, hasret meclisindeki sarhoşların elindeki kırık bir kadehtir.

¹¹⁸⁶ Timuçin Aykanat, “Sâfi Baba ve Divanı” (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015), 14.

¹¹⁸⁷ Aykanat, “Sâfi Baba”, 736.

¹¹⁸⁸ Nusret Gedik, “Sâhib, Hammamîzâde/ Hacı Mehmed Ağa-zâde Şeyh İsmail Dede”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 09.04.2019. <http://www.turkedebiyatilisimleri-sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2707>.

Âteş-efrûz-ı dâgdur gönlüm
Çâre sûz-ı ferâgdur gönlüm

Şeb-serây-ı gamında pür-mâhun
Subh olunca cerâgdur gönlüm

Dest-i mestân-ı bezm-i hasretde
Bir şikeste ayagdur gönlüm

‘Azm idersem behište dûzah olur
Ol kadar kim sürâgdur gönlüm

İltifât eylemez şeh-i dehre
Hayli Sâhib demâgdur gönlüm (G.243)¹¹⁸⁹

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, ateş saçan bir yaradır. Gönlün çaresi, vazgeçiş ile yanmaktır. Gam sarayının gecesinde sabaha kadar yanan lamba gönüldür. Hasret meclisindeki sarhoşların elinde olan kırık bir kadehtir. Gönül, dünyanın şahına iltifat etmeyecek kadar gururludur.¹¹⁹⁰

1.6.85. Sâkıb Dede

“Miladi 1651 yılında İzmir’de doğan şairin asıl adı Mustafa’dır. Şeyh Sâkıb Mustafa Dede olarak tanınmıştır. Kütahya Erguniye Mevlevîhane’sinde kırk altı yıl şeyhlik yaptıktan sonra 1735 yılında vefat etmiştir. Şair, nüktedan, herkesin saygı duyduğu züht sahibi bir kimseydi.”¹¹⁹¹

Sâkıb Dede Divanı’nda gönül redifli bir kaside vardır. Gönül, İlahi sırların tecelli ettiği yerdir. Alemlerin şahının kölesidir. Öyle ki kölelikte lütuf sahibi bir padişahdır. Edep toplantısında eskiden beri bulunan bir pirdir. Her yaraya, hastalığa ve eziyete merhemdir.

Mazhar-ı âsâr-ı sırr-ı ism-i a’zamdur gönül
Hem-ser-i Kürsî vü ‘Arş u emr-i mu’zamdur gönül
...
Cünbiş ü ârâmın itmiş rehn-i beyne’l-asba’în

¹¹⁸⁹ Mahmut Büyüktosunoğlu, “Sâhib Dede” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1991), 291.

¹¹⁹⁰ Mahmut Büyüktosunoğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül’ redifli 227 numaralı gazel, ‘dag-ı pür-dildür’ redifli 78 numaralı gazel, ‘düşdi gönlümüz’ redifli 159 numaralı gazel, ‘var dilde’ redifli 294 ve 295 numaralı gazeller ve ‘dil’ redifli 229 numaralı gazel olmak üzere ‘gönül’ kelimesi ile rediflenmiş altı gazel daha vardır.

¹¹⁹¹ Beyhan Kesik, “Sâkıb, Şeyh Sâkıb Mustafa Dede”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 09.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3172>.

Cümle ahvâlinde hikmetle mükerrermdür gönül
...
Pâkdür jeng-i televvünden ruh-ı âyînesi
Vârid-i temkin-i bî-harf ile mülhemdür gönül
...
Zerre-i meczûb-i hurşîd-i tecellîdür gehî
Geh gül-i dâg-ı gam-ı hicrana şeb-nemdür gönül
...
Sâde-levh-i nakş-ı kil-k-i mâ-sivâdur sâhası
Fikr-i reng ü bû vü bîş ü kemden eslemdür gönül
...
Olmasa hâlî ‘aceb mi şevk-ı her dem tâzedden
Gevher-i îcâd-ı vecd ü hâle tev’emdür gönül
...
Fikr-i Sâkıb rây-ı sâ’ib âb-ı rûy-ı gevheri
Cûş-ı bahr-ı hikmetü’l-işrâk-ı her demdür gönül (K.28/1-5-10-15-20-25-32)¹¹⁹²

Yukarıda belli bir kısmı verilmiş olan kasidede redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, ism-i azam sırrının tecelli ettiği yerdir. İnsan mülkünün yalvarma yüzünün kiblesidir. Alem şahının aşk fermanına köledir. Evet şehrinin, başından beri saygı görmüş misafiridir. Kölelik hususunda lütuf sahibi bir padişahdır. Sevgilinin meclisine ve haremine mahremidir. Allah’ın amellerinin merkezinde sağlam bir ayaktır. Sevgilinin dudağı gibi, hala bulunamamış olan bir hazinedir. Ayrılık gamının yarasının gülüne düşen çiy tanesidir. Edep toplantısında eskiden beri bulunan pirdir. Her yaraya, hastalığa ve eziyete merhemdir.

1.6.86. Sâlik Efendi

“Kâsımpaşalı Sâlik Efendi adıyla bilinmektedir. Doğumuna kendisi tarafından bir rubaisinde, miladi 1717 tarihi düşürülmüştür. Ölüm tarihi ve yeri hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte Divan’ının Topkapı nüshasında “Bu Divan vezirlerin efendiliğinde bulunmuş olan Sâlik Çelebi’nindir. 1800’den sonra vefat etmiştir” denildiğine göre ölümünde 85 yaşın üzerinde olduğu söylenebilir.”¹¹⁹³

¹¹⁹² Ahmet Arı, “Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkıb Dede ve Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 25.04.2019. s.159. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-215340/Sâkıb-dede-divani.html>.

¹¹⁹³ Müzahir Kılıç, “Sâlik, Kâsımpaşalı”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 09.04.2019. <http://www.turkdebeyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2478>.

Sâlik Efendi Divanı’nda gönül redifli bir kıta ve dört gazel vardır. Gönül testisi, sevgilinin hevesinin şarabıyla doludur. Gönül dilencisi, istek ehlinin zevkine aşınadır. Gönülün sözleri hiçbir lisan ile tercüme edilemez. Âşık, sevgiliye gönülünü vermiştir. Gönül, sevgilinin vuslatıyla heveslenmiştir. O, sevgilinin ayak malıdır. Gönül, eziyet tuzağına düşmüş olandır. O, düşmandan sakınmalıdır.

Pây-ı hevesde âbiledir cüst cûy-ı dil
Meşk-i cünundur rakam-ı arzu-yı dil

İtme felâhen-i yed-i cevrunle rahne-dâr
Pürdür sülâfe-i hevesünle sebû-yı dil

Virâne-i zamîrden itdüm müşâhede
Seyl-i esâs hâtır imiş âb-rûy-ı dil

Olmak revâ mı secde ber-i kible-i fenâ
Oldukca cûybâr-ı bekâdan vüzû-yı dil

Gâhî garîk-i ‘aşka bagal-gîr-i şevk olup
Zevk-âşînâ-yı ehl-i hevâdur gedû-yı dil

Şâyândur itse vakf-ı hazîz-i niyâz iken
Farkum felek-resâ eser-i ser-fürû-yı dil

Mevkûf-ı kâr-sûzın ‘İsî midür meğer
Rıtk-ı şikâf cîb-i emelde refû-yı dil

Kesb-i züyuf-ı kesm-har-ı tesliyetledür
Hüsn-i revâc emti’a-ı çâr-sû-yı dil

İşrâkiyâne tayy-ı makâl eyle Sâlikâ
Gelmez lisâne tercüme-i güft-gû-yı dil (G.194)¹¹⁹⁴

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül akarsuyu heves ayağındaki suyla beraberdir. Gönülün arzusunun makamı delilik yazısıdır. Gönül testisi, sevgili hevesinin şarabıyla doludur. Gönülün yüzünün suyu, gerçekliğin selidir. Gönül dilencisi, istek ehlinin zevkine aşınadır. Gönülün sözlerinin tercümesi lisan ile yapılamaz.

Mûr olsa düşmenün hazer it mîr olur gönül
Mânend-i hâke sürme gelü-gîr olur gönül
Olmaz cefâsı her güle zâ’il sitem-kerün

¹¹⁹⁴ Müzahir Kılıç, “Sâlik Efendi (Kâsımpaşalı) Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi” (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1998), 519-520.

Ahir per-i ‘ikâb per-i tîr olur gönül (Kıta.5)¹¹⁹⁵

Yukarıdaki kıtada redif ‘olur gönül’ ifadesidir. Gönül, düşmanı karınca dahi olsa ondan sakınmalıdır çünkü o karınca sonradan reisi olabilir. Toprağa değmekten de kaçınmalıdır çünkü o da sonradan boğazını tıkayabilir.¹¹⁹⁶

1.6.87. Salım Mirzâzâde

“Miladi 1688 yılında doğan şair, 1743 yılında vefat etmiştir. Kendine has bir üslubu yoktur. Ara sıra manzumeleri içinde lirizmin yükseldiği şiirleri varsa da orijinallik göstermemektedir. Dili sade değildir. Her sözlükte bulunmayan kelimeleri kullanmış ve zincirleme tamlamalara başvurmuştur.”¹¹⁹⁷

Salım Mirzâzâde Divanı’nda gönül redifli üç gazel ve bir şarkı olmak üzere toplamda dört manzume vardır. Şair gönlüne seslenir. Onunla konuşur. Gönül, yeni bitmiş goncanın bülbüllerinden biridir. Gönül, değer bilmeyen bir sevgiliye düşmüştür. Fakat o sadece bir kişiye ait değildir. Bütün âşıkların gönülleri birdir.

Kadrümüz bilmez bizüm bir yâre düşdi gönlümüz
Bir cefâ-cû dil-ber-i mekkâre düşdi gönlümüz

Evc-i istignâda pervâz eyler iken nâ-gehân
Dâm-gâh-ı kâkûl-i dil-dâre düşdi gönlümüz

Dîdeden cân gibi pinhân olmadur kârı anun
Bir melek-sîmâ-perî-ruhsâre düşdi gönlümüz

Kısmet itdükte gamı kassâm-ı takdîr-i ezel
Gâlibâ ser-pençe-i efkâre düşdi gönlümüz

Gâret-i sâ mânâ Sâlim gamzeye minnet mi var
Âşinâ yok bir yete bî-çâre düşdi gönlümüz (G.126)¹¹⁹⁸

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘düşdi gönlümüz’ ifadesidir. Gönül; değer bilmeyen bir sevgiliye, cefası çok olan hilekâr bir dilbere, sevgilinin

¹¹⁹⁵ Kılıç, “Sâlik Efendi”, 613.

¹¹⁹⁶ Müzahir Kılıç tarafından doktora tezi olarak çalışan divanda yukarıdaki gazel ve kıta dışında, ‘dil-dade’ redifli 268 numaralı gazel, ‘gönül’ redifli 198 numaralı ve 200 numaralı gazeller de vardır.

¹¹⁹⁷ Elif Ayan Nizam, “Sâlim, Mirzâ-zâde Mehmed (Emîn) Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 09.04.2019. <http://www.turkedybyatyisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1013>.

¹¹⁹⁸ Hüseyin Güfta, “Sâlim (Mirzâ-zâde) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni” (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1995), 436.

kakülünün tuzağına, melek yüzlü ve peri yanaklı olana, efkâr pençesinin ucuna ve tanıdık olmayan bir yerde çaresizliğe düşmüştür.

Figânı fikr-i zülfi ile hep derd-i serindendür
Gönül ol gonce-i nev-restenün bülbülleründendür
Yine destân gam-ı dilde şikâyet dil-berindendür
Gönül ol gonce-i nev-restenün bülbülleründendür (Ş.17/1)¹¹⁹⁹

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif nakarat olan ‘Gönül ol gonce-i nev-restenün bülbülleründendür’ ifadesinin tamamıdır. Gönül, yeni bitmiş goncanın bülbüllerinden biridir.¹²⁰⁰

1.6.88. Selâmî

“Asıl ismi Mustafa/Mustafa Selâmî’dir. İzmir’de doğmuştur. Son dönem Osmanlı şairlerinden ve Nakşî meşâyihinin âşıklarından ve büyüklerindendir. Nisbesi Şeyh Seyyîd Mustafâ Selâmî en-Nakşbendî’dir. Miladi 1813 senesinde vefat etmiştir. Mustafa Selâmî Efendi iyi bir edip, şair ve bestekârdır. Şiirlerinin tamamına yakını dinî muhtevalıdır.”¹²⁰¹

Selâmî Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, Allah’ın kudret elinde saklı hazinedir. Göğüs sayfasındaki parlak aynadır. Gönül, Lahut Kafi’na konan kutsal Anka’dır. Çok büyük bir nokta olan süveydanın nurudur. Kudret eliyle yapılmış mana Kabe’sidir.

Pertev-i zât-ı hudânun nûr-ı şemşîdür gönül
Feyz-bahş-ı âsmân u ‘arş u kürsîdür gönül

İsteyen bî-harf u savt ‘ilm-i ledünniden sebak
Nûr-ı hatt-ı kudretün bî-nakş tırsîdür gönül

Mantiku’t-tayrı bilüp serde süleymânum diyen
Remzîn ‘Attâr anlamaz bir murg-ı kudsîdür gönül

Kül sikâhum rabbehüm meyhânesinden nûş iden
Râh-ı bezm-i vahdetün bî-renk ke’sidür gönül

Ey Selâmî derd ile cism-i karanda âh iden

¹¹⁹⁹ Güfta, “Sâlim (Mirzâ-zâde)”, 323.

¹²⁰⁰ Hüseyin Güfta tarafından doktora tezi olarak hazırlanan divanda yukarıdaki manzumeler dışında, ‘ey dil’ redifiyle 197 numaralı gazel ve ‘dil’ redifli 12 numaralı tarih vardır.

¹²⁰¹ Ramazan Ekinci, “Selâmî, Mustafa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1653>.

Nûr-ı vech-i Mustafânun sanki Veysîdür gönül (G.161)¹²⁰²

Yukarıdaki manzumede redif ‘gönül’ kelimesidir. Allah’ın ışığının güneşinin nurudur. Attar’ın anlamayacağı kutsal bir kuştur. Vahdet meclisinin yolunda renksizdir. Mustafa’nın yüzünün nuruna Veysi’dir.¹²⁰³

1.6.89. Selanikli Âkif

“Asıl adı Hasan Âkif olan şair, şiirlerinde Âkif mahlasının yanı sıra Müştak mahlasını da kullanmıştır. Selanik’te doğduğu bilinse de kaynaklarda ne zaman doğduğu hakkında bir bilgi yoktur. Hasan Âkif Bey, miladi 1827 yılında Selanik’te vefat etmiştir. Selanik Mevlevîhane’sine defnedilmiştir.”¹²⁰⁴

Selanikli Âkif Divanı’nda gönül redifli bir şarkı ve bir tahmis olmak üzere toplamda iki manzume vardır. Gönül ne gülü ne de gül bahçesini istemektedir. O, kimseye köle değildir. Divane olan gönül, sadece sevgilidir. Gönül, gözleri ahu olan, ay yanaklı, amber kokulu saçlı olan sevgilidir. O, sevgilinin gamzesinin okuyla kana bulanmıştır.

Bu gönül ne gülde ne gülşendedir
Sendedir divâne gönlüm sendedir
Kimseye ne bende ne efkendedir
Sendedir divâne gönlüm sendedir (Ş./1)¹²⁰⁵

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif ‘sendedür divâne gönlüm sendedür’ ifadesidir. Gönül ne gülde ne de gül bahçesindedir. O, kimseye köle değildir. Aşığın divane olan gönlü, sadece sevgilidir.

Bugün geşt eyler iken bâgzârı dehr-i bî-pervâ
Dehânın gibi bakdım görmedim bir gonca-yı zibâ
Güzergâh-ı hayâlîmden geçürdüm ‘aden-i ser-tâ-pâ
Nihâlistân-ı fikrinde iderken cüst-cû câna
Olub reftârına mâ’il kadı dîlcûdadır gönlüm (Tahmis.22/1)¹²⁰⁶

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan tahmisin redifi ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül; gözleri ahu, boyu gönül alan, yanakları ay olan, saçları amber kokan

¹²⁰² Ayşe Kaya, “Divan-ı Selâmî” (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 1999), 161.

¹²⁰³ Ayşe Kaya tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘dil’ redifli 160 numaralı gazel de vardır.

¹²⁰⁴ Hakan Yekbaş, “Âkif/Müştak, Hasan Âkif Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 09.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2804>.

¹²⁰⁵ Şirin Aydoğan, “Selânikli Âkif Efendi’nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008), 190.

¹²⁰⁶ Aydoğan, “Selânikli Âkif Efendi”, 81.

sevgilidedir. O, sevgilinin saçının eziyetleri yüzünden eskimiştir. Gönül, sıkıntılardan uzak değildir. O, uzun zamandır sevgilinin saçının bükülmüş zincirindedir. Gönül, sevgilinin gamzesinin oku yüzünden kana bulanmıştır.

1.6.90. Seyyîd Mehmed Efendi

“Şairin doğum tarihi belli değildir. Hac ziyareti için bulunduğu Mekke’de miladi 1757 yılında vefat etmiştir. Sultan I. Mahmûd döneminde 20 ay kadar sadrazamlık yapan Seyyîd Mehmed Paşa, ilmî derinliği olan ve görev yaptığı yerlerdeki makul yönetim tarzıyla tanınan, bununla birlikte siyasi ve askerî hususlarda kabiliyetten uzak bir kimsedir.”¹²⁰⁷

Seyyîd Mehmed Efendi Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, âşıktan farklı bir unsurdur. Sevgilinin evinden tüten bir duman, ateş saçan bir nesnedir. Gönül, kalbin kıblesi, aşk köşkünün Mısır’ıdır. O, Cennet’in sahibidir. Aşkın şarabıyla kanlanmıştır. Gönül, bin âleme aynadır. O, vuslat zamanı bile ayrılığı düşünüp yanmaktadır.

Sevâd-ı mey-hurûş-ı ‘aşkdan hûnîn olan gönlüm
Fürûg-ı âteş-i seyyâleden rengîn olan gönlüm

Televvün meslek-i evc-i sebük-reftâr-ı fikretde
Sükûn ber-dûş u düşmen hûş u bî-temkîn olan gönlüm

Olur yad pâre seng-i minnet-i dest-i edâniden
Gül-i mînâ mizâc-ı hande-i şîrîn olan gönlüm

‘Ayâr-ı cevherinden bü’l-‘aceb kim tîre-baht olmuş
Ruh-ı seng-i mehekde cevheri zerrîn olan gönlüm

Yogiken anda şâhen-şehde mülk-i ‘aşkdan gayrı
Yanar vuslatda da hicrânla miskîn olan gönlüm

Gubâr-âlûd-ı gam-dîde nigâh-ı germ-i tâli’dan
Şikeste Hâkimâ mir’ât-ı ‘âlem-bîn olan gönlüm (G.90)1208

Yukarıdaki gazelde redif ‘olan gönlüm’ ifadesidir. Aşkın kanlı şarabının sevdasında gönül kanlanmıştır. Gönül, ateş selinin parlaklığından renk bulmuştur.

¹²⁰⁷ Mehmet Fatih Köksal, “Mehmed, Silahdar Seyyîd Mehmed Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.03.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7572>.

¹²⁰⁸ Yakup Poyraz, “Seyyîd Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebi Kişiliği ve Divanı Üzerine Bir Araştırma” (Doktora Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, 2008), 472.

Tedbirsiz ve akılsız bir berduş olmuştur. Miskin gönül, vuslatta bile ayrılık ile yanmıştır.

Dûdmân-ı hüsn ü ânın hânümânıdır gönül
Kişver-i ‘aşk içre ya’ni Mısır-ı sâîdûr gönül (G/1)1209

Yukarıda ilk beyti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin evinden tüten güzellik dumanıdır. Aşk köşkünün içindeki ikinci Mısır’dır. Asıl mülkte bulunan hurilerin sahibidir. Bilinmeyen âlemin aşğa armağanıdır. Sonsuza kadar, kalbin kible yeridir. Gönül, daima ateş saçmaktadır.

1.6.91. Seyyîd Vehbî

“İstanbul’da doğan Vehbî’nin asıl adı Hüseyin’dir. Vehbî’nin doğum tarihi belli değildir, fakat 1696 yılında mülâzım olduğuna göre -ki Osmanlı medrese sisteminde mülâzımlık 20-23 yaşları civarındadır- miladi 1674 yılı civarında doğmuş olmalıdır. Ehl-i Beyt’e dayanan ecdadından dolayı Seyyîd Vehbî ve İmâmzâde unvanlarını kullanmıştır. 1736 tarihinde vefat etmiştir.”¹²¹⁰

Seyyîd Vehbî Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, sevgilinin saçının kıvrımlı zincirine bağlıdır. İstek şiirinin en güzel cümlesidir. Eli ve ağzı eziyet okunun suyuyla yıkanmıştır.

Mîsâk-ı bî-vefâ gibi işkededür gönül
Çün çeşm-i nâ-tûvân-ı bûtan hastedür gönül

Nakşın çıkarsa halk nola düşse dilbere
Zencîr-i çîn-i zülfüne kim bestedür gönül

Ma’nâsı tâze kâfîyesi gül zemîni şûh
Nazm-ı hevâda mısra’-ı bercestedür gönül

Sahn-ı tevekkül içre hamâm-ı harem gibi
Kayd-ı niyazdan hele vârestedür gönül

Pâ-mâl-i cevri idenler anı çok zarâr görür
Mir’ât-ı seng-i hürde-veş işkededür gönül

Âb-ı hadeng-i cevri ile hân-ı hayâtıdan

¹²⁰⁹ Poyraz, “Seyyîd Mehmed Efendi”, 21.

¹²¹⁰ Mehmet Arslan, “Seyyîd Vehbî, Hüseyin”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 10.04.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2018>.

Vehbî-misâl dest ü dehen şüstedür gönül (G.146)¹²¹¹

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, vefasız olanın sözü gibi kırılmıştır. Güzellerin zayıf gözleri yüzünden gönül hastadır. Gönül, sevgilinin saçının kıvrımlı zincirine bağlıdır. İstek şiirinin en güzel mısraı gönüldür. O, yalvarma bağlarından kurtulmuş, Vehbî gibi eli ve ağzı eziyet okunun suyuyla yıkanmıştır.¹²¹²

1.6.92. Subhîzâde Feyzî

“Doğum tarihi bilinmeyen şair, İstanbul’da doğmuştur. Asıl adı Feyzullâh’tır. Feyzî, miladi 1739 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Feyzî, edebiyat tarihinde devrinin orta halli bir şairi olarak yerini almalıdır. Ayrıca klasik hamse konularının dışında kaleme aldığı dört mesnevisinin de önemli bir sanat değeri taşıdığını söylemek güçtür.”¹²¹³

Subhîzâde Feyzî Divanı’nda gönül redifli dört gazel ve bir tahmis olmak üzere toplamda beş manzume mevcuttur. Gönülde, ateş vardır. Sersemlik ve baş ağrısı vardır. Gönül bir cihan Leyla’sına düşmüştür. Mesleği figan etmek olan gönül, mutlu olamaz. Gönül, hüznler kulübesidir. Ferhat olan gönül, süte kavuşmak için bir yol bulamamıştır.

Âzâde mi esîr-i cevânân olan gönül
Şâdân olur mı pişesi efgân olan gönül

Zülfe dalaşma nâzır-ı ruhsâr-ı dilber ol
Rehvâr-ı deşt-i şâm-ı garîbân olan gönül

Rencîdedür o gamze-i hâtır ferîbeden
Üftâde-i çü kulbe-i ahzân olan gönül

Mâlik olur mı Yûsuf-ı Mısr-ı melâhata
Beytü’l-hazende sâni-i kün’ân olan gönül

Müjgân-ı tîg-i yâr ile sad-pâredür henüz
Feyzî misâl-i geşte-i hicrân olan gönül (G.85)¹²¹⁴

¹²¹¹ Hamit Dikmen, “Seyyîd Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1991), 604.

¹²¹² Hamit Dikmen tarafından doktora tezi olarak hazırlanan divanda yukarıdaki gazel dışında, ‘dag ber-dildür’ redifli 54 numaralı gazel de vardır.

¹²¹³ Mehmet Arslan, “Feyzî, Subhîzâde”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 10.04.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2067>.

¹²¹⁴ Erol Gündüz, “Subhî-zâde Feyzî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 1997), 94.

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘olan gönül’ ifadesidir. Gönül, geçlerin esiri olmaktan kurtulmuştur. Mesleği figan etmek olan gönül, mutlu olamaz. Gönül, gariplerin akşamının çölündeki binek hayvanıdır. Gönül hem hüznler kulübesidir hem de hüznler evini yapandır.¹²¹⁵

1.6.93. Sûzî-i Sivasî

“Sûzî-i Sivasî, 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyılın ilk yarısında yaşamış Türk şairlerindendir. Asıl adı Ahmed olan Sûzî, miladi 1765’te Sivas’ta doğmuştur. Şeyh Şemseddin-i Sivasî’nin soyundan âşık bir zat olan Sûzî, iyi bir eğitim almıştır. Hayatını Sivas’ta geçirmiş ve Şemsîyye-i Halvetiyye Tarikatı şeyhliğinde bulunmuştur. Ahmed Sûzî Efendi 1830’da Sivas’ta vefat etmiştir.”¹²¹⁶

Sûzî-i Sivasî Divanı’nda gönül redifli altı gazel ve bir muhammes olmak üzere toplamda yedi manzume vardır. Gönül, meşalesi aşk olan bir kandildir. Gönül kilidinin anahtarı Allah aşkıdır. Gönül mescidini süslemek için aşk ve şevk gerekmektedir. Gönül, uykuyu ve rahatı terk etmiş, sürekli sevgiliyi aramaktadır. Cennet’in Kevserini dahi istememektedir. Gönül, sevgilinin güzelliğine âşık olur. Her an onu ister, o olmadan eğlenemez. Yağmacı olan gönül, âşığın elinden her şeyini alır ve onu âleme rezil eder. Ömür geçse de divane olan gönül asla uslanmaz. Yara dolu olan gönül, kendi derdine çare bulamaz. Gönül yine inlemeye düşmüştür. O, bir an bile gülüp mutlu olamamıştır.

Nideyim kalmadı tâkat bu gönül seni arar
Terk idüp hâb ile râhat bu gönül seni arar

Âh u zârım âteşi yakdı cihânı el-amân
Kıpladı kevni harâret bu gönül seni arar

Kalmadı sabra karârım güzelim lutf eyle gel
Eyle ihsân u ‘inâyet bu gönül seni arar

Zevk-i dîdârını ister dilemez hûr u na’îm
Kıl mürüvvet ola vuslat bu gönül seni arar

¹²¹⁵ Erol Gündüz tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda, ‘gönül’ kelimesi ile rediflenmiş yukarıdaki gazel dışında, ‘var dilde’ redifi ile 111 numaralı gazel, ‘dag-ber-dildür’ redifli 1 numaralı tahmis, ‘gönül’ redifli 84 numaralı gazel ve ‘dil’ redifli 86 numaralı gazel de vardır.

¹²¹⁶ Zafer Arslan, “Divân-ı Sûzî-i Sivasî Tenkitli Metin-İndeks” (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2010), 1.

Teşne’-i âb-ı zülâlin vaslın olmuşdur müdâm
Neylesün kevser-i cennet bu gönül seni arar

Ka’be’-i vaslın yolunda cân kurbân itmeye
Eyledi sa’ye ‘azîmet bu gönül seni arar

Cân u dilde Sûzî sana ‘âşık oldu dilberâ
Kanda isen bulur elbet bu gönül seni arar (G.117)¹²¹⁷

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘bu gönül seni arar’ ifadesidir. Aşığın artık takati kalmamıştır çünkü gönlü devamlı sevgiliyi aramaktadır. Gönül, uykuyu ve rahatı terk etmiştir. Harareti her yeri kaplamıştır. O, artık cennetin kevserini bile istemez. Nerede olursa olsun gönül, sevgiliyi bulacaktır çünkü devamlı onu aramaktadır.

Gönül kandiline ‘aşkdur çü misbâh
Anı zikr ile yandur pes her sabâh

Gönül kufî açılmaz gaflet ile
Gerekdür ‘aşk-ı Hakk ile çü miftâh

...
Gönül sığmaz bu kevn ile mekâna
Gerek ‘aşk ‘âlemine ola seyyâh

Gönül Bahrînde Sûzî garka vardı
Gerekdür ‘aşk ile bulsun pes fellâh (G.71/1-2-6-7)¹²¹⁸

Yukarıda belirli bir kısmı verilmiş olan gazelin her bir beytinde ilk mısranın başında tekrar eden ‘gönül’ kelimesini redif olarak değerlendirmek mümkündür. Gönül kandilinin meşalesi aşıktır. Gönül kilidi gaflet ile açılmaz. Gönül kilidinin açılması için gereken Allah aşkıdır çünkü anahtar odur. Gönül mescidini süslemek için aşk ve şevk gereklidir. Gönül kayıklarının tahrik olması için aşk rüzgârı gerekmektedir.

Ey gönül efsâne gönül ‘aşk ile sevdây gönül
Varımı aldın elimden eyledin yagmây gönül
Bilmedin kendi derdine ne devâdır devây gönül
Ey gönül âh gönül ‘aşkla şeydâ gönül
Neyleyim sen beni itdin ‘âleme rüsvây gönül (Muhammes 184/1)¹²¹⁹

¹²¹⁷ Arslan, “Divân-ı Sûzî-i Sivâsî”, 161-162.

¹²¹⁸ Arslan, “Divân-ı Sûzî-i Sivâsî”, 118-119.

¹²¹⁹ Arslan, “Divân-ı Sûzî-i Sivâsî”, 228.

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, aşk ile sevdalanmıştır. Aşığın her şeyini elinden almıştır çünkü gönül yağmacıdır. Gönül, kendi derdine devanın ne olduğunu bilememiştir. Şeyda olduğu için âşığı âleme rezil etmiştir.¹²²⁰

1.6.94. Süleyman Şeyhî

“Miladi 1749-50’de Köstendil’de doğmuştur. Mollazâde Şeyh Süleymân Şeyhî Efendi namıyla tanınmıştır. 1819-20 tarihinde Köstendil’de vefat etmiştir.”¹²²¹

Süleyman Şeyhî Divanı’nda gönül redifli bir gazel ve bir beyit vardır. Alemin ankası aşktır. Bu ankanın yuvası da gönüldür.

Yine bir tâze muhabbetle şen oldu gönlüm
Oynadı şîve-i hakk pür sühan oldu gönlüm

Çeşm-i hûn-bârımı ruhsârına ber-dâr etdin
Vardır pâ-yı sebâtım resen oldu gönlüm

Gerçi meftunun idim bezm-i ezelde ammâ
Şimdi sadr-ı büte fitâden neden oldu gönlüm (G.140/1-2-3)¹²²²

Yukarıda ilk üç beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘oldu gönlüm’ ifadesidir.

1.6.95. Şekûrî

“Doğum tarihi bilinmeyen şairin asıl adı Abdüşşekûr olup Bayramiyye’nin Şems kolundan türeyen Himmetîliğe bağlı bir şeyh ailesinden gelmektedir. Miladi 1767 yılı sonlarında vefat etmiş ve Üsküdar’daki Bezcizâde Tekkesi’nin bahçesinde atalarının yanına defnedilmiştir. İlahileri ve güzel konuşmaları ile tanınmış bir şairdir.”¹²²³

¹²²⁰ Zafer Arslan tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda yukarıdaki manzumeler dışında, ‘gönül eglenmez eglenmez’ redifiyle 123 numaralı gazel, ‘gönül’ redifiyle 191 numaralı gazel, ‘gönül neylesün’ redifiyle 213 numaralı gazel ve ‘neyleyeyim gönül seni’ redifiyle 252 numaralı gazel de gönül kelimesi ile rediflenmiş manzumelerdendir.

¹²²¹ Tuncay Bülbül, “Şeyhî, Mollazâde Şeyh Süleymân Şeyhî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 03.06.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2065>.

¹²²² Mustafa Kundakçı, “Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi’nin Divanı’nın Tenkitli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2003), 248.

¹²²³ Beyhan Kesik, “Şekûrî, Himmetzâde Şeyh Abdüşşekûr Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 10.04.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1734>.

Şekûrî Divanı’nda gönül redifli altı murabba vardır. Gönül, tüm levhalar içinde en üstün olandır. Hakiki sırra mazhar olandır. O, sabırlı olmalıdır. Gönül, fani olanla eğlenmez, sadece Allah’ı ister. Gönülde dert vardır. Bundan dolayı âşık sürekli inlemektedir.

Mecma’-i ‘âlem dekâyıkdır gönül
Matlu’-ı feyz-i hakâyıkdır gönül
Bilmek istersin gönül levhini sen
Cümle elvah içre fâîkdir gönül (M.177)¹²²⁴

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan murabbada redif ‘gönül’ kelimesidir. Alem toplantısında gönül, anlaşılması zor olandır. Hakikat feyzinin doğduğu yerdir. Bütün levhalar içinde en üstün olandır. Hakiki sırra mazhar olandır.¹²²⁵

1.6.96. Şeyh Gâlib

“Asıl ismi Mehmed’dir. Edebî sohbetlerine katılarak kendisinden çok şey öğrendiği hocası Hoca Neş’et tarafından verilen Es’ad mahlasını miladi 1784 yılına kadar kullanmış daha sonra da Gâlib mahlasını almıştır. 1757 yılında İstanbul’da Yenikapı Mevlevîhanesi civarında doğan şair, 1799 yılında vefat etmiştir. Şeyh Gâlib klasik Türk edebiyatının zirvesindeki son şair olarak kabul edilir.”¹²²⁶

Şeyh Gâlib Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönül önceden gece böceği iken artık gece lambası olmuştur. O, tecelli mumunun alevidir. Aşkın sırlarını söyleyendir. Hem zerredir hem de âlemi süsleyen güneştir. Dert ehline yar ve arkadaşdır. Gönül, varlık bağından kurtulmuştur. O, gece rengi elbisesi ile yüce bir evdir (Kâbe’dir).

Tavr-ı cisme şu’le-i şem’-i tecellâdır gönül
Ben hâmuş olsam da râz-ı aşkı gûyâdır gönül

Manî-i himmet-veş ehl-i surete olmuş baîd
Tahtagâh-ı Kâf-ı istignâda Ankâdır gönül

Zeyn eder sevdâ-yı zülfünle anı sultân-ı aşk
Câme-i şeb-rengde beyt-i muallâdır gönül

¹²²⁴ Menekşe Gültekin, “Divan-ı Şekûrî” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2009), 17.

¹²²⁵ Menekşe Gültekin tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki manzume dışında, ‘gönül her demde sabr eyle sabur ol’ redifli 184 numaralı murabba, ‘cân u gönülden zikr et Hudâyı’ redifiyle 310 numaralı murabba, ‘gönül seni ister seni’ redifiyle 327 numaralı murabba, ‘gönlüm eğlenmez eğlenmez’ redifli 131 numaralı murabba ve ‘gönlümde derd var benim’ redifli 203 numaralı murabba da mevcuttur.

¹²²⁶ Fatih Usluer, “Şeyh Gâlib, Mehmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 10.04.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=263>.

Başka âlem bulmuş ol mihr-i cemâl-i yârdan
Zerredir hem âftâb-ı âlem-ârâdır gönül

Vermem iksire gubâr-ı dergeh-i ehl-i dili
Hâkdır Gâlib velî kân-ı istignâdır gönül (G.201)¹²²⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, tecelli mumunun alevidir. Şair sussa bile aşkın sırlarını söyleyendir. Tok gözlülük Kafi’nın tahtındaki Anka’dır. Gece rengi elbisesi ile yüce bir evdir (Kâbe’dir). Gönül hem zerredir hem de âlemi süsleyen güneştir.¹²²⁸

1.6.97. Şeyh Zekâî

“Asıl adı Mustafa’dır. Üsküdarlıdır. Doğum tarihi bilinmeyen şair, miladi 1812 yılında vefat etmiştir. Şiirlerinde tasavvufî düşüncenin yanı sıra rindâne ve kalenderâne bir hava da vardır.”¹²²⁹

Şeyh Zekâî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, tılsımlı bir hazinedir. Sırlara mahrem olandır. Bazen coşup deniz olan bazense bir damla içinde gizlenendir. O, Allah’tan başka her şeyden soyunmuş ve vücut ülkesine sultan olmuştur.

Söyleyemem râz-ı derûnum sırr-ı mübhemdür gönül
Gevher-i ‘aşk ile bir genç-i mutalsamdur gönül

Keşf olunmaz neyleyüm agyâr ana bî-gânedür
Bezm-i vuslatda nice Esrâra mahremdür gönül

Bü’l-‘aceb vâdî ki yokdur anda idrâkûn yeri
Semt-i sahrâ-yı melâmet başka ‘âlemdür gönül

Ben harâb oldukca ma’mur oldu dil-kâşânesi
Gâlibâ sultân-ı ‘aşka cây-ı hurremdür gönül

Hâk-i pâ-yı âl ü evlâd-ı habîb-i ekremüm
Anun içün mâtem-efzâ-yı muharremdür gönül

¹²²⁷ Nâcî Okçu, “Şeyh Gâlib Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 26.04.2019. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78404/seyh-galib-divani.html>.

¹²²⁸ Nâcî Okçu tarafından çalışılmış olan divanda gönül redifli yukarıdaki şiir dışında, ‘oldu gönül’ redifli 199 numaralı gazel, ‘gönül’ redifli 200 numaralı gazel ve ‘gönülden gönüle’ redifli 278 numaralı gazel de vardır.

¹²²⁹ Özge Öztekin, “Zekâ’î, Şeyh Mustafa Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 10.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2674>.

Nûş iden bir katresin câm-ı dilûn bulur hayât
Hızır ü ‘İsâya Zekâyî şimdi hem-demdür gönül (G.65)¹²³⁰

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, gizli sırların yeridir. Aşk gevheriyle tıslımlı bir hazinedir. Vuslat meclisinde sırlara mahrem olandır. Kınanma çölünün semtinde bambaşka bir âlemdir. Aşk sultanının neşe bulduğu yerdir. Hızır ve İsa ile dosttur.¹²³¹

1.6.98. Tayyar Mahmûd Paşa

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1808 yılında vefat etmiştir. Tayyâr Mahmûd Paşa, 18. yüzyılın sonlarında Samsun’da yetişmiş ve 19. yüzyılın ilk yıllarında devlet adamlığı (vali, vezir) vasfıyla ön plana çıkmış bir divan şairidir. Şiirleri hakîmâne ve rindânedir.”¹²³²

Tayyar Mahmûd Paşa Divanı’nda gönül redifli altı gazel ve üç kıta olmak üzere toplamda dokuz manzume vardır. Gönül, sevgiliyi istemektedir. Ayrıca aşkın yükünü çekmek için de kuvvet istemektedir. Âşık gönlünün, kan akıtan bir ok ile bambaşka bir bağ olmasını ve rahatın onlardan uzak olmasını ister. Gönül zaten kanmıştır, âşık onun tekrar sevgili tarafından kandırılmamasını ister. Belada da sabırda da gönülden üstünü hatta gönle denk olanı yoktur. Gönül gece gündüz sevgilinin kakülünün hayâlini kurmaktadır. Gönül âşığı bir Rum’a esir etmiştir.

Reng-i nâz-ı hüsn ile bir rû-yı âl ister gönül
Hey ‘aceb mestânedir kim portakâl ister gönül

Vakt-i tâkat geçdi düşme gayrı râh-ı ‘aşka gül
Çekmeye bâr-ı gam-ı ‘aşkı mecâl ister gönül

Hey ‘aceb-hâl mahabbet-i dil visâle çâre-cû
Âh evvel nahvet-perestim ihtilâl ister gönül

Kalmadı bir hâlde geçdi nice vâdileri
Bilmezem gayri bu ‘âlemde ne hâl ister gönül

Kâfirâ vermez misin bir pâre ruhsat lutf edip

¹²³⁰ Serhan Alkan, “Şeyh Mustafa Zekâyî’nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1993), 333.

¹²³¹ Serhan Alkan tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmış olan divanda gönül redifiyle yazılmış yukarıdaki gazel dışında, ‘eyler gönül’ redifli 66 numaralı gazel ve ‘olur gönlüm’ redifli 71 numaralı gazel de vardır.

¹²³² Yakup Poyraz, “Tayyâr, Mahmûd Paşa-yı Samsunî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 10.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4729>.

Ma'ni-yi 'aşka ilişmiş bir su'âl ister gönül

Sûret-i hüsnü gibi Tayyâr ol meh-peykerin
Degme fikr ile bilinmez çok hayâl ister gönül (G.93)¹²³³

Yukarıdaki manzumede redif 'ister gönül' ifadesidir. Gönül, al yanaklı bir sevgili istemektedir. Aşkın gam yükünü çekmek için mecal istemektedir. Gönül artık ihtilal istemektedir. Düşünerek bilinmeyecek hayaller istemektedir.

Esrâr-ı gamın âh-ı zamir eyledi gönlüm
'Âlemde işim cümle 'asîr eyledi gönlüm
Tayyâr düşüp bir Moskova esîr olmuş idim ben
Şimdi beni bir Rûma esîr eyledi gönlüm (Kıta.26)¹²³⁴

Yukarıda verilmiş olan manzumede redif 'eyledi gönlüm' ifadesidir. Sevgilinin gamının sırları gönlü ah ettirmiştir. Gönül âşığı bir Rum'a esir etmiştir.¹²³⁵

1.6.99. Vâhid Mahtûmî

"İstanbul'da doğan şairin doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Mehmed'dir. Mehmed Mahtûmî Ağa olarak tanınmış, miladi 1733 yılında vefat etmiştir. Şairin en dikkate değer tarafı, saray çevresinde yetişmiş bir divan şairi olduğu halde saz şiiri tarzında da birçok şiir yazmış olmasıdır. Saz şiirini dil ve ruh bakımından divan şiirine yaklaştıranlardır."¹²³⁶

Vâhid Mahtûmî Divanı'nda gönül redifli dört murabba ve iki gazel olmak üzere toplamda altı manzume vardır. Gönül, sevgilinin ya çenesine ya da saçına düşmektedir. O, güvercin sineli sevgiliye av olmuştur. Gönül, sevgilinin ay yüzünü gördüğünden beri ona âşıktır ve onun vuslatına erişmek istemektedir. Gönül, aşk şahının huzurudur. Aşk kuşunun yuvasıdır. O, âşığın gizli hazinesidir.

'Aşk bir pâkîze-gevherdür ki kânıdur gönül
Şevk bir âyînedür âyîne-dânıdur gönül

¹²³³ Nebahat Çalık Taçalan, "Tayyar (Mahmûd) Paşa Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni" (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1998), 86-87.

¹²³⁴ Çalık Taçalan, "Tayyar (Mahmûd) Paşa", 130.

¹²³⁵ Nebahat Çalık Taçalan tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki manzumeler dışında, 'dâg-ber-dildür' redifli 50 numaralı gazel, 'gönlümü' redifli 154 numaralı gazel, 'gönlüm gibi' redifli 160 numaralı gazel, 'gönlümün' redifli 21 numaralı kıta, 'gönlüm' redifli 34 numaralı kıta ve 'kim gönlümdür ol' redifli 95 numaralı gazel de vardır.

¹²³⁶ Beyhan Kesik, "Vahîd/Mahtûmî, Mehmed Matûmî Ağa", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 10.04.2019. <http://www.turkedebiyatilisimersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2600>.

Çeşm u ebrûdur metâ’-ı hüsn-i dîber sûretâ
‘Âşıkun gencine-i nakd-i nihânıdur gönül

Rüstem-i merd-efgen-i gamla yek-â-yek ceng ider
Şâh-ı ‘aşkun bir bâhadır pehlevânıdur gönül

Şîve hâb-alud-ı istignâ nigâh-ı nâz mest
Şimdi yâre ‘arz-ı hâl itmek zamânıdur gönül

Gamze-i ‘âşık-keş-i çeşm-i kebûd-ı yârdan
İhtirâz it kim belâ-yı âsumânıdur gönül

Sîne mir’ât-ı Mûsâffâdur velî ilhâm ile
Cilvegâh-ı sûret-i hüsn-i ma’ânıdur gönül

Gâh dehrün şâh-ı istignâ-sipâhıdur Vahîd
Gâh bir şuhun gedâ-yı nâ-tüvânıdur gönül (G.136)¹²³⁷

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, âşığın gizli hazinesidir. Aşk şahının bahadır olan pehlivanıdır. Mananın güzelliğinin sureti için cilve yeridir. Bazen bir şah iken bazen de sevgilinin zayıf bir dilencisidir.

Görüp mihr-i ruhun dâr-ı fenâda
Seni sevdi gönül ey mâh-peyker
İdüp günden güne mihrin ziyâde
Seni sevdi gönül ey mâh-peyker (M.28/1)¹²³⁸

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif, nakarat olan ‘Seni sevdi gönül ey mâh-peyker’ cümlesidir. Gönül, sevgilinin yüzünü gördüğünden beri, o ay yüzlü olan sevgiliyi sevmiştir.¹²³⁹

¹²³⁷ Bahattin Kahraman, “Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995), 690.

¹²³⁸ Kahraman, “Vahîd Mahtûmî”, 479.

¹²³⁹ Bahattin Kahraman tarafından doktora tezi olarak çalışılan divanda, gönül redifli yukarıdaki manzumeler dışında, ‘dil’ redifiyle 139 numaralı gazel, ‘gönlümden geçer’ redifiyle 13 numaralı murabba, ‘vasl-ı yâre irmek ister gönlümüz’ nakaratı ve redifiyle 31 numaralı murabba, ‘gönül’ redifli 48 numaralı murabba ve ‘gel gel gönül kûy-ı yâre gidelüm’ nakaratı ve redifiyle 64 numaralı murabba da vardır.

1.6.100. Vak'anüvis Mehmed Pertev Efendi

“Kaynaklarda hakkında fazla bilgi bulunmayan şairin hayatı hakkındaki bilgilere Divanı’ndan hareketle ulaşmak mümkündür. Şair, miladi 1743 yılında doğmuş, 1806 yılında Edirne’de vefat etmiştir.”¹²⁴⁰

Mehmed Pertev Efendi’nin Divanı’nda dokuz gazel, iki tahmis ve bir murabba olmak üzere toplamda on iki tane gönül redifli manzume mevcuttur. Gönülde, sevgilinin yanağının düşüncesinden dolayı ateş vardır. Tükenmez bir şarap ve ıstırap vardır. Uslu olmayan gönül, sevgilinin saçının zincirine dolanmıştır. Gönülden bir başka gönle aktarım vardır. Sevgili, gönülden gönle düşmüştür.

Gönül, sebeplerin arkasına sığınmaz. O, ebediyen uslanmayacak olan divanedir. Fakirliğin saadetiyle gururlanandır. Yerlebir oldukça şöhretli bir şah olur. Aşkın neşesiyle sarhoş olur. Zülfikar’a kılıf olur. Gönül, sevgili derdinin diyarıdır. Saadet kapısıdır. Ayak altındaki topraktır. Gönül, ateş denizindeki hava kabarcığıdır. O, kötü huylu bir çocuk gibi şahın dizine çıkmak istemektedir.

Bahr-ı âteş hababıdır gönlüm
Bâde-i ‘aşk kabıdır gönlüm

Bana geh zevk-ı bâg-ı cennetdür
Geh cehennem ‘azâbıdır gönlüm

Beni tâ subh uyutmıyor gerçi
O mehün câme-hâbıdır gönlüm

Varak-ı verdi kış u yaz açılır
Bir gülistân kitabıdır gönlüm

‘Aşk bir şehryârdur Pertev
Der-i devlet-me’abıdır gönlüm (G.354)¹²⁴¹

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, ateş denizindeki hava kabarcığıdır. Aşk şarabının kabı ve gül bahçesinin kitabıdır.

Mest olup ayılmayan mestâne kim gönlümdür ol
Tâ ebed uslanmayan dîvâne kim gönlümdür ol (G.309/1)¹²⁴²

¹²⁴⁰ Ayşe Gürol, “Vak’anüvis Mehmed Pertev Efendi ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994), 17-21.

¹²⁴¹ Mehmet Ulucan, “Muvakkit-zâde Mehmed Pertev-Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanı’nın Tenkitli Metni ve Tahlili” (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005), 694.

¹²⁴² Ulucan, “Muvakkit-zâde Mehmed Pertev”, 665.

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelin redifi ‘kim gönlümdür ol’ ifadesidir. Sarhoş olup ayılmayan mestane, ebediyen uslanmayan divane, figan eden kuşun yuvası, değersiz olan tek mücevher, sevgilinin tırağı ve tamir olan virane gönlüdür.

Tıflun hele benzer katı bed-hûsına gönlüm
İster ki o şâhun çıka zânûsına gönlüm (G.358/1)¹²⁴³

Yukarıda birinci beyiti verilen gazelin redifi ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, padişahın dizine çıkmak isteyen kötü huylu bir çocuğa benzer. Yanlışlıkla sevgiliye aldansa bile gönül, aslında cadının gamzesine dahi sihir öğretir.

Sipih-i terkde tecdîd ile ‘İsâ olan gönlüm
Fenâya ne bekâya ragbet-i meylî olan gönlüm
Olur cânânuma Mecnûn ile Leylî olan gönlüm
Ana ‘ârsuzlanur agyâra müstagnî olan gönlüm (Tahmis.4/1)¹²⁴⁴

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif ‘olan gönlüm’ ifadesidir. Gönül ne fena olana ne de ölümsüzlüğe meyletmektedir. Düşmana karşı umursamaz olan gönül, sevgiliye arsızlanmaktadır.

Ey ne kurtardun ham-ı zülfe tolanmış gönlümü
Uslı mı sandun bu zencîrden boşanmış gönlümü
Eyledün tekrâr yügrük şol tayanmış gönlümü
Yakdun ey âteş-zen-i ârâm yanmış gönlümü
Nev-heves kıldun bu kendinden usanmış gönlümü (Tahmis.12/1)¹²⁴⁵

Yukarıda birinci bendi verilmiş olan manzumede redif ‘gönlümü’ ifadesidir. Gönül, sevgilinin saçına dolanmıştır. Zincirden kopan gönül, uslu değildir. Yanmış gönlü, sevgili tekrar yakmış, kendinden usanmış gönlü, tekrar heveslendirmiştir. Gönül, hile ile aldatılmıştır.

Düşürdüm kim dil-i güm-râhumı çâh-ı zenahdâna
Reh-i mi’râcını Yûsuf-misâl ol çâhdan bulsun
Resenvârî sebepken medd-i âhı vasl-ı Ken’âna
Gönül esbâba itmez ilticâ Allahdan bulsun (M.4/1)¹²⁴⁶

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif nakaratın tamamıdır. Gönül, sebeplerin sığınmaz, sığınılacak tek yer olarak Allah’ı bilir ve her şeyi Allah’tan bekler.¹²⁴⁷

¹²⁴³ Ulucan, “Muvakkit-zâde Mehmed Pertev”, 696.

¹²⁴⁴ Ulucan, “Muvakkit-zâde Mehmed Pertev”, 278.

¹²⁴⁵ Ulucan, “Muvakkit-zâde Mehmed Pertev”, 307.

¹²⁴⁶ Ulucan, “Muvakkit-zâde Mehmed Pertev”, 257.

¹²⁴⁷ Bu manzumeler dışında Mehmet Ulucan’ın doktora tezi olarak hazırlamış olduğu Divan’da; ‘gönlüm’ redifli 359 numaralı bir gazel ile 360 numaralı yine ‘gönlüm’ redifli iki gazel daha vardır. Aynı divan üzerine Ayşe Gürol’un hazırlamış olduğu yüksek lisans çalışmasında ise

1.6.101. Vâlî

“Kaynaklarda Vâlî-i Âmidî olarak anılmaktadır. 18. yüzyıl Diyarbakır edebî muhitinin tanınmış şairlerinden biridir. Asıl adı Hasan’dır. Şehrinin önde gelen kimselerinden biri olması sebebiyle “Ağa” olarak tanınmıştır. Diyarbakır’da doğan şairin doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Vefat tarihi ise miladi 1739’dur. Şiirlerinde yer yer oldukça orijinal ifadeler, farklı manalar ve derinlik bulunan şairin şöhreti daha ziyade yaşadığı bölgeyle sınırlı kalmıştır.”¹²⁴⁸

Vâlî Divanı’nda gönül redifli altı gazel vardır. Gönül haremî, heves kirinden temizlenmiştir. Gönül; dert, gam ve ıstırap doludur. Gönül, harem evini gece gündüz tavaf etmektedir. Gönül, saygıdeğer bir evdir. Açılması mümkün olmayan bir hazinedir. Ten madenindeki saf gümüşdür. Cismin kilisesini aydınlatan kandildir. Kimisine yol gösteren kimisine ise yol kesendir.

Mahall-i pertev-i dîdâr olunca mesken-i dil
Açılfi sûy-ı behîşt-i Berîne revzen-i dil

Bahâr-ı nîm-tebessümle tâzelendi yine
Açıldı gonca-i ne’şkûfte-gân-ı gülşen-i dil

Bulur mı bir nefes ârâm-ı cân semender-veş
Fîrâz-ı şu’le-i gam olmasa nişîmen-i dil

Olurdı mu’ciz-i ebkâr-ı ma’nî-i tâze
Televvüs etmese levs-i kederle dâmen-i dil

Hazer hıyânet ile eyleme nazar Vâlî
Vedî’-a-gâh-ı Hudâdur ezelde mahzen-i dil (G.224)¹²⁴⁹

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönülün meskeni, sevgilinin ışığının mahallesi olunca gönül penceresi, Berin cennetinin suyuna açılır.¹²⁵⁰

yukarıdaki manzumelere ek olarak; ‘dilde’ redifli 386 numaralı gazel, ‘gönülden gönüle’ redifli 424 numaralı gazel, ‘mısın gönül’ redifli 270 numaralı gazel ve ‘oldu gönül’ redifli 278 numaralı gazel de vardır.

¹²⁴⁸ Hanîfe Koncu, “Vâlî, Hasan Ağa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 10.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1149>.

¹²⁴⁹ Hanîfe Koncu, “Vâlî Divanı” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998), 55-456.

¹²⁵⁰ Hanîfe Koncu tarafından doktora tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki şiir dışında, ‘dil’ redifli 223 numaralı ve 225 gazeller, ‘gönül’ redifli 242 numaralı ve 243 numaralı gazeller ve ‘idün gönül’ redifli 244 numaralı gazel de vardır.

1.6.102. Vâsık

“Asıl adı Mehmed Emîn’dir. İstanbul’da doğan şairin doğum tarihi belli değildir. Şair, miladi 1765’te vefat etmiştir. Vâsık’ın kaynaklardan ve şiirlerinden Mevlevî olduğu anlaşılmaktadır.”¹²⁵¹

Vasık Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, viranede gizli bir hazinedir. Aşk meclisinde bela çeken bir çaresizdir. Aşk pazarında güzel söz söyleyendir. Çaresiz olan gönlün derdine hiçbir çare yoktur.

Bir ‘aceb vîrânede genc-i nihânsın ey gönül
Gevher-i ‘aşk içre hakkâ gizli kânsın ey gönül

Dil-rübâlar cevri ni dâ’im tahammüldür işin
Bezmi-i ‘aşk içre belâ-keş nâ-tüvânsın ey gönül

Dûd-ı dil ‘uşşâka zıll-i re’fet olmuştur müdâm
Nezd-i şâh-ı ‘aşkla bir dûdmânsın ey gönül

Fitneler kim çeşm-i mest-i yâr eder rûşen sana
‘Aşk bâzârında haylî nükte-dânsın ey gönül

Ol kaşı yânın sihâm-ı gamzesinden bir nasîb
İste Vâsıkveş ki sen hâtır-nişânsın ey gönül (G.81)¹²⁵²

Yukarıdaki gazelde redif ‘ey gönül’ kelimesidir. Gönül, viranede gizli bir hazinedir. O, aşk mücevherlerinin içinde gizlidir. Aşk meclisi içinde bela çeken bir çaresizdir. Aşk şahının huzurunda bir ocaktır. Aşk pazarında güzel söz söyleyendir.¹²⁵³

1.6.103. Vuslâtî

“Asıl adı Hasan olan ve şiirlerinde Vuslâtî/Vuslat mahlasını kullanan şair, 18. yüzyıl mutasavvıflarındandır. Divanında künyesini “eş-Şeyh Hasan Efendi el-Kastamonî el-Hanefî el-Halvetî” olarak belirten şairin buradan hareketle Kastamonulu olduğu söylenebilir. Doğum tarihi bilinmemektedir. Miladi 1718

¹²⁵¹ İncinur Atik Gürbüz, “Vâsık, İlâhîzâde, Madrûbzâde”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 11.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=57>.

¹²⁵² İncinur Atik Gürbüz, “Vâsık Divanı (İlâhîzâde)” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005), 196.

¹²⁵³ İncinur Atik Gürbüz tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda, gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönlüm n’eylesin’ redifli 89 numaralı gazel de vardır.

tarihinde vefat etmiştir. O, şiiri dinî-tasavvufî konuları anlatmak için bir vasıta olarak kullanmıştır.”¹²⁵⁴

Vuslâtî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül her daim sevgiliyi gözetlemektedir. O, sırların mahzenidir. Dert ehlinin derdine devadır. Aşk yolunun mumuna ışıktır. Vücut ülkesinin sultanıdır.

Derd-i ‘aşk ile müdâm dildâr gözler cân ü dil
Sırr-ı ‘azam görmüşüm her vâri gözler cân ü dil

Bu ‘acebdir yâri agyâr içre mihmân görmüşüm
Anın için dem-be-dem agyâr gözler cân ü dil

Raht u bahtıyla bu cândan görmüşüm otagını
Yüz sürüp dergâhına hünkârı gözler cân ü dil

Cümle noksânımla irdim lutfının deryasına
Her ‘ayubum ‘arz isüp Settârı gözler cân ü dil

Varlığım gitdi elimden küllî vîrân olmuşum
Ol sebebdan lutf ile mi’ mârı gözler cân ü dil

‘İlm ü ‘irfân Bahrî ben de isterim ki dâ’imâ
Hem-dem olmak ‘aşk ile bîdârı gözler cân ü dil

Derd ile bu Vuslâtî mâlikdürür ol sırta kim
Sıdk ile bir sâhib-i ikrâr gözler cân ü dil (G.107)¹²⁵⁵

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gözler cân ü dil’ ifadesidir. Aşk derdiyle gönül ve can sürekli sevgiliyi gözetir. Onlar, yüce sırları görmüş oldukları için her şeyi gözetlerler. Dergahına yüz sürecekleri hünkârı, her ayıplarını anlayacak olan Settâr’ı, viran halde oldukları için lütuf edecek olan mimarı, aşk ile dost olmak için uyanıklığı ve sadakatle, itiraf etme sahibini gözlerler.¹²⁵⁶

1.6.104. Yahyâ Nazîm

“Doğum tarihi belli olmayan şairin asıl ismi Yahyâ’dır. İlk olarak “Hâlim” mahlasını kullanırken, Neşâtî tarafından kendisine “Nazîm” mahlası verilmiştir.

¹²⁵⁴ Gülcan Alıcı, “Vuslâtî, Hasan”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 11.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=59>.

¹²⁵⁵ Gülcan Tandır, “Divan-ı Vuslâtî İnceleme, Tenkitli Metin, İndeks” (Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2002), 184.

¹²⁵⁶ Gülcan Tandır tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda, gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘olandır bu gönül’ redifli 108 numaralı gazel ve ‘gönülden’ redifli 136 numaralı gazel de vardır.

Döneminde Nazîm Yahyâ Çelebi ismiyle şöhret bulmuştur. Miladi 1727 yılında vefat etmiştir. Tasavvufî şiirleri bulunmakla beraber, şiirlerinde daha çok âşıkane ve rindane konuları işlediği ve şarkılar yazdığı görülmektedir.”¹²⁵⁷

Yahyâ Nazîm Divanı’nda on üç gazel, üç kıta ve iki şarkı olmak üzere toplamda on sekiz tane gönül redifli manzume vardır. Gönül denizi, şevk rüzgârı ile coşmaktadır. Gönül, siyah renkli olana düşmüştür. Gönülde, can yakan bir inleme ve çekilmez bir baş ağrısı vardır. Gönül, gam ile yanarak kebab olmuştur. Sevgilinin şenlik gördüğü gönül, aşk ile yıkılmıştır. Divane gönül, yabancılardan teselli bulamaz. Çünkü o, artık sadece sevgilidir. Gönül, sevgilinin saçının esiridir. Güzellik çölündeki ceylanın sürme kabıdır. Gönül, meclisteki mum gibi yanarak erimelidir.

Hem esîr-i dâm-ı zülf ü hâl ü haddündür gönül
Hem yolunda pâ-y-mâl-i serv-kaddündür gönül

Hâlgâh-ı ‘ışkda ser-geşte-hâl olsa n’ola
Gûy-ı seylî-horde-i çevgân-ı reddündür gönül

Pâ-bürehne bir gedâ-yı bî-ser ü sâ mân iken
‘Âşık olmak ol şeh-i hüsne ne haddündür gönül

Seyr-i hüsn-i yâra mâni’ perde-i enzârdur
Kesret-i nezzâre-i ‘uşşâk seddündür gönül

Sevdigün lâbüd siyeh-çerde Nazîm-i zâr-veş
Kays-ı Leylî mübtelâ varışa ceddündür gönül (G.319)¹²⁵⁸

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin saçının tuzağının esiridir. Selvi boylu sevgilinin yolunda ayak altındaki maldır. Güzellik padişahına âşıktır fakat bu onun haddine değildir.

Yine mânend-i süveydâ-yı derûn
Bir siyeh-çerdeye düşdi gönlüm
Buldı Leylâsını gûyâ Mecnûn
Bir siyeh-çerdeye düşdi gönlüm (Ş.2/1)¹²⁵⁹

¹²⁵⁷ Nevin Gümüş, “Nazîm, Yahyâ Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 11.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5123>.

¹²⁵⁸ Şaziye Kayhan Ertürk, “Yahyâ Nazîm Divanı V” (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1996), 191.

¹²⁵⁹ Nevin Gümüş, “Yahyâ Nazîm Divanı I” (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1992), 551.

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif, nakarat da olan ‘Bir siyah-çerdeye düşdi gönlüm’ ifadesidir. Gönül yine siyah renkli olana düşmüştür.¹²⁶⁰

1.6.105. Yusuf Hakkı

“18. yüzyılda yaşamış mutasavvıfın asıl adı Yusuf’tur. Şiirlerinin çoğunda “Hakkı” mahlasını kullanmıştır. Bazı şiirlerinde ise “Hakkı” ile birlikte “Seyyîd” mahlasını da kullandığı görülmektedir. Kaynaklarda doğum yeri, tarihi ve ailesi hakkında da bilgi yoktur. Ölüm tarihi, yeri ve mezarının nerede olduğu hakkında kaynaklarda bilgi yer almamaktadır. Yusuf Hakkı’nın kelime hazinesinin çoğunluğu dinî ve tasavvufî kaynaklı kelimeler meydana getirmektedir.”¹²⁶¹

Yusuf Hakkı Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Âşık, Allah yolunu bilmeyene, yalan olana, dost sanıp da he ağlayana ve yabancı olana gönül vermemelidir.

‘Ârif isen iy gönül büthâne virme gönlünü
Kıymetin bilmez dil-i nâ-çâra virme gönlünü

Ehl-i gaflet ile sohbet yıkma sen cân ü teni
Hak yolun çün bilmeyen hayvâna virme gönlünü

Çün gelürse yüzüne sakın aldanma sözüne
‘Âşkı yoktur küçüğe yalana virme gönlünü

Nakşbendi ravzasına gel i gâfil redd itme
Dost sanıp da bil her ağlayana virme gönlünü

Kendine ‘âşık idersen bulasın şeyhde cemâl
sadıkâne hizmet it yâbâna virme gönlünü

¹²⁶⁰ Yahyâ Nazîm Divanı üzerine beş farklı akademik çalışma yapılmıştır. Nevin Gümüş tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Yahyâ Nazîm Divanı I adlı çalışmada gönül redifli yukarıdaki şarkı dışında, ‘dil’ redifli 109 numaralı gazel de vardır. Şaziye Kayhan Ertürk tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Yahyâ Nazîm Divanı V adlı çalışmada ise, gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘var dilde’ redifli 457 numaralı ve 458 numaralı gazeller, ‘dilde didede’ redifli 455 numaralı gazel, ‘gördüğün gönlüm’ redifli 355 numaralı gazel, ‘gönül’ redifli 320 numaralı gazel, ‘ol ey gönül’ redifli 321 numaralı gazel, ‘görmedük ey dil’ redifli 322 numaralı gazel, ‘dil’ redifli 323 numaralı, 325 numaralı ve 326 numaralı gazeller, ‘benümle dil’ redifli 324 numaralı gazel, ‘sendedür divâne gönlüm sendedür’ nakaratı ve redifi ile 1 numaralı şarkı, ‘ey dil’ redifiyle 140 numaralı kıta, ‘dil’ redifiyle 141 numaralı kıta ve ‘dilde’ redifiyle 185 numaralı kıta da vardır.

¹²⁶¹ Mehmed Ünal, “Hakkı, Seyyîd Üsküdarî Yusuf Hakkı Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 11.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3548>.

Olmayan ‘aşk kalbi taşdan kaç yanından kalbe bak
Her bir ahbâbı görüp yârâna virme gönlünü

Yûsuf-ı Hakkî sakın suret gözetme gözle cân
Cân fedâ it şeyh yolun handâna virme gönlünü (G.84)¹²⁶²

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘virme gönlünü’ ifadesidir. Gönül eğer arif ise put evine gönül vermemelidir. Kıymetini bilmeyen çaresiz gönle gönül vermemelidir. Allah yolunu bilmeyene, yalan olana, dost sanıp da her ağlayana ve yabancı olana gönül vermemelidir. Şeyh yolunda canını vermeli ve sadıkane ona hizmet etmelidir.¹²⁶³

1.6.106. Za’îfe

Za’îfe hakkında kaynaklarda hiçbir bilgi yoktur. Divanı, Nilüfer Karadavut tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır fakat çalışmada Zâ’ife’nin hayatı hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Za’îfe Divanı’nda gönül redifli bir murabba vardır. Bu manzumede gönül, hakiki olana yani Allah’a âşık olmuş olarak anılmaktadır.

Benim gönlüm dost sevgisine düştü
‘Aşkı mevcî gelüp başımdan aşdı
Muhabbet sevgisi cânuma geçdi
Gönül Hakka ‘âşık oldu yanılmaz (M.14/1)¹²⁶⁴

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif, nakarat da olan ‘gönül Hakka ‘âşık oldu yanılmaz’ cümlesidir. Gönül, hakiki olana yani Allah’a âşık olmuştur. Bundan dolayı ne olursa olsun artık yanılmaz, aldanmaz.

1.6.107. Zihnî

“Kaynaklarda adı, Seyyîd Mehmed Said olarak geçmektedir. Doğum tarihi belli değildir. Keşanlıdır. Orada mahkeme kâtipliği yapmıştır. Miladi 1787’de vefat etmiştir. III. Selim devri şairlerindendir ve mürettep bir divanı vardır.”¹²⁶⁵

¹²⁶² Gönül Ayan, “Yûsuf Hakkî Üsküdârî ve Divanı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 39 (2009): 293.

¹²⁶³ Gönül Ayan tarafından çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında ‘oldun iy gönül’ redifli 68 numaralı gazel de vardır.

¹²⁶⁴ Nilüfer Karadavut, “Za’îfe Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, 2008), 152.

¹²⁶⁵ Özge Öztekin, “Zihnî, Seyyîd Mehmed Sa’id Zihnî Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 11.04.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2585>.

Zihnî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, vuslata kanmış ve sevgilinin saçına kapılmıştır. Eğri bir hayale müptela olmuştur.

Oldu rebûde zülfile va’d u visâle dil
Düşdü bu arzuda ‘aceb kıyl u kale dil

Agyâr ile firâz-ı nişîmende muztarib
Kâ’il seninle suffe-i saff-ı ni’âle dil

Sardum dıreht-ı şûh-ı debîri kitâb ile
İşler kalem o бага girüp nev-nihâle dil

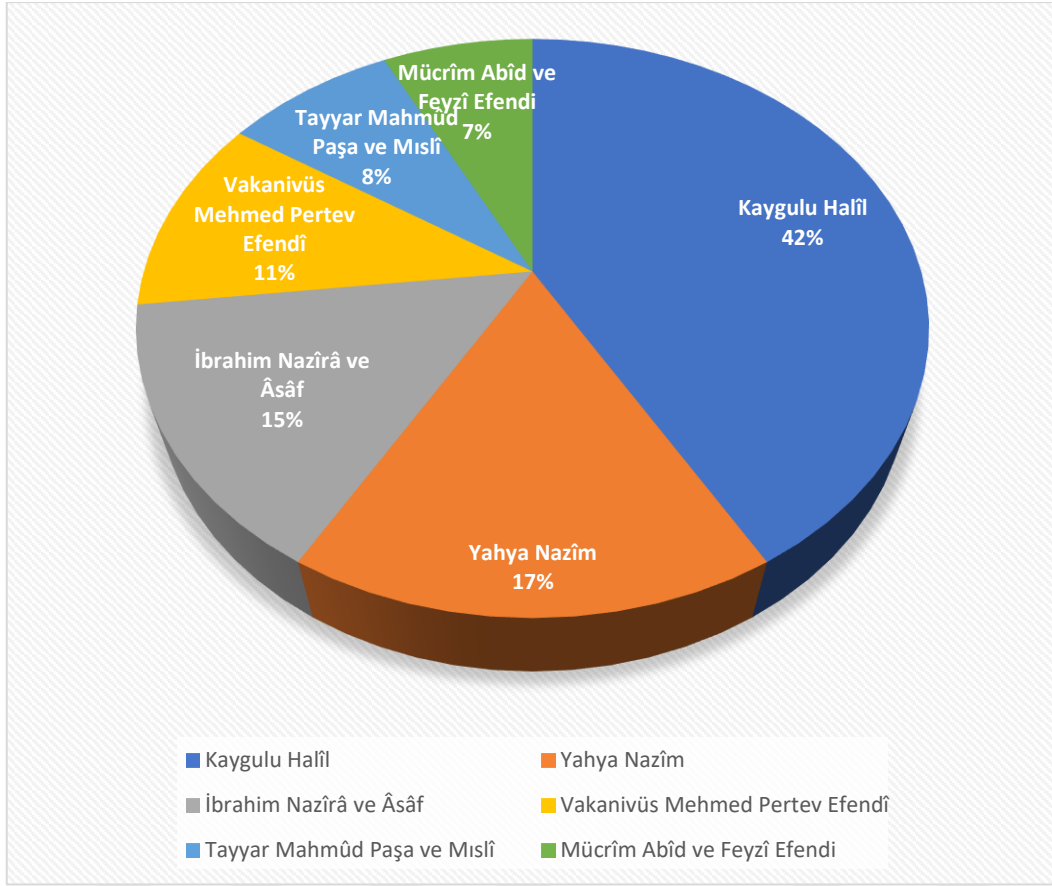
Mü’mîn dimem rakîbe müselmâna ‘özü var
Kâfirler ile başladı cenk ü cidâle dil

Togruca gördüm ebrûların bende Zihnîyâ
Oldu fetâde yine bir egri hayâle dil (G.219)¹²⁶⁶

Yukarıdaki gazelde redif ‘dil’ kelimesidir. Gönül, vuslata kanarak sevgilinin saçına kapılmıştır. Bu arzuyla dedikoduya düşmüştür. Gönül, kafirlerle savaşmaya başlamıştır. Eğri bir müptela olmuştur.

¹²⁶⁶ Mehmet Akpınar, “Keşanlı Zihnî Divanın” (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2005), 137.

1.6.108. 18. Yüzyılın Genel Değerlendirmesi

Şekil 5. Gönül redifli manzumelerin 18.yüzyılda şairlere göre kullanım grafiği.

18. yüzyılda tespit edilen ve taranan 185 divandan 107 tanesinde gönül redifi tespit edilmiştir. Gönül redifli toplamda 541 manzume bulunmaktadır. Bunların içinde en fazla pay sahibi olan 45 manzume ile Kaygulu Halîl'dir. Onun ardından 18 manzume ile Yahya Nazîm gelmektedir.

Tablo 5. 18. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... bulmuş dil	1
... ağlar gönül inler gönül	1
... bend oldu gönül	1
... benümle dil	2
... bu gönül	6
... bu gönül seni ister/arar	2
... can u dil	2
... can u gönülden	1
... çeşm-i dil	1
... dag-ber-dildür	10
... derdlü gönül	1
... derdlü gönüller	1
... derya-dil	2
... dide-i dil	1
... dil	28
... dil-dade	1
... dilde	2
... dilde didede	1
... dilden	1
... dildür	3
... diler gönlüm	1
... dil-i şeyda	1
... divane gönlüm	3
... dûş oldu gönül	1
... düşdi gönlümüz	15
... düşdi gönül	3
... düşdün a gönül	1
... düşürmüş gönlünü	1
... ela gönlüm	1

Tablo 5. 18. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... ey dil	5
... ey gönül	11
... eyledi gönlüm	1
... eylemez dil	1
... eyler gönül	2
... gel gönül	2
... geldük ey gönül	1
... gönlüm	47
... gönlüm eglenmez	4
... gönlüm evi	2
... gönlüm gibi	1
... gönlüm güli	1
... gönlüm ister/ister gönlüm	3
... gönlüm neylesün	4
... gönlüm neyleyüm	2
... gönlüm sakın	1
... gönlümde	1
... gönlümden geçer	1
... gönlümdür ol	2
... gönlümü	4
... gönlümün	1
... gönlümüz	3
... gönlümüz	3
... gönlün(i)	3
... gönül	95
... gönülde	1
... gönülden	2
... gönülden gönüle	2
... gönülden sev	1

Tablo 5. 18. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... gönüldür	7
... gönüli	1
... gönüller	2
... gönüller pertevi	1
... gönüllere	1
... gönülleri	2
... gördüğün gönlüm	3
... hahed dilim	1
... hun-ı dil	1
... idi (evvel) gönül	3
... ister gönlümüz şimdi	1
... ister gönül	22
... karip gönlüm	1
... kılmadı könglüm	1
... könglüm	6
... köngül	4
... malik ol gönlüm	1
... meyyaldür gönül	1
... mısın ey dil/gönül	2
... murg-ı dil	1
... neylersün gönül	2
... noldun a gönül noldun	1
... ol (ey) gönül/gönlüm	3
... olamazsın ey dil	1
... olan gönlüm	4
... olan sensün gönül	1
... olandır bu gönül	2
... oldu (bu) gönül/dil	5
... oldun ey gönül	4

Tablo 5. 18. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... olmadun gönül	1
... olmasun gönlüm	1
... olmazdun gönül	1
... olur dil	1
... olursun ey gönül	1
... sabr eyle gönül	3
... tütüyor gönül	1
... var dilde	8
... vay dilüm	1
... virane gönül	2
... virdüm gönlümi	4
... virme gönlüni	1
... ya al aşkum ya vir gönlüm	1
... ya nendi ey nalan gönül	1
Toplam:	414

1.7. 19. YÜZYIL

1.7.1. Abdullah Ferdî Efendi

“Doğum ve ölüm tarihi belli olmayan şairin asıl Abdullah Ferdî’dir. Müftü, tarikat Şeyhî ve şairdir. 18. asrın sonu ve 19. asrın başında yaşadığı eserlerinden öğrenilmektedir. Şiirlerinin çoğunda tasavvufi bir muhteva hâkim olmakla birlikte kimi şiirlerinde rindane bir hava da mevcuttur. Şairin önemli bir özelliği ise devrin mühim tarihî hadiselerine tarih düşürmek suretiyle devrin tarihine tanıklık etmesidir.”¹²⁶⁷

Abdullah Ferdî Efendi’nin Divanı’nda gönül redifli yedi gazel vardır. Gönül, düşmüştür. Kalp denizindeki sırlara, hayret çölündeki avareliğe ve sarhoş olduğu için sevgilinin gamzesine düşmüştür. Gönül, sevgiliye mahremdir. Kutsal ruh ile dost olan çocuktur. Âdemi şereflendiren sebeptir. Aşk hastalığının doktorudur. Dünyada âşğın payına düşen nasip gönüldür. Aşk Hüma’sının yuvasıdır. Sevgilinin Leyla saçının hayaliyle Mecnûn’dur. Cefa ve eziyete karşı bir kanun defteridir.

La’lini gördük mey-i ser-şâre düşdi gönlümüz
Mest olub bir gamzesi havare düşdi gönlümüz

Şems-i vahdet kıldı eflâk-i mezâhirden şurûk
Hayret ile sûret-i dîvâre düşdi gönlümüz

Zühd ile ehl-i selâmından iderek ihtirâz
Şimdi bu tavr ‘aceb inkâra düşdi gönlümüz

Câme giydirdin melâmet hırkasın siyâh olub
Tih-i hayretde gezüb avâre düşdi gönlümüz

Ferdîyâ ol la’l-i nâbın ser-gûyâsı ‘âdem
Kalb deryasındaki esrâre düşdi gönlümüz (G.115)¹²⁶⁸

Yukarıda verilmiş olan gazelin redifi ‘düşdi gönlümüz’ ifadesidir. Âşıklar sevgilinin dudağını görmüş, gönülleri de ağzına kadar dolu olan kadehe düşmüştür.

¹²⁶⁷ Erdem Can Öztürk, “Ferdî, Şeyh Hacı Abdullah Ferdî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 28.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay2&detay=182>.

¹²⁶⁸ Yılmaz Şentürk, “Abdullah Ferdî Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Divanı’nın Tenkitli Metni” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2005), 188.

Gönül, hayret çölünde gezerek avareliğe düşmüştür. O, kalp denizindeki sırlara düşmüştür.¹²⁶⁹

1.7.2. Âbîd

“Âbîd’in hayatı hakkında kaynaklarda fazla ve kesin bilgiler yoktur. Hakkındaki bilgiler daha çok kendi eserlerinden elde edilmektedir. Divançesindeki şiirlerinin analizine, eserlerinin bazılarının Manastır’da istinsah edilmesine ve bazı nüshalarının Üsküp kütüphanelerinde bulunmasına bakılarak şairin Üsküp-Manastır bölgesi şairlerinden olduğu tahmin edilebilir. Âbîd Efendi, şiirlerinde hem hece hem aruz ölçüsünü kullanmıştır. Dili, sade ve akıcıdır.”¹²⁷⁰

Âbîd Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Şair ve gönül birbirinden farklı kişilerdir. Âşık gönlüne soru sorar ve halinin sebebinin sorgular. Gönül düşmüştür fakat boş bir hale değil, bir mim, bir ha ve bir dala düşmüştür.

Seni âvâre kılan zülf-i perîşân mı gönül
Yoksa ol çeşm-i siyeh gamze-i fettân mı gönül

Ben seni eyledin üftâde ol gül-rûya hele
Seni dîvâne eden va’de-i ihsân mı gönül

Görecek olma bilmem ki nedir bu hayret
Edemem fark onu ben cân mı ol cânân mı gönül

Bana ol hançer-i ebrûlarıdır zahm açan
Seni de yaralayan nâvek-i müjgân mı gönül

Mey la’lidir eden ‘Âbîd zâr u giryân
Bu meyin neşe’-i hâs-ı ‘aceb efgân mı gönül (G.92)¹²⁷¹

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘mı gönül’ şeklindedir. Âşık, gönlünün halinin neyden kaynaklandığını bilmez ve öğrenmek için ona soru sorar. Gönlüne

¹²⁶⁹ Yılmaz Şentürk tarafından yüksek lisans çalışması olarak hazırlanan Abdullah Ferdî Divanı’nda yukarıdaki gazel dışında; ‘gönül’ redifli 154 numaralı ve 157 numaralı, ‘olan gönlüm’ redifli 161 numaralı ve 162 numaralı, ‘olan gönülceğizim’ redifli 163 numaralı ve ‘olur gönlüm’ redifli 171 numaralı gazeller de vardır.

¹²⁷⁰ Hayrullah Kahya, “Âbîd, Zeynelabîdîn”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 28.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7144>.

¹²⁷¹ Fatma Nur Gülen, “Âbîd Efendi’nin Dîvânçesi” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2011), 206.

bu avareliğin sebebini, onu divane edenin ne olduğunu, yaralayanın kirpik oku olup olmadığını sorar.¹²⁷²

1.7.3. Aczî

“Aczî’nin asıl adı Mustafa’dır. Kaynaklarda Mürîdoğlu Mustafa Aczî Ağa, Aczî Ağa, Mürîdzâde Mustafa Aczî Ağa, Şeyh Aczî Mustafa Efendi, Edremitli Mürîdzâde Mustafa Aczî Ağa gibi isimlerle anılmaktadır. Miladi 1805 tarihinde Edremit’te doğan Aczî, Edremit’in voyvodalık yapmış ailelerinden “Mürîdzâde” ailesine mensuptur. 1866 yılında vefat etmiştir. İki ayrı şeyhten hilâfet sahibi olan Aczî, 19. yüzyılın dinî-tasavvufi şiirinin başarılı bir temsilcisi olmuştur. Bu açıdan eserlerini sanat endişelerden uzak, tamamıyla didaktik gayelerle yazmıştır.”¹²⁷³

Aczî Divanı’nda gönül redifli iki murabba ve üç gazel olmak üzere toplamda beş manzume vardır. Gönül, sırların zuhur ettiği hazine evidir. Elest meclisinden beri sarhoştur. ‘Küntü’l-Kenz’in virane evidir. Vahdet bağındaki incidir. Allah’a yakın olandır. Hz. Muhammet’in nurunun ışığıdır. Gönül, Eyüp gibi dertlere sabretmeli, Yakup gibi sabır istemelidir. Gönül, Allah’ın bilinmeyen sırrıdır. Vücuttaki gizli hazinedir.

Sırr-ı ekber mazharı genç-hânesidir gönlümüz
Küntü kenzen hâne-i vîrânesidir gönlümüz

Sûret-i emvâc-ı kesretde bulunmaz mıslî yok
Bahr-ı vahdetde sadef dür-dânesidir gönlümüz

Şol yüzi mihr-i münevverden münevver dil-berin
Bir mücellâ câm-ı nâb kâşanesidir gönlümüz

Sâkiyâ di sâgar-ı sahbâ bize reng satmasın
Bâde-i bezm-i ezel mestânesidir gönlümüz

Ugramaz ol semte zâhid ‘Aczîyâ eyler hazer
‘Âşık-ı mestâneler mey-hânesidir gönlümüz (G.83)¹²⁷⁴

¹²⁷² Fatma Nur Gülen tarafından yüksek lisans çalışması olarak hazırlanan Âbid Divanı’nda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘tazmin-i beyt-i meşhur’ adlı ‘düşdi gönlümüz’ redifli bir manzume daha vardır.

¹²⁷³ Ali Duymaz, “Aczî, Mürîdzâde Aczî Ağa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 28.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=723>.

¹²⁷⁴ Öznur Özgönül, “Aczî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2001), 330.

Yukarıda verilmiş gazelde redif ‘gönlümüz’ kelimesidir.¹²⁷⁵

1.7.4. Âdile Sultan

“Miladi 1826 yılında İstanbul’da doğmuştur. Sultan II. Mahmûd’un kızıdır. 1899 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Okumayı çok seven Âdile Sultan, Osmanlı hanedanı içinde ciddi biçimde şiire meyleden ve divanı olan yegâne hanım sultanıdır.”¹²⁷⁶

Âdile Sultan’ın Divanı’nda ‘gönül’ redifli on gazel vardır. Gönül, ezel mumunun pervanesidir. Mecnun gibi divanedir. Aşkla coşan bir buhrandır. Ayıplanarak dillerde gezendir. Gönül, artık tanıdığı herkese yabancı olmuştur. Onu zapt edecek tek şey sevgilinin saçının zinciridir. Gönül, Allah’ın baktığı yerdir. Vuslat tahtının padişahıdır. Allah’tan gayrı her şeyden arınmış saf bir aynadır. Bazen Mecnun bazen Leyla’dır. Gönül, Allah misafirinin izzet evidir. O, dünyadan vazgeçmiştir, hakikat Kâbe’sini tavaf etmek istemektedir.

Düşdi bir hûrşîd manzar şâh-ı hûbâna gönül
Ragbet itmez görse de bin şûh-ı devrâna gönül

Bir nigâh-ı çeşm-i âhû ‘âşıkı meftun ider
Ol nazarda ‘âşıkân hep döndi bî-câne gönül

Meh cemâli ‘âlemi rûşen cihânı mest ider
Mıslî yok ol mâh-ı oeyker ya’ni bir dane gönül

Çok mudur bir cân virse yolına üftâdeler
Bir degül bin cân fedadır böyle cânâne gönül

Şerh idemez vasfını tâ haşrede bu hâl ü kâl
Afitâb-ı cândır ‘âlemde pervâne gönül

Geç haseb ile nesebden cümleden ay ‘Âdile
Vâkıf ol sırr-ı nihân-ı ‘aşk-ı Yezdân’a gönül (G.94)¹²⁷⁷

¹²⁷⁵ Öznur Özgönül tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Aczî Divanı’nda yukarıdaki gazel dışında; ‘gönlümüz’ redifli 87 numaralı ve ‘gönlüdür’ redifli 51 numaralı gazeller ile ‘ey gönül’ redifli 6 numaralı ve 15 numaralı murabbalar da vardır.

¹²⁷⁶ Fatma Ahsen Turan, “Âdile, Âdile Sultan”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 28.04.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4759>.

¹²⁷⁷ Aynur Koçak, “Âdile Sultan Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1996), 306.

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, güzellerin şahı olan sevgiliye düştüğü için diğer güzellere rağbet etmez. Ahu gözlü sevgili yüzünden tüm âşıklar cansız bir varlığa dönmüştür.¹²⁷⁸

1.7.5. Alî Feyzî

“Asıl adı Mehmed Alî’dir. Miladi 1854 yılında Afyonkarahisar’ın Câmi-i Kebîr Mahallesi’nde doğmuştur. Lakabı Çizmeci-zâdedir. 1895 yılında vefat etmiştir. Divan şiirinin inceliklerine vakıf olan şair, tahsilinin az oluşu ve Afyon dışına çıkmayışı sebebiyle adını duyuramamıştır.”¹²⁷⁹

Ali Feyzî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Bu gazelde gönül, kuru bir evhama ve ayrılık tuzağına düşmüş bir âşık olarak anlatılır.

Mürg-veş vardın firâk-ı dâma düşdün ey gönül
Bir gözi fettân âlem-i râma düşdün ey gönül

Vuslatı arzû idersin hâliyâ firkatde sen
Kâbil olmaz bir kuru evhâma düşdün ey gönül

Vâsıl-ı yâr olmak istersen kalender hâl ile
Armagânın yok bu fikr-i hâme düşdün ey gönül

Cem’ it ‘aklın rüzgârın cevrine oldun mahal
Kıl tefekkür firkat-ı eyyâma düşdün ey gönül

Tâb u dermânın kamu mahv eyledin bu feyzinin
Hâlet-i fer-câm ile encâma düşdün ey gönül (G.105)¹²⁸⁰

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘düşdün ey gönül’ şeklindedir. Gönül, kuş gibi ayrılık tuzağına düşmüştür. Gözü fettan olan sevgiliye düşmüştür.

1.7.6. Ahmed Cevdet Paşa

“Miladi 1823’te Bulgaristan’ın Lofça kasabasında doğmuştur. Asıl adı Ahmed olup Cevdet mahlasını İstanbul’da öğrenim gördüğü sırada 1843’te şair

¹²⁷⁸ Aynur Koçak tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Âdile Sultan Divanı’nda yukarıdaki gazel dışında; ‘gönlümdür’ redifli 37 numaralı, ‘ya’ni gönül’ redifli 87 numaralı, ‘ey gönül’ redifli 90 numaralı, ‘gönül’ redifli 92 numaralı, 93 numaralı ve 95 numaralı, ‘olmayan gönlüm’ redifli 109 numaralı, ‘gönlüm’ redifli 110 numaralı ve 114 numaralı gazeller de vardır.

¹²⁷⁹ Hakan Yekbaş, “Feyzî, Alî Feyzî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 28.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2803>.

¹²⁸⁰ Yusuf İlgar, “Afyonkarahisarlı Şair Ali Feyzî” (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1997), 110.

Süleyman Fehîm Efendi'den almıştır. 1895 yılında vefat etmiştir. Tanzimat devrinin önde gelen şahsiyetlerinden olan Cevdet Paşa, son asır Türk-İslam ilim âleminin mümtaz simalarından biridir. Ahmed Cevdet büyük bir devlet adamı olduğu kadar aynı zamanda tarihçi, hukukçu, edip, eğitici ve sosyologdur.”¹²⁸¹

Ahmed Cevdet Paşa'nın Divanı'nda gönül redifli beş gazel ve bir şarkı olmak üzere toplamda altı manzume vardır. Gönülde okun ve kılıcın yarası vardır. Gece tutan bir inleme vardır. Kalem acizdir fakat gönülde kaleme benzeme isteği vardır. Pergel gibi olan gönül, şaşkın ve acizdir. Gönül, sevgilinin halka olan saçının ucundaki tuzağa yakalanmıştır. Gönülün, sevgilinin çenesinin çukuruna düşmesi gam çukuruna düşmesi gibidir. Sevgiliyi gören gözdür fakat seven gönüldür.

Devr edip dâire-i hayretî her-bâr gönül
Oldu sergeşte vü dermânde çü pergâr gönül

Yâr ahvâlimi bilmez mi tegafûl mü eder
İşte bu şüphe beni eyledi bîzâr gönül

Dâne-i hâli hayâliyle nihâyet oldu
Dâm-ı ser halka-i gîsûya giriftâr gönül

Bu kadar düşme aman çâh-ı zekân kaydına kim
Eder elbet seni çâh-ı gama dûçâr gönül

‘Arz-ı hâl eyleme mümkün mü ‘aceb dildâre
Ki odur çâre-dih-i Cevdet-i nâçâr gönül (G.65)¹²⁸²

Yukarıda verilen gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül pergel gibi şaşkın ve aciz olmuştur. Sevgilinin, âşğın halini bilip bilmemesinin şüphesinden gönül bıkıştır.¹²⁸³

¹²⁸¹ Mehmet Arslan, “Cevdet Paşa, Ahmed Cevdet Paşa, Lofçalı”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4225>.

¹²⁸² Meliha Yıldırım, “Ahmed Cevdet Paşa Hayatı-Eserleri ve Divançe-i Cevdet” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1994), 184.

¹²⁸³ Meliha Yıldırım tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Ahmed Cevdet Paşa Divanı'nda yukarıdaki gazel dışında; ‘var dilde’ redifli 91 numaralı, ‘gönül’ redifli 66 numaralı ve 67 numaralı, ‘gönlüm’ redifli 68 numaralı gazeller ve ‘gönül sevdi ne çare’ redifli 72 numaralı şarkı da vardır.

1.7.7. Ahmed Tâlib İrşâdî

“Şair, miladi 1819 yılında doğmuş, 1880 yılında vefat etmiştir. Asıl adı Ahmed’dir. İzmir’in Bayındır ilçesinde doğmuştur. Derebeyzâde Helvacıoğlu Ahmed olarak bilinirdi. Şiirlerinde vahdet-i vücûd, şeyh ve pirlerine bağlılık, aşk, gönül, tasavvufi mertebeler, nefsin tekâmülünün mertebeleri ve bunları kat etmek için yapılması gerekenler işlenmiştir.”¹²⁸⁴

Ahmed Tâlib İrşâdî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, ne kadar eziyet çekse de bu sıkıntıların içinde bir mutluluk vardır. Gönül, halvete girip yalnız oturmalıdır. Aşığın gönülden şikâyet etmemesinin sebebi, gönülde Allah’ın olmasıdır.

Virdin senin estagfırullahe’l-azîm olsun gönül
İster isen ‘isyânını Mevlâ rahım olsun gönül

Haddin tecâvüz eyledin nefse uyup cürm ü hatâ
Yalvar Hudâya dâ’imâ hâlin selîm olsun gönül

Gel sabrı sen terk eyleme her Hikmetîn bâşı sabır
Tut kim riyâzet yolların huyun Hâlim olsun gönül

Sen kim seni pend eyledin tutmak gerekdir ey gönül
Senden sana bu nush u pend her dem kelîm olsun gönül

İrşâdinin bu cism ü cânında emr oldun bugün
Me’mûrun oldukça bu cân hıfzın mukim olsun gönül (G.48)¹²⁸⁵

Yukarıdaki gazelde redif ‘olsun gönül’ ifadesidir. Gönülün halinin iyi olması için Allah’a yalvarması gerekmektedir.¹²⁸⁶

1.7.8. Ahmed sadık Zîver Paşa

“Asıl adı Ahmed sadık, mahlası Zîverî’dir. Ahmed sadık Zîver Paşa miladi 1793 yılında İstanbul’da Yenikapı Mevlevîhânesi civarında bulunan Merkez Efendi Dergâhı karşısındaki bir evde dünyaya gelmiştir. 1862 yılında vefat etmiştir. Zîver

¹²⁸⁴ Gürol Pehlivan, “İrşâdî, Ahmed Tâlib”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=641>.

¹²⁸⁵ Neslihan Dönmez Alpdoğan, “Ahmed Tâlib İrşâdî’nin Divanı’nın İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2001), 175.

¹²⁸⁶ Neslihan Dönmez Alpdoğan tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘dil’ redifli 51 numaralı ve ‘vardır gönül’ redifli 49 numaralı gazeller de vardır.

Paşa devrine göre orta halli bir şair olmasına rağmen yazdığı şiirlerin hacmi bakımından kendisine önem atfedilmeyi hak etmektedir.”¹²⁸⁷

Ahmed sadık Zîver Paşa’nın Divanı’nda gönül redifli sekiz gazel ve bir muhammes olmak üzere toplamda dokuz manzume vardır. Gönül, tecelli Tur’udur. Mana aynasıdır. İlham vadisindeki yüce evdir. Aşk sırlarını söyleyendir. O, insanın sırlarına vakıf olandır. İsimler âlemine mahremdir. Sevgilinin gölgesinde mutlu olandır. Gönül, padişahın kölesi olduğundan beri özgür olmayı istemez. Gönülden gönle giden gizli bir yol vardır. İrfan neşesi gönülden gönüle bahşedilir.

Çün Kelîm-i ‘aşka kim Tûr-ı tecellâdır gönül
Nükte-i nevrîd-i beyzâ-yı îmmâdır gönül

Lafza gelmez in’ikâs-ı safvet-i mâhiyyeti
Öyle bir hayret-nümâ mir’at-ı ma’nâdır gönül

İdemez hali bir yere gelse cihân yek Remzîni
Bahs-i vahdet üzre bir müşkül mu’ammâdır gönül (G.197/1-2-3)¹²⁸⁸

Yukarıda ilk üç beyiti verilen gazelin redifi ‘gönül’ kelimesidir. Aşk Kelîm’i için gönül, tecelli Tûrudur. Hayret seyrettiren mana aynasıdır. Zor bir muammadır. İlham vadisindeki yüce evdir. Cismin gökyüzünde, geceyi süsleyen aynadır. Aşk sırlarını söyleyendir.¹²⁸⁹

1.7.9. Ali Handî

Doğum tarihi bilinmeyen Handî, tahminen miladi 1860 yılından sonra vefat etmiştir. Bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Eski Zağra’da doğmuştur. Asıl adı Ali’dir. Şiirlerinde Handî mahlasını kullanmıştır. Çok güçlü bir şair olmayan Handî’nin manzumelerinde Kerbela’dan, Hz. Alî’den, evlâd-ı Alî’den bahsetmesi; yine bir gazelinde âlem hankâhına Hacı Bektaş Velî’ye ikrar eylemek için geldiğini

¹²⁸⁷ Mehmet Arslan, “Zîver, Ahmed sadık Zîver Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2189>.

¹²⁸⁸ Suzan Ay, “Ahmet sadık Zîver Paşa Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1999), 564.

¹²⁸⁹ Suzan Ay tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki şiir dışında, ‘gönül’ redifli 199 numaralı ve 202 numaralı, ‘gönlüm’ redifli 218 numaralı, ‘gönülden gönüle’ redifli 274 numaralı, ‘dil’ redifli 204 ve 205 numaralı, ‘ey gönül’ redifli 206 numaralı gazeller ve ‘gönlüm gibi’ redifli 17 numaralı muhammes vardır.

dile getirmesi, Alevî-Bektâşi meşrepli bir şair olduğu şeklinde değerlendirilebilmektedir.¹²⁹⁰

Ali Handî Divanı'nda gönül redifli iki gazel vardır. Asım'a aşkı söyleten gönlün Tur'udur. Tecelli eden nurun ve secdenin yeridir. Gönül, siyah saça sevdalıdır. Gözden kan akıttandır. Maksat meyhanesidir.

Emirâ 'âsımâ teklim-i 'aşk Tûr-ı gönlümdür
Cemâinden tecelli zâta kân-ı nûr gönlümdür

Husûsâ nâvek-i müjgân-ı çeşmin zârıyem mutlak
Tabîbâ zahm-nâk-ı tayyibe tâ sûr gönlümdür

Ene'l-Hak söylerim baktıkça çeşm-i nâz-ı dil-cûna
Seni bende gördüm devr-i burç-ı hûr gönlümdür

Hayâlât-ı fenâ zuhrufların fark eylemez çeşmim
Ki andan mün'akis âyîne-i fağfur gönlümdür

'Alî ayrılma pâ-yı Hazret-i 'Âsım sana Ka'be
Cemâlî secde-gâhımdır mücellâ Tûr-ı gönlümdür (G.80)¹²⁹¹

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif 'gönlümdür' kelimesidir. Asım'a aşkı söyleten gönlün Tur'udur. Sevgiliden insana tecelli eden nurun yeri gönüldür. Gönül, güneş yıldızının devrettiğidir. Çin imparatorunun aynasına yansındır. Cemâlî'nin secde yeri gönlün Tûrudur.¹²⁹²

1.7.10. Âsâf (Dâmat Mahmûd Celâleddîn Paşa)

"Dâmad Mahmûd Celâleddîn Paşa, miladi 1853 yılında İstanbul'da doğmuştur. "Halîl Paşa-zâde Mahmûd Celâleddîn" ibaresi ebced hesabıyla doğum tarihini vermektedir. Asıl adı Mahmûd Celâleddîn'dir. Şiirlerinde Âsâf mahlasını kullanmıştır. 1903 yılında vefat etmiştir."¹²⁹³

Âsâf Divanı'nda gönül redifli bir kıta, bir gazel ve bir tahmis olmak üzere toplamda üç manzume vardır. Sevgili gönlü mutlu görse de gönül aslında

¹²⁹⁰ Mehmet Arslan, "Handî, Eskizağralı", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5197>.

¹²⁹¹ Ayten Şenyurt, "Ali Handî ve Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2004), 155.

¹²⁹² Ayten Şenyurt tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan Ali Handî Divanı'nda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, 'gönüldür' redifli 90 numaralı gazel de vardır.

¹²⁹³ Mehmet Arslan, Âsâf, Mahmûd Celâleddîn Paşa", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3269>.

üzülmüştür. O, artık görünmez olmuştur. Sevgilinin yeni doğmuş bir çocuk olarak gördüğü gönül, eziyet ile yaşlanmıştır. Gönle bakıldığında görülecek olan Allah'tır. Kanaatin sınırsız denizi gönüldür.

Gencîne-i nihân-ı hüviyyet gönüldedir
'Arş-ı mu'azzam-ı ehadiyyet gönüldedir

Kec bakma kalb-i 'âşika ey server-i cemâl
Allâhü Zü'l-celâle nazar it gönüldedir

Olmaz makâl ile kişi sîretde müslümân
Zann itme dilde nûr-ı hidâyet gönüldedir

Yüz bin kerâmet eylesen izhâr bî-hüde
Ey şeyh-i pâk râz-ı velâyet gönüldedir

Âsâf hutâm-ı hâke tenezzül mi eylerim
Deryâ-yı bî-kenâr-ı kanâ'at gönüldedir (G.15)¹²⁹⁴

Yukarıdaki gazelde redif 'gönüldedir' ifadesidir. Kimliğin gizli hazinesi gönüldedir. Vahdetin muazzam arşı gönüldedir. Gönle bakıldığında görülecek olan Allah'tır. Kanaatin sınırsız denizi gönüldedir.¹²⁹⁵

1.7.11. Aşkî

"Giritli Aşkî ile ilgili olarak tezkirelerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Aşkî'nin doğum ve ölüm tarihleri de kesin olarak bilinmemekle birlikte, divanında yer alan tarih manzumeleriyle vasiyetnamesinden şairin 18. yüzyılın son çeyreği ile 19. yüzyıl başları arasında yaşadığı ve asıl isminin Hüseyin olduğu anlaşılmaktadır. Aşkî Efendi, şiirlerinde Aşkî, Derviş Aşkî mahlaslarını kullanmıştır. Yalnız bir şiirinde tevriyeli olarak adını, meşrebini ve bağlılığını da vurgulamak amacıyla Hüseyinî mahlasını kullanmıştır."¹²⁹⁶

Aşkî Divanı'nda gönül redifli bir gazel ve bir murabba olmak üzere toplamda iki manzume vardır. Gönül, sevgilinin arzusu için canını vermelidir. Allah'ın rızasını kazanmaya talip olmalıdır.

Bir nefesde bin tecelli bahşını eyler gönül

¹²⁹⁴ Ömür Ceylan, "Âsâf (Damad Mehmed Celâleddin Paşa), Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Transkripsiyonlu Metni" (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1994), 132.

¹²⁹⁵ Ömür Ceylan tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, 'gördüğün gönlüm' redifli tahmis ve 'dildir' redifli 32 numaralı kıta da vardır.

¹²⁹⁶ Kadır Alper, "Aşkî, Giritli", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6144>.

Mâverâ-i sırr-ı vahdet Cem'ini eyler gönül

Hadd-i bî-pâyân olur bil sözleri 'âriflerin
Dört kitâbın Cem'i birdir şerhini eyler gönül

'Ayn u şin ü kâf içinde kudretidir görünen
On sekiz bin 'âlem içre seyrini eyler gönül

Bu harâret gencinin esrârı kim kimden gelür
Andan mı yâ benden mi bilmem kendini eyler gönül

Derviş 'Aşkî 'âkıbet sen 'aşk ile âlûdesin
Kâf-ı kudret lâm'a geldi sırrını eyler gönül (G.160)¹²⁹⁷

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif 'eyler gönül' ifadesidir. Gönül, vahdet sırrının ötesinde toplanmayı bekler. Dört kitabın toplanması aynıdır. Gönül bu kitapların şerhini istemektedir. Kudret Kaf'ının Lam'a gelmesinin sırrını bilen gönüldür.¹²⁹⁸

1.7.12. Bahrî

"Kaynaklarda hakkında bilgiye rastlanmayan şairin divanından öğrenilen bilgiler de sınırlıdır. Edirne'de doğup büyümüş, kitabet öğrenimi görüp kâtiplik yapmıştır. Abdülmecîd'in saltanatının (1839-1861) ilk yıllarında İzmir'de vefat etmiştir."¹²⁹⁹

Bahrî Divanı'nda gönül redifli iki murabba ve bir gazel olmak üzere toplamda üç manzume vardır. Gönül, âşığı Allah'a kavuşturacak olan evliyadır. O, yokluğu bilendir. Var olan sırlardan da haberdar olandır.

İster isen Haka vuslat evliyâ gönlündedir
Hem de ol cânânşa ülfet evliyâ gönlündedir

Cümle varlıktan geçüp gir evliyânın gönlüne
Ma'dumiyet içre halvet evliyâ gönlündedir

Evliyâyı kim ki vâsıl olmadı câhil odur
Çünkü cümle 'ilm ü hikmet evliyâ gönlündedir

'Küll men fâni' ile dâhil olki lâhut olsun

¹²⁹⁷ Kadir Alper, "Giritli Aşkî ve Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005), 257.

¹²⁹⁸ Kadir Alper tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, 'içmek dilersen ey gönül' redifli 157 numaralı murabba da vardır.

¹²⁹⁹ Mehtap Erdoğan, "Bahrî, Edirneli", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3689>

Nokta-i zat-ı hüviyyet evliyâ gönlündedir

Oldu Bahreddîn kulab-ı evliyâ hakke'l yakîn
Kesret ü vahdetde halvet evliyâ gönlündedir (G.80)¹³⁰⁰

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif 'evliyâ gönlündedir' şeklindedir. Aşığı, Allah'a kavuşturacak olan evliya gönüldedir. Ayrıca ilim ve hikmet de evliyanın gönlündedir.¹³⁰¹

1.7.13. Benderli Cesârî

“Asıl adı Hasan’dır. Bugün Moldova sınırları içinde olan Bender’de doğmuştur. Doğum tarihi bilinmeyen şair, miladi 1829 yılında vefat etmiştir. Manzumelerinde özellikle 19. yüzyılın sosyal hayatına dair birçok ayrıntıyı ele almıştır. Yaşadığı dönemdeki başta devlet adamları olmak üzere tarikat şeyleri, ağalar vb. tarihî şahsiyetler ile gezip gördüğü Şehirleri de şiirlerinde anlatmıştır.”¹³⁰²

Benderli Cesârî’nin Divanı’nda gönül redifli on gazel ve dört şarkı olmak üzere toplamda on dört manzume bulunmaktadır. Âşık iyiden de kötüden de unvandan da isimden de vazgeçebiliyorken gönül, bütün bunlardan geçmemektedir. Gönül, muhabbet meclisindeki sevgiliyle olan eğlenceyi de o ay yüzlüyü de unutmamalıdır. Gönülün istediği sevgili, vefa ilmini okumuş olan, cefa etmeyen, çocuk gibi ola ve âşığın haline rahmet edecek olan Mustafa’dır. Tende can olduğu sürece, gönülün sahibi sevgilidir. Âşık gönülünü, bir ha, iki mim ve dala vermiştir. Aşığın gönlüne yakışacak olan sevgilinin yüzü güleç, sözü yüce ve bakışı şehladır. Yemininde durmayan bu dünya gönülün umurunda değildir. O, şaraba değil meclisteki mahmur gözlü olana meyillidir. Gönül, aşk kervanı ile dünyayı dolaşmak ister.

Cihânda ak u karadan geçerdüm ben gönül geçmez
Hemîşe zîr ü bâlâdan geçerdüm ben gönül geçmez

İrüp nevrûz sultânı bahârın mevsimi geldi

¹³⁰⁰ İvona Stojanovska, “Bahri Divanı ve İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015), 128.

¹³⁰¹ İvona Stojanovska tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül’ redifli 131 numaralı ve ‘oldı bu gönlüm’ redifli 172 numaralı murabbalar da vardır.

¹³⁰² Hakan Yekbaş, Cesârî, Hasan”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2155>.

Müzeyyen seyr-i sahrâdan geçerdüm ben gönül geçmez

Mahâret bulmuşum ben lu'b-ı satrâncda ezelden çün
Anunçün her dü-bârâdan geçerdüm ben gönül geçmez

'Aceb bir özge abdâlam meger al 'abâ oldum
Bu tâc ile bu hırkadan geçerdüm ben gönül geçmez

Yeter pend itdün ey nâsîh tuyulsun hak ise nutkun
Kamu dost u ehîbbâdan geçerdüm ben gönül geçmez

Bana dirsün ki cennetde şarâbun vardur a'lâsı
Bu demde bâde hamrâdan geçerdüm ben gönül geçmez

Cesârî sîm bileklü tâze meh-rû sâkîler kim var
Pes öyle hüsn-i zîbâdan geçerdüm ben gönül geçmez (G.343)¹³⁰³

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif 'geçerdüm ben gönül geçmez' şeklindedir. Gönül, insanın içindeki nefistir. Zira âşık, cennet için her şeyden vazgeçebiliyorken gönül dünyevi şeylerden vazgeçemez.¹³⁰⁴

1.7.14. Besnili Lüzûmî

"Miladi 1802'de Adıyaman'ın Besni İlçesi'nde doğmuştur. Urfa, Halep, Diyarbakır medreselerinde eğitim görmüş; daha sonra müderrislik ve müftülük yapmıştır. Lüzûmî aşkı, hüznü, acıyı, ayrılığı çok samimi ve içten terennüm etmiştir."¹³⁰⁵

Besnili Lüzûmî Divanı'nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, hicran ateşinde yanıp kebab olmuştur. Gönülün bu halinin sebebi düşman değil, eziyete alışmış olmanın sıkıntısıdır. Ayrılık vakinde gönülün eğlenmesini/oyalanmasını sağlayan şey ah ederek inlemektir.

Mest iken sahbâ-yı hayretten harâb oldun gönül
Âteş-i hicrâna mı yandın kebâb oldun gönül

¹³⁰³ Yasemin Akkuş, "Benderli Cesârî'nin Divanı ve Divançesi" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010), 672.

¹³⁰⁴ Yasemin Akkuş tarafından doktora tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki şiir dışında, 'unutma gönül' redifli 132 numaralı, 'benüm gönlümcedir' redifli 41 numaralı, 'gönül' redifli 67 numaralı ve 'gönül virmiş nişanlanmış' redifli şarkılar ile 'n'eylesün gönül' redifli 529 numaralı, 'mâ'ildür gönül' redifli 534 ve 538 numaralı, 'gönlümcedir' redifli 190 numaralı, 'sendedür gönlüm benüm' redifli 549 numaralı, 'virdüm gönlümü' redifli 760 numaralı, 'ister gönül şimdi' redifli 815 numaralı ve 'ister gönül' redifli 126 numaralı gazeller de vardır.

¹³⁰⁵ Maşallah Kızıltaş, "Lüzûmî, Besnili", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5037>.

Gâlibâ semt-i vefâdan esdi bir bâd-ı ferah
Bâr-ı gamdan pîre dönmüşken şebâb oldun gönül

Kaldı dil-sûz-ı hayâl-i la'l-i dil-ber sînde
Âteşin sâgar gibi hayret-me'âb oldun gönül

Ben gibi bir meh-liqâdan sen de mi mehcûrsun
Pür-hayâl-i şevk ile bir mâh-tâb oldun gönül

Şerh-i hâlin yâd kılmakdan Lüzûmî 'âşıkın
Kilk-i eş'ârım gibi pür-ıztırâb oldun gönül (G.73)¹³⁰⁶

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif 'oldun gönül' ifadesidir. Gönül sarhoş iken hayret kadehinden harap olmuştur. Hicran ateşine yanarak kebab olmuştur.¹³⁰⁷

1.7.15. Bursalı İffet

“Şiirlerinde İffet mahlasını kullanan şairin asıl adı Seyyîd Mehmed Emîn'dir. Bursa'da doğmuştur. Doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Hacı Şerîf Ağa-zâde olarak tanınmaktadır. Miladi 1840 yılında vefat etmiştir. Tanzimat öncesinin eski şiir an'anesine bağlı şairlerdendir.”¹³⁰⁸

Bursalı İffet Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, tıpkı çocuk gibi aynanın içinde bir mekân arar. O, Kabe'nin yoluna akıp giden bir taht arar.

Bu bî-zamânda 'acebdir zamân arar gönlüm
Tifil-veş âyîne içre mekân arar gönlüm (G.76/1)¹³⁰⁹

1.7.16. Bursalı Murat Emîrî

“Tırnava'da miladi 1851 yılında doğmuştur. Asıl adı Murâd Emrî Efendi'dir. Şiirlerinde Emrî mahlasını kullanmıştır. Dört yaşında iken babası vefat ettiğinden iyi bir öğrenim görememiştir. 1917 senesinde Bursa'da vefat etmiştir. Aslında pek tahsili olmamasına rağmen kendisini yetiştirmeye gayret

¹³⁰⁶ Maşallah Kızıltaş, “Besnili Lüzûmî Divanı Tahlil-Transkripsiyonlu Metin-Dizin” (Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi, 2014), 147.

¹³⁰⁷ Maşallah Kızıltaş tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, 'gönlümün' redifli 71 numaralı ve 'eglenür gönlüm' redifli 82 numaralı gazeller de vardır.

¹³⁰⁸ Mehmet Arslan, “İffet, Bursalı Seyyîd Mehmed Emîn”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2825>.

¹³⁰⁹ Mehmet Arslan, *Bursalı İffet Divanı* (İstanbul: Kitapevi, 2005), 78.

eden, maarife hizmet için gazeteler çıkaran, ilim ve fen âşığı bir kimse olarak değerlendirilen Murâd Emrî, özellikle muhammes ve tahmisleriyle tanınmıştır.¹³¹⁰

Geçdi çağı sevmeye şu dil-beri hâlâ gönül
Öyle Mecnûndur güzel görse sanır Leylâ gönül

Geçmiyor bu ‘illet sevdâ anı kıldı zebûn
Nerde görse âh eder bir serv-i kad bâlâ gönül

‘Âlemi görmez o dem kim yâr ile ülfet eder
Yâr gidince ol zemân etmekde var belâ gönül

Hâsılı sevdâyâ düşmüş yâr deyü feryâd eder
Kanda varsa hep arar dil-dârını illâ gönül

Böyle kalmaz her zamân bir gün gelir Emrî diler
Vakt olur dil-dârı terk eyler arar Mevlâ gönül (G.335)¹³¹¹

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gazelde gönül üzerinden, beşerden İlahi’ye yönelen aşk anlatılmaktadır. Gönül öyle bir Mecnûn’dur ki güzel görse Leyla sanmaktadır. Nereye giderse gitsin hep sevgilisini aramaktadır. Öyle bir zamanda sevgiliyi terk ederek Mevla’yı aramaya başlar.¹³¹²

1.7.17. Câzib

“Asıl adı Salâhaddîn’dir. Ankara’da doğmuştur. Mevlânâ hakkında iki medhiye yazdığı gibi gazellerinde de Mevlevîlikten hürmetle bahsetmektedir. Yazdığı tarih manzumelerinden hareketle miladi 1856 yılından sonra vefat ettiği söylenebilir.”¹³¹³

Câzib Divanı’nda gönül redifli on iki gazel vardır. Gönül, gamın gül bahçesine bülbül olmuştur. Sevgilinin avcı olan bakışına av olmuştur. Sevgiliden ayrı düştüğü için avare olmuştur. Elest günündeki kadehin şarabıdır. Vahdet köşesindeki Esma’nın hazinesidir. Gönül, muhabbet saçının zincirine bağlıdır.

¹³¹⁰ Mehmet Arslan, “Emrî, Murâd Emrî Efendi, Tırnıvalı”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5200>.

¹³¹¹ İbrahim İmran Öztahtalı, “Bursalı Emrî Murad Efendi ve Divanı” (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009), 1272.

¹³¹² İbrahim İmran Öztahtalı tarafından doktora tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül’ redifli 336, 337, 340 ve 341 numaralı ve ‘ister gönül’ redifli 342 numaralı gazeller de vardır.

¹³¹³ Mehtap Erdoğan, “Câzib, Salâhaddîn”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3692>.

Sevgilinin ayrılığıyla inleyen, yara dolu bir sine ile ağlamakta olan, Mevlâna aşkı ile başı dönen gönüldür. Dar ağacı söz konusu olduğunda Mansur gibi merttir. Sevgilinin siyah saçı için taraktır.

Gonca-i dâmân-ı cevri-yâre hâr oldun gönül
Gülşen-i hicrân-ı gamda çün hezâr oldun gönül

Cûşa geldi kulzüm-i aşkın aceb sevdâ ile
Gûyiyâ bir cûybâr-ı nev-bahâr oldun gönül

Evc-i istignâda ankâ-veş olurken lâne-sâz
Ceng-i şehbâz-ı nigâh kim şikâr oldun gönül

İhtiyâr ettin diyâr-ı gurbetin kahrın bütün
Künc-i gamda sille-gâh-ı rûzgâr oldun gönül

Vasl-ı âmâl-i kenâra çekmeden Câzib gibi
Âkibet sû-yi vatandan der-kenâr oldun gönül (G.246)¹³¹⁴

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘oldun ey gönül’ ifadesidir. Gönül, sevgilinin eziyet eteğinin goncasına diken olmuştur. Gamın gül bahçesinde bülbül olmuştur. Sevgilinin bakış avcısına av olmuştur. Vatan suyunun kenarında kapı olmuştur.¹³¹⁵

1.7.18. Celâl

“Asıl adı Mahmûd Celâleddîn’dir. Şiirlerinde Celâl mahlasını kullanmıştır. Miladi 1839’da İstanbul’da doğmuş, 1899 yılında da vefat etmiştir. Nesri, nazmından daha iyidir. Musikide ustadır.”¹³¹⁶

Celâl Divanı’nda gönül redifli iki şarkı ve bir gazel olmak üzere toplamda üç manzume vardır. Çaresiz gönül, cefa dikenine düşmüştür. Vuslattan ümidi kesmiştir. Cemal bağının bülbülü gönüldür.

Sanma beyhûde zâr eder gönlüm

¹³¹⁴ Salih Yılmaz, “Câzib Divanı İnceleme, Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010), 330.

¹³¹⁵ Salih Yılmaz tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘oldun ey gönül’ redifli 247 numaralı, ‘gönül’ redifli 254 ve 255 numaralı, ‘cam bir ney bir gönül’ redifli 256 numaralı, ‘bir ney bir gönül’ redifli 258 numaralı, ‘düştü gönlümüz’ redifli 172 numaralı, ‘kim gönlümdür ol’ redifli 267 numaralı, ‘misin gönlüm’ redifli 272 numaralı, ‘gönlüm’ redifli 316 numaralı ve ‘gönlüm neylesün’ redifli 366 numaralı gazeller de vardır.

¹³¹⁶ İsmail Hakkı Aksoyak, “Celâl, Mahmûd Celâleddîn Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6729>.

Feleğe inkisâr eder gönlüm

Yıkılıp sâye-bân-ı ümîdi
Ye's içinde qarâr eder gönlüm

Rûhuna Fâtihâ okur deyu yâr
Ârzû-yı mezâr eder gönlüm (G.44/1-2-3)¹³¹⁷

Yukarıda ilk üç beyiti verilmiş olan gazelde redif 'eder gönlüm' ifadesidir. Gönül boş yere inlemez. O feleğe inkisar eder. Belki sevgili ruhuna Fatiha okur diye mezarı arzular. Ayrılığın eleminden bıkmış olan gönül artık vuslatı beklemektedir. Sevgili isterse gönlü mutlu eder isterse de öldürür. Gönül her iki durumda da gururlanır.¹³¹⁸

1.7.19. Çeşm-i Âfet

“Şiirlerinde kullandığı Çeşm-i Âfet’in, gerçek adı veya mahlası mı olduğu tespit edilememiştir. Edebiyat tarihlerinde hayatı ve şairliği hakkında bilgiye rastlanmaz. Şiirlerinde, kendisi ile ilgili bazı bilgiler elde edilebilmekle birlikte doğum yeri, tarihi, milliyeti ve ailesi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Miladi 1907 yılında vefat etmiştir. Çeşm-i Âfet Hanım eşi İsmail Paşa’nın ölümünden sonra onun adını ebedileştirmek ve acısını dile getirmek için şiir söylemiştir. Kendine ve şairliğine güvenen bir edası vardır.”¹³¹⁹

Çeşm-i Âfet Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül gözü, Allah’ın sırlarının mahremidir. Dert ve elem bulaşmış gözyaşı ile doludur. Sevgilinin gamzesinin okları yanlışlıkla gönlü delse, âşık lütuf merhemi geldi sanır. Taş gönüllü olanlar, âşığın gönlünün de taştan olduğunu sanırlar.

Kılma hâristân-ı hicrân gül-‘izârâ gönlümi
Dâg-dâr-ı cevrin itmiş zînhârâ gönlümi

Hıttâ-ı dilde olan ‘umrânı görseydi eger
Tahtgâh eyler idi Kisrâ vü Dârâ gönlümi

Zann iderdim merhem-i lütfun dirîg itmez idin

¹³¹⁷ Ayten Koçver, “Mahmûd Celâleddin Paşa Divanı İnceleme-Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008), 169.

¹³¹⁸ Ayten Koçver tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazel dışında; ‘gönül’ redifli 13 ve 23 numaralı şarkılar da vardır

¹³¹⁹ Semra Tunç, “Çeşm-i âfet”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3122>.

Delse gamzen okları yer yer kazârâ gönlümü (G.93/1-2-3)¹³²⁰

Yukarıdaki bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘gönlümü’ şeklindedir. Gül bahçesi olan gönlü sevgili, hicranın dikenli bahçesi yapmamalıdır. Sevgilinin gamzesinin okları yanlılıkla gönlü delse âşık, lütuf merhemi geldi sanırdı.¹³²¹

1.7.20. Çuhadâr-zâde Şâkir

“Miladi 1762’de İstanbul’da doğmuştur. Babası Sadrazam çukadârlarından Ahmed Ağa’dır. Babasına nispetle Çukadâr Ahmed Ağa-zâde olarak tanınmıştır. 1836’da 74 yaşında vefat etmiştir.”¹³²²

Çuhadâr-zâde Şâkir’in Divanı’nda gönül redifli dokuz şarkı ve üç gazel olmak üzere toplamda on iki manzume vardır. Sevgili, âşığın gönlünün eğlencesidir. Gönül ehlinin neyi, günah değildir. Gönül, tacı terk etmeli, kendisini Allah yoluna sevk eden bir şah bulmalıdır. O, saçı Leyla olan kan akıtıcıya Mecnun olmuştur.

Şehenşâh-ı serîr-i ıstıfâya râh bul gönlüm
Sipihr-i lâ-mekân-ı ‘aşkda bir mâh bul gönlüm

Yetişmez mi bu vâdî-i dalâle reh-neverd olmak
Seni râh-ı hüdâya sevk eder bir şah bul gönlüm

Hevâ-yı derd ile hep hây u hûy u nâleler bâtlı
Sarây-ı kurba dâ’î olmaga bir âh bul gönlüm

Nedir bu servet-i yek-rûze ile fahr-ı gûn-â-gûn
Ana fermân-ı ‘azl ermez hemân bir câh bul gönlüm

Habîb-i Kibriyâdır bâdi-i tahlis olan Şâkir
Anın isr-i şerîfin gösterir dergâh bul gönlüm (G.174)¹³²³

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘bul gönlüm’ ifadesidir. Gönül, seçkinlik tahtının şahına yol bulmalıdır. Aşkın mekânsız göğünde bir ay bulmalıdır.

¹³²⁰ Kâzım Yoldaş, *Çeşm-i Âfet Divanı* (Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2013), 149.

¹³²¹ Kâzım Yoldaş tarafından çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönlüm gözüm’ redifli 67 numaralı gazel de vardır.

¹³²² İbrahim Halil Tuğluk, “Şâkir, Çukadâr Ahmed Ağa-zâde”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1304>.

¹³²³ Fatma Dikbaş Tüysüzoğlu, “Çuhadâr-zâde Şâkir Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005), 585.

Onu Allah yoluna sevk eden bir yâr bulmalıdır. Şerifin ayak izine bir dergâh bulmalıdır.¹³²⁴

1.7.21. Danîş Mehmed Bey

“Adı Mehmed’dir. Miladi 1805’te İstanbul’da doğmuş, 1830 tarihinde yine İstanbul’da ölmüştür. Şairlik yeteneği, bilgisi, güçlü hafızası ve zekâsı ile tanınmıştır.”¹³²⁵

Danîş Mehmed Bey’in Divanı’nda gönül redifli iki gazel ve bir kıta olmak üzere toplamda üç manzume vardır. Ten mülkünün Leyla’sı olan ve âşığı Mecnûn eyleyen, ateş saçmakta olan gönüldür. Gönül, sevgiliye intisap etmiş olduğu için artık ne şarap ne bahar ne de bağ istemektedir. Gönülde, sevgilinin mahallesine çıkan yüce bir yol vardır.

Der-i husrevânî saymaz bu cihânda bâb-ı gönlüm
Sana eyledi efendim sana intisâb gönlüm

Hatt-ı sebzini talebden leb-i la’lini emelden
Ne bahar ne bağ ister ne şarâb-ı nâb gönlüm (Kıta.2)¹³²⁶

Yukarıda verilmiş olan manzumede redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül sevgiliye intisap ettiği için ne bağ ne bahar ne de şarap ister.¹³²⁷

1.7.22. Diyarbakırlı Said Paşa

“Miladi 1832 yılında Diyarbakır’da doğmuştur. Asıl adı Mehmed Sa’îd Paşa’dır. Şiirlerinde Sa’îd mahlasını kullanmıştır. 1891 tarihinde Mardin’de vefat etmiştir. Nesri nazmından daha güçlüdür.”¹³²⁸

¹³²⁴ Fatma Dikbaş Tüysüzoğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül eglencesi’ redifli 112 numaralı, ‘gönül verdim’ redifli 11 ve 47 numaralı, ‘kaldı gönlüm’ redifli 33 numaralı, ‘dil-şad’ redifli 35 numaralı, ‘gönül hoşlandı’ redifli 54 numaralı, ‘düştü gönül’ redifli 64 numaralı, ‘gönülde’ redifli 97 numaralı ve ‘düşdi dil’ redifli 106 numaralı şarkılar ile ‘oldu dil’ redifli 154 numaralı ve ‘olmaz gönül’ redifli 151 numaralı gazeller de vardır.

¹³²⁵ Bahir Selçuk, “Dâniş, Mîr Mehmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=165>.

¹³²⁶ Süreyya Özavar, “Dâniş Mehmed Bey Hayatı, Sanatı ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1993), 163.

¹³²⁷ Süreyya Özavar tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki kıta dışında, ‘ki gönlümdür’ redifli 14 numaralı ve ‘var dilde’ redifli 35 numaralı gazeller de vardır.

¹³²⁸ Mehmet Arslan, “Sa’îd Paşa, Divan Efendisi-zâde Mehmed Sa’îd Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6288>.

Said Paşa Divanı'nda gönül redifli iki gazel ve iki kıta olmak üzere toplamda dört manzume vardır. Gönül, sağlam bir yeri dahi bulunmayan viranedir. Kusuruna ve deliliğine bakılmaması gereken bir divanedir. Ezelden beri âşığın başının belasıdır. Bunca yıldır delilikten bıkip usanmayan gönül, taze sevmekten ve el çekmemekten dolayı yaşlanmıştır.

Lebin derdiyle cân vermekdeyim dem-bestedir gönlüm
Gel ey rûh-ı revanım gel yetiş pek hastadır gönlüm

Kabûl-i iltiyâm etmez tabîbâ mûmiyâ urma
Beni gözden düşürmüş ol perî işkestdir gönlüm

Nasihat dinlemez uslanmaz âh u zârdan kalmaz
Nice yıldır ki bir zencîr-i zülfe bestedir gönlüm

Fakîrindir kulundur derdmendindir esrindir
Kusûru olsa da ihsânına şâyestedir gönlüm

Tecâhül gösterip kaçma Sa'îd-i zârdan zâlim
Senin zannetdiğin efkârdan vârestedir gönlüm (G.59)¹³²⁹

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif 'gönlüm' kelimesidir. Sevgilinin dudağının derdiyle âşık can verirken, gönül susmuştur. Gönül çok hastadır. Âşık gözden düştüğü için gönül kırılmıştır. Saçın zincirine bağlıdır. Kusuru olsa dahi gönül, sevgilinin ihsanına layıktır. Efkinden kurtulmuştur.¹³³⁰

1.7.23. Eğribozlu Mehmed Emîn Sırrî

“Asıl adı Mehmed, mahlası Sırrî olan şair, Bektaşiliğe meyletmış önemli bir mutasavvıftır. Divanındaki kayıtlardan miladi 1794'de Eğriboz (Ağrıboz)'da doğduğu, 1842'de Tekirdağ'a giderek orada yerleştiği anlaşılmaktadır. Ölüm tarihi bilinmemektedir.”¹³³¹

Mehmed Emîn Sırrî Divanı'nda gönül redifli üç gazel ve bir murabba olmak üzere toplamda dört manzume vardır. Gönül vefasız olan dünyadan vazgeçmelidir.

¹³²⁹ Kenan Erdoğan, *Diyanbakırlı Said Paşa Divanı* (Manisa: Tekin Matbaası, 2004), 89.

¹³³⁰ Kenan Erdoğan tarafından çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, 'gönül' redifli 54 numaralı gazel, 'ey gönül' redifli 12 numaralı ve 'gönlümüz' redifli 21 numaralı kıtalar da vardır.

¹³³¹ Emine Çakır, “Sırrî, Mehmed Eğribozlu”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6046>.

Gönül, müminin cisminde, Allah'ın arşıdır. Tavaf edilmesi gerek irfan evidir. Vahdet şehrinin içinde hükmeden sultandır. Derde derman olandır. İmanın nurudur.

Kâf-ı tende mürğ-i 'ankâdur gönül
Cismi yok bir sırrı ihfâdur gönül

Hâlini arz it ana ey müdde'î
Cilve-gâh-ı Rabb'ül â'lâdur gönül

'Arş-ı â'ladur buyırdı çün Resûl
Kıl tavâf it beyt-i 'âliyâdur gönül

Binde bir vasfını itmekdür muhâl
Zâhidâ sırr-ı mu'âmmâdur gönül

Sûret içre Sırrîyâ bir katredür
Ma'nide bir özge deryâdur gönül (G.117)¹³³²

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, ten kafındaki Anka kuşudur. Cismi olmayan bir sırrı gizleyendir. Yüce Allah'ın cilvegahıdır. Tavaf edilmesi gereken yüce evdir. Zahit için muamma olan sırdır. Manada özge bir denizdir.¹³³³

1.7.24. Enderunlu Ferîd İbrahim

"İstanbul'da doğan şairin doğum tarihi belli değildir. Asıl adı İbrahim Ferîd Bey'dir. Enderunda yetişmiş ve Enderunlu diye tanınmıştır. Miladi 1842'de Şam'da vefat etmiştir."¹³³⁴

Ferîd İbrahim Divanı'nda gönül redifli bir gazel, bir müseddes, bir muhammes ve bir tahmis olmak üzere toplamda dört manzume vardır. Gönül, ayrılık meclisindeki kandilin alevidir. İttifak kadehinin renksiz şarabıdır. Aşk ehlinin sahip olduğu şeydir. Âşıklar gönüllerinden şikâyet etmektedir. Gönül artık isteksiz olmalıdır.

Şeb-i hicrana aydır gönlüm
Bezmede gam-zidâydır gönlüm

¹³³² Sıddık Cansever, "Eğribozlu Mehmed Emîn Sırrî Hayatı, Eserleri, Divanının Edisyon Kritik Metni ve Değerlendirmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005), 202.

¹³³³ Sıddık Cansever tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, 'gönül' redifli 116 numaralı ve 'buldı gönlüm' redifli 122 numaralı gazeller ile 'ey gönül' redifli 6 numaralı murabba da vardır.

¹³³⁴ Mehtap Erdoğan, "Ferîd, İbrahim Ferîd", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3760>.

Felek-i dilde âftâb olmuş
Dehre pertev-nümâydır gönlüm

Meyl iderse şehen-şeh-i ‘aşka
Bir münevver sarâydır gönlüm

Leşker-i ‘aşk haymesin kursun
Bî-nihâyet kazâydır gönlüm (G.32/1-2-3-4)¹³³⁵

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül hicran gecesinde ay, mecliste ise gamlı olandır. Gönül, felekte güneş olup dünyaya ışık saçandır. Münevver bir saraydır.¹³³⁶

1.7.25. Enderunlu Hâlim

“2. Mahmûd (1808-1839) dönemi şairlerindendir. Enderun’da yetişmiş, miladi 1830 yılında İstanbul’da vefat etmiştir.”¹³³⁷

Enderunlu Hâlim Divanı’nda gönül redifli bir tahmis ve bir gazel olmak üzere toplam iki manzume vardır. Gönül, isteyicidir. Sevgiliyi istemektedir. Sevgilinin sinesi gibi bir yuva istemektedir.

Bezm-i tarabda hayret-i cânânedir gönül
Zencîr-i zülfe aşk-ile dîvânedir gönül

Gördi ruhunda hâlini ol bî-mürüvvet,n
Mânend-i murg-ı mâ’il-i yek-dânedir gönül

Her subh u şâm zülfünü fikr eyleyüp hemân
Âh u figân u zâr ile vîrânedir gönül

Çeşmi harâb itmiş iken cânı şimdicek
Şem-i izâra yanmaya pervânedir gönül

Lal-i lebine hem-dem olaldan Hâlim ben
Meclisde devr-i sâgara bî-gânedir gönül (G.54)¹³³⁸

¹³³⁵ Ferda Çobanoğlu, “Enderunlu Ferîd İbrahim Divanı’nın Metni ve İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 122.

¹³³⁶ Ferda Çobanoğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönlüm’ redifli 7 numaralı müseddes, ‘gönüldendir’ redifli 14 numaralı muhammes ve ‘gönül’ redifli 12 numaralı tahmis de vardır.

¹³³⁷ Mehmet Arslan, “Hâlim, Enderunlu”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2238>.

¹³³⁸ Mehmet Turgutlu, “Enderûnlu Hâlim Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008), 147.

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül aşk ile sevgilinin saçının divanesidir. Ah ve figan ile viranedir.¹³³⁹

1.7.26. Erzurumlu Emrah

Emrah, Erzurum’un Palandöken ilçesine bağlı Güzelyurt (Tambura) köyünde dünyaya gelmiştir. Emrah’ın, asıl isim mi, yoksa mahlas mı olduğu konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bunun mahlas olabileceği kuvvetle muhtemeldir. 18. yüzyılın son çeyreğinde doğduğu kesin olmakla birlikte, doğum tarihi, yıl olarak tespit edilememiştir. Emrah, divan şiirinin ustalarını okumuş, o tarzda da şiirler yazmıştır.¹³⁴⁰

Erzurumlu Emrah Divanında gönül redifli iki ilahi ve üç gazel olmak üzere toplamda beş manzume vardır. Aşk pervanesinin ateşi de sevgilinin alevli aşkı da gönüldedir. İrfan ülkesinin şahı olan âşığın bütün varlığı da aşk savaşı da gönüldedir. Dilbere bağlanmış olan gönül, çaresizdir. O, sevgiliye köle, kula da kul olmuştur.

Âşık, gönlünü sevgiliye vermiştir. Gönül, sınırı olmayan bir denizdir. Gönül, Allah’ın sırrının hazinesidir. Günahtan sakınan ve kanaat Kaf’ında Anka olandır. Sevgili, gönlün mutlu olduğunu sanmaktadır fakat gönül, sevgiliden ayrıldığından beri yastadır. Gönül, baykuşların öttüğü bir viranedir.

Bülbül-âsâ bir gül-i ra’nâyâ verdim gönlümü
Cân veriben zülf-i anber-sâyâ verdim gönlümü

Leb kızıl rûhlar beyâz bahtım gibi gözler siyâh
Âşık yâ hû çekip yagmaya verdim gönlümü

Ebrûvân gîsûların gördükçe titrer yine
Nâzeninim gör ne muhkem yaya verdim gönlümü

Gördüğüm demde dedim yolunda cânım bezm-i dem
Ol sebebdan hüsn-i bî-hemtâyâ verdim gönlümü

Aşk ile rüsvâlığım ta’n etme Emrâh ebsem ol
Hâsılı cânım gibi zibâyâ verdim gönlümü (G.219)¹³⁴¹

¹³³⁹ Mehmet Turgutlu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda yukarıdaki gazel dışında, ‘ister gönül’ redifli 18 numaralı tahmis de vardır.

¹³⁴⁰ Dilaver Düzgün, “Emrah, Erzurumlu”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2001>.

¹³⁴¹ Abdülkâdir Erkal, *Erzurumlu Emrah Divanı* (Ankara: Birleşik Yayınları, 2014), 284.

Yukarıda yer alan gazelde redif ‘verdim gönlümü’ ifadesidir. Âşık gönlünü; bülbul gibi karışık renkli bir güle, amber gölgeli saç, ‘ya hu’ çekerek yağmalanmaya, sağlam bir yaya ve emsalsiz güzelliğe vermiştir.

Öyle bir pervâne-i ‘aşkım kim nârım dildedir
Öyle hayrânâm ki ‘aşk-ı sûz-ı yârim dildedir (G.28/1)¹³⁴²

Yukarıda ilk beyiti verilmiş gazelde redif ‘dildedir’ kelimesidir. Âşık, öyle bir aşk pervanesidir ki ateşi gönüldedir. Öyle hayrandır ki sevgilinin alevli aşkı gönüldedir. Rüzgârın vuslatı, lale bahçesinin sahnesi, göz sakisinin içtiği ve aşk yudumu gönüldedir. İrfan ülkesinin şahı olan âşığın, bütün varlığı gönüldedir. Toplanma gününe kadar dönüp duran hazine, gönüldedir. Aşk savaşı gönüldedir.

Âh meded bir dilbere bend oldu gönlüm çâresiz
Rûy-ı gül bu anbere bend oldu gönlüm çâresiz (G.79/1)¹³⁴³

Yukarıda matla beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘bend oldu gönlüm çâresiz’ ifadesidir. Çaresi gönül bir dilbere bağlanmıştır. Gül kokulu bir ambere, demir kalpli bir mermere, vefasız fakat güzel olan dilbere, dağılmayan bir asker ordusuna, taze bir fidan olan gül yüzlüye, boyu Tuba olana ve ansızın bir kız çocuğuna, çaresiz gönül bağlanmış; köle olmuştur.

Sakın katre sanma ey sofî sıfat
Hadd-i pâyanı yok deryadır gönül
Âşık ol ma’şûku gönlünde ara
Hazine-i sırr-ı Hüdâdır gönül (İlahi.45/1)¹³⁴⁴

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan ilahide redif ‘gönül’ kelimesidir. Sevgili, gönlü bir parça sanmamalıdır çünkü o, sınırı olmayan bir denizdir. Sevgili gönülde aranmalıdır çünkü gönül, Allah’ın sırrının hazinesidir. Gönül, Allah’ın evinin baktığı yerdir. Gönül, şarabı ve sevgiliyi bilmeyen, gûnahtan sakınandır. Gönül, kanaat Kaf’ındaki Anka’dır.

Senden ayrılalı yasıdır ey gül
Ezelden şâdümân gördüğün gönlüm
Geceler subha dek âh eder aglar
Güller gibi handân gördüğün gönlüm (İlahi.60/1)¹³⁴⁵

¹³⁴² Erkal, *Erzurumlu Emrah*, 128.

¹³⁴³ Erkal, *Erzurumlu Emrah*, 197.

¹³⁴⁴ Erkal, *Erzurumlu Emrah*, 318.

¹³⁴⁵ Erkal, *Erzurumlu Emrah*, 324.

Yukarıda ilk bendi verilen manzumede redif ‘gördüğün gönlüm’ ifadesidir. Sevgilinin ezelden beri mutlu gördüğü gönül, gül olan sevgiliden ayrıldığından beri yastadır. Sevgilinin mutlu gördüğü gönül, geceden sabaha kadar ah edip ağlamaktadır. İmar edilmiş olarak görünen gönül, şimdi baykuşların öttüğü bir viranedir. O başına buyruk görünen gönül, bir kula kul olmuştur.

1.7.27. Eşref Paşa

“Miladi 1820 yılında Bursa’da doğmuştur. Asıl adı Mustafa Eşref’tir. Eşref Paşa 1894 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Eşref Paşa genç yaşından itibaren şiir ve edebiyatla da meşgul olmuş, resmi görevleri sırasında devrin şairleriyle tanışarak onlara yakınlık göstermiştir.”¹³⁴⁶

Eşref Paşa Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül âleminin aynası, Allah’ın ilham sırları ile cilalanmıştır. Gönlün aşına olduğu şey gamdır. Gönlün parlamasını sağlayan aşkın güneşidir.

Dâg-ı ‘aşkınla gözüm lâle-sitândır gönlüm
Çeşm-i hûn-rîzin ucundan tolu kandır gönlüm

Görse bir mug-beçe hem câzib olur hem meczûb
Tîzdir dâd u sitâdında yamândır gönlüm

Hâl ü kâli çıkamaz dâ’ire-i dilberden
Mülk ü mültece bütün vakf-ı bütândır gönlüm (G.12/1-2-3)¹³⁴⁷

Yukarıda ilk üç beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönlüm’ kelimesidir. Aşk yarasıyla gönül lale bahçesidir. Kan akıtan gözün ucundan dolayı kan doludur. Bütün varlığı, sevgilinin vakfettikleridir. Gönül, şiir incisi için dükkandır.¹³⁴⁸

¹³⁴⁶ Mehmet Arslan, “Eşref Paşa, Bursalı”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3103>.

¹³⁴⁷ Gülçin Tanrıbuyurdu, “Eşref Paşa Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2006), 55.

¹³⁴⁸ Gülçin Tanrıbuyurdu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönlümün’ redifli 10 numaralı gazel de vardır.

1.7.28. Fâik Ömer

“Asıl adı Ömer, mahlası Fâik’tir. Babasının adı Abdullah olduğu söylenir. Doğum yılı ve yeri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Miladi 1829 yılında vefat etmiştir.”¹³⁴⁹

Fâik Ömer Divanı’nda gönül redifli bir murabba vardır. Gönül Allah’ın evidir ve bundan dolayı oraya asla münafık olan girememektedir.

Her hıred-mend gönül sırrına ‘akl irdiremez
Bilmeyen sırr-ı dili menzîl-i vasla iremez
Ya’ni evza’-ı sülûli ile hadşe viremez
Gönül Allah evidir ana münafık giremez (M.67/1)¹³⁵⁰

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif nakaratın tamamıdır.

1.7.29. Fatîn

“Miladi 1814’te Drama’da doğmuştur. Asıl adı Dâvud’dur. 1866 yılında vefat etmiştir. Fatîn Efendi devrinde oldukça şöhret bulmuş ve edebiyat dünyasının önde gelen isimleri arasında yer almıştır.”¹³⁵¹

Fatîn Divanı’nda gönül redifli yedi gazel vardır. Gönül ve âşık sevgilinin ayrılığının derdine düşmüşlerdir. Ah etmeye de inlemeye de mecbur olmuşlardır. Gönül, gözleri kan akıtıcı olan sevgiliye köledir. Gönül âşığın sinisini sevgilinin bakışının okuna nişan etmiştir. Gönül, Çin ve Hıta ülkelerine sefer eder. Gönül, sevgilinin aşkıyla dağları yıkan bir Ferhat’tır. O, aşk diyarındaki bir Hristiyan putuna tapmış, akıllıyım derken cinnet yoluna sapmıştır. Bu dünyada gönül her ne yapmışsa aşığa yapmıştır.

Bir nev-civâna meyl eyle perâne ser gönül
Düşdü belâya çekse gerekdir neler gönül

Ol serv-i kâmetin yoluna eşk idüp nisâr
İtdi kenâr-ı cûyda âhir makar gönül

Leyl ü nehâr o şûh-ı hezâr-âşinâ için
Şehr-i Stânbûl içre gezer derbeder gönül

¹³⁴⁹ İsmail Hakkı Aksoyak, “Fâik, Ömer Fâik Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5239>.

¹³⁵⁰ Hande Büyükkaya, “Fâik Ömer ve Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, 2008), 172.

¹³⁵¹ Mehtap Erdoğan, “Fatîn, Dâvud”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1741>.

Ol yâr-ı pây yine meger seng-dil imiş
Âh-ı derûn itmedi ana eser gönül

Feyz alma râh-ı ‘aşkda o yesîr olur
İmdâd iderse hâl-i Fatîne eger gönül (G)¹³⁵²

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, bir belaya düşmüştür. Akarsu kenarını son durağı etmiştir. Gönül, İstanbul şehri içinde derbeder gezmektedir.¹³⁵³

1.7.30. Fâzıl

“Asıl adı Mehmed’dir. Hâmidzâde/Câmidizâde sanıyla tanınmıştır. Miladi 1835 yılında Diyarbakır’da doğmuş, 1897 yılında vefat etmiştir.”¹³⁵⁴

Fâzıl Divanı’nda gönül redifli on bir gazel, bir kıta ve bir rubai olmak üzere toplamda on üç manzume vardır. Gönül ezelden beri aşkın güzelliğinin divanesidir. Vahdet meclisimdeki mumunun pervanesidir. Hakikat sırrının kadehidir. Âşık, aşk sarhoşu olduğu için gönül başka mürit de meyhane de istememektedir. Gönül bülbül gibi gül ararken, dikenliğe düşmüştür. Maksat goncasının açılacağı zaman gönül yeni bir bahar olur. Gönül, rakibi kül edecek bir ateştir. Sevgiliye bakan herkes gönül için düşmandır.

Menba’-ı âb-ı hayât-ı câvîdanîdir gönül
Gevher-i îmânın ancak bahr ü kânıdır gönül

Zâhid ü şeyhe hakikat sırrını tefhim ider
Gûyiyâ bezm-i şühûdun tercemânıdır gönül

Anda itmiştir tahassun bülbül-i gûyâ-yı Hak
Verd-i ‘aşkın hâsılı bir gülsitânıdır gönül

Derd-i ‘aşka isteyen anda bulur dermânı
‘Âlemin nabz-âşinâ birnükte-dânıdır gönül

Bir dakika dûr olmaz dergeh-i hünkârdan

¹³⁵² Uğur Soldan, “Fatîn Divanı İnceleme Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2005), 207.

¹³⁵³ Uğur Soldan tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘bir ben bir gönül’ redifli (s.207), ‘eyler gönlüm’ redifli (s.217), ‘gönlüm’ redifli (s.218), ‘oldu gönül’ redifli (s.208), ‘gönül’ redifli (s.209) ve ‘ey gönül’ redifli (s.209) gazeller de vardır.

¹³⁵⁴ İsmail Hakkı Aksoyak, “Fâzıl, Hâmidzâde/Câmidizâde Mehmed Fâzıl”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyatilisimleri-sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5589>.

Fâzîlâ ism-i Celâlin pâs-bânıdır gönül (G.208)¹³⁵⁵

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, ab-ı hayatın yani ölümsüzlük suyunun kaynağıdır. İman gevherinin denizidir. Aşk gülünün gül bahçesidir.¹³⁵⁶

1.7.31. Ferîde Hanım

“Bahâr-zâde Ferîde Hanım 1837 yılında Kastamonu’da doğmuştur. Ferîde Hanım’ın ömrü 1903 yılında tamamlanır. Ferîde Hanım, devlet ve din büyüklerine yazdığı şiirlerinden başka içinde yaşadığı toplumdaki bazı olaylara da şiirler yazar. Bu şiirler genellikle tarih düşürmek şeklinde kaleme alınmıştır.”¹³⁵⁷

Ferîde Hanım Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül; sultandır, madendir, inleyen ve ağlayandır.

Kişver-i tende bugün sultân kim gönlümdür ol
Cevher-i feyz-i kemâle kân kim gönlümdür ol

Arzû-yı nûr-ı ruhsârınla ta bezm-i ezel
Küfr-i zülfünle iden îmân kim gönlümdür ol

Âsitân-ı aşkının pîrâmeninde rûz u şeb
Bâl açup pervâz iden el’an kim gönlümdür ol

Gülşen-i kûyunda cûlar gibi feryâd eyleyüp
Nâle-i cân-sûz ile giryân kim gönlümdür ol

Selsebîl-i iltifâtından Ferîde dûr olup
Âb-ı hicr-i mihnete reyyân kim gönlümdür ol (G.61)¹³⁵⁸

Yukarıdaki gazelde redif ‘kim gönlümdür ol’ ifadesidir. Gönül bugün ten ülkesinde sultandır. Kemâl feyzinin cevherinin madenidir. Gönül, sevgilinin

¹³⁵⁵ Mehmet Âkif Duman, “Fâzıl Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2005), 395.

¹³⁵⁶ Mehmet Âkif Duman tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönlümüz’ redifli 108 numaralı, ‘gönlüm istemez’ redifli 109 numaralı, ‘düşdi gönlümüz’ redifli 117 numaralı, ‘ister gönül’ redifli 209 ve 212 numaralı, ‘oldı gönül’ redifli 210 numaralı, ‘kim gönlümdür ol’ redifli 213 numaralı, ‘düşdi bu gönül’ redifli 217 numaralı, ‘gönlüm’ redifli 233 ve 234 numaralı gazeller ile ‘gönlüm’ redifli rubai ve ‘ey gönül’ redifli kıta da vardır.

¹³⁵⁷ Eyüp Akman, “Ferîde Hanım, Bahâr-zâde”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=288>.

¹³⁵⁸ Bünyamin Çağlayan, *Baharzâde Ferîde Hanım Divanı* (Ankara: Çağhan Ofset Matbaacılık), 110.

saçının siyahına iman edendir. Kanat açıp uçandır. Canı yandığı için inleyen ve ağlayandır. Eziyetin ve ayrılığın suyuna doymuş olandır.

1.7.32. Gâlib Zühdi

“Gâlib Zühdi’nin hayatı hakkında yapılan araştırmalar sonucu kaynaklarda tespit edilen bilgiler sınırlıdır. Asıl adı Mehmet olan şair divanında “Seyyîd” olarak kayıtlıdır. Gâlib ve Zühdi olmak üzere iki mahlas kullanmıştır. Doğum tarihi belli değildir. Miladi 1875 yılında vefat etmiştir.”¹³⁵⁹

Gâlib Zühdi Divanı’nda gönül redifli bir gazel ve bir beyit vardır.

Sanma enîn etmeden âvâredir gönül
Yanmagla nâr-ı ‘aşkına pür-yâredir gönül

Mûy-ı miyânı serv gibi koçsam ol mehin
Ebrû dü-nîm eylese bî-çâredir gönül

Hîç tayanır mı hançer-i hûn-hâr ü tizine
Şimşîr-i gamzelerle sad-pâredir gönül

Yandı o rûtbe şevk-i hayâl-i hatınla kim
Deycûr şeb gibi hele kapkaradır gönül

Gâlib hezârveş n’ola zâr etse âh ile
Yanmagla nâr-ı ‘aşkına pür-yâredir gönül (G.62)¹³⁶⁰

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, sevgilinin aşkının ateşinde yanmaktan dolayı yara doludur. Gamzenin oklarıyla yüz parça olmuştur. Sevgilinin yanağının hayâli ile yandığı için gece gibi kapkaradır.

1.7.33. Giryân Seyyîd Cemâleddîn Kazakî

“Tezkire türü biyografi eserlerinde Kazakî’nin hayatı hakkında bir bilgiye rastlanamamıştır. Doğum ve ölüm tarihi kesin değildir. Azeri şivesini hâkim şekilde aksettiren Giryân Kazakî, Azerbaycan’ın bugün de önemini koruyan “Kazak” vilâyetindendir. Bir nedenle Azerbaycan’ın Kazak şehrinden İstanbul’a gelerek burada geçici veya kalıcı ikamet etmeye başlamıştır.”¹³⁶¹

Giryân Seyyîd Celâleddîn Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır.

¹³⁵⁹ Esra Kılıç, “Divan-ı Gâlib Zühdi” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014), 4.

¹³⁶⁰ Kılıç, “Gâlib Zühdi”, 250.

¹³⁶¹ Murat Aydoğdu, “Giryân Seyyîd Cemâleddîn Kazakî” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2013), 4.

Diler her şubh u şâm dil-dârı gönlüm
Anın çün eyler âh u zârı gönlüm

Alır nefha-i yârî bûy-ı ‘itrî
Teli tarrârdan her bârı gönlüm

Ohur nagme-i şi‘ri dil-güşâdır
Açar her harfde esrârı gönlüm (G.111/1-2-3)¹³⁶²

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül gece gündüz durmaksızın sevgiliyi ister. Onun için ah edip inler. Şiirin nağmesini okur ve her harften sır alır. Pergel gibi etrafı dolaşır. Gönül, tarikat mülkünün lideridir.

1.7.34. Hâfız Mehmed Sebâtî

“Dağıstan’da Şeki’ye bağlı Kutkeşini köyünde miladi 1846 senesinde doğmuştur. Asıl adı Hâfız Mehmed Sebâtüddîn Efendi’dır. Şiirlerinde Sebâtî mahlasını kullanmıştır. 1904 senesinde Amasya’da vefat etmiştir. Tarih manzumelerinde hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Amasya ve çevresi hakkında verdiği bilgiler önem taşımaktadır.”¹³⁶³

Hâfız Mehmed Sebâtî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır.

Hecr-i ‘izâr-ı yâr ü firâk mı visâl
Saldı serây-ı sînede efgâne gönlümi

Ol şûh mest-i çeşm-i nigârı nidem nidem
Ceyş-i cefâsı itmede vîrâne gönlümi

Îd-i visâl gelse götürsem ayâgına
Kessem Sebâtî koç gibi kurbâne gönlümi (G.140/5-6-7)¹³⁶⁴

Yukarıda birkaç beyiti verilmiş olan manzumede redif ‘gönlümi’ şeklindedir. Âşık, gönlünü sevgilinin dergahına feda etmiştir. Sevgilinin sureti yüzünden âşığın gönlü put evine dönmüştür. Sevgili, sine sarayında gönlü efkara vermiştir. Vuslat bayramı geldiğinde Sebâtî gönlünü sevgilinin ayağına götürüp koç gibi kurban edecektir.

¹³⁶² Aydoğdu, “Giryân Seyyîd Cemâleddîn Kazakî”, 190.

¹³⁶³ Mehmet Arslan, “Sebâtî, Hâfız Mehmed Sebâtüddîn Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.05.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4660>.

¹³⁶⁴ Nagihan Koç, “Hâfız Mehmed Sebâtî Divanı’nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2006), 181.

1.7.35.Hâdî

“Şairin hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunamamıştır.”¹³⁶⁵ Hâdî’nin gönül redifli üç farklı şiiri vardır. Üçü de gazel nazım biçimi ile söylenmektedir.

Zîkr-i yâr ile dem-a-dem iştigâl ister gönül
Nâr-ı ‘aşkîle ser-a-ser işti’âl ister gönül (G/1)¹³⁶⁶

Yukarıda ilk beyiti verilen manzumede redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, bir insan gibi düşünülür ve isteme duygusuyla şiire konu edilir. Gönülün istediği baştan sona kadar aşktır. Gönül, aşkın kapısına baş koyup yalvarmak ister, sürekli yârî düşünmek, aşkın ateşi ile yanıp pervane gibi canı terk etmek ister. Cennetin gül bahçesinde bile durmak istemez aşkın doruklarına çıkmak, aşka kul olmak ister. Karanlıklar vadisinde kalan vücut ikliminde aşk alevinin hayâline dalmak ister.

Mahzun gönül mahrum gönül virân gönül ah ey gönül
Kâr-ı acib gamdır nasib kısmet sana bil hey gönül (G/1)¹³⁶⁷

Yukarıda ilk beyiti verilen gazelde redif ‘gönül’ şeklindedir. Şair; mahzun, mahrum ve viran olan gönlüne seslenmektedir. Gönül, muratsızlık servetine vurulmuş, dert kadehinden gam şarabı içmektedir. Muratsızlık kaftanını seve seve giyecek olan gönülde mutluluk denen halden hiçbir eser yoktur.

Taze taze açdı sana yine dostun yâre gönül
Kıl tahammül olsa velev yüz bin batan hâre (G/1)¹³⁶⁸

Redif ‘gönül’ şeklindedir. Âşık, gönlü kendisinden ayrı tutarak ona nasihatte bulunur. Sevgili gönüle yara açmıştır ve gönül buna tahammül etmektedir. Kendisine yüz tane diken batsa da tahammül etmeli, dosttan gelen cefadan şikayet etmemeli, ümitsiz olmamalıdır. İnleyen bir bülbül gibi olmalı, sabretmeli ve Allah’a yalvarıp dua etmelidir ki Allah ona yardım etsin. Gönülün yüklendiği yükü çekmeye kolay kolay kimsenin gücü yetmez ve bundan dolayı âşık gönlü ateşlere attığı için ondan helallik istemektedir.

¹³⁶⁵ Avnî Onat, *Hâdî Divanı* (Toker matbaası, 1965): 3.

¹³⁶⁶ Onat, *Hâdî*, 21.

¹³⁶⁷ Onat, *Hâdî*, 64.

¹³⁶⁸ Onat, *Hâdî*, 65.

1.7.36. Hâlet Bey

“İstanbul’da Üsküdar’da miladi 1837 senesinde doğmuştur. Asıl adı İbrâhim Hâlet Bey’dir. Şiirlerinde Hâlet mahlasını kullanmıştır. 1878 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Şiir, tarih, edebiyat, biyografi ve tiyatro türlerinde eserler veren Hâlet’in şiirleri pek güçlü olmamasına rağmen nesir alanında önemli şahsiyetlerdendir.”¹³⁶⁹

Hâlet Bey Divanı’nda gönül redifi dört gazel vardır.

Âh kim üftâde-i râh-ı cefâdur gönlümüz
Bir perî ruhsâr-ı yâra mübtelâdır gönlümüz

Zülfine pâ-bend olup düşdüm kazâ-yı mihnete
Halka-i dâm-ı dil-ârâda hümâdür gönlümüz

Nâle vü efgânumuz sanman tehi sarf eylerüz
Mahzen-i pür-cevher-i derd ü belâdur gönlümüz

Terk idüp âzârı hâtır yap ki ey mi’mâr-ı dil
Görmesün vîrân nazargâh-ı Hudâdur gönlümüz

Rû-nümâdur Hâletâ her remz ü esrâr u nikât
Öyle sâf âyîne-i gîtî-nümâdur gönlümüz (G.103)¹³⁷⁰

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlümüz’ ifadesidir. Gönül, cefa yolunun düşkünüdür. Peri olan sevgilinin yanına müpteladır. Dert ve bela cevheriyle dolu mahzendir. Allah’ın baktığı yer gönlüdür. Gönül, saf bir aynadır.¹³⁷¹

1.7.37. Hanyalı Kâmî

“Yahyâ Kâmî, 1783’te Hanya’ya bağlı Suda Kalesi’nde doğmuştur. Salacıoğlu Mustafa Celvetî’nin halifelerinden Nûrî Efendi’den etkilenmiştir. Onu üstat olarak görmüştür. Onun etkisiyle tasavvufi şiirler yazmıştır. Ne zaman vefat ettiği belli değildir.”¹³⁷²

¹³⁶⁹ Mehmet Arslan, “Hâlet, İbrâhim Hâlet Bey, İstanbullu”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.05.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5221>.

¹³⁷⁰ Mehmet Korkut Çeçen, “Hâlet Bey Divanı Tenkitli Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005), 157.

¹³⁷¹ Mehmet Korkut Çeçen tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan Hâlet Bey Divanı’nda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘dil’ redifli 133 numaralı gazel, ‘gönlüm’ redifli 138 ve 139 numaralı gazeller de vardır.

¹³⁷² Filiz Kılıç, “Kâmî, Yahyâ Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.05.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=970>.

Hanyalı Kâmî Divanı’nda gönül redifli bir müseddes ve bir gazel vardır. Gönül âşık için ne gül ne bülbül ne sümbül ne de şaraptır. Âşık için gönül bir beladır.

Câm-ı tende şarâbdır gönlüm
Pür-hevâ bir habâbdır gönlüm

Yakdı yandırdılar onu hûbân
Sih-i gamda kebâbdır gönlüm (G.88/1-2)¹³⁷³

Yukarıda ilk iki beyiti verilmiş olan gazelin redifi ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, ten kadehindeki şaraptır. İsteklerle dolu olan bir hava kabarcığıdır. Gam şişindeki kebaptır. Kararı olmayan bir değirmendir. Uzun uzun anlatılmış bir kitaptır. Aşkın halinden sorulduğunda hazırcevaptır.¹³⁷⁴

1.7.38. Hasan Rızâ Efendi

“Miladi 1809-1810 yıllarında Manisa’da doğmuştur. Çağının en büyük mevlithanı sayılan, aynı zamanda şair ve hattat olan Hasan Rızâ Efendi, 1890’da vefat etmiştir. Hasan Rızâ Efendi, edebiyat ve kültür tarihinde daha ziyade mevlithanlığıyla meşhur bir şahsiyettir.”¹³⁷⁵

Hasan Rızâ Divanı’nda gönül redifli iki gazel ve bir kıta olmak üzere toplamda üç manzume vardır.

‘Arz-ı dîdâr-ı mahabbetle safâ ister gönül
Derd-i hicrân-ı cihândan inzivâ ister gönül

‘Âlem-i esfelde magbûs olduğum gayrı yeter
Bârgâh-ı ‘âlem-i a‘lâda zevk ister gönül (G.21/1-2)¹³⁷⁶

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, muhabbet sevgilisinin yanağıyla eğlenmek, cihanın dertlerini bırakıp inzivaya çekilmek ister. Gönül, Muhammed Mustafa’dan bir ışıık ister.¹³⁷⁷

¹³⁷³ İbrahim Akyol, “Hanyalı Kami ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005), 287.

¹³⁷⁴ İbrahim Akyol tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında ‘belasın gönül’ redifli bir de müseddes vardır.

¹³⁷⁵ Âdem Ceyhan, “Hasan Rızâ Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.05.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1198>.

¹³⁷⁶ Gülay Karaman, “Hasan Rızâ Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2009), 83.

¹³⁷⁷ Gülay Karaman tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘oldı bu gönlüm’ redifli 23 numaralı gazel ve ‘bekle gönül kapusın’ redifli kıta da vardır.

1.7.39. Hasan Hilmi

“Hasan Hilmi mahlasını kullanmıştır. Münzevi Hilmi diye tanınmıştır. Sultan Abdühamîd devrinde yaşamış mutasavvıf bir şairdir. 1881’de doğmuş olacağı ve 1896’dan sonra vefat etmiş olacağı tahmin edilmektedir. Şiirleri edebî yönden kuvvetli değildir, ancak Hasan Hilmi’nin duygularının samimiyetini yansıtır niteliktedir.”¹³⁷⁸

Hasan Hilmi Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönül bir marîfet kitabıdır. Gönül, Arafat Dağı’dır. Gül bahçesindeki güle meyleden, feleklere çıkıp seyreden gönüldür. Muhabbete kanat açıp, bütün dünyayı terk eden gönüldür.

Cemâline olan ‘âşık gönüldür yâ Resûlallâh
Visâl ister odur ‘uşşâk gönüldür yâ Resûlallâh

Görünmez hâne-i dilde kurulmuş Kербelâ cengi
Okunmaz Hikmetî kalbde gönüldür yâ Resûlallâh

Hasan Hilmi riyâ şirkidir yakar ihlas ile sâdık
Hakikat zâtına ‘âşık gönüldür yâ Resûlallâh (G.124)¹³⁷⁹

Yukarıda verilmiş olan gazelin redifi ‘gönüldür ya Resulallah’ ifadesidir. Resulallah’ın cemaline ve hakikatin zatına âşık olan gönüldür.¹³⁸⁰

1.7.40. Hâtîf Ali Efendi

“Hâtîf Ali, mevcut kaynaklarda İstanbullu Ali ve Seyyîd Çelebi adlarıyla da geçmektedir. Asıl adı Ali olan şairin kendisine mahlas olarak seçtiği ‘Hâtîf’ kelimesi Arapça sıfat kökenli bir kelime olup “sesi işitilip de kendisi görülmeyen (kimse), seslenici, çağırıcı” demektir. Hâtîf mahlasını dönemin meşhur şair ve Farsça hocası Hoca Neş’et bir mahlas-nâme yazarak vermiştir. Mahlasını seslenici, çağırıcı anlamlarına gelen ‘Hâtîf’ olarak alan, Hâtîf Ali Efendi, edebiyat tarihinde Seyyîd Çelebi adıyla da tanınır.”¹³⁸¹

¹³⁷⁸ Mehtap Erdoğan, “Hasan Hilmi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.05.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3702>.

¹³⁷⁹ Fatma Sazlık, “Hasan Hilmi Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı ve Divanı’nın İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2010), 108.

¹³⁸⁰ Fatma Sazlık tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘yâ Resûlallah gönül’ redifli 23 numaralı, ‘gönüldür yâ Resulallah’ redifli 185 ve 322 numaralı gazeller de vardır.

¹³⁸¹ Sevda Önal, “Hâtîf, Ali Hâtîf Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 03.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=87>.

Hâtîf Ali Efendi'nin Divanı'nda gönül redifli bir gazel ve iki şarkı olmak üzere toplamda üç manzume vardır. Âşığın gönlünü alan sevgilinin boyudur. Gönül, sevgili gibi gözü ahu olana av olur.

Dag dag sînem üzre lâle-zâr ister gönül
Sünbül-i zülfün gibi ebr-i bahâr ister gönül

Gerden-i şâfi tebâşîr-i şafaktan dem urur
Bir katmer-tal'at felek meşreblî yâr ister gönül

Rengden pâkîze olsun nahl-i kadd-i şivesi
Gonça-i gülzâr-ı behcet bir nigâr ister gönül

Nakd-i şeftâlû ile mey şunduğun demler kanı
Böyle bezm-ülfetde sâkî bir humâr ister gönül

Çeşm-i ragbetden düşer mi kâle-i lafz-ı vişâl
Nev-kumâş-ı ma'nîyi Hâtîf şikâr ister gönül (G.225)¹³⁸²

Yukarıdaki gazelde redif 'ister gönül' ifadesidir. Gönül isteyicidir. Gönül, âşığın göğsünün üstünün yara yara olmasını istemektedir.¹³⁸³

1.7.41. Hersekli Arîf Hikmet Bey

"Miladi 1839 yılında Mostar'da doğmuştur. 1903 yılında Aksaray'da vefat etmiştir. "Coşturucu ve heyecan verici şekilde yazılmış olan gazellerinde kuvvet ve mana düzgünlüğü, beyitlerin düzgünlüğü, beyitlerin çoğunda atasözü sayılabilecek bir hikmet inceliği vardır."¹³⁸⁴

Arîf Hikmet Bey'in Divanı'nda gönül redifli beş gazel vardır. Gönül, aşk Mûsâ'sının tercümanıdır. Vahdet şarabından dolayı neşelidir. Gönül, Allah aşkının sarhoşudur. Yüce bir yoldur. Yakup'un gözünden akan yaştır. Gönülde ne dünya ne cennet ne de mekân düşüncesi vardır. Çünkü gönülde, Allah'ın sırlarının düşüncesinin sıkıntısı vardır. Mekansız gökyüzüne yüce bir yol vardır.

Her dem belâ-yı âşk ile nâlânsın ey gönül
Benzer ki mübtelâ-yi cevânânsın ey gönül

Ebrû-yı yâre meyl eyle mir'ât-ı cân gibi

¹³⁸² Şeyma Sarı, "Hâtîf Ali Efendi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni ve Nesre Çevirisi" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009), 348.

¹³⁸³ Şeyma Sarı tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında 'dil-cû' redifli 17 numaralı ve 'dil' redifli 3 numaralı şarkılar da vardır.

¹³⁸⁴ Hacı Ali Şahin, "Hersekli Arîf Hikmet Bey Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1994), 5.

Nakş-ı füsün-ı kudrete hayrânsın ey gönül

Düşdün hevâ-yi vuslata amma benim gibi
Zannım budur ki sen de peşîmânsın ey gönül (G.183)¹³⁸⁵

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘ey gönül’ ifadesidir. Gönül, civanların müptelası olduğu için aşk belasıyla inlemektedir. Vuslat isteğine düştüğü için pişmandır.¹³⁸⁶

1.7.42. Hüznî

“Hüznî Baba Yozgat’ta Aşağı Nohutlu Mahallesi’nde 1879 yılında hayata gözlerini açmıştır. Babası Nakşî Efendi ailesine mensup olan ve Keşşafzâde olarak tanınan Mehmed Derviş Efendi’dır. Babası gibi Keşşafzâde lakabıyla da anılan Hüznî’nin asıl adı Mahmûd Bahaddin’dır.”¹³⁸⁷

Hüznî Baba Divanı’nda gönül redifli iki gazel ve bir murabba olmak üzere toplamda üç manzume vardır. Gönül, ihsan ehkindendir. Her şeyden üstündür, Allah’ın arşıdır. İman hazinesidir. Gönül, sevgilinin saçının tuzağına tutulup kalmış, yardım beklemektedir.

Ben ezelden Hazret-i Gaffâra verdim gönlümü
Rahmet-i bahr-i muhit-i Settâra verdim gönlümü

Yevm-i mişâk Lâ ile illâyı tefrik eyleyip
Âlem-i ervâhta ben ikrara verdim gönlümü

Dilber-i dâr-ı fenadan kat-ı ülfet etmişiz
Lâ-şerîk Lâ-nazîr dil-dûra verdim gönlümü (G./1-2-3)¹³⁸⁸

Yukarıda bir kısmı verilen gazelde redif ‘verdim gönlümü’ ifadesidir. Âşık, ezel gününden beri gönlünü Gaffur hazretlerine vermiştir. Settâr’ın denizinin rahmetine vermiştir. Seçilmiş Ahmed (Hz. Muhammed)’e vermiştir. Yanlıştan ve hatadan uzak olan hünkara vermiştir.¹³⁸⁹

¹³⁸⁵ Şahin, “Hersekli Arîf Hikmet Bey”, 323.

¹³⁸⁶ Hacı Ali Şahin tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül’ redifli 104 ve 182 numaralı, ‘gönlüm’ redifli 109 numaralı ve ‘var dilde’ redifli 145 numaralı gazeller de vardır.

¹³⁸⁷ Mustafa Güneş, “Hüznî Divanı II” (Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 1988), V.

¹³⁸⁸ Güneş, “Hüznî”, 120.

¹³⁸⁹ Mustafa Güneş tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül’ redifli gazel (s.86) ve ‘tutuldu gönlümüz’ redifli murabba (s.155) da vardır.

1.7.43. İbret Mehmed Efendi

“Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak ondan bahseden bütün kaynaklar Bursalı olduğu konusunda hemfikirdirler. Tek eseri olan Divan’ının başındaki hal tercümesinde, babasının Bursa’nın sanatkâr erbabından ve ileri gelen eşrafından olduğu, aynı zamanda iyi bir eğitim aldığı ve devrinin büyük üstatlarından faydalanarak Arapça ilmini ve Farsça lûgatini oldukça iyi bir şekilde tahsil ettiği belirtilmiştir. Bağdat’ta iken yazdığı şiirleri üstadına arz ederek ondan “İbret” mahlasını almıştır.”¹³⁹⁰

İbret Mehmed Efendi’nin Divanı’nda gönül redifli beş gazel, bir mersiye ve bir muhammes vardır. Gönül evi, muhabbet meclisi için açılmıştır. Gönül kadehi aşk şarabıyla dolmuştur. Gönül pervanesi, cimini yakıp kül etmiştir. Sevgilinin kirpiği, gönlü alarak âşığın sine sahnesinde ordu kurmuştur.

Dolaşıp şâne-sıfat nâle vü zâr eyledi dil
Girih-i zülf-i siyâhında karâr eyledi dil

Habbe-i hâlini gird-i leb-i yâr eyledi dil
Kafes-i tenden uçup ‘âzım-i yâr eyledi dil

Açılıp gonce-i ümmîd-i visâl yâre
Bülbül-i güm-şüde-veş terk-i diyâr eyledi dil

Vasl-ı cânâne rücû’ etmek için ‘âlemde
Vatan-ı cismi koyup yâre firâr eyledi dil

‘İbretâ şem’-i şebistân-ı ruh-ı cânâne
Yandı pervâne-i ten gerçi kim ‘âr eyledi dil (G.176)¹³⁹¹

Yukarıdaki gazelde redif ‘eyledi dil’ şeklindedir. Gönül, tarak gibi dolaştığı için inlemektedir. Ten kafesinden uçup sevgiliye gitmek için azmetmektedir. Cismin vatanını bırakıp sevgiliye kaçmıştır. Bülbül gibi diyarını terk eyledi.¹³⁹²

¹³⁹⁰ Niyâzî Adıgüzel, “İbret, Mehmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 03.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1429>.

¹³⁹¹ Niyâzî Adıgüzel, “İbret Mehmed Efendi Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2000), 105.

¹³⁹² Niyazi Adıgüzel tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘mir’ât-ı dil’ redifli 177 numaralı, ‘dil’ redifli 178 ve 180 numaralı, ‘bir nay bir ben bir gönül’ redifli 179 numaralı gazeller ile ‘dil aldı’ redifli 242 numaralı muhammes ve ‘çeşm ü dil’ redifli 330 numaralı mersiye de vardır.

1.7.44. İzmirli Rûmî Efendi

“Şiirlerinde Rûmî mahlasını kullanan şairin asıl adı Mehmed Muhyiddîn’dir. İzmir’de doğmuştur. Şairin doğum tarihi belli değildir. Sağır olduğu söylenen Rûmî, miladi 6 Mayıs 1889’da vefat etmiştir. Rûmî, iç dünyasına yönelmiş, karamsar bir şairdir. Rûmî’nin, kimi şiirlerinde hürriyet, medeniyet, vatan sevgisi gibi 19. yüzyılda şiire yeni giren kavramları işlediği görülmektedir.”¹³⁹³

İzmirli Rûmî Efendi’nin Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül ne canı ne de cihamı hayal etmektedir. O, sevgiliye kavuşmayı amaçlamaktadır. Özgür sanılmamalıdır çünkü zincir ile bağlıdır. Aşkın cefasına tahammül etmektedir.

Belâkeş-i reh-i mihnet sürâgıdır gönlüm
Katâr-ı şevk ü mahabbet çerâgıdır gönlüm

... olma ey nâle
Hazer hazer ki gazâlân yatağıdır gönlüm

Bulunmaz anda eser mâsivâ nigârından
Ne deşt-i Kays ü ne Ferhâd tagıdır gönlüm

Eyâ hayâl-i şanem gâfilâne etme duhul
Amân amân ki semender ocagıdır gönlüm

Piyâle-i dil-i Rûmiyi al ele sâki
Bu bezmgâh ü cevrin ayagıdır gönlüm (G.53)¹³⁹⁴

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Muhabbet lambasıdır. Gönülde Allah’tan başka bir şey bulunmaz. O ne Ferhat’ın dağında ne de Mecnûn’un çölündedir.¹³⁹⁵

1.7.45. Kabûlî Mustafa

“Asıl adı Mustafa’dır. On sekizinci yüzyılın sonları ile on dokuzuncu yüzyılın başlarında yaşamış Edirne Velilerinden ve Rifaiyye tarikatı şeyhlerinden olan Mustafa Kabûlî Efendi, halk tarafından daha çok “Kutup Mustafa Kabûlî”

¹³⁹³ Gülşah Taşkın, “Rûmî, Mehmed Muhyiddîn Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 03.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=160>.

¹³⁹⁴ Gülşah Taşkın, “İzmirli Rumî Efendi Divanı İnceleme-Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2003), 136.

¹³⁹⁵ Gülşah Taşkın tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıda verilmiş gazel dışında, ‘gönül’ redifiyle söylenmiş 52 numaralı gazel de vardır.

olarak tanınırdı. Daha çok dinî-tasavvufi ağırlıklı olarak eserler veren Kabûlî, on dokuzuncu yüzyılda da etkisi devam eden Türkî-i Basit hareketinden büyük ölçüde etkilenmiştir. Şiirlerinde kullandığı dil dönemine göre oldukça sade, gösterişten uzak, anlaşılır ve İstanbul Türkçesine yakındır. Şiirlerinde vezin kusurları mevcuttur.”¹³⁹⁶

Kabûlî Mustafa Divanı’nda bir gazel vardır. Gönül, bülbül olduğu için gül bahçesi istemektedir. Baş ağrısını gidermek için bir Mihriban ister. Kudüs’ün ruh âleminde bir yuva ister.

Bülbül-i şûrîde oldu gülsitân ister gönül
Bu gülistân içre hem-dem özge cân ister gönül

Zulmet-i fûrkatde kaldı şu’le-i şem’ istemez
Nûr-ı vech-i hûrveş bir nev-cevân ister gönül

Bulamaz aslâ teselli iltifât-ı yâr ile
Vuslata eyler delâlet bir nişân ister gönül (G.58)¹³⁹⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘ister gönül’ ifadesidir.

1.7.46. Karacızâde ‘İzzet Molla

“Karacızâde İzzet Molla’nın hayatı hakkında çeşitli kaynaklar taranmasına rağmen, herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Divanından hareketle şunlar söylenebilir: Karacızâde İzzet Molla, Padişah II. Mahmut zamanında yaşamıştır. Saraya yakın kişilerden olması muhtemeldir ki dönemin önemli olaylarına yakinen şahit olmuştur. Devrin önemli şahsiyetlerini; sadrazamları, şehzâdeleri eserinde zikretmektedir. Bu kişilerin, o dönemde halk tarafından bilinemeyecek özelliklerini beyitlerinde zikretmektedir.”¹³⁹⁸

Karacızâde İzzet Molla Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır.

Zülfünle oldu dîvâne gönlüm
Uslandı varsa dîvâne gönlüm

Artık yapılmaz artık yapılmaz
Vîrâne gönlüm vîrâne gönlüm

¹³⁹⁶ Mehmet Ünal, “Kabûlî, Mustafa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 03.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=477>.

¹³⁹⁷ Elif Bolat, “Kabûlî Mustafa Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005), 172.

¹³⁹⁸ Ercan Kaplan, “Karacızâde İzzet Molla Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010), 3.

Allâh n’olsun zünnâr-ı zülfün
Gördükde geldi î mânâ gön lüm

Yakmazdı cânı nâr-ı televvün
Pür şem’a olsa pervâne gön lüm (G.83/1-2-3-4)¹³⁹⁹

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘gön lüm’ kelimesidir. Gönül divanedir, pervanedir, viranedir, sarhoştur hem Kâbe’dir hem de put evidir. Meyhanedir.¹⁴⁰⁰

1.7.47. Kuddûsî

“Asıl adı Ahmed’dir. Şeyh Ahmed, Kuddûsî Baba ve Maraşîzâde adlarıyla da tanınmaktadır. Kuddûsî Ahmed Efendi, 15 Temmuz 1769’da Niğde’nin Bor ilçesinde doğmuştur. Kuddûsî, mahlasıyla ilgili olarak Allah’ın ‘Kuddûs’ ismine mahzar olduğunu, bu aşk deryasına düştüğünü ifade etmiştir. Kendisinin de şiirinde beyan ettiği gibi, ‘Kuddûs’ ismini annesinin rahmindeyken aldığını ve bundan dolayı da Allah dışında herhangi bir varlığa, nesneye meyletmesinin mümkün olmadığını söylemiştir.”¹⁴⁰¹

Kuddûsî Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Âşık, Mecnun olmuş gön lünü de Leyla’ya vermiştir. Tek olan bir sevgiliye gönül vermiştir. Her şeyden vazgeçmiş gön lünü Mevla’ya vermiştir.

İdüb temevvüc ’ışk Bahrî yine coşdı bu gön lüm
Bir şâh-ı hûbân hüsnini tuyub şaşdı bu gön lüm

Ta’n itmesünler zühhâd bana çün olmışam ma’zûr
Ol dil-rübânın dâm-ı ’ışkına düşdi bu gön lüm

Neylesün ‘âşık cezb eyleyince anı ma’şûk
Bir cezbe ile kulle-i kâfi aşdı bu gön lüm

Dil Kışverîne Şevkî ol hûbın akdı Ceyhân-veş
Oluban şimdi deryâ-yı a’zam taşdı bu gön lüm

Kuddûse mensûb oldu Kuddûsî eyler teşekkür
Rûz u şeb dir hem râh-ı dostâ yaklaştı bu gön lüm (G.508)¹⁴⁰²

¹³⁹⁹ Ercan Kaplan, “Karacızâde İzzet Molla”, 191.

¹⁴⁰⁰ Ercan Kaplan tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘dil’ redifli 82 numaralı gazel de vardır.

¹⁴⁰¹ Pervin Ergun, “Kuddusî, Ahmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 03.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7198>.

¹⁴⁰² Muhammet Zeki Korgunal, *Kuddûsî Divanı* (İstanbul: Emniyet Kütüphanesi, 1940), 67.

Yukarıda verilmiş gazelde redif ‘bu gönlüm’ ifadesidir. Aşk Bahrî dalga vurduğu için gönül yine coşmuştur. Güzellik şahının güzelliğini duymuş şaşırmıştır. Bir cezbe ile kaf kulesini aşmıştır.¹⁴⁰³

1.7.48. Leskofçalı Gâlib

“Miladi 1829-30’da Leskofça’da doğmuştur. Asıl adı Mustafâ Gâlib’dir. Kaynaklarda içkiye olan düşkünlüğünden dolayı genç yaşta öldüğü söylenmektedir. Nakşibendiliğe intisap eden Gâlib’in Bektaşilikle de ilgisinin bulunduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır.”¹⁴⁰⁴

Leskofçalı Gâlib’in Divanı’nda gönül redifli üç gazel ve bir beyit vardır. Gönül durmadan ney gibi inlemektedir. Gönülde sevgiliye kavuşma düşüncesi ve bekleyiş vardır. Gönülde belirsiz bir kıvılcım vardır. Gönülde kanlı bir ırmak vardır. Gönülde, kanlı bir ırmak vardır. Gönül, tecelli nurundan sarhoş olduğu için, Tûr’da düşüp bayılmış Mûsâ gibidir. Gönül türlü türlü şekillere bürünebilen bir maddedir.

Ser-te-ser dâg dâgdır gönlüm
Bü’l-‘aceb bâg u râgdır gönlüm

Mâh u hurşîdi güm-şu’â eyler
Âteşin bir çerâgdır gönlüm

Rûh-ı kudsî’ye eylemez minnet
Hızır-ı ’irfân-sürâgdır gönlüm

Şâh-ı sevdâ el üzre tutsa revâ
Bezm-i ‘aşka ayagdır gönlüm

Gâlib etmez bu hâkdânda karâr
Nesr-i evc-i ferağdır gönlüm (G.82)¹⁴⁰⁵

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Ayın ve güneşin ışığını yok eden ateşli bir mumdur. Gönül, vazgeçiş göğünün kartalıdır.¹⁴⁰⁶

¹⁴⁰³ Kuddûsî Divanı’nda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘virdüm gönlümü’ redifli 306 numaralı gazel de vardır.

¹⁴⁰⁴ Bahir Selçuk, “Gâlib, Leskofçalı”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 03.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=180>.

¹⁴⁰⁵ Ahmet Hamit Yıldız, “Leskofçalı Gâlib Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2003), 204.

¹⁴⁰⁶ Ahmet Hamit Yıldız tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül’ redifli 77 numaralı ve ‘var dilde’ redifli 110 numaralı gazeller de vardır.

1.7.49. Mahmûd Nedîm Paşa

“1818 yılında İstanbul’da doğmuştur. Asıl adı Mahmûd Nedîm’dir. Şiirlerinde Nedîm mahlasını kullanmıştır. 1883 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Kaynaklar Mahmûd Nedîm Paşa’yı şair, kâtip, cömert, zeki ve anlayışlı, dürüst, devlet işlerini çekip çevirmede Mahîr bir kişilik olarak tanıtmaktadırlar. Şiirlerinde Nedîm’den etkilendiği ve onun tarzında şarkılar yazdığı görülmektedir.”¹⁴⁰⁷

Mahmûd Nedîm Paşa’nın Divanı’nda gönül redifli altı gazel, beş musammat ve üç kıta olmak üzere on dört manzume vardır. Muhabbetin nazı gönüldedir. Aşk âleminin hakikat sırrı gönüldedir. Sevgilinin hayâli ile vuslat gönüldedir. Gönül, sevgili olmadan bir an bile eğlenmemektedir. Gönülün sevdası sevgilinin kakülüne düşmüştür. Gönül, yardan da düşmandan da razıdır çünkü sevgili onun için bir kardır. Gönülden aşk derdi gitmiştir fakat sevgilinin derdi gitmemektedir. Vuslat rüzgârı gönülden esmektedir. Gönül, aşkın sitemine katlanmaz, hiç uslanmaz.

Neylesem yâri vefâ kirdâr-ı sanmâ gönlüme
Mekr yine her türlü aldanmış inanmış gönlüme

İ’tiyâd olmuş perîşânlık hulâsa çâre yok
Kâkülünden türlü sevdâlar kazanmış gönlüme

Meylini agyâre göz gördükce gelmez mi fütur¹⁴⁰⁸
Zâlim insâf et bu kendinden usanmış gönlüme

Nush u pend etmez eser beyhüde söz geçmez Nedîm
Va’de-i eyle firîb-i yâre kanmış gönlüme (G.192)¹⁴⁰⁹

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönlüme’ ifadesidir. Gönül, hile ile kanmış ve aldanmıştır. Sevgilinin kakülünden çeşitli sevdalar kazanmıştır. Kendinden usanmış gönle zalim sevgili insaf etmelidir.¹⁴¹⁰

¹⁴⁰⁷ Mehmet Arslan, “Nedîm, Mahmûd Nedîm Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 03.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3102>.

¹⁴⁰⁸ Mehmet Âkif Kürkçüoğlu, “Mahmûd Nedîm Paşa Divanı, İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2004), 179.

¹⁴⁰⁹ Kürkçüoğlu, “Mahmûd Nedîm Paşa”, 179.

¹⁴¹⁰ Mehmet Arif Kürkçüoğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönüldedir’ redifli 64 numaralı, ‘gönlümün’ redifli 98 numaralı, ‘gönül’ redifli 103 ve 107 numaralı, ‘gönlümden’ redifli 144 numaralı gazeller ile ‘gönül eğlenmiyor’ redifli 28 numaralı, ‘gönül yâresi’ redifli 29 numaralı, ‘a gönül’ redifli 14 ve 16 numaralı, ‘gönlümün’ redifli 26 numaralı musammatlar ve ‘gönül’ redifli 9 ve 11 numaralı, ‘gönlümün’ redifli 15 numaralı kıtalar da vardır.

1.7.50. Meşhûrî

“1783 yılında Selânik'te doğan Meşhûrî'nin asıl adı Ahmed'dir. Selanikli Mehmed Çavuş adlı birinin oğludur. Memleketinde medrese eğitimi tamamlamıştır. 1857'de Selanik'te vefat etmiştir. Kaynaklarda Meşhûrî'nin hoşsohbet, latifeci bir kişiliği olduğu belirtilmektedir.”¹⁴¹¹

Meşhûrî Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Aşkın eziyetine müptela olan, şikayetle inleyen, hoş sesli bir bülbül olan ve sevgilinin aşkına saz olan bir ney bir âşık bir de gönüldür.

Zahm-ı aşka mübtelâ bir nây bir ben bir gönül
Dâgdâr-ı ser-be-pâ bir nây bir ben bir gönül

Rûzgârdan dem-be-dem bu hânkâh-ı aşkda
Nâle-sâz-ı isticâ bir nây bir ben bir gönül

Sînesi tîr-i cefâ-yı çarhdan gırbâlveş
Pür cerâhat dâimâ bir nây bir ben bir gönül (G.85)¹⁴¹²

Yukarıdaki gazelde redif ‘bir nây bir ben bir gönül’ ifadesidir.

1.7.51. Mûsâ Kâzım Paşa

“Miladi 1821 yılında bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Koniçe'de doğmuştur. Asıl adı Mûsâ Kâzım'dır. Şiirlerinde Kâzım mahlasını kullanmıştır. Son görevi olan Dîvân-ı Harbî daimî üyesi iken 1890 senesinde Üsküdar'da Açık Türbe Mahallesi'ndeki evinde vefat etmiş ve Azîz Mahmûd Hüdâyî Türbesi haziresine defnedilmiştir.”¹⁴¹³

Mûsâ Kâzım Paşa'nın Divanı'nda gönül redifli bir gazel bir rubai ve iki kıta vardır. Aşk okunun nişanı, muhabbet Kabe'sinin pehlivanı, bahçenin lalesi ve mana nurlarının kadehidir.

Peymâne-keş-i firâk-ı yârdur dil
Ser-mest-i şarâb-ı bi-humârdur dil
Göster ki gel cemâl-i bâ-kemâlün
Şad-dâg hezâr-hârhârdur dil (R.19)¹⁴¹⁴

¹⁴¹¹ Mehmet Arslan, “Meşhûrî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 03.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2160>.

¹⁴¹² Ramazan Bardakçı, “Mûsâ Kâzım Paşa” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 163.

¹⁴¹³ Mehmet Arslan, “Kâzım Paşa, Mûsâ Kâzım, Koniçeli”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 03.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5205>.

¹⁴¹⁴ Bardakçı, “Mûsâ Kâzım Paşa”, 1081.

Yukarıdaki manzumede redif ‘gönüldür’ kelimesidir. Yüce zatın sarayı gönüldür.¹⁴¹⁵

1.7.52. Nâfi

“Kaynaklarda kimi zaman Nâfi kimi zaman da Abdünnâfi ismiyle zikredilen şair, Gaziantep ulemasından Arap Tâhir Efendi’nin oğludur. Şairin şiirlerinde, din ve tasavvuf ağır basmakta, dinî-tasavvufi terimler çoğunlukla dikkat çekmektedir. Osmanlı padişahlarından Sultân II. Mahmûd ve Sultân Abdülmecîd dönemlerinde yaşamış, yazmış olduğu 70 tarih manzumesiyle de dönemin tarihî ve siyasi olaylarına dikkat çekmiştir.”¹⁴¹⁶

Nâfi Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, sevgilinin saçının sevdasıyla divanedir. Alemin tanıdıklarına yabancısıdır. Viranedir, gam evidir, pervanedir.

Sarây-ı sînede mihmân gönüldür
O cây-ı dil-keşe sultân gönüldür

Yed-i vâhidden iklîm-i vücûda
Tasarrufla şeh-i zî-şân gönüldür

Ser-â-ser enfüs ü âfâkı seyre
Yine âyîne-i ‘irfân gönüldür (G.71/1-2-3)¹⁴¹⁷

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘gönüldür’ kelimesidir. Gönül, sine sarayında misafirdir. İrfan aynasıdır. Aşığı sevdaya salan ve hayran edendir. Kesrete bakıldığında saklı görünen gönüldür.¹⁴¹⁸

¹⁴¹⁵ Ramazan Bardakçı tarafından doktora tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki rubai dışında, ‘gönül’ redifiyle yazılmış 27 numaralı gazel ile ‘gönül’ redifli 69 ve 91 numaralı kıtalar da vardır.

¹⁴¹⁶ Hâlîme Çavuşoğlu, “Nâfi”, Arab Tâhir Efendi-zâde”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 04.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1086>.

¹⁴¹⁷ Vahit Özen, “Nâfi’ Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2010), 77.

¹⁴¹⁸ Vahit Özen tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül’ redifiyle yazılmış 142 numaralı gazel de vardır.

1.7.53. Nâil Abbâs Paşa

“Yozgat’ta doğan Nâ’il Paşa’nın doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Abbâs Hilmi’dir. Şiirlerinde Nâ’il mahlasını kullanmıştır. Miladi 1858 senesinde İstanbul’da vefat etmiştir.”¹⁴¹⁹

Nâil Abbâs Divanı’nda gönül redifli bir müseddes vardır. Gönül, sadakat mumunun pervanesi, emel yıldızlarının inleyenidir. Âşık ona gurur etmemesini söylediği halde söz dinlemeyen gönül şimdi deli divane olmuş yine de akıllanmamıştır.

Girdik âlâm-ı hümûmla yine devrâna gönül
Şem’a-ı sıdk ü ‘ubûdiyyete pervâne gönül
Düşdün encâmı-ı emel lutf ile nâlâna gönül
Acırım tâli’i-i menhûsuna vîrâne gönül
Dimedim mi sana ben itme gurûr şâna gönül
Şimdi bildin mi ‘ayârın deli dîvâne gönül (Müseddes.1/1)¹⁴²⁰

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif ‘deli divane gönül’ şeklidir.

1.7.54 Nâkâm

“Asıl adı İsmail’dir. Dağıstanlıdır. 1839 yılında Azerbaycan’ın Şeki şehrinde dünyaya gelmiştir. Nâkâm, başka dilleri çok iyi bilse de bütün eserlerini Azeri Türkçesi ile yazmıştır. 1906’da Şeki’de vefat etmiştir.”¹⁴²¹

Nâkâm Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, feleğin eziyetine ve dünyanın derdine düşmüş, sıkıntıya mahsus olmuştur. Gönül, dünyada sıkıntıya ve eziyete mazhar olandır. Alemin eğlence köşkünü terk ederek belasını bulmuştur.

Ey cevri-i çarha derd-i cihâna fedâ gönül
Mahsûsdur cihânda gam ancak sana gönül

Her cevri gelse ‘âleme sende zuhûr ider
Sensin cihânda mazhar-ı cevri ü cefâ gönül

‘Âlemde her belâ vü elem sende cem’ iken

¹⁴¹⁹ Mehmet Arslan, Nâ’il, Cebbâr-zâde Abbâs Hilmi Nâ’il Paşa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 04.06.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6470>.

¹⁴²⁰ Eyyup Bostancı, “Nâil Abbâs Paşa Divanı ve Tahlili” (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2007), 190.

¹⁴²¹ Özkan Uz, “Nâkâm”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 04.06.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1738>.

Oldun belâ-yı firkate hem-mübtelâ gönül (G.160/1-2-3)¹⁴²²

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, şairden farklı bir kişidir.

1.7.55. Nâkiyye Hanım

“1845-46 yılında İstanbul’da doğmuştur. İkiz erkek kardeşi Abdurrahîm Besîm’dir. Teyzesi şair Şeref Hanım’dır. Dil ve anlatım özellikleri bakımından eskiye bağlı olan şairin şiirleri sade, anlaşılır ve açık bir anlatıma sahiptir.”¹⁴²³

Nâkiyye Hanım’ın Divanı’nda gönül redifli iki muhammes ve üç şarkı olmak üzere toplamda beş manzume vardır. Dost geldiği vakit gönül bunun mutluluğuyla parıldar. Gönül, yerlerde sürünerek yürüyen bir şeydir. Gönül, toplanma zamanına kadar sevgiliye aittir. Gönül, felek meclisinde bile çok neşelidir.

Âh kim hiç olmadım dil-şâd elinden gönlümün
Rûz u şeb olmakdayım nâ-şâd elinden gönlümün
Oldı tenden murg-ı cân eb’âd elinden gönlümün
‘Akl u tedbîr ü tahammül yâd elinden gönlümün
Dâd elinden gönlümün feryâd elinden gönlümün (Muhammes.1/1)¹⁴²⁴

Yukarıda birinci bendi verilmiş olan manzumede redif ‘elinden gönlümün’ şeklindedir. Âşık gönlü tarafından hiç mutlu edilmez. Onun yüzünden daima mutsuzdur. Gönle iyilik de zulüm de yardım da ceza da iyilik de eziyet de sevgiliden gelmektedir.¹⁴²⁵

1.7.56. Nazîf

“İstanbul’da doğmuştur. Asıl adı Ahmed Nazîf Bey’dir. 1824’ten sonra Kahire’ye giderek orduya katılmış ve miralay olmuştur. 1842-43 yılında vefat etmiştir.”¹⁴²⁶

¹⁴²² Nesrin Sağlam, “Nâkâm Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010), 164.

¹⁴²³ Fatma Sabîha Kutlar Oğuz, “Nâkiyye, Hâdîce Nâkiyye Hanım, Nâkiyye Hanım”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 04.06.2019. <http://www.turkedebiyatilismlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6251>.

¹⁴²⁴ Didem Şentürk, “19. Yüzyıl Şairlerinden Hatice Nâkiyye Hanım’ın Divanı’nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010), 218.

¹⁴²⁵ Didem Şentürk tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki manzume dışında, ‘gönlüm gibi’ redifli 2 numaralı muhammes ve ‘gönlüm senindir’ redifli 6 numaralı, ‘gönlümün’ redifli 12 numaralı, ‘gönlüm’ redifli 17 numaralı şarkılar da vardır.

¹⁴²⁶ Mehtap Erdoğan, “Nazîf, Ahmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 04.06.2019. <http://www.turkedebiyatilismlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3708>.

Nazîf'in Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Bu gazelde redif 'dil-cû' şeklindedir.

Mu'allâ menil-i bâğ-ı visâle âşinâ dil-cû
Cinânda mü'mini 'arz-ı cemâle reh-nümâ dil-cû

O dil-cû feyz-i Hakkın mâliki oldu hüviyyetde
Anun-çün enbiyâya oldu o dem muktedâ dil-cû

O dil-cû miyân-ı ins ü cinde cümleden efdâl
Cihânda olmadı her demde andan mâ-'ada dil-cû

O dil-cûya Hudâ inzâl ile Kur'ân-ı Zî-şânı
Semâvât u zemînde cümle derdliye devâ dil-cû

Nazîf dil-bendesidir bâb-ı lutfun dâ'imâ ammâ
'Îlel âzürdesi bu kemter ey 'âlem-bahâ dil-cû (G.142)¹⁴²⁷

1.7.57. Necmî

"Asıl adı Mehmed Necmeddîn'dir. Tezkirelerde ve diğer biyografi kitapları ile antolojilerde onunla ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Şiirlerinde 19. yüzyılın ikinci yarısında Erzurum'da cereyan eden olaylardan bahsetmiş olması sebebiyle Erzurumlu olabileceği söylenmektedir. Necmî, geleneğin estetik anlayışına bağlı olmakla birlikte kurallarını uygulamakta zorlanır."¹⁴²⁸

Necmî'nin Divanı'nda gönül redifli bir gazel ve bir kaside olmak üzere toplamda iki manzume vardır. Gönülün, nizam sahibi, o zatın mazhar olduğu, münacaat Tûr'u olduğu, işaretlerin sahibi olduğu, feyz şarabı olduğu, Kemâl sahibi olduğu, her şeyi gösteren bir ayna olduğu bilinmektedir.

Benim ehl-i melâmet oldığım bilmez misin ey dil
Dahi ehl-i harâbât oldığım bilmez misin ey dil

Bilürsen ben hevâ-yı 'ışkıla âşüfeyim hâlâ
Garîk-i bahr-ı zillet oldığım bilmez misin ey dil

Tecessüs eyleme etvârımı benden ferâgat kıl
Esîr ü hicr ü hayret oldığım bilmez misin ey dil (G.109/1-2-3)¹⁴²⁹

¹⁴²⁷ Mehmet Elaldı, "Nazîf, Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Divanı'nın Tenkidli Metni" (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005), 208.

¹⁴²⁸ Muhsin Macit, "Necmî, Mehmed Necmeddin", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 04.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1306>.

¹⁴²⁹ Esin Şahin, "Divan-ı Necmî" (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, 1998), 93.

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘oldığım bilmez misin ey dil’ ifadesi rediftir. Gönül, şairden farklı bir kişidir. Aşğın halini bilen fakat bilmez gibi davranandır.¹⁴³⁰

1.7.58. Nigârî

“19. yüzyıl Azerbaycan-Türk tasavvuf edebiyatı ve divan şiirinin önemli temsilcilerinden olan Seyyîd Mîr Hamza Nigârî, 1805 yılında Azerbaycan’ın Karabağ bölgesinde doğmuştur. Nigârî mahlasını, ilahi aşka tutulduğu güzelin adından alan şair, mürşidi İsmail Sirâceddîn Şîrvânî’nin tabiri ile ilahi aşk ile mahv-
1 vücûd etmiştir.”¹⁴³¹

Nigârî Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönül, avcı bir kuştur. Sevgilinin saçında havada oynayan bir cambazdır. Hafız-ı Şîrazî’nin mürididir. Sarhoş olan gönül hiç mutlu görünmemiştir. Düşmanın askeri gönlü virane etmiştir. Divane ve pervane olmuştur. Güzellerin suretleri ile bir put evi olmuştur. Gönül, devamlı Allah’tan sevap istemektedir. Sevgiliyle söyleşerek güzel sözler dinlemek, nazik söz ve cevap ister. Sevgilinin yanağından bir kitap ister.

Âvâre gezer gönlüm gönlüme ne çârem var
Bağrımı ezer gönlüm gönlüme ne çârem var

Ârâm eylemez bir dem âşüfte gezer her dem
Cânımı üzer gönlüm gönlüme ne çârem var

‘Aşka girişüp dâim her şâm u seher kâim
Derdimi yazar gönlüm gönlüme ne çârem var (G.226/1-2-3) ¹⁴³²

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘gönlüm gönlüme ne çarem var’ ifadesidir. Gönül, âşğın bağrını ezer, avare gezer, her an âşğı üzer, her yerde sevgiliyi seçer. Gönlün bu haline âşğın yapacak bir şeyi yoktur, âşık çaresizdir.¹⁴³³

¹⁴³⁰ Hanefi Yontar tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki manzume dışında, ‘oldığın bilmez miyim ey dil’ redifli 110 numaralı gazel de vardır.

¹⁴³¹ Parvana Bayram, “Nigârî, Seyyîd Mîr Hamza”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 04.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1635>.

¹⁴³² Azmi Bilgin, “Nigârî Divanı”, Erişim 21.06.2019. s.148. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194361/Nigârî-divani.html>

¹⁴³³ Azmi Bilgin tarafından hazırlanan Nigârî Divanı’nda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘ister gönül’ redifli 432 numaralı, ‘gönlüm’ redifli 459 numaralı ve ‘olmuş gönlümü’ redifli 682 numaralı gazeller de vardır.

1.7.59. Nûrî

“Nûrî’nin hayatı hakkında kesin bilgi içeren bir kaynak elde edilememiştir.”¹⁴³⁴ Bu nedenle hayatı hakkındaki bilgilerin çok az bir kısmı Nûrî Divanı içerisinde çıkarılmaktadır.

Nûrî’nin Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, sevgiliyi düşündüğü için gece uyanık kalmış, yıldızları saymıştır. Gönül bir gül için diken gibi herkesin gözüne batmıştır. Gönül, aşk âlemi içinde zerre gibidir.

Gönlün fikr eyleyüb şeb zinde-dâr oldu gönül
Hâlini yâd eyledi encüm şümâr oldu gönül

Ya nice gelsün açılun bak ki batdı iltifât
Bir gül için herkesin çeşminde hâr oldu gönül

Nüş idersen bâg-ı istignâda sen ey serv-i nâz
Ayağın altında seyr it cüy-bâr oldu gönül

Feyz-i eşkim tâb-ı ruhsârın virirdi âb u tâb
Şimdi ey mihr-i cefâ lâlezâr oldu gönül

Lutf-ı şems-i dîne zannum na’îl olmak maksadı
‘Âlem-i ‘aşk içre Nûrî zerre-dâr oldu gönül (G.55)¹⁴³⁵

Yukarıdaki manzumede redif ‘oldı gönül’ ifadesidir.

1.7.60. Osman Nevres

“Nevres-i Cedîd diye de anılan ve şiirlerinde Nevres mahlasını kullanan şair, tahminen 1820-21’de Sakız Adası’nda doğmuştur. Gazelleri arasında da klasik şiir zevkini yansıtan güzel örnekler bulunmakla birlikte Nevres’in mersiyeleleri ve şarkıları daha çok tanınmış ve beğenilmiştir.”¹⁴³⁶

Osman Nevres Divanı’nda gönül redifli beş gazel vardır. Gönül, vefa mahallesinden ayrılmamalı, vefa yolundan yüzünü döndürmemelidir. Cefa ve eziyet yükünden incinmemelidir. Sevgilinin saçının halini sabah rüzgarından sormamalıdır. Aşk ve istek zevkinden el çekmemelidir.

Yandı sînem sûz-ı dâg-ı derdden âh ey gönül
Bilmem olmazsın niçün derdimden âgâh ey gönül

¹⁴³⁴ Ayşe Yılmaz, “Nûrî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı ve Divanı’nın İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2010), 2.

¹⁴³⁵ Yılmaz, “Nûrî”, 159.

¹⁴³⁶ Bayram Ali Kaya, “Nevres, Osman Nevres”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 04.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=164>.

Zulmet-i hırmân şaşırtmışdır beni ol rütbe kim
Bilmez oldum semt-i kûy-ı maksada râh ey gönül

Saldı sevdâya şeb-i târîk-i hasret başımı
Matla'-ı ummîdden dogmaz mı ol mâh ey gönül

Çün erişmez zülf-i yâre rişte-i tûl-i emel
Etme hâtırdan hayâlin bâri kûtâh ey gönül

Pek yanaşma zülfüne dilberlerin Nevres gibi
Düş olursun korkarım bir kayda nâgâh ey gönül (G.167)¹⁴³⁷

Yukarıdaki manzumede redif 'ey gönül' şeklindedir. Aşığın göğsü, dert yarasının ateşinden yanmış ah etmektedir.¹⁴³⁸

1.7.61. Osman Şems

"23 Mart 1814 Çarşamba gecesı İstanbul'da Hocapaşa Mahallesi'nde doğmuştur. Asıl adı Osman'dır. Şiirlerinde Şems mahlasını kullanmıştır. Şems Efendi, Fars edebiyatına vakıf olduğu gibi Arap lisanındaki eserlerden de hakkıyla mana çıkartmıştır."¹⁴³⁹

Osman Şems Divanı'nda gönül redifli beş gazel vardır. Gönül, Allah'ın lambasının ışığıdır. İrfan mücevherinin içinde bulunduğu hazinedir. Aşk feleğini gösteren aydır. Gönül, gam ateşinden kurtulup aşk ateşinde yanmalıdır. Aşığın sözünü tutup aşk kadehine aldanmalıdır. Gönülün ney gibi nağmeleri vardır.

Tende dâg-ı 'aşkdan bir gülsitân ister gönül
Sahn-ı gül-bâg-ı tecellide mekân ister gönül

Bü'l-'aceb dîvânedir ki bu temâşâgâhda
Ne cihân kaydında ne kayd-ı cihân ister gönül

Bu harâbât içre olmakçün dem-â-dem neşve-çîn
Sâkî-yi gül-rû şerâb-ı erguvân ister gönül

Kûh-peymâ-yı cünûn-ı 'aşkdır mânend-i Kays
Bir siyâh zülfe Leylâ dâsitân ister gönül

¹⁴³⁷ Bayram Ali Kaya, *Osman Nevres ve Divanı: İnceleme-Metin* (İstanbul: Gökkuşbu, 2007), 497.

¹⁴³⁸ Osman Nevres Divanı'nda gönül redifi ile yazılmış yukarıdaki gazel dışında 'aman gönül' redifli 168 numaralı, 'olan gönlüm' redifli 185 numaralı, 'gönlüm' redifli 186 numaralı ve 'dile' redifli 276 numaralı gazeller de vardır.

¹⁴³⁹ İsmail Hakkı Aksoyak, "Şems, Osman Şems Efendi, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 04.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6743>.

Sînde ey Şems gül câm-ı müdâm-ı ‘aşkdan
Neşve-i âteş-fürûz-ı hânumân ister gönül (G.)¹⁴⁴⁰

Yukarıdaki gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, tende aşk yarasından bir gül bahçesi istemektedir. Tecelli gül bahçesinin sahnesinden mekân, gül yanaklı saki ve erguvan rengi şarap istemektedir.¹⁴⁴¹

1.7.62. Râcî Tûrabî Velîyüddîn Efendi

“Kaynaklarda hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Şiirlerinde Râcî, Tûrabî, Velîyüddîn mahlaslarını kullanmıştır. Divanı’ndan Nakşîbendî tarikatına bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır. Vefat tarihi bilinmemektedir. Râcî, şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla mutasavvıf bir şairdir.”¹⁴⁴²

Râcî Tûrabî Divanı’nda gönül redifli sekiz gazel ve beş murabba olmak üzere toplamda on üç manzume vardır. Kimse gönül yıkmamalıdır aksine gönül yapabilmelidir. Çünkü Allah’ın nurunun yeri gönüldür. Gönül, dünyanın halini görüp de incinmemeli, kendini ateşlerde yakmamalıdır. Âşık öyle bir derde düşmüştür ki gönül durmaksızın ıstırap çekmektedir. Gönül, aşığa yar olmayan sevgiliden vazgeçmelidir. Hakkı bilen gönül, bir yerde eğlenememekte, hiçbir şey ile avunamamaktadır. Âşık, elem çekmek istemez, vazgeçmek ister fakat gönül rahat durmaz. Derdine derman isteyen derde düşmesi gerekir fakat gönül dert bulamadığı için derman da bulamaz. Gönül yoldan sapmamalı hak yolunu tutmalıdır.

Ey Rabb-i Kerîm gönlümü uyar
Rahmân u Rahîm gönlümü uyar

Gaffâr-ı zünûb Settâr-ı ‘uyûb
Fettâh-ı kulûb gönlümü uyar

Eyledi hüçûm iblis-i Râcîm
‘Afv eyle suçum gönlümü uyar (G.89 / 1-2-3)¹⁴⁴³

¹⁴⁴⁰ Kemâl Edîb Kürkçüoğlu, *Osman Şems Efendi Divanı’ndan Seçmeler* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1996), 146.

¹⁴⁴¹ Osman Şems Divanı’nda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘bir âh bir ben bir gönül’ redifli, ‘ey gönül’ redifli, ‘gönül’ redifli ve ‘gönül seni’ redifli gazeller de vardır.

¹⁴⁴² Hakan Yekbaş, “Râcî/ Tûrabî/ Velîyüddîn, Tûrabî Velîyüddîn Efendi”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 04.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5597>.

¹⁴⁴³ Mehmet Fatih Dindar, “Râcî Tûrabî Velîyüddîn Efendi Divanı Tanıtım ve Transkripsiyonlu Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2010), 145.

Yukarıda ilk üç beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘gönlümü uyar’ şeklindedir. Gönül hata yapmaya, aldanmaya ve yanlışa meyilli olduğu için âşık, Allah’a gönlünü uyarması için yalvarmaktadır.¹⁴⁴⁴

1.7.63. Racûlî

“Şairin hayatı hakkında tezkirelerde bilgi bulunmamaktadır. Hayatı hakkındaki bilgileri divanından hareketle ulaşılmaktadır. Şair 19. yüzyılda yaşamış, mesleği askerlik olan bir kişidir. Bazı beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla emeklidir ve şiirlerinin belki de bir kısmını emekli iken yazmıştır. Şam, Halep, Antep şairin yaşadığı Şehirlerdendir. Kimi zaman İstanbul’a da gittiğini ancak orada kalmayı sevmediği anlaşılmaktadır. Antep’in kendi memleketi olmadığını ifade eden şair, orada yaşadığını ifade etmektedir.”¹⁴⁴⁵

Racûlî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, aşk putunun ateşinin fırınıdır. Rızâ kapısının başı açık divanesidir.

Masivâ-yı şem’-i sûzan hânesidir gönlümüz
Pûte-i ‘aşk âteşi kalhânesidir gönlümüz

Lâne-i mürğ-i semender kül olur digsem ana
‘Âlem-i lâhut-ı illâ lânesidir gönlümüz

Mest-i mey mahv-ı vücûdum Haydar-ı Kerrâreden
Sâki-i ebrâr ‘Alî mestânesidir gönlümüz (G.116 / 1-2-3)¹⁴⁴⁶

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘gönlümüz’ ifadesidir.

1.7.64. Râîf

“İstanbul’da doğmuştur. Asıl adı Mehmed Râ’if Bey olup Reîsülküttâb Kastamonulu şair Mehmed Ârif Efendi’nin oğludur. Medrese öğrenimi görmüştür.

¹⁴⁴⁴ Mehmet Fatih Dindar tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül yab’ redifli 19 numaralı, ‘gönülde’ redifli 251 numaralı, ‘gönül incinme’ redifli 265 numaralı, ‘bu gönlüm’ redifli 85 numaralı, ‘umarsın gönül’ redifli 184 numaralı, ‘ey gönül’ redifli 239 numaralı murabbalar ve ‘gönül vazgeç’ redifli 41 numaralı, ‘gönül bir yerde eğlenmez’ redifli 95 numaralı, ‘derim ammâ gönül turmaz’ redifli 100 numaralı, ‘tut ey gönül’ redifli 187 numaralı, ‘gönül perişan’ redifli 221 numaralı gazeller de vardır.

¹⁴⁴⁵ Esma Karakaş, “Racûlî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008), 3.

¹⁴⁴⁶ Karakaş, “Racûlî”, 169.

Gençliğinde bir süre Sadâret Mektûbî Kalemine devam etmiştir. Anadolu Kazaskerliğinden mazul iken 1847 senesinde İstanbul'da vefat etmiştir.”¹⁴⁴⁷

Râif Divanı'nda gönül redifli dokuz gazel vardır. Gönül ezelden beri müpteladır ve gece gündüz ah etmektedir. Sevgilinin eziyetleri yüzünden hastadır, kırılmıştır, sevgilinin kakülüne bağlıdır. Gönül, sevgiliye kavuşmakta umutludur. Ayrılığın sıkıntısıyla inlemektedir. Aşkın belası ile hastadır. Sevgilinin bakışının lütfuna taliptir. Özgür olan gönül, çokça tuzağa düşmüştür. Gönül, gam gecesinde âşıkla beraber olandır. Gönül kendi kendisine ettiği için şikâyet etmemelidir. Gönülün devası eziyet ve sitemdir. Gurbet elde aşığa yar olandır.

Ey mihnet-i cihâna olan müptelâ gönül
Her gördüğüyle ülfet eden âşınâ gönül

Bûd u ne-bûduna bu cihânın kapılma gel
Beyhûde kendin eyleme it'âb a gönül

Rehberlik etdi dîdelerim nîk u bed sana
Sevmek de sevmemek de amân bir belâ gönül

Sâbit-kadem bulur encâm-ı kârı hep
Meyl etme su gibi gel her yana gönül

Şafvet nazîre semtine ragbet ederse ger
Sûr u sürûr eder mi hemân Râ'ifâ gönül (G.69)¹⁴⁴⁸

Yukarıdaki gazelde redif 'gönül' kelimesidir. Gönül, dünyanın her sıkıntısına müpteladır. Gönül için sevmek de sevmemek de bir beladır. Gönül su gibi her yana meyletmemelidir.¹⁴⁴⁹

1.7.66. Râmîz Mehmed Efendi

“Vardar Yenicesi civarında bulunan Karaferye'de doğduğu bilinse de doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. İsmi Mehmed mahlası Râmîz'dir. Sarı

¹⁴⁴⁷ Mehmet Arslan, “Râ'if, Mehmed Râ'if”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 04.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3817>.

¹⁴⁴⁸ Hafsanur Yıldırım, “Râ'if Divançesi İnceleme-Metin” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2016), 148.

¹⁴⁴⁹ Hafsanur Yıldırım tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘bir nay bir ben bir gönül’ redifli 8 numaralı, ‘gönül’ redifli 11 ve 99 numaralı, ‘olan gönülceğizim’ redifli 5, 6, 7 ve 32 numaralı, ‘gönlüm’ redifli 34 numaralı ve ‘kim gönlümdür ol’ redifli 83 numaralı gazeller de vardır.

Râmîz olarak tanınmıştır. Hacca gidip geldikten sonra miladi 1858’de vefat etmiştir.”¹⁴⁵⁰ Râmîz Mehmed Efendi Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır.

Hat-âver olsa da hüsn-i edâsı gönlümce
Hatâ ise dahi sehv-i hatâsı gönlümce

Metâ’-ı vaslına nakd-i derûnım istermiş
O dilberün hele bey ü şîrâsı gönlümce

Hevâ-yı ‘aşkı ile istedik zülâl-i visâl
Didim ki kûyının âb ü hevâsı gönlümce

Nükûd-ı vaslına mev’ûdı olduk ol şuhun
Mezîd-i ‘ömr ola bahş ü ‘atâsı gönlümce

İkâmet itmedür ümmîd Râmîzâ çend-rûz
Olursa Sofyanun âb ü hevâsı gönlümce (G.153)¹⁴⁵¹

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönlümce’ kelimesidir. Sevgiliye ait olan her şey âşığın gönlüncedir.

1.7.67. Râşid

“Asıl ismi İbrahim Râşid’dir. 1812 tarihinde İstanbul’da doğmuştur. Kendini orta derece bir şair olarak gören Râşid’in Divanı’na baktığımızda şiirlerinde atasözü, deyim, argo ve konuşma dilini çok kullandığı, bu yönüyle şiirde mahallileşme tarzına yaklaştığı görülmektedir.”¹⁴⁵²

Râşid Divanı’nda gönül redifli beş gazel vardır. Gönül içinde bulunduğu seveda yüzünden bir yerde duramamaktadır. Çaresi olamayan bir derde uğramıştır. Nerede gezerse gezsin yar der ve yar ıstır. Divane olan gönlün yanında sevgilinin kakülü anılmamalıdır. Âşık gönlünün ne istediğini de niyetini de bilmemektedir. Gönül, sevgilinin kakülünün kemendine bağlıdır.

Yok degül var çok güzel lâkin zarîf ister gönül
Şûh-meşreb istemez gâyet ‘afîf ister gönül

Nahl-i cevz-âsâ sakîl ü zıll olan eşhâş ile

¹⁴⁵⁰ İsmail Hakkı Aksoyak, “Râmîz, Seyyîd Mehmed Râmîz Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 08.04.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4440>.

¹⁴⁵¹ Fatih Polat, “Râmîz Mehmed Efendi Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2003), 283.

¹⁴⁵² Halit Bıltekin, “Râşid, İbrahim Râşid”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 04.06.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4113>.

Ülfete meyl eylemez rûhı hafif ister gönül

Olmaga hem-râz künc-i firkat-i cânânda
Yâr-ı müşfikden cüdâ düşmüş esîf ister gönül

Sohbet ile def'-i vahşet itmege eglenmege
Sâhib-i 'irfân bir zât-ı lâtîf ister gönül

Sâbit ü Nâbî Nedîm âsârı meşhûr ise de
Hoş gelür Râşid bana şi'r-i Münîf ister gönül (G.127)¹⁴⁵³

Yukarıdaki gazelde redif 'ister gönül' şeklindedir. Gönül, çokça güzel olduğu halde zarif olanı istemektedir. Sohbet ederek vahşeti kovmak ve eğlenmek için irfan sahibi latif bir kişi istemektedir.¹⁴⁵⁴

1.7.68. Remzî

"Tebriz'de doğmuş, Tebriz'de bir müddet eğitim aldıktan sonra yirmi yaşlarındayken İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da belirli bir görev almamış, herhangi bir işle meşgul olmamış sadece dostlarının yardımıyla hayatını devam ettirmiştir."¹⁴⁵⁵

Remzî Divanı'nda gönül redifli üç gazel ve iki müseddes olmak üzere toplamda beş manzume vardır. Gönül, ezel gününden beri vuslat sıkıntısıyla sevgilidir. Sırların hazinesidir. İnleyen bir bülbüldür. Hastadır. Şarabın esiridir. Sevgilinin kakülünün sevdasındadır. Aşığı aşka giriftar eden gönüldür.

Beni giryân u ser ger dâñ u şeydâ eyleyen gönlüm
Esîr-i mihr-i rûy u kadd-i bâlâ eyleyen gönlüm

O gül-ruhsâra söz geçmez bakar bigâne bigâne
Ümîd-i vuslat ile 'ömri ifnâ eyleyen gönlüm

Hayâl-i lezzet-i la'liyle ol şûh-i gül-endâmın
Beni bir mübtelâ-yı câm-ı sahbâ eyleyen gönlüm (G.966 / 1-2-3)¹⁴⁵⁶

¹⁴⁵³ Kamile Çetin, "Râşid ve Divanı İnceleme-Tenkidli Metin" (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2006), 245.

¹⁴⁵⁴ Kamile Çetin tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, 'gönül' redifiyle söylenmiş 126 ve 122 numaralı, 'gönlümün' redifli 110 numaralı ve 'gönlüm' redifli 138 numaralı gazeller de vardır.

¹⁴⁵⁵ Mehmet Arslan, "Remzî, Remzî Baba, Tebrizli", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 08.04.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7032>.

¹⁴⁵⁶ Yaşar Aydemir, *Remzî Divanı* (Ankara: Birleşik Yayınları, 2016), 147.

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘eyleyen gönlüm’ ifadesidir. Aşığı, ağlayan, başı dönmüş ve şeyda eden, sevgilinin uzun boyuna ve yüzünün güneşine esir eden gönüldür. Vuslat umuduyla ömrünü harcayan, âşığı kadehe müptela eyleyen, âşığın perişan aklını yağmalayan, bir güzel gördüğünde Leyla’ya benzeten gönüldür.¹⁴⁵⁷

1.7.69. Rıfkî

“19. yüzyıl şairlerinden olan Rıfkî’nın hayatı hakkında tezkirelerde bilgi bulunmamaktadır. Şair hakkında tek bilgi Tuhfe-i Nâilî’dedir. Nâil Tuman kaynak olarak Rıfkî’nın Divanı’nı göstermektedir. Tuhfe-i Nâilî’de; Karslı Abdullah Paşa’nın oğludur, 1852 tarihlerinde hayatta olduğu divanından anlaşılmaktadır bilgisi mevcuttur.”¹⁴⁵⁸

Rıfkî’nın Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül, sevgilinin hasretinden hicran ateşine dönmüştür. Vuslatın ayrılığı ile gözü ağlayandır.

Şubh u şâm fıkır-i lebinle âh u zâr etdi gönül
Aglamakdan hâl perîşân dil bazâr etdi gönül

Fürkat-i hecrin dem-â-dem bagrımı hûn eylemiş
Nâr-ı sevdâdan cihâmı başa dar etdi gönül

Tîg-i Hecrîn sînem üzre şad hezârân yir dutar
Zahm-ı şemşîr-i ‘aşkından bî-karâr etdi gönül

Çâk çâk etdi vücûdum hecr-i gam derd u firâk
Âteş-i ‘aşkından ‘aklı tâmâr etdi gönül

Rıfkî der devrân içinde şâd olup bir gülmedim
Âh edüp çarhın elinden terk-i ‘âr etdi gönül (G.64)¹⁴⁵⁹

Yukarıdaki gazelde redif ‘etdi gönül’ ifadesidir. Gönül, sabah akşam sevgilinin düşüncesiyle ah edip inledi. Ağlamaktan halini perişan etti. Sevda ateşinden dünyayı başına dar etti. Aşkın ateşinden aklını darmadağın etti. Feleğin elinden ah ederek utanmayı terk etti.¹⁴⁶⁰

¹⁴⁵⁷ Remzî Divanı’nda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönlüm’ redifli 196 ve 204 numaralı gazeller ile ‘dilde’ redifli 305 numaralı ve ‘gönül’ redifli 320 numaralı müseddesler de vardır.

¹⁴⁵⁸ Mevlüt Altınoluk, “Rıfkî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008), 1.

¹⁴⁵⁹ Altınoluk, “Rıfkî”, 94.

¹⁴⁶⁰ Mevlüt Altınoluk tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül’ redifiyle söylenmiş 65 numaralı gazel de vardır.

1.7.70. Rızî

Kaynaklarda hakkında bilgiye rastlanmayan şairin hayatı ile ilgili bazı bilgilere Divanı'ndan ulaşılabilmektedir. “Rızî'nin, şiirlerinde de sıklıkla görülen harâbât ehli imajına ve tasavvufî şairliğine uygun olarak, kendi benliğini hiçe sayıp tevazu niyetiyle hareket ettiğini ve döküntü/kırıntı/rahmete muhtaç manalarında bu mahlası seçtiğini söylemek mümkündür.”¹⁴⁶¹

Rızî Divanı'nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönül, Cihanda kimsenin görmediği bir civan istemektedir. Eziyet derdi ile gezen, her an kadeh çekmeye meyleden gönlüdür. Sevgilinin yanağının düşüncesiyle feryat eden ve pervane gibi yanmayı adet edinen âşığın gönlüdür.

İnlemek eyyâmı irdi ney misâl inle gönül
Vasl-ı yâri yâd idüp rûz u leyâl inle gönül

Derd-i dildâre düşen inser seherler ney gibi
İnleyen elbet bulur yâre vişâl inle gönül

Artar ‘aşkı inlemekle ‘âşıkın leyl u nehâr
Vehb olur ‘uşşâka şevk ile kemâl inle gönül

Zahm-ı ‘aşkın merhemidür ney misâli inlemek
İnleyenler zevk ile buldı hısâl inle gönül

Vird, düstûru kemâl ile gedâ-Rızî sana
İnlemekle bulunur hüsn-i cemâl inle gönül (G.257)¹⁴⁶²

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘inle gönül’ şeklindedir. Gönül, sevgilinin vuslatını hatırlayıp gece gündüz ney gibi inlemelidir. İnleyerek elbette yâre kavuşacaktır.¹⁴⁶³

1.7.71. Sâdî Karabağî

“Se’di Sani Karabağî, 1854’te Karabağ’ın Cinli köyünde doğmuştur. Tahsilini Şuşa’da almış, Nakşîbendî tarikatının üyesi olduğundan, daha sonra Türkiye’nin Amasya şehrine göçerek, mürşidi Hacı Mir Hemze Seyyîd Nigârî’nin

¹⁴⁶¹ Maruf Çakır, “Rızî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2017), 8.

¹⁴⁶² Çakır, “Rızî”, 192.

¹⁴⁶³ Murat Çakır tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘ister gönül’ redifli 247 numaralı, ‘kim gönlümdür ol’ redifli 258 ve 259 numaralı gazeller de vardır.

yanında yerleşmiştir. Klâsik üslûptaki şiirleri, Azerî Türkçesi ve Fars dillerindedir. Çok genç iken 1879'da Amasya'da ölmüş ve orada da defnolunmuştur.”¹⁴⁶⁴

Sâdî Divanı'nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, ah etmelidir çünkü onun ahı, ay olan sevgilinin haremine mahremdir. Gam kafilesinin sarayında misafirdir. Hüseyin'in kanını coşturan zamandır. Sâdî'nin göğsündeki yaraya merhemdir. Gönül, ayrılık diyarına düşüp melûl olmuştur. Bela şehrine o da dahil olmuştur.

Gör nice hançer-i gamzen harâb olur gönlüm
Nişân-ı nâvek-i tîr-i şihâb olur gönlüm

Niyâz u 'acîme bahmaz o şehsüvâr gene
Semend-i nâza menince rikâb olur gönlüm

Egerçi gayrlara levh-i sâdedir ammâ
Geline hâtıra hattın kitâb olur gönlüm (G.92 / 1-2-3)¹⁴⁶⁵

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif 'olur gönlüm' şeklindedir. Aşığın gönlünü çokça gamzenin hançeri harap eder. Sevgilinin düşüncesi gönlün aklına geldiğinde kitap olur. Gam ateşinden gönül kebab olur.¹⁴⁶⁶

1.7.72. Sa'îd-i Gülşenî

“Tezkirelerde ve edebiyat tarihlerinde Sa'îd-i Gülşenî ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. Onun hakkında bilgi veren tek kaynak ise Mehmed Nâil Tuman'ın Tuhfe-i Nâilî adlı eseridir. Sa'îd-i Gülşenî, Moralı Mehmed Pîr adında bir zatın oğludur. O mutasavvıf kimliğiyle Gülşenîliği ve bu yolun adap ve erkânını anlatmayı tercih eder.”¹⁴⁶⁷

Sa'îd Gülşenî Divanı'nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül daima aşk ile aşına olmak ister. Sevgilinin yüzünü gönül evinde görmek ister. Aşk kölesi olana kul olmak, kölelikten azat olmamak ister.

Bu ehle zâr ki eylersin nedir derdin be hey gönül
İniltin dembedem arttı nedir derdin be hey gönül

¹⁴⁶⁴ Ali Bal, “Sâdî Karabağî Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı ve İncelemesi” (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2012), 6.

¹⁴⁶⁵ Bal, “Sâdî Karabağî”, 142.

¹⁴⁶⁶ Ali Bal tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, 'ey gönül' redifli 85 numaralı ve 'oldun ey gönül' redifli 91 numaralı gazeller de vardır.

¹⁴⁶⁷ Muhsin Macit, “Sa'îd-i Gülşenî, Hüseyin”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 05.06.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1249>.

Gice gündüz dökersin yaş hâline yok mu hiç yoldâş
Bilen sırrı eder mi fâş nedir derdin be hey gönül

Bî-çâre gezme serseri bal etmez ma'lûm her 'arî
Gönle eder nazar Bârî nedir derdin be hey gönül

Gönülden eyleme feryâd gönül ider sana imdâd
Gider gamın olursun şâd nedir derdin be hey gönül

Hâline hamd eyle Sa'îd Hudâ her rûzun eyler 'îd
Eder derde devâ tevhîd nedir derdin be hey gönül (G.76)¹⁴⁶⁸

Yukarıdaki gazelde redif 'nedir derdin be hey gönül' şeklindedir. Gönül daima inlemekte, iniltisi her an artmaktadır. Bildiği sırrı açık etmektedir. Onun bu halinin sebebi belli değildir fakat devası tevhit etmektir.¹⁴⁶⁹

1.7.73. Sahaflar Şeyhîzâde Es'ad

"1789'da İstanbul'da Ayasofya yakınlarında bir evde doğmuştur. Asıl adı Mehmed'dir. Şiirlerinde Es'ad mahlasını kullanmıştır. Babasının adı Ahmed Efendi, annesinin adı Emetullah'tır. Tarihi, edebî, dînî telif ve tercüme onlarca eserin sahibidir. Buna rağmen eserlerinin önemli bir kısmı sanat değeri yüksek olmayan, özellikle nesir dili bakımından kuru eserlerdir."¹⁴⁷⁰

Es'ad Divanı'nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönülde, sevgilinin yanağının ateşi, Halit'in yadigarı ve Allah şükrü vardır.

Gerçi zevk-i 'ukâr var dilde
Lîk fikr-i humâr var dilde

Çıkmasun mı şerâre-i âhım
Âteş-i rûy-ı yâr var dilde

Sâgar-ı bezmi el-hazer ki kırar
Hâlidin yâdigâr var dilde

Nola güftârım olsa halka-bahş
Sûziş-i gül-i zâr var dilde

¹⁴⁶⁸ Bünyamin Aydın, "Sa'id-i Gülşenî Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2003), 145.

¹⁴⁶⁹ Bünyamin Aydın tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, 'ister bu gönül' redifli 72 numaralı gazel de vardır.

¹⁴⁷⁰ Mehmet Arslan, "Es'ad, Sahaflar Şeyhîzâde Es'ad Efendi", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 05.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7260>.

Kef tehîken künûze meylim yok
Şükr-i Allah yesâr var dilde (G.509)¹⁴⁷¹

Yukarıdaki gazelde redif ‘var dilde’ ifadesidir.

1.7.74. Sandıklılı Fikrî

Şairin hayatıyla ilgili kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. “Şairin şiirlerinde kullandığı mahlası Fikrî’dir. Bu mahlası alış sebebini aşka bağlamakta, aşk Bahrîne düştükten sonra bu adı aldığını ifade etmektedir.”¹⁴⁷²

Fikrî Divanı’nda gönül redifli bir gazel ve bir murabba olmak üzere toplamda iki manzume vardır. Gönül, Allah’ın şehridir. Gökyüzüdür. Işığın nurudur. Allah’ın lütfudur. Can için sefadır. Derde devadır. Kolay olan şifadır. Hüma’dır.

Hakîkate bezl idelim vucûdumuz yanık gönül
Râh-ı Hakk’a gel gidelim mahzûn garîb sınık gönül

Vefâsı yok bu ‘âlemin hemen hayâl gibi geçer
‘İbret alub terk idelim sivâdan usandık gönül

Hele ben aldım ‘ahdimi bûy-ı vefâ-yı cîfeden
Mâil değil zînet ile nakkâşına kanık gönül (G.8/1-2-3)¹⁴⁷³

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, nakkâşa meyilli değildir, ona kanmıştır. Halık olan yani yaradan, daima gönle gelerek gönle konuk olur.¹⁴⁷⁴

1.7.75. Semizzâde Süleymân Rüşdî

“Genel hatlarıyla 19. yüzyıl divan şairlerinden olan Semiz-zâde Süleyman Rüşdî, Uşşâkî tarikatına mensuptur. İlk eğitimini mahalle mektebinde almıştır.

¹⁴⁷¹ Fatih Aydoğan, “Sahaflar Şeyhî-zâde Es’ad Mehmed Efendi Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003), 521.

¹⁴⁷² Ferit Taktak, “Sandıklılı Fikrî Hayatı ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1997), 1.

¹⁴⁷³ Taktak, “Sandıklılı Fikrî”, 193.

¹⁴⁷⁴ Ferit Taktak tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül’ redifi ile söylenmiş 2 numaralı murabba da vardır.

Ardından Muhammed Zühdi adında bir uşşâkî şeyhinden dersler almış, olgunluk dönemine bu hocasının yanında erişmiştir.”¹⁴⁷⁵

Semizzâde Süleymân Rüşdi Divanı’nda gönül redifli iki gazel ve bir tahmis olmak üzere toplam üç manzume vardır. Gönül, sevgilinin yanağının ateşine pervane, saçı Leyla için divane, Tatar gamze ile virane, sevgilinin dudağının yeminine gelmiştir. Gönül elestten beri mutluluk feyzinin kaynağıdır. Hidayet nurunun ışığının cilve yeridir. Vuslat madeni, mana denizi ve hikmet denizinin tek olan cevheridir.

Bu hayâl-i hâb ile aldanmasın hôşdur gönül
Fa’la çıkmaz kâbil-i ta’bîr değil düşdür gönül

Bir heyûlâdır cihân sûretle nakş-ı bî-sebât
Gözün beyhûdedir hep zıll-ı menbûsdur gönül

‘Îş-ı nûş meyl iden dehr-i denînin dâ’imâ
Nûş-ı câm-ı gaflet ile mest u medhûsdur gönül

‘Âkıbet pââmâl-i hâk itse gerekdir cismîni
Hân-mân-ı devlet-i ikbâl pek boşdur gönül

Gûş idüp tak cân kulâgın Rüşdînin bu gevherin
Gör ne ra’nâ bî-yâb-ı mengûşdur gönül (G.207)¹⁴⁷⁶

Yukarıdaki gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, bu hayal ile aldanmamalıdır. Gönül, falda çıkmayan, tabiri kabul olmayan bir rüyadır. Gaflet kadehinden içerek sarhoştur.¹⁴⁷⁷

1.7.76. Senih Mevlevî

“Asıl adı Süleymân Senih’tir. 1822’de Bursa’da Veli Şemseddîn Mahallesi’nde doğmuştur. Süleymân Senih, Mevlevî tarikatına intisaplı bir şairdir.”¹⁴⁷⁸

¹⁴⁷⁵ Kenan Semiz, “Semiz-zâde Süleyman Rüşdi Efendi ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010), V.

¹⁴⁷⁶ Semiz, “Semiz-zâde Süleyman Rüşdi”, 214.

¹⁴⁷⁷ Kenan Semiz tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gelmiştir gönül’ redifli 198 numaralı gazel ve ‘gönül’ redifli 48 numaralı tahmis de vardır.

¹⁴⁷⁸ Mehtap Erdoğan, “Senih, Süleyman Senih”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 05.06.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1199>.

Senih Mevlevî'nin Divanı'nda gönül redifli altı gazel, iki murabba ve iki kıta olmak üzere toplamda on manzume vardır. Gönül, hicrandan dolayı devası olmayan bir hastadır. Mana Tûrundaki tecelli bahçesidir. Gönül, sevgiliye feda olmalıdır. Sevgilinin cemalinin mumuna pervanedir. Akla yabancı olmuş divanedir. Gönül sevgili için şeyda bir bülbül olmuştur.

Belâ-yı 'ışka giriftâr olan gönülceğizim
Benim dû-çâr-ı gam-ı yâr olan gönülceğizim

O tıfl-ı gonce-fem ü gül-ruha olub mecbûr
Hezâr-ı zâr gibî zâr olan gönülceğizim

Devâ nedir 'acebâ derd-i bîdevâna senin
Fırâş-ı hicrde bîmâr olan gönülceğizim

Ne derddir bu ne hâl-i harâbdır acırım
Yazık yazık sana nâ-çâr olan gönülceğizim

Olur o bâbda olursa kâm-bîn Senîh
Gedâ-yı dergeh-i Hünkâr olan gönülceğizim (G.127)¹⁴⁷⁹

Yukarıdaki gazelde redif 'olan gönülceğizim' şeklindedir. Gönül, aşk belasına giriftardır. Bülbül gibi inlemektedir. Hünkarın dergahında dilencidir.¹⁴⁸⁰

1.7.77. Sermed

"Asıl adı Mehmed Sermed'dir. 1794 yılında İstanbul'da doğmuştur. Divan şiirinin son döneminde yetişmiş olan Mehmed Sermed Efendi; lirik, mahalli ögeler ve deyişlerle yüklü şiirleriyle ihmal edilmemesi gereken bir şairdir."¹⁴⁸¹

Sermed Divanı'nda gönül redifli dört şarkı vardır. Gönül, her daim efendisi olan sevgilidir.

Görmeyim durma melûl olma gönül
Sevdigin kimse bana söyle gönül
Gizleyip saklama sen böyle gönül

¹⁴⁷⁹ Ercan Okyay, "Senîh-i Mevlevî Divanı" (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2005), 186.

¹⁴⁸⁰ Ercan Okyay tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, 'gönül' redifli 104 numaralı, 'gönlüm' redifli 118 ve 126 numaralı, 'dil' redifli 100 numaralı gazeller ile 'gönlümün sultanı' redifli 8 numaralı, 'oldı gönlüm' redifli 10 numaralı murabbalar ve 'arar gönlüm' redifli 7 numaralı, 'düşdi gönlüm' redifli 10 numaralı kıtalar da vardır.

¹⁴⁸¹ Hakan Yekbaş, "Sermed, Mehmed Sermed, İstanbullu", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 05.06.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5168>.

Sevdiğin kimse bana söyle gönül (§.83/1)¹⁴⁸²

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif ‘söyle gönül’ şeklindedir. Gönül, melûl durmamalı, derdini âşıktan saklamamalı, manasız bir hayale düşmemeli ve sevdiği kim ise aşığa söylemelidir.¹⁴⁸³

1.7.78. Seyyîd İsmail Hakkı

“İstanbul’da doğmuştur. Asıl adı İsmail Hakkı Dede’dir. Şiirlerinde Mislî mahlasını kullanmıştır. Beşiktaş (Bahâriye) Mevlevîhânesi’nde yetişmiştir. 1870 senesinde İstanbul’da vefat etmiştir.”¹⁴⁸⁴

Seyyîd İsmail Hakkı’nın Divanı’nda gönül redifli yedi gazel, iki kıta ve bir murabba olmak üzere toplamda on manzume vardır. Gönül, ten Tur’undaki Mûsâ’ya, Ahmed’in dinine, can Hızır’ının Anka’sının pençesine ve Mevlâna yolundaki her erkana meyillidir. Gönül, ten şehrine hükmeden bir sultandır. Güzellerin şahıdır. Süleyman’ın sırrıdır. Kudret kalemi ile çizilmiş gönül ülkesidir. Gönül, aşkın güneşinde mağara arkadaşı ister.

‘Îsa-i dem cân-fezâ cânâne virdüm gönlümü
Kadd-i ‘ar’ar bir şeh-i sultâna virdüm gönlümü

Kâküli sünbül ruhi gül nergis-i humâr-ı zavâl
Nutk-ı Kevser çeşme-i hayvâne virdüm gönlümü

Gül-şen-i bâg-ı İrem ruhsâr-ı pâki bî-zevâl
Nutk-ı Kevser çeşme-i hayvâne virdüm gönlümü

Nutka geldükce hezârân dürr-i yek-tâ dere ider
Bî-girân u bî-behâyî-kâna virdüm gönlümü

Mıslîyâ evşâfa gelmez böyle bî-mislî zemân
Derd-i dil takrîr dür-i ‘irfâna virdüm gönlümü (G.314)¹⁴⁸⁵

¹⁴⁸² İlyas Keskin, “Mehmed Sermed Efendi Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2000), 164.

¹⁴⁸³ İlyas Keskin tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki manzume dışında, ‘gönüldür bu’ redifli 66 numaralı, ‘sendedir gönlüm’ redifli 78 numaralı ve ‘ey gönül’ redifli 81 numaralı şarkılar da vardır.

¹⁴⁸⁴ Mehmet Arslan, “Mislî, İsmail Hakkı Dede, İstanbullu”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 05.06.2019. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6442>.

¹⁴⁸⁵ Fuat Asım Arvas, “Seyyîd İsmail Hakkı (Mislî) Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2010), 387.

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘virdüm gönlümü’ ifadesidir. Âşık gönlünü, İsa gibi nefesi canı çoğaltan sevgiliye, uzun boylu sultanların şahına, fattan bakışa sahip afete vermiştir.¹⁴⁸⁶

1.7.79. Seyyîd Osman Adabazarî

“Adapazarı’nda doğan Osman’ın doğum tarihi bilinmemektedir. Asıl adı Seyyîd Osman Bey’dir. Şiirlerinde Osman ve Seyyîd mahlaslarını kullanmıştır.”¹⁴⁸⁷

Seyyîd Osman Adabazarî Divanı’nda gönül redifli bir gazel ve bir murabba olmak üzere toplamda iki manzume vardır.

Her nazarda sırr-ı vahdet ey Hüdâ ister gönül
Kendüye bu kesret içre zevk-ı rûh ister gönül

Zulmet-i nefsin elinden bu dilim olmuş harâb
Feyz-i şems-i Mustafâdan rûşenâ ister gönül

Dâr gurbet illerinde kalmışım tenhâ garîb
Yâr ile hemdem oluben âşinâ ister gönül

Çok aradım bu fenâda bulamadım zerre vefâ
Bir vefâkâr yâr ile halvetceğiz ister gönül

Râz-ı ‘aşkı söyleme sırrında sakla Seyyîdâ
Halk-ı ‘âlem ülfetinden ihtifâ ister gönül (G.113)¹⁴⁸⁸

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘ister gönül’ şeklindedir. Gönül, her bakışta vahdet sırrını görmek, bu kesret içinde ruhunu zevkini yaşamak istemektedir. Mustafa’nın güneşinin feyzinden aydınlanmak, yar ile dost olup aşına olmak, vefakâr sevgili ile halvet istemektedir.¹⁴⁸⁹

¹⁴⁸⁶ Murat Asım Arvas tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda, gönül redifli yukarıdaki gazel dışında ‘meyyaldür gönül’ redifli 216 numaralı, ‘gönül’ redifli 217 numaralı, ‘ister gönül’ redifli 223, 224 ve 225 numaralı ve ‘gözler çeşm-i dil’ redifli 226 numaralı gazeller ile ‘düşdi gönlümüz’ redifli 12 numaralı, ‘virdüm gönlümü’ redifli 24 numaralı kıtalar ve ‘gönüller pertevi’ redifli 6 numaralı murabba da vardır.

¹⁴⁸⁷ Mehmet Arslan, “Osmân, Seyyîd Osmân”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 05.06.2019. <http://www.turkedebiyatiiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2932>.

¹⁴⁸⁸ Harun Çelebi, “Seyyîd Osman Adapazarî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2001), 73

¹⁴⁸⁹ Harun Çelebi tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘inleme gönül’ redifli 199 numaralı murabba da vardır.

1.7.80. Seyyîd Süleyman Mahvî

“Hangi tarihte ve nerede doğduğu tam olarak bilinmemektedir. Divanda şairin nereli olduğuna dair herhangi bir bölge, Şehir, kasaba, mahalle ve köy ismi de geçmemektedir. Divanını Miladi 1850’de bitirdiğini belirtmesi, şairin bu tarihten önce doğduğunu göstermektedir. Divanında ölümüyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Şairin ölüm tarihinin 1850’den sonra olduğu düşünülmektedir.”¹⁴⁹⁰

Mahvî Divanı’nda gönül redifli altı gazel vardır. Ebedilik ülkesinin sultanı, Süleyman’ın tahtı, binlerce nehrin okyanusu, Lokman’ın dermanı, Allah’ın sırları gönüldür. Gönül, aşk denizine dalmış, ezel denizini bulmuştur. Gönülden utanmayı silmiştir. Kesrette vahdet bulmuştur. Gönül, derdin dermanı olan Lokman’a düşmüştür.

Bezm-i ezelün bâde-i hamrâsı gönüldür
Rindân-ı dilün câm-ı muşaffâsı gönüldür

Var itmek için zâtını Hak kıldı tecellî
Zât-ı Hudâanun bi’l-lâh deryâsı gönüldür

‘Aşk Bahrîne kavvâş oluban buldı erenler
Dürr-i şadefûn gevher-i yektâsı gönüldür (G.104 / 1-2-3)¹⁴⁹¹

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘gönüldür’ kelimesidir. Ezel meclisinin şarabı, Allah’ın zatının denizi, sedef incisinin tek cevheri, Leyla iken Mevla’yı bulan gönüldür.¹⁴⁹²

1.7.81. Sivashî Gulâmî

“Şiirlerinde Gulâmî mahlasını kullanan şairin asıl adı Abdülkâdir’dir. 1854 yılında Sivas’ta doğmuştur. 1886 yılında çok genç deNebîlecek bir yaşta 32 yaşında vefat etmiştir. Gulâmî, Divanını çok genç yaşta tertip etmesine rağmen şiirdeki

¹⁴⁹⁰ Rıdvan Çetin, “XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Seyyîd Süleyman Mahvî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2014), 7.

¹⁴⁹¹ Çetin, “XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Seyyîd Süleyman Mahvî”, 167.

¹⁴⁹² Rıdvan Çetin tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönüldür’ redifli 107 numaralı, ‘elünden ey gönül’ redifli 269 numaralı, ‘bu gönül’ redifli 273 numaralı, ‘gönülden’ redifli 323 numaralı ve ‘düşdi gönlümüz’ redifli 152 numaralı gazeller de vardır.

ustalığını ve zekâsını ispat amacıyla olsa gerek her şairin kullanmaya cesaret edemediği sistemlerle sanatlı manzumeler de meydana getirmiştir.”¹⁴⁹³

Gulâmî Divanı’nda gönül redifli bir gazel ve bir murabba olmak üzere toplamda iki manzume vardır.

Şimdi bir şûh-ı sitem-kârın esîridir gönül
Şâh-ı mihrin bir ma’âlî-kadr emîridir gönül

Gerçi ol ceyş-i Habeş üzre hüküm-dârdır begim
Bir kerîmü’t-tab’ının fermân-pezîridir gönül

Beyt-i hasretde hazîn ü zâr giryân olduğım
Kim hayâlâtın gibi şâhın esîridir gönül

Mâ-i câriler gibi pâyna yüz sürmeklige
Halk-ı ‘âlem geldiği ‘aşkın serîridir gönül

Ey Gulâmî kendini vasf eyleme ol şâha kim
Sad-hezârân bendesi var bir fakîridir gönül (G.112)¹⁴⁹⁴

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül şimdi bir sitemkâr sevgilinin esiridir.¹⁴⁹⁵

1.7.82. Sutûrî

“Sutûrî hakkında yazılı kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamıştır. 19. ve 20. yüzyıl, tezkirelerinin de adından hiç söz etmediği şairin doğum tarihi ve doğum yeri hakkında da elde bir bilgi yoktur. Divanında çeşitli olaylar için düştüğü tarihlerden 1800-1828 tarihleri arasında şiir yazdığı anlaşılmaktadır. Doğum yerinin bilinmemesine karşın şairin Erzurum’da yaşadığı kuvvetle muhtemeldir.”¹⁴⁹⁶

Sutûrî Divanı’nda gönül redifli on gazel vardır. Gönül, tek olan incidir. Cismın sultanıdır. Kullarına Allah’ın ihsanıdır. Vücut mülküne hükmedendir. Sevgilinin yüzünün nurunun divanesi, hikmet denizinin incisi, mumun etrafından dönen pervane, Lahut âleminde Anka’nın yuvası gönüldür. Gönül, nefsinin istekleri

¹⁴⁹³ Mehmet Arslan, “Gulâmî, Sivaslı”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 05.06.2019. <http://www.turkedyatysimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2824>.

¹⁴⁹⁴ Mehmet Arslan, *Sivaslı Gulâmî Divanı* (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2009): 457.

¹⁴⁹⁵ Sivaslı Gulâmî’nin Divanı’nda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘vaz geldi gönül’ redifli bir de murabba vardır.

¹⁴⁹⁶ Emine Adaş, “Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008), XXI.

ile avare, cismin mülküne şah iken çaresiz olandır. An an tutuşan ateştir. Sevgilinin dudağının şarabı ile coşandır.

Câm-ı ‘aşkun tâ ezel mestânesidür bu gönül
Şem’-i bezm-i ‘aşkun pervânesidür bu gönül

Ger cemâlullâha ‘âşksın ara kendinde bul
Şûfiyâ ol zât-ı pâkûn hânesidür bu gönül

Semme vechullâh sırrın zevkının seyrânıyuz
Bu neşâtun tâ ebed dîvânesidür bu gönül

Şâh-ı Tûbâ’da makâm itmiş tamâm ‘Ankâ-sıfat
Mürg-ı kudsîler mekânı lânesidür bu gönül

Hem vücûdun mülkine olmuş temâmet pâdişâh
Ey Sutûrî hep cihân bir dânesidür bu gönül (G.318)¹⁴⁹⁷

Yukarıdaki gazelde redif ‘bu gönül’ ifadesidir. Gönül, aşk meclisindeki mumun pervanesi, ezeldeki aşk kadehinin sarhoşu, temiz zatın evi, kutsal kuşların yuvasıdır.¹⁴⁹⁸

1.7.83. Sûzî Ahmed

“Asıl adı Ahmed’dir. Şiirlerinde Sûzî mahlasını kullanmıştır. 1765 yılında Sivas’ta doğmuştur. Şemseddîn Sivasî’nin altıncı kuşak torunlarından. Tekke çevresinde yetişmiştir. Anlaşılır ve sade bir dil kullanan şairin şiirlerinden bir kısmı çeşitli bestekârlar tarafından ilahi formunda bestelenmiştir.”¹⁴⁹⁹

Sûzî Ahmed Divanı’nda gönül redifli dört gazel, bir murabba ve üç kıta olmak üzere sekiz manzume vardır. Gönül devamlı sevgiliyi aramaktadır. Sevgili olmadan bir an bile eğlenmemektedir. Aşk ile şeyda olan gönül, âşığı âleme rezil etmiştir.

Neyleyim ben seni divâne gönül
Geçdi ‘ömrün olmadı uslâna gönül

Nice fârig u âzâde olain böyle

¹⁴⁹⁷ Adaş, “Sutûrî”, 362.

¹⁴⁹⁸ Emine Adaş tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül’ redifli 6 ve 321 numaralı, ‘bu gönül’ redifli 317 numaralı, ‘oldun ey gönül’ redifli 320 numaralı, ‘niçün gönlüm açılmazsın’ redifli 386 numaralı, ‘gönlümü’ redifli 481, 482, 483 ve 484 numaralı gazeller de vardır.

¹⁴⁹⁹ Alim Yıldız, “Sûzî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 05.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimler soz lugu .com/index.php?sayfa=detay&detay=491>.

Hele bir kerre fikreyle efsâne gönül

Bu hayvâniyyet sıfatından kendin
Kurtaruben bir kerre gel insâna gönül

Cân u baş terkini urırsan eğer
Yitişirsin o zaman cânâna gönül

Kesret-i halk ile olma gâfil
Heves it meclis-i ‘irfâna gel (G.190/1-2-3)¹⁵⁰⁰

Yukarıda bir kısmı verilmiş gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönülün ömrü geçmiştir fakat divane gönül uslanmamıştır. Gönül, irfan meclisine heves etmeli ve oraya gitmelidir. Rahatı terk edip, nefsinin zindana koymalıdır.¹⁵⁰¹

1.7.84. Sûkûtî

“Murtazâ Baba şiirlerinde Sûkûtî mahlasını kullanmıştır. Günümüzde Makedonya sınırları içinde yer alan Köprülü Kasabasında 1825 yılında doğmuştur. Askerlik hizmeti dolayısıyla bulunduğu Prizren’de Sâdî tarikatıyla tanışmıştır. Şiirlerinde genellikle aruz ölçüsünü kullanmasına rağmen, hece ölçüsüyle kurulu şiirleri de vardır. Şiirlerinin çoğu gazel şeklindedir. Sûkûtî, sade bir üslupla kaleme aldığı eserlerinde samimi ve anlaşılır bir dil kullanmıştır.”¹⁵⁰²

Sûkûtî Divanı’nda gönül redifli dört gazel ve bir murabba vardır. Ah edip inleyen gönül şimdi gurbete düşmüştür. Gönül, ceht ederek doğru yolu bulmalıdır. Evliyaların yolunda sadakatle hizmet ederek, oraya layık olmalıdır. Erkek sohbeti gözetmeli kadın ile oturmamalıdır. Kalpte ikilik bırakmamalı, birlik yolunda Allah’a ulaşmalıdır. Gönül, şifa merhemini düşmandan beklemektedir. Gönülün, Mecnun gibi sahrada dolaşması boştur çünkü Leyla’yı kendisinde aramalıdır. Gönül, Allah’tan başka hiçbir şeye gönül vermemelidir çünkü onlar vefasızdır.

Özge bir derde dūş oldum âh gönül eyvâh gönül
Zen ü düyâ bî-vefâya âh gönül eyvâh gönül

¹⁵⁰⁰ Metin Ceylan, “Ahmed Sûzî Divanı’nın Edisyon Kritiği” (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1999), 244.

¹⁵⁰¹ Metin Ceylan tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘bu gönül seni arar’ redifli 117 numaralı, ‘gönül eğlenmez eğlenmez’ redifli 123 numaralı, ‘neyleyeyim gönül seni’ redifli 253 numaralı gazeller ile ‘gönül’ redifli 184 numaralı murabba ve ‘ey gönül’ redifli 17 ve 69 numaralı, ‘gönül’ redifli 16 numaralı kıtalar da vardır.

¹⁵⁰² Gonca Kuzay Demir, “Sûkûtî, Murtaza Baba”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 05.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=102>.

Bir tabîb üstâda hizmet eyledin bunca zamân
Seni virdi hebâya âh gönül eyvâh gönül

‘Îllet-i ‘aşka giriftâr olmuşum hâlim yamân
Kalbimiz kıldı hârâbe âh gönül eyvâh gönül (G.221/1-2-3)¹⁵⁰³

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan gazelde redif ‘ah gönül eyvah gönül’ ifadesidir. Gönül, uzun süre tabip olan üstada hizmet etmiştir fakat o, gönlü heba etmiştir.¹⁵⁰⁴

1.7.85. Şâkir Mehmed Efendi

“Doğum tarihi belli olmayan şair, miladi 1852 yılında vefat etmiştir. İstanbulludur. Asıl adı Mehmed Şâkir Efendi’dir. Halvetiye tarikatının Cerrahiye şubesi Nişancı Mehmed Paşa Tekkesi şeyhlerindendi.”¹⁵⁰⁵

Şâkir Mehmed Efendi Divanı’nda gönül redifli yedi şarkı, iki gazel ve bir kıta olmak üzere toplamda on manzume vardır. Âşık, gönlünün o can afetini neden sevdiğini bilmez. Mimar olan sevgilinin yaptığı aşkın temeli gönülde kalmıştır. Âşık, vefasız olan sevgiliye gönlünü vermiştir, hali kötüdür ve şimdi yardım istemektedir. Gönül, afet gibi olan sevgiliden hoşlandığı için ondan vazgeçmemektedir. Gönül, nazlı bir sevgiliye düşmüştür. Cana can olan sevgilinin gönülde önemli bir yeri vardır.

Nâle-i şeb-hîzde dud-ı siyeh olmaz gönül
Savt-ı nây-ı ehl-i dilde hiç günâh olmaz gönül

Sûziş-i aşk ile fânî ol ki ihyâ olasın
Hâr u hâşâk-ı vücûdı yak tebâh olmaz gönül

Tut reh-i tecridi terk-i tâcî da terk eyle geç
‘Âleme hiç bundan a’lâ bir külâh olmaz gönül

Hâyı hûyî na’ra-i mest-âne gerçi vecd ü hâl
Âşık-ı sâdıkda aslâ savt-ı âh olmaz gönül

Cümle envâr-ı füyûzât-ı Hudâdır Şâkirâ

¹⁵⁰³ Nurgül Özcan, “Sükûtî Hayatı, Sanatı ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2001), 182.

¹⁵⁰⁴ Nurgül Özcan tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘iden gönül’ redifli 215 numaralı, ‘gönül’ redifli 218 numaralı, ‘ey gönül’ redifli 228 numaralı gazeller ve ‘gönül’ redifli 216 numaralı murabba da vardır.

¹⁵⁰⁵ Mehtap Erdoğan, “Şâkir, Mehmed Şâkir, İstanbullu”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 05.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4942>.

Âsmân-ı mülk-i ‘aşka şems ü mâh olmaz gönül (G.162)¹⁵⁰⁶

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘olmaz gönül’ şeklindedir.¹⁵⁰⁷

1.7.86. Şânîzâde Atâ’ullâh

“İstanbul’da Ortaköy’de doğmuştur. Asıl adı Mehmed Atâ’ullâh Efendi’dir. Şânî-zâde sanıyla tanınmıştır. Şiirlerinde ‘Atâ’ mahlasını kullanan Şânî-zâde, divan edebiyatı tarzında yazdığı şiirlerinde pek başarılı görülmez.”¹⁵⁰⁸

Şânîzâde Atâ’ullâh Divanı’nda gönül redifli bir kıta vardır. Gönül, harabe içinde yerle birdir. Fakat irfan mamuresine de sultandır. Kâinatın içinde parlayan Rahman’ın arşıdır.

Bu harâbât içre kim hâk-ile yeksândır gönül
Lîk ma’mûre-i ‘irfâna sultândur gönül
‘Aks ider mir’âtveş levhinde eskâl-i suver
Kâ’inât içre mu’allâ ‘arş-ı Rahmândır gönül (Kıta 2)¹⁵⁰⁹

Yukarıda verilmiş olan manzumede redif ‘gönül’ kelimesidir.

1.7.87. Şemsî Hayâlî

“Leblebici Baba adıyla tanınmasına rağmen asıl adı Süleyman’dır. 1806 senesinde Erzincan merkez Zekkiğ (Değirmenköy) köyünde doğmuştur. Kendisi okur yazar olmadığı için şiirlerinin bir kitapta toplanması için, dostlarından Hilmi Efendi’ye ricada bulunarak şiirlerinin bir divanda toplanmasını talep etmiştir.”¹⁵¹⁰

Şemsî hayâlî Divanı’nda gönül redifli bir müseddes vardır. Âşık, herkesten el çekmiş ve gönlünü bir dosta vermiştir. Bağlı olan gönül için hidayet kapısı açılır.

¹⁵⁰⁶ Semra Yanbal, “Şâkir Mehmed Efendi Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2009), 249.

¹⁵⁰⁷ Semra Yanbal tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘seni sevdi gönlüm’ redifli 58 numaralı kıta ile ‘kaldı gönlümde’ redifli 33 numaralı, ‘gönül virdim’ redifli 11 ve 47 numaralı, ‘gönül hoşlandı’ redifli 54 numaralı, ‘düşdi gönül’ redifli 64 numaralı, ‘vardır gönlümde’ redifli 97 numaralı, ‘gönül eglencesi’ redifli 113 numaralı şarkılar ile ‘bul gönlüm’ redifli 187 numaralı gazel de vardır.

¹⁵⁰⁸ Mehmet Arslan, “Atâ, Şânî-zâde Mehmed Atâ’ullâh Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 05.06.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4772>.

¹⁵⁰⁹ Advîye Rabia Çipiloğlu, “Şânîzâde Atâullah ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005), 159.

¹⁵¹⁰ Dilek Türkyılmaz, “Şemsî Hayâl, Leblebici Baba, Süleyman”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 06.06.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7458>.

Âşık elestteki kadehten içtiği için gönlü hala sarhoştur. Aşığın vücudu yaralanmıştır, gönlü hastadır.

Çekmişiz el gayrîden bir dostadır gönlüm benim
Açılır bâb-ı hidâyet bestedir gönlüm benim
Rûz u şeb yanar derûnım gevher-i yektâ gibi
İçmişem câm-ı elesti mestedir gönlüm benim (Müseddes 64/1-2)¹⁵¹¹

Yukarıda bir kısmı verilmiş olan manzumede redif 'gönlüm benim' şeklindedir.

1.7.88. Şevkî İbrahim Efendi

“Şevkî İbrahim Efendi, 19. yüzyılda yaşamıştır. Bolu’da doğmuştur; ancak hayatının büyük kısmını Kastamonu ve çevresinde geçirmiştir. Halveti tarikatına mensuptur ve Şeyh Şaban-ı Veli’nin 16. halifesidir.”¹⁵¹²

Şevkî İbrahim Efendi Divanı’nda gönül redifli on iki murabba ve üç gazel olmak üzere toplamda on beş manzume vardır. Gönül, benlik bağlarından kurtulmalı, özgür olmalıdır. Ene’l-Hak sesini duymalıdır. Ölmeden önce ölmelidir. Aşk pazarına girmelidir. Vahdet talibi olmadığı için, kesrette kalmıştır. Ayrılıkta kalmıştır. Gönül, uzun zamandır aşk ateşi ile yanmıştır. Mekânı olamayan kuşlara yuvadır.

Gezdin yabanlarda böyle serserî
Garîb oldun işte bîgâne gönlüm
İsrâf itdin âhir-girân gevheri
Muhtâc oldun şimdi ihsâna gönlüm (M.155/1)¹⁵¹³

Yukarıda ilk bendi verilmiş olan manzumede redif ‘gönlüm’ kelimesidir. Gönül, yabanda serseri olarak gezmiş, garip olmuş, yabancı olmuştur. Mücevherleri sonuna kadar israf etmiş şimdi de yardıma muhtaç olmuştur. Hicran ateşinde yanmış, cisminde zerrece rahat kalmamış, Selâmet kapısı onun için açılmamış, gönül, yandıkça yanmıştır.¹⁵¹⁴

¹⁵¹¹ Üzeyir İlbak, “Divan-ı Şems-i Hayâlî” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010), 264.

¹⁵¹² Esmâ Tezcan, “Şevkî İbrahim Efendi Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2007), V.

¹⁵¹³ Tezcan, “Şevkî İbrahim Efendi”, 222.

¹⁵¹⁴ Üzeyir İlbak tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘kaldın ey gönül’ redifli 127 numaralı, ‘gönül’ redifli 124, 128, 129, 131, 134, 135 ve 120 numaralı, ‘gönüldür’ redifli 22 numaralı murabbalar ve ‘bu gönül’ redifli 132 numaralı, ‘bekler gönlümüz’ redifli 86 numaralı ve ‘ister gönül’ redifli 121 numaralı gazeller de vardır.

1.7.89. Tâhir Selâm

“İstanbuldur. Doğum yılı belli değildir. 1844 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir.”¹⁵¹⁵

Tâhir Selâm’ın Divanı’nda gönül redifli dokuz gazel ve iki tahmis olmak üzere toplamda on bir manzume vardır. Gönül, ten mülkünün amiridir. Hem mücevher hem de o mücevherin madenidir. Veysel Karanî kokusu gönüldür. Gönül kendi kıymetini bilmeye yabancıdır. Sine sarayındaki gül bahçesi gönüldür. Gönül hem deniz hem sedef hem de incidir. Güzellik eline sunulan kadehtir. Aşk ateşinde yanan pervanedir. Hiç uslanmayan divanedir. Gönül, isyana meyilli olandır. O vefasızı sevdiğine âşıktan daha fazla gönül pişmandır. Gönül, sevgilinin kaşına meyletmekle destan olandır. Gençlerin bulunduğu mecliste lambadır. Bir küçük parça dahi olsa kocaman bir okyanustur.

Dâmeni bir nice hûrşîde girdi gönlümün
Şevk ile tâ âsumâna başı irdi gönlümün

Kale gelemz sır olunmaz derd-i dilber mâcerâ
Mısra’ın ya’ni lisân-ı hâl virdi gönlümün

Gerdanından sînesinden leblerinden öpdürüp
Matlabın bir vefk-i hâtır-ı hâh verdi gönlümün

Ka’be vü puthânedden öte götürdü rûz-ı ‘aşk
Destini tutdı ger beyânın çevirdi gönlümün

Zerre âsâ olsa bâla rû degil bîcâ Selâm
Dâmen-i bir pençe-i hûrşîde girdi gönlümün (G.)¹⁵¹⁶

Yukarıda verilmiş olan gazelde redif ‘gönlümün’ kelimesidir. Gönlün başı şevk ile gökyüzüne kadar erdi. Güneşin pençesinin eteğine girdi.¹⁵¹⁷

¹⁵¹⁵ İsmail Hakkı Aksoyak, “Selâm, Tâhir Selâm Bey”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 06.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4584>.

¹⁵¹⁶ Dedebeş Kılıç, “Mehmed Tâhir Selâm Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2005), 60.

¹⁵¹⁷ Dedebeş Kılıç tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘ki gönlümdür’ redifli (s.28), ‘kim gönlümdür ol’ redifli (s.62), ‘bir ben bir gönül’ redifli (s.63), ‘ey gönül’ redifli (s.64, s.66), ‘gönül’ redifli (s.67), ‘gönülde’ redifli (s.80), ‘var dilde’ redifli (s.88) gazeller ile ‘ey gönül’ redifli (s.110) ve ‘var dilde’ redifli (s.121) tahmisler vardır.

1.7.90. Trabzonlu Avnî

“Giresun’un Görele ilçesine bağlı Haydarî (Haydarlı) köyünde doğmuştur. Adı Osman’dır. Karaosman oğulları ailesindendi. Trabzonlu Kara Osman Avnî Efendi olarak tanınmıştır. 1892’de vefat etmiştir. Avnî’nin şiirlerinde konu olarak aşk bahsi önemli bir yer tutmaktadır. Şiirlerini iki döneme ayıran şair, ilk devre şiirlerini mecazi, ikinci devre şiirlerini de hakiki olarak nitelendirmektedir.”¹⁵¹⁸

Trabzonlu Avnî Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gönül, eziyetten dolayı ezelden beri gülmemiştir. Derdinden dolayı, her türlü cezadan dolayı, kötü ve kara bahtından dolayı ve onarılmaz yaradan dolayı gönül hiç gülmemiştir.

Cevriyle cefâdan ezeli gülmedi gönül
Derdiyle belâdan ezeli gülmedi gönül

Sol çarh-ı felekden ebedî gülmedi gönül
Ol dürlü ezâdan ezeli gülmedi gönül

Fâniden ne mümkün kula rahatda bulunmak
Çün kahr-ı fenâdan ezeli gülmedi gönül (G./1-2-3)¹⁵¹⁹

Yukarıda ilk üç beyiti verilmiş olan gazelde redif ‘ezeli gülmedi gönül’ ifadesidir.

1.7.91. Yenişehirli Avnî Bey

“Adı Hüseyin, mahlası Avnî’dir. Yenişehirli Avnî Bey ismiyle bilinir. Bugün Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Yenişehir (Larissa)’de 1826 yılında dünyaya gelmiştir. Avnî Bey’in şiirlerinde şekle ve muhtevaya ait çeşitli yenilikler bulunmakla birlikte o, kendisine has üslubu, yaşadığı çağa ait dikkatleri olan fakat geleneğin sesini ihmal etmeyen bir şairdir.”¹⁵²⁰

Avnî Divanı’nda gönül redifli dört gazel vardır. Gönül ehlinin söylediği hep sevgiliye kavuşmaktır. Onların arzusunun cilve yeri sevgilinin yanağıdır.

Kâm-yâb-ı vasl-i yâr olmakla şâd olmaz gönül
Maksadı bilmem nedür kim ber-murâd olmaz gönül

¹⁵¹⁸ Beyhan Kesik, “Avnî, Trabzonlu Kara Osmân Avnî Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 06.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2815>.

¹⁵¹⁹ Selma Ülker, “Trabzonlu Avnî Divanı İnceleme-Transkripsiyonlu Metin, Sözlük” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2006), 67.

¹⁵²⁰ Lokman Turan, “Avnî, Yenişehirli”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 06.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=822>.

Öyle ‘âlî-câhdur kim eylese mey-i sükûn
Kâbil-i keyfiyet-i kevn ü fesâd olmaz gönül

Kesme-hardur cevher-i nâ-yâb-ı kudsî olsa da
Sûk-ı sultânîde şâyân-ı mezâd olmaz gönül

Hûblardan tevbesi muhkemse de mânend-i Kâf
‘Avnîyâ zînhâr cây-ı i’timâd olmaz gönül (G.247)¹⁵²¹

Yukarıda verilmiş olan gazele redif ‘olmaz gönül’ kelimesidir. Gönül, sevgiliye kavuşmakla mutlu olmaz. Gönülün maksadının ne olduğu belli değildir.¹⁵²²

1.7.93. Yenişehirli İzzet

“İsmi Ali İzzet’tir. Yenişehir Fener’de doğmuştur. Öğrenimini tamamladıktan sonra Yenişehir Fener’de müftülük yapmıştır. Kırk yaşına varmadan önce 1821’de burada vefat etmiştir.”¹⁵²³

Sitemle örseledin zâr olan gönülceğizim
Kırıldı sana hevâ-dâr olan gönülceğizim

Terahhüm eylemeyüp pâ-y-mâl-i hicr itdin
Ser-i rehinde leked-hâr olan gönülceğizim

Safâ-pezîr-i temâşâ-yı hatt-ı sebzîndir
Kenâre-gîr-i çemenzâr olan gönülceğizim (G.93/1-2-3)¹⁵²⁴

İzzet Divanı’nda gönül redifli bir gazel vardır. Gazelde redif ‘olan gönülceğizim’ şeklindedir. Gönül, sitemle örselenmiş ve inleyen olmuştur. İstekleri olan gönül, sevgiliye kırılmıştır. Hasta olan gönül, sevgilinin gamından dolayı ölebilir.

1.7.94. Zekâyî

“Diyarbakır’da doğmuştur. Asıl adı Ahmed Zekâyî Efendi’dir. Diyarbakır’da öğrenim görmüştür. Tahsilini bitirince ayrıca özel hocalardan ders alarak bilgisini genişletmiştir. Öğrenimini bitirdikten sonra bazı memuriyetlerde

¹⁵²¹ Lokman Turan, “Yenişehirli Avnî Bey Divanı’nın Tahlili, Encümen-i Şu’arâ ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş” (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1998), 837.

¹⁵²² Lokman Turan tarafından doktora tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘gönül’ redifli 252 ve 257 numaralı ve ‘ehl-i dil’ redifli 263 numaralı gazeller de vardır.

¹⁵²³ İsmail Hakkı Aksoyak, “İzzet, Ali İzzet Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 06.06.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1664>.

¹⁵²⁴ Muhammed Emir Tulum, “Yenişehir-i Fener Müftüsü İzzet Divanı” (Yüksek Lisans Tai, Sakarya Üniversitesi, 2014), 360.

bulunmuştur. Hattatlığı ile tanınmıştır. 1920 yılında vefat ettiği söylenmektedir.”¹⁵²⁵

Zekâyî Divanı’nda gönül redifli üç gazel vardır. Gönül, bazen coşar ve sınırsız bir deniz olurken bazen de bir parça içinde gizlenerek saklı olur. Bazen güneş bazen ay bazense yıldız olur. Bazen de zerre kadar değersiz olur.

Söylemem râz-ı derûnum sırr-ı mübhemdir gönül
Gevher-i ‘aşkıyla pür genc-i mutalsamdır gönül

Keşf olunmaz n’eyleyim agyâr ana bîgânedir
Bezm-i vuslatda nice esrâre mahremdir gönül

Bu’l ‘aceb vâdî ki yokdur anda idrâkin yeri
Semt-i sahrâ-yı melâmet başka ‘âlemdir gönül (G.64/1-2-3)¹⁵²⁶

Yukarıda verilmiş olan manzumede redif ‘gönül’ kelimesidir. Âşık, sinesindeki sırrı söylemez, oradaki gizli sır gönüldür. Aşk cevheri ile dolu olan tılsımlı hazine gönüldür. Melamet çölünün semtindeki bir başka âlemdir.¹⁵²⁷

1.7.95. Zihn-i Çermikî

“Diyarbakır’a bağlı Çermik ilçesinde doğmuştur. Kilis kaymakamı Sa’dullah Bey ve Kilis müftüsüne, Halep valisi Süreyyâ Paşa’ya yazdığı kasidelerden ömrünün önemli bir kısmını Halep ve Kilis’te geçirdiği ve Kilis’te vefat ettiği tahmin edilmektedir. Çermikli Zihnî güçlü taşra şairlerindendir.”¹⁵²⁸

Zihn-i Çermikî Divanı’nda gönül redifli iki gazel vardır. Gönül sığınağının penceresi ferah olsun. Gönülün parıldaması Allah’ın feyzinin güneşi ile olur. Gönülün şikâyeti feleğin elinden olmamalıdır. Gönül kaptanı denizde yelkenin ümidini açar.

Mülk-i tecridin şeh-i sâhib-kırânıdır gönül
Ma’rekegâh-ı muhabbet pehlivânıdır gönül

Şeh-per-i Cibrîl ana vezân olur pervâneveş
Meclis-i hâssın çerâğ-ı şem’dânıdır gönül

¹⁵²⁵ Mehmet Arslan, “Zekâyî, Ahmed Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 06.06.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2992>.

¹⁵²⁶ Sinan Köseoğlu, “Zekâyî Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1997), 130.

¹⁵²⁷ Sinan Köseoğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılan divanda gönül redifli yukarıdaki gazel dışında, ‘eyler gönül’ redifli 65 numaralı ve ‘olur gönüm’ redifli 70 numaralı gazeller de vardır.

¹⁵²⁸ Mehmet Arslan, “Zihnî, Çermikî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.04.2019. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3029>.

Serine ermekde Eflâtûnu eyler hıyremend
Silk-i mahviyyetde merd-i bî-nişânıdır gönül

İhtirâz eyler mi kayd-ı ülfet-i bigâned
Çün ezelden âşinâ-yı Kudsîyânîdir gönül

Semtine etmek ne mümkündür hücum-ı ceyş-i nefis
Zihnî evreng-i hidîv-i lâ-mekânîdir gönül (G.133)¹⁵²⁹

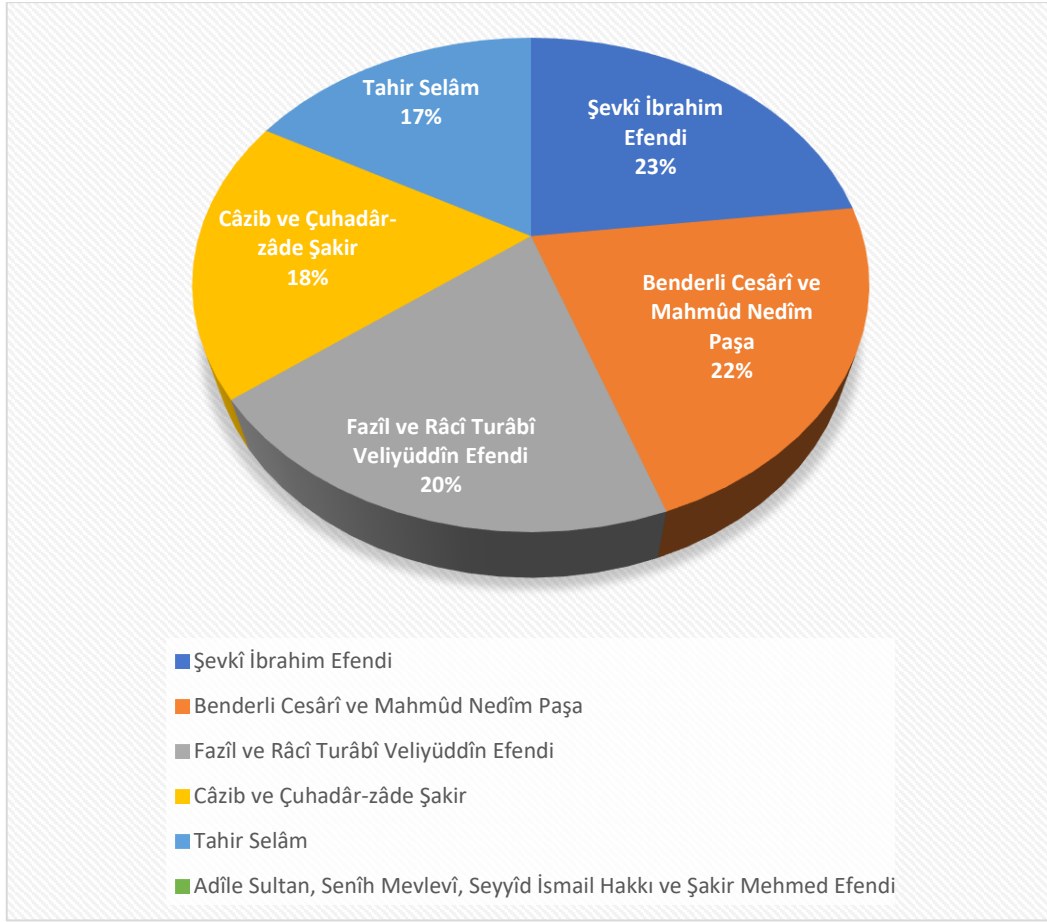
Yukarıda verilmiş gazelde redif ‘gönül’ kelimesidir. Gönül, muhabbet savaşının alanında pehlivandır. Has meclisteki mumun ışığıdır. Ezelden beri, kutsal olanın yuvasıdır. Mekânı olmayan vezirin tahtıdır.¹⁵³⁰

¹⁵²⁹ Nale Erdemir, “Divan-ı Zihnî-i Çermîkî” (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2005), 214.

¹⁵³⁰ Nale Erdemir tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan divanda gönül redifli yukarıdaki manzume dışında, ‘dil’ redifli 135 numaralı gazel de vardır.

1.7.96. 19. Yüzyılın Genel Değerlendirmesi

Şekil 6. Gönül redifli manzumelerin 19.yüzyılda şairlere göre kullanım grafiği.

19. yüzyılda tespit edilen ve taranan 150 divandan 95 tanesinde gönül redifi tespit edilmiştir. Gönül redifli toplamda 390 manzume bulunmaktadır. Bunların içinde en fazla pay sahibi olan 15 manzume ile Şevkî İbrahim Efendi'dir. Onun ardından 14 manzume ile Benderli Cesârîve Mahmûd Nedîm Paşa gelmektedir.

Tablo 6. 19. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... a gönül	2
... ah gönül eyvah gönül	1
... aman gönül	1
... arar gönlüm	2
... bekle gönül kapusın	1
... bekler gönlümüz	1
... belasın gönül	1
... bend oldu gönlüm çaresiz	1
... benüm gönlümcüdür	1
... bir ah bir ben bir gönül	1
... bir ben bir gönül	2
... bir nay bir ben bir gönül	3
... bir ney bir gönül	1
... bu gönül seni arar	1
... bu gönül/gönlüm	6
... bul gönlüm	2
... buldı gönlüm	1
... cam bir ney bir gönül	1
... çeşm ü dil	1
... derim amma gönül turmaz	1
... dil	10
... dil aldı	1
... dil-cu	2
... dilde	1
... dildedir	1
... dildür	1
... dile	1
... dil-şad	1
... düşdi (bu) gönül	3

Tablo 6. 19. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... düşdi dil	1
... düşdi gönlüm/gönlümüz	7
... düşdün ey gönül	1
... eder gönlüm	1
... eglenür gönlüm	1
... elinden gönlümün	1
... elünden ey gönül	1
... etdi gönül	1
... evliya gönlündedir	1
... ey gönül	13
... eyledi dil	1
... eyler gönül/gönlüm	3
... geçerdüm ben gönül geçmez	1
... gelmişdir gönül	1
... gönlüm	32
... gönlüm benim	1
... gönlüm gibi	2
... gönlüm gönlüme ne çarem var	1
... gönlüm gözüm	1
... gönlüm istemez	1
... gönlüm senündür	1
... gönlüm sevdi ne çare	1
... gönlümce	1
... gönlümcedir	1
... gönlümden	1
... gönlümdür	2
... gönlüme	1
... gönlümi	6
... gönlümü uyar	1

Tablo 6. 19. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... gönlümün	8
... gönlümün sultanı	1
... gönlümüz	7
... gönül	81
... gönül bir yerde eğlenmez	1
... gönül eglencesi	2
... gönül eğlenmez	1
... gönül eğlenmiyor	1
... gönül hoşlandı	2
... gönül incinme	1
... gönül perişan	1
... gönül seni	1
... gönül vazgeç	1
... gönül verdim	4
... gönül virmiş	1
... gönül yab	1
... gönül yaresi	1
... gönülde	2
... gönüldedir	2
... gönülden	1
... gönülden gönüle	1
... gönüldendir	1
... gönüldür (bu)	10
... gönüller pertevi	1
... gördüğün gönlüm	2
... gözler çeşm-i dil	1
... içmek dilersin ey gönül	1
... iden gönül	1

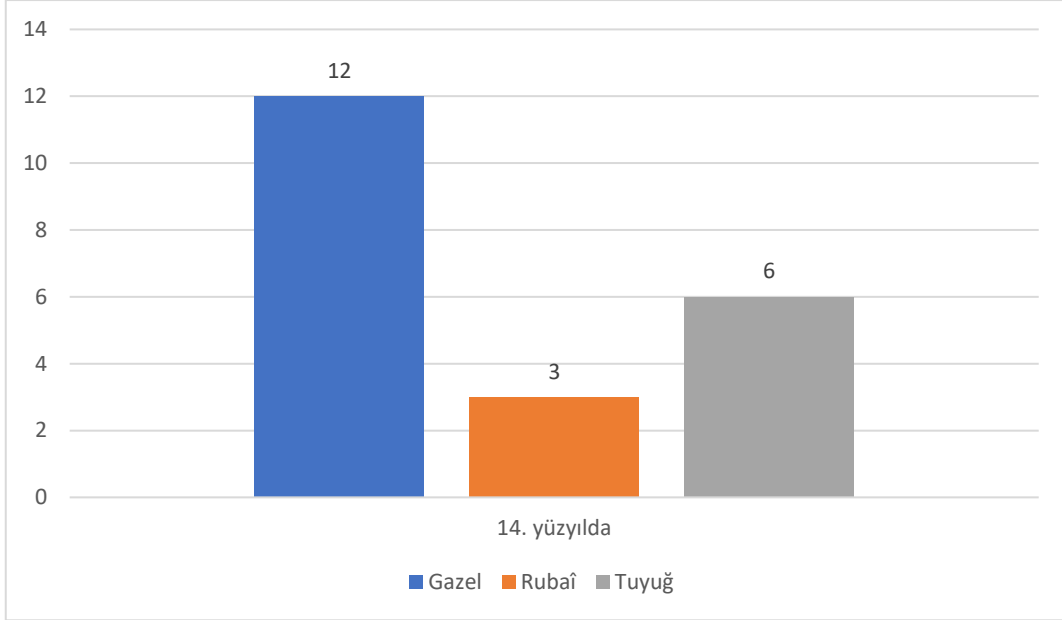
Tablo 6. 19. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... inle gönül	1
... inleme gönül	1
... ister (bu) gönül (şimdi)	20
... kaldı gönlüm	1
... kaldı gönlümde	1
... kaldın ey gönül	1
... ki gönlümdür ol	2
... kim gönlümdür ol	6
... maildür/meyyaldir gönül	3
... mı gönül	1
... mirat-ı dil	1
... misin gönlüm	1
... nedir derdin be hey gönül	1
... neylesün gönül/gönlüm neylesün	2
... neyleyeyim gönül seni	1
... niçün gönlüm açılmazsın	1
... olan gönlüm	3
... olan gönülceğizim	7
... oldu (bu) gönlüm	3
... oldu dil/gönül	4
... oldığım/n bilmez misin/miyim ey dil	2
... oldun (ey) gönül	5
... olmayan gönlüm	1
... olmaz gönül	2

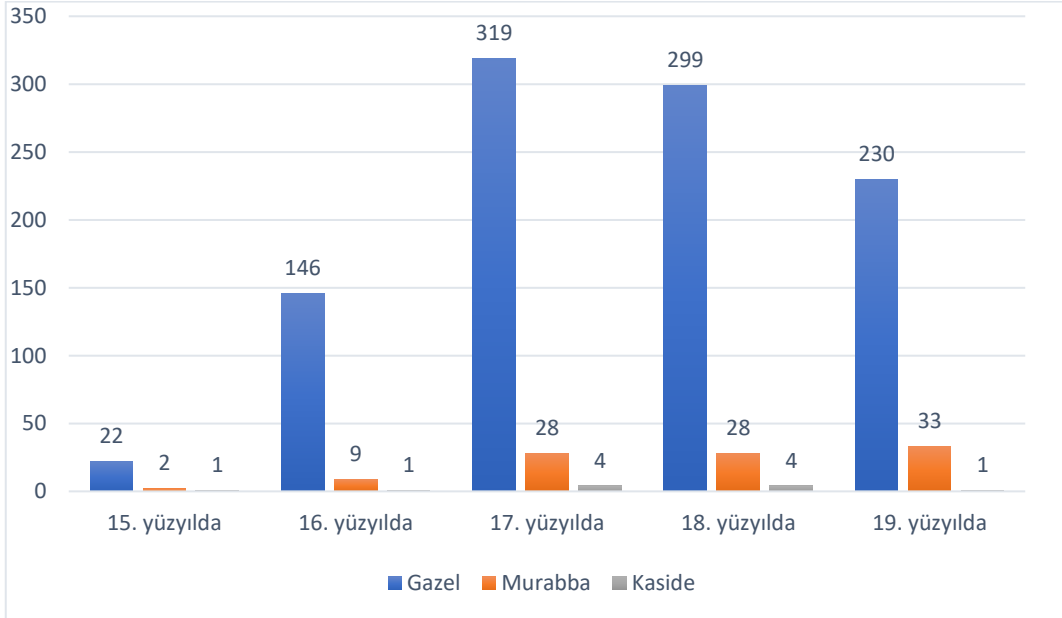
Tablo 6. 19. Yüzyılda Tespit Edilmiş Manzumelerde “Gönül” Kelimesinin Redif Olarak Kullanım Şekli ve Kullanım Şeklinin Miktarı (devam)

<i>Kelimenin kullanım şekli</i>	<i>Kullanım şeklinin manzumelere göre sayısı</i>
... olmuş gönlümü	1
... olsun gönül	1
... olur gönlüm	2
... sendedür gönlüm (benüm)	2
... seni sevdi gönül	1
... söyle gönül	1
... tut ey gönül	1
... tutuldu gönlümüz	1
... umarsın gönül	1
... unutma gönül	1
... var dilde	5
... vardır gönül(de)	2
... vazgeldi gönül	1
... virdüm gönlümü	6
... ya'ni gönül	1
Toplam:	375

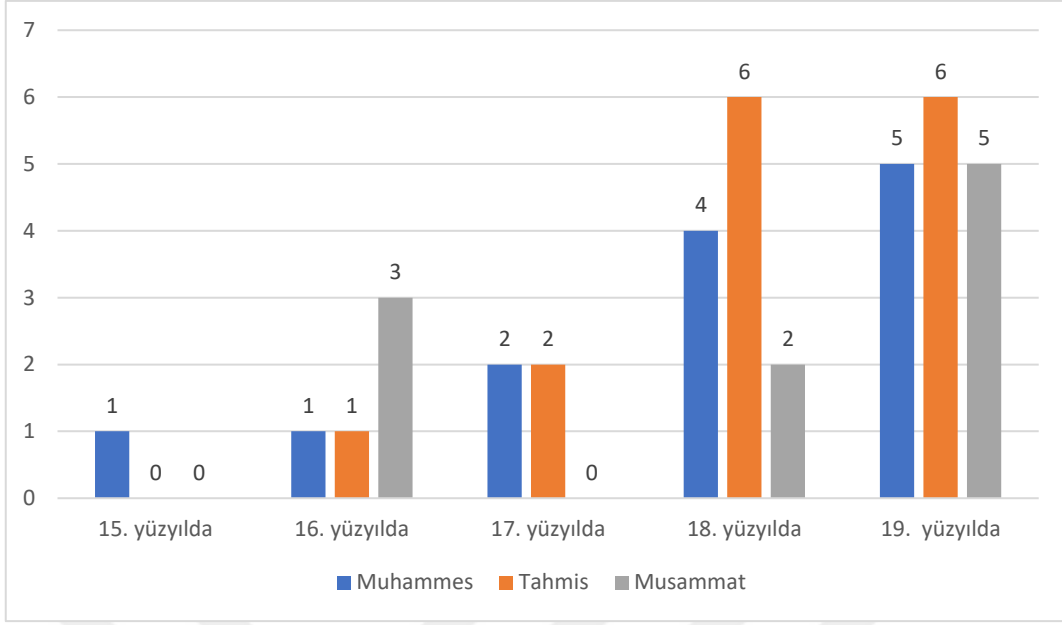
1.8. Yüzyıllara Göre Nazım Türleri ve Nazım Şekilleri

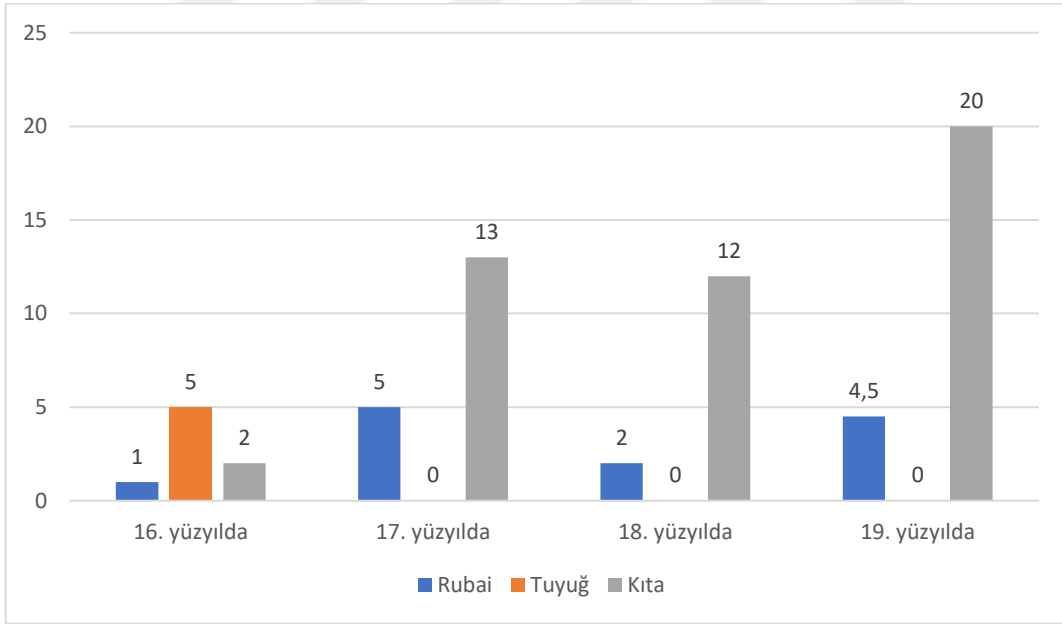
Şekil 7. Nazım Türlerine ve Nazım Şekillerine Göre Gönül Redifli Manzumeler I

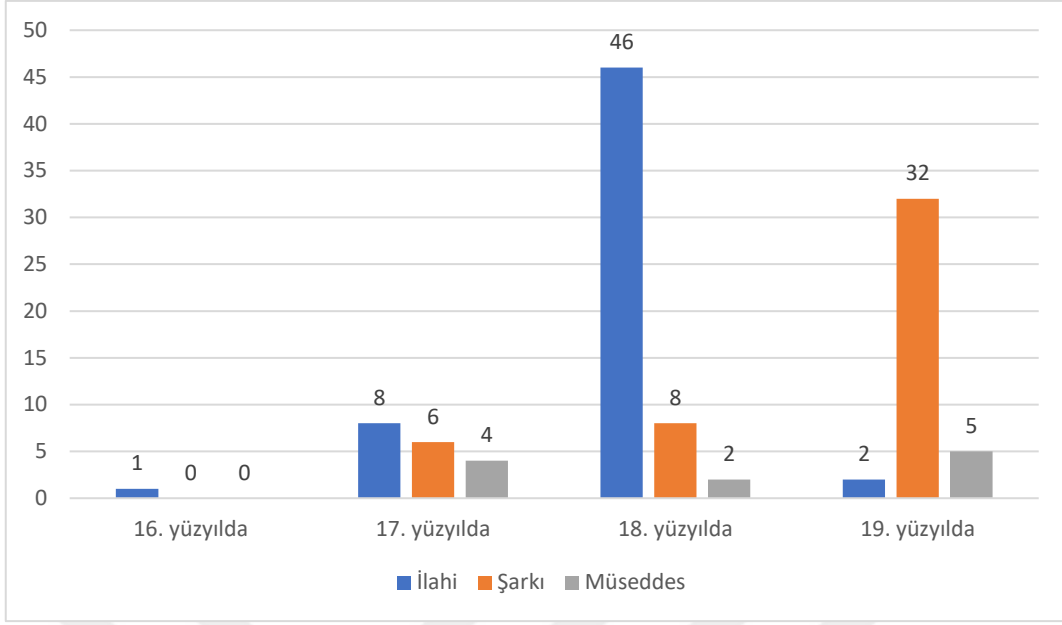
Şekil 8. Nazım Türlerine ve Nazım Şekillerine Göre Gönül Redifli Manzumeler II

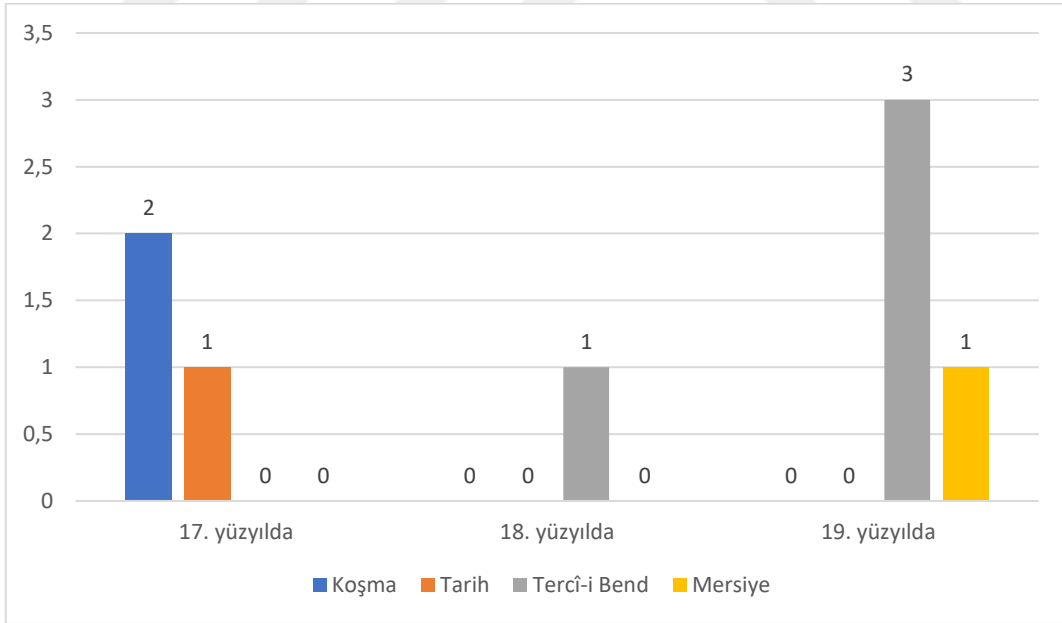
Şekil 9. Nazım Türlerine ve Nazım Şekillerine Göre Gönül Redifli Manzumeler III

Şekil 10. Nazım Türlerine ve Nazım Şekillerine Göre Gönül Redifli Manzumeler IV

Şekil 11. Nazım Türlerine ve Nazım Şekillerine Göre Gönül Redifli Manzumeler V

Şekil 12. Nazım Türlerine ve Nazım Şekillerine Göre Gönül Redifli Manzumeler VI

İKİNCİ BÖLÜM

GÖNÜL REDİFLİ MANZUMELERDE ‘GÖNÜL’ KAVRAMI

2.1. Redif kelime Bağlamında Yapılmış Edebi Sanatlar

2.1.1. Teşbih/İstiare

2.1.1.1. Kişiler ve Kişilikler

2.1.1.1.1. Eflâtun: Asıl ismi Aristoklis olup eski filozofların en yaşlısıdır. Beyitlerde Felatun şeklinde de kullanılan Eflatun akıl ve zekâ timsali olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵³¹

Gönül redifli manzumelerde ilk olarak 17. yüzyılda Nazîf’te kullanıldığı görülen gönül-Eflatun benzetmesinde gönül, aklını özgür bırakması yönünden Eflatun’a benzetilirken, aynı yüzyılda Sabrî Şerîf Efendi’de gönül, içinde sakladığı bilgilerden dolayı göğsün içindeki hikmet levhasının ikinci Eflâtun’u olarak düşünülür. 19. yüzyıla gelindiğinde Zihn-i Çermikî’de gönül, Eflatun ile kıyaslanır.

Âşiyân-ı rumuz-ı hikmet-i ‘aşk-ı Hudâ
Zâhid Eflâtûn ise bî-gâne dirler gönlüne (G.220/4)¹⁵³²

‘Aşk İskender nedîm-i nüktedânıdır gönül
Sîne levh-i hikmet Eflâtûn-i sânidür gönül (G.113)¹⁵³³

Serine ermekde Eflâtûnu eyler hıyremend
Silk-i mahvîyyetde merd-i bî-nişânıdır gönül (G.133/3)¹⁵³⁴

2.1.1.1.2. Eyyûb: Divan şiiri ve nesrinde Sâbir konusunda örnek olmuş, Allah’ın sınavını başarıyla geçmiş ve övgüsüne layık olmuş bir peygamberdir.¹⁵³⁵

¹⁵³¹ Ahmet Talat Onay, *Divan Şiiri Sözlüğü*, 150.

¹⁵³² Darıcık, “Nazîf Divanı”, 314.

¹⁵³³ Kasır, “Sabrî Mehmed Şerîf Divanı”, 225.

¹⁵³⁴ Erdemir, “Divan-ı Zihnî-i Çermikî”, 214.

¹⁵³⁵ Zavotçu, “Eyyûb”, 206.

Gönül redifli manzumelerde gönül-Eyyûb ilişkisi ilk olarak 17. yüzyılda görülmektedir. Gönül, bela ve dert çekmek hususunda, ayrıca her türlü sıkıntıya ve eziyete sabretmesi yönüyle Eyyûb peygambere benzetilmektedir. Gönül, Eyyûb gibi sabretmeli ve ah etmemelidir.

Seni dil-haste-i hicr itse mahbûb
Gönül sabr eyle sabr eyle sabûr ol
Sakın âh eyleme mânend-i *Eyyûb*
Gönül sabr eyle sabr eyle sabûr ol (Ş.1/1)¹⁵³⁶

Derd ü gam çekmede baş egmedi Eyyûba gönül
‘Aşk kûyına düşüb benzedi meczûba gönül (Müseddes IV/1)¹⁵³⁷

Mısr-ı behcetde kul oldu yine bir hûba gönül
Beyt-i ahzâna düşüp benzedi Ya’kûba gönül
Döndü endûh u belâ çekmede Eyyûba gönül
Hânûmânın tagıdup bir şeh-i mergûbe gönül
‘Âşık oldu yeni başdan yine bir hûba gönül
Tevbe etmişdi egerçi mey u mahbûba gönül (2. Müseddes/1)¹⁵³⁸

2.1.1.1.3. Dârâ: Dara, İran’ın Kenaniyan sülalesinin dokuzuncu ve sonuncu hükümdarıdır. İskender’le yaptığı büyük muharebede mağlup olmuş ve kaçarken ölmüştür. Dara-yı Kebir olarak anılır.¹⁵³⁹

Gönül redifli manzumelerde gönül- Dârâ ilişkisi ilk olarak 16. yüzyılda Hatmî’de görülmektedir. Gönül, Dârâ gibi yücelmektedir. 19. yüzyılda Çeşm-i Afet Divanı’nda ise gönül, ay yüzlü sevgilinin kapısında kapıcı olduğu için felek katında Dârâ gibi yücelir.

Derbân olmagıla o meh-tal’atün bugün
Dârâ gibi zamânede rif’at bulan gönül (G.95/2)¹⁵⁴⁰

Hıttâ-ı dilde olan ‘umrânı görseydi eger
Tahtgâh eyler idi Kisrâ vü Dârâ gönlümi (G.93/2)¹⁵⁴¹

2.1.1.1.4. Ferhâd: Ferhâd nakkaşlık yapan, Şirin’e sevdalı yiğit bir delikanlıdır. Şirin, sevdalısı Ferhâd’dan Bi-sütûn dağını delip süt getirmesini

¹⁵³⁶ Darıcık, “Nazîf”, 341.

¹⁵³⁷ Gülnar, “Hüsâm-zâde Feyzî Divanı İnceleme-Metin”, 131.

¹⁵³⁸ Karayazı, “Ahmed Yârî Divan’ı”, 545.

¹⁵³⁹ Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Meffhumlar*, 163.

¹⁵⁴⁰ Turan, “Hatmî Divanı”, 176.

¹⁵⁴¹ Yoldaş, *Çeşm-i Âfet Divanı*, 352.

istemiştir. Nihayetinde dağı delmeye başlayan Ferhâd, Hüsrev'in dadısı tarafından Şirin'in ölüm haberini alınca elindeki külüngü başına vurarak ölmüştür. Ferhâd, divan şiirinde Şirin ile olan aşk münasebetiyle, deldiği Bi-sütûn dağıyla anılmaktadır.¹⁵⁴²

İncelenen gönül redifli manzumelerde gönül-Ferhâd ilişkisi ilk olarak 16. yüzyılda görülmektedir.¹⁵⁴³ Bu münasebet kimi zaman teşbih kimi zamansa telmih yoluyla kurulmaktadır. Sevgili gönlü Ferhat gibi görmektedir fakat gönül eziyet dağındaki kara yele karışmıştır. Gönül, Şirin dudaklının aşkı için canını veren Ferhat gibi, âleme destan olandır. O, Ferhat gibi gönül dağını Şirin'e yol etmelidir.

Karışdı kara yere kühsâr-ı mihnetde
Hayâlî şimdi Ferhâd gördüğün gönlüm (G.51/5)¹⁵⁴⁴

Şirin lebinün aşkına cân terkin eyleyen
Ferhâd gibi âleme destân olan gönül (G.404/2)¹⁵⁴⁵

Mecnûn ol var Mecnûn gibi vir vârunı Leylâya sen
Dağ-ı dil Ferhâd-veş yol eyle Şirine ki şeydâ gönül (G.104/5)¹⁵⁴⁶

2.1.1.1.5. Hallac-ı Mansûr: Edebiyatta dar ağacı ve Ene'l-Hak münasebetiyle sıkça anılan Mansûr, inancı uğruna her şeye göğüs germe ve ölmenin sembolü olarak bilinir.¹⁵⁴⁷

Gönül redifli manzumelerde Hallac-ı Mansûr ve gönül münasebeti ilk olarak 17. yüzyılda görülmektedir.¹⁵⁴⁸ Ene'l-Hak dediği için ona inanmayan insanlar tarafından darağacına asılarak öldürülmüş bir mücahittir. Gönül, aşk için feryat etmesi ve aşk uğruna her şeye göğüs girmesi özelliği ile Hallac-ı Mansûr'a benzetilir.

¹⁵⁴² Pala, "Ferhâd u Şirin", 152.

¹⁵⁴³ 16. yüzyılda Hayâlî Bey, Muhibbî, Mu'îdî, Murâdî, Şemsî Paşa, Zâtî Divanlarında gönül, Ferhat ile ilişkilendirilir. 17. yüzyılda, Askerî, Beyânî, Fâsîh Dede, Mesîhî Tebrîzî, Nîsârî, Ünsî Hasan ve Vişnezâde İzzetî Divanlarında gönül ile Ferhat arasında benzerlik kurulur. 18. yüzyılda, Feyzî Efendi, Mehmed Sıdkî, Nebzî ve Subhîzâde Feyzî Divanlarında gönül-Ferhat ilişkisi kurulur. 19. yüzyılda ise Fatîm ve İzmirli Rûmî Efendi Divanlarında gönül-Ferhat münasebeti vardır.

¹⁵⁴⁴ Tarlan, *Hayâlî Bey Divanı*, 295.

¹⁵⁴⁵ Çabuk, *Divan-ı Muhibbî*, 247.

¹⁵⁴⁶ Uzun, "Ünsî Hasan Efendi", 90.

¹⁵⁴⁷ Pala, "Hallac-ı Mansûr", 186.

¹⁵⁴⁸ 17. yüzyılda Kâşif Es'ad Efendi, 18. yüzyılda Arpaemînîzâde Sâmi ve Mehmed Hulûsî, 19. yüzyılda Cazîb Divanlarında gönül-Hallac-ı Mansur münasebeti vardır.

İder ney gibi her sûrâh-i dâğı nâle-i yâ hû
Figân-i ‘aşk ile pür gûyiyâ Mansûrdur gönlüm (G.85/3)¹⁵⁴⁹

Kâşif-i dil âşüfte-kâr itdi gam-ı ‘aşkı şikâr
Cân virmede Mansûr-vâr merdâne oldu gönlümüz (G.209/5)¹⁵⁵⁰

Nedür Mansûrî gör kardaş çü koydı ‘ışk yolına baş
İdince sırrını tâ fâş gönül eglenmez eglenmez (G.39/3)¹⁵⁵¹

2.1.1.1.6. Hızır: Peygamber ve veli olduğu hususunda rivayetler vardır.

Hızır, ab-ı hayatı içerek ölümsüzlüğü kazanan kişidir.¹⁵⁵²

Gönül redifli manzumelerde gönül-Hızır münasebeti ya telmih ya da teşbih yoluyla kurulmaktadır.¹⁵⁵³ Gönül, Hızır gibi karanlıklar ülkesindeki hayat suyuna gelmiştir.

Hamdî ol gonca-lebün âb-ı hayâtın içeli
Hızırveş şeyh ü şebâb oldu gönül döne döne (G.140/5)¹⁵⁵⁴

Şüst ü şû etmiş dilin âb-ı hayât-ı feyzden
Râh-ı teslim-i talebde Hızır-ı makdemdür gönül (G.414/3)¹⁵⁵⁵

Teşne-leb sergeşte olma vâdi-i mihnetde kim
Hızır-demsin çeşme-i hayvâne geldün ey gönül (K.13/12)¹⁵⁵⁶

Kûyunda Hızır dîde-i bî-dârdur gönül
Tevfik yârdur ana kim yârdur gönül (G.298/1)¹⁵⁵⁷

2.1.1.1.7. İbn-i Sina: İslam Meşşâî okulunun en büyük sistemci düşünürü

(filozofu), Orta çağ tıp biliminin önde gelen temsilcisidir.¹⁵⁵⁸

¹⁵⁴⁹ Oğuz, “Arpaemînzâde Mustafa Sâmî Divanı”.

¹⁵⁵⁰ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi, 426.

¹⁵⁵¹ Küçükarıkan, “Muhammed Hulûsî”, 32.

¹⁵⁵² Pala, “Hızır”, 204.

¹⁵⁵³ 15. yüzyılda Hamdullah Hamdi, 17. yüzyılda Ahmed Yârî, Azîz Mehmûd Hüdâî, İlmî, Kavsî, Kudsî, 18. yüzyılda Fethu’d-dîn Ahmed, Şeyh Zekâî, 19. yüzyılda Seyyîd İsmail Hakkı Divanlarında gönül-Hızır münasebeti vardır.

¹⁵⁵⁴ Özyıldırım, “Hamdullah Hamdi Divanı”.

¹⁵⁵⁵ Karayazı, “Ahmed Yârî Divan’ı”, 759.

¹⁵⁵⁶ Oğuz, “İlmî Dede El-Mevlevî El-Bağdadî”, 101.

¹⁵⁵⁷ Çakır, “Kavsî”, 763.

¹⁵⁵⁸ Zavotçu, “İbn-i Sinâ”, 343.

Taranan divanlarda gönül redifli manzumeler içinde gönül ve İbn-i Sina benzerliği sadece 17. yüzyılda Mahîr Abdullah Divanı'nda görülmektedir. Gönül, bilgidir. Gam sırlarını düşünmek hususunda İbn-i Sina'dır.

Nabz-ı nakz-ı mihr-i yâre özge dâîadur gönül
Fehm-i râz-ı gamda gûyâ İbn-i Sînâdur gönül (G.152/1)¹⁵⁵⁹

2.1.1.1.8. İsa: İsrailoğullarının son peygamberi olup kendisine İncil indirilmiştir.¹⁵⁶⁰

Gönül redifli manzumelerde gönül-İsa benzerliği ilk olarak 16. yüzyılda görülmektedir.¹⁵⁶¹ Gönül, İsa nefesli olması ve İsa gibi soyunarak gökyüzüne çıkması bakımından manzumelere konu olur.

Dönderüp yüz sufliden eflâka eymiştir 'urûç
Geçti 'İsa-veş mücerredir 'âlâyıktan gönül (G.187/2)¹⁵⁶²

Tâc u tahtı terk idüp kim ola Ethem gibi
Hem cihâd- ekbere gögsin yere Rüstem gibi
Mürde ihyâ itmede ol sen de 'İsa-dem gibi
Murg-ı 'Ankâ ol gönül ver Kâf-ı istignâ gözet (M.4/3)¹⁵⁶³

'İsa-i dem cân-fezâ cânâne virdüm gönlümi
Kadd-i 'ar'ar bir şeh-i sultâna virdüm gönlümi (G.314/1)¹⁵⁶⁴

2.1.1.1.9. Keyhüsrev: Keykavus'un torunu, Siyavuş'un oğlu olup Kavus'tan sonra tahta geçmiştir.¹⁵⁶⁵ Gönül, Keyhüsrev gibi ebedilik dünyasının sahibidir.

Horşîd-i sepehr-i lâ mekânî dil-i mest
Keyhusrev-i mülk-i câvidânî dil-i mest
Tâ der-dil-i mâ 'ışk-ı tu menzil kerdest
Ser çeşme-i âb-ı zindegânî dil-i mest (R.4)¹⁵⁶⁶

¹⁵⁵⁹ Kayhan, "Mâhir Abdullah", 295.

¹⁵⁶⁰ Pala, "İsa", 235.

¹⁵⁶¹ 16. yüzyılda Seyyîd Nizâmoğlu ve İlmî Dede, 17. yüzyılda Fehîm-i Kadîm, Seyyîd İsmail Hakkı ve Kudî, 18. yüzyılda Ecrî, Mustafa Zekâî ve Vakanivüs Mehmed Pertev Efendi, 19. yüzyılda ise Seyyîd İsmail Hakkı Divanlarında gönül-İsa münasebeti vardır.

¹⁵⁶² Özdemir, "Seyyîd Nizamoğlu Divanı", 180.

¹⁵⁶³ Kılıç, "Kudî Divanı", 237.

¹⁵⁶⁴ Arvas, "Seyyîd İsmail Hakkı (Misli) Divanı", 387.

¹⁵⁶⁵ Tökel, Dursun Ali, "Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar", (Doktora Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 1998), 213.

¹⁵⁶⁶ Değirmençay, *Ulu Arif Çelebi*, 301.

2.1.1.1.10. Mahmûd: Gazneli Devleti hükümdarı sultan Mahmûd kölesi Ayaz ile olan münasebeti ile Klasik Şiir’de sıklıkla anılmaktadır. Mahmûd ve Ayaz, gönül redifli manzumeler içinde Hayâlî Bey Divanı’nda gönül ile ilişkilendirilmektedir.

Hayâlî saltanat kûsun çalar vahdet serîrinde
Velî kişverde geh Mahmûd ü geh Ayazdur gönlüm (G.47/5)¹⁵⁶⁷

2.1.1.1.11. Mânî: Mânîheizm’in kurucusu olmakla beraber resim sanatındaki hüneriyle de ünlü bir ressamdır.¹⁵⁶⁸

Gönül redifli manzumeler içinde gönül-Mânî ilişkisi ilk olarak 17. yüzyılda görülmektedir.¹⁵⁶⁹ Gönül, Mânî gibi işinde başarılıdır. Sevgilinin saçını çizmekte Mânî gibidir.

Kıl kalemle mûmiyân-ı yârı tasvîr itmede
‘Âlemün Mânî gibi bir mû-şikâfidur gönül (G.271/2)¹⁵⁷⁰

Kıl kalemle zülf-i yâr çekmekde Mânîdür gönül
Ebruvânın yazmada Bihzâd-ı sâîndür gönül (G.309/1)¹⁵⁷¹

2.1.1.1.12. Mecnûn: kelime anlamı deli demekse de daha çok Leylâ ile Mecnûn hikâyesinin erkek kahramanı olarak bilinen kişi.¹⁵⁷²

Gönül redifli manzumelerde ilk olarak 16. yüzyılda gönül Mecnûn’a benzetilir.¹⁵⁷³ Gönül, Mecnun gibi dillerdedir ve isimsiz olarak ünlenmiştir.

Kays güm-nâm oldu sen efsâne oldun ey gönül
Uslanur sandukça ben dîvâne oldun ey gönül (G.38/1)¹⁵⁷⁴

Leylî saçının fikrî dilde kuralı hayme
Mecnûn gibi âfâkun dîvânesidür gönlüm (G.208/2)¹⁵⁷⁵

¹⁵⁶⁷ Tarlan, *Hayâlî Bey*, 295.

¹⁵⁶⁸ Tökel, “Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahıslar”, 238.

¹⁵⁶⁹ 17. yüzyılda Kafzâde Faîzî, Mezâkî, Rezmî ve Sofyalı Yusuf Râsih Divanlarında gönül Mânî ile ilişkilendirilir.

¹⁵⁷⁰ Mermer, *Mezâkî*, 450.

¹⁵⁷¹ Gürbüz, “Rezmî Divanı”, 279.

¹⁵⁷² Pala, “Mecnûn”, 300.

¹⁵⁷³ 16. yüzyılda Arşî, Pirkâl, Rahîmî, Şuhûdî, 17. yüzyılda Fasîh Dede, Sofyalı Yusuf Rasîh, Ünsî Hasan, 18. yüzyılda Ağazâde Örfî, Bağdatlı Es’ad, Ecîrî, İsmail Hakkı Bursevî, İzzî, Yahya Nazîm, 19. yüzyılda Bursalı Murad Emîrî Divanlarında gönül redifli manzumelerde gönül, Mecnûn’a benzetilir.

¹⁵⁷⁴ Aras, “Mu’in”, 219.

¹⁵⁷⁵ Kahraman, “Arşî Divanı”, 290.

Mecnûn-vâr oldık bugün Leylâyı ister gönlümüz
Rûz u şeb hayrân olup Mevlâyı ister gönlümüz (G.82/1)¹⁵⁷⁶

Subh-dem Mecnûn olup Leylâya gitdi gönlümüz
Baş açık yâlin ayâk sahraya gitdi gönlümüz (G.83/1)¹⁵⁷⁷
Bir saçı Leylîye Mecnûn oldu dil
Bir gözi âhûya meftûn oldu dil
Lâ'l-i dür-bâr ile pür-hûn oldu dil
Çıkıdı elden gitdi magbûn oldu dil (T.23)¹⁵⁷⁸

Âh kim Mecnûn gibi sevdâya düşdi gönlümüz
Bir gözi âhû saçı Leylâya düşdi gönlümüz (G.96/1)¹⁵⁷⁹

2.1.1.1.13. Mûsâ: Gönül, Tur üzerinde sarhoşça yatan Mûsâ'dır. Gönül redifli manzumelerde gönül-Musa benzerliği 17. Yüzyılda Leskofçalı Gâlib Divanında görülmektedir.¹⁵⁸⁰

Neş'e-dâr-ı bâde-i nûr-ı tecellâdır gönül
Sanki Tûr üzre yatar mestâne Mûsâdır gönül (G.77/1)¹⁵⁸¹

2.1.1.1.14. Rüstem: İran'ın milli kahramanı olan Rüstem, Sam'ın torunu, Zâl'ın oğlu, Sührab ve Ferâmurz'un babası, Bijen'in dedesidir.¹⁵⁸² Gönül redifli manzumelerde Rüstem-gönül münasebeti ilk kez 17. Yüzyılda görülmektedir.¹⁵⁸³

Tâc u tahtı terk idüp her kim ola Edhem gibi
Hem cihâd-ı ekbere göğsin gere Rüstem gibi
Mürde ihyâ itmede ol sen de 'Îsâ-dem gibi
Murg-ı 'Ankâ ol gönül var kâf-ı istignâ gözet (M.4/3)¹⁵⁸⁴

2.1.1.1.15. Süleymân: İsrailoğulları peygamberlerinden, Dâvûd peygamberin oğludur. Süleymân, hükümdar peygamberlerden biridir.¹⁵⁸⁵ Gönül

¹⁵⁷⁶ Küçük, "Pîrkâl Divanı", 109.

¹⁵⁷⁷ Küçük, "Pîrkâl Divanı", 109.

¹⁵⁷⁸ Can, "Şuhûdî Divançesi", 188.

¹⁵⁷⁹ Arbatlı, "Bağdatlı Es'ad", 95.

¹⁵⁸⁰ 17. yüzyılda Şeyhî, 18. yüzyılda Ali Senâî, Cemâlî, Mıslî, 19. yüzyılda Hersekli Arîf, Leskofçalı Gâlib, Seyyîd İsmail Hakkı Divanlarında gönül-Musa ilişkisi görülmektedir.

¹⁵⁸¹ Yıldız, "Leskofçalı Gâlib", 348.

¹⁵⁸² Zavotçu, "Rüstem", 572.

¹⁵⁸³ 17. yüzyılda Cem'i, Fasîh Dede, Kaşîf Es'ad Efendi, Kudsi, 18. yüzyılda Vahîd Mahdûmî Divanlarında gönül-Rüstem münasebeti vardır.

¹⁵⁸⁴ Kılıç, "Kudsi", 237.

¹⁵⁸⁵ Zavotçu, "Süleymân", 632.

redifli manzumelerde gönül-Süleyman benzerliği ilk olarak 16. yüzyılda görülmektedir.¹⁵⁸⁶ Gönül, mana devletinin sultanıdır. Gönül, zamanın Süleyman'ı olmayı istemektedir.

Sûretde gerçi kim görünür mûrdan zaîf
Ma'nîde devletünde Süleymân durur gönül (G.258/2)¹⁵⁸⁷

2.1.1.1.16. Şeyh Edhem: Adı İbrahim'dir. İbrahim Edhem diye şöhret bulmuştur. Gençliğinde tahta çıkmış; fakat kısa zamanda sultanlık yolunu terk ederek tasavvufa yönelmiştir.¹⁵⁸⁸

Gönül redifli manzumelerde gönül-Edhem benzerliği ilk defa 17. yüzyılda görülmektedir.¹⁵⁸⁹ Gönül Edhem gibi tacı ve tahtı terk ederek, hakikati soruşturur ve gerçeği araştırır.

Hırkaya çekmiş serin bir pârsâ demdür gönül
Kûşe-i vahdetde gûyâ Şeyh-i Edhemdür gönül (G.414/1)¹⁵⁹⁰

İtmedi kayd-ı mecâza rişte-i tâ'lik-i rabt
Fıkr-i tahkîk-i hakikât olsa edhemdir gönül (G.79/4)¹⁵⁹¹

Vuslatın vaktinde Dârâ fırkâtin vaktinde lîk
Tahtını terk itmiş İbrâhîm-i Edhemdir gönül (G.246/1)¹⁵⁹²

2.1.1.1.17. Yakûp: Kur'an-ı Kerim'de adı geçen İbrani peygamberlerden Hz. Yûsuf'un babası, Eyyüp peygamberin yeğeni, Hz. İshâk ile Refeka'nın oğlu ve İbrahim peygamberin torunudur. Bir adı da İsrail olduğu için İbranilere kendisinden sonra İsrailoğulları denilir.¹⁵⁹³ Gönül redifli manzumelerde ilk olarak 17. yüzyılda

¹⁵⁸⁶ 16. Yüzyılda Aşkî, Gelibolulu Mustafa Âlî, Hayretî, Zâtî, 17. Yüzyılda Bolulu Himmet, Hafizzâde Seyyid Mehmed, 18. Yüzyılda Mislî, Receb Enîs Dede, Selâmî, 19. Yüzyılda Seyyid İbrahim Hakkı ve Seyyid Süleyman Mahvî Divanlarında gönül-Süleyman münasebeti vardır.

¹⁵⁸⁷ Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî, Dîvanı*, 221.

¹⁵⁸⁸ Pala, "Edhem", 133.

¹⁵⁸⁹ 17. Yüzyılda Ahmed Yârî, Fasîh Dede, Nâbî, 18. Yüzyılda ise Hasmî Divanlarında gönül-Edhem münasebeti vardır.

¹⁵⁹⁰ Karayazı, "Ahmed Yârî Divan'ı", 759.

¹⁵⁹¹ Karakaş, "Divançe-i Kesbî", 104.

¹⁵⁹² Selçuk, "Hasmî Divanı", 359-360.

¹⁵⁹³ Zavotçu, "Yakup", 725.

Yakûp ve gönül benzerliğine denk gelinmiştir.¹⁵⁹⁴ Oğlu Yusuf'un hasretiyle gözleri kör olan Hz. Yakup gam ve üzüntü timsali olarak şiirlere konu olmaktadır.

Mısr-ı behcetde kul oldu yine bir hûba gönül
Beyt-i ahzâna düşüp benzedi Ya'kûba gönül
Döndi endûh u belâ çekmede Eyyûba gönül
Hânumânın tagıdup bir şeh-i mergûbe gönül
'Âşık oldu yeni başdan yine bir hûba gönül
Tevbe etmişdi egerçi mey u mahbûba gönül (2. Müseddes/1)¹⁵⁹⁵

2.1.1.1.18. Yusûf: Gönül redifli manzumelerde gönül-Yusûf münasebeti 15. yüzyılda başlamaktadır.¹⁵⁹⁶ Gönül, Yusuf gibi çukura düşendir. Yusuf olsa dahi alçağa meyletmeyendir.

Giryeden çeşmüm ağarsa nola Ya'kûb-misâl
Düşdi Yûsuf gibi ol çâh-ı zenahdâne gönül (G.231/2)¹⁵⁹⁷

Düşürdüm kim dil-i güm-râhumı çâh-ı zenahdâna
Reh-i mi'râcını Yûsuf-misâl ol çâhdan bulsun
Resenvârî sebepken medd-i âhı vasl-ı Ken'âna
Gönül esbâba itmez ilticâ Allahdan bulsun (M.4/1)¹⁵⁹⁸

2.1.1.1.19. Âlim: İlim Sahibi, bilgili. Gönül, hırka giyen bir arıftır. Muhabbet çizgisini çizmekte alimdir. İşret meclisinde naat söyleyen arıftır.

Muhabbet bârın çekmekte çok ferzânedir gönlüm
Bu vâdî içre Mecnûndan dahî merdânedir gönlüm (G.182/1)¹⁵⁹⁹

Ey Kelâmî 'allmü'l-esmâ-yı idrâk idelüm
'Ârif-i mâhiyyet-i ism ü müsemmâdur gönül (G.204/5)¹⁶⁰⁰

¹⁵⁹⁴ 17. Yüzyılda Ahmed Yârî, 18. Yüzyılda 'İzzî, Mehmed Hulûsî, Mehmed Sıdkî, 19. Yüzyılda Aczî, Hersekli Ârif Hikmet Divanlarındaki gönül redifli manzumelerde gönül- Yakup münasebeti vardır.

¹⁵⁹⁵ Karayazı, "Ahmed Yârî Divan'ı", 545.

¹⁵⁹⁶ 15. Yüzyılda Kemal Ümmî, 16. Yüzyılda Gelibolulu Mustafa Âlî, 17. Yüzyılda Ahmed Nâmî, Azmîzâde Mustafa Hâletî, Fâik Mahmûd, Hüsanzâde Feyzî, 'İlmî, Nevîzâde Atâyî, 18. Yüzyılda Hanyalı Nûrî, Mehmed Sıdkî, Subhîzâde Feyzî, Muvakkîr-zâde Mehmed Pertev Paşa Divanlarında gönül-Yusûf münasebeti vardır.

¹⁵⁹⁷ Akşit, "Azmîzâde Mustafa Hâletî Divanı", 164.

¹⁵⁹⁸ Ulucan, "Muvakkîr-zâde Mehmed Pertev", 257.

¹⁵⁹⁹ Çolak, "Emetullah Hanım Divanı", 261.

¹⁶⁰⁰ Karlıtepe, "Kelâmî Divanı", 343-344.

2.1.1.1.20. Asker: Gönül önceden süvari iken şimdi asker olmuştur. Bayrağını beklemek hususunda gönül mert bir askerdir. Gönül redifli manzumelerde gönül, Yetîm ve Mezâkî Divanlarında askere benzetilir.

Faris iken piyâde oldu gönül
Alçak oldu fütâde oldu gönül (G.120/1)¹⁶⁰¹

Râyet-i âh-ı şerâr-efrûzdan eksük degül
Bayrakın bekler ‘aceb merd-i sipâhîdür gönül (G.268/1)¹⁶⁰²

2.1.1.1.21. Âşık: Aşka düşmüş, aşk derdine tutunmuş, bir güzele gönül vermiş, seven.¹⁶⁰³

Vücûdûn mülkine sultân gönüldür
Ki dâyim ‘âşık-ı Sübhân gönüldür (G.16/1)¹⁶⁰⁴

2.1.1.1.22. Avcı: Gönül, kudret elinin avcısıdır. Anka’ya av olan avcı kuştur. Aşığın gerisinde avlanan avcıdır. Hümayı avlamak isteyendir. Ceylan avcısıdır. Gönül redifli manzumelerde gönlün avcıya benzetilmesi ilk olarak 16. Yüzyılda görülmektedir.¹⁶⁰⁵

Hezârân murg-ı gam sayd itse günde azdur gönlüm
Şikâr ehli çoğ ammâ cümleden şeh-bâzdur gönlüm (G.343/1)¹⁶⁰⁶

Sayd-ı fitrâk-ı ‘aşkdır ammâ
Bâz-ı ‘ankâ-şikârdır gönlüm (G.125/9)¹⁶⁰⁷

Kebg-i gühârı n’ider pâ-yı humâ bî-perde
Turfâ sayyâd-ı şikâr-ı bat-ı meydîr gönlüm (G.199/5)¹⁶⁰⁸

Gönüldür şâhbâz-u dest-i kudret
Gönüldür beyt ü ma’mûr-ı hüviyyet (G.27/1)¹⁶⁰⁹

Halka halka devr-i âhum kubbe-i eflâkde

¹⁶⁰¹ Aktaş, “Yetîm Divanı”, 387.

¹⁶⁰² Mermer, *Mezâkî*, 439.

¹⁶⁰³ Zavotçu, “Âşık”, 69.

¹⁶⁰⁴ Kayhan, “Divan-ı Fânî İncelemesi”, 52-53.

¹⁶⁰⁵ 16. Yüzyılda Behiştî, Hayâlî Bey, Şeyh Hasan Hüsameddîn, 17. Yüzyılda Mesîh-i Tebrîzî, Naklî İbrahim, 18. Yüzyılda Abbas Vesîm Efendi, Beylikçi İzzet, Lebîb-i Âmidî, 19. Yüzyılda Nigârî Divanlarında bulunan gönül redifli manzumelerde gönül avcıya benzetilir.

¹⁶⁰⁶ Aydemir, *Behiştî Divanı*, 417.

¹⁶⁰⁷ Şen, “Beylikçi İzzet Bey Divanı”, 213.

¹⁶⁰⁸ Tuğluk, “Abbâs Vesîm Efendi”, 759.

¹⁶⁰⁹ Özenç, “Şeyh Hüsameddîn-i Uşşakî Divanı”, 52.

Bir hûmâ-yı ‘âlemi sayd ü şikâr ister gönül (G.128/3)¹⁶¹⁰

Fezâ-yı ‘âlem-i ‘irfânda ol şehbâzdur könlüm
Ki kudsî ‘âşiyân kuşlarga hem pervâzdur könlüm (G.103/1)¹⁶¹¹

2.1.1.1.23. Bâğbân/ Bahçıvan: Bahçe işleriyle ulaşan kişi demektir. Gönül redifli manzumelerde gönül-bahçıvan münasebeti ilk olarak 16. yüzyılda görülmektedir.¹⁶¹²

Bir güherdir ‘ışk bahr-i bî-kerândur gönül
Bir gül-i terdür muhabbet bağ-bânıdır gönül (G.87/1)¹⁶¹³

Ana geldükce hayâlün şâhı bir gonca sunar
Gülşen-i sıdk u safânun bâğbânıdır gönül (G.133/5)¹⁶¹⁴

Görse rıdvân cânib-i firdevse itmezdi nigâh
Ol gülistânun ki şimdi bâğ-bânıdır gönül (G.270/1)¹⁶¹⁵

N’ola beslerse hayâl serv-i kaddün sinede
Merdüm-i dîdem o bağın bağbânıdır gönül (G.85/4)¹⁶¹⁶

2.1.1.1.24. Bağlı: Gönül, sevgilinin saçının zincirine bağlıdır. Bir puta bağlanmıştır. Aslında gönül, ezelden beri Allah’ın aşkına bağlı olandır.

Şimdi Muhibbî bir saneme baglu bendedür
Baş egmeyen kimseye sultân olan gönül (G.404/1)¹⁶¹⁷

Kemend-i zülfüne bend oldı gönlüm
Dutuldı dâma pâ-bend oldı gönlüm (G.207/1)¹⁶¹⁸

Turra-i tâb-ı ruhun dîvânesidür gönlümüz
Kayd-ı zincir-i cünûn ferzânesidür gönlümüz (G.102/1)¹⁶¹⁹

¹⁶¹⁰ Göksoy, “Nakşî İbrahim Divanı”, 152.

¹⁶¹¹ Baştürk, “Mesîhî Tebrizî”, 159.

¹⁶¹² 16. Yüzyılda Hayâlî Bey, Şehî, 17. Yüzyılda Ahmed Yârî, Cem’î, Kafzâde Fâizî, Mezâkî, Rızâyî Divanlarında gönül-bahçıvan benzetmesi vardır.

¹⁶¹³ Okatan, “Kafzâde Fâ’izî”, 212.

¹⁶¹⁴ Demirel, *Mehmed Ali Çelebi (Rızâyî) Divanı*, 240.

¹⁶¹⁵ Mermer, *Mezâkî*, 440.

¹⁶¹⁶ Gül, “Divan-ı Şâhî”, 45.

¹⁶¹⁷ Çabuk, *Divan-ı Muhibbî*, 247.

¹⁶¹⁸ Kahraman, “Arşî Divanı”, 289.

¹⁶¹⁹ Koç Acar, “Hafîd Divanı”, 154.

2.1.1.1.25. Bimâr: Hasta. Gönül, aşk ile hastalanan sabırsız bir hastadır. Gönül redifli manzumelerde gönlün hasta olarak hayal edilmesi ilk 16. yüzyılda görülmektedir.¹⁶²⁰

Kendin bileli ‘ışkıla bîmâr bilür dil
Dünyâ gamını kendüsine yâr bilür dil (G.91/1)¹⁶²¹

Olmasun mı nâ-tüvân üftâdi-yi câh-ı zekân
Sabrı yok bir hastedür hâzır mezâr ister gönül (G.242/4)¹⁶²²

Ey tabîb-i dil ü cân hâline bir kez nazar it
Ki ser-i râh-ı mezelletde yatur haste gönül (G.242/2)¹⁶²³

Gelüb bir kere nabzın yokla engüş-i nevâzişle
Tabîbim haretinle haste vü bîmârdır gönlüm (G.98/4)¹⁶²⁴

Devâ nedir ‘acebâ derd-i bîdevâna senin
Fırâş-ı hicrde bîmâr olan gönülceğizim (G.127/3)¹⁶²⁵

2.1.1.1.26. Büyücü: Sihir ve büyü işleriyle uğraşan kişidir. Çocukları sihirle akıl dolu eden ve güzel söz söylemede sihirli bir cadı olandır. Gönül redifli manzumelerde gönül iki farklı yerde büyücüye, cadıya benzetilir. Bunlardan biri 17. yüzyılda Kâşif Es’ad Efendi, diğeri ise Fütûhî’dir.

Her hevâya su gibi aktun oda yaktun beni
Bende yoksun bilmezem kande idindin miskini
Pür ‘akılı eyledün efsûnile tıfl-ı denî
Eyledün ‘âlemde ben bî-çâreyi rüsvâ gönül (M.39/4)¹⁶²⁶

Gönüller almada üstâd ider bî-dilleri berbâd
İder Rüstemleri münkâd ‘aceb sehâredür gönlüm (G.347/4)¹⁶²⁷

¹⁶²⁰ 16. Yüzyılda Emânî, Muhibbî, Sehâbî, 17. Yüzyılda Âgâh, Emetullah Hanım, Kavsî, Taybî, 18. Yüzyılda Âdem Çelebi, Âsâf, Cemaleddîn Uşşakî, Daniş, Enderunlu Mehmed Hamid, Fazıl Hacı Tahir, Seyyid Vehbî, 19. Yüzyılda Diyarbakırlı Said Paşa, Râif, Remzî, Senih Mevlevî, Şemsî Hayâlî, Yenişehirli İzzet Divanlarında gönül-hasta münasebeti vardır.

¹⁶²¹ Bulan, “Taybî Mehmed Çelebi”, 120.

¹⁶²² Karakaş, Figen Özlem, “18. Yüzyıl Şairi Âdem Çelebi ve Divanı” (Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2010), 242.

¹⁶²³ Bayak, “Sehâbî Divanı”.

¹⁶²⁴ Ararat, “Enderunlu Mehmed Hamîd Beg”, 173.

¹⁶²⁵ Okyay, “Senih-i Mevlevî Divanı”, 186.

¹⁶²⁶ Tökel, “Fütûhî Divanı”, 152.

¹⁶²⁷ İlhan, “Kâşif Es’ad Efendi”, 540.

2.1.1.1.27. Çocuk: Gönül, sevgilinin kirpiğiyle oynayan, padişahın dizine çıkmak isteyen yaramaz bir çocuktur. Gönül redifli manzumelerde gönül ilk olarak 16. yüzyılda çocuğa benzetilir.¹⁶²⁸

Cân ne çekdüğün ne bilsün kim sarây-ı sînede
Tîr-i cânân-ile oynar dağı oglandur gönül (G.68/4)¹⁶²⁹

Tıflun hele benzer katı bed-hûsına gönlüm
İster ki o şâhun çıka zânûsına gönlüm (G.358/1)¹⁶³⁰

Bu bî-zamânda ‘acebdir zamân arar gönlüm
Tıfıl-veş âyîne içre mekân arar gönlüm (G.76/1)¹⁶³¹

2.1.1.1.28. Dalgıç: Gönül, mana denizinin dalgıcıdır. Gönül redifli manzumelerde gönlün dalgıca benzetilmesi 16. yüzyılda Şehâbî Divanı’nda görülmektedir.

Gûş-i dehri kıldı memlû gevher-i ‘irfân ile
Dostlar gavvâs-ı deryâ-yı me‘ânîdür gönül (G.226/3)¹⁶³²

2.1.1.1.29. Deli/Divâne: Deli, budala, sevmekten dolayı sarhoş ve deli olmuş, âşık.¹⁶³³ Sevgilinin saçının zinciriyle bağlı olan bir divânedir. Gönlün deli divane oluşu 14. yüzyıldan itibaren manzumelerde görülen bir durumdur. Manzumelerde oldukça sık kullanılan bu benzetme, gönlün en çok benzetildiği unsurlardan biridir.

Hiç özin diremedi zülfün ile delü gönül
Kıla benzetdi özin yüzün ile delü gönül (G.75/1)¹⁶³⁴

Ezel câmun şerâbın nûş iden mestânedür gönlüm
Cünûn-ı ‘ışkla şimdi deli dîvânedür gönlüm (G.160/1)¹⁶³⁵

Reh-i ‘aşk içre zencirin sürür divânedür gönlüm
Mahabbet ‘arasında ser virür merdânedür gönlüm (G.198/1)¹⁶³⁶

¹⁶²⁸ 16. Yüzyılda Bahârî, 18. Yüzyılda Nebzî, Muvakkit-zâde Mehmed Pertev, 19. Yüzyılda Abdullah Ferdî, Âsâf, Bursalı İffet Divanlarında gönül çocuğa benzetilir.

¹⁶²⁹ Pomakoğlu, “Bahârî Divanı”, 179.

¹⁶³⁰ Ulucan, “Muvakkit-zâde Mehmed Pertev”, 696.

¹⁶³¹ Arslan, *Bursalı İffet Divanı*, 78.

¹⁶³² Bayak, “Şehâbî Divanı”.

¹⁶³³ Zavotçu “Divâne”, 182.

¹⁶³⁴ Ergin, *Kadı Burhaneddin Divanı*, 34.

¹⁶³⁵ Kayhan, “Mâhir Abdullah”, 302.

¹⁶³⁶ Kavukçu, “Râmi Divanı”, 226.

‘Aşk ile zâr olmasan divâne olmazdın gönül
Kaysveş evfâhda efsâne olmazdın gönül (G.289/1)¹⁶³⁷

Bu gönül ne gülde ne gülşendedir
Sendedir divâne gönlüm sendedir
Kimseye ne bende ne efkendedir
Sendedir divâne gönlüm sendedir (Ş./1)¹⁶³⁸

Girdik âlâm-ı hümûmla yine devrâna gönül
Şem’a-ı sıdk ü ‘ubûdiyyete pervâne gönül
Düşdün encâmı-ı emel lutf ile nâlâna gönül
Acırım tâli’i-i menhûsuna vîrâne gönül
Dimedim mi sana ben itme gurûr şâna gönül
Şimdi bildin mi ‘ayârın deli dîvâne gönül (Müseddes.1/1)¹⁶³⁹

2.1.1.1.30. Derviş: Allah aşkı için dünya ve dünya nimetlerine yüz çevirip, fukaralığı ve alçakgönüllüğü seçen, bir şeyh veya mürşidin kılavuzluğunda tarikat kurallarına göre eğitilen kişidir.¹⁶⁴⁰

Gönül, nefsin hilesine aldanmayıp gözünü açıp uyanmalı ve mürşidin eline yapışarak dost iline ermelidir. Yani gönül bir abdal olmalıdır. Gönül, dünyadan geçip sultan olmak ister, aşk pirinin müridi olur, derviş olur ve nefsinden kurtulur. Gönül redifli manzumelerde bazen teşbih bazense istiare yoluyla gönül bir derviş olarak düşünülür, dervişe benzetilir. 13. yüzyılda Yunus Emre’den 19. yüzyıla kadar sıklıkla kullanılan bir benzetme olan gönül-derviş münasebeti manzumelerde oldukça sık geçmektedir.

Cân ile derd ü belâ yolında pâmâl ol gönül
Pûte-i gamda zer-i hâlis gibi kâl ol gönül
Gey kanâ’at şâlını egnüne hoş-hâl ol gönül
Tekye-gâh-ı ‘aşka gel bir pâk abdâl ol gönül (M.75/1)¹⁶⁴¹

Çâr ‘unsurdan halâs olup bugün
Mısra sultân olmak ister gönlümüz (G.267/2)¹⁶⁴²

Dâg dâg olsa ‘İzzetî ne ‘aceb

¹⁶³⁷ Birgören, “Dâniş Divanı”, 672.

¹⁶³⁸ Aydoğan, “Selânikli Âkif Efendi”, 190.

¹⁶³⁹ Bostancı, “Nâil Abbâs Paşa Divanı”, 190.

¹⁶⁴⁰ Zavotçu, “Derviş”, 176.

¹⁶⁴¹ Pala, “Aşkî”, 115.

¹⁶⁴² Tapsız, “Bolulu Himmet”, 73.

Pîr-i ‘aşka mürîddür gönlüm (G.77/5)¹⁶⁴³

Gönül dervîş çün gördi
Gönül dervîş olur dervîş
Muhabbet dâğını urdı
Gönül dervîş olur dervîş (İ.5/1)¹⁶⁴⁴

2.1.1.1.31. Ev Sahibi: Can sarayının ve viranenin ev sahibidir. Gönül redifli manzumelerde gönlün ev sahibi gibi düşünülmesine 17. yüzyılda Beyânî ve Emetullah Hanım Divanlarında denk gelinmektedir.

Dâyimâ şâh-ı hayâl-i yâr mihmânun senün
Sensin el-hak mîzbân-ı kişver-i cân ey gönül (G.491/6)¹⁶⁴⁵

Nice müddet durur kim genc-i visâlin arzûsuyla
Mukîm-i genc-i mihnet sâkin-i vîrânedir gönlüm (G.182/3)¹⁶⁴⁶

2.1.1.1.32. Gedâ: Dilenci, kul, bende.

Geh harâbât ehlinün deyr içre ayak-dâşıdur
Gah künc-i hânkâhun pârsâsıdur gönül (G.270/4)¹⁶⁴⁷

Şâh-ı ‘aşkın gedâsıdır gönlüm
Derd ü gam mübtelâsıdır gönlüm (G.198/1)¹⁶⁴⁸

Târik-i dünyâ vü mâ-fihâ olan ‘uşşâk-veş
Tekye-i mihr ü mahabbet pârsâsıdur gönül (G.53/2)¹⁶⁴⁹

2.1.1.1.33. Hileci: Hile yapan kişi. Gönül, hile yaparak âşığı aşk belasına düşürendir. Gönül redifli manzumelerde gönlün hilekâr oluşu 15. yüzyılda Mu’îdî Divanı’nda görülmektedir.

Gerçi kalmadı yaşum diyü ciger kanın döker
İy Mu’îdî hî inanmak olmaz âl eyler gönül (G.264/7)¹⁶⁵⁰

¹⁶⁴³ Çağlı, “Vişne-zâde İzzetî”, 87.

¹⁶⁴⁴ Yakar, “Gelibolulu Sun’i Divanı”.

¹⁶⁴⁵ Başpınar, “17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî’nin Divanı”, 326.

¹⁶⁴⁶ Çolak, “Emetullah Hanım Divanı”, 261.

¹⁶⁴⁷ Pala, “Aşkî”, 287.

¹⁶⁴⁸ Çolak, “Emetullah Hanım”, 269.

¹⁶⁴⁹ Kırıktaş, “Nâcî Ahmed Dede Divanı”, 172.

¹⁶⁵⁰ Tanrıbuyurdu, “Mu’îdî”, 254.

2.1.1.1.34. İnsan: Vücut, bir âlemdir ve gönül bu âlemdeki insandır. Gönül, asıl vatanından ayrılmış ve dünyaya düşmüş olan, beşiğe konulup eli ayağı sarılarak kundaklanan, ağzına emzik verilerek nefsi avutulan, yaşlanıncaya kadar dünya işlerine aldanıp, öleceği vakit şükre ve zikre başlayan bir insandır.

Yürürdüm anda pinhân Hak buyruğu virmez amân
Vatanumdan ayırdılar bu dünyeye düşdi gönül (G.152)¹⁶⁵¹

Gönüldür Hâşime terkîb-i sûret
Vücûd-i ‘âleme insân gönüldür (G.52/1)¹⁶⁵²

2.1.1.1.35. Kâfir: Allah’ın varlığına ve birliğine inanmayan, Müslüman olmayan.¹⁶⁵³ Gönül redifli manzumelerde gönül direkt kafir olarak hayal edilmez. Fakat eğer sevgiliden başkasına boyun eğerse veya ondan başkasını yar edinirse kafir olacaktır. Bu münasebet 16. yüzyılda Hayâlî Bey ve Behîştî Divanlarında görülmektedir.

Gerçi her meh-rûya dil vermekde mâhirdür gönül
Sen sanemden gayrıya baş egse kâfirdür gönül (G.95/1)¹⁶⁵⁴

Terk-i cân etdi Hayâlî görelî cânâ seni
Senden özge bir dahi yâr etse kâfirdür gönül gönül (G.21/5)¹⁶⁵⁵

2.1.1.1.36. Kahraman: Mert, kahraman, yiğit. Gönül, başı ve canıyla oynayan mert âşıktır. Ayrıca dostu doğru giden yiğittir. Gönül redifli manzumelerde gönlün bir kahraman gibi anlatılması, mert olarak anılması sıklıkla rastlanan teşbihlerdendir. İlk olarak 16. yüzyılda karşılaşılan benzetmede gönül yaptığı işler hasebiyle kahraman gibi tasavvur edilir.¹⁶⁵⁶

Tîr-i mihnet başına yagsa ırılmaz kalbden
Bir dil-âver baş u cân oynar bahâdırdur gönül (G.95/3)¹⁶⁵⁷

Akl u fikrî koyuben yakın yolu buldu cânım

¹⁶⁵¹ Tatçı, “Yunus Emre Divanı”, 121.

¹⁶⁵² Yalçinkaya, “Bandırmalızâde Hâşim Baba Divanı”, 163.

¹⁶⁵³ Pala, “Kâfir”, 248.

¹⁶⁵⁴ Zülfe, “Hecrî Divanı”.

¹⁶⁵⁵ Tarlan, *Hayâlî Bey*, 269.

¹⁶⁵⁶ 16. Yüzyılda Behîştî, Hecrî, 17. Yüzyılda Siyâhî Dede, Abdurrahman Râmî Çelebi, Ahmed Nâmî, İlmî, Kadı Şefî, Kâşif Es’ad Efendi, Mâlî, Mezâkî, Râmî, Rehâyî, Ümmî Sinan, Ünsî Hasan, 18. Yüzyılda Lebîb-i Âmidî, 19. Yüzyılda Cazîb Divanlarında gönül, kahraman olarak anılmaktadır.

¹⁶⁵⁷ Zülfe, “Hecrî Divanı”.

Dosta doğru gidenin merdânesidir bu gönül (G.328/10)¹⁶⁵⁸

Urupdur Nâmî-âsâ püşt-i pâ âmâl-i dâreyne
‘Arûs-ı mâsivâyâ bakmayan merdânedür gönlüm (G.275/7)¹⁶⁵⁹

Bend olıcak pîç ü tâb kâkûl-i cânâne dil
Gûyiyâ kim düşdi küffâr iline merdâne dil (G.58/1)¹⁶⁶⁰

Ülfet itmiş hayâl-i çeşmünle
Merd-i âhû-şikârdur gönlüm (G.90/4)¹⁶⁶¹

2.1.1.1.37. Kalender: Yalnız farzları yerine getiren, başlarında 12 dilimli kubbesi sivri keçe külâhlar bulunan, sakal, bıyık ve kaşlarını ustura ile kazımış halde gezen dervişlerdir.¹⁶⁶² Gönül, kalender dervişi gibi saçını sakalını tıraş edip, ayıplanmayı umursamamaktadır. Gönül redifli manzumelerde gönül sıklıkla bir derviş olarak tasvir edilse de bazen daha özelde kalender bir derviş olarak anlatılır. 16. yüzyıl divanlarında rastlanan bu benzetme, genellikle açıkça söylenir.¹⁶⁶³

Elâ ey bezm-i gamda ney gibi nâlân olan gönlüm
Döginüp def gibi her dem işi efgân olan gönlüm
Mahabbet câmin içüp mest-i ser-gerdân olan gönlüm
Reh-i hâl-i mezelletde yatup galtân olan gönlüm
Gam-ı esrâr-ı la’l-i yâr ile hayrân olan gönlüm
Ferâgat tekyesinde rûz u şeb mihmân olan gönlüm
Yüri hey pâ-bürehne baş açık ‘uryân olan gönlüm (Musammat.16/1)¹⁶⁶⁴

Dil-i ‘Ulvî gibi kalender olup
Olalum baş açık terâş gönül (G.354/5)¹⁶⁶⁵

2.1.1.1.38. Kapıcı/Bekçi: Sevgilinin kapısında bekleyen kişi. Gönül, sevgilinin kapısında bekleyen kapıcıdır. Gönül, vefasızların diyarındaki bekçidir.

¹⁶⁵⁸ Uzun, “Ünsî Hasan Efendi”, 278.

¹⁶⁵⁹ Yenikale, “Ahmet Nâmî Divanı”.

¹⁶⁶⁰ Yerdemir, “Rehâyî Divanı”, 108.

¹⁶⁶¹ Kadioğlu, “Lebib-i Âmidî”, 447.

¹⁶⁶² Pala, “Kalenderîlik”, 254.

¹⁶⁶³ 16. Yüzyılda Derzîzâde Ulvî, Hecrî, Pîrkâl, Zâtî Divanlarında bulunan gönül redifli manzumelerde gönül, kalender dervişi benzetilir.

¹⁶⁶⁴ Çetin, “Derzi-zâde ‘Ulvî”, 153.

¹⁶⁶⁵ Çetin, “Derzi-zâde ‘Ulvî”, 391.

Gönül redifli manzumelerde gönül-kapıcı/bekçi benzetmesi 16. ve 18 yüzyıllarda görülmektedir.¹⁶⁶⁶

Serir-i mülk-i 'ışkun şâh-ı 'ali-şânıdur cānum
Kapusı içre anun 'Âliya derbânıdur gönlüm (G.922/5)¹⁶⁶⁷

Hıfz eder anı hüçûm-ı ceyş-i vesvâsiyyeden
Hısn-ı kalbün bir açıkgöz dîde-bânıdır gönül (G.56/2)¹⁶⁶⁸

2.1.1.1.39. Kul: Köle, bende. Gönül, aşkın kölesidir. Sevgilinin kapısında istek kölesidir. Ezelden beri boynu bağlı olan köledir.

İy fakr u fâkayile sa'âdet bulan gönül
'İşkun gedâsı olalı devlet bulan gönül (G.95/1)¹⁶⁶⁹

Aşk-ı ma'sûku edelden ihtiyâr
Aşk ile hoş zindedir şeydâ gönül
Yerde gökde eylemez oldu karâr
Bir kapıya bendedir şeydâ gönül (İ.53/1)¹⁶⁷⁰

2.1.1.1.40. Mağara Arkadaşı: Mağara dostu, Hz. Ebûbekîr'in lakabıdır. Gönül, arzu ve özlemin mağara arkadaşıdır. Gönül redifli manzumelerde 17. yüzyılda ve 18. yüzyılda görülen bir benzetmedir.¹⁶⁷¹

Künc-i hâtırda hemîşe yâd-ı lutf-ı hüsn ider
Ârzû vü iştiyâkun yâr-ı gârıdur gönül (G.274/5)¹⁶⁷²

Mihnet ü derd ü belânın yâr-ı gârıdır gönül
Bir gül-i gülzâr-ı cânın mest ü zârıdır gönül
Ta'ne-i agyâr ana bir vech-ile virmez keder
Nâm u nâmûsdan berî ez-'âr 'ârîdir gönül (Kıta.550)¹⁶⁷³

¹⁶⁶⁶ 16. Yüzyılda Gelibolulu Mustafa Âlî, Hatmî, Zâtî, 18. Yüzyılda Arpaemînzâde Sâmi, Mücrim Âbîd, Nâşid, Neccârzâde Şeyh Rızâ, Receb Enîs Dede Divanlarındaki gönül redifli şiirlerde gönül-bekçi münasebeti vardır.

¹⁶⁶⁷ Aksoyak, "Gelibolulu Mustafa Ali", 1042.

¹⁶⁶⁸ Zülfe, "Nâşid Divanı", 53.

¹⁶⁶⁹ Turan, "Hatmî", 176.

¹⁶⁷⁰ Tatçı-Yıldız, *Azîz Mahmûd Hüdâyî*, 73.

¹⁶⁷¹ 17. Yüzyılda Abdurrahman Râmî Çelebi, Nâmî, Râmî, 18. Yüzyılda Mıslî, Nebzî, Seyyîd İsmail Hakkî Divanlarında gönül, mağara arkadaşı ile beraber anılmaktadır.

¹⁶⁷² Yenikale, "Nâmî", 574.

¹⁶⁷³ Okumuş, "Nebzî Divanı", 478.

2.1.1.1.41. Meftûn: Âşık. Gönül, fitne olan sevgilinin yüzünün güzelliğine ve sevgilinin hoş kokulu saçına meftundur. Gönül redifli manzumelerde genellikle istiare yoluyla bir meftun gibi tasvir edilen gönül, klasik şiirdeki âşığı özellikle meftun olması hasebiyle temsil etmektedir.

Bâzâr-ı ‘ışk içinde ne sevdâ kim eyledüm
Cân assı eylemez dahı meftun olur gönül (G.132/3)¹⁶⁷⁴

Mecnûn olalı o çeşm-i âhûya gönül
Meftûn olalı o zülfi hoş-bûya gönül
Gûyende-i mazmûn-ı rubâ’i oldum
Mâ’il olalı o çâr-ebrûya gönül (R.81)¹⁶⁷⁵

2.1.1.1.42. Misafir: Bir yerde geçici süre kalan kişi. Gönül, sevgilinin mahallesinde kalan misafirdir. Bir süreliğine tende misafir olandır. Gönül redifli manzumelerde gönül-misafir münasebeti oldukça sık kurulmaktadır. Gönülün misafire benzetilmesine ilk olarak 16. yüzyılda denk gelinmektedir.¹⁶⁷⁶

Sanma her dem bir diyâr özler müsâfirdür gönül
Ka’be-i kûyunda ölince mücâvirdür gönül (G.312/1)¹⁶⁷⁷

Elâ ey bezm-i gamda ney gibi nâlân olan gönlüm
Döginüp def gibi her dem işi efgân olan gönlüm
Mahabbet câmin içüp mest-i ser-gerdân olan gönlüm
Reh-i hâl-i mezelletde yatup galtân olan gönlüm
Gam-ı esrâr-ı la’l-i yâr ile hayrân olan gönlüm
Ferâgat tekyesinde rûz u şeb mihmân olan gönlüm
Yüri hey pâ-bürehne baş açuk ‘uryân olan gönlüm (Musammat.16/1)¹⁶⁷⁸

Mutbak-u-âzâde iken mihr-ü-meh gibi
Dolanur kuyunu dâ’im bir müsâfirdür gönül (G.21/4)¹⁶⁷⁹

Sarây-ı sînede mihmân gönüldür
O cây-ı dil-keşe sultân gönüldür (G.71/1)¹⁶⁸⁰

¹⁶⁷⁴ Ertaylan, *Ahmed-i Dâ’î*.

¹⁶⁷⁵ Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede”, 396.

¹⁶⁷⁶ 16. Yüzyılda Behiştî, Derzîzâde Ulvî, Hayâlî Bey, Hecrî, Zâtî, 17. Yüzyılda Hüsâmî, Kavsî, 18. Yüzyılda İbrahim Nazîre, Mücrim Âbîd, Sakîb Dede, 19. Yüzyılda Nâfî, Sadî Karabağî Divanlarında gönül, misafir olarak tasvir edilmektedir.

¹⁶⁷⁷ Aydemir, *Behiştî*, 402.

¹⁶⁷⁸ Çetin, “Derzi-zâde ‘Ulvî”, 153.

¹⁶⁷⁹ Tarlan, *Hayâlî Bey*, 269.

¹⁶⁸⁰ Özen, “Nâfî’ Divanı”, 77.

2.1.1.1.43. Muhafız: Koruyan, koruyucu. Gönül, yemin mülkünün muhafızıdır. Gönül redifli manzumelerde gönül, 16. yüzyılda Muhibbî ve 18. yüzyılda Ahmed Müsellem Efendi Divanlarında muhafız olarak anılmaktadır.

Nâzır-ı ma'mûre-i arz-ı bedendür muttasıl
Hâris-i mülk-i yemîn kutb-i şimâlîdür gönül (G.174/2)¹⁶⁸¹

2.1.1.1.44. Nedîm: Kelime anlamı sohbet arkadaşı olup aynı zamanda 18. yüzyıl divan şairinin adıdır. Gönül, güzel sözlerin Nedîm'idir. Gönül redifli manzumelerde gönül-Nedîm benzerliği 18. yüzyılda Arpaemînzâde Sâmî ve Nâşid Divanlarında görülmektedir.

Katresinde nice deryâlar nihân-ender-nihân
Evvelîn-mevc-i muhît-i bî-nişânîdür gönül (G.82/2)¹⁶⁸²

Dâ'imâ eyler teselli tatlı hulyâlar ile
Şâh-ı tab'un bir nedîm-i nûkte-dânıdır gönül (G.56/4)¹⁶⁸³

2.1.1.1.45. Ölü: Ölmüş, cansız kimse. Gönül redifli manzumelerde gönül ilk olarak 16. yüzyılda ölü olarak tasvir edilir.¹⁶⁸⁴

Öldi gitdi hecr ile bir tâzecân ister gönül
Eski derdin tâzeler her nev-cüvân ister gönül (G.804/1)¹⁶⁸⁵

Ki enînler ki sadâsı çıkmaz ey meh bilmezim hergiz
Ki bîmâr-ı gam-ı 'aşkın mıdır ya mürdedir gönlüm (G.195/3)¹⁶⁸⁶

2.1.1.1.46. Pehlivân: Güçlü, yiğit kimse. Gönül, aşk dağının pehlivanıdır. Gönül redifli manzumelerde gönül-pehlivan benzetmesi ilk olarak 16. yüzyılda yapılır.¹⁶⁸⁷

Kûh-ken-tek tîşe-i merge başın tutmuş turur
Bî-sütûn-ı kûh-ı 'aşkın pehlevânıdır gönül (G.155/3)¹⁶⁸⁸

¹⁶⁸¹ Topak, "Ahmed Müsellem Efendi", 117.

¹⁶⁸² Oğuz, "Arpaemînzâde Mustafa Sâmî".

¹⁶⁸³ Zülfe, "Nâşid Divanı", 53.

¹⁶⁸⁴ 16. Yüzyılda Gelibolulu Mustafa Ali, 17. Yüzyılda Emetullah Hanım, 18. Yüzyılda Mahdumkulu Divanlarında gönül, ölüye benzetilir.

¹⁶⁸⁵ Aksoyak, "Gelibolulu Mustafa Ali", 972.

¹⁶⁸⁶ Çolak, "Emetullah Hanım", 268.

¹⁶⁸⁷ 16. Yüzyılda Meâlî, 17. Yüzyılda Nisârî, 18. Yüzyılda Vahîd Mahdûmî, 19. Yüzyılda Musa Kazım Paşa, Zihn-i Çermikî Divanlarında gönül pehlivana benzetilir.

¹⁶⁸⁸ Çağlayan, "Nisârî", 146.

Rüstem-i merd-efgen-i gamla yek-â-yek ceng ider
Şâh-ı ‘aşkun bir bâhadır pehlevânıdır gönül (G.136/2)¹⁶⁸⁹

Mülk-i tecridin şeh-i sâhib-kırânıdır gönül
Ma’rekegâh-ı muhabbet pehlevânıdır gönül (G.133/1)¹⁶⁹⁰

2.1.1.1.47. Peygâmbir: Allah’ın elçisi, insanlara dini tebliğ eden kişidir. Gönül redifli manzumeler içinde gönlün peygambere benzetilmesi sadece 17. yüzyıl şairi olan Fehîm-i Kadîm’de görülmektedir.

Hudâ meğır dilüm itdi resûl-i ‘âlem-i ‘ışk
Ki oldılar gam u derd ü elem sahâbe-i dil (G/3)¹⁶⁹¹

2.1.1.1.48. Rahîp: Hıristiyanlıkta din görevlisi. Söz söyleyenler içinde aciz bir rahiptir. Gönül redifli manzumelerde gönlün rahip olarak hayal edilmesi 17. yüzyılda yaşamış olan Mesîh-i Tebrîzî’de görülmektedir.

Mesîhî devlet-i ‘ışk u muhabbetdin bu devrânda
Suhan perverler içre râhib-i i’câzdur könlüm (G./7)¹⁶⁹²

2.1.1.1.49. Rehber: Yol gösteren, kılavuz. Gönül, tarikat yolunun rehberidir. Ayrıca gönül, gam çölündeki aşk ehline yol gösterici olandır. Gönül redifli manzumelerde gönlün rehberine benzetilmesi ilk 16. yüzyılda görülmektedir.¹⁶⁹³

Gösterür elbette kûy-ı yârı çün kible-nümâ
Ehl-i ‘ışkun deşr-i gamda reh-nümâsıdır gönül (G.272/3)¹⁶⁹⁴

2.1.1.1.50. Reis: Lider, önder, başkan. Bir ayın lideridir. Dert bağındaki âşıkların reisidir. Aşk ehlinin yolunun önderidir. Elem ordusunun kervanın reisidir. Gönül redifli manzumelerde gönlün reis olarak hayal edilmesi ilk olarak 16. yüzyılda görülmektedir.¹⁶⁹⁵

¹⁶⁸⁹ Kahraman, “Vahîd Mahtûmî”, 690.

¹⁶⁹⁰ Erdemir, “Divan-ı Zihnî-i Çermîkî”, 214.

¹⁶⁹¹ Üzgör, *Fehîm-i Kadîm*, 554.

¹⁶⁹² Baştürk, “Mesîhî-i Tebrîzî”, 159.

¹⁶⁹³ 16. Yüzyılda Şeyh Hasan Hüsameddîn, 17. Yüzyılda Fasîh Dede, 18. Yüzyılda Mehmed Nebîl ve Vâlî divanlarında gönül rehber olarak tasvir edilmektedir.

¹⁶⁹⁴ Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede”, 183.

¹⁶⁹⁵ 16. Yüzyılda Hayâlî Bey, 17. Yüzyılda Haşîmî, Nisârî, 18. Yüzyılda Arpaemînzâde Sâmî, Fethuddîn Ahmed, 19. Yüzyılda Giryân Seyyîd Cemâleddîn Kazâkî Divanlarında gönül reis olarak hayal edilmektedir.

Gök gök etmiş seng-i cevri-yâr olup hicr ile zerd
Bâg-ı derdün mir-i ‘âşıkânıdur gönül (G.68/4)¹⁶⁹⁶

Kişver-i ‘aşkun şeh-i sâhib-kırânıdur gönül
Cey ş-i endûhun re’îs-i kârânıdur gönül (G.82/1)¹⁶⁹⁷

2.1.1.1.51. Rind: Rind, divan edebiyatında en çok işlenen tiplerden biri olup zahid tipinin karşıtıdır. Rind dünyaya önem vermeyen, gösteriştan uzak yaşayan kişidir. Rind, harabat ve içki meclisleriyle bir bütünün bölünmez parçalarıdır. Çünkü rind olmanın yolu meyhaneden geçer, insan meyhanede olgunlaşır. Tasavvufta rind ise irfana, gönül bilgisine ve varlığa değer veren, Allah’a kavuşmakta irfan yolunu izleyen bir derviş örneğidir.¹⁶⁹⁸ Gönül redifli manzumelerde gönül istiare yoluyla rind olarak tasavvur edilse de 16. Yüzyılda Hecri, 17. yüzyılda Muin divanlarında açık şekilde rind olarak gösterilmektedir.

Görmeyüp kimse cihânı seyr eder rindânece
‘İlm-i ihfâda be-gâyet Hecrî mâhirdür gönül (G.95/5)¹⁶⁹⁹

2.1.1.1.52. Sarhoş: Kendinden geçmiş, kendini bilmez kişi. Gönül, aşk şarabından içtiği için sarhoştur. Gönül redifli manzumelerde gönlün en çok benzetildiği unsurlardan biri de sarhoştur.

Fıkr-i la’l-i yâr ile peymânedür gûyâ gönül
Kendüyi derk eylemez mestânedür gûyâ gönül (G.270/1)¹⁷⁰⁰

Mest olup ayılmayan mestâne kim gönlümdür ol
Tâ ebed uslanmayan dîvâne kim gönlümdür ol (G.309/1)¹⁷⁰¹

Ruhı şem’ine sanman devr ider pervânedür gönlüm
Visâli câminî nûş eyleyen mestânedür gönlüm (G.275/1)¹⁷⁰²

Mazhar-ı mestî-i ‘aşk itmiş Nazîf’i feyz-i nâm
Bâde hem sâkî ü hem peymâne dirler gönlüne (G.220)¹⁷⁰³

¹⁶⁹⁶ Karaca, “Hâşimî Divanı”, 40.

¹⁶⁹⁷ Oğuz, “Arpaemînzâde Mustafa Sâmi”.

¹⁶⁹⁸ Mengi, *Divan Şiiri Yazıları*, 264.

¹⁶⁹⁹ Zülfe, “Hecrî Divanı”.

¹⁷⁰⁰ Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede”, 181.

¹⁷⁰¹ Ulucan, “Muvakkit-zâde Mehmed Pertev”, 665.

¹⁷⁰² Yenikale, “Ahmet Nâmî Divanı”.

¹⁷⁰³ Darıcık, “Nazîf Divanı”, 314.

2.1.1.1.53. Sultan: Gönül, vücut sarayının sultanıdır. Can mülkünün, güzellik İlmînin ve mana ülkesinin şahıdır. Gönül, kimseye baş eğmeyen bir padişaktır. Gönül redifli manzumelerde gönlün sultan olarak hayal edilmesi sıklıkla görülen bir benzetmedir. 13. Yüzyılda Yunus Emre'den 19. Yüzyıla Nâfi'ye kadar kullanılan bir benzetmedir.

Ay Cemîlî ol Şehîn boldı kemîne çâkeri
Ger vücudun Kişverî üstinde sultândur köngül (G.413/7)¹⁷⁰⁴

Mahabbet küncinün bir mesken-i virânıdur gönlüm
Melâhat bir vilâyetdür anun sultânıdur gönlüm (G.922/1)¹⁷⁰⁵

İstivâ tığıyla yedi iklimi feth eyledi
Tahta geçdi pâdişâh-ı mülk-i cân oldı gönül (G./4)¹⁷⁰⁶

Şimdi Muhibbî bir saneme bağılu bendedür
Baş eğmeyen kimseye sultân olan gönül (G.404/6)¹⁷⁰⁷

2.1.1.1.54. Şairin Kendisi: Gönül çoğunlukla şairden tecrid edilir. Şair gönlüne bazen kendisi gibi olmasını bazense kendisi gibi olmamasını tembihler.

Bir gözi şâhbâz şûh-ı şehsüvârun saydıdur
Halvetî-veş degme bir fitrâke bağlanmaz gönül (G.221/6)¹⁷⁰⁸

Sunh-dem nâle vü âh eyle Ferîdî gibi tâ
Vuslatın derdine Hakk eyleye dermân ey dil (G.179/5)¹⁷⁰⁹

2.1.1.1.55. Tercüman: Tercüme eden kişiye denir. Gönül, bilinmeyen aşk dilinin tercümanıdır. Aşk Mûsâ'sının tercümanıdır. Gönül redifli manzumelerde gönlün tercüman olmasına ilk olarak 16. Yüzyılda denk gelmektedir.¹⁷¹⁰

Söyleşdürürse ol şeh-i hûbân ile seni
Nen var Revânîye arada tercemân gönül (G.232/5)¹⁷¹¹

Tolaşur bahr-ı muhîtün mâceramızda dili

¹⁷⁰⁴ Gençtürk Demircioğlu, "Cemîlî", 394.

¹⁷⁰⁵ Aksoyak, "Gelibolulu Mustafa Ali", 1042.

¹⁷⁰⁶ Dede, "Divan-ı Gül Baba", 266.

¹⁷⁰⁷ Çabuk, *Divan-ı Muhibbî*, 247.

¹⁷⁰⁸ Akşit, "Azmiâde Mustafa Hâletî", 158.

¹⁷⁰⁹ İbrahim, "Ferîdî", 255.

¹⁷¹⁰ 16. Yüzyılda Fenâyî, Revânî, 17. Yüzyılda Şeyhî, 18. Yüzyılda Receb Enis Dede, 19. Yüzyılda Ârif Hikmet Divanlarında gönül tercüman olarak tasvir edilmektedir.

¹⁷¹¹ Avşar, "Revânî Divanı".

Başka dildür ‘aşk anun tercümânıdır gönül (G.111/6)¹⁷¹²

2.1.1.1.56. Tutsak: Esir olmuş. Gönül, güzellik şahının kaşlarının esiridir. Aşkın, eziyetin ve özlemin tutsağıdır. Gönül redifli manzumelerde gönül sıklıkla esir, tutsak, bağlı, bende gibi benzetmelerde kullanılmaktadır. Gönülün tutsak olarak tasvir edilmesi ise 16. yüzyılda ağırlık kazanır.¹⁷¹³

Bir nefes dîdâr için bin cân fedâ etsem nola
Nice demlerdür esîr-i iştîyâkıdır gönül (G.74/2)¹⁷¹⁴

2.1.1.1.57. Usta/ Hoca: Bir konuda bilgiye sahip ve bu bilgiyi öğreten kişi. Gönül, aşk sanatlarında ustadır. Yardım mesleğinde pirdir. Aşk pazarında cevher satan hocadır. Tevekkül pazarının Attar’ı, hayal sikkesinin hocasıdır. Gönül redifli manzumelerde gönülün hoca olarak hayal edilmesine ilk 17. yüzyılda denk gelinmektedir.¹⁷¹⁵

Kâr u bâr-ı kâle-i ‘akla hırîdâr olmamıs
Suk-ı ‘aşkın hace-i cevher-fürûsıdır gönül (G.179/5)¹⁷¹⁶

2.1.1.1.58. Vefa Köyünün Sakini: Gönül, vefa kötünde yaşayan bir âşıktır. Gönül redifli manzumelerde bu benzetme sadece 17. yüzyıl şairi olan Nazîf Divanında yapılmıştır.

Ay tahılmış boynına tavk-ı seg-i ashâb-ıkefî
Kişverî teg sâkin-i kûy-ı vefâ bolgan köngül (G.218/7)¹⁷¹⁷

2.1.1.1.59. Yağmacı: Gönül, aşığın elindeki her şeyi alan bir yağmacıdır.

Ey gönül efsâne gönül ‘aşk ile sevdây gönül
Vârımı aldın elümden eyledin yağmây gönül
Bilmedin kendi derdine ne devâdır devây gönül
Ey gönül âh gönül ‘aşkla şeydâ gönül
Neyleyim seni beni itdin ‘âleme rüsvây gönül (Muhammes 184/1)¹⁷¹⁸

¹⁷¹² Nar, “Şeyhî”, 114.

¹⁷¹³ 16. Yüzyılda Cemîlî, Fuzûlî, Gelibolulu Mustafa Ali, Hatmî, Murâdî.

¹⁷¹⁴ Akkuş, “Nefî”, 495.

¹⁷¹⁵ 17. Yüzyılda Haşimî, Nazîf, Tıflî Ahmed Çelebi, 18. Yüzyılda Feyzî Efendi, Mehmed Sıdkî, Nebzî Divanlarında gönül hoca olarak tasvir edilmektedir.

¹⁷¹⁶ Darıcık, “Nazîf”, 284.

¹⁷¹⁷ Demirci, “Kişverî”, 144.

¹⁷¹⁸ Arslan, “Divân-ı Sûzî-i Sivâsî”, 228.

2.1.1.1.60. Zâlim: Zulüm eden. Gönül, aşığa zulmeden bir zalimdir. Gönül redifli manzumelerde gönlün zalim olması 16. yüzyılda Murâdî Divanında, gönlün vahşi olması ise 15. yüzyılda Abdurrahîm Tırsî Divanında görülmektedir.

Kime feryâd ideyin senden ey bî-dâd gönül
Olmadun yârun elinden n'ideyin şâd gönül (G.800/1)¹⁷¹⁹

Ey gönül vahşî gönül vahşî gönül
Kande gitdün kandesin vahşî gönül vahşî gönül (G.8/1)¹⁷²⁰

2.1.1.2. Hayvanlar

2.1.1.2.1. Aslan: Ormanda yaşayan, güçlü kuvvetli bir hayvandır. Gönül aşk ormanındaki ve yardım ormanındaki aslandır. Gönlün aslana benzetilmesi ilk olarak 17. yüzyılda Behiştî, Hâşimî ve Mezâkî divanlarında görülmektedir. Bunların dışında 18. yüzyılda da Nâşid Divanı'nda gönül aslana benzetilmektedir.

Sehâb-ı zulmet-i bahtumla turmaz cenk ider dâyim
Bu gamla Behçetî gûyâ peleng-i bîşedür gönül (G.324/5)¹⁷²¹

Kana boyansa demek gam-ı nâtüvânîdür gönül
Bîşe-i 'aşkun begün sürh arslanıdır gönül (G.68/1)¹⁷²²

2.1.1.2.2. Bülbül: Gönül, bülbül gibi figan edendir, onun gibi sevgiliye gönül verendir. Bülbül gibi kutsal bir kuştur. Gönül redifli manzumelerde gönlün bülbüle benzetilmesine sıklıkla rastlanır. Gönül, figan etmesi, inlemesi, güle şarkılar söylemesi, şeyda oluşu gibi sebeplerle bülbüle benzetilir.

Çünkü efgânın körüp rahm itmes ol gül-ruh sana
Nâ-tüvân bülbül kimi munça ni efgândur köngül (G.429/5)¹⁷²³

Kîl-i tabî'atden güzer lâhûta sırr-ı 'aşk ile
'Andelîb-i kudsîsün cevîlâna geldün ey gönül (K.15/8)¹⁷²⁴

Vaktidür eyle hezârân gibi figân ey dil
İtdi çün 'azm-i sefer virdi gülistân ey dil (G.179/1)¹⁷²⁵

¹⁷¹⁹ Kırkkılıç, "Sultan Üçüncü Murad", 263.

¹⁷²⁰ Özmen, "Abdurrahim Tırsî", 65.

¹⁷²¹ Öksüz, "Behçetî Hüseyin Efendi", 561.

¹⁷²² Karaca, "Hâşimî Divanı", 40.

¹⁷²³ Gençtürk Demircioğlu, "Cemîlî", 402.

¹⁷²⁴ Oğuz, "İlmî Dede El-Mevlevî El-Bağdadi", 35.

¹⁷²⁵ Mohamed Lawad İbrahim, "Ferîdî ve Divanı", 255.

Gülsitân-ı ser-i kûyında ‘Azîzî yârün
Döndi efgân ile bir bülbül-i nâlâna gönül (G.233/5)¹⁷²⁶

Gülşen-i kûyunda sanma bî-nevâdur gönlümüz
Şûh u şengül bülbül-i nagme-serâdur gönlümüz (B.45)¹⁷²⁷

Bülbül-âsâ bir gül-i ra’nâya verdim gönlümü
Cân veriben zülf-i anber-sâya verdim gönlümü (G.219)¹⁷²⁸

2.1.1.2.3. Ceylan: Gönül, ahu gibi dağları gözleyen ve av olandır. Gönül redifli manzumelerde gönlün ceylana benzetildiği ilk örneğe 17. yüzyılda Ünsî Hasan Divanı’nda rastlanmaktadır. Daha sonra ise 18. yüzyılda Ebubekîr Sâmî Paşa Divanı’nda gönlün ceylana benzetildiği görülmektedir.

Yâ sen neden irişdin bu sevdâya yok sana karâr
Âhû gibi dağlar başın gözedirsin şeydâ gönül (G.104/7)¹⁷²⁹

Olmadı âzâde dâm-ı târ-ı gîsûdan gönül
Nâm-ver-i ‘Ankâ iken tutuldu âhûdan gönül (G.128/1)¹⁷³⁰

2.1.1.2.4. Horoz: Gönül horoz gibi arşa seslenir. Gönül redifli manzumelerde gönlün horoza benzetildiği tek örnek 17. yüzyılda Şûhî Bengîzâde Divanı’nda görülmektedir.

‘Aceb yüksek uçar ebrû gibi hûb yüzden ayrılmaz
Hurûs-ı subha tâk-ı ‘arşdan âvâz ider gönlüm (G.160/2)¹⁷³¹

2.1.1.2.5. Karga: Gönül lale gibi dünya leşlerine talip olmamalıdır. Gönül redifli manzumelerde gönlün kargaya benzetildiği iki örnek vardır. Bunlar 17. yüzyılda Behçetî Hüseyin Efendi ve Kudsî Divanlarında görülmektedir.

Tûtî-i ikbâlinün ta’rîfi mümkün mi meğer
Ana nisbet ravza-i cismümde zâgumdur gönül (G.279/9)¹⁷³²

Tâlib olma cife-i dünyâyâ her mânend-i zâg
Murg-ı ‘Ankâ ol gönül var Kâf-ı istignâ gözet

¹⁷²⁶ Ersoy, *Azîzî Divanı*, 198.

¹⁷²⁷ Ercan, “Peşteli Hisâlî”, 371.

¹⁷²⁸ Erkal, *Erzurumlu Emrah Divanı*, 156.

¹⁷²⁹ Uzun, “Ünsî Hasan Efendi”, 90.

¹⁷³⁰ Tozlu, “Ebûbekir Sâmî Paşa”, 231.

¹⁷³¹ Çukurlu, “Şûhî Bengîzâde Divanı”, 228.

¹⁷³² Ölmez, “Behçetî”, 541.

Mâlik-i kenz-i kanâ'at ol yakup rûşen çerâğ
Murg-ı 'Ankâ ol gönül var Kâf-ı istignâ gözet (M.4/1)¹⁷³³

2.1.1.2.6. Karınca: Gönül, sevgilinin yolundaki toprakta karıncadır. Gönül redifli manzumelerde gönül-karınca ilişkisi kullanılıyor olsa da gönlün karıncaya benzetildiği tek örnek 16. yüzyılda Gelibolulu Mustafa Âlî Divanı'nda görülmektedir.

Çünkü mûr oldu gubâr-ı reh-i cânâna gönül
Ya niçün yüz süremez pâ-yı süleymâna gönül (G.806/1)¹⁷³⁴

2.1.1.2.7. Kuş: Gönül, gül bahçesindeki kuştur. Gurbet Kaf'ındaki kuştur. Sevgiliye azmedip ten kafesinden uçandır. Gönül redifli manzumelerde gönül birçok kez bir kuş türüne (bûlbûl, karga, papağan/Simurg, Anka, Hüma vb.) benzetilse de direkt kuş olarak anıldığı birkaç manzume vardır. İlk olarak gönlün kuşa benzetilmesi 14. yüzyılda Kadı Burhaneddin Divanı'nda görülmektedir. Ardından 15. yüzyılda Kemal Ümmî, Sarı Müderriszâde Şeyh Sinan, 16. yüzyılda Yetîm, 17. yüzyılda Hakîkî Divanlarında da gönlün kuşa benzetildiği görülmektedir.

Saçuna ograyu gelen nesîme uçdı gönül
Bu dünyâda dahı ne zer ne sîme uçdı gönül (G.126/1)¹⁷³⁵

N'ideyim bilimezem senünile yâra gönül
Ki sapup yoldan uçarsun dün ü gün yara gönül (K.89/1)¹⁷³⁶

O serv-kâmete toğrı açupdur per gönül murgı
Yüce yirlere pervâz eylemek ister gönül murgı (G.204/1)¹⁷³⁷

İy hümâ sâye girân-mâye güher
Murg-ı kâf-ı kurbet-i mevlâ gönül (K.370/8)¹⁷³⁸

¹⁷³³ Kılıç, "Kudsî", 237.

¹⁷³⁴ Aksoyak, "Gelibolulu Mustafa Ali", 974.

¹⁷³⁵ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 49.

¹⁷³⁶ Balbaba, "Kemâl Ümmî", 579-585.

¹⁷³⁷ Aktaş, "Yetîm", 471.

¹⁷³⁸ Boz, "Hakîkî Divanı".

2.1.1.2.8. Papağan: Yanak aynasının aşk papağanıdır. Gönül redifli manzumelerde gönlün papağana benzetildiği örnekler 17. yüzyılda Beyânî, İlmî ve İshakzâde Zuhûrî Divanlarında rastlanmaktadır.

Zebânından alındı fırkatünle tâb-ı güftârı
Egerçi tûtî-i âyîne-i ruhsâr idi gönlüm (G.87/4)¹⁷³⁹

2.1.1.2.9. Pervâne: Geceleri ışığın etrafında uçuşan kanatlı böceklere denir. Gönül, pervane gibi aşk ateşinde kolunu ve kanadını yakan çaresiz âşıktır. Gönül redifli manzumelerde gönül sıklıkla pervane olarak hayal edilir.

Müttehid oldukda vahdet şem'ına
Şu'lene pervâne ay u gün gönül (K.370/16)¹⁷⁴⁰

Sanmanız her şâm rûşen kûyın anın şem' ider
Urulup pervâne tek kûyide sûzândur köngül (G.429/6)¹⁷⁴¹

Şu'le-gâh-ı 'âleme pervâne geldük ey gönül
Gammıdur sûzan olursan yana geldün ey gönül (K.15/1)¹⁷⁴²

Nâ-gehân bir âteş-i sûzana düşdi gönlümüz
Yanmağa pervâne çün pervâne düşdi gönlümüz
Hâsılı bir âfet-i devrâne düşdi gönlümüz
Tabîş-i mihr-i ruh-ı cânâna düşdi gönlümüz
Şu'be-i şem'-i safâdan yâne düşdi gönlümüz (Tahmis.15/1)¹⁷⁴³

2.1.1.2.10. Sinek: Gönül, sinek gibi her şeye düşmektedir. Gönül redifli manzumelerde gönlün sineğe benzetildiği tek örnek 16. yüzyılda Hayretî Divanı'nda görülmektedir.

Gel hümâ gibi geçin bir üstühân-ı huşg ile
Her hasîsün hânına düşme mekes-vâr ey gönül (G.247/4)¹⁷⁴⁴

2.1.1.2.11. Yük Hayvanı: Gönül, eziyet yükünü yüklenen yük hayvanıdır. Gönül redifli manzumelerde gönül üstlendiği dert ve sıkıntılar sebebi ile yük taşıyan

¹⁷³⁹ Kahraman, "İshâk-zâde Zuhûrî", 203.

¹⁷⁴⁰ Boz, "Hakîkî Divanı".

¹⁷⁴¹ Gençtürk Demircioğlu, "Cemîlî", 402.

¹⁷⁴² Oğuz, "İlmî Dede El-Mevlevî El-Bağdadi", 35.

¹⁷⁴³ Erkul, "Birrî Mehmed Dede", 388.

¹⁷⁴⁴ Çavuşoğlu-Tanyeri, "Hayretî", 256.

bir hayvana (at-eşek-deve vb.) benzetilir. Bu örneğe 17. yüzyılda Kâşif Es'ad Efendi Divanı'nda denk gelinmiştir.

Kimine gösterür suret kimine 'arz ider ülfet
Kimine gösterür gayret 'aceb mekkâredür gönlüm (G.347/4)¹⁷⁴⁵

2.1.1.3. Mekanlar

2.1.1.3.1. Âsitân: Kapı eşiği. Gönül, aşk şahının kapısının eşiğidir. Gönül redifli manzumelerde gönlün kapı eşiğine benzetildiği ilk örneğe 16. yüzyılda Hayâlî Bey Divanı'nda rastlanmaktadır. Bir diğer örnek ise 18. yüzyılda Enderunlu Hasan Yâver Divanı'nda bulunmaktadır.

Secde eyler hâkine cem-i melâ'ik subh-u-şâm
Ey Hayâlî şâh-ı 'aşkun âsitânıdır gönül (G.14/7)¹⁷⁴⁶

Yâverâ 'arşa çıkdı pâyesi tâ
Bir şehün âsitânıdır gönlüm (G.123/5)¹⁷⁴⁷

2.1.1.3.2. Aşiyân: Yuva. Gönül, aşk şahbazının, Simurg'un ve Hüma'nın yuvasıdır. Aşk kuşunun sinedeki yuvasıdır. İlahi âlemîn ötesinde, hakikatlerin yuvasıdır. Aşk Simurg'unun, muhabbet Anka'sının, aşk şahbazının, Hüma'nın, muhabbet kuşlarının, aşk ejderinin, arş sahibinin, can ceylanının, vahdet kuşunun yuvası gönlüdür. Gönül redifli manzumelerde gönlün yuva olarak tasavvur edilmesine ilk olarak 16. yüzyılda görülmektedir. Bunun dışında manzumelerde çok sayıda örnek bulmak mümkündür.

Matla'ıdır şâh-ı ten innî-ene'llâh nûrının
Bâz-ı lâhûtun o tende lânesidür bu gönül (G.79/5)¹⁷⁴⁸

Her nefes eyler tulû' andan hakikat ahteri
Şöyle benzer kim hakâyîk âşiyânıdır gönül (G.408/2)¹⁷⁴⁹

Şâh-bâz-ı tîr-i gamzen sâyesi eksik değil
Deşt-i gamda âhu-yı cân âşiyânıdır gönül (G.45/2)¹⁷⁵⁰

¹⁷⁴⁵ İlhan, "Kâşif Es'ad Efendi", 341.

¹⁷⁴⁶ Tarlan, *Hayâlî Bey*, 265.

¹⁷⁴⁷ Üstüner, "Enderunlu Hasan Yâver".

¹⁷⁴⁸ Coşkun, *Abdulahad Nûrî*, 294.

¹⁷⁴⁹ Çabuk, *Divan-ı Muhîbbî*, 249.

¹⁷⁵⁰ Erdoğan, "Sıdkî Paşa Divanı", 196.

Şems-i ‘aşkun zâhidâ pervânesidir gönlümüz
Mürg-ı lâhût-i semender lânesidir gönlümüz (G.64/1)¹⁷⁵¹

Gülşen-i âbâd hakikatdır gönül
Âşiyân-ı mürg-i vahdetdir gönül (G.205/1)¹⁷⁵²

2.1.1.3.3. Bağ/ Bahçe: Gönül, dikenli ve köhne bir bağıdır. Dağ üstünde (yara üstünde) bulunan, ferahlık veren, gül ve lale bahçesidir. O, sinede bulunan görülmemiş bir bahçedir. Gönül redifli manzumelerde gönlün bahçeye veya bir bağa benzetilmesi sıklıkla rastlanan bir durumdur. Özellikle gül bahçesine benzetilen gönül bazen Cennet bağı olur bazense dağ eteğindeki bağ olur.

‘İşk ile dâg dâgdur gönlüm
Pür-gül ü lâle bâgdur gönlüm (G.283/1)¹⁷⁵³

Kılma hâristân-ı hicrân gül-‘izârâ gönlümi
Dâg-dâr-ı cevriñ itmiş zînhârâ gönlümi (G.93/1)¹⁷⁵⁴

Anda itmişdir tahassun bülbül-i gûyâ-yı Hak
Verd-i ‘aşkın hâsılı bir gülsitânıdır gönül (G.208)¹⁷⁵⁵

Gül-sitân olmışdı hüsnün ‘aksi-ile bir zamân
Fikr-i agyâr-ıla oldı şimdi hâr-sitân gönül (G.190/7)¹⁷⁵⁶

Hep ‘alev-berkdür şükûfte güli
Turfe zibende bâgdur gönlüm (G.178/4)¹⁷⁵⁷

Hâr-ı derd ü âteşin dâgun mekânıdır gönül
‘Âlem-i ‘ışkun açılmış gül-sitânıdır gönül (G.78/1)¹⁷⁵⁸

2.1.1.3.4. Cihân/Dünya: Gönül, dünya gibi fena haldedir. Gönül redifli manzumelerde gönlün dünyaya benzetilmesi 14. yüzyılda Ulu Arif Çelebi ve 16. yüzyılda da Hâletî Gülşenî Divanlarında görülmektedir.

Hâletî n’eylesün ne çâre sana

¹⁷⁵¹ Yalçınkaya, “Bandırmalızâde Hâşim Baba”, 178.

¹⁷⁵² Danacı, “Neccâr-zâde Şeyh Rızâ Divanı”, 300.

¹⁷⁵³ Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede”, 189.

¹⁷⁵⁴ Yoldaş, *Çeşm-i Âfet Divanı*, 257.

¹⁷⁵⁵ Duman, “Fâzıl Divanı”, 395.

¹⁷⁵⁶ Demirel, *İbn-i Kemâl*, 124.

¹⁷⁵⁷ Ayan, *Cevrî*, 247.

¹⁷⁵⁸ Külekçi, “Ganî-zâde Nâdirî”, 260.

Bu cihân gibi ey fenâ gönlüm (G.198/5)¹⁷⁵⁹

2.1.1.3.5. Çadır: Gönül, hakan yani hükümdar çadırıdır. Gönül redifli manzumelerde gönlün çadıra benzetilmesi 17. yüzyılda Abdulahad Nûrî Divanı'nda görülmektedir.

Âsmân-âsâ kurulmuşdur vücûdum milkine
Şâh-ı 'ışkun hayme-i hâkânesidür bu gönül (G.79/4)¹⁷⁶⁰

2.1.1.3.6. Çukur: Gönül, bela denizindeki çukurdur. Gönül redifli manzumelerde gönül ve çukur ilişkisi sıklıkla kurulsa da gönlün çukura benzetildiği tek örnek 17. yüzyılda Behçetî Hüseyin Efendi Divanında görülmektedir.

Olalı dâmen-be-kef-i nâ-hüdâ
Gavta-hor-ı bahr-ı belâdur gönül (G.290/2)¹⁷⁶¹

2.1.1.3.7. Darphane: Para basılan yer. Gönül, güneşin ve ayın sikkesinin basıldığı darphanedir. Gönül redifli manzumelerde gönlün darphaneye benzetildiği örneğe 18. yüzyılda Bandırmalizâde Haşîm Baba Divanı'nda rast gelinmektedir.

An dâ'imde kamu eşyâya sırr-ı feyz ider
Sikke-i şems ü kamer dârb-hânesidir gönlümüz (G.64/9)¹⁷⁶²

2.1.1.3.8. Dergâh: Dervişlerin eğitildiği yer. Gönül, Allah'ın ulu dergahıdır. Gönül redifli manzumelerde gönül ve dergah birçok kez birbiriyle ilişkili olsa da gönlün dergaha benzetildiği ilk örneğe 18. yüzyılda Sezâyî Divanı'nda denk gelinmektedir.

Yüri gezme yâbânda zâr u giryân
Hudânun ulu dergâhı gönüldür (G.83/1)¹⁷⁶³

2.1.1.3.9. Dershane: Gönül, sessizliğin dershanesidir. Li-maallah dersinin okutulduğu dershanedir. Gönül redifli manzumelerde gönlün dershaneye benzetildiği tek örnek 18. yüzyılda Bandırmalizâde Haşîm Baba Divanı'nda yer almaktadır.

¹⁷⁵⁹ Altunel, "Hâletî-i Gülşenî", 148.

¹⁷⁶⁰ Coşkun, *Abdulahad Nûrî*, 294.

¹⁷⁶¹ Ölmez, "Behçetî", 545.

¹⁷⁶² Yalçinkaya, "Bandırmalizâde Haşîm Baba", 178.

¹⁷⁶³ Özuygun, "Hasan Sezâyî", 360.

Mekteb-i sümme dinânun hâcesinden ders alur
Lî-ma'allâh dersinin der-hânesidir gönlümüz (G.64/4)¹⁷⁶⁴

2.1.1.3.10. Doğuş yeri: Güneşin ve ayın doğduğu yer. Gönül, Allah'ın ışığının doğduğu yerdir. Gönlün doğuş yeri olarak hayal edildiği ilk örneğe 16. yüzyılda rastlanmaktadır.¹⁷⁶⁵

Mahzen-i esrâr-ı 'aşkdur bu gönül
Matla'-ı envâr-ı 'aşkdur bu gönül
Mevc urur deryâdurur mevcî güher
Kulzüm-i zehhâr-ı 'aşkdur bu gönül (63.dörtlük)¹⁷⁶⁶

'Aşk ile zinde-i câvîddir olmaz mürde
Matla'-ı pertev-i hû mazhar-ı Haydır gönlüm (G.199/3)¹⁷⁶⁷

2.1.1.3.11. Dükkân: Gönül, aşk çarşısındaki mücevher dükkanıdır. Gönül redifli manzumelerde gönlün dükkâna benzetildiği iki örnek vardır. Bunlardan biri 16. yüzyılda Şâhî Divanı'nda diğeri ise 17. yüzyılda Cevrî Divanı'nda görülmektedir.

Rişte-i gamzemde lûlû-yı sirişkimle yüzüm
Çarşu-yı 'aşkda cevher dükkânıdır gönül (G.85/7)¹⁷⁶⁸

'İşk olmasaydı hâce-i dükkân-ı cân u dil
Derd olmaz idi mâye-i sâ mân-ı cân u dil (G.153/1)¹⁷⁶⁹

2.1.1.3.12. Ev: Gönül, hayal şahının köşkü, temiz zatın evidir. Kudret eliyle yapılmış İlahi evdir. Allah'ın evidir. Ayrıca, aşûfte âşığın gam ve hüzn evidir. Gönül, istekler evidir. Eşek arısının evi de haram ve eğlence evi de gönlüdür. Gönlün eve benzetildiği ilk örneğe 16. yüzyıl divanlarında denk gelinmektedir.¹⁷⁷⁰

¹⁷⁶⁴ Yalçinkaya, "Bandırmalızâde Hâşim Baba", 178.

¹⁷⁶⁵ 16. yüzyılda Pirkal, 18. yüzyılda Abbâs Vesîm Efendi, Neccârzâde Şeyh Rızâ, Şekûrî Divanlarında gönül, doğuş yerine benzetilir.

¹⁷⁶⁶ Küçük, "Pîrkâl Divanı", 245.

¹⁷⁶⁷ Tuğluk, "Abbâs Vesîm Efendi", 759.

¹⁷⁶⁸ Gül, "Divan-ı Şâhî", 46.

¹⁷⁶⁹ Ayan, *Cevrî*, 238.

¹⁷⁷⁰ 16. Yüzyılda Ârşî, Cemîlî, Hayreti, Seyyid Nizâmoğlu, 17. Yüzyılda Abdulahad Nûrî, Fasîh Dedede, Cem'i, Fevzî, Kudsî, Mâhir Abdullah, Nâbî, Şeyh Mehmed Nazmî, Ünsî Hasan, 18. Yüzyılda Ağazâde Örfî, Ali Senâî, Âsâf, Bandırmalızâde Hâşim Baba, Behrî, Beylikçi İzzet, Cemali, Ecrî, Hâfid, İzzî, Mehmed Hulusî, Şeyh Gâlib, 19. Yüzyılda Aczî, Adile Sultan, Mehmed Emîn Sırrî, Faik Ömer, Nâfî Divanlarındaki gönül redifli manzumelerde gönlün eve benzetildiği görülmektedir.

Cümleden pâk ü mücerred olalı hâne-i dil
Tahtgâh-ı gam-ı 'ışk oldu bu gamhâne-i dil (G.254/1)¹⁷⁷¹

Gerçi ey sâlik cemâlu'llâha 'âşıksın velî
Bilmedün ol zât-ı pâkûn hânesidür bu gönül (G.79/3)¹⁷⁷²

Pür oldu cevher-i ma'nâ ile hizâne-i dil
'Aceb mi olsa harâb ü yebâb hâne-i dil (G.117/1)¹⁷⁷³

O denlü zahm-âbâd-ı hadeng-i gamzen olmuş kim
Kıyâs eyler görenler hâne-i zenbûrdur gönlüm (G.115/4)¹⁷⁷⁴

Gâh ma'mûr-ı visâl ü geh harâb-ı hicr olur
'Âşık-ı âşüfte-hâlün hânumânıdır gönül (G.271/5)¹⁷⁷⁵

Çün mübeyyen oldu ahvâl-i dili 'âşıkların
Kesr-i dilden key hazer kıl beyt-i şâhîdir gönül (G.44/5)¹⁷⁷⁶

Gönül eyvânı dîvân-ı Hudâdır
Gönül bî-şübhe beyt-i Kibriyâdır (G.103/1)¹⁷⁷⁷

2.1.1.3.13. Hangâh: Gönül, hikmet sırlarının deposu olan hangahtır. Gönül redifli manzumelerde hangah ve gönül sıklıkla birlikte kullanılsa da gönlün hangaha benzetildiği tek örneğe 17. yüzyılda Kudsî Divanı'nda rastlanmaktadır.

Küntü kenzin mahzeni sırr-ı hakikat ma'deni
Nâzil-i esrâr-ı hikmet hânkâhıdır gönül (G.44/2)¹⁷⁷⁸

2.1.1.3.14. Humhâne: Şarap küplerinin saklandığı yer, küp evi. Gönül aşk şarabının içinde bulunduğu küplerin saklandığı evdir. Gönül redifli manzumelerde gönlün bir küp evi olarak tasavvur ettiği örneklere 17. yüzyılda Abdulahad Nûrî, Ünsî Hasan, Ahmed Nâmî ve Askerî Divanlarında rastlanmaktadır.

Bezm-i 'ışkun sâkiyâ mey-hânesidür bu gönül
Lî-ma'a'llâh hamrinün hum-hânesidür bu gönül (G.79/1)¹⁷⁷⁹

¹⁷⁷¹ Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî*, ?

¹⁷⁷² Coşkun, *Abdulahad Nûrî*, 294.

¹⁷⁷³ Bektaş, "Şeyh Mehmed Nazmî", 727.

¹⁷⁷⁴ Şenödeyici, "Fevzî Divanı", 238.

¹⁷⁷⁵ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 182.

¹⁷⁷⁶ Kılıç, "Kudsî Divanı", 219.

¹⁷⁷⁷ Albayrak, "Ağazâde 'Örfî", 89.

¹⁷⁷⁸ Kılıç, "Kudsî Divanı", 219.

¹⁷⁷⁹ Coşkun, *Abdulahad Nûrî*, 294.

2.1.1.3.15. Kâbe: Gönül, sefa ehli için Kâbe'dir. Ten zeminine inşa edilmiş olan Kâbe gönüldür. Gönül redifli manzumelerde gönlün Kabe'ye benzetildiği birçok örnek vardır. İlk örneğe ise 16.yüzyılda denk gelinmektedir.

Dest-i cevri ile Halîlüm hazer it yakma sakın
Kible-i ehl-i Safâ Kâbe-i ulyâdur dil (G.168/6)¹⁷⁸⁰

Gazâlân-i harîmüm dil-berün çeşmânıdır Sâmi
Zemîn-i şehir-i tende Ka'be-i ma'mûrdur gönlüm (G.85/8)¹⁷⁸¹

Gönül yapan Halîl-i Hakdır elbet
Gönül çün Ka'be-i ehl-i safâdır (G103/3)¹⁷⁸²

Gazâlân-i harîmüm dil-berün çeşmânıdır Sâmi
Zemîn-i şehir-i tende Ka'be-i ma'mûrdur gönlüm (G.85/8)¹⁷⁸³

2.1.1.3.16. Kible: Secde edilen yön. Gönül, âşıkların kiblesidir. Gönül redifli manzumelerde gönül bazen Kâbe iken bazen de kible olarak hayal edilmektedir. Gönlün kibleye benzetildiği ilk örnek 16. yüzyılda Rahîmî Divanı'nda yer almaktadır.¹⁷⁸⁴

Dest-i cevri ile Halîlüm hazer it yakma sakın
Kible-i ehl-i Safâ Kâbe-i ulyâdur dil (G.168/6)¹⁷⁸⁵

Her ne denlü vasf idersen kâle gelmez hâl-i dil
Ey Senâyî 'âşıkânun kible-gâhıdır gönül (G.116/5)¹⁷⁸⁶

2.1.1.3.17. Köşk/ Saray: Nurlar âlemindeki aydınlık saraydır. Sabır ve akıl köşküdür. Li-maallah sarayıdır. Gönül redifli manzumelerde gönlün bir köşk veya saraya benzetildiği örnek sayısı oldukça fazladır. İlk örneklere ise 17. yüzyılda rastlanmaktadır.

Bî-karârım cîlve-gâhımdır benim deşt-i cünun
Âteşin kâşâne-i sabr ü şekîbimdir gönül (G.37/3)¹⁷⁸⁷

¹⁷⁸⁰ Mermer, *Kütahyalı Rahîmî*, 232.

¹⁷⁸¹ Kutlar Oğuz, "Arpaemînzâde Mustafa Sâmi Divanı".

¹⁷⁸² Albayrak, "Ağazâde 'Örfî", 89.

¹⁷⁸³ Kutsal, "Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi", 353.

¹⁷⁸⁴ 16. Yüzyılda Rahîmî, 18. Yüzyılda Ali Sanâî, İbrahim Nazîrâ, Sakıb Dede ve Seyyîd Mehmed Efendi Divanlarında gönül kible olarak tasavvur edilmektedir.

¹⁷⁸⁵ Mermer, *Kütahyalı Rahîmî*, 232.

¹⁷⁸⁶ Sezgin, "Âlî Senâyî Divanı", 255.

¹⁷⁸⁷ Yanmaz, "Vecdî" (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1995), 96.

Yazıkdur sarsar-ı kahrınla berbâd itme sultânım
Dem olur kim hayâlün şâhınun eyvânıdır gönlüm (G.922/2)¹⁷⁸⁸

Meyl iderse şehen-şeh-i ‘aşka
Bir münevver sarâydır gönlüm (G.32/3)¹⁷⁸⁹

Süllemi nüh-pâye ecrâm-ı ‘ulüvvîdir belî
Kasr-ı vâlâ-yı şehen-şah-ı muhabbetdir gönül (G.218/2)¹⁷⁹⁰

2.1.1.3.18. Kulûbe: Gönül, lambasız bir kulübedir. Gönül redifli manzumelerde gönlün kulûbe olduğu iki örnek vardır. Bunlardan biri 17. yüzyılda Kafzâde Fâizî Divanı’nda diğeri ise 18. yüzyılda Subhîzâde Feyzî Divanı’nda yer almaktadır.

Eger olmazsa Fâ’izî rûh-ı yâr
Kulbe-i bî-çerâğdur gönlüm (G.94/5)¹⁷⁹¹

Rencîdedür o gamze-i hâtır ferîbeden
Üftâde-i çü kulbe-i ahzân olan gönül (G.85/3)¹⁷⁹²

2.1.1.3.19. Maden/ Kaynak: Aşkın kaynağı, hakikat cevherinin ve iyilik kuyusunun madenidir. Gönül redifli manzumelerde gönlün bir madene veya kaynağa benzetildiği örneklerle sıklıkla karşılaşılmaktadır. İlk örnek ise 16. yüzyılda görülmektedir.¹⁷⁹³

Sen muhabbet kanısın ‘uşşaka ‘aşk senden gelür
Ma’dan kan-ı kerem cüdü sühâsın ey gönül (G.186/5)¹⁷⁹⁴

Gâhî ‘ilm-i Hakkile sen cehl-i mahz içindesin
Gâh olur kim ma’dan-i ‘irfân olursun ey gönül (G.229/8)¹⁷⁹⁵

Kişver-i tende bugün sultân kim gönlümdür ol

¹⁷⁸⁸ Aksoyak, “Gelibolulu Mustafa Âlî”, 1042.

¹⁷⁸⁹ Çobanoğlu, “Enderunlu Ferîd İbrahim”, 122.

¹⁷⁹⁰ Çabukel, “Divan-ı Nüzhet” 323.

¹⁷⁹¹ Okatan, “Kafzâde Fâ’izî”, 216.

¹⁷⁹² Gündüz, “Subhî-zâde Feyzî Divanı”, 94.

¹⁷⁹³ 16. Yüzyılda Rahîmî, Seyyîd Nizâmoğlu, 18. Yüzyılda Câbî Dede, Cemâlî, Hâlimî, 19.

Yüzyılda Feride Hanım, Semizzâde Süleymân Rüşdî, Tahir Selam, Fâzıl Divanlarında gönül-maden benzetmesi vardır.

¹⁷⁹⁴ Özdemir, “Seyyîd Nizamoğlu”, 179.

¹⁷⁹⁵ Ergin, “Cemâleddîn-i Uşşâkî”, 166.

Cevher-i feyz-i kemâle kân kim gönlümdür ol (G.61/1)¹⁷⁹⁶

2.1.1.3.20. Mezbaha: Hayvan kesilen yer. Gönül redifli manzumelerde gönlün mezbahaya benzetildiği üç örnekten birine 16. yüzyılda Seyyîd Nizâmoğlu Divanı’nda, diğerine 17. yüzyılda Ünsî Hasan Divanı’nda, diğerine ise 18. yüzyılda Resmî Ali Baba Divanı’nda rastlanmaktadır.

Yüregim derdile şerhâ şerhâ oldu aşkile
Âsitân-ı hûn-ı aşk salhânesidir bu gönül (G.328/8)¹⁷⁹⁷

2.1.1.3.21. Merve Sefâ: Mekke’de bulunan iki dağ. Gönül redifli manzumelerde gönlün Merve-Sefa ile olan münasebeti sadece 16. yüzyılda Seyyîd Nizâmoğlu Divanı’nda geçmektedir.

Mü’minin kalbidir Allâhın evi bilmez misin
Kâbe-i zemzem dahi Merve Safâsın ey gönül (G.186/2)¹⁷⁹⁸

2.1.1.3.22. Meydan: Gönül, âşığın içinde olan genişçe bir meydandır. Gönül redifli manzumelerde gönlün meydana benzetilmesi ilk olarak 16. yüzyılda Bahârî ve Seyyîd Nizâmoğlu Divanlarında rastlanmaktadır. Diğer örneklere ise 17. yüzyılda Kavsî ve Cemâlî Divanlarında denk gelinmektedir.

Gâh olur tırnakla lahmin arasından dıykdasın
Gâh olur kim bir ulu meydân olursun ey gönül (G.229/5)¹⁷⁹⁹

Ey Bahârî küşte-gîr-i ‘ışk-ile tutuşmaga
Eşk-i çeşm-ile sultanmış pâk meydândur gönül (G.68/5)¹⁸⁰⁰

Zevksiz sanman onı ger ‘azm-i cevân eylemez
Böyle kim ‘âlemde Kavsî teng-meydândur gönül (G.295/9)¹⁸⁰¹

2.1.1.3.23. Meyhâne: Gönül, aşk ehlinin toplandığı aşk meyhanesidir. İçinde aşk şarabı bulunduğu ferahlık veren yerdir. Gönül redifli manzumelerde

¹⁷⁹⁶ Çağlayan, *Baharzâde Feride Hanım Divanı*, 110.

¹⁷⁹⁷ Uzun, “Ünsî Hasan Efendi”, 279.

¹⁷⁹⁸ Özdemir, “Seyyîd Nizamoğlu”, 179.

¹⁷⁹⁹ Ergin, “Cemâleddîn-i Uşşâkî”, 166.

¹⁸⁰⁰ Pomakoğlu, “Bahârî”, 178.

¹⁸⁰¹ Çakır, “Kavsî”, 760.

gönlün meyhaneye benzetildiği örneklerin sayısı oldukça fazladır. İlk örneğe ise 16. yüzyılda Alaşehirli Kâdî Divanı'nda görmek mümkündür.

Şarâb-ı 'aşk ile tolmış 'acib meyhânedür gönlüm
Ciger kan ile pür olmuş yahud peymânedür gönlüm (G.198/1)¹⁸⁰²

2.1.1.3.24. Mihrap: Gönül, tenin kıblesinde bulunan mihraptır. Gönül redifli manzumelerde gönlün mihraba benzetildiği örnekler 17. yüzyılda Sehmî, Şeyh Mehmed Nazmî, Topkapılı Feyzî Divanlarında ve 18. yüzyılda Danîş ve Kesbî Divanlarında rastlanmaktadır.

Sehmîyâ zevk-i resümüş n'eydügin fehm eylemez
Güşe-i ebrû-yı yârı itmeyen mihrâb-ı dil (G.58)¹⁸⁰³

Sıdkla itse teveccüh n'ola erbâb-ı derûn
Kıble-gâh-ı tende mihrâb-ı mükerrerdir gönül (G.79/3)¹⁸⁰⁴

2.1.1.3.25. Oyun yeri: Gönül, çocukların oyun yeridir. Gönül redifli manzumelerde gönlün oyun yeri olarak tasavvur edildiği tek örneğe 18. yüzyılda Bağdatlı Esad Divanı'nda rastlanmaktadır.

Sen tek ye-gâh-ı pîr-i hiredsin dirîg kim
Bâziçe-gâh-ı cılve-i tıflânsın ey gönül (G.164/5)¹⁸⁰⁵

2.1.1.3.26. Put evi/ İbadethâne: Gönül, âşık için ibadet evidir. Ayrıca arzu diyarındaki put evidir. Gönül redifli manzumelerde gönül bazen bir put evi bazense ibadet evi olur. Gönlün bir ibadet evi olarak düşünüldüğü örnek 17. yüzyılda yaşamış olan Fehîm-i Kadîm Divanı'nda görülmektedir. Put evi olarak hayal edildiği örneklerin sayısı ise ibadet evine oranla daha fazladır.¹⁸⁰⁶

Eylemiş nakş-ı bütânı cılve-ger kıssîs-i 'aşk
Hep sanemden hâdimi bir özge ma'beddür gönül (G.194/6)¹⁸⁰⁷

Fi'l-mesel olsa perî-hâne dil-i dünyâ-perest
'Âkıbet-bînân anun büt-hâne derler gönline (G.93/3)¹⁸⁰⁸

¹⁸⁰² Aydın, "Alaşehirli Kadî Muhammed", 272.

¹⁸⁰³ Dirican, "Sehmî Divanı", 166.

¹⁸⁰⁴ Karakaş, "Divançe-i Kesbî", 104.

¹⁸⁰⁵ Arbatlı, "Bağdatlı Es'ad", 141.

¹⁸⁰⁶ 17. Yüzyılda Beyânî, İsmetî, Vişne-zâde İzzetî, 19. Yüzyılda Hafız Mehmed Sebâtî, Karacızâde İzzet Molla, Nigârî Divanlarında gönül put evi olarak hayal edilmektedir.

¹⁸⁰⁷ Üzgör, *Fehîm-i Kadîm*, 560.

¹⁸⁰⁸ İpekten, *İsmetî*, 99-100.

Hezârân sûret-i zîbâ-yı ümmîd anda nakş olmuş
Diyâr-ı ârzûda tut ki bir büt-hânedür gönlüm (G.74/2)¹⁸⁰⁹

2.1.1.3.27. Tecellî Yeri: Gönül, ilmin ve Allah'ın tecelli ettiği yerdir. Can Mûsâ'sının tecelli yeridir. Gönül redifli manzumelerde gönlün tecelli yeri olarak hayal edildiği örneklere fazlaca rastlamak mümkündür. İlk örneği ise 16. yüzyılda Seyyîd Nizamoğlu Divanı'nda görülmektedir.

Sen tecelli turusun envâr-ı Hak görmeklige
Şüphesiz âyine-i kent-i nümâsın ey gönül (G.186/4)¹⁸¹⁰

Derk olunmaz 'akla sığmaz Nâciyâ ahvâl-i dil
Dâ'imâ nûr-ı tecellînün sezâsıdur gönül (G.53/5)¹⁸¹¹

'Âşk ile zinde-i câvîddir olmaz mürde
Matla'-ı pertev-i hû mazhar-ı Haydır gönlüm (G.199/3)¹⁸¹²

2.1.1.3.28. Tûr: Allah'ın Hz. Mûsâ'ya tecelli ettiği dağın ismi. Gönül, sevgiliye mana Tûr'udur. Gönül redifli manzumelerde gönlün Tur'a benzetildiği ilk örneklere 17. yüzyılda rastlanmaktadır.

Hakk ider andan tecellî 'âşıka
Şüphesiz Tûr-ı ma'ânidir gönül (G.226/2)¹⁸¹³

Emirâ 'âsımâ teklîm-i 'aşk Tûr-ı gönlümdür
Cemâline tecelli zâta kân-ı nûr gönlümdür (G.80/1)¹⁸¹⁴

2.1.1.3.29. Ülke: Gönül, kudret mürekkebi ile çizilmiş ülkedir. Gönül redifli manzumelerde gönlün ülke olarak hayal edildiği örneklere 17. yüzyılda Beyânî ve 18. yüzyılda Mıslî Divanlarında rastlanmaktadır.

Birtakım efsaneden bulmaz telezzüz tıfl-ı nîst
Hâme-i kudretle nakş olmuş dilistândır gönül (G.235/3)¹⁸¹⁵

¹⁸⁰⁹ Çağlı, "Vişne-zâde İzzetî", 84.

¹⁸¹⁰ Özdemir, "Seyyîd Nizamoğlu", 179.

¹⁸¹¹ Kırıktaş, "Nâcî Ahmed Dede Divanı", 172.

¹⁸¹² Tuğluk, "Abbâs Vesîm", 759.

¹⁸¹³ Ergin, "Cemâleddîn-i 'Uşşâkî", 164.

¹⁸¹⁴ Şenyurt, "Ali Handî ve Divanı", 155.

¹⁸¹⁵ Gökçe, *Mıslî*, 276.

2.1.1.3.30. Vadi: Aşkın ve muhabbetin bir başka olduğu vadi gönüldür. Gönül redifli manzumelerde gönlün vadi olarak hayal edildiği örneklerle 17. yüzyılda Mezâkî ve Vecdî Divanlarında rastlanmaktadır.

Renci râhatdur melâli mahz-ı sâdîdür gönül
Vâdî-i mihr ü muhabbet başka vâdîdür gönül (G.273/1)¹⁸¹⁶

Kimse pey-rev olıma Vecdîye râh-ı ‘ışkda
Vâdî-i ‘ışk u muhabbet başka vâdîdür gönül (G.38/7)¹⁸¹⁷

2.1.1.3.31. Virâne: Yıkık dökük, yer. Gönül redifli manzumelerde gönlün en çok benzetildiği şeylerden biri viranedir. Bazen hazinenin saklı olduğu bazen sevgili tarafından harap edilmiş olan gönül, dağınkılığı hasebiyle viraneye benzetilir.

Yağmacı gözün cânâ yagma ideli ‘aklı
Tâlân-zededür cânım vîrânesidür gönlüm (G.208/4)¹⁸¹⁸

Câm-ı ‘aşkı nûş idüb mestâne oldu bu gönül
Sırr-ı Hakka kenz olub virâne oldu bu gönül (G.221/1)¹⁸¹⁹

Mahabbet küncinün bir mesken-i virânıdur gönlüm
Melâhat bir vilâyetdür anun sultânıdur gönlüm (G.922/1)¹⁸²⁰

‘Îmâret eyle cânâ bir yıkılmış hânedür gönlüm
Koma şöyle katı çokdan yatur vîrânedür gönlüm (G.556/1)¹⁸²¹

Ne yapsun yok mu bir sâhib-kerem ihyâ ide Mâhir
Yıkılmış ta’n-ı a’dâdan katı vîrânedür gönlüm (G.160/1)¹⁸²²

2.1.1.3.32. Zindân: Âşık için gönül, tenin içinde bulunan bir zindandır. Gönlün zindan olarak hayal edildiği örneklerle 16. yüzyılda İshâk Çelebi, 17. yüzyılda Nâbî rastlanmaktadır.

Gerçi kim vüs’atde artukdur fezâ-yı ‘arşdan
Lîk benden sorsalar İshâk zindândur gönül (G.153/7)¹⁸²³

¹⁸¹⁶ Mermer, *Mezâkî*, 442.

¹⁸¹⁷ Yanmaz, “Vecdî”, 97.

¹⁸¹⁸ Kahraman, “Arşî Divanı”, 290.

¹⁸¹⁹ Ergin, “Cemâleddîn-i Uşşâkî”, 161.

¹⁸²⁰ Aksoyak, “Gelibolulu Mustafa Âlî”, 1042.

¹⁸²¹ Başpınar, “Beyânî Divanı”.

¹⁸²² Kayhan, “Mâhir Abdullah”, 302.

¹⁸²³ Yıldırım, “İshâk Çelebi”, 153.

Gerçi zindân-gîr-i teng-i meclis-i tendür gönül
Şeh-nişîn-i ‘arş ile revzen-be-revzendür gönül (G.490/1)¹⁸²⁴

2.1.1.4. Nesneler

2.1.1.4.1.Anahtar: Gönül gayb anahtarının dışıdır. Açılmaz bir kilittir. Gönül redifli manzumelerde gönlün anahtara veya kilide benzetildiği örneklere ilk olarak 17. yüzyılda rastlanmaktadır.¹⁸²⁵

Pâs-bend-i ümîddür gönlüm
Bir açılmaz kilîddür gönlüm (G.77/1)¹⁸²⁶

Sûret tılısmâtın bozup buldı fütûhât-ı yakîn
Miftâh-ı gaybun ki meğer dendânesidür gönül (G.372/6)¹⁸²⁷

Gönül kuflı açılmaz gaflet ile
Gerekdür ‘aşk-ı Hakk ile çü miftâh (G.71/2)¹⁸²⁸

Çarh-ı nireng-i kazâ kufl-ı firengidir gönül
Nakş-ı pâ-yı gayret-i dâg-ı pirengidir gönül (G.181/1)¹⁸²⁹

2.1.1.4.2.Ayna: Gönül, aklın aynasıdır. Suret âleminde, bilinmeyi gösteren, âlemi seyrettiren, güneşe benzer saf bir aynadır. Allah’ın kahrını da lütfunu da gösteren aynadır. Gönül ayna gibi âşıkla yüz yüzedir. Gönül redifli manzumelerde gönlün bir ayna gibi düşünüldüğü ilk örneklere 16. yüzyıl divanlarında rastlanmaktadır.¹⁸³⁰

‘Aceb mi cilvegâh-ı şâhid-i ‘ışk olsa ey zâhid
Nazar kıl ma’nide âyîne-i idrâkdür gönlüm (G.388/3)¹⁸³¹

Şâhid-i gayb anda her lahza tecellî gösterür

¹⁸²⁴ Bilkan, “Nâbî”, 746.

¹⁸²⁵ 17. Yüzyılda Hakîkî ve Vişne-zâde İzzetî, 18. Yüzyılda Sûzî-i Sivasî ve Sâfî Baba Divanlarında gönül anahtar veya kilide benzetilmektedir.

¹⁸²⁶ Çağlı, “Vişne-zâde İzzetî”, 87.

¹⁸²⁷ Boz, “Hakikî”, 598.

¹⁸²⁸ Arslan, “Divân-ı Sûzî-i Sivâsî”, 118-119.

¹⁸²⁹ Aykanat, “Sâfî Baba”, 736.

¹⁸³⁰ 16. Yüzyılda Gelibolulu Mustafa Ali, Emrî, Kelâmî, Rahîmî, 17. Yüzyılda Abdurrahman Rami Çelebi, Ahmed Yârî, Namî, Peşteli Hisâlî, 18. Yüzyılda İbrahim Nazira, Sabîh, 19. Yüzyılda Ahmed Sadık Ziver Divanlarındaki gönül redifli manzumelerde gönlün ayna olarak hayal edildiği örnekler görülmektedir.

¹⁸³¹ Aydın, “Gelibolulu Mustafa Ali”, 442.

‘Âlem-i sûretde mir’ât-ı mücellâdur gönül (G.204/3)¹⁸³²

Gösterür ehl-i dile aynada bin şekl-i suver
Manîde âyîne-i gayb-nümâdır dil (G.168/2)¹⁸³³

‘Âlemi lemh-i basarda garka-i envâr ider
Sâf bir âyîne-i hûrşîd-i tev’emdür gönül (G.414/5)¹⁸³⁴

2.1.1.4.3. Avize: Gönül, sevgilinin boyuna avize gibi asılı olandır. Gönül redifli manzumelerde gönlün asılı bir şey olarak hayal edildiği tek örneğe 18. yüzyılda Dâniş Divanı’nda rastlanmaktadır.

Gördüm görelî serv-i dil-ârâ gibi Dâniş
Âvîzedir ol kâmet-i hemvârda gönlüm (G.405/6)¹⁸³⁵

2.1.1.4.4. Cam: Gönül, hassasiyet yönünden camdan daha narin olarak hayal edilir. Gönül redifli manzumelerde gönül sıklıkla kırılacak bir nesneye benzetilse de doğrudan cam olarak hayal edildiği tek örneğe 16. yüzyılda Hecrî Divanı’nda rastlanmaktadır.

Katlanur seng-i belâya zâhir etmez inkisâr
Olmış-iken şişeden tıynetde nâzûk-ter gönül (G.93/5)¹⁸³⁶

2.1.1.4.5. Çöp: Gönül, fenalık selinin getirdiği çöptür. Gönül redifli manzumelerde gönül değersiz bir varlık olarak anlatıldığı gibi 16. yüzyılda Gelibolulu Mustafa Ali Divanı’nda çöp olarak da hayal edildiği görülmektedir.

Mahabbet didiğün hecr-i İlâhîdür hakîkatde
Fenâ sayli getürmiş anda bir hâşâkdür gönlüm (G.388/2)¹⁸³⁷

2.1.1.4.6. Delikli taş: Gönül, ayrılık oku ile delinse de sıkıntı etmemelidir çünkü delikli taş yerde kalmayacağı için gönül de yerde kalmayacaktır. 16. yüzyılda Derzî-zâde Ulvî Divanı’nda gönül delikli bir taşa benzetilmektedir.

Çekme gam dilse hicr okı yüregün

¹⁸³² Karlıtepe, “Kelâmî Divanı”, 344.

¹⁸³³ Mermer, *Kütahyalı Rahîmî*, 232.

¹⁸³⁴ Karayazı, “Ahmed Yârî Divan’ı”, 760.

¹⁸³⁵ Birgören, “Dâniş Divanı”, 685.

¹⁸³⁶ Zülfe, “Hecrî Divanı”.

¹⁸³⁷ Aydın, “Gelibolulu Mustafa Ali”, 442.

Yirde kalmaz delüklü taş gönül (G.354/4)¹⁸³⁸

2.1.1.4.7. Gece lambası: Gönül, âşığın gecesini aydınlatan gece lambasıdır. Gönül redifli manzumelerde gönlün gece lambasına benzetildiği örneklerle ilk olarak 17. yüzyılda rastlanmaktadır.¹⁸³⁹

Bu'l-‘aceb şeb-çerâğdur gönlüm
Mâye-sûz-ı dimâğdur gönlüm (G.304/1)¹⁸⁴⁰

Tîre rûzum velîk gam çekmem
Neş’etâ şeb-çerâğdur gönlüm (G.75/6)¹⁸⁴¹

2.1.1.4.8. Gemi: Gönül, aşk denizindeki gemidir. Gönül redifli manzumelerde gönlün gemiye benzetildiği iki örnek vardır. Bunlardan birine 16. yüzyılda Zâtî Divanı’nda, diğerine ise 18. yüzyılda Hevâyî Divanı’nda rastlanmaktadır.

Oldı bahr-i ‘ışka fûlk-âsâ gönül gird-âb göz
Olmasun mı garka-i deryâ gönül gark-âb göz (G.538/1)¹⁸⁴²

Şâyed hevâ-yi yâr kapudan ola diyü
Tersâne-i mahabbete baştardır gönül (G.101/2)¹⁸⁴³

2.1.1.4.9. Hamur: Gönül öyle tuhaftır ki aşktan dolayı eriyerek cıvık bir hal alır. Bu yönden de hamura benzetilir. Gönül redifli manzumelerde gönlün hamur gibi düşünüldüğü örneğe 14. yüzyılda Kadı Burhaneddin Divanı’nda rastlanmaktadır.

Gâh ‘arşı gâh ferşi göresin
Bü'l-‘acebdür turfa ma’cûndur gönül (G.1262/7)¹⁸⁴⁴

¹⁸³⁸ Çetin, “Derzi-zâde ‘Ulvî”, 391.

¹⁸³⁹ 17. Yüzyılda Cevrî, Mezâkî, 18. Yüzyılda Hoca Neş’et, Şeyh Galib Divanlarında gönül gece lambasına benzetilmektedir.

¹⁸⁴⁰ Mermer, *Mezâkî*, 478.

¹⁸⁴¹ Oğraş, “Hoca Neş’et”, 281.

¹⁸⁴² Tarlan, *Zâtî*, 42.

¹⁸⁴³ Çakır, “Hevâyî”, 51.

¹⁸⁴⁴ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 493.

2.1.1.4.10. Hazine: Cem'in kadehinin içinde bulunduğu hazinedir. Sevgilinin yolunda, haraç için gizlenen hazinedir. Gönül redifli manzumelerde gönlün hazine olarak hayal edildiği çokça örnek vardır.

Nükte-i esrâr-ı 'aşkun gayb-dânıdur gönül
'Âlemüñ gencîne-i râz-ı nihânıdur gönül (G.410/1)¹⁸⁴⁵

Bir İskender gerek himmetle teshîr itmeğe anı
Benüm ol sâgar-ı Cem bulunan gencinedür gönlüm (G.93/2)¹⁸⁴⁶

Sîne bir vîrânedür genc-i nihânîdür gönül
Gevher-i aşk isteyen bilsün ki kânîdür gönül (G.223/1)¹⁸⁴⁷

Bir İskender gerek himmetle teshîr itmeğe anı
Benüm ol sâgar-ı Cem bulunan gencinedür gönlüm (G.93/2)¹⁸⁴⁸

2.1.1.4.11. Hediye: Gönül bazen sevgiliye verilen değersiz bir hediyedir. Bazense Allah'ın kuluna verdiği bir armağandır. Ayrıca gönül, muhabbet hazinesinden kalan yadigardır. Gönlün hediye olarak düşünüldüğü örneklerle 16. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır.

'Âlem içre ger kişi sâhib-dil olsa kesb ile
'Aşkîye rûz-ı ezel Hakkun 'atâsıdur gönül (G.270/1)¹⁸⁴⁹

Kâ'inâtun gizli sırrı âşikârâdur ana
Kıymetin bil 'âlem-i gayb armaganıdur gönül (G.14/5)¹⁸⁵⁰

Nâ-şinâs-ı kıymete 'arz itmesem anı n'ola
Câna bâzâr-ı mahabbet yâdigârıdur gönül (G.274/4)¹⁸⁵¹

Niçe vâdîden geçüp geldin muhabbet mülkine
Virmege dildâruma cân armagânîdür gönül (G.68/3)¹⁸⁵²

2.1.1.4.12. İnci: Gönül, kader kılıcının cevheridir. Sınırsız vahdet denizinde incidir. Sahiplik denizinin incisidir. Gönül redifli manzumelerde gönül sıklıkla

¹⁸⁴⁵ Karayazı, "Ahmed Yârî Divan'ı", 757.

¹⁸⁴⁶ Okatan, "Kafzâde Fâ'izî", 216.

¹⁸⁴⁷ Kavruk, "Şeyhülislâm Yahyâ Divanı".

¹⁸⁴⁸ Okatan, "Kafzâde Fâ'izî", 215.

¹⁸⁴⁹ Pala, "Aşkî", 287.

¹⁸⁵⁰ Tarlan, "Hayâlî Bey", 265.

¹⁸⁵¹ Yenikale, "Ahmed Nâmî".

¹⁸⁵² Karaca, "Hâşimî", 38.

mücevher, inci gibi kıymetli nesnelere benzetilmektedir. Özellikle 17. yüzyıl ve sonrasında sıklıkla gönül-inci benzerliğine rastlanmaktadır.

Üns-i bahre Ünsîyâ zevrâk-ı vücûdın saldı çün
Bahr-ı vahdet kârının dürdânesidir bu gönül (G.328/11)¹⁸⁵³

Kenz-i mahfî kânının dürdânesidür bu gönül
Bâg-ı vahdet meyinün kâr-hânesidür bu gönül
Bâde-i bezm-i elest sîhmânesidür bu gönül
Bezm-i ‘ışkun sâkiyâ peymânesidür bu gönül
Lî ma’allah hamrının hum-hânesidür bu gönül (Tahmis 241/1)¹⁸⁵⁴

Kıymetde iki ‘âlem bil ana behâ olmaz
Bahr-ı ezelin zirâ dürdânesidir gönlüm (G.243/4)¹⁸⁵⁵

Sûret-i emvâc-ı kesretde bulunmaz mislî yok
Bahr-ı vahdetde sadef dūr-dânesidir gönlümüz (G.83/2)¹⁸⁵⁶

2.1.1.4.13. Kadeh: Gönül, aşk şarabının doldurulduğu ve içildiği kadehtir. Gönül redifli manzumelerde gönlün en çok benzetildiği unsurların arasında kadeh yer almaktadır. Gönlün kadehe benzetildiği ilk örneklere 16. yüzyılda rastlanmaktadır.

Yeter bir katresi mest itmege yârân-ı dünyâyı
Şarâb-ı feyz ile leb-rîz olan peymânedür gönlüm (G.275/2)¹⁸⁵⁷

Nümâyân pertev-i sâfında sırr-ı ‘âlem-i ma’nâ
Mey-i hikmetle memlû sâgar-i billûrdur gönlüm (G.85/6)¹⁸⁵⁸

Bir kemîne cür’ası sad-neşve-bahşâ-yı elest
Câm-ı bezm-i va’de-i pîşînedür gönlüm sakın (G.249/4)¹⁸⁵⁹

Kenz-i mahfî kânının dürdânesidür bu gönül
Bâg-ı vahdet meyinün kâr-hânesidür bu gönül
Bâde-i bezm-i elest sîhmânesidür bu gönül
Bezm-i ‘ışkun sâkiyâ peymânesidür bu gönül
Lî ma’allah hamrının hum-hânesidür bu gönül (Tahmis 241/1)¹⁸⁶⁰

¹⁸⁵³ Uzun, “Ünsî Hasan Efendi”, 279.

¹⁸⁵⁴ Karagöz, “Askerî”, 287.

¹⁸⁵⁵ Ergin, “Cemâleddîn-i Uşşâkî”, 174.

¹⁸⁵⁶ Özgönül, “Aczî Divanı”, 330.

¹⁸⁵⁷ Yenikale, “Ahmet Nâmî Divanı”.

¹⁸⁵⁸ Kutlar Oğuz, “Arpaemînzâde Mustafa Sâmi Divanı”.

¹⁸⁵⁹ Özdingiş, “Sabîh”, 732.

¹⁸⁶⁰ Karagöz, “Askerî”, 287.

2.1.1.4.14. Kalkan/ Zırh: 16. yüzyılda Cemîlî Divanı'ndaki gönül redifli manzumede gönlün bir kalkana benzetildiği görülmektedir.

Bir kemân-ebrû firâkıda visâlin yâd idip
Yüz tümen endûh u gam okına kalkandur köngül (G.428/5)¹⁸⁶¹

2.1.1.4.15. Kandil: Gönül, aşk pervanesinin etrafında döndüğü kandildir. Gönül redifli manzumelerde gönül sıklıkla lamba, ışık, mum gibi yanıcı ve ışık veren nesnelere benzetilmektedir. Bu nesnelerden biri olan kandil de yanarak etrafı aydınlatması bakımından gönül ile ilişkilendirilmektedir. Bu örneklere ilk olarak 15. yüzyılda Sarı Müderriszâde Şeyh Sinan Divanı'nda rastlanmaktadır.

Senün 'aşkun çiragından içi gönlümin aydındur
Senin mişkâtin olmuşdur dün ü gündüz yanar gönlüm (G.22/6)¹⁸⁶²

Gönül kandiline 'aşkdur çü misbâh
Anı zıkr ile yandur pes her sabâh (G.71/1)¹⁸⁶³

2.1.1.4.16. Kırılacak Bir Şey: Gönlün ağırbaşlılık şişesi yere düşerek kırılmıştır. Gönül en çok vuslat düşüncesinden kırılmaktadır. Ayrıca sevgili kırık gönüllerde olur diye gönül, bin parça olmuştur. Gönül redifli manzumelerde gönlün kırılacak bir nesne gibi tarif edildiği örnekler 16. yüzyılda Hâletî Divanı'nda, 17. yüzyılda Fasîh Divanı'nda ve Âsâf Divanı'nda görülmektedir.

Düşdüm işigine o mehün yakdı gönlümü
Taşa çalındı şişe-i 'ırz u vekâr-ı dil (G.159/3)¹⁸⁶⁴

Olur âzürde fikr-i vuslatdan
Ol kadar bî-dimâgdur gönlüm (G.283/4)¹⁸⁶⁵

Dirler şikestelükle olur yâr-ı dil-nevâz
Kad-pâre itdüm olmadı işkeste gönlümü (G.368/3)¹⁸⁶⁶

¹⁸⁶¹ Gençtürk Demircioğlu, "Cemîlî", 401.

¹⁸⁶² Sessiz, "Sarı Müderris Şeyh Sinan", 184.

¹⁸⁶³ Arslan, "Divân-ı Sûzî-i Sivâsî", 118-119.

¹⁸⁶⁴ Altunel, "Hâletî-i Gülşenî", 128.

¹⁸⁶⁵ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 189.

¹⁸⁶⁶ Akpınar, "Âgâh Divanı", 554.

2.1.1.4.17. Kitap: Aşk feninin gam bölümlerinin bulunduğu, sevgilinin yanağının resminin hayali ile dolu olan kitaptır. Gönül redifli manzumelerde gönlün kitaba benzetildiği örneklere ilk olarak 17. yüzyılda rastlanmaktadır.¹⁸⁶⁷

Fenn-i ‘aşk ile bâb-ı gam mestur
Bir mücelled kitâbdur gönlüm (G.85/5)¹⁸⁶⁸

Hayâl-i nakş-ı ruhunla tolup kitâbe-i dil
Olur mı kasr-ı Züleyhâ-sıfat harâbe-i dil (G.186/1)¹⁸⁶⁹

Egerçi gayrlara levh-i sâdedir ammâ
Geline hâtıra hattın kitâb olur gönlüm (G.92/1)¹⁸⁷⁰

2.1.1.4.18. Kül: Gönül, aşk ateşiyle yanıp kül olandır. Gönül redifli manzumelerde gönlün küle benzetildiği örneklere 16. yüzyılda Hecrî Divanı’nda, 17. yüzyılda Azmîzâde Hâletî Divanı’nda ve 18. yüzyılda Arîf Süleyman Divanı’nda rastlanmaktadır.

Nâr-ı ‘ışk-ıla yanup olalı hâkister gönül
Her hevâya yeltenürken şimdi hâk ister gönül (G.93/1)¹⁸⁷¹

Fikr-i ruhsârun ile sûz-nihâd oldu gönül
Âteş-i ‘aşkın ile nâ’zire-zâd oldu gönül
Tâbiş-i hasret ile mahz-ı remâd oldu gönül
Verziş-i âh ederek şu’le nijâd oldu gönül
Nakş-ı hüsnün görüp âşûfte-nihâd oldu gönül (Tahmis-11/1)¹⁸⁷²

2.1.1.4.19. Küp: Gönül, toprağa gömülü olan bir küptür. İncelenen manzumelerde gönlün küp olarak tasavvur edildiği örneğe 18. yüzyılda Ahmed Müsellem Efendi Divanı’nda rastlanmaktadır.

Gerd-i gam içre görüp zann itme hâlîdür gönül
Hâkde medfûn hum-ı pür-zer misâlîdür gönül (G.174)¹⁸⁷³

¹⁸⁶⁷ 17. Yüzyılda Fehîm-i Kadîm, Gümülcineli Dürri, Nehcî Mustafa Dede, 19. Yüzyılda Hanyalı Kâmî ve Sâdî Karabağı Divanlarında gönül kitaba benzetilmektedir.

¹⁸⁶⁸ Kılıç, “Gümülcineli Dürri”, 105.

¹⁸⁶⁹ Üzgör, *Fehîm-i Kadîm*, 552.

¹⁸⁷⁰ Bal, “Sâdî Karabağı”, 142.

¹⁸⁷¹ Zülfe, “Hecrî Divanı”.

¹⁸⁷² Tankuş, “Arîf Süleyman”, 347.

¹⁸⁷³ Topak, “Ahmed Müsellem Efendi”, 117.

2.1.1.4.20. Lamba/Işık: Gönül, saf ışıktır. Aşk meclisinin lambasıdır. Allah'ın kutsal ışığıdır. Sönmeyen bir ışıktır. Gönül redifinin bir lamba veya ışığa benzetildiği örneklerle sıklıkla karşılaşılmaktadır. İlk olarak ise 17. yüzyılda Abdulahad Nûrî Divanı'nda görülmektedir.

'İşkı pervâne itmiş ey Cevrî
Bir fûrûzân çerâgdur gönlüm (G.178/5)¹⁸⁷⁴

Ruh-ı Ferhâd ü Kays pervâne
Bezm-i 'ışka çerâgdur gönlüm (G.283/2)¹⁸⁷⁵

Sînde sanma dagdur gönlüm
Bir Hüdâyî çerâgdur gönlüm (G.89/1)¹⁸⁷⁶

Haşre dek zevkle yanar yakılır
Türbetimde çerâgdur gönlüm (G.75/3)¹⁸⁷⁷

2.1.1.4.21. Levha: Gönül, yaratılmışları özetleyen ayrıca Yasin suresinin yazılı olduğu levhadır. Dört kutsal kitabın levhası gönüldür. Gönül redifli manzumelerde gönlün levha olarak tasvir edildiği örneklere ilk olarak 16. yüzyılda Senî Âlî Divanı'nda rastlanmaktadır.¹⁸⁷⁸

Gönül levhindedir icmâl-i eşyâ
Gönül 'arşî kamudan müntehadır (G.103/4)¹⁸⁷⁹

Gâh şerh-i sûret-i tâhâ vü nûn
Gâh levh-i sûre-i yâ-sin gönül (K.370/22)¹⁸⁸⁰

Lutf-ı kahrın gösterüp mir'ât-ı Rahmândur gönül
Levh-i Tevrâtı Zebûr İncil Kur'ândur gönül (G.181/1)¹⁸⁸¹

2.1.1.4.22. Merdiven: Gönül, dert sarayına çıkan nurdan merdivendir. Ayrıca gönül, temiz arşın nurdan merdivenidir. Gönül redifli manzumelerde gönlün

¹⁸⁷⁴ Ayan, *Cevrî*, 247.

¹⁸⁷⁵ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 189.

¹⁸⁷⁶ Türközmen, "Tecellî", 88.

¹⁸⁷⁷ Oğraş, "Hoca Neş'et Divanı", 281.

¹⁸⁷⁸ 17. Yüzyılda Âşık Ömer, Hakîkî, 18. Yüzyılda Ağazâde Örfî ve Şekûrî Divanlarında gönül levhaya benzetilmektedir.

¹⁸⁷⁹ Albayrak, "Ağazâde 'Örfî", 89.

¹⁸⁸⁰ Boz, "Hakîkî".

¹⁸⁸¹ Candan, "Seni Ali", 262.

merdivene benzetildiği örneklere 17. yüzyılda Nadîrî ve Şeyhî Divanı'nda rastlanmaktadır.

Tîg-ı gamdan şerha-dâr oldu dilüm sînem gibi
Çıkdı cânım kasr-ı derdün nerdübânıdır gönül (G.78/1)¹⁸⁸²

Yana yana pür 'alev oldu sipihre muttasıl
Tûr-ı Musâ yâsEmîndür âşiyânîdür gönül (G.111/2)¹⁸⁸³

2.1.1.4.23. Mıknatıs: Gönül, sabır mıknatısının taşıdır. Gönlün mıknatısa benzetildiği örnek 17. yüzyılda Tıfî Ahmed Çelebi Divanı'nda görülmektedir.

Âteş-i sûzân-ı esbâb-ı tecemmüldür gönül
Seng-i mıknâtıs-ı sad-sabr-ı tahammüldür gönül (G.107/1)¹⁸⁸⁴

2.1.1.4.24. Mum: Gönül, geceyi süsleyen mum gibi yanar. Gönül mum olduğu için etrafındaki yanık yaraları da pervanedir. Gönlün muma benzetildiği örneklere sıklıkla rastlanmaktadır.

'Işk bir şem'-i İlâhî şem'dânıdır gönül
Meclis-efrûz-ı hayât-ı câvidânıdır gönül (G.270/1)¹⁸⁸⁵

Cebre'îl olsa revâ pervâne-i per-suhte
Pertev-endâz-ı dü-'âlem şem'-i sûzândur gönül (G.45/6)¹⁸⁸⁶

2.1.1.4.25. Mühür: Gönül, göğüste bulunan değersiz mühürdür. Gönlün mührü benzetildiği örneğe 17. yüzyılda Nâbî Divanı'nda rastlanmaktadır.

Nakş-ı nâm-ı yârdan hâlî ger elmâs olsa da
Sînede bî-kıymet ü bî-kadr hâtemdür gönül (G.492/4)¹⁸⁸⁷

2.1.1.4.26. Mürekkep: Süveydanın kokulu mürekkebidir. Sevgilinin dudağının mürekkebidir. Gönlün mürekkebe benzetildiği örneklere 17. yüzyılda Mezâkî ve Vecdî Divanlarında rastlanmaktadır.

Nüşa-i 'ışkun süveydâ kem-sevâdıdır gönül
Her sahnda hûn dil-i la'lin midâdıdır gönül (G.38/1)¹⁸⁸⁸

¹⁸⁸² Külekçi, "Ganî-zâde Nâdirî", 260.

¹⁸⁸³ Nar, "Şeyhî", 114.

¹⁸⁸⁴ Çınar, "Tıfî Ahmed Çelebi", 173.

¹⁸⁸⁵ Mermer, *Mezâkî*, 440.

¹⁸⁸⁶ Güntan, "Receb Enîs Dede", 212.

¹⁸⁸⁷ Bilkan, "Nâbî", 747.

¹⁸⁸⁸ Yanmaz, "Vecdî", 97.

2.1.1.4.27. Müzik Aleti: Gönül, vuslatın nağmesi için kanun olur. Gönülün işin her an figan etmek olduğu için def gibi dövünüp durur.

Dâ'i sözi çü perde-i 'uşşâk içindedür
Vaslun nevâsı çengine ânun olur gönül (G.132/5)¹⁸⁸⁹

Bezm-i belâda ney gibi nâlân olan gönül
Def gibi döginüp aşî efgân olan gönül (G.361/1)¹⁸⁹⁰

2.1.1.4.28. Ney: Gönül, ney gibi inler ve onun gibi feryat eder. Gönülün neye benzetildiği örneklere ilk olarak 16. Yüzyılda rastlanmaktadır.¹⁸⁹¹

Dâg ile sûrâh ile mıtrıbla olmaz sûz-ı 'ışk
Dilde dâ'im ney gibi feryâd lâzımdur gönül (G.274/2)¹⁸⁹²

2.1.1.4.29. Nokta: Gönül, aşk sayfasında olan, belirsiz bir noktadır. Gönülün noktaya benzetildiği ilk örneklere 17. yüzyılda rastlanmaktadır.¹⁸⁹³

Nüşa-i 'ışkun süveydâ kem-sevâdıdır gönül
Her sahnda hûn dil-i la'lin midâdıdır gönül (G.38/1)¹⁸⁹⁴

2.1.1.4.30. Nüşa: Gönül, irfan nüshasıdır. Gönül redifli manzumelerde gönülün nüsha olarak tasvir edildiği örneklere 18. yüzyılda Bağdatlı Esad, Neccârzâde Şeyh Rızâ ve Refî Âmîdî Divanlarında rastlanmaktadır.

Levh-i mahfûz-ı İlâhî andadır
Mecma'-ı gayb u şehâdetdir gönül (G.205/3)¹⁸⁹⁵

Zâhirde gerçi böyle perîşânsın ey gönül
Ammâ garîb nüshâ-i 'irfânsın ey gönül (G.164/1)¹⁸⁹⁶

2.1.1.4.31. Ocak: Gönül, tutuşan ve yanan ocaktır. Gönül redifli manzumelerde gönülün ocağa benzetildiği ilk örnek 17. yüzyılda Nevizâde Atâî

¹⁸⁸⁹ Ertaylan, *Ahmed-i Dâ'î*.

¹⁸⁹⁰ Çetin, "Derzi-zâde 'Ulvî", 396.

¹⁸⁹¹ 16. Yüzyılda Aşkî, Derzi-zâde Ulvî, Muhibbî, Kütahyalı Rahîmî, 18. Yüzyılda Abbas Vesîm Efendî ve Hanyalı Nûrî Divanlarında gönülün neye benzetildiği örnekler mevcuttur.

¹⁸⁹² Çıpan, "Fasîh Dede", 184.

¹⁸⁹³ 17. Yüzyılda Mezâkî, Vecdî, 18. Yüzyılda Câbî Dede, Refî Âmîdî ve Nazır İbrahim Divanlarında gönülün noktaya benzetildiği görülmektedir.

¹⁸⁹⁴ Yanmaz, "Vecdî", 97.

¹⁸⁹⁵ Danacı, "Neccâr-zâde Şeyh Rızâ Divanı", 300.

¹⁸⁹⁶ Arbatlı, "Bağdatlı Es'ad", 141.

Divanı'nda yer almaktadır. Diğer örnekler ise 18. yüzyılda Abbas Vesîm, Asâf, Halil Nûrî, Mehmed Nebîl ve Vâsık Divanlarında görülmektedir.

Şu'le-i âh ile 'Atâyî heban
Bir tutuşmuş ocağdır gönlüm (G.164/5)¹⁸⁹⁷

Zînet-i deşt râğdır gönlüm
San yanar bir ocagdır gönlüm
Yanmadan bî-ferâğdır gönlüm
Lâle-veş dâğ-dâğdır gönlüm
Bezm-i 'aşka çerâğdır gönlüm (Tahmis.17/1)¹⁸⁹⁸

2.1.1.4.32. Para: Gönül, ayarı bozuk paradır. Gönül redifli manzumelerde gönlün paraya benzetildiğine 18. yüzyılda Ebubekîr Sâmî Paşa Divanı'nda rastlanmaktadır.

Mâlik olalı künc-i defin-i kemâle dil
Cevherde olsa nâ-saredir cins-i mâle dil (G.130/1)¹⁸⁹⁹

2.1.1.4.33. Pas: Gönül, ayak altındaki pastır. Ayrıca akıl aynasındaki pas da gönüldür. Gönül, 17. yüzyılda Fehîm-i Kadîm ve Vişnezâde İzzetî Divanlarında pas olarak tasvir edilmektedir.

Pâs-bend-i ümîddür gönlüm
Bir açılmaz kiliddür gönlüm (G.77/1)¹⁹⁰⁰

Çün katre-sıfat Fehîm ahkardur dil
Her gamzeye safvet-dih-i hançerdür dil
Âyîne-i 'akla mûriyâne ammâ
Şemşîr-i kazâ-yı 'aşka cevherdür dil (R.)¹⁹⁰¹

2.1.1.4.34. Pencere: Gönül, arş sahnesinin penceresidir. Gönül redifli manzumelerde gönül, 17. yüzyılda Nâbî ve 18. yüzyılda Vâlî Divanlarında pencere ile ilişkilendirilmektedir.

Gerçi zindân-gîr-i teng-i meclis-i tendür gönül
Şeh-nişîn-i 'arş ile revzen-be-revzendür gönül (G.490/4)¹⁹⁰²

¹⁸⁹⁷ Karaköse, "Nev'î-zâde Atâyî".

¹⁸⁹⁸ Güler, "Halîl Nûrî", 182.

¹⁸⁹⁹ Tozlu, "Ebûbekir Sâmî Paşa", 234.

¹⁹⁰⁰ Çağlı, "Vişne-zâde İzzetî", 87.

¹⁹⁰¹ Üzgör, *Fehîm-i Kadîm*, 215.

¹⁹⁰² Bilkan, "Nâbî", 746.

Mahall-i pertev-i dîdâr olunca mesken-i dil
Açılfi sûy-ı behişt-i Berîne revzen-i dil (G.224/1)¹⁹⁰³

2.1.1.4.35. Pergel: Gönül, dönmekte olan bir pergeldir.

‘Âlemi her demde geşt eyler anı bulmak için
Devr ider misl-i felek devvârelerdendür gönül (G.520/2)¹⁹⁰⁴

2.1.1.4.36. Resim: Dert köşkündeki resim ve nakıştır. Gönülün bir resme benzetildiği örneklere 17. yüzyılda Ahmed Yârî, Cevrî ve Vecdî Divanlarında rastlanmaktadır.

Gülşen-i ‘ışkım nevâ-keş ‘andelîbimdir gönül
Dil-guşâ eyvân-ı derdim nakş u zîbimdir gönül (G.37/1)¹⁹⁰⁵

2.1.1.4.37. Seccade: Gönül, aşk pirinin seccadesidir. İncelenen manzumelerde gönülün seccade olarak hayal edildiği örnek 17. yüzyılda Kadri Divanı’nda yer almaktadır.

Kadem basmaz tevhîd ile her kim ki vüzû’ itmez
Nişîmen-gâh-ı pîr-i ‘ışka bir seccâdedür gönül (G.90/4)¹⁹⁰⁶

2.1.1.4.38. Sevgilinin Saçı: Gönül, perişan olma özelliğiyle perişandır. Onun gibi karışıktır. İncelenen manzumelerde gönülün sevgilinin saçına benzetildiği iki örnek vardır. Bunlardan biri 16. yüzyılda İshak Çelebi Divanı’nda, diğeri ise 17. yüzyılda Topkapılı Feyzî Divanı’nda yer almaktadır.

Dün begüm Cem’îyyet-i agyâre mi vardun ‘aceb
Kim bugün zülfün gibi gayet perîşândur gönül (G.153/5)¹⁹⁰⁷

Gâlibâ olmuş sana Cem’îyyet-i hâtır-hırâm
Kâkül-i dil-ber gibi her dem müşevveşsün gönül (G.56/3)¹⁹⁰⁸

¹⁹⁰³ Koncu, “Vâlî Divanı”, 55-456.

¹⁹⁰⁴ Şengün, “Nazîr İbrahim”, 709.

¹⁹⁰⁵ Yanmaz, “Vecdî”, 96.

¹⁹⁰⁶ Külahlıoğlu, “Kadri”, 175.

¹⁹⁰⁷ Yıldırım, “İshak Çelebi”, 153.

¹⁹⁰⁸ Özerol, “Topkapılı Feyzî”, 56.

2.1.1.4.39. Sürme: Gönül, can gözünün sürmesidir. Gönül redifli manzumelerde gönlün sürmeye benzetildiği örneğe 17. yüzyılda Naci Ahmed Dede Divanı’nda yer almaktadır.

Şol bilinmez derd-i ‘aşkun râz-dânıdur gönül
Çeşm-i cânun bir mücevher sürme-dânıdur gönül (G.54/1)¹⁹⁰⁹

2.1.1.4.40. Süs: Gönül, aşk aynasının süsüdür. Hakikat sultanının ismini süsleyendir. İncelenen manzumelerde gönlün süs eşyasına benzetildiği ilk örneklere 17. yüzyılda rastlanmaktadır.¹⁹¹⁰

Gevher-i deryâ-yı safâdur gönül
Zîver-i ser-tâc-ı fenâdur gönül (G.290/1)¹⁹¹¹

Kıyâmet-bîn-i ‘aşkum mahşer-i pür-şûrdur gönlüm
Enîn-ârâ-yı şiven nağme-zîb-i sûrdur gönlüm (G.136/1)¹⁹¹²

Bâg-ı şevkam nagme-pîrâ ‘andelbümdür gönül
Bir müferrîh kasr-ı hecrem nakş u zîbümdür gönül (G.612/1)¹⁹¹³

2.1.1.4.41. Şemse: Gönül, rüzgârın binasının kemeri ve şemsesidir. Gönül redifli manzumelerde gönlün şemseye benzetildiği iki örnekten birine 17. yüzyılda Nef’î Divanı’nda, diğerine ise 18. yüzyılda Âsâf Divanı’nda rastlanmaktadır.

Zerredür ammâ ki tâb-ı âftâb-ı ‘aşk ile
Rûzgârın şemse-i tâk u revâkıdur gönül (G.74/4)¹⁹¹⁴

Zerredür ol sûziş-i mihr ü mahabbetle velî
Nûh kıbâbun şemse-i kâh u revâkıdur gönül (G.610/4)¹⁹¹⁵

2.1.1.4.42. Tac: Gönül, aşk padişahının ve Keyani’nin tacıdır. Gönlün bir taca benzetildiği örneklere ilk olarak 17. yüzyılda Fehim-i Kadîm ve Sabri Mehmed Şerîf Divanı’nda rastlanmaktadır. Bir diğer örnek ise 18. yüzyılda Âsâf Divanı’nda yer almaktadır.

¹⁹⁰⁹ Kırıkaş, “Nâcî Ahmed Dede”, 172.

¹⁹¹⁰ 17. Yüzyılda Behçeti Hüseyin Efendi, Mezâkî, Nâbî, 18. Yüzyılda Âsâf, Ferrî, Halil Nûrî, İbrahim Nazîrâ Divanlarında gönül süs eşyasına benzetilmektedir.

¹⁹¹¹ Ölmez, “Behçeti Hüseyin Efendi”, 545.

¹⁹¹² Kırbıyık, “Ferrî Mehmed”, 206.

¹⁹¹³ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf”, 668.

¹⁹¹⁴ Akkuş, “Nef’î”, 495-496.

¹⁹¹⁵ Kaya, “18. Yy. Şairi Âsâf ve Divanı”, 667.

Ana genc-i sinede bulmaz zafer her şâh-ı hüsn
Cevher-i dâg ile bir tâc-ı Keyânîdür gönül (G.113/2)¹⁹¹⁶

2.1.1.4.43. Terazî: Gönül, iyiyi ve kötüyü ayırt eden bir terazidir. Gönülün terazî olarak tasvir edildiği örnek 16. yüzyılda Senî Ali Divanı'nda yer almaktadır.

Ne için ilhâmdur dimeyeyüm şi'rüme çün
Hayr u şerri fark ider hakkâne mîzândur gönül (G.181/4)¹⁹¹⁷

2.1.1.4.44. Testî: Gönül, aşk şarabının testisidir. Gönül redifli manzumelerde gönülün testiye benzetildiği örneklerle ilk olarak 17. yüzyılda rastlanmaktadır.

Yârân bezm-i bâde götürmez sanur bizi
Sahbâ-yı 'aşk-ı yâr ile pürdür sebû-yı dil (G.130/2)¹⁹¹⁸
Sâkî-i meclis olmadı bir kerre dest-gîr
Düşdi ayaklar altına kaldı sebû-yı dil (G.108/2)¹⁹¹⁹

İtme felâhen-i yed-i cevrunle rahne-dâr
Pürdür sülâfe-i hevesünle sebû-yı dil (G.194/2)¹⁹²⁰

2.1.1.4.45. Tılsım: Gönül, garip bir tılsımdır. İncelenen manzumelerde gönülün tılsıma benzetildiği örneklerden birine 17. yüzyılda Vecdî Divanı'nda, diğerine ise 18. yüzyılda Âsâf Divanı'nda rastlanmaktadır.

Sihr-i 'akl etmez eser her ne füsün etse bana
Turfe-ta'vîzim 'aceb hırz-ı garîbîmdir gönül (G.37/4)¹⁹²¹

2.1.1.4.46. Tuzak: Gönül, gam denizindeki ağdır. Gönül redifli manzumelerde gönülün tuzığa benzetildiği örneklerle 16. yüzyılda Aşkî Divanı'nda, İbn-i Sina Divanı'nda ve 17. yüzyılda Kafzâde Fâizî Divanı'nda rastlanmaktadır.

Geldi ki kura zülf-i girih-gîr ü hayâlî
Gam kuşlarını avlamağa dâm-ı gönülde (G.312/2)¹⁹²²

Mâhi-i tîgun itsi sad-pâre

¹⁹¹⁶ Kasır, "Sabrî Mehmed Şerîf", 225.

¹⁹¹⁷ Candan, "Senî Ali", 262.

¹⁹¹⁸ Demirel, *Mehmed Ali Çelebi (Rızâyî) Divanı*, 237.

¹⁹¹⁹ Nar, "Şeyhî", 112.

¹⁹²⁰ Kılıç, "Sâlik Efendi", 520.

¹⁹²¹ Yanmaz, "Vecdî", 96.

¹⁹²² Demirel, *İbn-i Kemâl*, 197.

Lücce-i gamda âgdur gönlüm (G.94/4)¹⁹²³

2.1.1.4.47. Uçabilen Bir Şey: Gönül, sevgilinin saçına dokunup da gelen rüzgârla beraber uçup gitmiştir. Sevgilinin ayrılığı ile elemin azabına, yoldan saparak gece gündüz durmadan sevgiliye uçandır. Hem meleklerle beraber kanat açarak cennete hem de cehennemin bereketli yerine uçandır.

Saçuna ograyu gelen nesîme uçdı gönül
Bu dünyâda dahı ne zer ne sîme uçdı gönül (G.126/1)¹⁹²⁴

N'ideyim bilimezem senünile yâra gönül
Ki sapup yoldan uçarsun dün ü gün yara gönül (K.89/1)¹⁹²⁵

Âşinâ-yı cennet-i vasl olsa da efkâr ile
Gavta-pervâz yümm-i dûzah-ı hurûşîdir gönül (G.179/2)¹⁹²⁶

Bu kesret-i nâsûtı geçüp
Melekûta kanad açup
Lâhût illerine uçup
Gönül dâim safâ eyler (M.139/2)¹⁹²⁷

2.1.1.4.48. Yelken: Gönül, aşk denizindeki geminin yelkenidir. Gönül redifli manzumelerde gönlün yelkene benzetildiği iki örnekten biri 17. yüzyılda Sabrî Mehmet Şerîf Divanı'nda, diğeri ise 18. yüzyılda Âsâf Divanı'nda bulunmaktadır.

Nola anı derd u gam çekse çevirse her zamân
Keşti-i deryâ-yı 'aşkun bâd-bânıdur gönül (G.113/3)¹⁹²⁸

2.1.1.4.49. Zerre: Gönül, avare halde gezen ufak bir parçadır. İncelenen manzumelerde gönlün zerre olarak hayal edildiği ilk örnekler 16. yüzyılda rastlanmaktadır.¹⁹²⁹

Zerre gibi mihr ile âvâre oldun ey gönül

¹⁹²³ Okatan, "Kafzâde Fâ'izî", 216.

¹⁹²⁴ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 49.

¹⁹²⁵ Balbaba, "Kemâl Ümmî", 579.

¹⁹²⁶ Darıcık, "Nazîf", 284.

¹⁹²⁷ Uzun, "Ünsî Hasan Efendi", 121.

¹⁹²⁸ Kasır, "Sabrî Mehmed Şerîf Divanı", 225.

¹⁹²⁹ 16. Yüzyılda Rahîmî, Hâşimî, 17. Yüzyılda Kâimî, 18. Yüzyılda Abbas Vesîm, Cemâlî, Mustafa Zekâî, Şeyh Galib, 19. Yüzyılda Nûrî, Zekâyî Divanlarında gönlün zerreye benzetildiği örnekleri görmek mümkündür.

Çâre sabr idi gidüp bî-çâre oldun ey gönül (G.71/1)¹⁹³⁰

Âvâredür bir pâredür
Tevhîde çekindi gönül
Gizlü degül aşkâredür
Tevhîde çekindi gönül (Ş.102/1)¹⁹³¹

Rûz ü şeb der-yûze-i nûr etmede mâh-ı münîr
Zerreveş bir mihr-i pür-envâra düşdü gönlümüz (G.115/3)¹⁹³²

Lutf-ı şems-i dîne zannum na'il olmak maksadı
'Âlem-i 'aşk içre Nûrî zerre-dâr oldu gönül (G.55/4)¹⁹³³

2.1.1.4.50. Zincir: Gönül redifli manzumelerde gönlün zincire benzetildiği örneğe 17. yüzyılda Topkapılı Feyzî Divanı'nda rastlanmaktadır. Gönül, ateşin divanesini bağlayan, tutan zincirdir.

Her lahza esîrkâr-ı müşkildür dil
Bi't-tâb' hele cünuna mâ'ildür dil
Ser-tâbe-kadem 'aceb mi pür-dâg olsa
Dîvâne-i ateşin selâseldür dil (Kıta.90)¹⁹³⁴

2.1.1.4.51. Zülfikâr: Gönül, keskinlikte seçilmiş olan Zülfikâr'dır. İncelenen manzumelerde gönlün Zülfikâr olarak hayal edildiği örneğe 17. yüzyılda Peştelî Hisâli Divanı'nda rastlanmaktadır.

Nifâk u ehl-i bugzun 'ırkını bir demde kat' eyler
Muhassal tizlikde Zülfikâr-ı Murtazâdur dil (G.273/3)¹⁹³⁵

2.1.1.5. Bitkiler

2.1.1.5.1. Asma: Gönül, hıraman bir servi olan sevgiliye sarılmış bir asmadır. Gönül redifli manzumelerde gönlün asmaya benzetildiği örnek 17. yüzyılda Sofyalı Yusuf Rasîh Divanı'nda yer almaktadır.

Hayâl-i kadd-i dilberden cüdâ olmaz hemân gûyâ

¹⁹³⁰ Karaca, "Hâşimî Divanı", 41.

¹⁹³¹ Aydın, "Kâimî Divanı", 225.

¹⁹³² Tuğluk, "Abbâs Vesîm Efendi", 669.

¹⁹³³ Yılmaz, "Nûrî", 159.

¹⁹³⁴ Özerol, "Topkapılı Feyzî", 159.

¹⁹³⁵ Ercan, "Peştelî Hisâli Divanı", 203.

Ki bir serv-ı hirâmâna sarılmış tâkdır gönlüm (G.68/3)¹⁹³⁶

2.1.1.5.2. Fidan: Gönül, Tur'daki fidandır. İncelenen manzumelerde gönlün fidana benzetildiği örneğe 18. yüzyılda Arpaemînzâde Sâmi Divanı'nda rastlanmaktadır.

Hayâl-i kâmetünle bir nihâl-i Tûrdur gönlüm
Tecellâ-yi cemâle câygâh-i nûrdur gönlüm (G.85/1)¹⁹³⁷

2.1.1.5.3. Diken: Bir gül için herkesin gözüne batan diken gönüldür. Gönül redifli manzumelerde gönlün dikene benzetildiği iki örnekten biri 19. yüzyılda Câzib Divanı'nda, diğeri ise Nûrî Divanı'nda yer almaktadır.

Ya nice gelsün açılsun bak ki batdı iltifât
Bir gül için herkesin çeşminde hâr oldı gönül (G.55/2)¹⁹³⁸

Gonca-i dâmân-ı cevri-yâre hâr oldun gönül
Gülşen-i hicrân-ı gamda çün hezâr oldun gönül (G.246/1)¹⁹³⁹

2.1.1.5.4. Gonca: Gönül, gonca gibi kanlıdır. Onun gibi henüz açılmamış yani tazedir. Haliyle zarîf ve kırılığandır. Gönül redifli manzumelerde gönlün goncaya benzetildiği oldukça fazla örnek vardır. 16. yüzyıldan itibaren bu örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır.

Hasret-i la'lünle toldı gonca gibi kan gönül
Yüzünü göster ki ola gül gibi handân gönül (G.190/1)¹⁹⁴⁰

Hande-i zîr-lebi için olma hûnîn-dil gönül
Açılur ol gonçe-i sîr-âb sen açıl gönül (G.297/1)¹⁹⁴¹

Çâk-ber-çâk yine hem derhem
Gonçe-i inkisârdur gönlüm (G.83/3)¹⁹⁴²

2.1.1.5.5. Gül: Gönül, Cennet bağındaki güldür. Gül gibi yüz parçadır. Onun gibi mutlu olan ve güzel kokandır. Gül gibi gönlün de yakası yırtıktır. Ayrıca

¹⁹³⁶ Bulut, "Sofyalı Yusuf Rasih", 70.

¹⁹³⁷ Kutlar Oğuz, "Arpaemînzâde Mustafa Sâmi Divanı".

¹⁹³⁸ Yılmaz, "Nûrî", 159.

¹⁹³⁹ Yılmaz, "Câzib Divanı", 330.

¹⁹⁴⁰ Demirel, *İbn-i Kemâl*, 124.

¹⁹⁴¹ Çakır, "Kavsi", 762.

¹⁹⁴² Çağlı, "Vişne-zâde İzzetî", 92.

gönül, eski ve pis bir güldür. İncelenen manzumelerde gönlün en çok benzetildiği unsurların başında gül gelmektedir.

Dem olur leblerünsüz gonca gibi teng-hâtırdur
Dem olur ‘ârızunsuz gül gibi sad-çâkdür gönlüm (G.388/4)¹⁹⁴³

Ayn-ı zulmât idi envâr-ı eyledi Fazl-ı ilâh
Güliden açıldı çü gül-i bâg-ı cinân oldu gönül (G./6)¹⁹⁴⁴

Sarılmış rengi dönmüş çekmeden bâd-ı hazân Cevrîn
Gülîstân-ı gam içre bir gül-i pejmürdedir gönlüm (G.195/2)¹⁹⁴⁵

Bülbül-i nâlân zahm-ı hâr iken
Gül gibi çâk-ı girîbândur gönül (G.83/2)¹⁹⁴⁶

2.1.1.5.6. Lale: Gönül, kadehi lale gibi elinden hiç bırakmaz. Lale gibi gönlün de yakası yırtıktır. Ayrıca lale gibi sinesi dağ yarası yani yanık yarası ile doludur. Gönül redifli manzumelerde gönlün laleye benzetildiği ilk örnek 16. yüzyılda Hayâlî Bey Divanı’nda görülmektedir.¹⁹⁴⁷

Olmazdı lâle gibi sana reng ü bû nasîb
Olsan eger bu bâgda gül-berg-i ter gönül (G.84/3)¹⁹⁴⁸

Jâle-veş bir gonçe-i ra’nâya düşdi gönlümüz
Sâye-âsâ bir sehî bâlâ düşdi gönlümüz (G.98/1)¹⁹⁴⁹

Lâleveş dâg dâgdır gönlüm
Bir söyünmez çerâgdır gönlüm (G.202/1)¹⁹⁵⁰

2.1.1.5.7. Sanavber: Fıstık ağacı. Gönül, sanavber tanesidir. Gönül redifli manzumelerde gönlün sanavbere benzetildiği iki örnekten biri 17. Yüzyılda Abdulahâd Nûrî Divanı’nda, diğeri ise Askerî Divanı’nda yer almaktadır.

On sekiz bin ‘âlemi ma’nide olmuşken muhit

¹⁹⁴³ Aydın, “Gelibolulu Mustafa Ali”, 442.

¹⁹⁴⁴ Dede, “Divan-ı Gül Baba”, 266.

¹⁹⁴⁵ Çolak, “Emetullah Hanım”, 268.

¹⁹⁴⁶ Türközmen, “Tecellî”, 85.

¹⁹⁴⁷ 17. Yüzyılda Abdurrahman Râmî Çelebi, Cevrî, Fâik Mahmûd, 18. Yüzyılda Abbas Vesîm Divanlarında gönül laleye benzetilmektedir.

¹⁹⁴⁸ Koçak, “Fâik Mahmûd ve Divanı”, 165.

¹⁹⁴⁹ Ayan, *Cevrî*, 217.

¹⁹⁵⁰ Tuğluk, “Abbâs Vesîm Efendi”, 762.

Sûretâ görsen sanevber dânesidür bu gönül (G.79/2)¹⁹⁵¹

2.1.1.5.8. Yaprak: Çölde dolaşan, uçuşan ot yaprağıdır. Lalenin yaprağı gibi kan içinde gizlidir. İncelenen manzumelerde gönlün yaprağa benzetildiği örneğe 16. yüzyılda Cemâlî Divanı'nda rastlanmaktadır.

Dem-be-dem la'ling gamıdın gonca tek kandur köngül
Lâlening bergi kimi kan içre pinhândur köngül (G.429/1)¹⁹⁵²

2.1.1.6. Kozmik Alem

2.1.1.6.1. Ay: Gönül, ay gibi yerinden ayrılp avareliğe düşmüştür. Göğüs gökyüzünde ay olan gönül, ay gibi raks etmektedir. Gönül redifli manzumelerde gönlün aya benzetildiği çok sayıda örnek vardır. Bu örneklerle 17. yüzyıldan sonra rastlanmaktadır.

Şeb-i hicrana aydır gönlüm
Bezmd e gam-zidâydır gönlüm (G.32/1)¹⁹⁵³

2.1.1.6.2. Felek: Gönül, dönmesi sebebiyle feleğe benzetilmektedir. Gönlün feleğe benzetildiği ilk örneğe 15. yüzyılda Sarı Müderriszâde Şeyh Sinan Divanı'nda rastlanmaktadır. Diğer örnekler ise 16. yüzyılda Şeyh Hasan Hüsameddin Divanı'nda ve 17. yüzyıla Hakîkî Divanı'nda bulunmaktadır.

Eşidüb ebrimiş cânım senin tekvîn hisâbından
Felek gibi sema' urub muhabbetle döner gönlüm (G.22/5)¹⁹⁵⁴

Pertevinden hüsnünün gün gibi tâbândur gönül
Çün felek râh-ı talebde gerçi gerdândur gönül (G.375/1)¹⁹⁵⁵

2.1.1.6.3. Gökyüzü: Gönül, mana toprağının gökyüzüdür. Her bir eşyadan daha üstündür, Allah'ın arşıdır. Gönlün gökyüzüne benzetildiği ilk örneğe 16. yüzyılda Sehâbî Divanı'nda rastlanmaktadır. Diğerlerine ise 17. yüzyılda Ahmed

¹⁹⁵¹ Coşkun, *Abdulahad Nûrî*, 294.

¹⁹⁵² Gençtürk Demircioğlu, "Cemîlî", 402.

¹⁹⁵³ Çobanoğlu, "Enderunlu Ferîd İbrahîm", 122.

¹⁹⁵⁴ Sessiz, "Sarı Müderris Şeyh Sinan", 184.

¹⁹⁵⁵ Boz, "Hakîkî Divanı".

Yârî Divanı'nda, Şeyh Mehmed Nazmî Divanı'nda ve 18. yüzyılda Cemâlî Divanı'nda rastlanmaktadır.

‘Âlem-i ma’nânın ‘arzıdır bu ten
Bil o ‘arzın asumanıdır gönül (G.229/4)¹⁹⁵⁶

Beyt-i Rabbü’l-‘âlemin secdegâh-ı enbiyâ
Her eşyâdan mükerrerem ‘arş-ı rahmândır gönül (G./4)¹⁹⁵⁷

2.1.1.6.4. Gölge: Gönül, gölge gibi ayı kucaklamak ister. Gölge gibi, fidan boylunun önüne düşmek ister. Gönül, aşk yolunda bulunan düşkünlerin üzerindeki gölgedir. Gönülün gölgeye benzetildiği örneklerle 16. yüzyılda Hecrî Divanı'nda, Gelibolulu Mustafa Ali Divanı'nda rastlanmaktadır.¹⁹⁵⁸

Berâber oldı kara yire sâye-veş ‘Âlî
Hevâ-yı ‘ışk ile berbâd gördüğün gönlüm (G.379)¹⁹⁵⁹

Kad-i pîrün halka-veş ham olduğun ‘ayb eylemen
Hâle-veş bir mâhî âgûş itmek ister gönlümüz (G.181/4)¹⁹⁶⁰

Jâle-veş bir gonçe-i ra’nâya düşdi gönlümüz
Sâye-âsâ bir sehî bâlâ düşdi gönlümüz (G.98/1)¹⁹⁶¹

Bâd-ı zülfünle pür-hevâ gûyâ
Sâye-i nahl-ı biddür gönlüm (G.77/1)¹⁹⁶²

2.1.1.6.5. Güneş: Gönül kimi zaman güneş gibi etrafı aydınlatır, onun kadar büyüktür, onun gibi göktedir. Kimi zaman ise güneşten bile daha yakıcı olan bir ateştir. Gönül redifli manzumelerde gönülün güneşe benzetildiği ilk örneğe 14. Yüzyılda Ulu Arîf Çelebi Divanı'nda rastlanmaktadır.

Horşîd-i sepehr-i lâ mekânî dil-i mâst
Keyhusrev-i mülk-i câvidânî dil-i mâst
Tâ der-dil-i mâ ‘ışk-ı tu menzil kerdest
Ser çeşme-i âb-ı zindegânî dil-i mâst (R.4)¹⁹⁶³

¹⁹⁵⁶ Ergin, “Cemâleddîn-i Uşşâkî”, 166.

¹⁹⁵⁷ Güneş, “Hüzni”, 86.

¹⁹⁵⁸ 17. yüzyılda Behçeti Hüseyin Efendi Divanı'nda, Cevrî Divanı'nda, Şeyhî Divanı'nda, Vişnezâde İzzetî Divanı'nda ve 18. yüzyılda Abbas Vesîm Divanı'nda rastlanmaktadır.

¹⁹⁵⁹ Aydın, “Gelibolulu Mustafa Ali”, 438.

¹⁹⁶⁰ Ölmez, “Behçeti Hüseyin Efendi Divanı”, 498.

¹⁹⁶¹ Ayan, *Cevrî*, 217.

¹⁹⁶² Çağlı, “Vişne-zâde İzzetî”, 87.

¹⁹⁶³ Değirmençay, *Ulu Arîf Çelebi*, 301.

Başka âlem bulmuş ol mihr-i cemâl-i yârdan
Zerredir hem âftâb-ı âlem-ârâdır gönül (G.201/4)¹⁹⁶⁴

2.1.1.6.6. Hava Kabarcığı: Gönül, beyaz bir hava kabarcığıdır. Gönülün hava kabarcığına benzetildiği ilk örneğe 15. yüzyılda Hamdullah Hamdi Divanı'nda rastlanmaktadır.¹⁹⁶⁵

Beni korkutma cefâ bahrini cûşa getürüp
Ki bu deryâda habâb oldı gönül döne döne (G.140/2)¹⁹⁶⁶

Bâde-i 'aşk gösterür pür-hûn
Bir habâb-ı sepîddür gönlüm (G.77/3)¹⁹⁶⁷

2.1.1.6.7. Seyyare: Gönül, bir yerde duramayıp yer değiştiren ve her yeri gezip seyreden bir gezegendir. Gönül redifli manzumelerde gönlün gezegene benzetildiği örneklerle 16. yüzyılda Şeyh Hasan Hüsameddîn Uşşakî ve Zâtî Divanlarında, 17. yüzyılda Hakîkî ve Haşîmî Divanlarında rastlanmaktadır.

Mâh-rûlar mihri ile gice gündüz Zâtîyâ
Seyr ider her menzili seyyâredür gönlüm benüm (G.895/5)¹⁹⁶⁸

2.1.1.6.8. Yıldız: Gönül yıldız gibi dönmektedir. Gönül redifli manzumelerde gönlün yıldıza benzetildiği örneklerden biri 17. Yüzyılda Abdulahad Nûrî Divanı'nda, diğeryse 18. Yüzyılda Zekâyî Divanı'nda yer almaktadır.

Encüm gibi dâ'im döner gâhî çıkar gâhî iner
Turmaz gece gündüz yanar bir nâra gönlüm n'eyleyem (G.87/4)¹⁹⁶⁹

2.1.1.7. Dört Unsur

2.1.1.7.1. Âfet: Gönül, akıl gemisinin afetidir. Gönül redifli manzumelerde gönlün afete benzetildiği örneğe 17. yüzyılda Kâşif Divanı'nda rastlanmaktadır.

Yem-i 'ummân-ı hurûş ya'ni dil

¹⁹⁶⁴ Okçu, "Şeyh Gâlib Divanı".

¹⁹⁶⁵ 17. Yüzyılda Vişnezâde İzzetî, 18. Yüzyılda Vakanüvis Mehmed Pertev Efendi, 19. Yüzyılda Hanyalı Kâmî Divanlarında gönül hava kabarcığına benzetilmektedir.

¹⁹⁶⁶ Özyıldırım, "Hamdullah Hamdi Divanı".

¹⁹⁶⁷ Çağlı, "Vişne-zâde İzzetî", 87.

¹⁹⁶⁸ Tarlan, *Zâtî*, 399.

¹⁹⁶⁹ Coşkun, *Abdulahad Nûrî Divanı*, 301.

Âfet-i fülk-i hûş ya'ni dil (G.40/1)¹⁹⁷⁰

2.1.1.7.2. Akarsu: Gönül, servi boylu sevgiliye akan akarsudur. O, su gibi saf ve parlaktır. Sevgilinin yanağını görünce su gibi sevgiliye doğru akandır. Su gibi titreyen ve akarsu gibi sağa sola meylederek gidendir. Gönülün akarsuya benzetildiği çok sayıda örnek vardır. Bu örneklerle ise ilk olarak 16. yüzyılda denk gelinmektedir.

Bâd-ı nazarda su gibi akdî sana gönül
Yüz yumaz oldu ey boyu servüm bana gönül (G.357/1)¹⁹⁷¹

Şevk-ı tîg-ı âbdârunla derûn-ı sînede
Gıll u gışdan sâf oluban su gibi dîtrer gönül (G.93/3)¹⁹⁷²

Serv-kadler ayagina sâye-veş düşer gönül
Gördüğine meyl eder akarsuya benzer gönül (G.94/1)¹⁹⁷³

Akdî senden tarafa su gibi sâde gönül
Sana kul oldu eyâ ser-kad âzâde gönül (G.94/1)¹⁹⁷⁴

Ey Mesîhî komadı su gibi hercâiligin
Kanda kim bir serv-kad görse ana akar gönül (G.145/5)¹⁹⁷⁵

2.1.1.7.3. Ateş: Gönül, muhabbet ateşiyle ateşlidir. Yatışması mümkün olmayan ateştir ki güneş ve ay gönülün ateşinin etrafında pervanedir. Gönül, kıvılcımı olmayan bir ateştir. Gönül redifli manzumelerde gönülün ateşe benzetildiği örneğe ilk olarak 16. yüzyılda Gelibolulu Mustafa Ali Divanı'nda rastlanmaktadır.¹⁹⁷⁶

Mahabbet sûzişinden gerçi âteş-nâkdür gönlüm
Fenâ râhında gel gör kim bir avuç hâkdür gönlüm (G.388/1)¹⁹⁷⁷

Gâh çün peymâne-i mey sâf u menfeşsin gönül
Gâh gubâr-ı mihnet ü gamla müşevveşsin gönül

¹⁹⁷⁰ Büyükyıldırım, "Kâşif", 248.

¹⁹⁷¹ Çetin, "Derzi-zâde 'Ulvî", 393.

¹⁹⁷² Zülfe, "Hecrî Divanı".

¹⁹⁷³ Zülfe, "Hecrî Divanı".

¹⁹⁷⁴ Turan, "Hatmî", 175.

¹⁹⁷⁵ Mengi, *Mesîhî Divanı*, 206.

¹⁹⁷⁶ 17. yüzyılda Fasîh Dede, Nesîb Dede, Nivîzâde Ataî, 18. yüzyılda Beylikçi İzzet Bey, Nedîm, 19. yüzyılda Fâzıl ve Sutûrî Divanlarında gönül ateşe benzetilmektedir.

¹⁹⁷⁷ Aydın, "Gelibolulu Mustafa Ali", 442.

Sûzişün efzûn olur âb-ı sirişk-i dîdeden
Hâsılı teskîn kabûl itmez bir âteşsin gönül (Kıta.14)¹⁹⁷⁸

2.1.1.7.4. Çiy tanesi: Gönül, çiy tanesi gibi gül bahçesindeki güle düşmüştür. Gönül redifli manzumelerde gönlün çiy tanesine benzetildiği örnekler ilk olarak 17. yüzyılda Neşâtî Divanı'nda rastlanmaktadır. Diğer örnekler ise 18. yüzyılda Abbas Vesîm Efendi, Fasîhî ve Sakîb Dede Divanlarında rastlanmaktadır.

Sâf-meşreb 'âşıkız bir yâra düşdü gönlümüz
Şebnemâsâ bir yüzü gül-zâra düşdü gönlümüz (G.115/1)¹⁹⁷⁹

Zerre-i meczûb-i hurşîd-i tecellîdür gehî
Geh gül-i dâg-ı gam-ı hicrana şeb-nemdür gönül (K.28/15)¹⁹⁸⁰

2.1.1.7.5. Dalga: Gönül, okyanustaki dalgadır. Gönül redifli manzumelerde gönlün dalgaya benzetildiği örnekler 17. Yüzyılda Hakîkî Divanı'nda, 18. Yüzyılda da Arpaemînzâde Sâmi Divanı'nda rastlanmaktadır.

Katresinde nice deryâlar nihân-ender-nihân
Evvelîn-mevc-i muhît-i bî-nişânîdür gönül (G.82/2)¹⁹⁸¹

Kendüde seyrâniçün ol bahr-ı vahdetden gehî
Baş kaldurur meğr ki mevc-i 'ummândur gönül (G.375/4)¹⁹⁸²

2.1.1.7.6. Deniz/ Okyanus: Gönül, deniz gibi ıstırap dolu olmayı ister. Gönül mana denizidir, deniz gibi coşmuştur. Nuh tufanı olsa dahi yerinden oynamaz. Dalga vurmayan, hakikatlerin incisinin çıktığı denizdir.

Servi nâzum hevâ-yı zülfünle
Bahr-i pür ıztırâpdur gönlüm (G.85/2)¹⁹⁸³

İy dekâyık bahrı gavvâsı gönül
İy hakâyık Dürrîne deryâ gönül (K.370/5)¹⁹⁸⁴

Bir güzeller şahının uyub havâ-yı 'aşkına

¹⁹⁷⁸ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 351.

¹⁹⁷⁹ Tuğluk, "Abbâs Vesîm Efendi", 669.

¹⁹⁸⁰ Arı, "Sâkîb Dede ve Divanı".

¹⁹⁸¹ Oğuz, "Arpaemînzâde Mustafa Sâmi".

¹⁹⁸² Boz, "Hakîkî Divanı".

¹⁹⁸³ Kılıç, "Gümülcineli Dürrî", 105.

¹⁹⁸⁴ Boz, "Hakîkî Divanı".

Kendüyi deryâ gibi pür-ıztırâb ister gönül (G.15/4)¹⁹⁸⁵

2.1.1.7.7. Rüzgâr: Gönül sevgili yokken öyle bir hâl almıştır ki âşığı bırakıp rüzgârla beraber uçup gitmiştir. Gönül, rüzgâr gibi dengesiz ve ne yöne gideceğini bilmeyen bir kararsızdır. Yine rüzgâr gibi aşk âleminin gül bahçesinde gezinen, sümbül çölünde dolaşan ve rüzgâr gibi koşarak gidendir.

Hiç karârın yok yellersin dâ'imâ yeller gibi
Eşk-i çeşmün akıdırsun dâ'imâ seller gibi
'Aklunı başuna devşir sen dahi iller gibi
Tekyegâh-ı 'ışk içinde ben ki 'abdeller gibi
Vâleh ü hayrân olub Esrâra düşdün ey gönül (M.234/2)¹⁹⁸⁶

Gâh olursın su gibi bir vâdiye turma revân
Gâh olursın bâd-ı sarfî gibi pûyân ey gönül (G.491/4)¹⁹⁸⁷

Eylemez bir yirde hiç servün hevâsıyla karâr
Gül-sitân-ı 'âlem-i 'ışkun sabâsıdır gönül (G.272/4)¹⁹⁸⁸

Hevâ-yı sünbîlede seyr-i ezhâr u gül ister dil
Nesîm-i gülşenâsâ geşt-i deşt-i sünbül ister dil (G.62/1)¹⁹⁸⁹

2.1.1.7.8. Sel: Gönül, sel gibi gözyaşı akıtır, sel gibi kararsız olmuştur. Gönülün sele benzetildiği örnek 17. yüzyılda Askerî Divanı'nda yer almaktadır.

Hiç karârın yok yellersin dâ'imâ yeller gibi
Eşk-i çeşmün akıdırsun dâ'imâ seller gibi
'Aklunı başuna devşir sen dahi iller gibi
Tekyegâh-ı 'ışk içinde ben ki 'abdeller gibi
Vâleh ü hayrân olup esrara düşdün ey gönül (M.234/2)¹⁹⁹⁰

2.1.1.7.9. Toprak: Gönül, reislik fikrini, düşüncesini bırakmalı ve ayak toprağı olmalıdır. Fenalık yolunda toprak olan gönül, yollara serilmelidir. Tende ki köhne testide gönül bir avuç topraktır.

Eyleyüb terk-i ta'alluk gel fenâ ol ey gönül
Fakrla fahr eyleyüp ehl-i gınâ ol ey gönül
Mülk-i ma'nîye kadem bas pâd-şâh ol ey gönül

¹⁹⁸⁵ Tarlan, *Hayâlî Bey Divanı*, 266.

¹⁹⁸⁶ Karagöz, "Askerî", 280.

¹⁹⁸⁷ Başpınar, "Beyânî Divanı".

¹⁹⁸⁸ Çıpan, "Fasîh Ahmed Dede", 183.

¹⁹⁸⁹ Özerol, "Topkapılı Feyzî", 62.

¹⁹⁹⁰ Karagöz, "Askerî", 279.

Şâh-ı ‘âlem olmak istersen gedâ ol ey gönül
Ko riyâset Fikrîni gel hak-i pâ ol ey gönül (Tahmis.2/2)¹⁹⁹¹

Mahabbet sûzişinden gerçi âteş nâkdür gönlüm
Fenâ râhında gel gör kim bir avuç hâkdür gönlüm (G.388/1)¹⁹⁹²

Mahabbet bagbânı tohm-ı gam ekmek için Râsih
Sifâl-i köhne-i tende bir avuç hâkdür gönlüm (G.68/5)¹⁹⁹³

2.1.1.7.10. Tufân: Gönül, yanağı Nuh olanın, her şeyi kaplayan tufanıdır. Gönül redifli manzumelerde gönlün tufana benzetildiği örneklerin ilkinde 16. yüzyılda Senî Ali Divanı’nda, diğerlerineyse 17. yüzyılda Ahmed Yârî ve Hakîkî Divanlarında rastlanmaktadır.

Mâ-sivâ’llâh bahr-ı ‘İlmînün katında katredür
Cüzz ü küllî çünkü kaplayıcı tûfândur gönül (G.181/8)¹⁹⁹⁴

2.1.1.8. Efsanevî Unsurlar

2.1.1.8.1. Anka: Gönül Anka gibi kanaat Kâf’ını gözler. Gönül, yüce yuvanın Anka’sıdır. Gönül redifli manzumelerde gönlün Anka’ya benzetildiği örneklere sıklıkla rastlanmaktadır.

Tâlib olma cife-i dünyâya her mânend-i zâg
Murg-ı ‘Ankâ ol gönül var Kâf-ı istignâ gözet
Mâlik-i kenz-i kanâ’at ol yakup rûşen çerâg
Murg-ı ‘Ankâ ol gönül var Kâf-ı istignâ gözet (M.4/1)¹⁹⁹⁵

Zîr-i bâlâ pest-i heşt esrârını iz’ân eder
Suyud-ı mazmûn ile Sîmurg-ı ‘Anka’dır gönül (G.201/2)¹⁹⁹⁶

Kâf-ı tende mûrg-i ‘ankâdur gönül
Cismi yok bir sırrı ihfâdur gönül (G.117/1)¹⁹⁹⁷

¹⁹⁹¹ Kayabaşı, “Sârbân Ahmed”, 351.

¹⁹⁹² Aydın, “Gelibolulu Mustafa Ali”, 442.

¹⁹⁹³ Bulut, “Sofyalı Yusuf Rasih”, 70.

¹⁹⁹⁴ Candan, “Seni Ali”, 262.

¹⁹⁹⁵ Kılıç, “Kudsi”, 237.

¹⁹⁹⁶ Aykanat, “Ecrî”, 120.

¹⁹⁹⁷ Cansever, “Eğribozlu Mehmed Emîn Sırrî”, 202.

2.1.1.8.2. Hümâ: Gönül, himmetin ve aşkın zirvesindeki mekânsız Hümâ'dır. O, Hümâ gibi kanaatkardır ve onun gibi kanat açıp uçandır.

Yine bir ârzû-yı dil-ber-i mümtâz ider gönlüm
'Aceb sevdâ-yı hâm eyler hümâ-pervâz ider gönlüm (G.160/1)¹⁹⁹⁸

Devre gelsün şevk-i ruhsârunla bezm içre müdâm
Meclis-i rindân-ı 'aşkun câm tâsıdur gönül (G.54/3)¹⁹⁹⁹

Yirlere konmaz sipihri hergiz itmez âşiyân
Evc-i 'ışkun bir hümâ-yı lâ-mekânıdur gönül (G.79/4)²⁰⁰⁰

2.1.1.8.3. Semender: Gönül semender gibi ateşin içindedir. Gönül redifli manzumelerde gönlün semendere benzetildiği örneklerden birine 16. yüzyılda Yetîm Divanı'nda, diğerine ise 17. yüzyılda Emetullah Hanım Divanı'nda rastlanmaktadır.

Yetîm âteş-'izâr âfetlerün şevki hevâsiyle
Semender-vâr itmişdür yirin ahker gönül murgı (G.204/4)²⁰⁰¹

Yakar bâl ü perin gam âteşinde ictinâb itmez
Semenderdir veyâhûd bilmezem pervânedir gönlüm (G.182/5)²⁰⁰²

2.1.1.8.4. Simurg: Gönül, göklerin mekânsız Simurg'udur. O, Simurg gibi uçandır. Gönlün Simurg'a benzetildiği örneklere 16. yüzyılda Sehâbî Divanı'nda ve 17. yüzyılda Hakîkî Divanı'nda rastlanmaktadır.

Gâh sî-murg-ı fezâ-yı lâ-mekânîdür gönül
Gâh 'ankâ-yı mahabbet âşiyânıdur gönül (G.226/1)²⁰⁰³

2.1.1.9. Diğer Unsurlar

2.1.1.9.1. Akıl: Gönül, delilik sınırında azat olmuş akıldır. Gönlün akla benzetildiği örnek 17. Yüzyılda Nazîf Divanı'nda yer almaktadır.

Tâ ki lebrîz-i cünun âzâd hüşîdir gönül

¹⁹⁹⁸ Çukurlu, "Şûhî Bengîzâde", 227-228.

¹⁹⁹⁹ Kırıktaş, "Nâcî Ahmed Dede", 172.

²⁰⁰⁰ Koparan, "Cem'i", 298.

²⁰⁰¹ Aktaş, "Yetîm Divanı", 471.

²⁰⁰² Çolak, "Emetullah Hanım", 261.

²⁰⁰³ Bayak, "Sehâbî Divanı".

Sâgar-ı gerden-dih-i bezm-i sürûşdir gönül (G.179/1)²⁰⁰⁴

2.1.1.9.2. Allah: Gözle aranan fakat aslında gözün kendisi olan, canın ve cihanın sahibi olan gönül bu özellikleriyle Allah'tan bir parça olduğunu gösterir.

Cihân ber-hem zedem der cust u cûyet
Tû hûd cân u cihânî ey dil ey dil (G.63/6)²⁰⁰⁵

2.1.1.9.3. Av: Gönül, aşk aslanının zayıf avıdır. Ayrıca gözü ceylan olan sevgilinin de avıdır. Gönülün av olarak hayal edildiği ilk örnek 15. yüzyılda İbrahim Beg Divanı'nda yer almaktadır.

Haberün var mıdur kimi sevdün
Kim kılıpdur seni şikâr gönül (G.31/3)²⁰⁰⁶

Evc-i istignâda ankâ-veş olurken lâne-sâz
Ceng-i şehbâz-ı nigâh kim şikâr oldun gönül (G.246/3)²⁰⁰⁷

2.1.1.9.4. Baş Ağrısı: Gönül, içkiden sonra oluşan baş ağrısıdır. Gönül redifli manzumelerde gönülün baş ağrısı olarak anlatıldığı örnek 18. yüzyılda Beylikçi İzzet Bey Divanı'nda yer almaktadır.

Olalı bu arada deryâ-cûy
Seylveş bî-karârdır gönlüm (G.125/3)²⁰⁰⁸

2.1.1.9.5. Bela: Gönül, aşk ehline özgü bir beladır. O, âşığın başının belasıdır yani âşığa bela olmuştur. Gönül redifli manzumelerde gönülün bela olarak düşünüldüğü örneklere ilk olarak 16. yüzyılda denk gelinmektedir.

Kemend-i kâkül ü zülf-i nigâra mübtelâdur dil
Hevâya yeltenür 'aşk ehline özge belâdur dil (G.273/1)²⁰⁰⁹

Hanisan ey haste cânımga belâ bolgan köngül
Bî-vefâlar 'işvesine mübtelâ bolgan köngül (G.218/1)²⁰¹⁰

²⁰⁰⁴ Darıcık, "Nazîf", 284.

²⁰⁰⁵ Değirmençay, *Ulu arîf Çelebi*, 163.

²⁰⁰⁶ Güler, "İbrahim Beg", 393.

²⁰⁰⁷ Yılmaz, "Câzib Divanı", 330.

²⁰⁰⁸ Şen, "Beylikçi İzzet Bey", 213.

²⁰⁰⁹ Ercan, "Peşteli Hisâlî Divanı", 202.

²⁰¹⁰ Canpolat, "Kişverî", 143.

2.1.1.9.6. Dermân/ Şifâ: Her derdin dermanı gönüldedir. Gönül bazen derde dert katarken bazen de derde deva olur. Gönülün deva, şifa olarak hayal edildiği ilk örneğe Fânî Divanı’nda rastlanmaktadır.

Şifâ gönülden iste hasteyisen
Ki cümle derdüne dermân gönüldür (G.16/2)²⁰¹¹

Gâh olur derdin Cemâlînin katar derdine derd
Gâh olur her derde sen dermân olursun ey gönül (G.229/10)²⁰¹²

2.1.1.9.7. Ebedî/ Ölümsüz: Gönül, mana âleminde ölümsüzdür. Gönül redifli manzumelerde gönülün ölümsüz olarak hayal edildiği örneğe 18. yüzyılda Âsâf Divanı’nda rastlanmaktadır.

Câdadur şevkun türâb olsun rehünde cism ü ten
Ben gidersem ‘âlem-i ‘ulvîde bâkîdür gönül (G.610/3)²⁰¹³

2.1.1.9.8. Göz: Gönül, âşığın kan saçan gözüdür. Ayrıca karıncanın da gözüdür. Gönülün göze benzetildiği örneklerden ilki 16. yüzyılda Seyyîd Nizâmoğlu Divanı’nda, diğerleriyse 17. yüzyılda Nevizâde Atâî ve 18. yüzyılda Ahmed Müsellem Efendi Divanlarında rastlanmaktadır.

Bâb-ı vuslatsın visâl-i yâri senden buldular
Ehl-i derdin derdine ‘ayn-ı devâsın ey gönül (G.186/6)²⁰¹⁴

Kana gark olmuş süveydâ şekl-i merdümdür ana
‘Âşıkun gûyâ ki çeşm-i hûn-feşânıdır gönül (G.140/2)²⁰¹⁵

2.1.1.9.9. Gözbebeği: Gönül, gözbebeği gibi kahramandır. Gönülün gözbebeğine benzetildiği örnek 16. yüzyılda Behiştî Divanı’nda yer almaktadır.

Dür dişün ‘aksini deryâlarda görse atılır
Merdüm-i çeşmüm gibi merd-i bahâdırur gönül (G.312/1)²⁰¹⁶

²⁰¹¹ Kayhan, “Divan-ı Fânî”, 52-53.

²⁰¹² Ergin, “Cemâleddîn-i Uşşâkî”, 166.

²⁰¹³ Kaya, “Âsâf ve Divanı”, 667.

²⁰¹⁴ Özdemir, “Seyyîd Nizamoğlu”, 179.

²⁰¹⁵ Karaköse, “Nev’î-zâde Atayî”, 562.

²⁰¹⁶ Aydemir, *Behiştî*, 254.

2.1.1.9.10. Gözyaşı: Gönül, Yakup'un gözünden akan yaştır. Gönülün gözyaşına benzetildiği örnek 19. yüzyılda Hersekli Arif Hikmet Divanı'nda bulunmaktadır.

Şehrâh-ı cüst ü cûda o yûsuf-cemâli âh
Eşk-i revân-ı dîde-i Yakûbdur gönül (G.182/2)²⁰¹⁷

2.1.1.9.11. Hikâye/Destân: Gönül, Rüstem'in destanıdır. Gönül, muhabbet köşesinin destanıdır. Muhabbetin ve güneşin destanıdır. Gönül redifli manzumelerde gönülün hikâyeye benzetildiği örneklerle ilk olarak 16. yüzyılda denk gelinmektedir.

Mülk-i 'ışkun şâh-ı Rüstem dâstânıdır gönül
Âh ile sâhib-direfş-i Gâviyânîdür gönül (G.79/1)²⁰¹⁸

2.1.1.9.12. İz: Gönül âşığın bıraktığı izdir. Gönülün ize benzetildiği örneklerle 17. yüzyılda Behçetî Hüseyin Efendi ve 18. yüzyılda Mehmed Nebîl Divanlarında rastlanmaktadır.

Vâdî-i vuslat-geh oldur menzil-i ârâm-ı cân
Râh-ı pür-hâr ü hasında kim sürâgumdur gönül (G.279/6)²⁰¹⁹

Fikr-i la'linle gitmesün hîçe
Bende bilmem sürâgdır gönlüm (G.215/4)²⁰²⁰

2.1.1.9.13. Kan: Gönül, muhabbet ayının bir parça kanıdır. Gam okuyla öldürülmüş olanın bir parça kanıdır. Gönül, sevgilinin dudağının hasretiyle kana döner. O, aşk ateşinden damlayan kandır. Gönülün kana benzetildiği örneklerle ilk olarak 16. yüzyılda Hayâlî Bey ve Senî Ali Divanlarında, daha sonra ise 17. yüzyılda Sabrî Mehmed Şerîf ve 18. yüzyılda Feyzî Efendi Divanlarında rastlanmaktadır.

Nâr-ı 'ışka düşüben biryâna dönmiş bu gönül
Hasret-i la'lünden ey cân kana dönmiş bu gönül (G.180/1)²⁰²¹

²⁰¹⁷ Şahin, "Hersekli arîf Hikmet Bey", 323.

²⁰¹⁸ Koparan, "Cem'î", 298.

²⁰¹⁹ Ölmez, "Behçetî Hüseyin Efendi", 540.

²⁰²⁰ Aktaş, "Mehmed Nebîl", 308.

²⁰²¹ Candan, "Senî Ali Divanı", 262.

2.1.1.9.14. Kanat: Gönül, kutsal kuşlar için kanattır. Gönül redifli manzumelerde gönlün kanat olarak hayal edildiği örnek 17. yüzyılda Mesîhî Tebrîzî Divanı'nda yer almaktadır.

Fezâ-yı 'âlem-i 'irfânda ol şehbâzdur könlüm
Ki kudsî 'âşiyân kuşlara hem pervâzdur könlüm (G.103/1)²⁰²²

2.1.1.9.15. Kebap: Gönül, sine fırınında pişmiş hatta yanmış olan kebaptır. Gönlün kebaba benzetildiği çok sayıda örnek mevcuttur. Bunların ilkinde 15. yüzyılda denk gelinmektedir.

Nâr-ı 'ışkunla kebâb oldu gönül döne döne
Çeşm-i mestünle harâb oldu gönül döne döne (G.140/1)²⁰²³

Âteş-i şevkunla kendüzin kebâb eyler gönül
Bezm-i 'ışkunda gözi yaşın şarâb eyler gönül (G.265/1)²⁰²⁴

N'ola feryâd idersem ey meh-rû
Sîh-i gamzen kebâbdur gönlüm (G.85/3)²⁰²⁵

Cemâlün şem'ine sûzân olur dil
Tenûr-ı 'aşkuna biryân olur dil (G.209/1)²⁰²⁶

Yakdı yandırdılar onu hûbân
Sîh-i gamda kebâbdır gönlüm (G.88/2)²⁰²⁷

2.1.1.9.16. Kurban: Gönül, sevgilinin mahallesinin Kâbe'sinde kurban olandır. O, taze bir can doktoruna kurban olmuştur. Sevgiliye kavuşma bayramında kurban olandır. Gönlün kurban olarak hayal edildiği örneklere ilk olarak 16. yüzyılda rastlanmaktadır.

Visâl-i yâr oldu 'îd-i ekber
Eyâ Fânî ana kurbân gönüllüdür (G.16/7)²⁰²⁸

Sanma 'îd-ı vuslat-ı cânâna geldün ey gönül
Tekye-geh-i dehre sen kurbâna geldün ey gönül (G.341/1)²⁰²⁹

²⁰²² Baştürk, "Mesîhî Tebrîzî", 159.

²⁰²³ Özyıldırım, "Hamdullah Hamdi Divanı".

²⁰²⁴ Uzun, "Üsküdarlı Aşkî Divanı", 469.

²⁰²⁵ Kılıç, "Gümülceineli Dürri", 105.

²⁰²⁶ Pektaş, "Sezâyî, Câbî Hasan Dede", 381.

²⁰²⁷ Akyol, "Hanyalı Kami ve Divanı", 287.

²⁰²⁸ Kayhan, "Divan-ı Fânî", 52-53.

²⁰²⁹ Seyhan, "Medhî Divanı", 497.

Bir dil-bere mübtelâ-yı bî-cân oldu gönül
Evvel nazarında zâr u hayrân oldu gönül
Hun katresi kuhl-i çeşm-i sıhhat olsa yeri
Bir tâze tabîb-i câna kurbân oldu gönül (R.23)²⁰³⁰

Dâmen-âlud olmayan cânânenin bin cân ile
Ka'be-i kûyında kurbânı fedasıdır gönül (G.157/3)²⁰³¹

2.1.1.9.17. Kıl: Deli olan gönül, sevgilinin yüzünü gördükten sonra kendini kaybetmiş ve o kadar zayıflamıştır ki özünü yani kendini bir kıla benzetmiştir. Gönülün kıla benzetildiği örneklerden biri 16. yüzyılda Kadı Burhaneddin Divanı'nda, diğeri ise 17. yüzyılda Ahmed Yârî Divanı'nda yer almaktadır.

Hiç özin diremedi zülfün ile delü gönül
Kıla benzetdi özin yüzün ile delü gönül (G.75/1)²⁰³²

2.1.1.9.18. Lâl: Gönül, dilsiz bir âşıktır. Gönülün lâl olarak anlatıldığı örnekler 17. yüzyılda Neşâtî ve Şeyhî Divanlarında yer almaktadır.

Gamzesinden bir işâret besdür ana Şeyhiyâ
Ol şeh-i hüsnün nedîm-i bî-zebânıdır gönül (G.111/7)²⁰³³

2.1.1.9.19. Mahcûp: Gönülün mahcup olduğu örnek 16. Yüzyılda Gelibolulu Mustafa Ali Divanı'nda yer almaktadır.

N'îçün evvel görüşde cânı teslîm etmeyem yâra
Benüm bir resme ihmâlüm görüp şermendedür gönlüm (G.375/2)²⁰³⁴

2.1.1.9.20. Maksat/ Amaç: Gönül, aşk masalında peşinden gidilen maksattır. Gönülün bir maksat olarak görüldüğü manzume 17. yüzyılda Mezâkî Divanı'nda yer almaktadır.

Hem güherdür hem sadef hem bahr-ı sâfîdür gönül
Ger misâl-i 'ışk ise maksûd-ı kâfîdür gönül (G.271/1)²⁰³⁵

²⁰³⁰ Taş, "Vahyî Divanı".

²⁰³¹ Çağlayan, "Nîsârî", 147.

²⁰³² Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 34.

²⁰³³ Nar, "Şeyhî", 114.

²⁰³⁴ Aydın, "Gelibolulu Mustafa Ali ve Divanı", 436.

²⁰³⁵ Mermer, *Mezâkî*, 441.

2.1.1.9.21. Nefs: Gönül, Allah'tan dahi utanmayan, sahte olanı bırakıp hakikate gitmek için uğraşmayan, tövbe etmesini bilmeyen ve insanın benliğinde olan nefstir.

Cihânı sevdi muhkem tutmag ister
Muhıbb-i kahbe murdâr oldu gönlüm (G.164/3)²⁰³⁶

Nice bir bu hâb-ı gafletden uyanmazsın gönül
Nice bir bu gaflet uyhusuna kanmazsın gönül
Nice bir bu sözlerime sen inanmazsın gönül
Nice bir bu fânî dünyâdan usanmazsın gönül
Ben de bildim Hak Te'âlâdan utanmazsın gönül (M.40/1)²⁰³⁷

2.1.1.9.22. Omuz: Gönül, mahmurluk şalının omzudur. Gönülün omuz olarak hayal edildiği örnek 17. yüzyılda Nazîf Divanı'nda yer almaktadır.

Eylemez bârân-ı eşk dîde-i ümmîd-i eser
Kâr-ı vuslat şâl-ı mahrûmı bedûşîdir gönül (G.179/6)²⁰³⁸

2.1.1.9.23. Sır: Gönül, insanda saklanmış sırdır. Sevgilinin saçının ve Süleyman'ın sırrıdır. Hayret veren bir sırdır. Gönülün bir sır olarak hayal edildiği çok sayıda örnek vardır. Bunlara ilk olarak 16. yüzyılda denk gelinmektedir.

Ger suverde mûr-ı cüz'dür gizlidir kevn ü mekân
Ekber-i a'zam olan sırr-ı Süleymândır gönül (G.235/2)²⁰³⁹

Tab'ım esrâr-ı nühüftün nüsha-i kübrâsıdır
'Akla hayret-bahş olan sırrı 'acîbimdir gönül (G.37/2)²⁰⁴⁰

Bâ'-i bismi'llâh bed'-i kâf ü nûna noktadır
Merkez-i pergâr-i sırr-i kün fe-kânîdür gönül (G.82/3)²⁰⁴¹

2.1.1.9.24. Yara: Gönül, ateş saçan bir yaradır. Aşk sinesindeki yanık yarasıdır. Gönülün yara olarak tasvir edildiği örneklere ilk olarak 17. yüzyılda denk gelinmektedir.

N'ola berk ursa nûrî sinemde

²⁰³⁶ Küçük, "Pîrkâl Divanı", 168.

²⁰³⁷ Mermer, "Mustafa Ma'nevî'nin Hayatı", 95.

²⁰³⁸ Darıcık, "Nazîf", 284.

²⁰³⁹ Gökçe, *Misli*, 276.

²⁰⁴⁰ Yanmaz, "Vecdî", 96.

²⁰⁴¹ Oğuz, "Arpaeminzâde Mustafa Sâmî".

Kurretü'l-‘aynı dâgdur gönlüm (G.304/2)²⁰⁴²

Âteş-efrûz-ı dâgdur gönlüm
Çâre sûz-ı ferâgdur gönlüm (G.243/1)²⁰⁴³

2.1.1.9.25. Yol: Gönül, vuslata giden gizli bir yoldur. Gönülün bir yol olarak hayal edildiği örneklere 18. yüzyılda rastlanmaktadır.

‘Âşık andan irişür ma’şûkına
Vuslata râh-ı nihânîdur gönül (G.226/5)²⁰⁴⁴

Feyz-yâb-ı nefha-i sırru’llâhîdur gönül
Anun içün maksad-ı aksâya râhîdur gönül (G.504/1)²⁰⁴⁵

2.1.2. Telmih

2.1.2.1. Şahıslara Telmih

2.1.2.1.1. Ayaz: Gazneli Sultan Mahmûd’un has gulamlarındandır. Akıl, feraset, bilgi, sadakatte mümtaz olduğu için padişah kendisini çok sever ve itimat ederdi.²⁰⁴⁶

Hayâlî saltanat kûsun çalar vahdet serîrinde
Velî kişverde geh Mahmûd ü geh Ayazdur gönlüm (G.47/5)²⁰⁴⁷

2.1.2.1.2. Bâkî: 16. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairi Bâkî, şiirdeki ustalığıyla başka şairlerin şiirlerine konu olur.

Medh-i hüsnünde Siyâhî-veş edâlar itmede
Rûmda Bâkî ‘Arabda sanki Sahbândur gönül (G.56/5)²⁰⁴⁸

2.1.2.1.3. Cem: Şarabın mucidi olarak kabul edilen Cem, Klasik şiirde “mey” ve “cam” kelimeleriyle sık sık anılmaktadır. Kadehle beraber bütün eğlence meclislerinde Cem’in adı zikredilmektedir. Ayrıca Cem’in kadehinin, tılsımlı bir

²⁰⁴² Mermer, *Mezâkî*, 478.

²⁰⁴³ Büyüktosunoğlu, “Sâhib Dede”, 291.

²⁰⁴⁴ Ergin, “Cemâleddîn-i Uşşâkî”, 164.

²⁰⁴⁵ Şengün, “Nazîr İbrahim ve Divanı”, 702.

²⁰⁴⁶ Zavotçu, “Ayâz”, 80.

²⁰⁴⁷ Tarlan, *Hayâlî Bey*, 295.

²⁰⁴⁸ Cangöz, “Siyâhî Dede Divanı”, 225.

kadeh olduğuna, yedi kat madenden yapıldığına ve Cem'in, bu kadehe bakıp tüm dünyayı gördüğüne inanılmaktadır.

Hoşça tut sâkî hazer kıl inkisârından anun
Meclis-i devrâna dest-âvîze-i Cemdür gönül (G.414/2)²⁰⁴⁹

2.1.2.1.4. Eflatûn: Orta Çağ'da yaşamış, akıyla ön plana çıkmış ve birçok filozofa akıl hocalığı yapmış kişidir.

Fıkr-i zülfiyle olup zincir-i cünbân-ı cünûn
'Akl-i Eflâtûn'ı hâmûş itmek ister gönlümüz

2.1.2.1.5. Ferhâd: Klasik Şiirde Şirin ile olan aşk münasebetiyle, deldiği Bi-sütûn dağıyla anılmaktadır. Ayrıca Ferhâd kendi gibi aşkı uğruna güçlüklerle mücadele eden tüm âşıkları temsil etmektedir.

Karışdı kara yere kûhsâr-ı mihnetde
Hayâlî şimdi bu Ferhâd gördüğün gönlüm (G.51/5)²⁰⁵⁰

2.1.2.1.6. Ferîdüddin Attar: Birçok din ve tasavvuf büyüğü ile tanışıp, onlara hizmet eden Attar, yetmiş yıl kadar sufi hikâyelerini derleyip toplamakla uğraşır. Hiç kimse onun kadar sufilerin menkıbe ve hikâyelerini toplamakla uğraşmamıştır.²⁰⁵¹

Mantıku't- Tayr oldu ehl-i vahdete hâl ü hatun
Hemçü Attâr tercümân itmek dilersin ey gönül (G.52/5)²⁰⁵²

2.1.2.1.7. Hallac-ı Mansûr: Ene'l-Hak dediği için ona inanmayan insanlar tarafından darağacına asılarak öldürülmüş bir mücahittir. Klasik Edebiyatta Ene'l-Hak söylemi ve darağacına asılması münasebetiyle anılmaktadır.

Mest-i câm-ı 'aşk olup diyeler ki ene'l-Hakk söyliye
Evliyâ bezminde ki sol câm-ı bî-temennâ ister gönlümüz (G.82/2)²⁰⁵³

Kâşif-i dil âşüfte-kâr itdi gam-ı 'aşkı şikâr
Cân virmede Mansûr-vâr merdâne oldu gönlümüz (G.209)²⁰⁵⁴

²⁰⁴⁹ Karayazı, "Ahmed Yârî Divan'ı", 759.

²⁰⁵⁰ Tarlan, *Hayâlî Bey*, 295.

²⁰⁵¹ Zavotçu, "Ferîdüddin Attâr", 227.

²⁰⁵² Yıldız, "Fenâyî Divanı", 258.

²⁰⁵³ Küçük, "Pîrkâl Divanı", 109.

²⁰⁵⁴ İlhan, "Kâşif Es'ad Efendi", 426.

2.1.2.1.8. Hızır: Âb-ı hayatı içip ölümsüzlüğe kavuşan kişidir. Peygamber veya veli olduğuna Dâ'îr rivayetler vardır. Efsaneye göre Hızır, arkadaşları İlyas ve İskender'le beraber zulumat ülkesinde âb-ı hayatı aramaya çıkmışlar. Uzun maceralardan sonra Hızır ve İlyas ab-ı hayatı bulmuş ve ondan içmişlerdir. Böylece ölümsüzleşen Hızır ile İlyas, Allah'ın Emrî ile dünyada sıkıntıya düşenlerin yardımına koşarlarmış. Kıyamete dek sürecek olan bu görevi Hızır denizde, İlyas ise karada yaparmış.²⁰⁵⁵

Şüst-ü şû etmiş dilin âb-ı hayat-ı feyizden
Rah-ı teslim-i talepte Hızr-ı makdemdür gönül (G.414/3)²⁰⁵⁶

2.1.2.1.9. Hz. Âdem: Yaratılan ilk insan, ilk peygamber olan Hz. Âdem yasak meyveyi yiyerek cennetten kovulması ve dünyaya sürgün edilmesi yönünden şiirlere konu olmaktadır.

Yürürüdüm anda pinhân Hak buyrugı virmez amân
Vatanumdan ayırdılar bu dünyeye düşdi gönül (G.152/3)²⁰⁵⁷

2.1.2.1.10. Hz. Eyûp: Çok zengin ve çok çocuğu olan bir peygamberdi. Fakat günün birinde servetini, oğullarını kaybetti. Sonra şiddetli bir hastalığa yakalandı ve tüm vücudunu kurtlar sardı. Ancak o yine de her şeye sabretti ve sabrının mükâfatı olarak eski sağlığını, malını ve çocuklarını verdi. Hz. Eyüp, şiirlerde Sâbir timsali olarak anılmaktadır.

Derd ü gam çekmede baş egmedi Eyyûba gönül
'Aşk kûyına düşüb benzedi meczûba gönül (Müseddes IV/1)²⁰⁵⁸

2.1.2.1.11. Hz. İbrâhîm: Nemrûd'un onu ateşe atması, ateşin onu yakmayıp gül bahçesi olması, kendisinin Kâbe'yi putlardan temizleyip yeniden inşa etmesi yönleriyle zikredilmektedir.

Zahm-ı zebâna-keşle ciger-sûz-ı âh ile
Reşk-i bahâr-ı nâr- Halîl oldu bâğ-ı dil (G.111/3)²⁰⁵⁹

²⁰⁵⁵ Pala, "Hızır", 204-205.

²⁰⁵⁶ Karayazı, "Ahmed Yârî Divan'ı", 759.

²⁰⁵⁷ Tatçı, "Yunus Emre Divanı", 121.

²⁰⁵⁸ Gülnar, "Hüsâm-zâde Feyzî Divanı", 131.

²⁰⁵⁹ Çınar, "Tıflî Ahmed Çelebi", 175.

2.1.2.1.12. Hz. İsa: Nefesinin ölüleri diriltmesi, körlerin gözünü açması ve hastaları iyileştirmesi vb. özellikleriyle Klasik Şiirde yer almaktadır. Kendine inanmayan Yahudiler Hz. İsa'yı öldürmek istemişlerdir. Yahudiler, havarilerin yardımı ile gizlenen Hz. İsa'yı bularak çarmıha germek istemişlerdir. Ancak onlar Hz. İsa yerine onun suretine bürünmüş birini öldürmüşlerdir. Bu durum Nisa suresi 157. ayette de geçmektedir. Hz. İsa göğün dördüncü katına yükselmiştir ve kıyamete yakın Şam'a inip insanları İslam'a davet edecektir.²⁰⁶⁰

Dönderüp yüz süfliden eflâka etmiştir 'urûç
Geçti 'İsa-veş mücerredir 'âlâyıkdan gönül (G.187/2)²⁰⁶¹

2.1.2.1.13. Hz. Muhammed: Nuru, peygamberliği, rahmeti, şefaati, günahsızlığı vb. yönleriyle şiirlere konu olmaktadır.

Her kişi ma'bûd diyü bir dürlü eşyâya tapar
Ka'beye yüzi kiminün kimi kiliseye tapar
Dâ'imâ cennet diyü zâhid de feryâda tapar
Hâlıkın terk eylemiş beyhûde sevdâya tapa
Kimisi âteş-perest ü kimisi aya tapar
Kimi Mûsâya bu halkun kimi İsa'ya tapar
Tâ ezelden Ahmed-i Muhtâre düşdi bu gönül (M.233/5)²⁰⁶²

2.1.2.1.14. Hz. Nûh: Divan şiirinde Nûh peygamber, Allah'ın vahiy etmesiyle yaptığı gemi ve meydana gelen tufan ile anılır.

Serdî-i bâğdı belâ tufân-ı Nûh olsa eger
Yine deprenmez yerinden özge deryâdur gönül (G.402/4)²⁰⁶³

2.1.2.1.15. Hz. Yakûb: Oğlu Yusuf'un hasretiyle gözleri kör olan Hz. Yakup gam ve üzüntü timsali olarak şiirlere konu olmaktadır.

Mısr-ı behcetde kul oldı yine bir hûba gönül
Beyt-i ahzâna düşüp benzedi Ya'kûba gönül
Döndi endûh u belâ çekmede Eyyûba gönül
Hânumânın tagıdup bir şeh-i mergûbe gönül
'Âşık oldı yeni başdan yine bir hûba gönül
Tevbe etmişdi egerçi mey u mahbûba gönül (2. Müseddes/1)²⁰⁶⁴

²⁰⁶⁰ Pala, "İsa", 235.

²⁰⁶¹ Özdemir, "Seyyîd Nizamoğlu", 180.

²⁰⁶² Karagöz, "Askeri", 277.

²⁰⁶³ Karayazı, "Ahmed Yârî Divan'ı", 753.

²⁰⁶⁴ Karayazı, "Ahmed Yârî Divan'ı", 545.

2.1.2.1.16. Hz. Yûsuf: Mesteden güzelliği, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, bir kervan yardımıyla kuyudan çıkartılıp Mısır Azîz'in evlatlığı olması, Züleyha ile yaşadıkları, zindana atılması, Mısır'a sultan olması ve iyi rüya yorumlaması özellikleriyle Klasik Edebiyatta sıklıkla anılmaktadır.

Cûy-ı vefâ-yı dil-beri derk etse de serâb
Düşmekdedir 'aceb ki çeh-i ihtiyâle dil (G.130/3)²⁰⁶⁵

2.1.2.1.17. Mahmûd: Gazneli Devleti hükümdarı sultan Mahmûd kölesi Ayaz ile olan münasebeti ile Klasik Şiir'de sıklıkla anılmaktadır.

2.1.2.1.18. Mecnûn: Divan şiirinde Leylâ'ya olan aşkı, aşkıdan dolayı çöllere düşmesi, orada hayvanlarla dost olması, aklını yitirmesi vb. yönleriyle anılmaktadır.

Leyl-i visâl-i derdûme dermân iderse hoş
Yoksa bu derd-i hicr ile mecnûn olur gönül (G.132/4)²⁰⁶⁶

2.1.2.1.19. Sahban: Hz. Peygamber zamanında Müslüman olmakla birlikte onunla görüşemediği için muhadramûndan sayılır. Hem Câhiliye devrinde hem İslâmî dönemde hitabet, fesahat ve belagatiyle meşhur olmuştur.²⁰⁶⁷

Medh-i hüsnünde Siyâhî-veş edâlar itmede
Rûmda Bâkî 'Arabda sanki Sahbândur gönül (G.56)²⁰⁶⁸

2.1.2.1.20. Şeyh Edhem: İbrahim Edhem divan şiirinde aşk şarabı içmesi, zenginliği, malı mülkü bırakıp, fakirliği seçmesi, tahtı ve tacından vazgeçip, on iki yıl yalnızlığa çekilmesi vb. özellikleriyle anılır.²⁰⁶⁹

Hırkaya çekmiş serin bir pârsâ demdür gönül
Kûşe-i vahdetde gûyâ Şeyh-i Edhemdür gönül (G.414/1)²⁰⁷⁰

²⁰⁶⁵ Tozlu, "Ebûbekir Sâmî Paşa", 233.

²⁰⁶⁶ Ertaylan, *Ahmed-i Dâ'i*, 147.

²⁰⁶⁷ İsmail Durmuş, "Sahbâb el-Vâilî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Erişim 17.06.2019. <https://islamsiklopedisi.org.tr/sahban-el-vaili>.

²⁰⁶⁸ Cangöz, "Siyâhî Dede Divanı", 225.

²⁰⁶⁹ Zavotçu, "İbrahim Edhem", 348.

²⁰⁷⁰ Karayazı, "Ahmed Yârî Divan'ı", 759.

2.1.2.2. Diğer Unsurlara Telmih

2.1.2.2.1. Ayet: Gönül bazen Kur'an'ı Kerim'in 24. ve 108. Sureleri olan Nur ve Kevser surelerini okumaktadır.

Levh-i cânda nakş olaldan hatt-ı ruhsâr u lebün
Geh okur nûr âyetin geh sûre-i kevser gönül (G.93/4)²⁰⁷¹

2.1.2.2.2. Elest Meclisi: Gönül, elest meclisindeki kadehtir, aynı zamanda burada içtiği kadehten dolayı sarhoştur. Elest meclisi, orada edilen yEmînin unutulması yönünden beyitlerde telmih edilmektedir.

Çün elestün sırrını gûş eyleyüp didün belâ
Geç sivâdan ahd ile peymâna geldün ey gönül (K.15/17)²⁰⁷²

2.1.2.2.3. Hâdis: “Ben, benim için kırılmış kalplerin yanındayım, bir de benim için yıkılmış kabirlerin yanındayım.” şeklindeki sahih olup olmadığı belli olmayan fakat Acluni'nin Keşfu'l Hafa (1/230) adlı eserinde geçen bu hadise manzumelerde telmih yapılmaktadır. Ayrıca “Ben yerlere ve göklere sığmadım, ancak mü'min kulumun kalbine sığdım” hadisi de sahih bir hadis olmayıp Acluni'nin aynı adlı eserinde geçmekte ve manzumelerde telmih edilmektedir.

Bekâ gencin gönülden iste dâyim
Ki genc-i bâkiye vîrân gönüldür (G.16/5)²⁰⁷³

2.1.2.2.4. Mevlevîlik: Anadolu'da kurulan büyük tarikatlardandır. Bu tarikata mensup kişilere Mevlevî denilmektedir. Mevlevîlerde eğitim zikre dayanmakta olup zikir ayakta, dönerek ve sessiz yapılmaktadır. ²⁰⁷⁴

Eşidüb ebrimiş cânım senin tekvîn hisâbından
Felek gibi sema' urub muhabbetle döner gönlüm (G.22/5)²⁰⁷⁵

2.1.2.2.5. Ümmül Kıyas: Bir yapı olup onu ilk defa inşa eden Kıpti devletinde bir kâhindir.

²⁰⁷¹ Zülfe, “Hecrî Divanı”.

²⁰⁷² Oğuz, “İlmî Dede”, 34.

²⁰⁷³ Kayhan, “Divan-ı Fânî”, 53.

²⁰⁷⁴ Nilgün Açık, “Divan Edebiyatında Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şairler”, (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2002), 11-12.

²⁰⁷⁵ Sessiz, “Sarı Müderris Şeyh Sinan”, 184.

Eşk-i çeşmüm nildür ten mısır olupdur cân ‘âziz
Güyyâ ten mısırınun ümmü’l-kıyâsıdur gönül (G.270/3)²⁰⁷⁶

2.1.3. Tevriye

Gönül redifi üzerinden sıklıkla yapılan bu sanatta şiirlerden çok tekrar eden kullanımlar ‘gönüllüdür’, ‘gönül eğlenmez’, ‘gönülden istemek’ vb. ifadelerdir.

İy saçı zencîr *mecnûndur* gönül
Fitne engîz olma meftûndur gönül (G.1262/1)²⁰⁷⁷

Leyl-i visâl-i derdüme dermân iderse hoş
Yoksa bu derd-i hicr ile mecnûn olur gönül (G.132/4)²⁰⁷⁸

Yukarıdaki beyitlerde gönül hem deli anlamında mecnun hem de meftun kelimesinden ötürü âşık olan, Leyla ile olan hikayedeki Mecnûn olarak zikredilmektedir. Burada “mecnun” kelimesi ile tevriye yapılmıştır.

Gönlümün dut elin iy sîmîn zak
Hâkdânda mâl-i *Kârûndur* gönül (G.1262/6)²⁰⁷⁹

Beyitte gönül hem bir iş sonucu kâr edilen mal hem de zenginliği ile bilinen Kârûn’un malı olarak zikredildiğinden burada tevriyeli kullanılmıştır.

Geçüp şehr-i kalataya *müdâm* içmek diler gönlüm
Gezüp meyhâne meyhâne *müdâm* içmek diler gönlüm (G.255/1)²⁰⁸⁰

Beyitte müdâm kelimesi hem şarap anlamında hem de devamlı anlamında kullanılmıştır. Gönül Galata’ya gidip devamlı içmek ister, aynı zamanda gönül, Galata’ya giderek şarap içmek ister. Beyitte “müdâm” kelimesiyle tevriye yapılmaktadır.

Nâr-ı ‘ışk-ıla yanup olalı *hâkister* gönül
Her hevâya yeltenürken şimdi hâk ister gönül (G.93/1)²⁰⁸¹

Yukarıdaki beyitte gönül, aşk ateşinde yanarak kül olmuştur. Aynı zamanda gönül, aşk ateşi ile yanan bir bülbüldür. Burada “hakister” kelimesiyle tevriye yapılmıştır.

Ben seni görmesem cânâ gönül eğlenmez eğlenmez

²⁰⁷⁶ Pala, “Aşkî”, 287.

²⁰⁷⁷ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 493.

²⁰⁷⁸ Ertaylan, *Ahmed-i Dâ’î*.

²⁰⁷⁹ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 493.

²⁰⁸⁰ Ersoy, *Azîzî Divanı*, 209.

²⁰⁸¹ Zülfe, “Hecrî Divanı”.

Nedendir bilmezem âyâ gönül eglenmez eglenmez (G.100/1)²⁰⁸²

Beyitte gönül eglenmez ifadesi hem eglenmez, neşelenmez hem de oyalanmaz, avunmaz anlamında kullanılmaktadır. Beyitte “gönül eglenmez” ifadesiyle tevriye sanatına başvurulmuştur.

‘Işk derdi cûşını deryâ gönülden istegil
‘Işk dürdi nûşını şeydâ gönülden istegil (G.368/1)²⁰⁸³

Beyitte gönül hem gönülden istemek, dilemek anlamında hem de samimi olarak istemek anlamında kullanılmıştır. Burada “gönülden istemek” kelimesiyle tevriye yapılmıştır.

2.1.4. Kinaye

Girme kana var gözüme iy hayâl uymagıl
Uymagıl gönlüme pür hündür gönül (G.1262/2)²⁰⁸⁴

Beyitte gönül kanlı olması sebebiyle hem gerçek anlamda hem de mecaz anlamda kullanılmış olup burada kinaye yapılmıştır.

Bend olur sûret-peri vü ferihû pervâzına
Perr ü bâlı mahv bî-pervâ gönülden istegil (G.368/3)²⁰⁸⁵

Yukarıdaki beyitte “gönülden iste-” hem gerçek anlamda bir şeyi istemek hem de mecazi anlamda Sâmiî olarak istemek anlamında kullanılmıştır. Beyitte “gönülden iste-” kelime grubu ile kinaye sanatına başvurulmuştur.

2.1.5. Hüsn-i Ta’lil

Ol fitne kim cemâline meftun olur gönül
‘Işk kebâb ider cigerüm hûn olur gönül (G.132/1)²⁰⁸⁶

Beyitte aşk yüzünden ciğer yanarak kebab olur. Gönül de bundan dolayı kanla dolu olur. Gönülün kanla dolu olmasının sebebi buna bağlanır.

Bâdedin gül gül yüzüng bolgan kimi veh dem-be-dem
Çâk çâk olup gamıng tîgi bile kandur köngül (G.413/2)²⁰⁸⁷

Beyitte gönlün kanlı olmasının sebebi gam okunun gönlü parçalamasıdır. Burada hüsn-i ta’lil yapılmıştır.

²⁰⁸² Özenç, “Şeyh Hüsamedin-i Uşşakî”, 94.

²⁰⁸³ Boz, “Hakîkî Divanı”.

²⁰⁸⁴ Ergin, *Kadı Burhaneddin*, 493.

²⁰⁸⁵ Boz, “Hakîkî Divanı”.

²⁰⁸⁶ Ertaylan, *Ahmed-i Dâ’î*, 125.

²⁰⁸⁷ Gençtürk Demircioğlu, “Cemilî”, 393.

Kûyı seyrini varup eylemez dil tenhâ
Tığ-ı hicrân ile oldı hele sad-pare gönül (G.93/3)²⁰⁸⁸

Beyitte gönlün parça parça olmasının sebebi ayrılık okunun gönlü parçalaması, yaralamasına bağlanmaktadır.

La'lün firâkı ile tolu kan durur gönül
Zülfün hevâsı ile perişân durur gönül (G.258/1)²⁰⁸⁹

Beyitte gönlün kanlı olması, sevgilinin dudağı ve saçının ayrılığı ile perişan olmasına bağlanmaktadır.

Gâh çün peymâne-i mey sâf u menfeşsin gönül
Gâh gubâr-ı mihnet ü gamla müşevveşsin gönül
Sûzişün efzûn olur âb-ı sirişk-i dîdeden
Hâsılı teskîn kabûl itmez bir âteşsin gönül (Kıta.14)²⁰⁹⁰

Manzumede gözden yaş gelmesinin sebebi gönülde yanan ateşe bağlanmaktadır. Burada hüsn-i ta'lil yapılmıştır.

2.1.6. Tecrîd

Yoldaş olalum ikimüz
Gel dosta gidelüm gönül
Hâldaş olalum ikimüz
Gel dosta gidelüm gönül (İ.160/1)²⁰⁹¹

Yukarıdaki beyitte gönül, şairden farklı bir kişidir. Çünkü şair ondan, yoldaş ve haldaş olarak bahsetmektedir. Bu beyitte gönül, tecrid edilmektedir.

Dostun iline giderem gelme misin iy gönül
Başdan ayah yolına koyma mısın iy gönül (G.82)²⁰⁹²

Beyitte şair, gönüle gelmez misin, bırakmaz mısın diyerek onu kendinden soyutlamıştır. Böylelikle gönül tecrid edilmiştir.

Gerçi ben senünle yâr oldum umaram zevk-ı yâr
Lik sen agyâra uyarsın bana kıydun gönül (K.95/2)²⁰⁹³

Yukarıdaki beyitte gönül, başkalarına uyması ve âşığa kıyması yönleriyle şairden farklı bir kişi olarak tecrid edilmektedir.

Ben sana bâde içme güzel sevme mi dedim

²⁰⁸⁸ Turan, “Hatmî”, 174.

²⁰⁸⁹ Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî*, 147.

²⁰⁹⁰ Çıpan, “Fasîh Ahmed Dede”, 351.

²⁰⁹¹ Tatçı, “Yunus Emre Divanı”, 127.

²⁰⁹² Akay, “İbrahim Gülşenî”, 132.

²⁰⁹³ Bilgin, “Ümmî Sinan Divanı”.

Benden niçün bu gûne girîzansın ey gönül (G.78/4)²⁰⁹⁴

Yukarıdaki beyitte gönül, şâirden farklı bir kişidir. Şâir, gönülle konuşmakta olup burada gönül tecrid edilmektedir.

Âh kim hiç olmadım dil-şâd elinden gönlümün
Ruz u şeb olmakdayım nâ-şâd elinden gönlümün
Oldı tenden murg-ı cân eb'âd elinden gönlümün
'Akl u tedbîr ü tahammül yâd elinden gönlümün
Dâd elinden gönlümün feryâd elinden gönlümün (Muhammes.1/1)²⁰⁹⁵

Beyitte âşık, gönlün elinden hiç mutlu olmamış aksine gece gündüz mutsuz olmuştur. Manzumede âşık ve gönül birbirinden farklı kişilerdir. Gönül, âşıktan farklı bir kişi olarak söz edildiği için manzumede tecrid edilmiştir

2.1.7. Mübalağa

Eyledi âhun şafak bagrın hûn
Gözden ahıtdı gamun ceyhûn gönül (K.370/18)²⁰⁹⁶

Yukarıdaki beyitte yer alan gönül, gözden akıttığı yaşlar dolayısıyla Ceyhun nehri olarak zikredilmektedir. Burada gönlün yaşının nehir kadar çok akmasıyla mübalağa sanatı yapılmaktadır.

Taktitak oldı nitsün âşık-ı üftâdeler
Dem olur kim dūd-ı âhı âsumân eyler gönül (G.150/4)²⁰⁹⁷

Beyitte gönlün, ahın dumanını dahi gökyüzü eylediğinden söz edilmekte olup burada mübalağa sanatı yapılmaktadır.

Nâmî yakup 'ışk âteşin işletdi bagrında başın
Döndermesün mi göz yaşın 'ummâne gönlüm n'eylesün (G.87/5)²⁰⁹⁸

Nâmî bagrını aşk ateşi ile yaktığı için gönlün, gözyaşını okyanusa çevirmemesi mümkün değildir.

Şu'lesi hânumân-ı çarhı yakar
Çok nühüfte şerâr var dilde (G.220/2)²⁰⁹⁹

Gönülde, bir kıvılcımı bile feleğin evini yakacak kadar büyük bir ateş vardır.
Câm-ı mihr-i şikest ider eseri

²⁰⁹⁴ Macit, "Nedîm Divanı".

²⁰⁹⁵ Şentürk, "19. Yüzyıl Şairlerinden Hatice Nâkiyye", 218.

²⁰⁹⁶ Boz, "Hakikî Divanı".

²⁰⁹⁷ Altunel, "Hâletî-i Gülşenî", 124.

²⁰⁹⁸ Yenikale, "Ahmet Nâmî".

²⁰⁹⁹ Ayan, *Cevrî*, 262.

Şöyle bir inkisâr var dilde (G.220/4)²¹⁰⁰

Gönülde öyle bir beddua vardır ki güneşin kadehini bile kırabilecek kadar güçlüdür.

2.1.8. Mecâz-ı Mürsel

Câme-i rengîn-i tenden ref' idüp envâr ile
Bahçetî cânı 'abâ-pûş itmek ister gönlümüz (G.180/5)²¹⁰¹

Beyitte gönül, aba giymek istemesi yönüyle şâirden farklı bir kişi olarak zikredildiği için burada mecâz-ı mürsel yapılmıştır.

²¹⁰⁰ Ayan, *Cevrî*, 262.

²¹⁰¹ Ölmez, "Behçeti Hüseyin Efendi", 497.

2.2. Redif kelime Etrafında Oluşmuş Atasözleri ve Deyimler

2.2.1. Atasözleri

1. *Gönülden Gönüle Yol Vardır*: “Birbirini seven iki dost insan ayrı ayrı yerlerde olsalar bile, bir konu hakkında aynı düşünür veya yaparlar.”²¹⁰²

Ufuk-ı kalbim ider subh-ı Tecellî rûşen
Mihr-i vahdet ola rahşân gönülden gönüle (G.274/2)²¹⁰³

2. *Göz Görmez Gönül Katlanır*: “İnsan gördüğü kimselerle birlikte olmak, gördüğü birtakım şeyleri elde etmek ister. Ancak insanın görmediği kimselerle birlikte olamayacağı gibi, görmediği bir şeyi elde etmek istese bile, uzağında olduğu için onun yokluğuna katlanır.”²¹⁰⁴

‘Ayb itme derd-i hecrüne ugraduğuma kim
Göz görmeyince katlanır iy dil-rübâ gönül (G.266/3)²¹⁰⁵

Sevgili, ayrılık derdine uğramış olan âşığı ayıplamamalıdır. Çünkü göz görmeyince gönül mecburen katlanmaktadır.

2.2.2. Deyimler

1. *Hakkını helal etmek*: “Hakkını, emeğini bağışlamak.”²¹⁰⁶

Bir muzıra merhametin ömre sürdü zehrefşanı
Gel hakkını helâl eyle yakdım seni nâre gönül (G.146/5)²¹⁰⁷

Âşık, muzır olan sevgiliye merhamet etmiş, gönlü ateşlerde yakmıştır. Bundan dolayı da gönlünün kendisine hakkını helal etmesini ister.

2. *Maruz kalmak*:

İstenmeyen bir durumun veya olayın içinde olmaktır.

Hakka yalvar duâ eyle Allah sana imdâd etsün

²¹⁰² Müfit Aksakal, “Gönülden Dönüle (Kalpten Kalbe) Yol Vardır”, *Açıklamalı-Testli Atasözleri Sözlüğü* (İstanbul: Şenyıldız Yayınevi, 1997), 59.

²¹⁰³ Ay, “Ahmet Sâdık Zîver Paşa”, 564.

²¹⁰⁴ Nuretin Albayrak, “Göz Görmeyince Gönül Katlanır”, *Türkiye Türkçesinde Atasözleri* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2009), 483.

²¹⁰⁵ Tanrıbuyurdu, “Mu’îdî”, 255.

²¹⁰⁶ M. Ertuğrul Saraçbaşı, “Hakkını Helal Etmek”, *Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü I* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010), 561.

²¹⁰⁷ Onat, *Hâdi*, 65.

Her nasılsa maruz kaldın bu üzücü kâre gönül (G./7)²¹⁰⁸

Gönül, Allah’a yalvarıp yardım istemelidir çünkü her nasıl olmuşsa gönül, bu üzücü işe maruz kalmıştır.

3. *Baş koymak*: “Bir şey uğruna kendini feda etmek, ölümü bile göze almak.”²¹⁰⁹

Sırrımı gizlemeyüb eyleyüben fâş gönül
Durmadın dîdelerümden ahıdub yaş gönül
Her sehî-servün ayagina koyub baş gönül
Sarmâşık kimi sana kim didi sarmaş gönül
İy gönül vây gönül vây gönül iy vây gönül (Muhammes.6/3)²¹¹⁰

Gönül, her servi boylu güzelin ayağına başını koymuştur. Burada baş koymak hem bir kul gibi eğilip secde etmek anlamında hem de fedakarlık ve inatçılık anlamında kullanılmıştır.

Makrâz-ı ‘aşkuna boyun egmezdi şem’-veş
Bezmünde başını komasa ortaya gönül (G.357/4)²¹¹¹

Gönül, sevgilinin meclisinde başını ortaya koymasaydı, aşkın sıkıntılarına mum gibi boyun eğmiş olmazdı.

4. *Söz dinlemek*: “Söylenen bir sözü tutmak, verilen bir öğüdü tutmak, davranışlarını bunlara uydurmak.”²¹¹²

Sevdün ol dilberi söz eslemedün vay gönül
Eyledün kend’özünü ‘âleme rüsvây gönül
Sana cevır eylemede kılmaz o pervây gönül
Cevre sabr eyleyemezsen nideyin hây gönül
Gönül eyvay gönül vay gönül eyvay gönül (M.48/1)²¹¹³

Gönül, o dilberi sevmiş, söz dinlememiştir.

5. *Rezil olmak*: “Herkesçe ayıplanacak bir duruma düşmek.”²¹¹⁴

Sevdün ol dilberi söz eslemedün vay gönül
Eyledün kend’özünü ‘âleme rüsvây gönül
Sana cevır eylemede kılmaz o pervây gönül
Cevre sabr eyleyemezsen nideyin hây gönül

²¹⁰⁸ Onat, *Hâdi*, 65.

²¹⁰⁹ Saraçbaşı, “Baş Koymak”, 175.

²¹¹⁰ Tavukçu, “Dede Ömer Ruşenî”.

²¹¹¹ Çetin, “Derzi-zâde ‘Ulvî”, 393.

²¹¹² Saraçbaşı, “Söz Dinlemek”, 1044.

²¹¹³ Doğan, “Avnî Divanı”.

²¹¹⁴ Saraçbaşı, “Rezil Olmak”, 985.

Gönül eyvay gönül vay gönül eyvay gönül (M.48/1)²¹¹⁵

Söz dinlemeyen gönül, o dilberi severek kendisini âleme rezil etmiştir.

6. *Yerle bir etmek/olmak*: “Temelden yıkmak. Orayı kullanılmayacak ölçüde tahrip etmek. Yok olmak.”²¹¹⁶

Gâh cânımı cehâletle vücuda benzeden

Gâh vücudumu hâk ile yeksân eden gönül (G.119/3)²¹¹⁷

Gönül, bazen cahillik ederek âşığın canını vücuda benzetir yani onu yüceltir.

Bazense yerle bir ederek perişan eder.

İltifât olmadı sâyende ben üftâdene âh

Kaldı kûyünde senün hâk ile yek-sân gönlüm (G.391/3)²¹¹⁸

Sevgili yüzünden aşığa kimse acımamış, hoş sözler söylememiştir. Aşığın gönlü, sevgilinin mahallesine toprak ile yani yerle bir olarak kalmıştır.

Sevib bir serv-i kâmet ney gibi nâlân olubdur dil

Düşüb hâk-i derinde hâkile yeksân olubdur dil (Müseddes.5/1)²¹¹⁹

Gönül, uzun boylu bir serviye sevip ney gibi inler. Toprağa düşerek yerle bir olur.

7. *Yoldan çıkmak*: “Kötü, tehlikeli davranışlara yönelmek.”²¹²⁰ Fakat gönül redifli manzumelerde gönlün yoldan çıkması olumsuz anlamda kullanılmamaktadır. Gönlün yoldan çıkması, söz dinlemeyip kendi bildiğini yapması anlamındadır.

N’ideyim bilimezem senünile yâra gönül

Ki sapup yoldan uçarsın dün ü gün yâra gönül (K.89/1)²¹²¹

Âşık gönlü ile ne edeceğini bilmez çünkü gönül, sürekli yoldan saparak sevgilisine uçmaktadır.

8. *El açmak*: “Dilenmek.”²¹²²

Saldugınca sâ’id-i sîmînlerin nâz ile yâr

Sag u soldan sanasın kim el salup ister gönül (G.145/4)²¹²³

²¹¹⁵ Doğan, “Avnî Divanı”.

²¹¹⁶ Saraçbaşı, “Yerle Bir Etmek/ Olmak”, 1212.

²¹¹⁷ Sever, *Kaygusuz Abdal*, 172.

²¹¹⁸ Gülner, “Hüsâm-zâde Feyzî Divanı”, 132.

²¹¹⁹ Gülner, “Hüsâm-zâde Feyzî Divanı”, 132.

²¹²⁰ Saraçbaşı, “Yoldan Çıkmak”, 1224.

²¹²¹ Yavuzer, “Kemâl Ümmî Divanı”, 579.

²¹²² Saraçbaşı, “El Avuç Açmak”, 413.

²¹²³ Mengi, *Mesîhî*, 206.

Gönül, sanki sağa sola el açarak dilencilik yapmaktadır.

9. *El çekmek*: “Önceleri yapmakta olduğu bir işi artık yapmamak, ondan vazgeçmek.”²¹²⁴

Sanmanuz ‘âlemde hergiz kâr ü bâr ister gönül
El çeküp her kârdan bir özge kâr ister gönül
‘İşk sevdâsıyla ‘âlemden kenâr ister gönül
Sabra tâkat kalmadı terk-i diyâr ister gönül (Musammat.7/1)²¹²⁵

Gönül, dünyada ne iş ne de yük istemektedir. O her şeyden el çekmiştir ve her kardan daha özge bir kar istemektedir.

Çekdi el dâmân-ı kûtâh-ı temennâdan gönül
Sâde oldu çün güher kayd-ı ser ü pâdan gönül (G.240/1)²¹²⁶

Gönül, arzuların kısa eteğinden elini çekmiştir. Ayak ve başta bulunan mücevher bağlarından arınmıştır.

Bilmedin kettin eller bizge o şek ettigini
Ruhîy imtîan ile ukûm Emrî tedbirini
Kordigin tüşlerinnin anlatmadın tabirini
Boynına kıldın belâ uzun emel zincirini
Ne vazgeçtin ne el çektin ne uslandın gonul
Ne bu nefis insafa geldi ne sen uslandın gonul (Müseddes 5/1)²¹²⁷

Gönül ne vazgeçmiş ne el çekmiştir. Ne nefis insafa gelmiş ne de gönül uslanmıştır.

10. *Ümidini Kesmek*: “Umudu kalmamak, umutsuz olmak.”²¹²⁸

İtme hevâ-yi serv ile kaddin heves gönül
Bu ârzûdan el çek ol ümmîdi kes gönül (G.330/1)²¹²⁹

Gönül, servi boyluolan sevgiliyi ve boyunu istememelidir. Bu arzusundan elini çekmeli ve ümidini kesmelidir.

11. *Pişman olmak*:

Yapılan bir şeyden vazgeçmek ve yaptığının yanlış olduğunu düşünerek pişmanlık hissetmektir.

Sana dil virdi ammâ cevrüni yâd itmedi hergiz

²¹²⁴ Saraçbaşı, “El Çekmek”, 414.

²¹²⁵ Özkât, “Kara Fazlî”, 235.

²¹²⁶ Akpınar, “Âgâh Divanı”, 426.

²¹²⁷ İbraev, “Âşık Ömer”, 181.

²¹²⁸ Saraçbaşı, “Ümidini Kesmek”, 1150.

²¹²⁹ Tarlan, *Necâtî Bey*, 298.

Beni öldür eger bir gün peşimân olmasun gönlüm (G.924/2)²¹³⁰

Âşık sevgiliden kendisini öldürmesini ister. Bunun sebebi de bir gün gönlünün pişman olmasını istememesidir.

12. *Gönül vermek*: “Âşık olmak.”²¹³¹

Bir vefâsuz Cevrî çok cânâna virdüm gönlümü
Bilmedüm bir âfet-i devrâna virdüm gönlümü (G.146/1)²¹³²

Âşık gönlünü, zamanın Âfetine ve eziyeti çok olan sevgiliye vermiştir. Gönül, bir hediye gibi düşünülüp verilebileceği gibi aslında gönül vermekten kasıt âşık olmaktır.

Bir kad-i bâlâya virdim gönlümü
Zülf-i ‘anber-sâya virdim gönlümü
Gör ki ne sevdâya virdim gönlümü
Bir yüzi bedr aya virdim gönlümü (M./1)²¹³³

Gönül, âşık tarafından sevgiliye verilen bir şeydir. Bazen bir hediye gibi düşünülürken genellikle gönül vermek ifadesi deyim anlamı ile yani âşık olmak anlamında kullanılmaktadır.

Bir ser-âmed serv-i hoş-reftâra verdüm gönlümü
Kadd-i dil-cûsı güzel dildâra verdüm gönlümü (G.823/1)²¹³⁴

Âşık gönlünü, önemli bir kişiye, hoş yürüyüşlü bir serviye yani güzel bir sevgiliye vermiştir.

13. *Baş eğmek*: “Buyruk altına girmek.”²¹³⁵

Bir kul oğlunun esîr oldı kapusunda dirîg
Çarha baş eğmeyen ol başına sultân gönlüm (G.391/2)²¹³⁶

Gönül, feleğe bile baş eğmezken şimdi bir kul oğlunun yani sevgilinin kapısında esir olmuştur.

Sırrı ifşâ eylemez ‘ilm ile dâîdûr gönül
Baş egmez kimseye hânûm tûvânâdur gönül (G.779/1)²¹³⁷

²¹³⁰ Aksoyak, “Gelibolulu Mustafa Ali”, 1043.

²¹³¹ Saraçbaşı, “Gönül Vermek”, 509.

²¹³² Pomakoğlu, “Baharî”, 255.

²¹³³ Dede, “Divan-ı Gül Baba”, 448.

²¹³⁴ Başpınar, “Beyânî Divanı”.

²¹³⁵ Saraçbaşı, “Baş Eğmek”, 174.

²¹³⁶ Gülhan, “Hakani Mehmed Bey”, 487.

²¹³⁷ Kırkkılıç, “Sultan Üçüncü Murad (Muradî)”, 256.

Gönül, oldukça yüce ve değerlidir. Sırlarını açık etmez, ilim ile alimdir.
Kimseye baş eğmeyecek kadar güçlü ve kuvvetlidir.

Gerçi her meh-rûya dil vermekde mâhirdür gönül
Sen sanemden gayrıya baş egse kâfirdür gönül (G.95/1)²¹³⁸

Gönül, her ay yüzlüye âşık olmakta maharetlidir fakat sevgiliden başkasına
boyun eğmez. Şayet eğerse kafir olur.

14. *Ayak basmak*: “Varmak, ulaşmak.”²¹³⁹

Eyleyüb terk-i ta'alluk gel fenâ ol ey gönül
Fakrla fahr eyleyüp ehl-i gınâ ol ey gönül
Mülk-i ma'nîye kadem bas pâd-şâh ol ey gönül
Şâh-ı 'âlem olmak istersen gedâ ol ey gönül
Ko riyâset Fikrîni gel hak-i pâ ol ey gönül (Tahmis.2/1)²¹⁴⁰

Gönül, padişah olabilmek için mana mülküne ayak basmalıdır.

15. *Başına bela almak*: “Üzücü olduğu sonradan anlaşılan bir işe kendi
isteği ile girişmiş olmak.”²¹⁴¹

Kaddün hevâsına düşeliden gönül beni
Bildüm bunu ki başa alurmuş belâ gönül (G.203/4)²¹⁴²

Gönül, âşığı sevgilinin boyunun hevesine düşürdüğünden beri âşık,
gönlünün başına bela aldığını anlamıştır.

16. *Kıymetini bilmek*: “Önemini, değerini bilmek.”²¹⁴³

'İşkun hoş hâli var ölince dermân istemez
Bildi Kadrîn derdinün bî-çârelik gönlüm diler (G.124/2)²¹⁴⁴

Gönül, derdinin kıymetini anlamıştır. Bundan dolayı da artık çaresizlik
istemektedir.

17. *Elden çıkmak*: “Satılmak, malı olmaktan çıkmak.”²¹⁴⁵

Ol perînün çîn-i zülfünde belâ-yı bî-'aded
Çekdi bu dil kim hesâbın bilmez anun bir ehad
Hâli budur yüzi kara kâfiri kılan sened
Çıkdi bu gönlüm elümden ey müselmânlar meded (M.5/1)²¹⁴⁶

²¹³⁸ Zülfe, “Hecrî Divanı”.

²¹³⁹ Saraçbaşı, “Ayak Basmak”, 146.

²¹⁴⁰ Kayabaşı, “Sârbân Ahmed”, 351.

²¹⁴¹ Saraçbaşı, “Başına Bela Satın Almak”, 182.

²¹⁴² Demirel, *İbn-i Kemâl*, 133.

²¹⁴³ Saraçbaşı, “Kıymetini Bilmek”, 787.

²¹⁴⁴ Tanrıbuyurdu, “Mu'îdî”, 147.

²¹⁴⁵ Saraçbaşı, “Elden Çıkmak (Bir Şey)”, 419.

²¹⁴⁶ Candan, “Seni Ali”, 358.

Gönül, sevgiliye âşık olduktan sonra âşığın elinden çıkmıştır. Çaresiz âşık, gönlünün elinden çıktığını söyleyerek Müslümanlardan yardım istemektedir.

18. *El uzatmak*: “Birine yardım etmek veya birinin hakkı olan bir şeye dokunarak almaya çalışmak.”²¹⁴⁷

İrmesün dirsən yakana dest-i agyâr ey gönül
El uzatma kimse dâmânına zinhâr ey gönül (G.246/1)²¹⁴⁸

Gönül, düşmanın elinin yakasına değmesini istemiyorsa, kimsenin eteğine el uzatmamalıdır.

19. *El bağlamak*: “Karşısındaki saygın kimseye saygısını gösterebilmek için ellerini göbeğinin üstünde kavuşturup ayakta durmak.”²¹⁴⁹

Sell-i seyf-i gamze itdükçe niyâm-ı nâzdan
Dest-beste hâk-i pâ-yi yâre düşdi gönlümüz (G.51/4)²¹⁵⁰

Gönül, kalkmaya çalışırken bile çaresizliğe düşmüş, sevgilinin ayağının toprağına el bağlamıştır.

20. *YEmîn etmek*: “Bir şeyi yapmaya ya da yapmamaya ant ile söz vermek.”²¹⁵¹

Hercâyî dil-i rübâyâ gönül vormeyem deyü
İtdi yemîn urdı elini kitâba dil (G.31/4)²¹⁵²

Gönül, hercai bir sevgiliye gönül vermemek için kitaba elini koyarak yEmîn etti.

21. *Gönül yıkmak*: “Gücendirmek, darıltmak.”²¹⁵³

Gönül dergâhını fîkr et hazer kıl
Gönül yıkma sakın mahz-ı hatâdır (G.103/1)²¹⁵⁴

Gönül dergâhı, düşünülmekten bile çekinilmelidir. Gönül yıkmak hata saflarındandır.

22. *Tepeden Tırnağa*: “Baştan aşağı, her yanı.”²¹⁵⁵

Câ-be-câ eylediğin lutf görünce Şeyhî

²¹⁴⁷ Saraçbaşı, “El Uzatmak”, 417.

²¹⁴⁸ Çavuşoğlu-Tanyeri, *Hayretî*.

²¹⁴⁹ Saraçbaşı, “El Bağlamak”, 413.

²¹⁵⁰ Koparan, “Cem’î”, 270.

²¹⁵¹ Saraçbaşı, “YEmîn Etmek/ İçmek”, 1204.

²¹⁵² Çaldak, *Nâlî Divanı*, 224.

²¹⁵³ Saraçbaşı, “Gönül Kırmak (Yıkmak)”, 508.

²¹⁵⁴ Albayrak, “Ağazâde ‘Örfî”, 89.

²¹⁵⁵ Saraçbaşı, “Tepeden Tırnağa (Kadar)”, 1110.

Tepeden tırnaga dek pür suhan oldu gönlüm (G.140/7)²¹⁵⁶

Şeyhî, sevgilinin yer yer ettiği lütfu görünce gönül, tepeden tırnağa kadar sözlerle doldu.

23. *Dünyayı Başına Dar Etmek*: “Bir kimseyi çok sıkıntılı bir duruma sokmak.”²¹⁵⁷

Fürkat-i Hecrîn dem-â-dem bagrımı hûn eylemiş
Nâr-ı sevdâdan cihânı başa dar etdi gönül (G.64/2)²¹⁵⁸

Sevda ateşinden dolayı gönül, cihânı başına dar etmiştir.

24. *Yüz Çevirmek*: “Ona karşı gösterdiği ilgiyi, desteği kesmek.”²¹⁵⁹

Ayrılma semt-i kûy-ı vefâdan amân gönül
Döndürme yüz tarîk-i vefâdan amân gönül (G.168/1)²¹⁶⁰

Gönül, vefa mahallesinin semtinden ayrılmamalı, vefa yolundan yüzünü çevirmemelidir.

25. *Başı Göğe Ermek*: “Beklemediği bir mutluluğa ermek, çok sevinmek.”²¹⁶¹

Dâmeni bir nice hûrşîde girdi gönlümün
Şevk ile tâ âsumâna başı irdi gönlümün (G./1)²¹⁶²

Gönlün eteği yüce güneşe girdiği için şevkle gönlün başı göğe ermiştir.

26. *Kıymetini Bilmek*: “ÖnEmîni, değerini bilmek.”²¹⁶³

Kendi Kadrîn bilmede bîgâne kim gönlümdür ol
Hem sadef-i hem bahr-i hem dürdâne kim gönlümdür ol (G/1)²¹⁶⁴

27. *Yüzü Kara*: “Utanacak bir durumda olmak.”²¹⁶⁵

Kılmayıp rûşen çerâğ-ı vasl-ı şem’ şevkîdın
Dâğ-ı hicrândan kaçıp yüzi kara bolgan köngül (G.218/4)²¹⁶⁶

Gönül, hicranın yarısından kaçarak yüzünü kara etmiştir.

²¹⁵⁶ Kundakçı, “Köstendilli Süleyman Şeyhî”, 249.

²¹⁵⁷ Saraçbaşı, “Dünyayı Başına Dar Etmek (Birine)”, 399.

²¹⁵⁸ Altınoluk, “Rıfkî”, 94.

²¹⁵⁹ Saraçbaşı, “Yüz Çevirmek (Birinden)”, 1241.

²¹⁶⁰ Kaya, *Osman Nevres ve Divanı*, 498.

²¹⁶¹ Saraçbaşı, “Başı Göğe Ermek (Değmek)”, 179.

²¹⁶² Dedebeý, “Mehmed Tâhir Selâm”, 60.

²¹⁶³ Saraçbaşı, “Kıymetini Bilmek”, 787.

²¹⁶⁴ Dedebeý, “Mehmed Tâhir Selâm”, 62.

²¹⁶⁵ Saraçbaşı, “Yüzü Kara”, 1245.

²¹⁶⁶ Canpolat, “Kişveri”, 143.

28. *Göz Göre Göre*: “Apaçık olarak, herkesin gözü önünde.”²¹⁶⁷

Açıklama.

Ey Bahârî cân u ten nice harâb olmaya kim
Göz göre bir gözleri fettâna virdüm gönlümü (G./5)²¹⁶⁸

Âşık gönlünü göz göre göre yani sonucunu bilerek gözleri fitneci olan sevgiliye vermiştir.

29. *Gönlünden Geçmek*: “Bir şeyin olmasını ya da bir şeyi yapmayı istemek, düşünmek, aklından geçirmek.”²¹⁶⁹

‘Âşık olmak bir gül-i gülzâra gönlümden geçer
‘Andelîb olmak o gül-ruhsâra gönlümden geçer (G.128/1)²¹⁷⁰
Âşığın gönlünden, gül bahçesindeki güle âşık olmak, o gül yanaklı sevgiliye de bülbül olmak geçer.

30. *Gönül Bağlamak*: “Severek bağlanmak, gönül vermek âşık olmak.”²¹⁷¹

Âh meded bir dilbere bend oldu gönlüm çâresiz
Rûy-ı gül bu anbere bend oldu gönlüm çâresiz (G.79/1)²¹⁷²

Gönül çaresizce gül yanaklı bir dilbere bağlanmıştır.

31. *Gönül Eğlendirmek*: “Bir kimse ya da bir şey ile geçici olarak oyalanıp hoşça vakit geçirmek.”²¹⁷³

İdersin gayr ile sohbet kiminle eyledin ülfet
Hüsâmî’ye budur mihnet gönül eğlenmez eğlenmez (G.100)²¹⁷⁴

Sevgilinin yabancılarla sohbet etmesi âşık için bir sıkıntıdır. Bundan dolayı âşığın gönlü eğlenmemektedir.

32. *Gönül Düşürmek*: “Âşık olmak, sevdalanmak.”²¹⁷⁵

Yine derd ü belâya düşdi gönül
Ya’nî bir pür-cefâyâ düşdi gönül (G.121/1)²¹⁷⁶

²¹⁶⁷ Saraçbaşı, “Göz Göre (Göre)”, 515.

²¹⁶⁸ Pomakoğlu, “Baharî”, 255.

²¹⁶⁹ Saraçbaşı, “Gönlünden Geçirmek (Geçmek)”, 504.

²¹⁷⁰ Başpınar, “Beyânî Divanı”.

²¹⁷¹ Saraçbaşı, “Gönül Bağlamak”, 506.

²¹⁷² Erkal, *Erzurumlu Emrah*, 241.

²¹⁷³ Saraçbaşı, “Gönül Eğlendirmek”, 507.

²¹⁷⁴ Özenç, “Şeyh Hüsamedîn-i Uşşakî”, 94-95.

²¹⁷⁵ Saraçbaşı, “Gönül Düşürmek”, 507.

²¹⁷⁶ Aktaş, “Yetim Divanı”, 388.

SONUÇ

Klasik Türk şiiri, Türk edebiyatının en önemli yapı taşlarından biridir. Sanatın ve şiirin zirvesi sayılabilecek olan klasik edebiyat, bilinenin aksine halktan kopuk ve kendini tekrar eden bir edebiyat değildir. Yüzyıllar boyunca devam eden bu gelenekte, bazı kelimeler ve kelime grupları sıklıkla kullanılarak kalıplaşmış ve alışlagelmiş gibi görünse de divan şairi, bu kelimeler üzerinden çeşitli sanatlar ve birbirinden çok farklı hayaller ortaya çıkartmıştır.

Bu kelimelerden sadece biri olan ‘gönül’ kelimesi, söylediklerimize örnek oluşturacak bir kullanım ve hayal gücüne sahiptir. Yüzyıllar geçse de belli bir geleneğe bağlı kalan divan şairleri, birbirleri ile aynı mazmunları kullanmış olup bu mazmunlara farklı anlamlar yüklemekte ve farklı hayal dünyası oluşturabilmektedir. Birbirini tekrar ve taklit edenler olduğu gibi yeni hayaller kurmayı ve farklı anlamlar ortaya koyabilmeyi sağlamış şairler de vardır. Bu tezdeki amacımız bu farklılıkları gönül kelimesi üzerinden aktarmak idi. Bu yargıya ulaşabilmeyi amaçlayarak başladığımız tezde bir diğer amacımız ise klasik Türk edebiyatı sahasında redif üzerine yapılan çalışmalardan farklı olarak, farklı yüzyıllarda ve farklı coğrafyalarda yaşayan şairlerin ‘gönül’ redifli tüm manzumelerini inceleyip yeni yargılara ulaşabilmek olmuştur.

Ulaştığımız verilerden hareketle şunları söylemek mümkündür:

Klasik Türk şiirinde gönül çok farklı işlevlerde kullanılmıştır. Bazen klasik şiirdeki âşığın kendisidir. Bazense âşığın düşmanı, rakibi, içindeki nefistir. Bazen bir mekan olurken, bazen bir kişi, bir hayvan, bir bitki veya herhangi bir nesne olabilmektedir. Gönül kelimesinin birden fazla unsura benzetilebilmesi, kelime üzerinden kurulan hayallere de çeşitlilik sağlamaktadır.

Redifi gönül olan manzumelerde gönül, alışlagelmiş hayallerle beraber kullanıldığı gibi farklı fakat gölgede kalmış hayallerde de vücut bulabilmektedir. Örneğin; gönül tasavvufta daima olumlu bir unsur olarak anlatıldığı gibi yeri gelince olumsuz bir varlığa da dönüşebilmektedir. Gönül, Allah’ın tecelli ettiği yer, Allah’ın evi, Kâbe, secde yeri, sevgilinin dergâhı, sevgilinin baktığı yer hatta bizzat

Allah olur. Âşığın sevgiliye gideceği yolda âşığa engel olan, âşığın derviş olmak istediği zaman nefsi olup âşığa engel olmak isteyen yine gönüldür.

Bazen yaramaz bir çocuk olup padişahın dizine çıkmak isterken bazen masum, günahsız bir çocuk da olabilmektedir. Bu şekilde gönül, aynı benzetme içinde birbirinden farklı anlamlarda kullanılabilmektedir.

Ulaşabildiğimiz kadarıyla 14. yüzyıl divanlarında gönül, uçabilen bir nesneye, rüzgâra veya kuşa benzetilebilmektedir. Fakat Hüma, Anka ve Simurg gibi efsanevî kuşlar ile gönül ilişkisi bu yüzyıldan sonra kurulmaktadır. Yine bu yüzyılda gönül, bir âşık veya derviş olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca gönül, divane, pervane ve virane olarak da şiirlerde yer almaktadır.

15. yüzyıla gelindiğinde daha önce kurulmuş hayaller tekrar ettiği gibi gönül; kırılacak bir nesne, ayakaltında kalan bir toprak, akıp giden bir su veya deniz, okyanus olarak manzumelerde anlam bulmaktadır. Bunların yanında gönül, dilenci, tutsak, köle olarak da geçmektedir. Âşığı inletip, aşk belasına salan da gönüldür. Gönül, söz dinlemeyen bundan dolayı da cefa çekendir. Âşığın sırlarını âleme destan eden de gönüldür. Âşığı bu kadar zor durumda bıraktığı için âşığın beddua ettiği de gönüldür.

16. yüzyılda avcı hatta av olan gönül, Hüma veya bülbül olarak da anlamlandırılmış olduğu görülür. Bundan başka gönül, sevgilinin kirpiği ile oynayan bir çocuktur. Sevgilinin mahallesinde konaklayan bir misafirdir. Başıyla ve canıyla oynayan bir yigittir. Tarikata giden yolda âşığın rehberidir. Mana denizine dalan bir dalgıçtır. Yedi iklimde hükmeden bir padişahdır. İnsanın vücuduna gizlenmiş bir sırdır. Allah tarafından insana verilmiş bir hediyedir. Göğüs fırınında pişen bir kebaptır. Dünyaya ışık saçan bir güneştir. Hayal şahının köşkü, hüznlerin evi ve gam evidir. Karıncadır. Bir yerde sabit durmayan, sürekli gezerek yer değiştiren bir gezegendir. Sevgilinin saçlarını dağıtan bir taraktır. Yüce kuşların yuvasıdır. Sevgilinin kapısını eşiğidir. Muhabbet ayının bir parça kanıdır. Kutsal kitapların tamamı gönüldür. Gönül, iyiliği ve kötülüğü ayırt eden bir terazidir. Aşk çarşısındaki bir mücevher dükkanıdır. Aşk denizindeki bir gemidir. Âşığın derdinin dermanıdır, doktordur. Gönül sırları hem saklayan hem de herkese anlatandır. Fenalık selinin getirdiği bir çöptür. Sevgilinin köpeğinin gerdanlığıdır. Âşık tarafından sevgiliye verilmiş değersiz bir hediyedir. Zerre kadar küçüktür. Âşık için

bir zindandır. Aşığa acımayan bir zalimdir. Hile ile âşığı aldatan ve nefse uymasına sebep olan hilecidir. Aşığı âleme rezil edendir. Ayrıca gönül her şeye düşmesi yönünden sinek gibidir.

17. yüzyıla gelindiğinde gönül, yukarıda bahsettiğimiz anlamlarda ve benzetmelerde kullanıldığı gibi yeni benzetmelerde de kullanılabilir. Gönül, hükümdar için çadırıdır. Aşk meclisinin ve Allah'ın ışıdır. Misafirlerin konakladığı yerdir. Aşk sinesindeki yanık yarasıdır. Aşk ormanındaki aslandır. Can sarayının ev sahibidir. Âşıkların secde ettiği ibadethanedir. Hayat bağları ile bağlı olan gönül, sevgilinin kıvrımlı saçının kemendine de bağlıdır.

Sevgili, gönlü kırıklarda olur diye gönül kendisini bin parça edendir. Meleklerin konuştuğu dil gönlüdür. Gönülde ümit Kabe'sine giden gizli bir yol vardır. Can nakdinin yapıldığı Pazar gönlüdedir. Feryadın ve figanın çocukları da gönlüdedir. Gönül, açılması zor olan bir kilittir. Akıl aynasındaki pas, aşk aynasındaki süstür. Aşk masalında peşinden gidilen maksattır. Sevgili için Tur dağdır. Aşk pirinin seccadesidir. Arş sahnesinin penceresidir. Dert sarayına çıkan merdivendir. Aşkın bilinmeyen dilinin tercümanıdır.

18. yüzyılda gönül, gül bahçesindeki güllerin üzerine düşen bir çiğ tanesi olarak karşımıza çıkar. Toprağa gömülü olan ve içerisinde hazine olan bir küptür ki buradaki toprak da insan bedenidir. Çocukların oyun oynadıkları yerdir. Güneşin ve ayın sikkesinin basıldığı darphanedir. Vuslata giden yoldur. Gönül bir süreliğine tenin içinde bulunan misafirdir.

Son olarak 19. yüzyılda ise gönül, cisminin vatanını bırakır, sevgiliye kaçar. Ten gönül için bir kafestir ve gönül sevgiliye azmederek oradan uçup gider. Tarak gibi sevgilinin saçına dolaşır ki zaten gönlün yeri, sevgilinin kıvrım kıvrım olduğu için perişan görünen saçının arasındır. Sevgili, kırığının oku ile göğüs sinesinde gönlü alır ve oraya bir ordu kurar. Gönül, sevgilinin aşkının tuzağına düşendir, deniz olup taşandır. Gönül, kesret içinde saklanmış olandır. Göğsün içi karanlık ve dışarıdan görünmez, içinde ne olduğu bilinmez olduğu için kesret olarak düşünülür. Haliyle burada olan gönül de orada saklanmış kıymetli bir şey olarak hayal edilir.

Klasik Türk edebiyatında 'gönül' önemli bir mazmun oluşturmaktadır. Hatta bu alandaki tüm mazmunları içinde topluyor demek de mümkündür. Âşık da

maşuk da gönüldür. Aşığa hem dost hem düşmandır. Hem dert hem devadır. Hem sevgiliye giden yol hem de o yoldaki engeldir. Gül bahçesindeki gül de bülbül de gönüldür. Kainattaki yer de odur gök de odur. Aslan da gönüldür, karınca da gönüldür. Şeyh de odur, nefis de odur.

Yukarıda bahsedilen anlam dünyasından hareketle elde edilen diğer tespitleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Sadece Anadolu topraklarında değil, tüm Osmanlı sahasında (Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya vb.) ve 13. Yüzyıldan 20. Yüzyıla kadar aynı kelime üzerinden, değişmeyen fakat birbirinin de tekrarı olmayan hayaller kurulmuştur. Bu da klasik Türk şiirinin hala devam ettiğini fakat değişen toplum yapısına bağlı olarak önemini kaybettiğini göstermektedir. Buna rağmen sadece ‘gönül’ kelimesi üzerinden günümüz edebiyatında ve günümüz toplumunda dahi klasik şiirin tesirinin yadsınamayacak kadar çok olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

2. Divan şairi için İstanbul ve çevresinde yetişmiştir demek oldukça yanlıştır. Çünkü bir kelime üzerinden kurulan hayaller bile farklı coğrafyalarda hatta farklı yüzyıllarda yaşayan şairlere ulaşabilmiştir. Haliyle klasik Türk edebiyatı için çok geniş bir coğrafyanın edebiyatıdır demek daha doğru olacaktır.

3. Halktan da kopuk olmayan divan şiirine, yüksek zümre edebiyatı demek de bir o kadar yanlıştır. Çünkü divanını taradığımız şairler arasında birçok halk şairi de vardır. Ayrıca çalışmanın başında sözlük kullanma ihtiyacı fazlasıyla hissedilirken, kelimelerle ve şiirlerle tanıştıkça yapılan sanatlara da kelimelere de aşinalık artmış, sözlük ihtiyacı yok denecek kadar azalmıştır. Bu sebeple divan şiirinin anlaşılmaz olması sadece, Osmanlı Türkçesinden ve edebiyatından uzak kalmış günümüz insanı için geçerlidir.

4. Anlam beyit içinde tamamlanır yargısı, belirli bir redif kelime ile yazılan şiirler için geçerli değildir. Zira redife bağlı yazılan şiirlerde anlam beyit içinde tamamlanmaz, redif etrafında şekillenir.

Yaptığımız bu çalışmanın, diğer redif çalışmalarına farklılık kazandırdığı kanaatindeyiz. Ayrıca kapsam genişliği bakımından redif çalışacak başka araştırmacılara da örnek teşkil edeceği temennisindeyiz.

KAYNAKLAR

- Abdullah Aydın, “Cahîdî, Ahmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018.<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=520>.
- Abdullah Eren, “Mehmed Sıdkî Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 29.03.2019.<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-195956/mehmed-Sıdkî-divani.html>.
- Acar, Gülmedine Koç. “Hafîd Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006.
- Açık, Nilgün. “Divan Edebiyatında Mevlevîlik Etkisi ve Mevlevî Şairler”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2002.
- Açık, Nilgün. “Gayrı Redifli Gazeller (İnceleme-Açıklama-Karşılaştırma)”. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, 1998.
- Adaş, Emine. “Sutûrî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008.
- Adıgüzel, Niyâzî. “İbret Mehmed Efendi Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2000.
- Aksakal, Müfit. *Açıklamalı-Testli Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Şenyıldız Yayınevi, 1997.
- Albayrak, Nurettin. *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.
- Ahmet Arı, “Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sâkîb Dede ve Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 25.04.2019.<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-215340/Sâkîb-dede-divani.html>.
- Ahmet Kartal, “Mesîhî, İsa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.11.2018.<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6119>
- Ahmet Ölmez, “Behçetî Hüseyin Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018.<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1370>.

- Ahmet Yenikale, “Ahmet Nâmî Divanı ve İncelemesi”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 14.12.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196583/ahmed-Nâmî-divani.html>.
- Ahmet Yenikale, “Nâmi, Ahmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018.<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=498>.
- Akay, Mehmet. “İbrahim Gülşenî’nin Divanı”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996.
- Akbalık, Esra. “Yunus Emre’nin Şiirlerinde ‘Gönül’ İmgesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* VI/26 (2013): 20-28.
- Akgül, Hasan. “Diyarbakırlı Mâlî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2013.
- Akkaya, Mehmet. “Şemsî Paşa Divanı”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992.
- Akkuş, Metin. “Nef’î Sanatı ve Türkçe Divanı”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991.
- Akkuş, Yasemin “Benderli Cesârî’nin Divanı ve Divançesi”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Akpınar, Mehmet. “Keşanlı Zihnî Divanının”. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2005.
- Akpınar, Şerife. “Âgâh Divanı ve İncelemesi”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006.
- Akpınar, Şerife. “Rûz-nâmecî-zâde Şinâsî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000.
- Aksoyak, İsmail Hakkı “Gelibolulu Mustafa Ali ve Divanlarının Tenkitli Metni”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1999.
- Aksu, Cemal. “İbrahim Hanîf Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996.
- Akşit, Ali. “Azmîzâde Mustafa Hâletî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1992.
- Aktaş, Ali. “Yetîm Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1996.
- Aktaş, Yasemin “Mehmed Nebîl ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.

- Akyol, İbrahim. “Hanyalı Kami ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005.
- Akyüz, Kenan vd. *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Albayrak, Çağdaş. “Ağazâde ‘Örfî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 2009.
- Ali Emre Özyıldırım, “Hamdullah Hamdi Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 18.11.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78375/hamdullah-hamdi-divani.html>.
- Alkan, Ahmet. “Fahrî-i Celvetî: Hayatı, Eserleri ve Divanı’nın Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015.
- Alkan, Serhan. “Şeyh Mustafa Zekâyî’nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1993.
- Alkan, Serhan. “Şeyh Mustafa Zekâyî’nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1993.
- Alpdoğan, Neslihan Dönmez. “Ahmed Tâlib İrşâdî’nin Divanı’nın İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2001.
- Alper, Kadir. “Giritli Aşkî ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005.
- Altunel, İbrahim. “Hâletî-i Gülşenî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998.
- Altuner, Melek. “Neyyîr Abdüllahim Dede Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995.
- Ararat, Şefika. “Enderunlu Mehmed Hamîd Beg Divanı İnceleme- Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2010.
- Aras, Makbule. “Mu’in Divanı İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.
- Arbatlı, Mehmed Said. “Bağdatlı Es’ad, Hayatı, Sanatı ve Divanının Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2002.
- Arpacı, Metin. “Fâzıl, Fâzıl Hâcî Tâhir Efendi, Hayatı ve Divanı’nın Transkripsiyonu Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005.
- Arslan, Ömer. “Ubeydî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013.

- Arslan, Zafer. “Divân-ı Sûzî-i Sivâsî Tenkitli Metin-İndeks”. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2010.
- Arzu Atik, “cevri, İbrahim Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018.<http://www.turkedebiyatisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=277>.
- Aslan, Mustafa. “Haşmet Divanı”. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995.
- Aslan, Üzeyir. “XVII. Yüzyıl Türk Klasik Şairlerinden Nehcî Mustafa Dede Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Tenkitli Metinler: Divan, Tuhfetü’s-Sâlikin ve Hediyyetü’l-Mütereşşidin”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.
- Ay, Suzan. “Ahmet sadık Zîver Paşa Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1999.
- Ayan, Gönül. “Yûsuf Hakkı Üsküdârî ve Divanı”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 39 (2009): 293.
- Ayan, Hüseyin, *cevri, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*. Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 1981.
- Ayan, Hüseyin. *Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- Aydemir, Yaşar- Çeltik, Halil. “Redife Farklı Bir Bakış: Divan Şiirinde Ön Kafiye ve Ön Redif”, *Bilig* 46 (2008): 193-214.
- Aydemir Yaşar, *Behiştî Divanı: Behiştî, Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkitli*
- Aydemir, İbrahim Ahmet. “Refî Âmidî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1989.
- Arslan, Saime. “Resmî Ali Baba ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003.
- Aydemir, Yaşar- Çeltik, Halil. “Gazelde İkileme Redif ve İkileme Kafiye”, *Turkish Studies* 4/2 (2009): 79-118.
- Aydemir, Yaşar- Çeltik, Halil. “Gazelde Cinaslı Çift Redif Kullanımı. *İlmi Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri* 16 (2008): 7-17.
- Aydemir, Yaşar -Halil Çeltik, “Redife Farklı Bir Bakış: Çift/Çapraz Redifle Yazılmış Tek Kafiye Şiirler”, *Bilig* 22 (2005): 167-188.
- Aydın, Abdullah. “Hanyalı Nûrî Osman ve Divanı”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009.

- Aydın, Kudret. “Gelibolulu Mustafa Ali ve Divanı”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1989.
- Aydın, Mehmet Uğur. “Kâimî Divanı Transkripsiyonlu Metni ve Tahlili”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2007.
- Aydın, Mehmet. “Gönül kelimesi Üzerine”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* (1999): 105
- Aydoğan, Şirin. “Selânikli Âkif Efendi’nin Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008.
- Aydoğdu, Murat. “Giryân Seyyîd Cemâleddîn Kazakî”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2013.
- Aykanat, Timuçin. “Ecrî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011.
- Aykanat, Timuçin. “Sâfî Baba ve Divanı”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2015.
- Azmi Bilgin, “Ümmî Sinan Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 14.02.2019. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-195646/ummi-sinan-divani.html>.
- Bal, Ali. “Sâdî Karabağî Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı ve İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2012.
- Balbaba, Sefa. “Kemâl Ümmî Divanı Tenkitli Metin-İndeks”. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2009.
- Bardakçı, Ramazan. “Mûsâ Kâzım Paşa”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.
- Başpınar, Fatih. “17. Yüzyıl Şairlerinden Beyânî’nin Divanı”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- Baştürk Şevket. “Mesîhî Tebrizî Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2006.
- Batıslâm, Hanîfe. “Gazelde Redif-Anlam İlgisi Bağlamında Sehi’nin Kadeh Redifli Gazeli”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 3 (2017): 44.
- Bayram Ali Kaya, “Hâletî, Azmîzâde”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=280>.

- Bayram Ali Kaya, “Necâtî Bey, İsa”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.11.2018.<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=217>.
- Bektaş, Ekrem. “Kaşki” Redifli Gazeller Üzerine Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies* IV/2 (2009): 133-151.
- Bektaş, Hâlîme. “Şeyh Mehmed Nazmî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2005.
- Beyhan Kesik, “Cem’î, Mehmed Cem’î Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018.<http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1897>.
- Bilkan, Ali Fuat. “Nâbî’nin Türkçe Divanı”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1993.
- Birgören, Hamdi. “Dâniş Divanı İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004.
- Bolat, Elif. “Kabûlî Mustafa Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005.
- Bulan, Halîl İbrahim. “Taybî Mehmed Çelebi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Divanı’nın Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995.
- Bulut, Abdullah. “Sofyalı Yusuf Rasîh Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanı’nın Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1998.
- Burmaoğlu, Hamit Bilen. “Lâmi’î Çelebi Divanı”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1983.
- Büyükkaya, Hande. “Fâik Ömer ve Divanı: Karşılaştırmalı Metin-İnceleme”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, 2008.
- Büyüktosunoğlu, Mahmut. “Sâhib Dede”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1991.
- Büyükyıldırım, Ayşe. “Kâşif Divanı’nın Tenkitli Metni ve Tahlili”. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1998.
- Can, Ertuğrul. “Şuhûdî Divançesi”. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2005.
- Candan, Gülşen. “Senî Ali Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2012.
- Cangöz, Gülşah. “Siyâhî Dede Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2010.

- Canpolat, Mustafa. “Kişverî Divanı”.Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1994.
- Cansever, Sıddık. “Eğribozlu Mehmed Emîn Sırrî Hayatı, Eserleri, Divanının Edisyon Kritik Metni ve Değerlendirmesi”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.
- Cem Bayak, “Sehâbî Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 09.12.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194338/Sehâbî-divani.html>.
- Ceylan,Ömür. “Âsâf (Damad Mehmed Celâleddîn Paşa), Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Transkripsiyonlu Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1994.
- Coşkun, Ali Osman. *Abdulahad Nûrî Divanı*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Çabuk, Vahit. *Divan-ı Muhîbbî*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1980.
- Çabukel, Hatice. “Divan-ı Nüzhet İnceleme, Tenkitli Metin, İndeks”. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2003.
- Çağlayan, Bünyamin. *Baharzâde Ferîde Hanım Divanı*. Ankara: Çağhan Ofset Matbaacılık.
- Çağlayan, Nagihan. “Nîsârî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2007.
- Çağlı, Adnan. “Hâlimi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı’nın Tenkidli Metni”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998.
- Çağlı, Adnan. “Vişne-zâde İzzetî”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999.
- Çakır, Maruf. “Rîzî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2017.
- Çakır, Mümine. “Kavsî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008.
- Çakır, Zehra Vildan. “Hevâyî Divanı’nın Tenkidli Metni ve İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1998.
- Çaldak, Süleyman. *Nâlî Divanı*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.
- Çalka, Mehmet Sait. *Divan Şiirinde Rubâî*. İstanbul: Kriter Yayınevi, 2017.
- Çavuşoğlu, Mehmed–Tanyeri, M. Ali. *Hayretî, Dîvan, Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1981.

- Çeçen, Mehmet Korkut. “Hâlet Bey Divanı Tenkitli Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005.
- Çelen, Ahmet. “Kelîm Hayatı, Eserleri ve Divanı’nın Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994.
- Çetin, İsmail. “Derzi-zâde ‘Ulvî”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1993.
- Çetin, Rıdvan. “XIX. Yüzyıl Mutasavvıf Şairlerinden Seyyîd Süleyman Mahvî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2014.
- Çetinkaya, Bekir. “İlmî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2003.
- Çınar, Bekir. “Tıflî Ahmed Çelebi Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni”. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2000.
- Çınar, Bekir. *Visâlîzâde Ârif ve Divanı*. Niğde: Kesit Yayınları, 2014.
- Çıpan, Mustafa. “Fasîh Ahmed Dede Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1991.
- Çobanoğlu, Ferda. “Enderunlu Ferîd İbrahim Divanı’nın Metni ve İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Çolak, Murat. “Emetullah Hanım Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010.
- Çukurlu, Azime. “Şûhî Bengîzâde Divanı ve Tahlili”. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, 2012.
- Danacı, Tülin. “Neccâr-zâde Şeyh Rızâ Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1988.
- Darıcık, Murat. “Nazîf Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006.
- Dede, Mehmet. “Divan-ı Gül Baba ve Transkripsiyonlu Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2001.
- Değirmençay, Veyis. *Ulu Arîf Çelebi’nin Farsça Divanı ve Türkçe Çevirisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2017.
- Demir, Hiclal. “Lâzîkî-zâde Feyzullah Nâfiz ve Divanı”. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2008.
- Demircioğlu, Tülay Gençtürk. “Cemilî Divanı İnceleme- Metin- Sözlük”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.

- Demirel, Gamze. “18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Divanı”. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005.
- Demirel, Mustafa. *İbn-i Kemâl Divan*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1996.
- Demirel, Mustafa. *Mehmed Ali Çelebi (Rızâyî) Divanı*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005.
- Demirkazık, Hacı İbrahim. “18. YY. Şairi Mustafa Fennî Divan”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.
- Dikmen, Hamit. “Seyyîd Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1991.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Dirican, Elif. “Sehmî Divanı İnceleme, Metin, Dizin”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.
- Doğan, Ahmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- Doğan, Mehmet. *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları, 2011.
- Duman, Mehmet Âkif. “Fâzıl Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2005.
- Durbilmez, Bayram. “Yunus Emre ve Muhyiddin Abdal Divanlarında Gönül”, *Folklor/Edebiyat* VIII/30 (2002): 205-214.
- Duru, Necip Fâzıl. “Sâbir Mehmed Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994.
- Eflatun, Muvaffak. “Feyzî-i Kefevî Divanı: Tahlil-Metin”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003.
- Eğri, Aysel. “17. Yüzyıl Şairlerinden Hikmetî ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006): 4.
- Ekinci, Ramazan- Donuk, Sunat. *Hayrabolulu Hasîb Dîvânı*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.
- Emine Çakır, “Ârşî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Erişim 12.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5661>.
- Engin, Ahsen. “Mehmed Tâlib-i Üsküdârî’nin Divançesinin Edisyon Kritiği”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.

- Engin, Sedat. “Cem Sultan’ın Türkçe Divan’ının Tahlili”. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2006.
- Epaçan, Cahit. “Es’adzâde Mehmed Çelebi Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanı Tenkitli Metin-İnceleme”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999.
- Erbay, Fatih. *Emânî Dîvânı: İnceleme, Metin, Dizin, Tıpkıbasım*. Konya: Palet Yayınları,
- Ercan, Özlem. “Divan Şiirinde “Kağıd” Redifli Gazeller”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, XII/ 46 (2010): 127-154.
- Ercan, Özlem. “Peşteli Hisâlî Divanı Tahlili”. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2003.
- Erdem, Melike. “Bursalı Tâlib ve Divanı Tenkidli Metin ve İnceleme”. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1994.
- Erdemir, Nale. “Divan-ı Zihnî-i Çermîkî”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2005.
- Erdoğan Boz, “Hakîkî Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 17.11.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194363/Hakîkî-divani.html>.
- Erdoğan Boz, “Hakîkî Divanı”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.12.2018.
- Erdoğan, Mehtap. “Sıdkî Paşa Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2005.
- Eren, Aysun. *Klasik Türk Şiirinde Güzelden Gazele ‘Gönül’ Güzergahı*. İstanbul: Akademik
- Ergin, Mehmet. “Cemâleddîn-i Uşşâkî’nin Hayatı, Eserleri ve Divanı’nın Edisyon Kritiği”. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1994.
- Ergin, Muharrem. *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1980.
- Erkal, Abdülkadir. *Erzurumlu Emrah Divanı*. Ankara, Birleşik Yayınları, 2014.
- Erkul, Rasih. “Birrî Mehmed Dede (Magnisalı) Hayatı-Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1992.
- Eroğlu, Süleyman. “Sâdık Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1998.

- Erol, Mehmet. “Azbi Baba Divanı”. Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2002.
- Ersen Ersoy, “II. Bayezid Devri Şairlerinden Münîrî ve Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 08.12.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196156/muniri-divani.html>.
- Ersoylu, İ. Halil, *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Ertaylan, İsmail Hikmet. *Ahmed-i Dâ'i: Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Üçler Basımevi, 1952.
- Ertürk, Şaziye Kayhan. “Yahyâ Nazîm Divanı V”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1996.
- Esir, Hasan Ali, “Hâfız-zâde Seyyîd Mehmed Sa'dî Çelebi Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994.
- Fatih Başpınar, “Beyânî Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 21.12.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10598,Beyânî-apdf.pdf?0>
- Fatih Usluer, “Muhîfî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 20.01.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=476>.
- Fatma Sabîha Kutlar Oğuz, “Arpaemînzâde Mustafa Sâmi Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 09.03.2019. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196126/arpaemîni-zâde-mustafa-Sâmî-divani.html>.
- Filiz Kılıç, “Vusûlî, Küçük Bâli Paşazâde”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1756>.
- Gökalp, Haluk. “Fasîhî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2001.
- Gökçe, Emrah. *Misli Divanı*. Ankara, Akçağ Yayınları, 2015.
- Göksoy, Gül. “Nakşî İbrahim Divanı İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1998.
- Gül, Tayyar. “Divan-ı Şâhî”. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, 2000.

- Gülay Durmaz, “Muhibbî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018.
<http://www.turkedebiyat isimler sozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=963>.
- Gülen, Ahmet. “Seyyîd Nakib-zâde Ni’metî Hayatı Edebî Şahsiyeti Eserleri ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2007.
- Gülen, Fatma Nur. “Âbîd Efendi’nin Dîvânçesi”. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2011.
- Güler, Kadir. “İbrahim Beg Divanı”. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995.
- Güler, Mehmet. “Halîl Nûrî Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2009.
- Gülhan, Abdülkerim. “Hakani Mehmed Bey, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1996.
- Gülner, Özlem. “Hüsâm-zâde Feyzî Divanı İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1996.
- Gültekin, Menekşe. “Divan-ı Şekûrî”. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2009.
- Gümüş, Nevin. “Yahyâ Nazîm Divanı I”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1992.
- Gündüz, Erol. “İbrahim Tâ’ib Divanı”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009.
- Gündüz, Erol. “Subhî-zâde Feyzî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 1997.
- Güneş, Mustafa. “Hüznî Divanı II”. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 1988.
- Güntan, Halil. “Receb Enîs Dede”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1990.
- Gür, Demet. “Çiçek İsimleriyle Rediflenmiş Kasideler”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2003.
- Gürbüz, İncinur Atik. “Vâsık Divanı (İlâhizâde)”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005.
- Gürbüz, Mehmet. “Rezmî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005.
- Gürol, Ayşe. “Vak’anüvis Mehmed Pertev Efendi ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994.

- Güven, Hikmet Feridun. “Garîb” Redifli Gazellerin Şekil ve Anlam İlişkileri Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Studies* (2014): 571-604.
- Hakan Taş, “Vahyî Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 15.02.2019. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194335/Vahyî-divani.html>.
- Hakan Taş, “Vusûlî Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 09.12.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78409/vUsûlî-divani.html>.
- Halil İbrahim Yakar, “Gelibolulu Sun’i Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 29.11.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-204115/gelibolulu-Sunî-divani.html>.
- Halil İbrahim Yakar, “Gelibolulu Sun’i”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 26.11.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-204115/gelibolulu-Sunî-divani.html>.
- Hamami, Erdal. *Râmî Divanı, Abdurrahman Râmî Çelebi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Hasan Kavruk, “Şeyhülislâm Yahyâ Divanı”, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 13.02.2019. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78405/seyhulislâm-Yahyâ-divani.html>.
- Hidayetoğlu, Ahmet Selahattin. “Nesîb Dede Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996.
- Hünerli, Duygu Dalbudak. “Klasik Türk Edebiyatında Gönül”. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, 2017.
- Hüseyin Akkaya, “Nûrî, Abdülahad”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6896>
- Hüseyin Güfta, “Sâlim (Mirzâ-zâde) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1995.
- İbraev, Mirlan. “Âşık Ömer’in Taşkent’te Basılmış Divanı Üzerine Bir İnceleme”. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2007.
- İbrahim Halil Tuğluk, “Tâlib”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.02.2019. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1421>.

- İbrahim, Mohamed Lawad. “Ferîdî ve Divanı”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.
- İlgar, Yusuf. “Afyonkarahisarlı Şair Ali Feyzî”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1997.
- İlhan, Enes. “Kâşif Es’ad Efendi Divanı İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2015.
- İpek, Ali. “İhyâ Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1990.
- İpek, Abdulmuttalip. “Klâsik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2008.
- İpekten, Haluk. *İsmetî Divanı*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1974.
- İskender Pala, “Hakanî, Mehmed Bey”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 26.11.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3904>.
- İsmail Durmuş, “Sahbâb el-Vâilî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Erişim 17.06.2019. <https://islamsiklopedisi.org.tr/sahban-el-vaili>.
- İsmail E. Erünsal, “Revânî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2594>.
- İsmail Hakkı Aksoyak- Naciye Yıldız, “Sıdkî (Sıtkî Hatun), Emetullah Hanım”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim: 29.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6656>.
- Kadıoğlu, İdris. “Lebîb-i Âmidî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı’nın Tenkitli Metni”. Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi, 2003.
- Kahraman, Bahattin. “Vahîd Mahtûmî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995.
- Kahraman, Bahattin. “Arşî Divanı’nın Tenkidli Metni I.-II.”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1989.
- Kapal, Münire Nurefşan. “Nef’î Divanında Gönül”, *Turkish Studies* (2012): 1605-1618.

- Kaplan Üstüner, “Enderunlu Hasan Yâver Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 13.03.2019. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194342/Yâver-divani.html>.
- Kaplan, Ercan. “Karacızâde İzzet Mola Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010.
- Kaplan, Mahmut. “Alvarlı Efe Muhammed Lütfi Divanı’nda Gönüle dair”, *Turkish Studies* X/8 (2015): 69-94.
- Kara, Abdullah. “İzzî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2007.
- Karaca, Oktay Selim. “Hâşimî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995.
- Karadavut, Nilüfer. “Za’îfe Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, 2008.
- Karagöz, Halil. “Askerî Divanının Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 1997.
- Karagöz, Sevinç. “Feyzî Efendi Divanı İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2004.
- Karakaş, Esmâ. “Racûlî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2008.
- Karakaş, Figen Özlem. “18. Yüzyıl Şairi Âdem Çelebi ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2010.
- Karakaş, Zehra. “Divançe-i Kesbî Transkripsiyonlu Metin, Sözlük, İndeks”. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2000.
- Karaköse, Saadet. “Nev’î-zâde Atayi Divanı Kısmî Tahlil-Metin”. Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 1994.
- Karaman, Ahmet. “Nâmî’nin Hüsn-i Mecâzî Adlı Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2000.
- Karaman, Gülay. “Hasan Rızâ Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2009.
- Karayazı, Nurgül. “17. Yüzyıl Şairi Ahmed Yârî Divan’ı”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.
- Karlitepe, Mustafa. “Kelâmî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.

- Kasır, Hasan Ali. “Esrâr Dede Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Karşılaştırmalı Metni”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1996.
- Kasır, Hasan. “Sabrî Mehmed Şerîf Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1990.
- Kavukçu, Fatma Zehra. “Râmî Divanı”. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2000.
- Kaya, Ayşe. “Divan-ı Selâmî”. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 1999.
- Kaya, Bedriye. “Hoca Nazar Hüveydâ ve Divanı’nın ANâlizi: Metin, Dil ve Edebi İçerik Yönünden İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2012.
- Kaya, Hasan. “18. Yy. Şairi Âsâf ve Divanı”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.
- Kayabaşı, Ayfer. “Sârban Ahmed Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 1995.
- Kayaokay, İlyas. “Gazellerde Mahlasın Konumu ve Mahlasın Redif Olarak Kullanılması”, *International Journal of Language AcAdemy* (2017): 139-161.
- Kayayerli, Ercan. “Selanikli Es’ad Efendi Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanı’nın Yeni Harflere Çevirisi”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1997.
- Kayhan, Abdulkadir. “Divan-ı Fânî İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2005.
- Kayhan, Hasibe. “Mâhir Abdullah”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999.
- Kayhan, Hasibe. “Rüşdî”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1991.
- Kazan, Şevkiye. “Üsküdarlı Sırrî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Divanı ve Şerh u Medhî’n-Nebi”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2003.
- Keleş, Reyhan. “Şeyhülislâm Yahyâ, cevri, Nedîm Divanlarında Gönül”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008.
- Kemikli, Bilal. “Sunullah Gaybî Divanı”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1998.
- Kılıç, Ahmet. “Kudsî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2010.
- Kılıç, Esra. “Divan-ı Gâlib Zühdî”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.
- Kılıç, İhsan. “Gümülcineli Dürrî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2010.

- Kılıç, Muharrem. “Münîf Antakî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanı’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1995.
- Kılıç, Müzahir. “Sâlik Efendi (Kâsımpaşalı) Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1998.
- Kırbyık, Mehmet. “Ferrî Mehmed Hayatı, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994.
- Kırıktaş, Yılmaz. “Nâcî Ahmed Dede Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2001.
- Kırkılıç, Ahmet. “Sultan Üçüncü Murad (Muradî) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1985.
- Kızıltaş, Maşallah. “Besnili Lüzûmî Divanı Tahlil-Transkripsiyonlu Metin-Dizin”. Yüksek Lisans Tezi, Bingöl Üniversitesi, 2014.
- Koç, Nagihan. “Hâfız Mehmed Sebâtî Divanı’nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2006.
- Koçak, Aynur. “Âdile Sultan Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1996.
- Koçak, Fatma. “Fâik Mahmûd ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006.
- Koçver, Ayten. “Mahmûd Celâleddîn Paşa Divanı İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008.
- Kollektif. *Niyazî Divanı*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- Koncu, Hanife. “Vâlî Divanı”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998.
- Koparan, Birgül. “Cem’î Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Divan’ının Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995.
- Korkmaz, Ayşe. “Fethü’-d-din Ahmed Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2014.
- Köse, Hayriye Türkoğlu. “16. Yüzyıl Divan Şairi Hüdâyî Hayatı- Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.
- Kundakçı, Mustafa, “Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi’nin Divanı’nın Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2003.

- Kutlar, Fatma Sabîha. *ArpaEmîn-zâde Mustafa Sâmî*. Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları,
- Kùçük, İslam. “Pîrkâl Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2008.
- Kùçùkarıkan, Nergùl. “Muhammed Hulûsî’nin Divançesi”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2006.
- Kùlahlıođlu, Mehmet. “Kadrî Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Transkripsiyonlu Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1997.
- Kùlekçi, Numan. “Ganî-zâde Nâdirî”. Doktora Tezi, Atatùrk Üniversitesi, 1985.
- Kùrkçùođlu, Mehmet Âkif. “Mahmûd Nedîm Paşa Divanı, İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Sözlük”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2004.
- Levend, Agâh Sırrı. *Divan Edebiyatı kelimeler ve Remizler Mazmûnlar ve Mefhûmlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.
- Mehmet Ali Yekta Saraç, “İbn Kemâl”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlùđù. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6798>.
- Mehmet Ali Yekta Saraç, “Emrî Divanı”, T. C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 26.11.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78368/Emrî-divani.html>.
- Mehmet Fatih Kùksal, “Kadı”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlùđù. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=455>.
- Mehmet Fatih Kùksal, “Şehâbî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlùđù. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=392>.
- Mehmet Kırbıyık, “Kâtib-zâde Sâkıb Divanı”, T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 28.03.2019. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-199763/katib-zâde-Sâkıb-divani.html>.
- Memiş, Nuray. “Redif kelimeler Bağlamında Nâbî Divanı’nın Çözùmlenmesi”. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2014.
- Mengi, Mine. *Mesîhî Divanı*. Ankara: Atatùrk Kùltür Merkezi Yayını, 2014.
- Mengi, Mine. *Divan Şiiri Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.

- Mermer, Ahmet. *Kütahyalı Rahîmî ve Divanı*. İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı Yayınları, 2004.
- Mermer, Ahmet. *Mezâkî: Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- Mermer, Kenan. "Mustafa Ma'nevî'nin Hayatı ve Divanı". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004.
- Muhammed Nur Doğan, "Avnî (Fatih) Divanı", T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 17.11.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78360/Avnî-fatih-divani.html>.
- Muhsin Macit- Hasan Kaplan, "Bâkî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.11.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2462>.
- Muhsin Macit, "Fuzûlî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 26.11.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=624>.
- Muhsin Macit, "Nedîm Divanı", T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 04.04.2019. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196897/Nedîm-divani.html>.
- Mum, Cafer. "Halepli Edîb Divanı". Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2004.
- Mustafa İsen-İsmail Hakkı Aksoyak, "Âlî/ Çeşmî, Gelibolulu Mustafa", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 26.11.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=943>.
- Mustafa İsen, "Meâlî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=30>.
- Mustafa İsen, "Usûlî", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 07.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=26>.
- Mustafa Nejat Sefercioğlu, "Nev'î, Yahyâ", Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=3071>.

- Nacar, Ayşe. “Divan Edebiyatında Aşk Redifli Gazeller ve Şerhleri”. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2011.
- Naci Okçu, “Şeyh Gâlib Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 26.04.2019. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78404/seyh-galib-divani.html>.
- Nar, Oktay. “Şeyhî Hayatı ve Divanı’nın Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Oğuz, Serhat. “İlmî Dede El-Mevlevî El-Bağdadi Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2002.
- Okatan, Halil İbrahim. “Kafzâde Fâ’izî Hayatı, Eserleri, Sanatı-Tenkitli Divan Metni”. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 1995.
- Okumuş, Sait. “Nebzî Divanı”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Okur, Atike Kodaz. “Râzî”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994.
- Okuyucu, Cihan. “Garîbî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995.
- Onay, Ahmet Talat-Kurnaz, Cemal, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: Kurgan Edebiyat, 2016.
- Onat, Avni. *Hâdi Divanı*. Toker matbaası, 1965.
- Orhan Kemâl Tavukçu, “Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni”, T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 17.11.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78365/dede-omer-rusen-divani.html>.
- Orhan Kurtoğlu, “Zâtî, İvaz”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=802>.
- Ölmez, Ahmet, “Behçetî Hüseyin Efendi Divanı”. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995.
- Ömer Zülfe, “Hecrî Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 30.11.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78377/Hecrî-divani.html>.
- Özavar, Süreyya. “Dâniş Mehmed Bey Hayatı, Sanatı ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1993.
- Özbek, Ahmet. “Câzim Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2000.

- Özdemir, Can. “Seyyîd Nizamoğlu Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1996.
- Özdingiş, Vicdan. “Sabîh, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998.
- Özenç, Yavuz. “Şeyh Hüsameddîn-i Uşşakî Divanı Transkripsiyonlu Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008.
- Özenç, Yavuz. “Şeyh Hüsameddîn-Uşâkî Divanı Transkripsiyonlu Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008.
- Özerol, Nazmi. “Topkapılı Feyzî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1996.
- Özgönül, Öznur. “Aczî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2001.
- Özkat, Mustafa. “Kara Fazlî’nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.
- Öztahtalı, İbrahim İmran. “Bursalı Emrî Murad Efendi ve Divanı”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2009.
- Öztürk, Fatma Gül Göksoy. “Nakşî İbrahim Divanı İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1998.
- Öztürk, Yılmaz. “17. Yüzyıl Şairlerinden Dimetokalı Vahdetî’nin Divan’ının Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Pala, İskender. “Aşkî, Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanı”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1983.
- Pektaş, Muhittin. “Sezâyî, Câbî Hasan Dede Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998.
- Polat, Fatih. “Râmiz Mehmed Efendi Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2003.
- Pomakoğlu, Ayşegül, “Baharî Divanı, İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2013.
- Poyraz, Yakup. “Seyyîd Mehmed Efendi (Hâkim) Yaşamı, Edebi Kişiliği ve Divanı Üzerine Bir Araştırma”. Doktora Tezi, Ondokuzmayıs Üniversitesi, 2008.
- Rasih Erkul, “Birrî, Derviş Mehmed Çelebi”, Türk Dili ve Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 29.12.2018.

<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=996>.

Reis, Bedriye. “Kaygulu Dergâhı ve Halîl Efendi’nin Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2002.

Rıdvan Canım, “Ahmed-i Dâ’î”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 22.11.2018. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2005>.

Sabahattin Küçük, “Bâkî Divanı”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 25.11.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78361/Bâkî-divani.html>.

Sarı, Şeyma. “Hâtîf Ali Efendi, Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanının Tenkitli Metni ve Nesre Çevirisi”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

Saraçbaşı, Ertuğrul. “Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü I. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010.

Savran, Ömer. *Enverî Divanı*. Ankara: Bizim Büro, 2015.

Sazlık, Fatma. “Hasan Hilmi Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı ve Divanı’nın İncelenmesi”.

Sefercioğlu, Nejat. “Meyve Redifli Gazeller”, *Turkish Studies* III/5 (2008): 321-344.

Selçuk, Engin. “Hasmî Divanı”. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

Semiz, Kenan. “Semiz-zâde Süleyman Rüşdî Efendi ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010.

Sessiz, Emre. “Sarı Müderris Şeyh Sinan ve Divanı İnceleme-Metin-Dizin”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2014.

Sever, Mustafa. *Divan-ı Kaygusuz Abdal*. Ankara: Helke Yayıncılık, 2016.

Seyhan, Nezihe. “Medhî Divanı”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.

Sezen, Gülşen. “Mustafa Sıdkî Efendi Divanı, Transkripsiyonlu Metin, Edebi İnceleme”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2010.

Sezgin, Durmuş. “Alî Senâyî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2001.

Soldan, Uğur. “Fatîm Divanı İnceleme Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2005.

- Stojanovska, İvona. “Bahrî Divanı ve İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2015.
- Sunal, Arif. “Sâdık Divanı”. Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2014.
- Süzen, Hüseyin. “Dükakin-zâde Ahmed Beg Divanı”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1994.
- Şahin, Ali “Abdülbâkî Ârif Efendi”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2002.
- Şahin, Hacı Ali. “Hersekli Arîf Hikmet Bey Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 1994.
- Şen, Fatma Meliha. “Beylikçi İzzet Bey Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995.
- Şener Demirel, “Mânî Divanı ve Şehr-engiz-i Bursa”, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 01.12.2018. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194359/divan-i-Mânî-ve-sehr-engiz-i-bursa.html>.
- Şener, Hasan. “Hayrî”. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 1999.
- Şengün, Necdet. “Nazîr İbrahim ve Divanı”. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006.
- Şengün, Necdet. “Nazir İbrahim ve Divanı”. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2006.
- Şenödeyici, Özer. “Fevzî Divanı İnceleme-Metin-İndeks”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2006.
- Şentürk, Yılmaz. “Abdullah Ferdî Efendi’nin Hayatı, Eserleri ve Divanı’nın Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2005.
- Şenyurt, Ayten. “Ali Handî ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2004.
- Taçalan, Nebahat Çalık. “Tayyar (Mahmûd) Paşa Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Eserleri ve Divanı’nın Tenklidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1998.
- Taktak, Ferit. “Sandıklılı fikri Hayatı ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 1997.
- Tandır, Gülcan. “Divan-ı Vuslâtî İnceleme, Tenkitli Metin, İndeks”. Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2002.

- Tankuş, Mustafa. “Ârif Süleyman Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2002.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin. “Eşref Paşa Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2006.
- Tanrıbuyurdu, Gülçin. “Mu’îdî Divan”. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2012.
- Tapsız, Meliha. “Bolulu Himmî Divan, Manzum Tarikatname, Adab-ı Hurde-i Tarikat”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 1995.
- Tarlan, Ali Nihad. *Necâtî Bey Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
- Tarlan, Ali Nihad. *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.
- Tarlan, Ali Nihad. *Hayâlî Bey Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1945.
- Taşkesenlioğlu, Lokman. “Edirneli Cahîdî Ahmed Efendi Hayatı, Sanatı ve Divanı”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2013.
- Taşkın, Gülşah. “İzmirli Rumî Efendi Divanı İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2003.
- Tataroğlu, Abdullah. “Muhîdî Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği, Divanının Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995.
- Tatçı, Mustafa-Yıldız, Musa. *Azîz Mahmûd Hüdâyî Divanı*. İstanbul, H Yayınları, 2017.
- Tatçı, Mustafa. “Yunus Emre Divanı”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1990.
- Tekcan, Münevver. *Bayram Hanın Türkçe Divanı*. İstanbul: Bulut Yayınları, 2005.
- Tezcan, Esmâ. “Şevkî İbrahim Efendi Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2007.
- Topak, Zafer. “Ahmed Müsellem Efendi ve Divanının Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2006.
- Tosun, Erhan. “Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2007.
- Tozlu, Musa. “Ebûbekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2005.
- Tökel, Dursun Ali. “Fütühî Divanı İnceleme-Metin- Sözlük”. Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 1993.

- Tökel, Dursun Ali. “Divan Şiirinde Mitolojik ve Efsanevî Şahıslar”. Doktora Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, 1998.
- Tuba Durmuş, “Hayretî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2711>.
- Tuba Durmuş, “İshâk Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=5064>.
- Tuba Işınsoy Durmuş, “Bayram Han”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.11.2018. <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7219>.
- Tuğluk, İbrahim Halil. “Abbâs Vesîm Efendi; Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği, Divanı’nın Tenkitli Metni ve İncelemesi”. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.
- Tulum, Mertol-Tanyeri, Mehmet Ali. *Nev’î Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Turan, Hicran Yücel. “Hatmî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2017.
- Turan, Muhittin. “Behrî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2008.
- Turgutlu, Mehmet. “Enderûnlu Hâlim Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi,
- Tuyan, Rabia Derya. “Ayıntablı Hâfız ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.
- Türközmen, İsmail. “Tecellî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1997.
- Tüysüzoğlu, Fatma Dikbaş. “Çuhadâr-zâde Şâkir Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2005.
- Uçak, Salih. “Mevlânâ’nın Rubailerinde “Gönül” İstiaresi”, *Turkish Studies* VII/3 (2012): 2481-2490.

- Ulucan, Mehmet. “Muvakkit-zâde Mehmed Pertev-Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Divanı’nın Tenkitli Metni ve Tahlili”. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005.
- Uzun, Adnan. “Neylî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, 1991.
- Uzun, Savaş. “Ünsî Hasan Efendi Hayatı, Eserleri, Dönemi ve Divanı’nın Tenkidli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2003.
- Uzun, Süreyya. “Üsküdarlı Aşkî Divanı Tenkitli Metin, Nesre Çeviri ve 16. Yüzyıl Osmanlı Hayatının Divandaki Yansımaları”. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Ümran Ay, “Münîrî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1356>.
- Üstüner, Kaplan. “Güler” Redifli Gazellerin Karşılaştırılması”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi 28 (2010): 181-207.
- Üzgör, Tahir. *Fehîm-i Kadîm*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991.
- Varışoğlu, Mehmet Celâl. “Hâtem Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkitli Metni ve İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1997.
- Volkan Karagözlü, “Abdülazîz/Azîzî, Hoca Sadeddîn-zâde Ahmed Efendi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 21.11.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1518>.
- Volkan Karagözlü, “Hâletî, Seyyîd Mehmed Hâletî Efendi Bin Şeyh Ali Sufûtî Efendi Bin Şeyh Ahmed hayâlî Efendi Bin Şeyh Seyyîd İbrâhîm Gülşenî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 26.11.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6177>.
- Volkan Karagözlü, “hayâlî Bey, hayâlî, Mehmed hayâlî Bey, Bekâr Memî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.11.2018. <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6318>.
- Yağcı, Ömer Gökhan. “Mehmed Şerîf Efendi Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2006.

- Yağcı, Şerife. “Nevres-i Kadîm Divanı ve İndeks”. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1993.
- Yağcıoğlu, Songül Aydın. *Kadı Şefî’î Divanı*, İstanbul: Dün Bugün Yayınları, 2016.
- Yağız, Gülseren. “Kâsımzâde es-Seyyîd Muhammed el-Bursevî Divanı Transkripsiyonlu Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2004.
- Yalçinkaya, Mehmet Âkif. “Bandırmalizâde Hâşim Baba Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008.
- Yanmaz, Eşref. “Vecdî”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1995.
- Yaşar, Muhammed. “Bâlî Divanının Tenkitli Metni”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005.
- Yekta Saraç, Mehmet Ali. *Klasik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2012.
- Yeniterzi, Emine. “Divan Şiirinde Gazel Redifli Gazeller”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 18 (2005): 1-10.
- Yerdemir, Fatih. “Rehâyî Divanı İnceleme, Metin, Dizin”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.
- Yeşilbağ, Semih. “Muhiyiddîn-i Bursevî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2004.
- Yıldıran, Meliha. “Ahmed Cevdet Paşa Hayatı-Eserleri ve Divançe-i Cevdet”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1994.
- Yıldırım, Ali. “İshâk Çelebi”. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 1991.
- Yıldırım, Metin. “Priştineli Nûrî ve Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008.
- Yıldırım, Talip. “Hüseyin Baykara Divanı”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2002.
- Yıldız, Ahmet Hamit. “Leskofçalı Gâlib Hayatı, Dönemi, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi”. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2003.
- Yıldız, Alim, “Fenâyî Divanı”. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2002.
- Yıldız, Ayşe. “Klasik Türk Edebiyatında “Var İçinde” Redifli Şiirler ve Nedîm’in “Var İçinde” Redifli Gazeli”, *Turkish Studies* IV/6 (2009): 478-498.
- Yıldız, Harun. “Şihâbî Divanı ve Grameri”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999.

- Yılmaz, Ayşe. “Nûrî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Divanı ve Divanı’nın İncelemesi”. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2010.
- Yılmaz, Hayati. “Mahdûmkulî Divanı”. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.
- Yılmaz, Mustafa. “Mehmed Nasûhî Efendi, Hayatı, Eserleri ve Divançesinin Tenkitli Neşri”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1997.
- Yılmaz, Salih. “Câzib Divanı İnceleme, Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.
- Yoldaş, Kâzım. *Çeşm-i afet Divanı*. Ankara: Sonçağ Yayıncılık, 2013.
- Yunus Kaplan, “askeri, Mehmed”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 12.12.2018.<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=6293>.
- Yunus Kaplan, “İlmî, İlmî Dede”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 30.11.2018.<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2218>.
- Yunus Kaplan, “Rahîmî, Rahîmî Bey”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018.<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=4822>
- Yunus Kaplan, “Şâhî, Okçu-zâde Şâhî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018.<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1160>.
- Yunus Kaplan, “Şihâbî”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 10.04.2019.<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1024>.
- Yurtsever, Murat. “İsmail Hakkı Divanı”. şahîDoktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1990.
- Yücel, Mahmut. “Va’dî Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2001. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2010.
- Zavotçu, Gencay. *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü*. İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2018.
- Zehra Göre, “Yetîm, Yetîmî, Ali Çelebi”, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. Erişim 01.12.2018.<http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=205>.

Ziya Avşar, “Revânî Divanı”, T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı. Erişim 07.12.2018.

<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-196374/Revânî-divani.html>.

Zöhre, Armağan. “Verdi Kâsım Divanı İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2009.

Zülfe, Ömer. “Nâşid Divanı”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1998.

ÖZ GEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Fatma TÜRK		
Doğum Yeri ve Yılı	Of/1994		
Medeni Durumu	Bekar		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce (A1)		
Öğrenim Durumu	Başlama- Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lisans	2012	2016	Karadeniz Teknik Üniversitesi
Yüksek Lisans	2016	2019	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Doktora			
Çalıştığı Kurumlar			Başlama- Ayrılma Yılı
1.			
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar			
Aldığı Ödüller			
İletişim (e-posta)	ftmtrk594@gmail.com		